ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 9(77)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2020

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 року

Журнал належить до списку фахових видань ВАК України.
Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604.

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2017: 75.77. та Google Scholar

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 6 від 30 січня 2020 року)

Редакційна колегія / Editorial Board:
Цолін Д. В., доктор філологічних наук, професор;
Поліщук Я. О. доктор філологічних наук, професор;
Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент – голова редколегії;
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Деменчук О. В., доктор філологічних наук, професор;
Струганець Ю. Б., кандидат філологічних наук, викладач;
Худолій А. О., кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор;
Янковська Ж. О., доктор філологічних наук, доцент;
Ірина Бетко (Irena Betko), доктор філологічних наук, професор Польща;
Альберт Новацкі (Albert Nowacki), доктор філологічних наук, доцент Польща.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). 330 с.

ISSN 2519-2558
DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

ISSN 2519-2558

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2020
© Автори, 2020

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: Oksanagrom1@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-3-6

Гром О. І. Лінгвофілософські дослідження концептів "розумова діяльність". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 3–6.

УДК 81: 13: 15. 922. 72

Гром Оксана Іванівна,
старший викладач кафедри англійської філології, факультет іноземної філології
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ "РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ"

У статті описується визначення концепту, досліджується та аналізується лінгвофілософське поняття концептів Розумової діяльності в англійській мові. Ця стаття призентує лінгвістичне та філософське наповнення концептів Розумової діяльності. Концепти розумової діяльності мають та відображають своє лінгвістичне та лінгвофілософське відображення, та віддзеркалення в англійській мові. У статті, також, висвітлюються актуальні питання когнітивних досліджень мовної картини світу та описується структура та семантика мовних одиниць на позначення концептів розумова діяльність, щоб ширше та глибше зрозуміти, усвідомити особливості та властивості даних концептів, а також вивчається аналіз взаємозв'язку його складових.

Ключові слова: *концепт, розумова діяльність, думка, міркування, мислення, лінгвофілософське поняття.*

Oksana I. Hrom,
Senior Lecturer, Department of English Philology
National Pedagogical Dragomanov University

LINGVO-PHILOSOPHICAL RESEARCH OF THE CONCEPTS OF «MENTAL ACTIVITY»

This article describes the definition of the concept, investigates and analyzes the linguistic and philosophical concept of the concepts of Mental Activity in English. This article introduces the linguistic and philosophical content of the concepts of Mental Activity. The concepts of mental activity have and reflect their linguistic and philosophical reflection and reflection in English. The article also deals with current issues of cognitive studies of the linguistic picture of the world, and describes the structure and semantics of linguistic units for the notion of concepts of Mental Activity, to denote concepts of Mental Activity in order to understand more broadly and more, and more deeply, to understand the peculiarities and properties of these concepts, as well as to analyze the interconnection of its components, and also to research its structure, their similar and their distinctive features in English language. The research investigates semantic peculiarities of the lexemes that represent the concepts and the logical development of them. The scientific article shows the nature, relations and the implications of the most fundamental mental concepts in English language. Some typical concepts of Mental Activity in English language, like thinking, contemplation, thought and so on are analyzed in this article.

Key words: *concept, mental activity, thought, contemplation, thinking, linguistic and philosophical concept.*

Постановка проблеми. Останнім часом така галузь знань, як когнітивна лінгвістика, будує свій власний поняттєво-термінологічний апарат, який вміщає в собі різноманітні лінгвістичні джерела. Вивчення та аналіз концептів набувають все більшої актуальності, також стають надзвичайно **актуальною проблемою** в наукових пошукуваннях О. С. Кубрякової, А. П. Мартинюк, О. І. Морозової, І. С. Шевченко, В. І. Карасика, А. М. Приходько, Ю. С. Степанова, Н. Д. Кіщенко та інших, оскільки концепти є надважливими домінантами в ментальній та мовній свідомості суспільства.

Мета даного дослідження полягає у вивченні та дослідженні лінгвістичного та філософського поняття концептів *Розумової діяльності.* Виконавши подані **завдання:** з'ясувати лексико-семантичне значення концептів *розумової діяльності* та виявити семантичні особливості даних концептів в англійській мові, досягаємо поставленої мети. Саме поняття концепту є базовим дослідженням для цього напряму. Усвідомлення нашого життя і про наше життя проходить через цілу лінію концептів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки різноманітності тлумачень щодо визначення концепту, концепт розглядаємо як формулювання смислу, мисленнєвого образу та розуміння того чи іншого поняття. Нашу увагу привертають концепти ментальності людей за допомогою яких відбувається розумова діяльність та розумово-мовленнєва діяльність особистості. Саме тому чимале зацікавлення до тих концептів, які беруть участь в інтелектуальному житті суспільства.

Лінгвісти доводять нам про взаємозв'язок мови і мислення. Мисленнєва, розумова діяльність формується за допомогою мови. Проте питання дослідження деяких концептів у сучасній лінгвістиці «стають настільки складними, багатими та різноманітними, що потребують постійного більш глибокого проникнення в їх сутності» [9, с. 27].

Концепт вважається міждисциплінарним феноменом, завдяки чому і привертає увагу та дискусії багатьох науковців гуманітарних студій, а саме: філософії (Л. Вітгенштейн, К. Поппер, Б. Рассел, М. Хайдеггер), психології (Д. О. Леонтьєв, В. В. Нуркова, P. B. Baltes, E. Goldberg, R. J. Sternberg), соціології (Л. М. Смирнов, Г. Я. Узилевський, R. Inglehart, Ch. W. Mills) та культурології (М. Гартман, С. Я. Левіт, О. Шпенглер).

Поняття концепту вивчаємо як філософське поняття і як лінгвістичне поняття. Концепти лексико-семантичного поля *Розумова діяльність* відображають загально філософське поняття.

Висвітлюючи когнітивно-дискурсивну парадигму лінгвістики (О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, І. С. Шевченко, Н. Д. Кіщенко) з появою у царині лінгвоконцептології (В. І. Карасик, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов) концепт досліджували у наступних ракурсах: духовно-менталістському (О. П. Воробйова, І. О. Голубовська), як один з телеономних концептів (С. Г. Воркачов), який виступає найвищим духовним та ціннісним орієнтиром особистості, та порівняльно-типологічному, котрий зі своїх позицій пояснюється універсальним концептом, який є характерним для різних лінгвокультур (Л. М. Горянова, М. В. Піменова, О. Г. Тараненко).

Н. Д. Арутюнова вважає, що *концепт* є поняттям повсякденної філософії та означає загальне поняття і твориться завдяки взаємодії різноманітних факторів, а саме пізнавального життєвого досвіду та інших. Концепти будують "свій шар, який стає саме тим посередником між людиною і світом".

Чимало лінгвістів зацікавлені у вивченні поняття концептів. Саме С. А. Аскольдов був чи не одним із перших лінгвістів у світовій лінгвістиці, який звернув свою увагу на аналізування концептів. На думку Аскольдова, концепт заміщає безліч предметів того самого роду у процесі думки, тому, що є розумовим творенням та виконує надважливу функцію – функцію заступництва. Ця функція поширюється і на предмети, і на реальні події, тобто за допомогою концептів можна заміняти реальні предмети та реальні дії.

Д. С. Лихачов вважав, що концепт виступає "вираженням значення", підхоплюючи думку С. А. Аскольдова. Саме цим вираженням значення "носії мови оперують в усному та писемному мовленні" [11, с.14]. Ряд досліджень Д. С. Лихачова та С. А. Аскольдова звертають нашу увагу на процес формування концептів як процес самоспрощення сприйнятої нами дійсності.

Тому деякі науковці розглядають концепти як заміщення значень, що полегшують спілкування між собою й тісно переплітаються з суспільством та його життєвим, пізнавальним досвідом, оскільки дослідження не дають єдиного чіткого визначення цього поняття. [1, с. 12].

Завдяки концептам, а саме, як лінгвістичним поняттям можемо опрацювати саме ті одиниці, за допомогою яких ми мріємо, мислимо, розмірковуємо про світ, ментальні формування, які будують узагальнений образ слова, тобто ідеальні ментальні сутності [12, с. 5] та формують категоріальну основу мови [3, с. 14].

Деякі вчені розглядають концепти як ідеальні сутності, сформовані у свідомості людей, а також як щось "ідеальне", що відображає певні людські знання про нашу "дійсність", наш світ [4, с. 130].

В «Короткому словнику когнітивних термінів» знаходимо такі визначення концептів: концепт – це смисл, думка, поняття, або концепт – це формулювання, мисленнєвий образ, поняття [12, с. 275].

Концепти – це оперативні змістовні одиниці ментального світу людини … всієї картини світу, які відображаються у людській психіці. Тому концепти вважаються згустками культури у людській свідомості; те у виді чого культура входить у ментальний світ людини, а також концепт – це те, за допомогою чого людина … сама входить у культуру, у світ, а в окремих випадках може впливати на них [10, с. 139].

Наші знання, які ми отримуємо про наш навколишній світ і які формуються у нас про самобуття, ми все це сприймаємо за допомогою системи концептів і одержуємо, завдяки, окремим концептам. Отже, за допомогою цих концептів відбувається своєрідна концептосфера мови.

Крім цього концепти повністю у мовленні не відображаються, оскільки, у мові не фіксуються і не виражаються усі способи мовленнєвого та мовного репрезентування концепту.

Оскільки концепт є елементом свідомості, ментальною одиницею, тому основною його відмінністю є його абсолютна відсутність як у культурній сфері так і в мовній сфері, а також відсутність одночасно в них обидвох, однак є головним елементом у вивченні і мови, і культури.

На думку інших вчених, все те, що ми знаємо про об'єкт і є концептом [4, с. 302].

Усі ідеї та переконання формуючись протягом усього часу в різні епохи містяться в концептах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт і *поняття* майже однакові своєю внутрішньою формою, оскільки, концепт означає дослівно "поняття" у перекладі з латинської. Ось чому ці слова інколи виступають синонімами у працях багатьох науковців. Проте концепти міркуються, мисляться і переживаються, а поняття не мисляться і не переживаються, тому розглядаємо концепти, як емоційні сутності, які виступають як симпатіями так і антипатіями.

Саме, завдяки, концептам та за допомогою окремих властивостей концептів, таких як: концепти – це слова, концептами є ідеальні образи та концепти виявляються ментальним призначенням, які розкривають взаємозв'язок один з одним, пізнаємо нашу дійсність, наш навколишній світ.

Оскільки, концептами розглядаються одиниці свідомості нашого суспільства, тому концепти співіснують і в нашому житті, і в свідомості кожної людини та суспільства, завдяки цьому віддзеркалюють життєвий досвід суспільства.

За допомогою концептів моделюємо системи цінностей, оскільки вивчення концептів вбачаємо у моделі, яка може заміняти предмет вивчення, а також утворюється для дослідження цього предмету.

Варто сказати, що колективна чи суспільна свідомість та суспільний досвід виходять з досвіду та свідомості кожної особистості окремо, тому розглядаючи колективні та індивідуальні концепти, можна зазначити, що останні є різноманітніші, ніж колективні чи суспільні, оскільки, "колективна свідомість і досвід є умовною похідною від свідомості і досвіду окремих індивідів, які належать до певного суспільства чи колективу" [13, с. 235].

Отже, *концепт* виступає саме тією "змістовною одиницею, яка з'єднує наукові вчення в одне єдине ціле в нашій свідомості, мові та культурі, завдяки нашій свідомості, концепт переходить в мову" [13, с. 240].

В англійській та українській мовах існує дуже багато слів з широким семантичним потенціалом. Аналізуючи слова *дума, думка, мисль, гадка, мрія, міркування, судження* та інші бачимо, що вони є найскладнішими для аналізу.

Кожна мова володіє цими словами, вони віддзеркалюють світогляд особистості.

У словниках показані їхні найзагальніші властивості. Вони відображають розумові особливості кожної нації.

Розумова діяльність віддзеркалює загально лінгвофілософське поняття. Згідно філософії вона означає "загальне поняття, яке відображає мисленнєвий аспект людини". Адже, *розумова діяльність* безпосередньо виникає з мислення. *Мислення* – найвища форма вираження справжньої свідомої цілеспрямованої діяльності особистості, яка спрямована на абстрактне узагальнене пізнання явищ, суті цих явищ та зв'язків між ними, на опосередкування навколишнього світу. В процесі мислення відіграють найважливішу роль мова та аналізатори. Саме мислення означає вирішення поставлених задач від елементарних, найпростіших до складних, які задає нам саме життя. Уся *розумова діяльність* (міркування, судження, розуміння, формування понять і т. д). вміщає ряд розумових операцій: порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, конкретизація та абстракція. Мислення – це основа розумової діяльності особистості. Воно з'являється у чуттєвому пізнанні людини і посилаючись на нього, мислення виходить за його межі. Мислячи особистість розпізнає те, чого вона не може безпосередньо уявити та сприйняти, додумується до суті явищ світу, формує поняття про них і майже опановує їх. Мислення виникає в процесі взаємодії людини із зовнішнім світом, воно є функцією її мозку, вищою формою вияву аналітико-синтетичної діяльності. Людина мислить за допомогою понять кожне з яких позначене одним або декількома словами. Якщо особистість правильно використовує свою розумову діяльність, мислить правильно, тоді мислення глибше відкриває об'єктивну дійсність, докладніше, повніше і точніше. Істина мислення – це суцільна практика. Процес мислення, міркування, думання, мріяння відбувається через перехід від наявних до нових знань.

Розумова діяльність людини, особистості вміщає в себе багато різних складових розумових операцій. Особистість постійно пізнає щось нове за допомогою розумових операцій (дій). Вся розумова діяльність (*розуміння, міркування*, *судження, формування понять, мріяння, роздумування, враження, уява*) вміщає в собі ряд розумових, інтелектуальних дій, таких як: синтез, порівняння, аналіз, конкретизація, узагальнення, абстракція.

Синтез – це мисленнєве єднання в одне єдине ціле окремих частин, явищ, предметів, властивостей, ознак, понять.

Порівняння – пізнання дійсності, для того щоб встановити відмінні та спільні властивості між об'єктами, процесами та явищами.

Аналіз – мисленнєвий поділ явищ, предметів на складові частини, властивості, ознаки для виділення цих компонентів.

Конкретизація – це зв'язок теорії з практикою, перехід до чуттєвого досвіду, до конкретної дійсності, від загального до часткового.

Узагальнення – виділення на основі порівняння загального, головного, специфічного або часткового, властивого певним предметам, об'єктам та явищам.

Абстракція – це виокремлення істотних ознак та властивостей групи понять, явищ чи предметів.

Судження – найлегший та найпростіший результат мислення, який відтворює зв'язки явищ, предметів чи ознак. Ось чому, судження є основою розуміння та відповідає на запитання, яке виникало в процесі розумової, інтелектуальної діяльності.

Розуміння – пізнання зв'язків між явищами та предметами, яке сприймається як бажання задовільнити пізнавальні потреби особистості та суспільства.

Умовиводи – утворення з декількох чи більше суджень нового судження. Умовивід, який знімає невизначеність, відповідає на запитання, осмислюється як розуміння.

Міркування – результат роздумів, думка, переконання.

Роздумування – спрямування своїх думок на кого-небудь, або що-небудь.

Враження – вплив чого-небудь, те, що залишається у свідомості людини від побаченого, пережитого.

Уява – здатність образно створювати або відтворювати кого-небудь, що-небудь у думках, у свідомості.

Таким чином досліджуючи *розумову діяльність,* а саме мислення, звертаємо увагу на те, що мислення розпізнається за подібністю, за суміжністю та за контрастом. Варто зазначити, що саме без цих асоціацій мислення не існує і не буває.

Досліджувані лексеми (*думка*, *мисль*, *міркування*, *судження, уява* та інші), які входять до *розумової діяльності*, а саме є концептами *розумової діяльності*, належать до загальнооцінних одиниць мови та творять основу оцінного тезаурусу мови, тому, що оцінка є завжди обов'язковою складовою частиною розумової діяльності людини. Оцінне значення нагромаджує різновиди когнітивної інформації, яка переходить через семантику слова і створює у формулюванні поняття когнітивну структуру поняття, вираженого саме цим словом. Категорія оцінки вважається атропоцентричною за своєю природою, обумовлюється суспільними соціальними факторами і виступає соціальною номінацією.

У філософії та логіці оцінку виражають судження та міркування [3, с. 10–15]. Думка відображає оцінку інтелекту людини, оскільки є розумовою цінністю. Тлумачення *думки* як розумової основи розумової діяльності особистості є визначним елементом структури нової ціннісної, інтелектуальної парадигми. У лінгвістичних дослідженнях категорію оцінки розглядають як структуру, основи якої відносяться до мови й до культури [9, с. 13]. Категорія оцінки у семантиці відображає єдність мовного значення та позамовну дійсність [12, с. 275]. Структура цієї категорії є лінгвокультурологічною, а також непростою ієрархією фрагментів, які встановлюють багатоскладність цієї категорії та взаємоперетинаються. Пояснення семантичної структури розумових одиниць лексико-семантичного поля *розумова діяльність* за допомогою когнітивного підходу дозволяє ширше та глибше вивчити елементи поля розумової семантики, також показати інтелектуальний досвід, занотований у лексиці.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином одиниці лексико-семантичного поля *розумова діяльність* складають загальноміркуючий універсальний характер, представляючи поняття *думка* – продукт мислення, те, що з'явилося внаслідок міркування. За допомогою дослідження семантики мовних одиниць лексико-семантичного поля *розумова діяльність* можна виявити його місце у фрагменті картини світу, який пов'язаний з системою людського інтелекту та глибше вивчити його природу.

Досліджуючи концепти *розумової діяльності* з'ясовуємо вираження і лінгвістичного, і філософського поняття.

Отже, завдяки, науковцям, які у своїх працях вивчали, з'ясовували поняття концептів, вбачаємо перспективи подальшого розвитку дослідження концептів, а саме концептів розумової діяльності, які виділяються щодо поданого наукового дослідження.

Література:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории к структуре текста. Антология.* 1980. 463 с.
2. Белявская Е. Г. Стилистическая маркированность в языке и речи. *Проблемы стилистической маркированности: Сб. науч. тр. МГИИЯ им. М. Тореза* / Отв. ред. Ириохаяова К. М. М., 1990. Вып. 356. С. 21–26.
3. Берестнев Г. И. О «новой реальности» языкознания. *Филологические науки.* Калининград. 1997. № 4. С. 10–15.
4. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Винник В. О. та ін. Фразеологічний словник української мови: В 2-х т. К.: Наукова думка, 1993. 325 с.
5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Монографія. М.: Языки славянской культуры, (Язык. Семиотика. Культура. Малая серия), 2001. 288 с.
6. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
7. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М.: Изд-во Мос. Университета, 2004. 543 с.
8. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 452 с.
9. Жаркынбекова Ш. К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики. *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ.* Братислава, 1992. 25 с.
10. Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Кубряковой Е. С. М.: Филол. ф-т МГУ Москва. М.: Русские словари, 1996. –156 с.
11. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Известия РАН*. Серия литературы и языка. Т. 52. 1983. № 1. С. 12–16.
12. Попова З. Д. Стернин И. А. Понятие "концепт" в лингвистических исследованиях. Воронеж: Истоки, 1999. 30 с.
13. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты в сознании и дискурсе. М.: Академия, 2000. 256 с.
14. Фрумкина Р. М. Концепт, категория, прототип. *Лингвистическая и экстралингвистическая семантика.* 1992. № 4. С. 2–7.
15. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford, 1982. V. 2. 453 p.

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: derbasv2003@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-7-10

Дерба С. М. Навчання читання науково-популярних текстів на практичних заняттях з української мови як іноземної (високий рівень). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 7–10.

УДК: 811.161.2'243

Дерба Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (ВИСОКИЙ РІВЕНЬ)

Читання є видом мовленнєвої діяльності, засобом навчання і метою навчання. Виділяють такі види читання: переглядове, ознайомлювальне, навчальне, реферативне (у деяких методистів). На високому рівні володіння мовою читання іноземних студентів українською мовою має дорівнювати механізму читанню рідною мовою. Але при виборі тексту викладач має чітко усвідомлювати його об'єм, логіко-композиційну структуру, складність мовного матеріалу. Саме з тексту іноземний студент отримує інформацію, що формує його світогляд, збагачує країнознавчими даними про Україну. Ми розглянули тематичне наповнення текстів для рівня С1, а також систему завдань, яка необхідна для засвоєння студентами фактичного матеріалу.

Ключові слова: *українська мова як іноземна, практичне заняття, метод читання, текст, тематичне наповнення текстів.*

Svitlana M. Derba,
Candidate of Philology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEARNING READING SCIENTIFIC AND POPULAR TEXTS ON PRACTICAL LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE FOR FOREIGN STUDENTS (HIGH LEVEL)

The article studies and analyzes the principles of optimization of the learning process of Ukrainian language by foreign students. At the present stage, an important problem for methodologists and teachers of Ukrainian as a foreign language is the improvement and use of certain methods and techniques. Yes, reading as a language activity is extremely important because it helps to develop the speaking and writing of foreign students.

The purpose of reading is to uncover meaningful connections, to understand the visual message. It is worth noting that learning to read is a complex process. It is extremely important in the system of teaching Ukrainian as a foreign language, as it contributes to mastering the language, as well as a way to familiarize students with Ukraine and its culture.

There are the following types of reading: review, introductory, educational, abstract (some methodologists). At a high level, foreign language proficiency in foreign students should be equal to their native language reading mechanism. But when choosing text, the teacher should be clearly aware of its volume, logical and compositional structure, the complexity of the language material. It is from the text that a foreign student receives information that shapes his or her outlook, enriches country-specific data about Ukraine. We considered the thematic filling of texts for level C1, as well as the system of tasks that is necessary for students to master the actual material.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, practical training, reading method, text, thematic filling of texts.*

На сучасному етапі важливою проблемою для методистів і викладачів української мови як іноземної є удосконалення та використання певних методів та їх прийомів. Так, читання як вид мовленнєвої діяльності надзвичайно важливе, оскільки воно допомагає розвивати говоріння та письмо іноземних студентів. Навчання читання, аналізу й розуміння текстів є основою для формування всіх мовленнєвих умінь [2, с. 33].

Багато сучасних лінгводидактів присвятили свої роботи саме методиці навчання читання на практичних заняттях з української мови для іноземних студентів. Наприклад, можемо назвати таких авторів як Н. Станкевич, М. Єлісова, І. Процик, І. Дроздова, І. Судик, Б. Сокіл, О. Туркевич, І. Кочан та ін. Так, Галина Бойко у своїй роботі «Удосконалення навиків читання студентів-іноземців на заняттях з української мови як іноземної» розглядає методи вдосконалення навиків читання науково-популярних текстів. Автор наводить п'ять стадій розвитку читання, акцентує увагу на зрозумілості тексту для студента, а не на відтворенні [1].

Таким чином, актуальність даної роботи зумовлена тим, що читання є важливим видом мовленнєвої діяльності іноземних студентів. А усі вимоги до читання зазначені у Державному стандарті з вивчення іноземних мов. **Мета статті** – з'ясувати особливості навчання читання науково-популярних текстів на практичних заняттях з української мови як іноземної (високий рівень – С1).

Читання – це один з видів мовленнєвої діяльності, спрямований на вилучення інформації, яка міститься в тексті. Метою читання є розкриття смислових зв'язків, усвідомлення наочного повідомлення. Варто зазначити, що навчання читання – це складний процес. Воно має надзвичайно важливе значення в системі навчання української мови як іноземної, оскільки воно сприяє оволодінню мови, а також засобом ознайомлення студентів з Україною та її культурою. На практичних заняттях з іноземними студентами високого рівня (як правило, це вже магістри) читання є також джерелом професійної підготовки студентів. Ми повинні навчити іноземних студентів реальному читанню: знаходити необхідні дані, ознайомитися з їх змістом і вилучити з них максимальну інформацію.

Формування уміння читати і функціонування читання дещо полегшене у порівнянні з іншими видами мовленнєвої діяльності, оскільки його завданням є розкриття смислових зв'язків уже сформульованого повідомлення, а не його створення. Закріплення мовної одиниці у свідомості може бути менш точним, ніж це потрібно при аудіювання, говорінні чи письмі. Зоровий образ слова, словосполучення, речення легше зберігається в пам'яті. Студенти, як правило, самі обирають

собі темп читання текстів відповідно до своєї культурної групи. Вони можуть повернутися на незрозумілий момент вдруге, спокійно все з'ясувати.

Але, не варто забувати, що читання має такі характеристики, які ускладнюють його. Наприклад, на високому рівні (С1) це великий об'єм і складність мовного матеріалу: методисти стверджують, що іноземний студент має сприймати матеріал, який у чотири рази перевищує об'єм матеріалу, що використовується при побудові власних висловлювань. Зміст, композиція письмового мовлення складніші, в ньому використовуються довгі вирази, складні синтаксичні конструкції та звороти, а не такі одиниці, що переважно представлені в усному мовленні. Для правильного розуміння текстів студент повинен самостійно інтонувати речення, робити необхідні паузи.

Під час читання студенти ніби весь час поспішають, намагаючись уявити, побудувати гіпотезу про зміст тексту. Цей механізм називають можливим прогнозуванням, він може виявлятися на двох рівнях:

1) вербальне прогнозування (за кількома літерами вгадують слово, за першим словом – словосполучення, за першими словами – все речення);

2) смислове прогнозування (побудова гіпотез про подальші факти, події).

Давно відомо, що саме читання позитивно впливає на розвиток інших видів мовленнєвої діяльності. Воно збагачує іноземного студента новими словниковими одиницями, складнішими синтаксичними конструкціями. Деякі методисти стверджують, що ступінь володіння іноземними мовами прямо залежить від кількості прочитаних сторінок тексту мови, що вивчається.

Крім того, читання сприяє активному запам'ятовуванню лексики і граматичних конструкцій. Значного результату викладач української мови як іноземної може досягнути за рахунок об'ємного читання і правильно організованої повторюваності лексико-граматичного матеріалу текстів.

Тенденція останніх років – це саме використання тексту як основної одиниці навчання.

Ми пропонуємо розглянути основи читання на високому рівні (С1). На цьому етапі студент має розуміти загальний зміст і деталі великих за обсягом і складних за структурою неадаптованих текстів різних стилів і жанрів; висловлену непрямо інформацію (натяки, іронію, жарти); науково-популярні тексти з різних сфер; ставлення автора до описуваних подій, виражене прямо чи приховано [4, с. 89].

Студент може переглянути великий текст із метою з'ясувати, чи наявна в ньому потрібна інформація, потрібні деталі. Він має швидко ідентифікувати загальний зміст тексту, повідомлення за заголовком чи підзаголовком (якщо вони інформативні й однозначні). Крім того, на цьому етапі студенти-іноземець має виділити в тексті засоби міжфразового зв'язку і зрозуміти їхню функцію. Іншими словами, рівень володіння читання українською мовою має бути доведений до рівня читання рідною мовою.

Залежно від комунікативних завдань, які викладач формулює іноземному студентові, читання ділять на переглядове (або його ще називають пошукове), ознайомлювальне і навчальне. Деякі автори виокремлюють ще один вид – реферативне.

І. Дроздова у своїй статті пише: «Переглядове читання має установку на пошук необхідної інформації. Воно допомагає з'ясувати об'єкт змісту тексту. Його метою є отримання найбільш загального уявлення про тему і коло питань, що розглядаються в тексті. Це вибіркове читання, читання тексту за блоками для докладнішого ознайомлення з його деталями і частинами. У переглядовому читанні іноді достатньо ознайомитися зі змістом першого абзацу і ключового речення і (або) переглянути текст. Повнота розуміння визначається можливістю відповісти на запитання, чи цікавий цей текст для студента, які частини тексту можуть бути в цьому відношенні найбільш інформативними і повинні в подальшому стати предметом перероблення та осмислення із застосуванням інших видів читання.» [2, с. 34–35].

Так, авторами кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка було підготовлено практичний курс української мови для магістрів першого року навчання (високий рівень володіння мови (С1)) на основі науково-популярних текстів та системи передтекстових, притекстових і післятекстових завдань.

Тематичний каталог для високого рівня надзвичайно різноманітний:

– людина;
– дім, помешкання;
– щоденне життя, побут;
– культурне дозвілля і відпочинок;
– спорт;
– подорожі;
– суспільні відносини;
– внутрішня політика;
– зовнішньополітичні відносини;
– економіка;
– здоров'я й особиста гігієна;
– освіта, робота;
– покупки;
– харчування;
– місця;
– послуги;
– природне середовище;
– наука і техніка;
– традиції, звичаї, свята;
– ЗМІ і соціальні мережі та ін.

Якщо подивитися «Стандартизовані вимоги», то кожна тема має свої підтеми. Наприклад, розглянемо тему «Дім, помешкання»:

• тип і величина помешкання;
• розташування дому;
• типи кімнат у будинку;
• меблі і предмети інтер'єру;
• бронювання кімнат у готелі;
• винаймання квартири;
• оплата за помешкання;
• ремонт і перепланування житла;
• ринок нерухомості.

Так, у межах даної теми іноземним студентам запропоновано текст «Розумний будинок», в якому розкрито можливості сучасної системи «розумний будинок». Або, якщо говорити про тему «Робота»:

• назви професій;
• офіційне працевлаштування і робота за контрактом;
• робочий час;
• відпустка;
• оплата праці;
• ринок праці;
• кваліфікації;
• пенсія;
• соціальна допомога.

У межах цієї теми студентам пропонується текст «Сучасні професії: попит і пропозиція ринку парці в Україні», в якому наводяться нові сучасні професії (аудитор екосистем, міський фермер, шкільний дієтолог, естетист, консультант з цифрової валюти та ін.).

Якщо це тема «Природне середовище», то варто розглянути такі підтеми:

• рослини;
• тварини (свійські і дикі);
• природні об'єкти і пам'ятки природи;
• екологія (забруднення довкілля, охорона навколишнього середовища);
• зміна клімату через всесвітнє потепління та парниковий ефект;
• Червона книга;
• екологічна економіка й альтернативна енергетика.

Розроблено оптимальну систему завдань (на погляд авторів) для текстів. У методиці навчання читання українською мовою прийнято їх поділяти на передтекстові, притекстові і післятекстові.

Основною метою передтекстових завдань є зняття лексико-граматичних і лінгвокраїнознавчих труднощів тексту, який пропонується студентам. Але викладач має не забувати про загальну мету – формування навиків читання загалом. Для цього вводяться завдання, які мають на меті формування й удосконалення психофізичних механізмів (здогадування, зорове сприйняття, об'єм оперативної пам'яті). До цього ж етапу належить завдання формування рецептивного словника (лексичних одиниць, які студент має впізнати при прочитанні тексту) і потенційного словника, який студенти формують, розуміючи слово у контексті. Так, у системі передтекстових завдань студентам пропонуються наступні завдання:

1. Доберіть до підкреслених слів синоніми. Використайте слова з довідки.
2. З поданими словами утворіть словосполучення (збалансовувати/збалансувати (що? яким чином?).
3. Знайдіть відповідності (це власне таблиця, в якій студенти мають поєднати поняття і його пояснення).
4. Продовжіть перелік знань і характеристик, необхідних для … (як приклади подаються нові слова, а студенти мають додати вже відому їм лексику).

Притекстові завдання реалізуються у вигляді завдань до прочитання тексту. На цьому етапі викладач має спрямувати студентів-іноземців на оволодіння змістом і його смислове опрацювання. Наприклад:

1. Прочитайте текст. Як Вам здається, чи збігаються державні установи України і Вашої країни?
2. Прочитайте текст. Чи згодні Ви, що в майбутньому буде попит на інші професії?

Післятекстові завдання мають забезпечити перевірку розуміння смислу, досягнення комунікативних завдань, сформульованих у передтекстових завданнях. Контроль за розумінням фактичного змісту здійснюється за допомогою наступних завдань:

1. Дайте відповіді на запитання.
2. Оберіть правильний варіант.
3. Визначте, чи правильні твердження. Дайте аргументовану відповідь.
4. Розташуйте інформацію з тексту у відповідних колонках таблиці та ін.

Отже, читання є видом мовленнєвої діяльності, засобом навчання і метою навчання. Виділяють такі види читання: переглядове, ознайомлювальне, навчальне, реферативне (у деяких методистів). На високому рівні володіння мовою читання іноземних студентів українською мовою має дорівнювати механізму читанню рідною мовою. Але при виборі тексту викладач має чітко усвідомлювати його об'єм, логіко-композиційну структуру, складність мовного матеріалу. Саме з тексту іноземний студент отримує інформацію, що формує його світогляд, збагачує країнознавчими даними про Україну. Ми розглянули тематичне наповнення текстів для рівня С1, а також систему завдань, яка необхідна для засвоєння студентами фактичного матеріалу.

Література:

1. Бойко Г. Удосконалення навиків читання студентів-іноземців на заняттях з української мови як іноземної. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2016. №13. С. 125–136.
2. Дроздова І. Навчання читання текстів за фахом як основа формування професійного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ. *Українська мова і література в школі: Науково-методичний журнал.* 2010. № 5. С. 33–38.
3. Зозуля І. Навчання читання іноземних студентів україномовних текстів (початковий етап). URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/5/part_1/6.pdf.
4. Стандартизовані вимоги: рівні володіння українською мовою як іноземною А1 – С2. Зразки сертифікаційних завдань: посібник / Данута Мазурик, Олександра Антонів, Олена Синчак, Галина Бойко. К: Фірма «ІНКОС», 2020. 186 с.
5. Станкевич Н. Види читання в курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної.* 2013. № 8. С. 186–193.

Отримано: 15 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: melnyksv13@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-11-15

Melnyk S. M., Sikorska V. V., Luhova T. A. Complex educational e-dictionary: compilation methods, expedience and usage specificity. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 11–15.

УДК: 378.147

Svitlana M. Melnyk,
Candidate of philological sciences
Odessa National Polytechnic University
Viktoriia V. Sikorska,
Candidate of philological sciences, associate professor
Odessa National Maritime University
Tetiana A. Luhova,
Candidate of art history, associate professor
Odessa National Polytechnic University

COMPLEX EDUCATIONAL E-DICTIONARY: COMPILATION METHODS, EXPEDIENCE AND USAGE SPECIFICITY

The purpose of the article is to justify the necessity of making a comprehensive educational e-dictionary from a number of disciplines within a certain domain, to show its place in the educational space, to find out compilation principles and usage specifics in the educational process. It is noted that modernization of the modern Ukrainian higher education system requires the search for new approaches to the organization of educational activities that would contribute to the creation of a comprehensive perception of the subject field. It is shown that the formation of the integral outlook of the professional to-be at the educational process as well as developing his system approach to analysis of any phenomena of reality can facilitate the selection and structuring of material on the principles of differentiation and integration. Part of this problem is solved by a complex educational e-dictionary, which is made up of the key concepts of disciplines of a certain speciality (in a particular case, a journalism). The logic and topicality should become conceptual foundations of the electronic dictionary, which will be represented in the elements of its macrostructure (prefaces, rules of using the dictionary, term register, conceptual-terminological groups of terms, illustrations). On the basis of thorough theoretical and applied lexicographic works, a system of lexicographic macrocomponents is developed that characterize the general structure of the dictionary and the principles of presentation of materials in it, as well as a system of microparameters that determine the properties of the term-dominants of the vocabulary article. The value of our research is that it describes in detail the micro- and macro tructure of the complex educational electronic dictionary, solves the key problems associated with the selection of terminology units of the register, and also outlines the advantages of the electronic dictionary in comparison with its paper analogue. The results of the study will promote convergence of sciences and the introduction of integration methods into education for the formation of a comprehensive perception of the world among students and, in particular, for individual understanding through the personal «self» how crucial it is to overcome the contradictions between people and environment.

Keywords: *complex educational electronic dictionary; the methods of editing of dictionary; dictionary entry; dictionary macro- and microstructure; term; dominant concepts.*

Мельник Світлана Михайлівна,
кандидат філологічних наук
Одеський національний політехнічний університет
Сікорська Вікторія Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Одеський національний морський університет
Лугова Тетяна Анатоліївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Одеський національний політехнічний університет

КОМПЛЕКСНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ СЛОВНИК: МЕТОДИ СКЛАДАННЯ, ДОСВІД І СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ

Метою пропонованої статті є обґрунтування необхідності укладання комплексного навчального електронного словника з низки дисциплін певної галузі, з'ясування його місця в освітньому просторі, а також визначення принципів укладання і специфіки використання в навчальному процесі. Виявлено, що формування цілісного світогляду професійного майбутнього в освітньому процесі, а також вироблення системного підходу до аналізу будь-яких явищ реальності, можуть сприяти відбору і структуруванню матеріалу за принципами диференціації та інтеграції. Частина цієї проблеми вирішується за допомогою складного навчального електронного словника, який укладено з ключових понять дисциплін певної спеціальності (у нашому випадку – журналістики). Логіка і актуальність повинні стати концептуальними засадами електронного словника і втілитися в усіх елементах його макроструктури (передмові, правилах використання словника, реєстрі термінів, концептуально-термінологічних групах термінів, ілюстраціях). Результати дослідження сприятимуть зближенню гуманітарних і технічних наук, впровадженню методів інтеграції в освіту для формування всебічного сприйняття предметної галузі і світу в цілому.

Ключові слова: *комплексний навчальний електронний словник; методи редагування словника; запис словника; макро- та мікроструктура словника; термін; домінуючі концепції.*

Formulation of the problem. The key tendency of the modern educational space is the formation of systematic thinking in future specialists and based on it, a worldview that will represent the individual perception of global problems throughout human existence. Establishment of a solid system of knowledge, according to domestic scientists, is only possiblewith a complete creation of the subject image, ability to distinguish the main links, interdependencies, which determine the specific peculiarities of its functioning, formation of integral properties, which requires the restructuring of the educational material, thus, compiling it into comprehensive

complexes. Such reorganization will help instill intersubject connections, strengthen basic training and help to distinguish in a certain discipline the basic part of the contents, which once self-mastered and reconstructed, can be used by a student at a new level during the study of other disciplines [5, p. 166].

Given the relevance of intersubject coordination organizationin the educational process, scientists and educators adviseto begin studying each course with the presentation of key concepts that will enable students to realize the integrative nature of the proposed knowledge [5, p. 166]. Therefore,it is important to make an educational thesaurus for each discipline (or even better – for a few interrelated subjects), in which it is necessary to single out the key concepts, while also identifying, if possible, their interdependence and subordination. Such a representation of educational material from the very first lessons will orientate a student, give him or her an opportunity to combine new and already known facts in a coherent complete data system, create prerequisites for comparison with the acquired knowledge and become the basis for developing a systematic approach to the study of any phenomena.

Despite the fact in Ukraine there have been published numerous special purpose and narrow-branch glossaries, in particular educational ones, reference books and practical publications, the problem of terminological substantiation of certain subject areas remains unfulfilled.

Nowadays there is a tendency to makeuniversal educational dictionaries, each of them containing information that belongs to various lexicographical works: accentologic, antonymic, grammatical, oreographical, orthographic, translational, synonymous, thematic, interpretative, etc., which is outlined, in particular, in the dissertation research by E. Kupriyanov [3]. The most popular ones among glossarians and pedagogues are electronic dictionaries, and it is caused by a number of objective factors. First of all, an electronic dictionary has much greater potential when giving different kinds of illustrations for a definition, as well as shortening the search of a term or its foreign counterpart up to a few seconds. Among the key advantages of electronic glossaries, we would also name its interactivity, which meansthe ability to create such linguistic constructions, which can then be edited or expanded by other users.

Related work. Various aspects of the creation and use of electronic dictionaries as a vital industrial technology [24] have been investigated in many papers. Scientists addressed linguistic aspects of the topic: the development of large linguistic databases that capture natural language phenomena [21; 24], tendencies of transformation of lexicography, particularly reference works, in the history of dictionary making, the role of dictionary form in language reception, production and the retention of meaning and collocations [15]. Technology-software solutions for electronic dictionaries are being actively developed [12], [20], [22], [25].

An important direction in the development of electronic dictionaries is the use of Web2 technology – collaborative enrichment of electronic [16], [18], [23]. Problems of identifying technical vocabulary [13; 19] were investigated. At the same time, it is interesting to raise the question of creating an electronic dictionary as a professional map [11].

Therefore, **the purpose of the article** is to justify the necessity of making a comprehensive educational e-dictionary from a number of disciplines within a certain domain, to show its role in the educational space, to find out compilation principles and usage specifics in the educational process.

Becoming familiar with education technology used in modern universities justifies the statement that teacher and student still co-exist within the strict limits of the reproductive (lectures and seminars) system. In such circumstances, the teacher is unable to introduce creative research methods to the educational process, and the student, in fact, is deprived of the opportunity to demonstrate his creative and scientific potential, since he receives and reproduces only «ready knowledge». Solution to this problemis envisioned by scientists [8], [14], [17] in the teaching of integrational courses, which should be based on interpersonal connections that will stimulate thought process and activate creativity, form a full picture about the world in general and about the future occupation in particular.

We suppose that the first stepis to identify the conceptual basis of the subject, whose elements «would reflect the main points of its contents» [5, p.166], and were grouped and presented in such a way that the student, when becoming familiar with the discipline, couldvisualize its «embeddedness» in the modern scientific picture of the world.

For example, «Practical journalism» and «Comprehensive journalism», studied at the Odessa National Polytechnic University on the humanitarian faculty, are inherently integrative courses, because in order to master them the student needsto have knowledge from many related and unrelated disciplines, such as: theory of communication, social communication, theory and history of journalism, language culture and public speaking, the basics of literary editing, practical stylistics, etc. Using the universal e-dictionary from the first lessons will help the students realize that some of the terms in the discipline, which they begin to study, are already familiar to them. Such a perception of the course creates psychological comfort for the student and guides him to the solution of other problematic issues, while awell-organized, interdisciplinary conceptual apparatus will become the basis for solving various educational and research-related problems.

Consequently, the need for an e-dictionary does not provoke objections. Therefore, it is worthwhile to dwell on the methods of its compilation and the specificity of use.

When determining the type of the proposed vocabulary, we rely on the generally accepted classification of lexicographical publications [1], [2], [4], [10]. We shall specify that a dictionary, in which the main terms are collected, clearly structured according to the course sections and presented in the form of a list of terms that reflect the contents of the disciplines, can be called a thesaurus («the dictionary with the conceptual differentiation of lexicon in certain thematic groups of different degrees of generalization and number» [6, p. 598]). Based on it, the represented version of this lexicographic work will now be called a vocabulary-thesaurus, which, in our opinion, will promote the assimilation of the material as a complete, logical, clearly structured system and thus–help study the key principles of journalism, along with achievements and problems in this sphere, as a part of contemporary world culture and an inalienable component of human existence. The dictionary, in our opinion, has to be translated, since modern national education and science try to engage in the process of spreading knowledge on a global scale.

It should be noted that logic and topicality should become conceptual foundations of the electronic dictionary, which will be represented in the elements of its macrostructure (prefaces, rules of using the dictionary, term register, conceptual-terminological groups, illustrations).

A special role in the proposed work will belong to the preface, in which the glossarian would reveal his standpointon the feasibility of his creationby demonstrating awareness of the terminological problems of our country and the world and orienting future users in the specifics of its application.

The best examples of preface, which not only contain information about the rules of using the materials, but also call for intensive language development through the creation and restoration of specific Ukrainian terminology, we consider to be the prefaces by Y. M. Bidzil «Journalist's Dictionary» [7, p. 4–5] and L. Shevchenko «Medialinguistics: dictionary of terms and concepts» [9, p. 9–14].

At the level of microstructure, it is recognized that the dictionary article will be formatted according to the zonal principle (described in the works of E. Kupriyanov [3]). Usually scientists distinguish: 1) the title term; 2) a remark on the sphere of use; 3) translation of this heading if the dictionary is translated; 4) accentologic, grammatical, orthographic, orthophonic, word-formation characteristics of the term; 5) definition if the dictionary is explanatory; 6) examples of collocations with other words; 7) derivative words; 8) ethymological information; 9) synonymous / antonymic units; 10) belonging to lexical-semantic fields and groups, etc. It is understood that in a comprehensive educational e-dictionary, which is not intended for the training of a physiologists, there is no need to use such a number of zones, because it may confuse the student user. In our thesaurus, we propose to limit it to 5 zones, in particular 1st, 3rd (translation of dictionaries in three languages – Ukrainian, Russian and English), partially 4th (accentologic and spelling characteristics of the term), 5th, 9th (synonymous units) from the above list.

The process of creating a dictionary should begin with the establishment of a term register, that is, the selection of dominant concepts, the contents of which will help to create a clear, logical structure of the course, as well as the dependent terms for the designation of categories and other concepts that are related to the dominants. The choice of terms is should be carried out by analyzing the scientific and most commonly used educational and methodological literature. Dominant termsas well as theirdependents (complementary or subdomainary) will form hierarchical block frames, which are elements of a thesaurus, and in this way serve as examples of the optimal subject organization presented in the form of visual structures, as shown below (according to the materials of the courses, developed for the «Journalism» major).

Let's point out that lexicographic work should also be compilated based on subject, that is, the sequence of information presentation that teachers stick to when giving lectures on specific courses. Implementation of the subject principle can be described, for example,basedon courses mentioned earlier. Thus, studyof the courses «Practical journalism» and «Comprehensive journalism», according to the logic, begins with the study of theoretical and methodological principles of journalistic activity, then studentslearn the characteristics of certain genres of journalistic activity, after which they look at the mechanisms of journalistic creativity and, in the end, go on with the evaluation of how effective journalistic activity is. This kind of material presentation, reflected in the dictionary, will be well-coordinated with the didactic objectives of more effective course study – to offer users aless energy-consuming process of study, revision and summarizing of large volumes and complicated material. Therefore, the work described above should become an integral part of the learning process and one of the basic materialson top oftextbooks and reference books.

Consequently, the framed structure will make it possible to create an educational dictionary based on the logical and thematic principles, on the basis of which the generic, partitive, equonimic and other lexico-semantic relations will be explicitly expressed in the article numbering and font design. It should be noted that a dictionary articleindicated by one index (the letter denotes the thematic block, and the digit is the order of the term), can consist of one term or of a number of terms related bythe dominant naming unit.

The e-dictionary also solves the key problem of its paper analogue: as a user, how should one find the required terminology unit, since the thesaurus-framed organization of the proposed dicitonary involves not an alphabetical, but a thematic arrangement of terms. As a result, the term communication (комунікація) will precede the naming unit communicative linguistic personality (комунікативна мовна особистість), the term means of mass communication (засоби масової комунікації) to the naming unit massmedia (засоби масової інформації), the term journalism (журналістика) to the naming unit Internet journalism (Інтернет-журналістика), etc. In order to find the necessary term, a user should simply use the search engine of the dictionary. By the way, a user can search for a term in any of the three languages provided in the dictionary.

Before compiling a thesaurus, it is necessary to work in detail on the questions connected with the grammatical zone and the zone of the term synonyms, or rather, variance, because there is not much unity between terminology specialists and scientists regarding term formation. In the following work we share the «rational» approach to the solution of the terminological problems, which involves an attempt to develop an optimal version of term evolution based on the principle of stabilization in the scientific language – equalizing the update of term formation in the dictionaries of the 1920-1930s, generating authentic and borrowing units for new concepts while trying to preserve the terms that already exist in the scientific circle and which currently do not have adequate specific Ukrainian analogs. It is obvious, that putting thisapproach into practice is difficult, since it requires coordinated efforts of many scholars. In the grammatical zone, the glossarian faces the controversial questions in morphology, syntax, phonetics and derivative studies, because terminology in general should be correspondent with the Ukrainian mentality. When developing a comprehensive educational e-dictionary, we adhere to the modern norms of the Ukrainian literary language and use the normalized terms (for example, «вичитування» instead of «вичитка» (proof reading), «вступ» instead of «введення» (preface), «диктор» instead of «ведучий» (TV/radio presenter), «іміджування» instead of «іміджирування» (image making) etc).

In the dictionary, other problems must be solved, including the choice of dominant terms among variative forms, for example: «мас-медіа» (mass media) and «засоби масової інформації» (methods of mass media); «ай-стопер» (eye-stopper) and «виразний візуальний елемент» (expressive visual element), «телекартинка» (TV picture), «картинка» («picture») and «телезображення» (telescreen). In this regard, we share the opinion of foreign scholars [23], who suggest considering the terms «equal» and putting them into the dictionary as absolutely identical concepts, thus, allowing the users to choose the most suitable ones for themselves.

The electronic dictionary is very simpleto use, since the terms are grouped into blocks in accordance with the logic of teaching disciplines of the «Journalism» speciality. When mastering a course, a student is introduced to a certain block of terms. For example, the semantic block «Coomunication» is covered by studetns when studying such courses as «Communicative Theory», «Social Communication», «Fundamentals of Social Communicative Activity»; this unit of vocabulary is used once again when studying such disciplines as «Media Communication», «Audiovisual Communications», «Professional and business communication» in order

to revise the key concepts which cover the informational basis of the discipline. Giving information from a certain domain in several languages significantly facilitates and accelerates the professional communication of the future specialist in the context of intercultural interaction, in particular during speeches at international conferences, symposiums, seminars.

Table 1.

Approximate macrostructure of the dictionary

Ukrainian	Russian	English
P1 Правка – відповідальний етап підготовки видання*, який передбачає внесення у текст*необхідних виправлень. Розрізняють авторську, видавничу, друкарську, літературну, редакційну правки.	P.1 Правка – ответственный этап подготовки издания*, который предусматривает внесение в текст* необходимых справлений. Различают авторскую, издательскую, печатную, литературную, редакционной правки.	P1 Correction–crucial stage in the preparation of apublication*, which requiresmaking corrections that are necessary in the text*. There is author's, publisher's, print, literary, editorial correction.
P1.1 Авторська правка – органічна частина творчого процесу написання твору, що здійснюється до подання у видавництво чи редакцію* ЗМІ*. А.П. передбачає уточнення, заміну, вилучення частин тексту	P1.1 Авторская правка – органическая часть творческого процесса написания произведения, осуществляется до подачи в издательство или редакцію* ЗМІ*. А.П. предполагает уточнение, замену, изъятие части текста.	P1.1 Author's correction–organic part of the creative process when writing a work, which is carried out before submission to the publishing house or media* editorship*. A.C. requires specification, replacement or removal of text parts.
P1.1.1 Уточнення (син. деталізація, конкретизація) – <…>	P1.1.1 Уточнение (син. детализация, конкретизация) – <...>	P1.1.1 Specification (syn. detalization, concretization) – <…>
P1.1.2 Заміна – <…>	P1.1.2 Заміна – <…>	P1.1.2 Replacement – <…>
P1.1.3 Вилучення(син. видалення) – <…>	P1.1.3 Удаление – <...>	P1.1.3 Removal (syn. deletion) – <…>
P1.2 Видавнича правка – <…>	P1.2 Издательская правка – <...>	P1.2 Publisher's correction – <…>
P1.3 Друкарська правка – <…>	P1.3 Печатная правка – <…>	P1.3 Print correction – <…>
P1.4 Літературна правка – <…>	P1.4 Литературная правка – <…>	P1.4 Literary correction – <…>
P1.5 Редакційна правка – <…>. Передбачає вичитування, скорочення, обробку, переробку авторського тексту*	P1.5 Редакционный правка – <...>. Предусматривает вычитку, сокращение, обработку, переработку авторского текста*	P1.5 Editorial correction – <…>. Requires proofreading, reduction, processing, rearrangement of the author's text*
P1.5.1 Вичитування –усунення незначних похибок мови та стилю; уніфікація скорочень; систематизація посилального матеріалу; перевірка фактичного і цитатного матеріалу	P1.5.1 Вычитка – устранение незначительных погрешностей языка и стиля; унификация сокращений систематизация ссылочного материала; проверка фактического і цитатного материала	P1.5.1 Proofreading – elimination of minor errors in language and style; unification of cuts; systematization of reference material; verification of actual and quotation material
*underlining means there is expected to be a hyperlink for a specified term		

Therefore, by using an electronic dictionary, the future specialist will gradually master the necessary terminological apparatus of a certain sphere by using the materials of the corresponding blocks, and in this way will generate solid knowledge of a particular industry, while fully realizing its significance in the scientific picture of the world. At the same time, if necessary, the student can at any time look up the necessary term for revision or prospective study, using the search engine of the e-dictionary.

Conclusions and perspectives for further studies. To sum up, we can conclude that a comprehensive educational electronic

dictionary for a certain subject area (or for related subjects), compiled as a thesaurus, should help students comprehend the modern scientific picture of the world in its systemacity and unity. Based on the logical and thematic principles, such a dictionary must be clearly structured, arranged in a hierarchical manner, for example, depending on the degree of generalization within the lexico-semantic groups: the basic terms (dominants) will serve as the main content agents in a certain subject area and other units, which are subordinate to them (sub-dominants), will fully reveal the essence of the dominant units. The universality of this lexicographic work can be shown by filling it with various aspects, such as definition of the term, rules of its spelling and pronunciation, and translation into a few languages.

It is also promising to study the various aspects of gamification of creating dictionaries, given their constant updating from open sources and the use of open data.

In our view, such an attempt will be a step towards the convergence of sciences and introduction of integrational methods into education for the formation of a comprehensive perception of the world among students and, in particular, for individual understanding through the personal «self» how crucial it is to overcome the contradictions between people and environment.

Reeferences:

1. Гринев С. В. Основы лексикографического описания терминологии : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филол. Наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». М.: МГУ, 1990. 43 с.

2. Капранов Я. В. Типологічна класово-видова організація лексикографічних джерел. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* 2014. Вип. 25, С. 183–198. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2014_25_19 (дата звернення: 28.11.2019).

3. Купріянов Є. В. Українська термінологічна підсистема «Гідротурбіни» як об'єкт комп'ютерного словника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2011. 20 с.

4. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура : монография. М.: КомКнига, 2006. 256 с.

5. Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов, слушателей ФПК и слушателей послевузовской психолого-педагогической пере-подготовки преподавателей вузов / М. В. Буланова-Топоркова и др. Ростов н/Д : Феникс, 2002. 544 с.

6. Селіванова О. А. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

7. Словник журналіста : терміни, мас-медіа, постаті / Ю. М. Бідзіля та інші. Ужгород: Закарпаття, 2007. 220 с.

8. Собко Я. М. Теоретичні та методичні основи інтегративних курсів у професійно-технічній освіті : монографія. Львів. 2006. 332 с.

9. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. Вид. 2-ге, випр. і доп. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.

10. A Practical Guide to Lexicography, Terminology and Lexicography Research and Practice / Sterkenburg P. V. ed. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003. XII. 459 p.

11. Atkins B. T. S. Putting lexicography on the professional map: Training needs and qualifications of career lexicographers. *EURALEX '92 Procedings.* Tampere : Tampereen Yliopisto, 1992. C. 519.

12. Chijiwa H., Isoe T. Electronic dictionary and information displaying method, incorporating rotating highlight styles : U.S. Patent. No. 6,085,204. 4 Jul 2000.

13. Chung T. M., Nation P. Identifying technical vocabulary. *System 32.2*. 2004. P. 251–263.

14. Cooper L. Orrell J., Bowden M. Work integrated learning: A guide to effective practice. Routledge. 240 p.

15. Dziemianko A. Paper or electronic? The role of dictionary form in language reception, production and the retention of meaning and collocations. *In International Journal of Lexicography*. 2010. № 23 (3). P. 257–273.

16. Fuertes-Olivera P. A. The function theory of lexicography and electronic dictionaries: Wiktionary as a prototype of collective free multiple-language internet dictionary. *Lexicography at a crossroads: dictionaries and encyclopedias today, Lexicographical Tools Tomorrow*. Bern: Peter Lang, 2009. P. 99–134.

17. Integrated E-Learning: Implications for Pedagogy, Technology and Organization / Jochems W. et al. Routledge. 2004. 207 p.

18. Khemakhem A., Gargouri B., Hamadou A. B. Collaborative enrichment of electronic dictionaries standardized-LMF. *International Conference on Application of Natural Language to Information Systems*. Springer, Berlin, Heidelberg. 2013. P. 328–336.

19. Kwary D.A. A hybrid method for determining technical vocabulary. *System, 39.2*. 2011. P. 175–185.

20. Levy M. Electronic dictionary and language interpreter : U.S. Patent. No. 4,158, 236. 12 Jun. 1979.

21. Maki W. S., McKinley L. N. Thompson A. G. Semantic distance norms computed from an electronic dictionary (WordNet). *In Behavior Research Methods, Instruments, & Computers.* 2004. Aug.; № 36(3), 2004. P. 421–431.

22. Penteroudakis J. E., Richardson S. Creating an electronic dictionary using source dictionary entry keys: U.S. Patent. No. 6,651,220. 18 Nov. 2003.

23. Storrer A. Representing dictionaries in hypertextual form, Gouws, Rufus H., Schweickard, Wolfgang, Wiegand, Herbert Ernst (Hg).: Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Suppl. Vol.: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography. Boston, Berlin: de Gruyter, 2013. P. 1244–1253.

24. Toshio Yokoi. The EDR electronic dictionary. *In Communications of the ACM*. 1995. № 38(11). P. 42–44.

25. Zaenen A. E., and Karttunen L. J. (1997). Context-sensitive method of finding information about a word in an electronic dictionary : U.S. Patent. No. 5,642,522. 24 Jun. 1997.

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: nickolyeva-31@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-16-18

Ніколаєва І. В. Національно-культурні особливості фонетичної системи англійської мови на території США. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 16–18.

УДК: 811.111'342(73)

Ніколаєва Ірина Василівна,
старший викладач кафедри іноземних мов
Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана, Київ

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ США

У статті показано становлення територіальних норм на рівні фонетики в американській англійській мові. Аналізуються їх національно-культурні особливості. Вивчений і представлений матеріал показує, що фонетичні характеристики американського національного варіанту англійської мови мають свої територіальні національно-культурні особливості. Окремо відзначається, що фонетичні особливості американського національного варіанту англійської мови на південному заході США мають свою регіональну ідентичність. Відмінні фонетичні особливості англійської мови в США включають в себе не тільки діалектні явища, але вони характерні і для літературної мови. Показова в цьому відношенні оцінка одних і тих же мовних фактів з точки зору американських і британських норм. У даній статті детально розглядаються фонетичні особливості американського варіанту англійської мови в порівнянні з британським, офіційно визнаним у світовому співтоваристві основним. Вказується на те, що американський варіант представляє найбільший інтерес у порівнянні з канадським, австралійським і новозеландським англійським, оскільки, в силу різних причин, зазнав великої кількості змін в усіх аспектах мови, в тому числі, і в фонетичному.

Ключові слова: *територіальні норми, національно-культурні особливості, регіональна ідентичність, фонетичні характеристики, діалектні явища.*

Iryna V. Nickolayeva,
senior lecturer of Foreign Languages Department
Kyiv National Economic University named after V. Getman, Kyiv

NATIONAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF PHONETICS IN THE AMERICAN ENGLISH

The article shows the establishment of the territorial norms on the level of phonetics in the American English. It analyses their national and cultural peculiarities. The studied and presented material shows that the phonetic characteristics of the American national version of the English language have their own territorial national and cultural characteristics. The article deals with the issue of phonetic peculiarities of the dialectic language as an ideal of the signs of the territorial jurisdiction of native speakers in terms of interpersonal communication. The main causes of regional dialects are analyzed. Separately, it is noted that the phonetic characteristics of the American national version of English in the South-West of the United States have their own regional identity. It is underlined that distinctive phonetic features of the English language in the United States include not only dialect phenomena, but they are also characteristic of the literary language. The assessment of the same linguistic facts from the point of view of American and British norms is indicative in this respect. In this article, it is discussed in detail the phonetic features of American English compared to British, officially recognized in the world community the main. The American version is of the greatest interest in comparison with Canadian, Australian and New Zealand English, because, for various reasons, it has undergone a large number of changes in all aspects of the language, including phonetic. The article emphasizes that the United States is developing its own territorial phonetic norms.

Keywords: *territorial phonetic norms, national and cultural features, regional identity, phonetic characteristics, dialect phenomena, national version, literary language.*

Постановка проблеми. У статті показано становлення в англійській мові США своїх територіальних норм на рівні фонетики, проаналізовано їх національно-культурні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання національно-культурних особливостей фонетичної системи англійської мови на території США представлено у роботах таких дослідників як А. К. Демідов, А. Д. Швейцер, Дж. А. Шахбагова, C. K. Thomas.

Метою роботи є вивчення та аналіз національно-культурних особливостей фонетичної системи англійської мови на території США.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день англійську мову можна сміливо назвати глобальною мовою. На ній говорить приблизно 1500 мільйонів чоловік. Такому широкомасштабному поширенню англійської мови сприяв ряд історико-географічних і соціально-культурних факторів, найбільш істотними з яких є колонізація британської імперії і вплив США у світовому політичному і діловому житті. Крім того, англійська мова задовольняє об'єктивно існуючу потребу в єдиній мові міжнародного спілкування, викликану потребами міжнародної торгівлі, бізнесу, дипломатії, безпеки, масової комунікації, культурного обміну та інших галузей міжнародного співробітництва. Однак існує і зворотна сторона поширення однієї мови по всьому світу, що полягає в тому, що вона втратила свою єдність, утворивши тим самим велику кількість варіантів і діалектів, кожен з яких відрізняється, перш за все, фонетично. Аналізуючи особливості мови, використовуваної кількома національно-державними спільнотами, А.Д. Швейцер зазначав, що саме територіальне варіювання мови лежить в основі її поділу на національні варіанти, діалекти і субдіалекти. У даній статті ми детально розглянемо фонетичні особливості американського варіанту англійської мови в порівнянні з британським, офіційно визнаним у світовому співтоваристві основним. Американський варіант представляє найбільший інтерес у порівнянні з канадським, австралійським і новозеландським англійським, оскільки, в силу різних причин, зазнав великої кількості змін в усіх аспектах мови, в тому числі, і в фонетичному.

З початку існування США обирає особливий шлях економічного, культурного, політичного розвитку. Але саме приплив емігрантів різних національностей і визначив» відособленість « АЕ від інших варіантів англійської мови, зокрема британської. З самого раннього періоду колонізації Америка стала « плавильним котлом «(melting pot), де різні культури і мови «переплавлялися», утворюючи однорідну масу – національну культуру США і, як результат, – американський англійський (АЕ).

На початку сімнадцятого століття колоністи з Англії почали освоювати Америку, принісши свою мову в Новий Світ. Перше поселення англійців в Північній Америці було засноване в 1607 р. Це було місто Джеймстаун на території нинішнього штату Віргінія. У листопаді 1620 р прибулими на кораблі «Мейфлауер» пуританами було засновано місто Плімут. Жителі цих двох поселень мали різні мовні традиції. Колоністи Джеймстауна прибували із західної частини Англії, з таких графств, як Сомерсет і Глостершир, з характерною для цих місць вимовою – озвонченим звуку [s] і розкотистою вимовою звуку [r] після голосних. Плімутські колоністи прибували зі східних графств Англії (Лінкольншир, Ноттінгемшир, Ессекс, Кент) і Лондона, де фонетична сторона мови відрізнялася своїм національним колоритом. Самою явною особливістю була відсутність звук [r] після голосних. Ці звукові відмінності продовжували зберігатися і надалі. У XVII-XVIII століттях потоки емігрантів постійно зростали, приносячи з собою різноманітність мов і діалектів. Наприклад, штат Пенсільванія заселявся головним чином квакерами, які походили, як правило, з Середньої і північної частин Англії. На формування мови колоній впливала не тільки Англія. Вже в XVIII столітті в Північну Америку хлинула хвиля іммігрантів з Ірландії. На Заході і південному заході сучасних Сполучених Штатів головним була іспанська мова. Уздовж річки Св. Лаврентія селилися вихідці з Франції. У Нью-Йорку, який спочатку називався новим Амстердамом, панувала голландська мова. У Пенсільванії сілились німці. Крім того, в південні райони ввозилася велика кількість жителів Африки, що стали об'єктом работоргівлі. Всі ці нові жителі Північної Америки, нарівні з індіанцями внесли свій внесок у формування американського варіанту англійської мови.

Таким чином, фонетика нормативного британського варіанту, нарівні з лексикою і граматикою, зазнала значних змін. Американські три основних діалекти: північний, центральний і південний, в свою чергу, поділяються на кілька субдіалектів, що мають свої характерні особливості. Найбільш насиченим і характерним є південний діалект, особливо каліфорнійський. Це показник того, що прийнято називати американським вимовою.

Розглянемо відмінні риси англійської (RP) і американського (АЕ) вимови. Найбільша кількість відмінних рис спостерігається в системі голосних. Наприклад, повсюдне функціонування голосного звуку середнього звуку ряду [Q], «ретрофлексного голосного», ретрофлексного сонанта [r] та ін.; [1]. На відміну від стандартного англійського довгого звуку [Q:], який являє собою голосний звук заднього ряду, звук [Q] в американському національному варіанті англійської мови характеризується як голосний звук середнього ряду. По висоті підйому ці звуки не відрізняються один від одного: обидва вони відносяться до широкої різновиди низького підйому. Другою особливістю звуку [Q] в американському національному варіанті англійської мови є наявність у нього двох різновидів: довгого [Q:] і короткого [Q]. У більшості регіональних типів американської вимови короткий нелабіалізований [Q] зустрічається в словах типу not 'не; немає', top 'верх', dock 'док', nod 'кивати (головою)', rob 'грабувати', тобто там, де в RP використовується короткий лабіалізований [P]. У деяких «безерних» типах American English (американський англійська – АЕ) довгий [Q:] і короткий [Q] контрастують в однаковому фонетичному оточенні (порівняйте: cot [kQt] 'дитяче ліжечко' і cart [kQ:t] 'віз').

На території США в положенні з предконсонантним [r] довгий [Q:] зустрічається лише в досить обмеженій групі слів (father 'батько', alms 'милостиня', palm 'пальма' і ін). Тут довгий [Q:] і короткий [Q] протистоять один одному в небагатьох мінімальних парах типу bomb [bQm] 'бомба': balm [bQ:m] 'бальзам'. У деяких районах Середнього Заходу відмінність між цими звуками настільки незначна, що фонетисти, які орієнтуються на цей вимовний тип, транскрибують їх однаково як [Q].

Найбільш помітною особливістю американської вимови є те, що в ній замість довгого напруженого голосного середнього підйому [з:] використовується так званий «ретрофлексний голосний», який чужий RP і на території Англії зустрічається лише в місцевих діалектах (головним чином на південному заході країни). Перш за все зупинимося на його артикуляційних особливостях. У словах типу bird 'птах', worm 'черв'як', first 'перший' вимовляється голосний середнього ряду середнього підйому, позиційно відповідний [з:] або [q], але зі специфічним r-подібним (r-colouring) відтінком, який виходить за рахунок підняття догори переднього краю лопаті язика і загинання кінчика язика назад. Фактично мова при артикуляції цього звуку приймає положення, дуже схоже з тим, яке він займає при вимові ретрофлексного сонанта [r] з тією істотною різницею, що ця позиція утримується протягом усього артикуляційного процесу, а не переходить миттєво в положення, необхідне для артикуляції наступного звуку, як це має місце при вимові предвокального [r]. Ретрофлексія, що супроводжує артикуляцію голосного звуку, видозмінює форму резонансної камери і відповідно модифікує тембр звуку, надаючи йому r-подібне забарвлення. Таким чином, фонетично цей звук може бути представлений як артикуляція ретрофлексного щілинного сонанта [r], накладена на артикуляцію [з:] або [q] [6, с. 34–36].

Окремо відзначимо, що фонетичні характеристики американського національного варіанту англійської мови на південному заході США мають свою регіональну своєрідність: вони включають збереження голосних звуків [E'], [q'] і приголосного [r] в кінцевій позиції в слові і перед приголосними. У словах з комбінацією (ar), наприклад, cart 'віз' завжди звучить [Qr]; варіанти [ar] і [Pr] зустрічаються вкрай рідко. У лексемах forest 'ліс', horrid 'жахливий', orange 'апельсин' і warrant 'ордер' превалює [O], а в borrow 'позичити', sorry 'жалюгідний' і tomorrow 'завтра' – [Q]. У таких ЛЕ, як barren 'безплідний', narrow 'вузький' і parrot 'папуга' голосний [F] вимовляється частіше, ніж голосний [x]. У слові various 'різний' узуален голосний [F], а [e] і [x] звучать рідко. У лексемах hurry 'поспішати', worry 'занепокоєння' і courage 'хоробрість', як правило, вимовляється або голосний [E'], або звукосполучення [Er]. Відмінності між комбінаціями [Or] і [or] (дані комбінації присутні в словах horse 'кінь' і hoarse 'хрипкий') практично втрачені: обидві лексеми стали омофонами: [hOrs].

Як вказує відомий північноамериканський філолог К.Томас, перед велярними в словах frog 'жаба', log 'колода', donkey 'віслюк' і honk 'гудіти' часто вимовляється [O], рідко – [ɒ]. Однак в слові fog 'туман' голосний [P] більш узуален, ніж [O]. ЛЕ doll 'лялька', involve 'залучити', revolve 'обертатись' і solve 'вирішити' вимовляються з голосним [Q]. У лексемах stop 'зупинка', cot 'дитяче ліжечко', shock 'потрясіння', swamp 'болото' і beyond 'за, по той бік' зазвичай звучить [Q]. У слові

laundry ‘хімчистка’ має місце варіація алофонів [Q] і [O], при цьому частіше функціонує алофон [P]. Along ‘уздовж’, cross ‘перетнути’, cloth ‘тканина’ зазвичай вимовляються з голосним [O], рідше – з [Q]. Прийменник on’ на ‘ зазвичай озвучується як [Qn]. У словах after ‘після’, aunt ‘тітка’, glass ‘скло’ і rather ‘швидше’ фігурує голосний [x]. Кінцевий ненаголошений [i], як правило, зустрічається в таких словах, як: sandy ‘піщаний’, coffee ‘кава’, donkey ‘віслюк’.

Фонематичні дифтонги [Qu], [ai] і [Oi] на південному заході США відрізняються стабільністю вимови. Монофтонгізація голосних [i], [e], [o] і [u] в ряді випадків відбувається в позиції перед глухими вибуховими, але диф – тонгоїдні алофони [Ii], [eI], [ou] і [uu] тут використовуються ширше. Більш закритий алофон голосної [e] і просунуті вперед аллофони голосних [o] І [u] зустрічаються вкрай рідко.

У словах absorb ‘вбирати’, absurd ‘абсурдний’, desolate ‘покинутий’, greasy ‘жирний’ зазвичай звучить приголосний [s], а приголосний [z] невузуальний. У ЛЕ tune ‘мелодія’, due ‘належне’ і new ‘новий’ вимовляється голосний [u]; комбінація [ju] реалізується тільки з метою додання мові більшої виразності. У великих містах США приголосний [w] чується частіше, ніж звукосполучення [hw], наприклад, в лексемі wheat ‘пшениця’ (де [h] – глухий звук) і ще частіше вживається в ненаголошеній позиції, як, наприклад, в слові anywhere ‘дезавгодно’; [12, p.240-241].

Розпізнавальні фонетичні ознаки англійської мови в США включають не тільки діалектні явища, але вони властиві і літературній мові. Показова в цьому відношенні оцінка одних і тих же мовних фактів з точки зору американської і британської норм. Наприклад, як в Англії, так і в США існують два вимовних варіанти форми минулого часу дієслова eat – ate [eit] і [et]. Разом з тим в Англії нормативним варіантом вважається [et], а [eit] розглядається як відхилення від норми, що зустрічається в мові неосвічених верств суспільства. За словами англійських лінгвістів А.Х. Марквардта і Р. Куїрка “ті, хто вимовляють ate як [eit], справляють враження людей, які навчилися озвучувати це слово, побачивши, як воно пишеться”. З іншого боку, на їхню думку, “для американців коректною формою є [eit], тоді як [et] розцінюється як явище, властиве сільській, провінційній і навіть неписьменній (rustic, countryfield and even uneducated) мові” [10, p. 15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши вищенаведені приклади, ми бачимо значні фонетичні розбіжності між британським і американським варіантами англійської мови, викликані, в основному, відокремленим розвитком Америки і численними потоками іммігрантів, що кинулися в новий світ з XVII століття, а також своєрідним історичним розвитком фонетичної складової американського варіанту англійської мови. Таким чином, можна стверджувати, що на території США відбувається становлення своїх територіальних фонетичних норм.

Предметом наступної статті буде подальший, конкретний аналіз фонетичних особливостей окремих територіальних діалектів американського варіанта англійської мови.

Література:

1. Демидов А.К. Анализ дифтонгов в системе вокализма американского и британского вариантов английского языка: автореф. дис. к.филол.н. Одесса, 1983.
2. Торсуев Г. П. Фонетика английского языка. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1960. 332 с.
3. Торсуев Г. П. Константность и вариативность в фонетической системе. М.: Наука, 1977. 125 с.
4. Шахбагова Дж. А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка. М.: Интерарк, 1992. 228 с.
5. Швейцер А. Д. Литературный английский язык в США и Англии. М.: Высшая школа, 1971. 200 с.
6. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США. М.: Наука, 1983. 216 с.
7. Brook G.L. English Dialects. 3-d ed. – Lnd. Readwood Press Limited Trowbridge. Wiltshire, 1972. 178 p.
8. Clifford H., Prator J. Manual of American English Pronunciation. 3-d ed. New York: Holt, Rinehart & Winston, Inc., 1972. 181p.
9. Gay T. A Perceptual Study of American English Diphthongs. *Language and Speech*. Vol. 13. Part 2. New York, 1970. P. 65–88.
10. Marckwardt A. H., Quirk R. A Common Language. British and American English. Lnd. BBC. 1964. 79 p.
11. O’Connor J. D., Gerstman L. J., Lieberman A. M., Delattre P. C., Cooper F. S. Acoustic Cues for the Perception of Initial (w, j, r, 1) in English Word. New York. 1957. Vol. 13. № 5. P. 24–43.
12. Thomas C. K. Phonetics of American English. 2-d ed. La Habana: Edition Revolucionaria del Instituto Cubano del Libro. 1972. 82 p.

Отримано: 21 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: sheremeta@tdmu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-19-22

Шеремета Л. П. Реалізація комунікативного методу навчання на заняттях з української мови як іноземної (на матеріалі заняття «наша родина»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 19–22.

УДК: 372.881.1

Шеремета Людмила Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови
Тернопільський національний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАНЯТТЯ «НАША РОДИНА»)

У статті представлена система методичної роботи над формуванням у іноземних студентів-медиків комунікативних умінь. Доведено, що формування української мовленнєвої компетенції студентів-іноземців відбувається на основі мовної підготовки, що на початковому етапі вивчення мови включає в себе вільне володіння лексикою.

Обґрунтовано необхідність дослідження основних аспектів вивчення теми «Наша родина». Подано спеціальні навчальні техніки та інноваційні підходи до вивчення української мови. Розроблено систему вправ, метою якої є збагачення словникового запасу іноземців, розвиток усного й писемного, монологічного та діалогічного мовлення, удосконалення вмінь та навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності.

Описано авторську методику засвоєння матеріалу, спрямовану на оптимальний відбір шляхів підвищення ефективності заняття. Подано методичні рекомендації щодо формування в іноземних студентів медичного профілю умінь і навичок діалогування.

Ключові слова: *українська мова як іноземна, система вправ, лексико-граматичний матеріал, комунікативні потреби, професійне спрямування.*

Liudmyla P. Sheremeta,
Associate professor at the Department of Ukrainian Language
I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATE METHOD OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS AS A FOREIGN LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF THE LESSON «OUR FAMILY»)

In the article presents a system of methodical work on the formation of communicative skills in foreign medical students while studying the topic «My Family». The content of teaching Ukrainian as a foreign language is outlined, peculiarities of mastering oral and written forms of language are analyzed. It has been proved that the formation of the Ukrainian language competence of foreign students is based on language training, which at the initial stage of language learning involves free fluency in vocabulary.

The necessity to study the main aspects of studying the topic «My Family», aimed at finding the best means and methods to meet the basic communicative needs of students in everyday and educational and professional spheres (mastering linguistic and speaking skills and developing communication skills and topical for service in the Ukrainian language environment).

The basic aspects of forming of communicative and skills skills will help to optimize the process of education of foreign students in higher education institutions of Ukraine and can be used in the further development of new methods of assessing the level of professional training of future medical professionals.

Provided special educational equipment and innovative approaches to the study of the Ukrainian language. Development a system of exercises aimed at enriching the vocabulary of foreigners development of oral and written, monologue and dialogical speech, improving skills from all types of speech activities.

The author's method of mastering the material, aimed at the optimal selection of ways to improve the efficiency of the lesson, is described. Methodical recommendations are given for the development of a medical profile of foreign students in the medical profile of dialogue.

Key words: *Ukrainian language as a foreign language, system of exercises, lexico-grammatical material, communicative needs, professional direction.*

Постановка проблеми. Міжнаціональна та мовленнєво-культурна адаптація студентів-іноземців є важливим етапом реформування медичної освіти на сучасному етапі. Цей процес пов'язаний і певною мірою залежить від змісту та якості мовної підготовки студентів у закладах вищої освіти МОЗ України, на основі якої відбувається формування української мовленнєвої компетенції, що зумовлена потребою забезпечення вивчення державної (української) мови іноземними студентами в обсязі, необхідному для навчання та побутового спілкування відповідно до освітніх програм. Основна мета вивчення мови іноземцями – комунікативна, що полягає у вивченні мови як засобу спілкування у розмовно-побутовій та професійній сфері.

Відповідно до цього, процес вивчення української мови як іноземної у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбавчевького МОЗ України спрямований на «практичне володіння мовою на рівні, достатньому для здійснення пізнавальної діяльності в соціокультурній і навчально-професійній сферах, що реалізується за допомогою комплексного підходу до підготовки майбутніх спеціалістів і передбачає взаємодію комунікативних, освітніх і виховних цілей» [5]. У програмі курсу «Українська мова як іноземна» враховано державний статус української мови, її суспільні функції; як основне завдання визначено «здійснення навчального, розвивального і виховного впливів на інокомунікантів, сприяння формуванню особистості, готової до активного спілкування в усіх сферах суспільного життя, зокрема в навчаль-

но-професійній діяльності; передбачено відповідні форми організації, методи й технології навчання української мови як іноземної» [5].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення української мови як іноземної, в основі якої покладено комунікативних підхід, займалося багато методистів та наукових колективів; найбільш вагомий внесок зробили Л. Єфімов, Т. Лагути, Б. Сокіл, О. Тростинської. У 2018 році колективом кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбавчевького МОЗ України було видано посібник «Українська мова як іноземна», в основі якого покладено комунікативний підхід до вивчення мови [6].

Формулювання завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці основних аспектів методики вивчення теми «Наша родина» з української мови як іноземної, в основу якої покладено комунікативний підхід.

Виклад основного матеріалу. Вивчення української мови як іноземної за комунікативним принципом передбачає: 1). оволодіння мовою щоденного спілкування; 2). уміння використовувати загальновживану і професійну лексику, граматичні конструкції в комунікативних актах; 3). створення й розвиток позитивної мотивації до навчання, активізація пізнавальної діяльності студентів; 4). здатність до самооцінки й самовдосконалення, професійного росту; 5). виховання поваги до України, українського народу, його традицій, звичаїв і цінностей, національної культури й історії.

Оволодіння засобами спілкування відбувається на основі інтуїтивного використання фрагментів висловлювання. Уже з перших занять розвиток мовлення студентів-іноземців спрямований на вдосконалення вмінь і навичок правильного спілкування у певних соціально-побутових ситуаціях (теми «Люди і речі навколо нас», «Дім. Квартира. Кімната», «Країни й національності», «Моя сім'я», «Наша родина», «У магазині», «Опис зовнішності» тощо [3]. Згодом до таких мовленнєвих ситуацій додається матеріал професійного спрямування, зокрема, теми «Хвороби. Травми», «Медицина. Медичні спеціальності. Медичний персонал», «Сучасні медичні технології», «Перша медична допомога», «Довідка. Рецепт», «Медична карта хворого» [5]. Завданням викладача при цьому є підбір відповідної системи вправ, спрямованої на ефективне засвоєння та користування мовою у повсякденних ситуаціях спілкуваннях іноземців.

Відповідно до програми курсу «Українська мова як іноземна» заняття «Наша родина» є тематичним продовженням заняття «Моя сім'я», на яке відводиться 4 години – 2 практичних заняття. Мета заняття «Наша родина» передбачає: 1) поглиблення знань студентів про форми родового відмінка особових займенників, особливостей їх уживання; 2) вміння утворювати форми дієслів працювати», «повторювати», «бачити», «могти» у теперішньому часі; 3) удосконалення навичок побудови запитань до тексту та відповідей на них; 4) вміння будувати діалоги на запропоновану тему, розповідати про свою родину чи родину друга. На нашу думку, на занятті доцільним буде використання словника, різнотипних лексико-граматичних завдань та творчих вправ комунікативно-ситуативного характер, використання інформативних таблиць, текстів, діалогів. Для поточного контролю подано тестові завдання, виконання яких допоможе викладачу правильно оцінити знання студентів.

Пропонуємо систему вправ на опрацювання заняття «Наша родина» (систему вправ до першого заняття цієї тематичної групи подано у статті «Використання комунікативного методу під час вивчення теми «Моя сім'я» іноземними студентами-медиками (Стаття 1)»[7]).

Завдання 1. Прочитайте і запам'ятайте.

бібліотекар – librarian
бачити – to see
виконувати – to do
ліжко – bed
масло – oil, butter
могти – to able, can
найближчий – nearest, neighbor
ножиці – scissors
окуляри – glasses
пенсіонер – pensioner
повторювати – to repeat
пояснювати – to explain
працювати – to work
правило – rule
рідний – native
фармацевт – pharmacist

Завдання 2. Відповідайте.

1. Де живе Ваша сім'я? Яка вона? 2. Чиї батьки живуть у Нігерії? 3. Ваш дядько стоматолог? 4. Де працює Ваша мама? 5. Ви сумуєте за своєю сім'єю? 6. Вашого батька звати Адольф? Хто він? 7. Хто із студентів вашої групи приїхав із Польщі? 8. Як звати Ваших дідуся і бабусю? Хто вони? 9. Ваші батьки живуть в Індії? 10. У Вас є брат чи сестра? Як їх звати?11. Ваш брат студент? А хто він? 12. Яка ваша рідна країна? 13. Вашу сестру звати Агата?14. Ким Ви хочете бути?

Завдання 3. Запитайте у Вашого друга про його сім'ю. Як звати його батьків, його сестер чи братів і найближчих родичів.

Завдання 4. Пишіть. Поставте слова у дужках у правильній формі.

1. (Я) звати Тетяна. 2. У (я) велика сім'я. 3. Це (мій) мама Агата. 4. Це (моя) батько Аркадіуш. 5. А це (моє) брат Віталій. 6. У (я) тітка Бріджет. 7. У (вона) є чоловік. 8. (Він) звати Домінік. 9. А це (вони) дочка. 10. (Вона) звати Аліна. 11. А це (вони) син. 12. (Він) звати Томаш. 13. У (ми) є бабуся Катерина і дідусь Микола. 14. А це (ми) друзі.

Завдання 5. Запам'ятайте.

	Бачити	**Могти**
Я	бач**у**	мож**у**
Ти	бач**иш**	мож**еш**
Він	бач**ить**	мож**е**
Вона		
Воно		
Ми	бач**имо**	мож**емо**
Ви	бач**ите**	мож**ете**
Вони	бач**ать**	мож**уть**

	Працю<u>ва</u>ти	**Повторю<u>ва</u>ти**
Я	працю**ю**	повторю**ю**
Ти	працю**єш**	повторю**єш**
Він	працю**є**	повторю**є**
Вона		
Воно		
Ми	працю**ємо**	повторю**ємо**
Ви	працю**єте**	повторю**єте**
Вони	працю**ють**	повторю**ють**

Завдання 6. Пишіть за зразком.

Зразок: Вона, він (працювати). – Він, вона працює.

1. Я (могти). 2. Вони (пояснювати). 3. Ти (думати). 4. Ви (жити). 5. Вона (бачити). 6. Ми (слухати). 8. Вони (повторювати). 9. Я (працювати). 10. Ви (виконувати). 11. Ти (могти). 12. Ми (розуміти). 13. Він (повторювати). 14. Я (бачити). 15. Ви (працювати). 16. Вони (думати). 17. Вона (могти). 18. Ти (пояснювати). 19. Я (виконувати). 20. Ви (бачити).

Завдання 7. Пишіть правильно речення.

1. Аміна (бачити) подругу. 2. Ми (розуміти) викладача. 3. Володимир (працювати) в університеті. 4. Студенти (повторювати) правило. 5. Мацей (думати) про дівчину. 6. Ти (виконувати) завдання. 7. Оксана (могти) пояснити завдання. 8. Вони (слухати) музику. 9. Мій друг (працювати) у лікарні. 10. Викладач (пояснювати) вправу. 11. Медсестра (слухати) лікаря. 12. Ти (повторювати) анатомію. 13. Студенти (жити) у новому будинку. 14. Патрик і Мацей (приїхати) з Польщі.

Завдання 8. Продовжте речення.

1. Мене звати …. 2. Я приїхав з …. 3. Зараз я живу в …. 4. У мене велика …. 5. Моя сім'я живе у …. 6. Мого батька звати …. 7. Він працює …. 8. Мою маму звати …. 9. Мама працює …. 10. У мене є старша …. 11. Її звати …. 12. Мій молодший брат … навчається в університеті. 13. Мої дідусь … і бабуся … – …. 14. Я сумую за своєю ….

Завдання 9. Знайдіть у реченнях помилки та виправте їх.

1. Я звати Ахмед. 2. Мій сестра – студентка. 3. Це наше дідусь. 4. Ця жінка – моє мама. 5. У вона є молодша сестра. 6. Ти звати Річард. 7. Це ваш батьки. 8. У я старший брат. 9. Це її дружина. 10. У ти є подруга Анна. 11. Вона звати Вікторія. 12. Це моя брат. 13. Він звати Джулія. 14. Це моя дідусь і бабуся.

Завдання 10. Читайте. Поставте питання до тексту і дайте на них відповіді.

Привіт! Мене звати Андрій. Я студент. У мене є велика сім'я. Мій тато – Олександр Миколайович. Він лікар. Мою маму звати Олена Іванівна. Вона вчитель. Ще у мене є молодший брат і старша сестра. Мою сестру звати Ольга, а мого брата – Андрій. Вони навчаються в університеті. Мої дідусь Володимир Михайлович і бабуся Надія Павлівна – пенсіонери. Моя тітка Анна Романівна – стоматолог, а дядько Ігор Степанович працює фармацевтом.

Завдання 11. Розкажіть про себе, Вашу сім'ю. Хто Ви? Хто Ваші батьки і найближчі родичі, як їх звати, де вони працюють чи навчаються?

Завдання 12. Тестові завдання.

1. До займенника «вони» доберіть правильну форму дієслова «пояснювати»:
   A. пояснюють
   B. пояснює
   C. пояснюєш
   D. пояснюють
   E. пояснюваю
2. До займенника «я» доберіть правильну форму дієслова «працювати»:
   A. працюєш
   B. працюю
   C. працюємо
   D. працює
   E. працюєте

3. До займенника «ви» доберіть правильну форму дієслова «виконувати»:
   A. виконуваю
   B. виконую
   C. виконуваєте
   D. виконуєте
   E. виконують
4. До займенника «я» доберіть правильну форму дієслова «пояснювати»:
   A. пояснюєте
   B. пояснюваєш
   C. пояснюєш
   D. пояснюваю
   E. пояснюю
5. Виберіть правильне речення:
   A. Аміна бачу подругу.
   B. Аміна бачить подругу.
   C. Аміна бачите подругу.
   D. Аміна бачиш подругу.
   E. Аміна бачать подругу.
6. Виберіть правильне речення:
   A. Оксана можу пояснити завдання.
   B. Оксана можеш пояснити завдання.
   C. Оксана можете пояснити завдання.
   D. Оксана може пояснити завдання.
   E. Оксана можуть пояснити завдання.
7. Виберіть правильне речення:
   A. Мій друг працює у лікарні.
   B. Мій друг працюють у лікарні.
   C. Мій друг працює у лікарні.
   D. Мій друг працюєте у лікарні.
   E. Мій друг працюваєте у лікарні.
8. Виберіть правильне речення:
   A. Ти виконуваєш завдання.
   B. Ти виконуєш завдання.
   C. Ти виконуваю завдання.
   D. Ти виконую завдання.
   E. Ти виконувати завдання.

Довідка. 1. A., 2. B., 3. D., 4. E., 5. A., 6. D., 7. C., 8. B.

Висновки з дослідження та перспективи. Система вправ для вивчення теми «Наша родина» допоможе студентам-іноземцям формувати відповідні уміння і навички, необхідні для їх повсякденного спілкування. Перший етап – це запам'ятовування слів, виразів, що стосуються соціально-побутової сфери. Наступний етап – розвиток самоконтролю, підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності.

Література:

1. Концепції мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України. URL : http: // http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/5396 (дата звернення 10.09.2018).
2. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2004. 187 с.
3. Українська мова як іноземна : навч. посіб. Тернопіль, 2018. 168 с.
4. Українська мова як іноземна : посіб. Тернопіль, 2017. 328 с.
5. Українська мова як іноземна для студентів медичних спеціальностей : навч. посіб. Тернопіль : ТНМУ, 2019. 312 с.
6. Українська мова як іноземна: Робоча програма для іноземних студентів вищих навчальних закладів МОЗ України. Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я». Тернопіль, 2019. 36 с. URL : http: // https://moodle.tdmu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=152209 (дата звернення 15.01.2020)
7. Шеремета Л.П. Використання комунікативного методу під час вивчення теми «Моя сім'я» іноземними студентами-медиками (Стаття 1). *Інноваційна педагогіка : Науковий журнал.* Випуск 9. Т. 3. Одеса, 2019. С. 103–107.

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: ludmila12011@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-23-25

Ясногурська Л. М. Концепт «безпека» та його репрезентація в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 23–25.

УДК: 811.111'373

Ясногурська Людмила Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Рівненський державний педагогічний університет

КОНЦЕПТ «БЕЗПЕКА» ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню особливостей лексичної вербалізації концепту БЕЗПЕКА в англійській мовній картині світу на основі порівняльного аналізу його компонентів, що включають базові елементи і їх похідні. В роботі висловлюється припущення про те, що обсяг концепту БЕЗПЕКА в англійській мовній картині світу грунтується на загальному значенні «захист, захищеність від ризику, загрози або відсутність такої». Концепт БЕЗПЕКА є одним з базових концептів світосприйняття людини при усвідомленні себе у взаємодії з суспільством. Саме безпека виявляється наріжним каменем, що забезпечує стабільне функціонування людини в суспільстві і самого суспільства в цілому. У зв'язку з цим проблема сприйняття концепту БЕЗПЕКА і його розуміння стають особливо актуальними в сучасному суспільстві. У цій статті вивчається реалізація концепту БЕЗПЕКА в англійській мовній картині світу.

Ключові слова: *концепт, безпека, загроза, вербалізація, захист, свідомість.*

Liudmyla M. Yasnohurska,
Ph.D. in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department
Rivne State University of the Humanities

THE CONCEPTS SAFETY/SECURITY AND ITS REPRESENTATION IN ENGLISH LANGUAGE

The article is devoted to studying the peculiarities of the lexical verbalization of the concepts SAFETY/SECURITY in the English language worldview on the basis of the comparative analysis of their components, including the basic elements and their derivatives. The author supposes that the scope of the concepts SAFETY/SECURITY in the English language worldview is based on the general meaning "protection, protection from risks, threats or lack of them". It is security that is the cornerstone that ensures the stable functioning of a human in society and society itself as a whole. In this regard, the problem of perception and understanding of SAFETY/SECURITY concept is becoming especially relevant in today's society. This article examines the implementation of the SAFETY/SECURITY concept in the English language picture of the world. The purpose of this study is to set the boundaries of the SAFETY/SECURITY concept in English on the basis of a study of the categorical definitions related to safety / security that make up the core of the concept and their derivatives. The following dictionaries were used for the study: The MacMillan English Dictionary, The American Heritage Dictionary of the English Language, the Cambridge International Dictionary of English, the Longman Dictionary of Contemporary English.

Key words: *concept, safety, security, threat, verbalization, protection, consciousness.*

Постановка проблеми. Процес пізнання світу будується на пізнанні окремих його елементів і завжди передбачає членування навколишньої реальності на конкретні дискретні об'єкти, події, виокремлення характеристик і закономірностей. Шляхом пізнання навколишнього світу людина виділяє окремо самого себе в спробі усвідомити своє місце і свою роль в загальних процесах. Саме концепт виявляється тієї одиницею знання, в якій концентровано репрезентуються результати процесу пізнання. Іншими словами, на думку М. М. Болдирєва, «одиниці концептуального змісту, що виокремлюються людиною в процесі пізнання з метою подальшої їх передачі в мовній формі або подальшого накопичення, що передбачає їх структурну організацію в процесі зберігання» [3, с. 87].

За останні три десятиліття в західній теоретичної соціології створений ряд оригінальних, добре розвинених концепцій сучасності. Серед основних питань цих теорій знаходяться цивілізаційні протиріччя людської спільноти, пов'язані як з пошуком вирішення глобальних проблем свого існування, так і з перетворенням сучасних суспільств в суспільство ризику або в суспільство, що створює і відтворює небезпечне середовище проживання. У зв'язку з цим виникла необхідність нової рефлексії сучасних соціальних процесів в контексті безпеки, що сприяло актуалізації наукових уявлень про даний феномен соціального життя. Саме концепт «Безпека» і буде нашим **предметом** дослідження на прикладах його репрезентації в англійській мовній картині світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою дослідження стали праці таких авторів як З. Д. Попова, Й. А.Стернін, Є. С. Кубрякова, А. П. Бабушкін, М. Я. Блох та М. В. Пімєнова.

Відображення дійсності в мовній свідомості відбувається на рівні концептів. Концепт, згідно З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, є невід'ємною частиною свідомості людини, глобальною одиницею розумової діяльності. Мислення людини є невербальним, воно здійснюється за допомогою універсального предметного коду. Люди мислять концептами, кодованими одиницями цього коду [6, с. 13–14]. Є. С. Кубрякова вважає, що концепт є концентрованим уявленням про деякі явища в процесі людського мислення, що об'єднує зміст досвіду і знань, результатів процесу пізнання світу в сукупності з результатами людської діяльності в цілому. Концепт, на її думку, відображає результат даних процесів пізнання світу у вигляді деяких «квантів» [4, с. 90]. А. П. Бабушкін визначає концепт як ментальне утворення, «змістовну одиницю колективної свідомості» [1, с. 57].

М. Я. Блох описував концепт як «семантичне утворення щодо високого ступеня абстракції, яке належить національній узагальненій мовній свідомості і становить, в ідеалі, високу ціннісну значущість для мовного колективу на тому чи іншому етапі його розвитку» [2, с. 15]. М. В. Пімєнова вважає, що «концепт є розпорошеним в мовних знаках, які його

об'єктивують. Щоб відновити структуру концепту, треба дослідити весь мовний корпус, в якому репрезентований концепт (лексичні одиниці, фразеологію, пареміологічний фонд) включно з системою стійких порівнянь, які закарбували образи-еталони, що властиві певній мові » [5, с. 9].

У сучасній науковій літературі зазначається, що концепт – багатогранне і багатостороннє явище, при цьому різні його сторони, аспекти та особливості можуть виражатися різними номінаціями, в сукупності утворюють відповідне поле позначень [4, с. 15].

Метою даного дослідження є встановити межі концепту БЕЗПЕКА в англійській мові на основі вивчення категоріальних дефініцій safety / security (безпека, захист), що складають ядро цього концепту, а також їх похідних. Матеріалом дослідження стали наступні словники: The MacMillan English Dictionary (MM) [10], The American Heritage Dictionary of the English Language (AmH) [9], Cambridge International Dictionary of English (CAM) [7], Longman Dictionary of Contemporary English (LonC) [8].

Виклад основного матеріалу. Словники сучасної англійської мови пропонують різні трактування лексем safety / security (безпека, захист), а також однокореневих їм лексем, виділяючи загальні для зазначених дефініцій значення і незалежні трактування, властиві тільки одній аналізованої одиниці. Дане дослідження охоплює основні значення лексем safety (захист), security (безпека), secure (захищати), safe (безпечний), які при зіставленні словникових даних виявили загальну площину значень.

Так, The MacMillan English Dictionary (MM) трактує лексему security як: 1) safety from attack, harm, or damage (захист від нападу, шкоди, пошкодження); 2) a feeling of confidence and safety, or a situation in which you can feel confident and safe (почуття впевненості і захищеності, ситуація); 3) property or goods that you agree to give to someone who has lent you money if you can not pay the money back (майно, обіцяне в якості застави). Ця ж дефініція наводиться словником у множині в окремій словникової статті securities і має значення documents showing that you own shares in a company (акції компанії) [10].

Лексема safety визначається як: 1) the fact that a thing is safe to do or use (підтвердження безпеки речі); 2) a place or situation in which you are protected from danger or harm (місце або ситуація, в якій присутній захист від небезпеки або шкоди); 3) a safe way of behaving or using something (безпечний спосіб поведінки або використання чого-небудь) [10].

У словнику The American Heritage Dictionary of the English Language (AmH) представлені наступні дефініції досліджуваних категорій. Security: 1) freedom from risk or danger; safety (свобода від позову або небезпеки, безпека); 2) freedom from doubt, anxiety, or fear; confidence (свобода від сумнівів або страху, впевненість); 3) something that gives or assures safety, as a) a group or department of private guards; b) measures adopted by a government to prevent espionage, sabotage, or attack; c) measures adopted, as by a business or homeowner, to prevent a crime such as burglary or assault; d) measures adopted to prevent escape (заходи щодо забезпечення безпеки – група приватних охоронців; заходи, які вживає уряд для запобігання шпигунства, саботажу, нападу; заходи, що вживаються приватною особою для запобігання злочинів, наприклад, нападу або крадіжки зі зломом) [9].

Лексема safety, згідно AmH, визначається як: 1) the condition of being safe; freedom from danger, risk, or injury (стан свободи, свобода від небезпеки, ризику, травми); 2) a device designed to prevent accidents, as a lock on a firearm preventing accidental firing (пристрій-запобіжник, особливо в збройній сфері) [9].

У словнику Cambridge International Dictionary of English (CAM) лексема security визначається наступним чином: 1) protection of a person, building, organization or country against threats such as crime, criminals and attacks by foreign countries (захист людини, будівлі, організації або країни від загроз, наприклад, злочину, злочинців, нападів з боку третіх країн); 2) the group of people responsible for protecting a building (група людей, які охороняють будівлю); 3) the fact that something is not likely to fail or be lost (стабільність чого-небудь); 4) (finance) property or goods that you promise to give to someone if you can not pay what you owe them (фінанси – заставне майно); 5) the feeling of being confident in one's family and relationships, confidence (впевненість в родині і відносинах) [7].

Дефініція secure, відповідно до словника, зазначена у формі прикметника і дієслова. Прикметник secure має наступні значеннями: 1) positioned or fixed firmly and correctly and therefore not likely to move, fall, or break; a secure place is one that it is difficult to get out of or escape from (зафіксований, закріплений надійно від пересування, падіння; надійне місце, вхід і вихід обмежені); 2) likely to continue and not fail or be lost (especially of objects, situations, etc). (захищений, стійкий, особливо про об'єкт, ситуацію), able to avoid being harmed by any risk, danger, or threat (здатний уникнути ризику, небезпеки, загрози); 3) confident, not doubting or being worried about yourself and your personal relationships (впевнений, який не сумнівається у своїх стосунках і самому собі) [7].

Однокорінний щодо лексеми safety прикметник safe, згідно CAM, реалізує такі значення, як: 1) not in danger or likely to be harmed (що не знаходиться в небезпеці); 2) not harmed or damaged (неушкоджений); 3) not dangerous or likely to cause harm (безпечний, що не заподіює шкоди); 4) (of a place) where something is not likely to be lost or stolen (безпечне місце) [7].

Longman Dictionary of Contemporary English (LonC) реалізує наступні значення дефініції security: 1) protection from danger, things that are done to keep a person, building, or country safe from danger or crime (захист від небезпеки, заходи, що вживаються для захисту людини, будівлі, країни від небезпеки або злочину); 2) protection from bad situation, protection from bad things that could happen to you (захист від неприємних ситуацій); 3) guards, the department of a company or organization that deals with the protection of its buildings and equipment (охорона, відділення охорони, що забезпечують захист будівлі та обладнання) [8].

Номінація лексеми safety в словнику є наступною: 1) not in danger, when someone or something is safe from danger or harm (що не знаходиться в небезпеці); 2) harmful / not harmful, how safe something is to use, do (нешкідливий, що не завдає шкоди); 3) how safe someone is in a particular situation (ступінь безпеки у певній ситуації); 4) a place where you are safe from danger (безпечне місце, притулок) [8].

Для лексеми safe, згідно LonC, переважаючою виявляється її реалізація в якості прикметника, що представлена такими значеннями, як: 1) not in danger, not in danger of being harmed, lost, or stolen (що не знаходиться в небезпеці, що не наражається на пошкодження, крадіжку, втрату); 2) not harmed, lost, or stolen (що не має ушкоджень, не вкрадений, не втрачений);

3) not likely to cause any physical injury or harm (що не наражається на фізичне ушкодження); 4) not involving any risk and very likely to be successful (не призводить до ризику, який обіцяє бути успішним).

Крім того, вищезазначена лексема виступає в якості іменника і вигуку відповідно: a strong metal box or cupboard with special locks where you keep money and valuable things (міцна металева скриня або шафа з замками для зберігання грошей і цінних речей) і said by young people as a greeting (використовується серед молоді в якості привітання) [8]. Останнє значення є унікальним і фіксується тільки в даному словнику.

Аналіз наведених словникових дефініцій показує, що всі розглянуті словники виділяють деякі загальні значення лексем security / safety, але пріоритетними вважають різні їх значення.

Таким чином, можна зробити висновок про основні значеннях лексеми security, що зазначені в кожному з розглянутих словників і становлять базовий набір сем аналізованої одиниці. Security, таким чином, об'єднує такі значення: 1) safety, freedom, protection from attack, harm, or damage (захист від різного виду погроз, ризику, збитків і аналогічних дій); 2) things, actions done to keep people, places, or things safe, not damaged, bad things happening, assuring safety (комплекс вжитих заходів для забезпечення належного рівня захисту); 3) a feeling of confidence and safety, or a situation in which you can feel confident and safe (психологічний захист, відчуття впевненості); 4) the group of people responsible for protecting a building; guards, the department of a company or organization (група людей, які здійснюють вищезгадані заходи надання безпеки); 5) (finance) property or goods that you promise to give to someone if you can not pay what you owe them (сфера фінансів і банківської галузі: застава, фінансовий заставний механізм); 6) a financial investment such as a bond or share, or the related certificate showing who owns it (цінні паперу). Варто відзначити, що аналізована одиниця реалізується через такі словникові дефініції, як safety, protection against danger, risk, threat, fear; freedom; safe, secure.

Предметна область лексеми safety включає: 1) a state, a situation when or a place where you are safe and not in danger or at risk (стан і ситуація відсутності небезпеки, що знаходиться в безпеці); 2) harmful / not harmful, a safe way of behaving or using something or designed to make something safer (що відноситься до сфери безпеки, що не завдає шкоди, безпечний); 3) a device designed, safety equipment to prevent accidents, injury or damage (пристрій щодо надання безпеки). Також словники пропонують певні значення даної лексеми, які побічно включені в загальне ядро значень і відносяться головним чином до спорту, а також до сфери зброї.

До загального обсягу значень дефініцій, що нами досліджуються, включаються і значення однокореневих їм лексем. Так, сфера значень лексеми security доповнюють дієслово і прикметник secure. Основними значеннями дієслівної одиниці secure є наступні: 1) to get or achieve something important (досягти чого-небудь, забезпечити результат, домогтися отримання чого-небудь); 2) safe from harm, to make something safe from being attacked, harmed, or lost; protect (забезпечити безпеку, захист, зробити безпечним); 3) to make firm or tight; fasten, tie firmly (міцно зафіксувати, закріпити); 4) to guarantee payment of (a loan, for example) (забезпечити виплати, повернення грошових коштів). Крім того, дана лексема має унікальні значення, що зазначаються лише в деяких словниках, а саме: to protect or ensure the privacy or secrecy of (a telephone line, for example); to capture or confine (забезпечити приватність або секретність (наприклад, телефонної лінії)). Прикметник secure реалізує в словниках такі значення, як: 1) safe, protected from attack, harm, or damage (безпечний, захищений від нападу, загрози); 2) confident, not doubting or being worried, free from fear, anxiety, or doubt (психологічний аспект – відчуття безпеки, безпечний, впевнений); 3) fastened firmly, in a safe way (надійно закріплений); 4) a secure area, locked or guarded, that people can not get in or out or steal anything (безпечне місце); 5) investments or companies which are secure are not likely to lose money (фінансова сфера, надійний, що не має ризику). Дана лексема реалізує і унікальні значення, що зазначаються в різних словниках в поодиноких випадках: archaic: careless or overconfident (застаріле: легковажний, самовпевнений), reliable (надійний).

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що дефініції двох розглянутих в цьому дослідженні одиниць, а саме – safety та security, в англійській мові частково збігаються. Спільними для них є такі значення, як: не має небезпеки або ризику; що не знаходиться під загрозою; що знаходиться в безпеці, такий, яким ніщо не загрожує, іншими словами, безпеку, тобто захищеність від ризику, загрози і т.д. Проте дефініції і лексеми, однокореневі safety і security, мають і власні, незалежні значення. У зв'язку з цим обсяг концепту БЕЗПЕКА в англійській мовній картині світу грунтується на загальних значеннях для двох базових розглянутих дефініцій: safety from attack, harm, risk, or damage (захист, захищеність від ризику, загрози або відсутність таких), – а також пов'язаних безпосередньо значень всіх дефініцій, що складають досліджуваний нами концепт в англійській мові, і реалізується шляхом об'єднання обох дефініцій в концепт SAFETY / SECURITY.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку є більш глибокий та детальний аналіз інших ключових концептів з метою виявлення мовних засобів їх репрезентації. Сам концепт безпеки потребує подальшого теоретичного осмислення з урахуванням сучасного соціокультурного розвитку держав, а також з урахуванням сучасних загроз, ризиків і небезпек.

Література:

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: дисс.... д. филол. н. Воронеж, 1997. 330 с.
2. Блох М. Я., Каштанова И. И. Проблема дискурсного выражения концепта. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика.* 2011. № 2. С. 14–18.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная лингвистика. М. – Берлин, 2016. 251 с.
4. Кубрякова Е. С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: МГУ, 1996. 245 с.
5. Пименова М. В. Введение в когнитивную лингвистику. Кемерово, 2004. Вып. 4. 208 с.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж: Истоки, 2007. 250 с.
7. Cambridge International Dictionary of English (CAM). URL: http://dictionary.cambridge.org.
8. Longman Dictionary of Contemporary English (LonC). URL: http://www.ldoceonline.com.
9. The American Heritage Dictionary of the English Language (AmH). URL: http://americanheritage. yourdictionary.com.
10. The MacMillan English Dictionary (MM). URL: http://www. macmillan dictionary.com.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 20 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: bihunov.d@gmail.com

svitozara.rv@gmail.com

katjatretjakova4080@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-26-30

Bihunov D. O., Bihunova S. A., Tretiakova K. V. English phraseological units of latin and french origin: component "wildlife". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 26–30.

УДК: 811.111'373.7

Dmytro O. Bihunov,
PhD in Psychology, Lecturer of Practice of English Language Department,
Rivne State University of the Humanities
Svitozara A. Bihunova,
PhD in Psychology, Associate Professor of Practice of English Language Department,
Rivne State University of the Humanities
Kateryna V. Tretiakova,
PhD in Philology, Associate Professor of Methodology of Foreign Language Teaching Department,
Rivne State University of the Humanities

ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS OF LATIN AND FRENCH ORIGIN: COMPONENT "WILDLIFE"

Borrowings enrich the English language during the whole history of its development and the extent of borrowings in the lexico-graphic stock of the language is rather big. In its turn, the English phraseological stock is characterised by the great number of Romance elements due to the certain historical conditions of the development of Great Britain. But despite the fact that phraseological units are highly informative units which keep the knowledge and experience of different nations, the problem of the borrowed phraseological units remains an unstudied sphere within the cognitive linguistics. As the problem of the phraseological borrowing has not been examined properly in the linguistic literature, the article deals with English phraseological units of Latin and French origin with component "wildlife". The authors have singled out English phraseological units with wildlife components. Then the etymological investigation of the borrowed phraseological units has been conducted. Also an attempt has been made to analyze the inner form of the wildlife component in English phraseological units of Latin and French origin. It has been noticed that they contain the human knowledge of the world and the role of people in it. Besides, the similarity of the images and associations, connected with the investigated wildlife component, is caused by rather identical cognition of the world around – the world of nature.

Key words: *phraseological unit, borrowing, Latin origin, French origin, component, "wildlife", inner form.*

Бігунов Дмитро Олександрович,
кандидат психологічних наук, викладач кафедри практики англійської мови,
Рівненський державний гуманітарний університет
Бігунова Світозара Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови,
Рівненський державний гуманітарний університет
Третьякова Катерина Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання іноземних мов,
Рівненський державний гуманітарний університет

АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЛАТИНСЬКОГО ТА ФРАНЦУЗЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ: КОМПОНЕНТ «ДИКА ПРИРОДА»

Мова є «живим явищем», що вербалізує існування певної культурно-історичної епохи, постійно змінюючись та еволюціонуючи, набуваючи нового і «архівуючи» старе. Запозичення збагачували англійську мову протягом всієї історії її розвитку. Фразеологічні одиниці, будучи високоінформативними одиницями, які зберігають знання та досвід різних націй, потребують прискіпливішої уваги з боку лінгвістів. Дана праця присвячена англійським фразеологічним одиницям латинського та французького походження з компонентом «дика природа». Авторами було здійснено вибірку, досліджено етимологічні джерела фразеологізмів. У статті зроблено спробу проаналізувати внутрішню форму компоненту «дика природа» в англійських фразеологічних одиницях латинського та французького походження.

Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічна одиниця, запозичення, латинська етимологія, французька етимологія, компонент, «дика природа», внутрішня форма.*

The applicability of the article. Any language of the world is a fusion of the native and the borrowed. If to speak about English, it should be mentioned that borrowings enrich the English language during the whole history of its development and the extent of borrowings in the lexico-graphic stock of the language is rather big. What is more, the English phraseological stock is characterised by the great number of Romance elements due to the certain historical conditions of the development of Great Britain.

Unfortunately, the problem of the phraseological borrowing has not been examined properly in the linguistic literature. As a rule, the results of the study of the linguistic borrowings are shifted automatically to the material of phraseology. Very few researches of the phraseological borrowings come to the historical and etymological analysis (Kunin O. V., Nazarian A. G). or retrace the way of the phonetic, grammatical or the semantic evolution of the borrowings in correlation with the development of these units in the language-source (Soloduho E. M). So, despite the fact that phraseological units are highly informative units which keep the knowledge and experience of different nations, the problem of the borrowed phraseological units remains an unstudied sphere within the cognitive linguistics.

That is why *the subject-matter* of the given article is the inner form of the wildlife component in English phraseological units of Latin and French origin.

The tasks of the research are:

1) to single out English phraseological units with wildlife components;

2) to make the etymological investigation of the borrowed phraseological units of Latin and French origin with wildlife components;

3) to analyze the inner form of the wildlife component in English phraseological units of Latin and French origin.

There are words which, as a rule, undergo the metaphorization. Among these words there are the names of parts of the human body, animals and plants, materials and household items, etc. But this time we are going to concentrate our attention on the names of wild animals. Many of the animal names have become the steady metaphors showing the characteristic features of a man or a woman, for example, *a fox – a cunning person*, *an ass – a stupid or stubborn person.*

Animals in the animalistic fairy tales and fables are characterized by the human features, behave like people and use the things of material culture of people. For example, in Aesop's fable "The Fox and the Grapes", the Fox came across a ripe and large bunch of grapes and decided to taste it. But after several attempts he couldn't get it, that is why the Fox said that he saw the grapes were sour and because of this he didn't want them. The cognitive structure, correlated to the level of the inner form of the phraseological unit, keeps this knowledge: *sour grapes (Aesop "The Fox and the Grapes") – criticism of anything that a person cannot get or achieve.*

The borrowed phraseological units, the sources of which are animalistic, magic and domestic fairy-tales and fables, are presented in the research material.

Phraseological units with the component "bird"

In the phraseological stock of the English language there are several phraseological units with the component "bird". First of all, the Latin expression rara avis and its phraseological calque a rare bird – an unusual or even extraordinary thing should be mentioned. Rather often it is used humorously about a person who is not met or seen very often.

Also there is a phrase *birds of a feather (cf Lat. pares cum paribus) – people with similar tastes, interests, etc.* This expression comes from the proverb *birds of a feather flock together (Lat. pares cum paribus facillime congregantur / Concolores aves facillime congregantur).*

When a person has been able to complete two different tasks or solve two or more tasks simultaneously, the phraseological unit Kill two birds with one stone (Fr. faire d'une pierre deux coups) – to achieve two (or sometimes more) actions by doing only one action is used. Besides, a proverb Every bird likes its own nest / Every bird thinks his own nest best (Fr. à chaque oiseau son nid est beau) is often used in English.

In the expression *One speaks as he thinks (cf Lat. Canit avis quaevis sicut rostrum sibi crevit – every bird sings in such a way as its beak lets) – you shouldn't expect more of the person, he or she does as much as he or she can* – there is no component "*bird*". But nevertheless it can easily be compared with the given Latin expression, that is why it is placed in this thematic group.

The investigation of the inner form and the meaning of the following units shows that the component "bird" is also associated with getting news. But if the first one, with bad birds (Lat. malis avibus, Cicero), implies the bad news, the second unit gives the opposite meaning with good birds (Lat. bonis avibus) – under favourable omens and sometimes can be compared with bonis auspiciis (Lat). and have the connotation of wishing a nice and safe trip.

In such a way, the analysis of the inner form of the borrowed phraseological units shows that they contain the human's knowledge about birds which has been collected during centuries.

Phraseological units with the component "crow"

As for the phraseological units with the component "crow", it has been found only some of them. The first example is a borrowed phraseological unit as the crow flies (Fr. a vol d'oiseau) – in a straight line, the shortest distance between two points. This idiom is the result of noticing that crows fly in direct routes without paying attention to rivers, lakes, forests, hedges, and so on, i.e. they have no obstacles on their way and that is why they move very fast.

The second is a native one – to have a crow to pluck with – to have something to revenge someone. The origin of this phrase comes back to ancient times when children had birds as pets. When the children made quarrels during their games, they started to pluck or pull feathers of each other's birds trying to take out on his opponent for his own losing [4]. Nowadays it has the meaning that the speaker has something to discuss and he is annoyed and bothered with this problem.

Thus, direct observations of the surrounding world have led to the appearance of the phraseological units with the component "crow".

Phraseological units with the component "fly"

A very small number of borrowed phraseological units with the component "fly", is presented in the English phraseological stock. Here are some examples.

A fly on the wheel / coach (Fr. la mouche du coche) – a person of little consequence who considers himself of great importance. It comes from Laurentius Abstemius's fable about a fly which sat on the chariot-wheel at the beginning of the race and, watching a swirl of dust, said "See what a dust I make" [4].

To catch the fly (Fr. prendre la mouche) – make a fuss about nothing. This expression is used when someone is angry for no reason or because of a trifle.

To making a mountain out of a molehill (cf Lat.Elephantum ex musca facis – to make an elephant out of a fly) – to make a big and difficult problem out of something small and unimportant. The given expression does not have the component "*fly*" but as comes from the following Latin expression, it is placed in this thematic group.

Besides, there are some native phraseological units with the component "*fly*", such as *a fly in the ointment (nat). – an only thing that can spoil the whole situation*, *like a fly in amber (nat). – something very rare, but well preserved (like prehistoric insects in amber)* and *to be a fly on the wall (nat). – to wish to find out what will be said or done without being seen or heard.*

So, phraseological units with the component "*fly*" are also based on the direct observations of the surrounding world and are used to talk a person who gets nervous about a matter of indifference.

Phraseological units with the component "fox"

In the phraseological stock of the English language there are native phraseological units with the component "*fox*" that present the complex of associations "a fox – a very clever and artful person":

as crafty / cunning / sly / wily as a fox – smart, extremely clever, shrewd;

to play (the) fox – to behave in a devious way;

to be crazy like a fox – to be very clever while pretending to be a fool.

It also can be found in the proverb *Don't let the fox guard the henhouse (cf Lat. Ovem lupo commitere – to let a wolf guard a sheep) – to avoid trusting the chosen person to protect something as he / she is an absolutely incorrect person for the task.*

As for the component "*fox*" in borrowed phraseological units, it can be found in

An old fox is not caught in a snare (Lat. Annosa vulpes haud [facile] capitur laqueo) – an old person is an experienced one as during his or her life the person has got different situations which made him or her cautious and wise.

A fox may change its hair, not its tricks (Lat. Vulpes pilum mutat, non mores) – a person can change his or her behaviour but not the ambitions.

With foxes you must play the fox (Lat. Contra vulpem vulpinandum) – it is necessary to behave in a cunning way with cunning people. To some extend it is similar to the expression *To set a thief to catch a thief.*

The next three phraseological units have got a similar meaning – in case the strength and valour (i.e. a lion's behaviour) do not help, it is necessary to use cunning and wiliness (i.e. to behave like a fox) to achieve the necessary goal:

Sew the fox's skin to the lions (Fr. coudre la peau du renard à celle du lion);

The fox's skin must be sewn to that of the lion (Lat. cutis vulpina consuenda est cum cute leonis);

If the lion's skin is not enough, we must sew on the fox's / If the Lion's skin cannot, the Fox's shall (Lat. si leonina pellis non satis est, assuenda vulpina).

So, the component "*fox*" has associations with a crafty, sly and artful person.

Phraseological units with the component "eel"

To some extend phraseological units with the component "*eel*" are similar to the phraseological units with the component "*fox*". But the gained knowledge that an eel is a very slippery fish which is almost impossible to hold with hands, gives some more additional meaning:

as slippery as an eel (nat). – something that is very difficult to grasp; somebody who is elusive, devious and untrustworthy; a person who is very difficult to catch or to get the necessary answers;

to skin an eel by the tail (nat). – to do something in a wrong way.

The borrowed phraseological unit with the key component *"eel"* is

to hold an eel by the tail (Lat. anguillam cauda tenes) – to try to contact a very elusive person.

Therefore, the component "eel" has associations which deals with something or someone that is very difficult to take hold of.

Phraseological units with the component "hare"

A rather small amount of borrowed phraseological units with the component "hare" has been found in the English phraseological stock. The most frequently used phrases among them are

to live the life of a hare (Lat. leporis vitam vivit) – to be always scared;

here lies the hare (Lat. hic jacet lepus) – here lies the difficulty.

As for the proverbs, first of all there should be mentioned the one which is often used as a warning *the one who follows two hares is sure to catch neither (Lat. duos qui sequitur lepores neutrum capit) – if a person tries to cope with two different things simultaneously, he will do nothing.*

Besides, to show sarcasm and disapproval of somebody's behaviour the following proverb can be used: *hares may pull dead lions by the beard / even hares strike (*or *insult) a dead lion (Lat. mortuo leoni et lepores insultant) – to demonstrate self-confidence only in front of weaker people.*

So, the presented examples demonstrate that the cognitive structure "*hare*" which is correlated with the borrowed phraseological units has a meaning of cowardice and self-assurance.

Phraseological units with the component "lion"

The metaphorical transfer *a lion – a brave person* is familiar to the native English speakers since ancient times which can be seen in the comparison "*as bold / brave as a lion*". What is more, at the beginning of the 12th century Richard I was called *Richard the Lionheart (Lionhearted)* for his bravery. Besides, as a lion is often associated with nobility, courage, vigour etc., it often appears in heraldry, e.g. the lion is a symbol of Great Britain and the expression *the British Lion* is used when the British nation is mentioned.

On the other hand, the cognitive analysis of the phraseological unit *to beard the lion (in his den) – to confront a danger or a risk (to resist someone on his / her territory)* allows to say that the component "*lion*" arouses the associations of not only force and power but also of danger. The analogical complex of associations occurs also in the following borrowed phraseological units:

to put/ stick one's head in the lion's mouth (Lat. liberatus sum de ore leonis) – to place oneself in a difficult or dangerous situation;

to throw somebody to the lions (wolves) / to be thrown (tossed / fed) to the lions (Lat. *et in lacum leonum missi sunt*) – to be unexpectedly put in an unpleasant or difficult situation *when a person can be treated badly, unfair and without any help;*

the stag provoked becomes a lion (Lat. cervus lacessitus leo) – even not a very brave person becomes brave and dangerous being annoyed;

a lion in the path / in the way – a dander or an obstacle, very often an imaginary one;

do not irritate / provoke (the) lions (Lat. noli irritare leones) – to avoid problems do not disturb those problems. Besides, it should be mentioned that in Latin it has been found some more creatures that should not be disturbed. They are octopuses, scorpions Noli *octipedem / scorpium excitare* – don't wake up octopuses / scorpions and hornets *Noli irritare crabrones – don't disturb hornets.*

Very often in fairy tales and fables, the lion is characterized as "King of animals" who kills other animals and eats the greater part of the prey. Due to this the following expressions appear:

the lion's share (Fr. part du lion) – bigger or the biggest part;

the lion's partnership (Lat. leonina societas) – a partnership in which one partner, being the most powerful one, takes the whole of the profit.

In the given examples, the component "lion" evokes associations connected with domination of the lion over the other animals.

Thus, the component "*lion*" arouses the complex of associations connected with grandeur, supremacy, and at the same time danger and hostility. The similarity of associations can be observed in native and borrowed phraseological units and is caused by the equal perception of the animal world.

Phraseological units with the component "snake" ("serpent")

It should be mentioned that since ancient times, a snake has been a symbol of wisdom, health and an object of worship. The earliest mentions of the snakes belong to the ancient Egyptians and Greeks. The image of a snake as a symbol of healing (small portions of poison were used for medical purposes), youth (every year a snake changes its skin, i.e. becomes younger), and longevity (snakes live long) exists in caduceus, a well-known medical symbol [8]. On the other hand, a snakebite is dangerous (and sometimes fatal) for people and animals. However, native and borrowed phraseological units with the component *"snake"* have only negative connotation as the following examples show:

a snake in the grass (Lat. latet anguis in herba) – a person with harmful intentions who is not easily recognizable, a hidden enemy is based on the metaphor a snake – a mean and guileful person. The indication of cruelty and meanness is taken from the association stock – the knowledge that the snake is hardly visible in the grass and that its bite may be fatal. This metaphor was firstly used in "The Eclogues" by the Roman poet Virgil.

to swallow (grass) snakes (Fr. avaler des couleuvres) – 1) to be very naive and believe everything what is said; 2) to be forced to accept something unpleasant without any word of protest.

One of quite possible explanations of this phrase is the following: in old times eels were served as a delicious dish. And a host could sometimes add pieces of snakes there whether to make revenge or to play a joke. The person who got such a dish might not notice the difference and ate it credulously or having understood the situation could do nothing as he didn't want to show the absence of good manners and he had to eat the given meal.

to nourish / nurse / nurture a snake (a serpent / a viper) in one's bosom (Lat. viperam nutricare sub ala (Petronius); *in sinu viperam habere* (Cicero)) – someone who is believed, cared and trusted suddenly behaves ungratefully and unreliably.

There is Aesop's fable "The Farmer and the Viper" about a man who found a snake which was almost dead from cold. The man felt pity for it and wanted to save. To warm the snake he put it next to his skin. But when the snake felt better, it bit the man.

to scotch the snake, not kill it (nat., Shakespeare) – *to neutralize something or somebody temporally*.

The phrase was used in "Macbeth" and sounded *"scotch'd the snake, not kill'd it"*. It had a meaning "we have wounded the snake but have not killed it completely". With the help of this phrase Macbeth explained his wife that in spite of killing king Duncan they couldn't still be sure of getting the throne.

In such a way, the given examples show that the native and borrowed phraseological units containing the component *"snake"* reflect a negative evaluation of the snakes and the analogy between a snake and an insidious, untrustworthy and mean person.

Phraseological units with the component "wolf"

The phraseological unit a big bad wolf (nat). – someone or something that threatens or causes fear shows that the element "wolf" arouses the associations connected with threat or fear. In the following borrowed phraseological units, the component "wolf" evokes the similar associations:

to have / hold a wolf by the ears (Lat. lupum auribus tenere; from Terence *Auribus teneo lupum Auribus tenere lupum*) – *to be in situation* equally dangerous to retain or to abandon;

to put one's head into the wolf's mouth (Aesop "The Wolf and the Crane") – to expose oneself to the needless danger;

between dog and wolf (Lat. inter canem et lupum) – at twilight. It means the time when it is difficult to distinguish a dog (something familiar and harmless) from a wolf (something unknown and frightening), i.e. a friend from an enemy.

The analysis of the borrowed phraseological units shows that complex of associations connected with the element "wolf" is various. For example, wolf's head (Lat. caput lupinum) – *to be outlawed.* This phrase was said about a person who was an outlaw, he had no rights and anybody could kill that person freely. The expression wolf's head (Lat. caput lupinum) was used to show that that person is like a lonely wolf, i.e. an ordinary dangerous wild beast, which is not under the protection of law and which should be destroyed.

Besides, in spite of the fact that among the ancient Egyptians and Romans a wolf was a symbol of valour [5, 375], it was so terrifying that its one glance deprives of a gift of speech: to see a wolf (Lat. lupi videre priores) – to be tongue tied.

Also in fairy tales a wolf appears suddenly: the wolf in the fable / tale (Lat. lupus in fabula (Terence)) – a person who appears just as he is being spoken of.

There is an opinion that according to the Christian image world, a wolf is considered to be a symbol of the devil, threatening all good people. Thus, in the phraseological unit a wolf in sheep's clothing – *a person with a pleasant and friendly appearance that*

hides the fact that he / she is evil, the wolf is regarded as a character of false prophets and tempters, whose aim is to ruin the simple-hearted [5, 375].

One more example is Man is a wolf to a man (Lat. Homo homini lupus est; from Plautus Lupus est homo homini). This phrase is used to describe a person's behaviour which is compared with a wolf's behaviour. And as a wolf considered to be selfish, cruel and mean, the same characteristics are given to the person who behaves himself / herself more like an animal rather than a civilized personality.

So, in the given language community, the image of a wolf is associated with danger and hostility. Native and borrowed phraseological units with the component "wolf" have only negative connotations, in spite of the fact that there are legends in which the she-wolf took care and brought up the human children Romulus and Remus, the future founders of Rome, saving them from death (*The Capitoline Wolf (Lat. Lupa Capitolina)*).

Conclusions. As O. S. Kubriakova rightly mentions, any phraseological unit as a linguistic sign is a keeper of our knowledge about the world and is considered to be a carrier of information, a special structure of knowledge [1]. Having examined the cognitive level of the inner form of the English phraseological units of Latin and French origin with wildlife components, it can be noticed that they contain the human knowledge of the world and the role of people in it. Besides, the similarity of the images and associations, connected with the investigated wildlife component, is caused by rather identical cognition of the world around – the world of nature.

But during the research, except English phraseological units of Latin and French origin with fauna components, there have been noticed phraseological units with other components, such as names of parts of the human body, materials and household items, food, nature phenomena and plants etc. Therefore, we are going to proceed further in our next publications.

References:

1. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.
2. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка : Учебник. Москва : Высшая школа, 1987. 290 с.
3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / лит. ред. М.Д. Литвинова. Москва : Рус.яз., 1984. 944 с.
4. Brewer E. C. Dictionary of phrase & fable. Giving the derivation, source or origin of common phrases, allusions & words that have a tale to tell. Edinburgh: Chambers Harrap Publishers, 2000. 1061 p.
5. Cirlot J. E. A Dictionary of Symbols / translation from the Spanish by Jack Sage. London: Routledge, 2001. 528 p.
6. Hendrickson R. Encyclopedia of Word and Phrase Origins. Facts on File, 2008. 948 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary / ed. by S. Bullon. Harlow, England: Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.
8. Skinner H. A. The origin of medical terms. Baltimore, 1961. 438 p.
9. Stone J. R. The Routledge Dictionary of Latin Quotations: The Illiterati's Guide to Latin Maxims, Mottoes, Proverbs and Sayings. Psychology Press, 2005. 394 p.
10. Vaan de M. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. BRILL, 2008. 820 p.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: natalia_gut@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-31-34

Гут Н. В. Авторські ремарки як засіб відображення навколишнього середовища в україномовному та англомовному художньому тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 31–34.

УДК: [821.111+821.161.2]:[808.1:502]

Гут Наталя Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

АВТОРСЬКІ РЕМАРКИ ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНОМОВНОМУ ТА АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена опису лексико-стилістичних особливостей авторських ремарок як засобу передачі навколишнього середовища художнього твору в українській та англійській мовах. Вказано, що такі конструкції поряд із дієсловами на позначення говоріння, рухів, жестів, мисленнєвого процесу тощо містять інформацію про локацію комунікантів, час доби, окреслюють матеріальний світ навколо тих, хто розмовляє, презентують опис пейзажу як прямо, так і метафоризовано, через запахи, звуки, передаючи емоції та почуття героїв. З'ясовано, що автор за допомогою супровідного контексту стає сполучною ланкою між літературним героєм та реципієнтом тексту, а авторські ремарки як засіб передачі інформації про навколишнє середовище є досить продуктивним засобом творення образів героїв художнього твору.

Ключові слова: *авторські ремарки, художній текст, навколишнє середовище, комуніканти, супровідний контекст.*

Natalia V. Gut,
Doctor of Philosophy (Philology), Associate Professor of Foreign Languages Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

THE AUTHOR'S WORDS AS MEANS OF SURROUNDING ENVIRONMENT DESCRIPTION IN UKRAINIAN AND ENGLISH LITERARY TEXTS

The article deals with lexical and stylistic features of the author's words including the description of surrounding environment in literary texts of the English and Ukrainian languages. It is sated that together with their descriptive function aimed at conveying the fact of anybody's speech and presenting the speakers themselves, the author's words can acquire different connotations. For the recipient to evaluate the direct speech there is a need to depict the complementary context (mood, gestures, and facial expressions of the speakers) and describe the surrounding environment where the act of speech can occurs. It has been studied that in the Ukrainian and English languages such constructions contain not only the verbs to denote speaking, movements, gestures, thought process, etc. but the additional information about the location of the communicators, time of the day, outline the material world around communicating persons. The article defines that the author uses his remarks to introduce description of the landscape both directly and indirectly, through smells and sounds, so as to transmit emotions and feelings of the heroes. However, in most cases the nature is noted to be presented through a metaphorized description in the author's words. The results of the study have shown that the author's remarks including the description of surrounding environment can be a very productive means of creating heroes' images in literary texts of the English and Ukrainian languages.

Key words: *the author's remarks, literary text, surrounding environment, communicants, complementary context.*

Постановка проблеми. Художній текст трактують як єдність системного та індивідуального, де відображення об'єктивного світу відбувається через призму світогляду його автора. Якщо пряма мова функціонує для якнайповнішого відтворення мови персонажів, а найістотнішою особливістю синтаксичної будови таких структур є їхня насиченість специфічно-художніми елементами мовного вираження експресивних значень і відтінків [8, с. 346], то авторські ремарки покликані в першу чергу зменшити розрив між усною мовою дійових осіб, зафіксованою у художніх текстах, та тією, яка існує в житті. Письменник використовує авторські слова, за допомогою яких "віртуальні елементи мовної системи пов'язуються з дійсністю мовленнєвого спілкування" [1, с. 36]. Засоби мови можуть служити для художнього зображення не тільки сприйнятих зовнішніми органами чуттів матеріальних предметів і явищ в їх фізичних формах, кольорах, звуках, рухах, але й духовного життя людей – їхніх почуттів та переживань. В художньому творі саме у способі поєднання і переплетення різних модульностей, у підпорядкуванні їх єдиній авторській думці проявляється майстерність художника.

Розглядаючи види чужої мови, Г. Солганик вказує, що головна роль у будь-якому стилі належить авторській мові – «частині літературного твору, в якій письменник звертається до читача від свого імені, а не через створених ним персонажів». Саме авторська мова вирішує основні комунікативні, естетичні та *інформативні* завдання, а елементи чужої мови мають характер «своєрідної інкрустації» [7, с. 108], яка урізноманітнює текст і надає йому тих чи інших стилістичних відтінків.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Мета цієї статті – описати лексико-стилістичні особливості авторських слів як засобу передачі навколишнього середовища художнього твору в українській та англійській мовах.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Навколишнє середовище трактується нами як «навколишнє щодо людини, групи людей чи суспільства середовище, в якому живуть люди, відбуваються виробничі, соціальні, демографічні, політичні процеси. Характеризується не лише природними показниками (температура, вологість, місткість, мальовничість, придатність для оздоровлення й відпочинку), а й соціально–економічними, демографічними, етнічними та іншими умовами життя і праці» [6, с. 37]. В художніх творах різних мов дослідники такої проблематики (Т. Дятленко, Н. Васильєва, Г. Пасічник, Л. Пилипюк, Ю. Соколовська) характеризують його як стилістично маркований компонент, який бере участь в реалізації різних функцій в залежності від ідейного задуму твору, літературного напряму, завдань, які ставить перед собою автор твору. Тобто, авторська модальність імпліцитно виявляється навіть у простій констатуючій інформації, пронизує усі частини

художнього твору і може змінюватися залежно від ряду чинників: об'єкта опису, прагматичної установки, індивідуальної манери письменника. Саме авторський погляд, ставлення до описуваного визначає характер твору, особливості викладу матеріалу тощо. З перших і до останніх слів читач опиняється в полоні авторського бачення і світорозуміння. Силою свого таланту письменник переносить читача в реальності іншого виміру. При прямій мові такої функції набувають безпосередньо приєднані до неї і пов'язані з нею за змістом та інтонаційно групи слів, що умовно називаються дослідниками ввідними словами автора, супровідним контекстом, авторськими ремарками тощо. Дослідженню таких структур як невід'ємного компонента конструкції із прямою мовою присвячені праці В. Вронської, І. Кучеренка, М. Милих, Д. Розенталя, О. Федорова, Н. Шумилова та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У художньому тексті авторські ремарки насамперед реалізують функцію інформативності, оскільки часто містять вказівку на сам факт мовлення та спосіб промовляння репліки, відтворюють невербальні дії співрозмовників, характеризують внутрішній стан дійових осіб, а також вказують на обставини, за яких відбувається комунікативний акт, таким чином, відіграючи важливу роль у формуванні й розгортанні концептуального змісту оповіді. Побачити героя, про якого мовиться, місцевість, де відбувається дія, – перша з умов, за якої читач перестає бути просто реципієнтом. «На якийсь час ілюзія справжності стає домінуючою в психологічному стані людини і перетворюється у вражаючу художню реальність» [1, с. 46]. В словах автора досліджуваних прозових творів української та англійської мов найчастіше міститься вказівка на розташування в просторі того, хто говорить. Причому, в обох мовах зустрічаємо вказівку на локацію як всередині приміщення (*А стара* ***з печі:*** *– Чого ти там шоригаєшся?* [12, с. 210]; *Покрутились-покрутились* ***по хаті****, а тоді тиць мені в руки пакуночок з капустяного листка – та* ***до дверей****, та вже* ***з порога:*** *– Спасибі ж вам, побігла я...* [12, с. 39]; *"I think I had better leave her now," said I to Bessie, who stood* ***on the other side of the bed*** [13]; *"I want you to come here," and seating himself* ***in an arm-chair****, he intimated by a gesture that I was to approach and stand before him* [15]), так і назовні (*«Мабуть, так створений світ, що людина більше думає про живих, чим про мертвих», – гірко роздумував він, стоячи у тихій печалі, одинокий* ***серед цього безлюдного степу*** [10, с. 190]; *"Jane," he recommenced, as we entered the laurel walk, and slowly strayed* ***down in the direction of the sunk fence and the horse-chestnut****, "Thornfield is a pleasant place in summer, is it not?"* [13]). В деяких випадках супровідний контекст може вказувати на локацію особи, яка лише сприймає на слух розмову інших, але сама участі в комунікації не бере: *Коли проходив* ***мимо колгоспної комори****, до нього донісся молодий сердитий голос: – Покажи мені квитанцію, і я піду! <…>* [11, с. 197]. *At a late hour, after I had been in bed some time, I heard the visitors repair to their* ***chambers****: I distinguished Mr. Rochester's voice, and heard him say, "This way, Mason; this is your room"* [13].

В художньому творі авторські ремарки використовуються як стилістичний засіб, мета якого – якомога краще розкрити особистості героїв, створити їхні цілісні образи. Така функція може актуалізуватися також в окресленні матеріального середовища, у якому живуть і діють персонажі творів, у створенні так званої предметно-зорової образності [8, с. 347]. Наприклад: *– Живи! – тицькав пальцем перед себе і трохи вгору, широко водив рукою з боку в бік, ніби показував* ***неозорі свої маєтності, – і в хаті й поза хатою: ліжко, шафу з одягом, рушники з голубами на стінах, паперові квіти у зеленій пляшці на столі, телевізор, два велосипеди, старий і новий, хлів з коровою і телицею, хлівець з кабаном, колодязь на дві корби...*** [12, с. 289]; *– Принеси води, – покрикував він, і Дорошеві видно було* ***у вікно****, як Павло пройшов із* ***порожніми відрами до колодязя****, вчепився руками за* ***журавель****, погнав його вниз, потім легко вихопив* ***із цементових кругів обкуте залізними обручами деревяне цебро*** [10, с. 127]; *"No need to say good-night, since we sleep in the same chamber," was the reply, with which she vanished from* ***the drawing-room****. We heard Harriet propose to carry her* ***up-stairs****. "No need," was again her answer – "no need, no need," and her small step toiled wearily up the* ***staircase*** [15]; *"Will you walk this way, ma'am?" said the girl; and I followed her across* ***a square hall with high doors all round****: she ushered me into* ***a room*** *whose double* ***illumination of fire and candle*** *at first dazzled me, contrasting as it did with the darkness to which my eyes had been for two hours inured; when I could see, however,* ***a cosy and agreeable picture presented itself to my view*** [13].

Авторські ремарки рідко містять пряму вказівку на час доби, коли здійснюється розмова: *I was not surprised that,* ***the next morning****, the first thing she demanded was, "Where is Mr. Graham?"* [15]. В досліджуваних текстах така інформація (як правило, про вечір, ніч, сутінки) читачеві передається опосередковано: *Джмелик зупинився, почекав, доки до нього підбіжать конвоїри, засміявся,* ***блискаючи зубами в темряві****: – Хоч би пукалку із собою яку-небудь узяли, а то втік би – чим переймали б?* [10, с. 181]; *– Пахне, здається селом, – доповідає по хвилі,* ***вдивляючись у пітьму*** [12, с. 330]; *As I crossed his* ***shadow****,* ***thrown long over the garden by the moon, not yet risen high****, he said quietly, without turning – "Jane, come and look at this fellow"* [13]. В українській мові зустрічаємо також метафоризований опис світанку: ***А як тільки з-за пруга випиналося сонце****, біля олійниці тільки й чути було: – Онисію... А бий мене сила божа – забув, як вас по батькові! <...>* [12, с. 227]. Зі супровідних слів і висловів перед читачем ще яскравіше постає зображувана ситуація, в якій може розкриватися типовість поведінки і мови героїв твору, а здатність синонімізувати різноманітні лексичні та граматичні засоби в межах авторських слів дає можливість уникнути лексико-семантичної одноманітності [9, с. 37].

Відтворення об'єктивної реальності може також відбуватися через через нюхові та смакові відчуття. Напириклад: *– Павлуша – золото, –погоджувався директор,* ***смакуючи не підгорілим риб'ячим боком*** [12, с. 132]; *– Да? Ну, нехай. Сідай, малий! – Солдат простягнув мені* ***кухоль із смердючою пригорілою джурджею і підсунув ще не почату банку тушонки*** [12, с. 333]. Вербалізація запахів в авторських ремарках здійснюється номінацією за їхнім джерелом. Наприклад, уточнення певних деталей розмови в українській мові може передаватися через нюхово-зорові сприймання тютюнового диму: *– Слава навіки, – відповіли врізнобій кілька голосів* ***з густої хмари диму*** [11, с. 96]; *«<...> Ні, це таки вскочив.. – журився Йонька, жадібно* ***нюхаючи дим від партизанських самокруток****. – Ані їсти, ані закурити», – і Йонька відчув себе полоненим* [10, с. 415]. Щоб реалізувати категорію запаху в художньому тексті можуть застосовуватися засоби художньої виразності: *– Куди вас сьогодні? – запитав він і* ***засмердів люлькою так, ніби в хату ввалився цілий табір циган*** [10, с. 8].

Автор спонукає читача не тільки побачити змальоване, а ще й почути, «бо саме звуки зі своєю збереженою «природністю» роблять зображуване натуральнішим, реальнішим, а отже, ближчим для сприйняття» [1, с. 48]. Звукової образності він

здатний досягнути і шляхом поєднання у конструкції з прямою мовою дієслівних ремарок відповідної семантики і звуконаслідування, «як засобу звукової виразності, що конкретизує для акустичного сприймання якесь одне явище, або його ознаку» [4, с. 383]. Виникнення, рух та розповсюдження звуку, який сприймається слуховим апаратом людини, в англомовному та в україномовному тексті можуть передаватися по-різному. За допомогою звуку читач може окреслити в уяві межі «закритого простору» (*«Дзінь-дзінь», –* ***шалено забилося об мури палацу, об стелю, об паркет, що блищав у світлі кришталевих люстр*** [11, с. 378]; *"Fire!"* ***rang through the gallery****. "Fire!" was* ***repeated, re-echoed****,* ***yelled*** *forth <…>* [14]), або ж звук виходить за будь-які просторові рамки: ***І з Новоселівської вулиці од поля зухвало вибахкувало над кладовищем****: – Трах-тах-тах, трах-тах-тах... – Великодній укривав п'ятий свій хлів* [12, с. 171]; *А перегодом* ***на горі, що голо височіла за лісом, пролунало****, як над порожнечею: – А-га-га-га…* [12, с. 61]; *"Ca ira!" he cried; and as* ***voices began sounding from the garden****, and white dresses fluttering among the trees, he added: "You must withdraw: you must be alone to learn this. Come with me"* [15]; *"Well, my pupil," said I, as* ***the ominous sounding gate swung*** *to behind us* [14]. Загалом, з цією метою часто використовуються дієслова та іменники, значення яких може передати звукову семантику, або звуконаслідувальні лексеми, які ще більше підсилюють образність зображуваної ситуації.

Аналізуючи лексико-стилістичний концепт "пейзаж", Г. Пасічник вказує, що опис фрагмента оточуючого нас географічного середовища може мати різні ступені точності в українській та англійській мовах (стандартний, генералізуючий, уточнюючий, спеціально уточнюючий). При зіставленні наведених конкретних визначень з різних мов неминуче констатується наявність певного мисленнєвого конструкту, який об'єднує ці лексеми, а також специфічна різниця у формі, яка прив'язує ідею до реальності. Так проявляється своєрідність позначення і засобів номінації, унікальна сукупність яких свідчить про особливості менталітету різних народів [5, с. 133].

Однак, досліджувані твори як в українській, так і в англійській мовах однаково багаті на пейзажні замальовки. Пейзажі виступають важливим чинником «гармонії, що існує між космосом людини і макрокосмосом» [2, с. 58]. Лексеми у таких структурах можуть вживатися у прямому функціональному значенні, називаючи об'єкти та явища природи, що підсилює реалістичність описуваних подій: – ***The rain beat strongly against the panes, the wind blew tempestuously:*** *"One lies there," I thought, "who will soon be beyond the war of earthly elements.<…>"* [13]. ***It was a wet night; the rain lashed the panes, and the wind sounded angry and restless*** *– "Poor child!" said Mrs. Bretton from time to time* [15], хоча нерідко реалістичні пейзажі поступаються образнішому опису довкілля.

Оскільки дієслова інших лексико-семантичних груп здатні реалізовувати вторинну семантичну функцію при метафоричному вживанні для позначення почуттєвої сфери людини, то в авторських ремарках просте констатування фактів природи нерідко образніше, оскільки опис навколишнього середовища допомагає краще розкрити душевний стан героїв: *«Ач, який ковалик», – думає, пихкаючи димом, і йде собі далі,* ***до низів, порослих вільшиною, од якої тягне болотом та перемоклим у воді сушняком: тут йому найлегше дихається*** [12, с. 99]; *Пам'ятаєш, Тимку, як ми в оцьому лузі сорок драли? – запитав Федот, показуючи рукою на* ***буйну зелень старих вільшин та осик, що густою стіною стояли понад луговою стежкою*** [10, с. 215].

Словесне відтворення *станів природи* за допомогою звукових, зорових та інших образів досягає такої естетичної довершеності, що саме слово сприймається як тотожне відтвореному образові. Воно мовби оживає, сповнюючись тими природними звуками, кольорами і запахами, які зображує [3, с. 170]. Іноді слова автора – це переважно вказівка на те, хто чи що видає звуки. Автор створює переважно персоніфіковані структури, сприймаючи «природу, навколишній світ як живі істоти, які можуть відчувати, говорити, робити щось» [2, с. 59]: *«Куд-ку-да?» –* ***питаються розбуркані кури з горища*** [12, с. 18]; ***Прокинувся одуд, теж у пісню встряв, перебиває хлопців:*** *– У-ду-ду... у-ду-ду...* [12, с. 54]; ***The birds were singing their last strains*** *– "The air was mild, the dew was balm"* [13]; ***And what ailed the chestnut tree? it writhed and groaned; while wind roared in the laurel walk, and came sweeping over us –*** *"We must go in," said Mr. Rochester: "the weather changes. I could have sat with thee till morning, Jane"* [13]. Лексема *говорити* в українській мові підсилюється порівняльною часткою *ніби*: *Веселі* ***горобці*** *поскакують* ***по карнизу****, змітаючи лапками сніжок, здивовано зазирають* ***до шиби****,* ***ніби говорять:*** *«А що тут у вас робиться, люди добрі?»* [11, с. 88].

В обох мовах такі ремарки – це переважно метафоризовані утворення, які не лише «озвучують» простір, а й влучно і сконденсовано його описують: *«Го-ооо-о-о, го-ооо-о-о», –* ***рокотало понад лісами і перекочувалося з краю в край****. «А-аа-а-а!» –* ***неслося над білими снігами і зливалося з тріскотнявою кулеметів, автоматів, гарматним гулом*** [10, с. 469]; *The stranger, left alone, listens awhile to the* ***muffled snow-wind, the remote, swollen sound of the river****, and then he speaks, "It is Christmas Eve," says he* [14].

Отже, в досліджуваних творах обох мов людина та навколишній світ невіддільні: вони живуть у одній системі, взаємодіють між собою, впливають один на одного. Відчуття запаху, наприклад, можуть відігравати особливу роль: письменник намагається активізувати пам'ять читача. За допомогою слів автора поновлюється ціла картина, а увага зосереджується на якійсь особливості, яка «витягує» із підсвідомості читача цілісний образ [1, с. 46-47]: *Іван вліз у вагон, і в груди йому* ***полився живцевий дух сирої модрини, такий міцнющий, такий розкішний,*** *що він усміхнувся й сказав: – Тайга!* [12, с. 145].

Висновки з дослідження та перспективи. У художньо обробленому мовленні крім своєї описово-констатаційної функції – показувати факт чужої мови зі вказівкою на її приналежність тому, хто говорить – авторські ремарки набувають різних конотацій, адже посилюється момент оцінки того, про що йдеться у прямій мові, виникає потреба зафіксувати супровідні явища (настрій, жести, міміку мовця), а також описати навколишнє середовище, в якому відбувається акт мовлення. В українській та англійській мовах такі конструкції поряд із дієсловами на позначення говоріння, рухів, жестів, мисленнєвого процесу тощо містять інформацію про локацію комунікантів, час доби, окреслюють матеріальний світ навколо тих, хто розмовляє. Вводячи в слова автора опис пейзажу як прямо, так і опосередковано, через запахи, звук, передаючи емоції та почуття героїв через метафоризований опис природи, автор стає сполучною ланкою між літературним героєм та реципієнтом тексту, оскільки справжній зміст висловлювання можна зрозуміти лише у поєднанні з контекстом, у якому воно існує. Тобто,

авторські ремарки, передаючи інформацію про навколишнє середовище, є досить продуктивним засобом творення образів героїв художнього твору.

Перспективами дослідження можуть стати аналіз та зіставлення особливостей інтерпретації навколишнього середовища в ідіостилях письменників української та зарубіжної літератури.

Література:

1. Аврахов Т. Екзистенція в художньому слові Григора Тютюнника. *Українська мова і література в школі*. 1992. № 9–10. С. 46–48.
2. Демченко І. Психологізація пейзажу як архетип адекватного сприймання художнього твору. *Прийшов, щоб не розлучатися...: на пошану 70-річчя Григора Тютюнника* : науковий збірник / упор. М. Конончук. К.: ТВІМ ІНТЕР, 2005. С. 50–58.
3. Масенко Л. Мовна майстерність Григора Тютюнника. *Прийшов, щоб не розлучатися...: на пошану 70-річчя Григора Тютюнника* : науковий збірник / упор. М. Конончук. К.: ТВІМ ІНТЕР, 2005. С. 167–171.
4. Мацько Л. Стилістика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько, за ред. Л. І. Мацько. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
5. Пасічник Г. Деякі смислові трансформації концепту "пейзаж" в англомовних художніх текстах. *Ювілейні Четверті Каразінські читання, присвячені 200-річчю ХНУ: Людина. Мова. Комунікація* : матеріали міжнар. наук. конф. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. С. 212–215.
6. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів / укл. Гончаренко Г. Є., Совгіра С. В. К.: Наук. світ, 2010. 66 с.
7. Солганник Г. Свое и чужое. Стилистика текста: учеб. пособие М.: Флінта, Наука, 1997. С. 108–121.
8. Чередниченко І. Пряма мова та інші способи індивідуалізації мови в контексті. *Нариси з загальної стилістики сучасної української мови.* К.: Радянська школа, 1962. С. 392-407.
9. Шумилов Н. Стилистические функции авторских слов в конструкциях с прямой речью. *Русский язык в школе*. 1959. № 2. С. 36–38.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

10. Тютюнник Г. М. Вир: роман. К.: Радянська школа, 1990. 512 с.
11. Тютюнник Г. Твори в двох томах. Т. ІІ. К.: Дніпро, 1970. 391 с.
12. Тютюнник Гр. М. Вибрані твори: Оповідання. Повісті / Передм. Б. Олійника. К.: Дніпро, 1981. 607 с.
13. Brontë Ch. Jane Eyre. London, 2007. 407 p. URL: http: //www.gutenberg.org.
14. Brontë Ch. The Professor. London, 2008. 154 p. URL: http: //www.gutenberg.org.
15. Brontë Ch. Villette. London, 2005. 424 p. URL: http: //www.gutenberg.org.

Отримано: 22 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: oleeesya@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-35-39

Добош О. С., Альбота С. М., Сабан О. В. Концептологія природніх стихій у порівнянні з концептом «Брекзит». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 35–39.

УДК: 81'4. 81'42. 81'23. 37

Добош Оксана Степанівна,
асистент
Національний університет «Львівська політехніка»
Альбота Соломія Миколаївна,
кандидат філологычних наук, асистент
Національний університет «Львівська політехніка»
Сабан Олеся Василівна,
асистент
Національний університет «Львівська політехніка»

КОНЦЕПТОЛОГІЯ ПРИРОДНІХ СТИХІЙ У ПОРІВНЯННІ З КОНЦЕПТОМ «БРЕКЗИТ»

У статті розглянуто концепти природних стихій у порівнянні з концептом "Брекзит" крізь призму когнітивної лінгвістики. Побудовано метафоричні моделі «Брекзит – Стихія Землі», «Брекзит – Стихія Води», «Брекзит – Стихія Повітря» і «Брекзит – Стихія Вогню» та розглянуто структуру кожної з них. Структуру метафоричної моделі представлено фреймом та слотами. Встановлено, що останній метафоричний бленд «Брекзит – Стихія Вогню» не підрозділяється на слоти. Досліджено особливості вживання вербальних засобів у прикладах сучасних англомовних журналів політичного спрямування, які ілюструють зазначену вище структуру дослідження.

Ключові слова: *концепт "Брекзит", фрейм, слот, природні стихії, політичний дискурс.*

Oksana S. Dobosh,
English Lecturer
Lviv Plytechnic National University
Solomiia M. Albota,
PhD in Philology, English Lecturer
Lviv Plytechnic National University
Olesia V. Saban,
English Lecturer
Lviv Plytechnic National University

CONCEPTOLOGY OF NATURAL ELEMENTS COMPARED TO THE "BREXIT" CONCEPT

The article deals with the concepts of natural elements in comparison with the concept of "Brexit" from the perspective of cognitive linguistics. Metaphorical models of "Brexit – The Element of Earth", "Brexit – The Element of Water", "Brexit – The Element of Air" and "Brexit – The Element of Fire" have been developed and the structure of each of them has been considered. The structure of the metaphorical model has been represented by such frames and their slots: the metaphoric model "Brexit – The Element of Earth" (Frame: Earth Movements; Slots: "Earthquake", "Landlide"; Frame: State of the Earth; Slot: "Drought"), the metaphoric model "Brexit – The Element of Water" (Frame: State of the Water; Slots: Ice, Boiling Water, Clouds; Frame: Water Motion; Slots: Water Stream, Storm, Waves, Murky Waters), the metaphoric model "Brexit – The Element of Air (Frame: Speed of movement of air masses; slots: "Wind", "Hurricane", "Tornado") and the metaphoric model "Brexit – the Element of Fire" (Frames: Flame, Light; Fire; Volcano). It has been established that the latest metaphorical blend of "Brexit – The Element of Fire" is not subdivided into slots. The peculiarities of the usage of verbal means in the examples of contemporary English political journals, which illustrate the above structure of the research, have been regarded.

Key words: *the "Brexit" concept, frame, slot, natural elements, political discourse.*

Постановка проблеми. Образи природних стихій неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних досліджень. Вивчення теоретичних джерел, які присвячені проблематиці образності природних стихій, дало змогу окреслити декілька аспектів у їх дослідженні. Тому вважаємо актуальним дослідження особливостей окремих реалізацій образів, міфологем або концептів природних стихій у порівнянні з концептом "Брекзит" крізь призму когнітивної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці, виконані в контексті різних напрямів лінгвоконцептології, висвітлюють специфіку концептів тієї чи іншої природної стихії у різних видах художнього або поетичного дискурсу різних мов [1; 6]. Крім того, увагу приділяють вивченню маніфестації природних стихій у сукупності [7; 12; 3; 10]. Образи природних стихій постають складниками смислового простору тексту в дослідженнях художнього (поетичного) дискурсу, присвячених тематиці природи та емоцій [2; 8]. Не зважаючи на широкий спектр досліджень, зосереджених на образах чи концептах природних стихій у різних дискурсах, поза увагою науковців залишається низка невирішених питань щодо об'єкту цієї статті. Йдеться про образність природних катастроф, про яку попередньо йшлося вище, та про її художнє втілення й переосмислення відповідно, про дослідження образності природних стихій в мультимодальній площині та у нових типах поетичного дискурсу, зокрема, згідно з термінологією О. С. Маріної [5], дигімодерністського та метамодерністського.

Метою статті є виявити та проаналізувати особливості концептології природніх стихій у порівнянні з концептом "Брекзит" у сучасному англомовному політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичному витлумаченні образність природних стихій постає як продукт художнього переосмислення знань про першоелементи буття (вогонь/fire, вода/water, повітря/air, земля/earth) та про генеровану

ними низку природних явищ і катастроф, унаслідок чого в процесі лінгвокреативної діяльності митців породжуються вербальні та невербальні образи природних стихій, втілені низкою вербальних і невербальних засобів у сучасному англомовному поетичному дискурсі з конструйованим ними шлейфом символьних етноспецифічних смислів. Виходячи із зазначеного, трактуємо образність природних стихій як смисловий комплекс розмаїття поетичних образів, основними фокусами якого є образи першоелементів буття, а саме вогонь/fire, вода/water, вітер/wind, земля/earth. Ці фокуси виступають своєрідними смисловими домінантами, які акумулюють низку образів кожної з природних стихій з виходом у площину природних катастроф.

У серпні the Guardian висловив серйозні застереження щодо того, що Британія наближається до краю прірви і що сприйняття Брекзиту як зовнішньої, непереборної, неконтрольованої сили, наче якогось стихійного лиха найбільш дивуватиме майбутніх істориків: «what future historians might well marvel at most is the way in which we came to regard Brexit almost as external, an irresistible, unstoppable force over which we have no control, like a natural disaster» (https://www.irishtimes.com/culture/books/is-brexit-the-apocalypse-1.3712394).

Стихія – це природне явище, характерим для якого є могутня, непереборна і, часто, руйнівна сила [9]. Йдеться про природні катастрофи, що викликаються енергією, яка вивільняється першоелементами, зокрема: earthquakes, tsunami, volcanic eruption, snowstorms, tornado, avalanche, flood, fires, typhoon. Метафорика катаклізмів є сильнодіючим засобом, який зображає державну, політичну і економічну діяльність як непередбачувані катастрофічні явища і процеси, які можуть не тільки нанести матеріальні збитки, але й викликати людські жертви. [11]

У спробі порівння концептів стихій та концепту "**Брекзит**" розглянемо метафоричну модель «**БРЕКЗИТ** – це **СТИХІЯ ЗЕМЛІ**», яка відображає найбільші матеріальні, статичні і фундаментальні зміни, які відбуваються в політичній, економічній та культурній сфері життя Британії в період виходу з ЄС. Публіцистичний дискурс завдяки такій метафоричній моделі несе в собі раціональність, прагматизм і консервативність. Згідно нашої розвідки, джерело-сфера **Земля** має два **фрейми**: 1. **Рухи землі** (shake, hit, lurch, shift, tremor, ripple); 2. **Стан землі**. Фрейми поділяються на слоти.

Фрейм **Рухи землі** та його **слот** «**Землетрус (earthquake)**». Метафорично землетруси та поштовхи можуть описувати важливі події, що відбуваються в країні і змінюють звичний хід подій. Семантичне наповнення у межах сфери ЗЕМЛЯ формують також дієслівні метафори, які вказують на здатність цього природного явища поводитись як людська істота (вдаряти, трясти, тощо) і мають негативне маркування: «Brexit earthquake **hits** Britain» (http://washingtonexaminer.com/brexit-earthquake-hits-britain). Магнітуда землетрусу була такою високою, що поштовхи ще досі відчуваються по всій Європі, а руїни роками доведеться розчищати. «The **tremors** from the Brexit earthquake, <…> **are** still **rippling** around the globe» (http://jpost.com/Opinion/As-I-see-it-Brexit-earthquake-459799). Як зазначає The Asiatimes, землетрус «Brexit» може спричинити чергові тектонічні зрушення британської політики: «**Brexit earthquake** could spur another **aftershock** in UK election» (http://asiatimes.com/2017/04/opinion/brexit-earthquake-spur-another-aftershock-uk-election/).

Значна частина описових зворотів з ключової лексемою землетрус позначає негативно марковані реалії в політичному дискурсі: «**political earthquake**», «**earthquake election victory**», «**democratic earthquake**», «**scorched earth policy**». Стаття «The democratic earthquake that began with the Brexit referendum in 2016 finally **cracked the mold** of British politics», у якій йдеться про те, що землетрус Брекзит нарешті зруйнував шаблон британської політики, є прикладом того, що природа, звісна річ, багато чого забирає в людини через свою руйнівну здатність, але і щось натомість дає (http://bloomberg.com/news/articles/2019-02-21/britain-s-brexit-earthquake-shakes-parliament). Автор даної статті використовує фразеологічний натяк, тобто різновид трансформації фразеологізмів. У цьому реченні конструкція «**crack the mold**», яка дослівно перекладається «**зробити тріщину у шаблоні**» нагадує фразеологізм «**break the mold**», що означає «**зруйнувати шаблон**». Приклади позитивної ілюстрації цього слота поодинокі, і це свідчить про це, що сили природи настільки руйнівні, що людина навряд чи може отримати з цього вигоду.

Слот «**Зсув грунту (landslide)**». «**Landslide** victory for Brexit Boris!» (https://www.dailymail.co.uk/news/article-7788475/Landslide-victory-Brexit-Boris-world-reacts-Conservatives-election-win.html). Метафоричний вираз «**landslide victory**» означає блискучу перемогу з великим відривом від суперника. У своєму Політичному словнику Вільям Сафір зауважує, що зсув «**landslide**» – це один із багатьох термінів стихійних лих, які використовують для опису політичної діяльності. Інколи використовуються ще лавина, вогонь, вогняна буря, хвиля приливу та останнім часом цунамі. Мова катастрофи, здається, особливо підходить до сейсмічних зрушень виборчої політики [13].

Фрейм Стан землі і перший його слот «**Посуха (drought)**». Брекзит породжує різні страхи і серед них, як пише The Irish Times, страх перед, так званою, «посухою навиків» («**skills drought**»), яка говорить про брак «світлих голів» через нову політику щодо іміграції, що може мати своїм наслідком «відтік умів» (https://www.irishtimes.com/news/world/brexit/brexit-news/britain-faces-a-skills-drought-and-it-s-brexit-s-fault-1.3942149). На противагу цьому негативно маркованому виразу, автор наступної статті наводить дещо іронічний метафоричний вираз «**Brexit drought**». Йдеться про компанії, які, відчуваючи страх перед обмеженими торгівельними можливостями через Брекзит, скуповують і запасаються алкоголем, щоб могти в майбутньому задовільнити попит британського споживача. «Importers stockpile alcohol for Christmas to avoid **Brexit drought**» (https://www.theguardian.com/business/2019/sep/18/importers-stockpile-alcohol-for-christmas-to-avoid-brexit-drought).

Метафорична модель «**БРЕКЗИТ** – це **СТИХІЯ ВОДИ**» відображає дійсність, у якій динамічні явища мають негативну конотацію. Денотативною зоною використання цієї метафори є зображення соціально-політичних явищ процесів у країні та за її межами. У нашому дослідженні сфера-джерело **Вода** має два **фрейми**: 1.**Стан води** (to freeze, to bubble, to simmer, to boil, clouds gather); 2. **Характер руху води** (to flood, engulf, to drown, to storm, to muddy waters, to brew). Фрейми діляться на слоти.

Фрейм Стан води та його **слот** «**Лід**» (to freeze/заморозити). У публіцистичному дискурсі метафори обледеніння, замороження зустрічаються порівняно нечасто і мають двояку конотацію: нейтральну і негативну. Так, у 2018 році, як де-факто заявив в інтерв'ю BBC віце-прем'єр-міністр Великобританії Девід Лідінгтон, Європейський Союз запропонував Великобританії заморозити її вихід з блоку на п'ять років та спробувати домовитись про нову угоду для Європи: «EU offered 5-year **Brexit freeze** to UK» (https://www.teletrader.com/eu-offered-5-year-brexit-freeze-to-uk-lindington/news/details/48736949). «За-

морозити вихід» в даному випадку означає штучно створити ситуацію нескінченного виходу, що практично є неможливим, бо очевидним є факт існування масштабного конфлікту інтересів між Британією та ЄС. Перетворити конфлікт в заморожений дуже просто, але важко його розморозити.

Слот «**Окріп**» (to bubble/булькотіти; to boil/кипіти;simmer/злегка кипіти, булькотіти). Великобританія, яка проголосувала за вихід з Європейського Союзу, зараз заблокована у складних переговорах з 27 іншими членами блоку щодо того, як буде працювати цей процес розлучення. Ключове питання, яке місяцями булькотіло під поверхнею, загрожує закипіти: «A key issue that **has been bubbling** under the surface for months threatened **to boil** over this week» (https://www.nbcnews.com/storyline/brexit-referendum/brexit-engulfed-chaos-perfect-storm-threatens-u-k-government-n826941). Протистояння, яке наростало «the standoff **has been simmering**» з часу проведення референдуму, змусило президента банку Англії Марка Карні втрутитись у політику держави і попередити про страшні наслідки для економіки, якщо виборці відкинуть статус-кво (https://www.telegraph.co.uk/business/2019/04/05/primeval-forces-play-brexit-have-engulfed-even-bank-england/). Отож, лексема «булькотіти, кипіти» вживається в публіцистичному дискурсі для позначення настроїв громадян, чиє занепокоєння, незадоволення і гнів підігріваються брехнею уряду і страхом перед невідомим і врешті закипають, як вода.

Слот «**Хмари**» (clouds). Часто лексема «хмари» є джерелом метафоризації і вживається для позначення кризового періоду. Хмари, які скупчуються і нависають над об'єктом є передвісником бурі. В основному, для того, щоб підкреслити небезпечність Брекзиту, він порівнюється не просто з хмарами, а зі штормовими хмарами «**storm clouds**», чи хмарами пилу «**ash cloud**». «Cabinet Office compares no-deal Brexit to **ash clou**d Iceland chaos» (https://www.theguardian.com/politics/2019/jan/25/cabinet-office-compares-no-deal-brexit-to-iceland-ash-cloud-chaos). У **фреймі Характер руху** води – вода мінлива, рухлива і пластична, що дозволяє їй легко приймати будь-які форми, зберігаючи при цьому незмінним свій склад. Долаючи перешкоди і поступливо змінюючи русло, вона цілеспрямовано рухається в потрібному напрямку. Аморфна і пасивна, вона раптом знаходить в собі нищівну силу і змітає все на своєму шляху. Розглянемо особливості експлікації фреймового **слоту** «**Водний потік**» на прикладах.

У своїй заяві про відставку Девід Камерон каже:: «I do not think it would be right for me to try to be the captain that steers our country to its next destination" – before the **floodwaters** break into his office, sending him to his death» (https://www.irishtimes.com/culture/books/is-brexit-the-apocalypse-1.3712394). У наступному прикладі використана менш типова і більш виразна одиниця «engulf», означає «засмоктувати, поглинати» (про безодню, вир): «Primeval forces <…> **have engulfed** even the Bank of England» (https://www.telegraph.co.uk/business/2019/04/05/primeval-forces-play-brexit-have-engulfed-even-bank-england/). Часто використовуються метафори утоплення, затоплення чи перебування на глибині, щоб описати стан безсилля: «Don't let the Brexit clamour **drown ou**t the rights of people with disablities» (https://www.scotsman.com/news/opinion/columnists/don-t-let-the-brexit-clamour-drown-out-the-rights-of-people-with-disablities-mark-o-donnell-1-5005564 18 September 2019).

Слот «**Шторм**» (storm) **фрейму Характер руху води**. The Financial Times застерігає, що навколо непродуманого проекту Brexit назріває штормова буря. Британія кане в небуття як зріла демократія, і її союз знаходиться в небезпеці: «**A gathering storm** is brewing around the ill-judged Brexit project». Першими, хто відчув на собі удар цієї стихії стали працедавці, яким стало скрутніше переманювати кваліфікованих працівників з Європи: «**A Brexit storm** has already hit and employers are paying» (https://www.business-support-network.org/USbiz/a-brexit-storm-has-already-hit-and-employers-are-paying/) чи «How social enterprises are **weathering the Brexit storm**» (https://www.pioneerspost.com/no-big-deal-how-social-enterprises-are-weathering-the-brexit-storm). Автор останьої статті використовує дієслово «weather» в значенні «пережити», «витримати». Виявляється, що пережити кризу («**to weather the Brexit storm**») – те ж саме, що перечекати погану погоду («**to weather the storm**»). Такий перефраз не передає депресивного настрою, властивого для періоду кризи, а викликає у свідомості читача образ рецесії, яку можна просто перечекати і цим дарує надію.

У наступному **слоті** «**Хвилі**» (waves) опорна лексема «хвиля» входить до стереотипних виразів на позначення дій, які періодично повторюються і має негативне маркування: **shock waves**; **wave of economic**, **social and technological change**. «Brexit **shock waves** shook Britain to its core yesterday…» (http://thetimes.co.uk/article/brexit-earthquake-bgw296b32).

Слот «**Каламутна вода**» («murky waters») **фрейму Характер руху води**. Мутна вода – символ нечесних дій. Чорні, брудні технології під час референдуму дуже скаламутили британські інформаційні потоки, що позначилось на частотності використання ідіоми «каламутна вода» (murky waters) у британській публіцистиці. Наприклад, у статті «**Murky Waters** Ahead for U.S. Businesses in the Wake of Brexit» йдеться про побоювання американських компаній за свій бізнес у Сполученому Королівстві на підставі неоднозначних і нечітких заяв про вихід з ЄС (https://news.law.fordham.edu/jcfl/2017/01/17/murky-waters-ahead-for-u-s-businesses-in-the-wake-of-brexit/). У статті ж «Brexit: white paper, **muddy waters**» йдеться про, так би мовити, чисті наміри британського уряду наново прописати державний статут після виходу з ЄС (https://www.lawscot.org.uk/members/journal/issues/vol-62-issue-04/brexit-white-paper-muddy-waters/).

Для публіцистичного дискурсу Великобританії найбільш актуальними символічними характеристиками стихії Вогонь є швидкість, інтенсивність та руйнівність. Денотативною зоною вживання аналізованих метафор є політичні скандали, конфлікти, тому в аналізованих метафоричних образах переважає пейоративне забарвлення. На базі метафор з поняттєвою сферою-джерелом Вогонь формується модель «**БРЕКЗИТ** – це **СТИХІЯ ВОГНЮ**».

Структуру сфери **Вогонь** складають чотири **фрейми**: 1. **Полум'я, запалювати** (spark fear, to fan flames of revollution, to fan flames of anger, to fan flames of hatred, to to stoke flames of Brexit, to inflame the public). 2. **Вогнище, пожежа** (forest fire, Brexit bonfire, out of the frying pan into the fire). 3. **Згоріти, спалити, попектись** (to burn,to burn to the ground, to get burned). 4. **Вулкан** (volcano, erupt). Ці фрейми не підрозділяються на слоти.

Фрейм Полум'я, Запалювати. Стихія вогню володіє потужним енергетичним потенціалом. Саме Вогонь вершить глобальні зміни у Всесвіті. Роль стихії Вогню – спонукати, запалювати, розбурхувати і наповнювати світобудову фізичної і духовної енергією, достатньою для постійного очищення і розвитку. «Northern Ireland court case fans the **flames** of Brexit anger» (http://www.rfi.fr/en/europe/20191018-northern-ireland-court-case-pour-oil-brexit-flames). Метафоричний вираз «fan the flames» (розпалювати полум'я/вогонь) означає викликати емоції, особливо негативні. Таким чином, «вогонь» може розглядатися як негативна емоція, така як ненависть чи гнів, а «розпалювати» може сприйматися як спричинення посилення цих емоцій.

Розберемо вербальні характеристики **фрейму Згоріти/прогоріти**, **спалити/обпектись** у наступних прикладах. Вогонь завжди діє стрімко, люто і непередбачувано; з неприборкністю вогонь спопеляє все, що заважає оновленню і змінам. Він ніколи не зупиняється і не знає компромісів. Лексема «flame» (полум'я) є досить продуктивною, бо входить до складу багатьох метафоричних виразів. Попри уже згадані, як показує розвідка, зустрічаємо «**Go down in flames**», що означає якийсь задум, що раптово чи навіть ефектно провалився, прогорів: «As Brexit deal **goes down in flames** …» (https://www.washingtonpost.com/). Метафоричний вираз «гратися (грати) з вогнем», тобто поводитися необережно, здійснювати що-небудь небезпечне присутній у заголовку наступної статті: «Britain **plays with fire** over Brexit» (https://www.ft.com/content/03d16a76-0269-11e7-ace0-1ce02ef0def9).

Фрейм Вогнище, пожежа. The Independent, яка пише, що не тільки угода Т.Мей, а й вона сама вже горить в полум'ї вогнища Брекзит, використовує цю метафору, присмачивши її і ще іншою «**Injustices burning**» (палаюча несправедливість). «**Injustices burning** brighter than ever as May goes down in **flames** of Brexit **bonfire**» (https://www.independent.ie/opinion/comment/sean-ogrady-injustices-burning-brighter-than-ever-as-may-goes-down-in-flames-of-brexit-bonfire-37962560.html). Таке накопичення яравих метафор з концептосферою вогонь надає цьому газетному заголовку особливої експресивності. Ще сумніші прогнози щодо економіки Британії викладені у наступній статті «UK economy **out of the frying pan into the fire**» (https://www.aa.com.tr/en/economy/uk-economy-out-of-the-frying-pan-into-the-fire/1699479. Метафоричний вираз «out of the frying pan into the fire» має український відповідник «з вогню у полум'я» і означає з однієї неприємності в іншу, ще гіршу. Тут йдеться про економіку Британії, яка потерпала від низького рівня бізнес і споживацької довіри протягом всього 2019 року, а тепер ще повинна зіткнутись з важкими торгівельними переговорима з ЄС у 2020.

Фрейм Вулкан. Викидаючи вогняну лаву, вулкани кардинально змінюють вигляд планет, створюючи і знищуючи гірські системи, материки і острови. Цей слот найяскравіше представляє лексема «erupt»: «Brexit row **erupts**», що в метафоричному значенні описує події, які відбуваються швидко, без попередження і мають масштабні руйнівні наслідки. «Cabinet minister warns Britain **will erupt** in violence and rioting if Brexit is not delivered» (https://www.express.co.uk/news/world/1172904/Brexit-news-UK-EU-European-Commission-solidarity-fund-no-deal-latest-update).

Поняттєвою сферою-джерелом для охарактеризованих нижче метафор є сфера Повітря, на базі якої формується метафорична модель «**БРЕКЗИТ** – це **СТИХІЯ ПОВІТРЯ**». Повітря є символом, що характеризує високі поняття. І якщо для вогню це життя, для води мінливість, то для стихії повітря таким поняттям стає в першу чергу свобода. У нашому дослідженні розглянемо сферу-джерело **Повітря**, яке має один **фрейм**: **Швидкість руху повітряних мас** (to blow, wind of change, knock the wind out of someone, to hit) і **три слоти**: 1. «**Вітер**»; 2.«**Ураган**»; 3. «**Торнадо**».

Фрейм Швидкість руху повітряних мас та його **слот** «**Вітер**» (Wind). Вітер ніколи не буває в стані спокою і завжди прагне розширити свої межі, тому стає символом змін, а відтак і розвитку та ймовірного зростання. Як тільки Великобританія офіційно оголосила про вихід з ЄС, метафора «**wind of change**» (вітер змін) заполонила заголовки багатьох британських видань: «**The Wind of Change** and Tory – Remain»; «**Wind of change**: Brexit and European rehabilitation»; «**A WIND OF CHANGE** IS BLOWING THROUGH THE BREXIT DEBATE». Ця метафора означає фундаментальну зміну влади чи політики; невблаганну течію, що не перебуває під контролем лідерів. Отож, британцям, які втягнуті у це стихійне некероване лихо, залишається скористатись приказкою: відчувши вітер змін, треба будувати не мур захисний, а млин.

Слот «**Торнадо**» (Tornado). Яскравим прикладом цього явища є стаття «More storms to emerge from the **Brexit tornado**?», в якій йдеться про хвилю великих потрясінь через торнадо Brexit, які переживають іноземні компанії, що мають бізнес у Британії (http://www.forbesindia.com/article/checkin/more-storms-to-emerge-from-the-brexit-tornado/43713/1).

Слот «**Ураган**» (Hurricane). Ураган – це часто вживана метафора для опису революцій, виборчих кампаній. Урагани мають чітко визначену структуру, походження та місцезнаходження. Вони мають передбачувану траєкторію протягом визначеного періоду часу. Вони повторюються. І все ж, деякі їх найважливіші особливості, як відомо, невідомі: ми не знаємо, коли і куди він вдарить, і його сила досить мінлива навіть за короткий проміжок часу. The Financial Times попередила британців, що вихід з ЄС без угоди вдарить по їх економіці з силою урагану: «… a no-deal Brexit would strike Britain with the force of a **hurricane**» (https://www.ft.com/content/b8c6c1ac-98e8-11e9-9573-ee5cbb98ed36). «Ураган Brexit» (Hurricane Brexit) уже досить довго вирує і не лише на шпальтах газет: «Brexit Update – **Hurricane Brexit**» (https://economics.rabobank.com/publications/2019/september/brexit-update-hurricane-brexit).

Висновки. Природу так як і Брекзит часто характеризують як велику руйнівну силу, спрямовану проти людей, предметів, подій чи інших явищ. ЗМІ досить часто використовують художній засіб персоніфікацію, щоб наділити природні явища, а в даному випадку ще й Брекзит, якостями істот, які здатні лиш на жорстокі вчинки. Лексеми strike, shake, hit, engulf, storm, freeze, threaten концептуалізують повені, шторми, землетруси, використовуючи образи затоплення, замороження, знищення, розрухи.

Концепти природних явищ, з одного боку, є страшними, що містять в собі елемент несподіванки і непередбачуваності (storm, engulf, erupt), з іншого боку – цілком простими, зрозумілими і відчутними, в силу того що вони постійно супроводжують людину і доступні його безпосередньому спостереженню (clouds, weather). Такі концептуальні ознаки як «невпевненість», «невідомість», «непередбачуваність», «страх», «ризик», «збиток», беруть участь в процесі формування концептуальної метафори Brexit як природного лиха. Виникаючі в дискурсі медіатекстів бленди «Брекзит – Стихія Землі», «Брекзит – Стихія Води», «Брекзит – Стихія Повітря» і «Брекзит – Стихія Вогню» більшу частину структури запозичують з початкового простору відповідного природного явища.

Кожен проаналізований фрейм та його слот стихійного лиха у порівняння з концептом "Брекзит" розкрито на основі вербального матеріалу публіцистичного дискурсу. У наведених прикладах політичного спрямування виявлено особливості вживання різноманітних вербальних засобів, зокрема метафор, фразеологізмів, ідіом, які характерні для політичного дискурсу. Вивчення концепту «Брекзит» вподальшому дасть можливість глибше зрозуміти процеси зміни сучасної мовно-мовленнєвої та концептуальної картини світу.

Література:

1. Бадмаева Т. И. Концепт «вода» в английской лингвокультуре: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. Волгоград, 2006. 20 с.

2. Воробйова О. Метафори про метафори: дидактичний сценарій. *Записки з романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.* О.: Фенікс, 2010. С. 76–83.

3. Ганюшина М. А. Образы стихий в картине мира английского и русского языков. *Вестник СанктПетербургского университета*. 2009. Сер. 9. Вып. 1. Ч. 2. С. 135–139. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/obraz-stihiy-v-kartine-mira-angliyskogo-i-russkogo-yaz-kov.pdf (дата звернення: 15.02.2020).

4. Канчура Є. Персоніфікація стихій у британському фентезі кінця ХХ ст. – трансформація фольклорних образів. *Іноземна філологія.* 2014. Вип. 126. Ч.1. С. 147–154. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/infil_2014_126(1)__22.pdf (дата звернення: 15.02.2020).

5. Маріна О. С. Сучасний англомовний поетичний дискурс: мультимодальний формат. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація. Вип. 2. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 48-54

6. Никитин М.В. Концепт и метафора. *Studia linguistica-10: сб. статей. Проблемы теории европейских языков.* СПб.: Трипон, 2001. С. 16–49.

7. Пименова М. В. Концептуальные метафоры как зеркало ментальности народа. *Мова і культура. (Науковий журнал)*. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 15. Т. 2 (156). С. 68–75.

8. Свірідова Ю. Методика аналізу поетики пейзажу в австралійських віршованих текстах ХХ століття. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика". Херсон: Вид-во ХДУ, 2015. С. 128–134.

9. Стихія. *Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980)*. URL: http://sum.in.ua/s/Stykhija (дата звернення 20.01.2020).

10. Туранина Н. А. Образная реализация стихий в художественном дискурсе ХХ века. *Казанский педагогический журнал*. 2015. № 4. С. 412–415. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/obraznaya-realizatsiya-stihiy-v-hudojestvennom-diskurse-xx-veka.pdf (дата звернення: 15.02.2020).

11. Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 1998. 20 с.

12. Чендей Н. В. Поетико-когнітивний потенціал метафор стихій в англійській та українській мовах: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.

13. Safire's Political Dictionary, 3rd edition, Random House, NY. 1978.

Отримано: 20 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: olga.kachmar@uzhnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-40-42

Качмар О. Ю. Мова і мовлення в міждисциплінарних студіях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 40–42.

УДК: 811.111'23:165.194

Качмар Ольга Юріївна,
кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МОВА І МОВЛЕННЯ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЯХ

Дослідження мови як багатогранного об'єкта займають важливе місце у традиційних і сучасних лінгвістичних пошуках. У статті висвітлено трактування мови й мовлення у контексті взаємодії лінгвістичних та психологічних студій, проаналізовано основні теоретичні підходи до вивчення мови з урахуванням основних засад загальної психології, лінгвістики та психотерапії в діахронному аспекті. Охарактеризовано основи теорії мовленнєвої діяльності, де мовленнєву діяльність визначено як основний вид знакової діяльності, ключова характеристика якої – цілеспрямованість. У контексті діяльнісного трактування мовних процесів виділено процеси говоріння і розуміння як мовленнєву діяльність і як один з проявів мовних явищ.

Окрім того, описано міждисциплінарні аспекти, тісно пов'язані з вивченням особистості загалом, а також із позицій її інтелектуальної та комунікативної діяльності. Істотними характеристиками мови визначено її адресність і спрямованість.

Ключові слова: *мова, мовлення, психолінгвістика, психотерапія, мовознавство.*

Olga Yu. Kachmar,
PhD in Philology, Associate Professor
SU «Uzhhorod National University»

LANGUAGE AND SPEECH IN INTERDISCIPLINARY STUDIES

Language research as a multifaceted object plays an important role in traditional and modern linguistic studies. The article deals with the interpretation of language and speech in the interaction of linguistic and psychological aspects. The main theoretical approaches to the study of language are analysed, taking into account the basic principles of general psychology, linguistics and psychotherapy in the diachronic perspective.

The basics of the speech activity theory are characterized, where speech activity is defined as the main type of symbolic action, the key characteristics of which is purposefulness. In the context of the activity interpretation of speech models, the processes of speaking and understanding are distinguished as a speech activity and as an aspect of speech phenomena at the same time.

It is stated that language and speech denote two different aspects of a communicative activity of a person and reflect his or her existence. Related to consciousness in general, human speech is involved into certain relationships with all mental processes, but the basic and decisive thing about language is its connection with thinking. Words, like images, sound or visual, do not constitute speech, the whole process of speech is defined and regulated by the semantic relations between the meanings of words. The study emphasizes that it is impossible to reduce thinking to speech and to establish an identity between them, as well as to separate thinking from speech.

It is noted that in one's own language communicative and cognitive need, language is considered only in the categories of activity (like thinking) with the help of the language, acting as a means of the activity. Speech activity of people as a set of language actions can be an independent activity or it can be a part of another, wider activity, for example, cognitive. Speech activity is determined by the following characteristics: structural organization (internal and external), subject (psychological) content, motivation and commitment.

In addition, it describes interdisciplinary aspects closely related to the study of personality in general, as well as from the point of view of its intellectual and communicative activity. The essential characteristics of a language determine its sets and goals.

Key words: *language, speech, psycholinguistics, psychotherapy, linguistics.*

Проблема мовленнєвої взаємодії в контексті психотерапевтичного сеансу було приділено чимало уваги в сучасних дослідженнях [3, 5, 6, 7, 11, 12, 13]. У певному сенсі психотерапевтичну взаємодію можна розглядати як дискурсивну практику (Н. Ф. Калина, Н. Д. Павлова, Є. Б. Старовойтенко, Т. Н. Ушакова), адже дискурс – це «текст, поглинений життям» [1] обох учасників терапевтичного процесу – психотерапевта і пацієнта. Тексти діалогів, які є складовою частиною психотерапевтичного дискурса, потребують вивчення з метою виявлення мотиваційних, когнітивних і комунікативних аспектів мовленнєвої діяльності психотерапевта й пацієнта, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – виокремити й висвітлити трактування мови й мовлення у контексті взаємодії лінгвістичних та психологічних студій.

Досягнення мети передбачає виконання ключового **завдання дослідження –** проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення мови з урахуванням основних засад загальної психології, лінгвістики та психотерапії.

Період з початку XIX до 60-е рр. XIX ст. є періодом становлення психології як самостійної науки. Визначальним працями цієї доби прийнято вважати мовознавчі здобутки німецького лінгвіста Вільгельма фон Гумбольдта. Це перший дослідник, який характеризував мову як окрему діяльність або ж сукупність актів мовленнєвої діяльності, оскільки, на його думку, лише так можливо пізнати сутність мови і мовлення [3].

Саме завдяки працям В. Гумбольдта мову і мовлення почали розглядати в психологічному аспекті, трактуючи питання мовленнєвої активності й діяльності мови, пов'язаної з духовними проявами індивідуума. Поряд з твердженням натхненності мови, вченим були відзначені такі аспекти як плинність, гнучкість, пов'язані, перш за все, з поняттям мови., з'явилося лінгвістичне визначення мови як «мови в дії».

Важливою для психологічних досліджень мови є також ідея В. Гумбольдта про те, що мова – це не тільки засіб вираження вже пізнаної дійсності, а й засіб пізнання ще невідомої реальності [там само].

Серед послідовників В. Гумбольдта чільне місце належить нашому співвітчизнику О. О. Потебні. Головна тема його праць – питання про співвідношення мови і думки. Автор розглядав мовної акт як явище виключно психічне, однак мова, на його думку, вносить в цей акт культурне, соціальне начало. Основна ідея його відкриття полягала в тому, що, формулюючи думку, ми одночасно її формуємо [8].

У той час лінгвістичні і психологічні дослідження починають взаємодіяти між собою. Виникає новий напрямок в лінгвістиці – молодограматизм, який поглядами на природу мови, предмет мовознавства та метод наукового дослідження нагадує порівняльно-історичне психологічне мовознавство. Згідно з уявленнями молодограматиків, причини і закони змін мови відносяться не до сфери розвитку людського суспільства, а до розвитку психіки окремої людини, тому всі мовні зміни відбуваються у «звичайній мовній діяльності» індивіда [11].

Для молодограматиків метод вивчення процесів розвитку мови полягав у ретельному емпіричному описі фактів, які торкаються психіки людини-мовця: скільки індивідів, стільки і окремих мов, а психічна сторона мовної діяльності може бути пізнана шляхом самоспостереження.

Лінгвіст Бодуен де Куртене вказував на потребу людини в спілкуванні, повідомленні своїх думок іншим людям. Для того, щоб вивчати мову як феномен потрібно звернути увагу на процес мовлення, що забезпечує соціальні зв'язки і спілкування; він стверджував, що феномени мови й мовлення необхідно вивчати за допомогою експерименту [11].

В. Вундт розглядав мову як прояв загальної, властивої людям здатності виражати свої почуття й афекти. Мова має таке ж походження, що і жести, крики радості або горя. Велике значення він надавав використанню в мові природних звуків, вважаючи, що звуконаслідування і звукові жести складають натуральну основу людської мови [9, с. 68].

Подальший розвиток досліджень мови і мовлення в психології пов'язаний з іменем видатного швейцарського лінгвіста Ф. де Соссюра. У 1916 р була опублікована його книга «Курс загальної лінгвістики» [13], яка викликала широкий резонанс у світовій науці. Розгорнулася гостра полеміка між послідовниками Ф. Соссюра і його опонентами, яка сприяла оформленню принципів структурного мовознавства. Ф. Соссюр визначив три основні поняття: власне мову (langue), мова (parole) і мовну діяльність (langage).

За Ф. Соссюром вивчення мовної діяльності складається з двох частин: перша – це мова, яка не залежить від індивіда, інша пов'язана з мовною діяльністю індивіда – це мовлення. Мова необхідна, щоб мовлення було зрозумілим і продукувало дію, мовлення необхідне для того, щоб встановилася мова; історично факт мовлення завжди передує мові. Мовлення – це індивідуальний «акт волі і розуміння», в якому присутні: 1) певні поєднання слів, властиві тільки цьому суб'єкту мовлення; 2) унікальний психофізичний механізм, що дозволяє суб'єкту реалізовувати себе в мові. Мовна діяльність, як ціле, пізнати, тому як вона різнорідна [11].

Розглядаючи дослідження мови в психології, необхідно відзначити, що перша третина XX ст. пов'язана з провідним напрямком цього періоду – біхевіоризму, сфокусованого на вивченні психології крізь призму поведінки. У дослідженнях теоретика біхевіоризму І. П. Павлова була розроблена ідея про другу сигнальну систему як складний фізіологічний механізм, що здійснює мовну діяльність. Під другою сигнальною системою І. П. Павлов розуміє здатність кори великих півкуль мозку людини реагувати на слово, що є для неї подразником. Закономірності діяльності другої сигнальної системи залежить від узагальнювальної сили слова. Друга сигнальна система властива тільки людині [4, с. 253]. Концепція другої сигнальної системи сприяла зміцненню природничої позиції у вивченні механізмів мови.

Завдяки розвитку біхевіоризму у світовій науці на довгий час було акуальним поведінкове тлумачення мови як специфічної форми реагування.

Паралельне становлення психоаналізу, основоположником якого є З. Фрейд, дозволило вивчати мову як прояв підсвідомих процесів. Е. Бенвеніст в «Нотатках про роль мови у вченні Фрейда» пише про те, що мова в психоаналізі стає виразом сьогочасної суб'єктивності, яка важко схоплюється але є невід'ємною від діалогу. Мова є носієм повідомлення і слугує водночас знаряддям дії. У цьому сенсі форми мовлення щоразу є унікальними, хоча вони реалізуються всередині мови і завдяки їй. Далі він зазначає дуже важливу особливість мови, яка у психоаналізі постає як посередник «для тлумачення іншої мови, що має свої власні правила, символи і синтаксис, та безпосередньо пов'язана з глибинними структурами психіки» [12, с. 117–125].

Відзначимо також, що в психоаналізі велике значення надавалося огріхам у письмі чи обмовкам, різним порушенням мови як свідчення і прояви несвідомого (підсвідомого). Інтерпретація несвідомого стала можлива також завдяки мові символів і архетипів у трактуванні К. Юнга.

Наприкінці XIX – початку XX ст. в психології намічається загальна тенденція використання експерименту в дослідженнях процесу виникнення мовлення у дітей, його динаміки, соціокультурних особливостей тощо [4, с. 90–101]. У цей період розвитку вітчизняної психології питань вивчення мови і мови було приділено чимало уваги, однак, незважаючи на диференціацію психологічних досліджень з мовної проблематики, в психології не було створено єдиного визначення поняття «мова». Найчастіше поняття мови і мови вживаються як синоніми. Розроблено комплексну програму, до якої увійшли: 1) загальні проблеми (мова і мислення, мова і мовленнч, поняття і слово, виразні рухи і мова, мова і теорія кібернетики); 2) аспекти процесів виробництва мови (фізіологічний, психологічний, лінгвістичний); 3) сприйняття мови (фізичні властивості і якості мови, єдність відчуттів та мислення в сприйнятті мови, сприйняття і розуміння мови, усвідомлюване і підсвідоме в мові; сприйняття інтонації, складів, слів, фраз); 4) розуміння мови; 5) змістовність, зрозумілість і виразність мови; 6) психологічні основи культури мовлення; 7) методи вивчення мови [5].

На загальному тлі розвитку психологічних досліджень мови і мовлення культурно-історична теорія Л.С. Виготського виявилася справжнім проривом у цьому напрямку. За Л.С. Виготським, саме на основі мови і мовлення розвиваються вищі психічні функції людини. Він почав свої розробки в царині психології мови з поняття «мовна реакція», в якому були взаємопов'язані тілесне, коммунікативне, смислове та історико-культурне начала. Надалі від вивчення мовної реакції він перейшов до вивчення психічних функцій, до структуру котрих уходять знаки як особливі регулятори розвитку людини, що створюються в культурі. Знак (слово) – це «психологічне знаряддя», спрямоване не так на зовнішній, як на внутрішній світ людини [2]. Л.С. Виготський розглядав умовний зв'язок між звуками і значеннями слів в їх мінливості, динаміці й діа-

лектиці, встановив, що значення слів розвиваються в дитячому віці, а шляхи розвитку життєвих понять дитини специфічні [2, с. 890–891].

Проблематика вивчення психології мови і мовлення отримала подальший розвиток в роботах С.Л. Рубінштейна. Мовлення – це акт спілкування засобами мови; мовлення – це мова в дії [10, с. 382]. Мова і мовлення позначають два різних аспекти єдиного цілого, конкретної діяльності (спілкування) – і, позначаючи, відображають буття [там же]. Пов'язане зі свідомістю загалом, мовлення людини включається в певні взаємини з усіма психічними процесами; але основним і визначальним для мови є її ставлення до мислення. Слова, як наочні образи, звукові або зорові, власне самі ще не становлять мовлення, весь процес мовлення визначається і регулюється смисловими відносинами між значеннями слів. Не можна звести мислення до мовлення і встановити між ними тотожність. Але не можна і відривати мислення від мовлення. Наприклад, у промові ми формулюємо думку, але, формулюючи її, ми її формуємо. Мислення саме формується під час створеня мовної форми. Мислення і мовлення без ототожнення включаються в єдність одного процесу [10, с. 395].

О.М. Леонтьєв багато в чому на основі висновків, зроблених Л.С. Виготським, дав розгорнуте психологічне визначення мови: 1) мовлення як своєрідна діяльність не прирівнюється до інших видів діяльності, а займає центральне місце в процесі психологічного розвитку; розвиток мовлення пов'язаний з розвитком мислення вони нерозривні в єдності) і з розвитком свідомості загалом; 2) мовлення має поліфункціональний характер, тобто виражене в різних діяльностях: мовленню притаманні комунікативна (слово – засіб спілкування), індикативна (слово – засіб позначення предмету), інтелектуальна, сигніфікативна (слово – носій узагальнення, поняття) функції; всі ці функції мовлення внутрішньо взаємопов'язані; 3) мовлення – поліморфна діяльність, оскільки комунікативне мовлення вголос та внутрішнє мовлення є взаємоперехідними; 4) у мовленні (у слові) слід розрізняти зовнішній фізичний бік та внутрішній семантичний, смисловий; 5) слово як одиниця людського мовлення, по-перше, має предметну віднесеність (що становить специфічну ознаку слова) і, по-друге, має значення, тобто є носієм узагальнення; 6) процес розвитку мови не є процес кількісних змін, що виражаються в збільшенні словника дитини і асоціативних зв'язків слова, натомість це процес якісних змін [6, с. 69–70].

Пізніше було сформульовано і основи теорії мовленнєвої діяльності, де мовленнєву діяльність визначено як «основний вид знакової діяльності», ключова характеристика якої – цілеспрямованість [7]. У контексті діяльнісного трактування мовних процесів виділено процеси говоріння і розуміння як мовну діяльність і як один з аспектів мовних явищ. Автор вводить поняття «психофізіологічної мовної організації індивіда», що є соціальним продуктом і не зводиться до суми індивідуального мовленнєвого досвіду. Поняття «мовна організація» і «мовна діяльність» чітко розмежовані, де термін «мовна організація» означає готовність індивіда до мовної діяльності [там само].

І. А. Зимня запропонувала інший підхід до дослідження мовленнєвих процесів, що тяжіє до теорії діяльності Л. С. Рубінштейна і до ідей О. О. Потебні. Мовну діяльність вона визначає як активний процес прийому і / або видачі повідомлення, організованого соціальними засобами (мова) і способом (мовлення) «формування і формулювання думки» в спілкуванні людей один з одним, в процесах говоріння (письма), слухання (читання) [5, с. 41–66]. У такому визначенні кожен з цих процесів, здійснюваний суб'єктами взаємодії в вербальному спілкуванні (монологічному, діалогічному або полілогічному), розглядається як вид мовної діяльності, що характеризується всім тим, чим визначається будь-яка інша самосійна діяльність людини. Перш за все, це відноситься до утвердження наявності власної мовної комунікативно-пізнавальної потреби. Важливо відмітити, що за цього підходу мова розглядається тільки в категоріях діяльності як спосіб дії з предметом (думкою) за допомогою мови, що виступає в якості засобу діяльності. Мовленнєва діяльність людей як сукупність мовних дій може бути самостійною діяльністю або ж входити до іншої, більш широкої діяльності, наприклад, пізнавальної. Мовленнєва діяльність визначається такими характеристиками: структурною організацією (внутрішньою і зовнішньою), предметним (психологічним) змістом, вмотивованістю і цілеспрямованістю.

Таким чином, мова виступає як багатогранний об'єкт вивчення, тісно пов'язаний з вивченням особистості загалом, з позицій її інтелектуальної та комунікативної діяльності. Істотними характеристиками мови є її адресність і спрямованість. Тенденція до розширення предмета досліджень мови проявилася останнім часом в диференціації ряду спеціальних галузей психології – лінгвопсихології, лінгвосоціопсихології, психосемантики, психоакустики й психолінгвістики, взаємодія з суспільними явищами в межах яких і слугує **перспективою** подальших лінгвістичних розвідок.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь.* М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 136.
2. Выготский Л. С. Психология. М.: Эксмо-пресс, 2002. 1008 с.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М. : Прогресс, 1984. 397 с.
4. Ждан А. Н. История психологии. От Античности до наших дней: Учебник для вузов А. Н. Ждан. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Академический Проект, 2004. 576 с.
5. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. М.: Москва-Воронеж, 2001. 432 с.
6. Леонтьев А. Н. Психологическое исследование речи. Избранные психологические произведения / Под ред. Давыдова В. В. М., Политиздат, 1983.
7. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: избранные психологические труды. М.–Воронеж : Прогресс, 2001.
8. Потебня А. А. Мысль и язык. *Эстетика и поэтика.* М. : Исскуство, 1976. 613 с.
9. Психолингвистика: учебник для вузов / Под ред. Т. Н. Ушаковой. М.: ПЕР СЭ, 2006. 416 с
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2003. 720 с.
11. Сусов И. П. История языкознания: учеб. пособие для студ. старших курсов и аспирантов. Тверь: ТГУ, 1999. 168 с.
12. Benveniste E. Problems in General Linguistics. Miami: University of Miami Press, 1973. 317 p.
13. Harris R., Komatsu E. Saussure's Third Course of Lectures on General Linguistics. Berlin : Pergamon, 1993. 196 p.

Отримано: 12 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: t.kuptsova@ukr.net

irinakolieva79@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-43-46

Kuptsova T. A., Koliieva I. A. Structural peculiarities of railway term formation in the English language. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 43–46.

УДК: 811. 111: [656.2: 001.4]

Tetiana A. Kuptsova,
Associate Professor, PhD in Philosophy
Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian
Iryna A. Koliieva,
Associate Professor, PhD in Philosophy
Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian

STRUCTURAL PECULIARITIES OF RAILWAY TERM FORMATION IN THE ENGLISH LANGUAGE

The structural peculiarities of the railway term formation is investigated in the article. It is demonstrated that the most common ways of the one component railway term formation are suffixation and prefixation. The prefixation-suffixation type is a less productive way of the word building. Compound words proved to form a large group of the railway terms. The relations among the components of a compound word represent a specific type of semantic and structural relations of the word in a word combination, where the terms which consist of «noun+noun», «adjective+noun» predominate. In the system of the English railway terminology among the component terms the most widespread are nouns that explains that nouns define processes, equipment, devices, and objects. This paper outlines some linguistic properties of technical terms. The article focuses on some linguistic features of a term. Being a linguistic object with the common and specific features of a language system a term has all lexical-semantic and formal features of the words and word combinations of a natural language. In the process of the affixation term building the semantics of a derived word is defined by an affix that is why an affix can bear a particular word building meaning. But having definite motivational relations between a derivative and a derived word the semantics of the derived word is not always determined by the meanings of its components. Deciding the semantics of a derived term many factors should be taken into consideration: conversion, the peculiarities of a compound word, polysemy etc. It should be underlined that morphological or affixation type of the term forming is based on the principles of word building of the literary language.

Key words: *term, railway terminological system, lexical unit, compound words, suffixation, prefixation, compound words, conversion, word building.*

Купцова Тетяна Анатоліївна,
кандидат філософських наук, доцент
Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
Колієва Ірина Анатоліївна,
кандидат філософських наук, доцент
Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджуються структурні особливості творення залізничних термінів в англійській мові. Доведено, що найбільш поширеними способами творення однокомпонентних залізничних термінів є суфіксація та префіксація. Менш продуктивним способом виступає префіксально-суфіксальний спосіб словотворення. Вагому групу представляють складні слова, в яких відношення між компонентами представляють особливий вид семантичних та структурних відношень слова в словосполученні. Найпоширенішу групу серед складних слів становлять слова, що складаються з «іменник+іменник», «прикметник+іменник». В системі залізничної термінології найчисленнішу групу серед однокомпонентних термінів становлять іменники, що пояснюється тим, що іменники є назвами процесів, обладнання, пристроїв, предметів.

Ключові слова: *термін, термінологічна система залізничного транспорту, лексична одиниця, складні слова, суфіксація, префіксація, конверсія, словотворення.*

Introduction. It is widely acknowledged to determine the trends of the development of modern linguistics and it is essential to be aware of the processes of modeling of the word origin in specific subject matters. Any field of knowledge can not dispense with its own terminology nominating its concept. Study of the term formation is a priority area of the modern terminology.

Theoretical background. As it is stated by the linguists the primary reason for the study of terminology was both self-acting, like the reason for technology, and theoretical, like the reason behind the beginning of science. During the synchronous knowledge increase and the technology growth and communications stretching in the eighteenth century, terminology was seen as «a necessary tool for overcoming some of the difficulties associated with these multiple developments» [8, p. 2]. It should be noted that in the twentieth century terminology has received a scientific character while simultaneously being identified as some socially essential activities. The specialists note the terminology as the discipline referred to as the study and composition of specialized terms is not a new branch of study, but only recently has it been methodically evolved, with complete reflection of its rules, bases and methods. Its social and political significance has also now been realized on both the international and the national level [8, p.4].

In accordance with generally accepted definition a term is a sign of the special semiotic system that performs the function of definition to express a concept. It is a complex dialectical phenomena, which combines inherently coexisting language substrate and logical superstrate of a term, and its own terminological nature (scientific, scientific-technical) meaning [3, p. 74]. The scientists say that the word terminology refers to at least three different notions. Firstly, there are the principles and conceptual foundations that influence the terms study. Secondly, there are the general rules which are used in the study of terminology, and thirdly, there is the series of terms of a separate special topic [8, p. 6]. It can be pointed out that in its primary meaning, terminology is commonly understood as an interdisciplinary branch that refers to «the naming of concepts of particular subjects, and their realization in linguistic or other forms» [8, p. 7].

Therefore, there is no individual scientific approach to terminology, but few ones. According to the extended opinion the three most vital approaches are: speaking about linguistics terminology is a part of the particular lexicon that is distinguished by subject and pragmatic features; speaking about scientific-technical disciplines terminology is the formal consideration of their conceptual structure and a basic means of expression and communication; speaking about the user terminology is «a set of useful communicative units which must be evaluated from the point of view of economy, precision and suitability of expression» [8, p.12].

A term represents a real linguistic object with the common and specific features of a language system. It has all lexical-semantic and formal features of the words and word combinations of a natural language. A term refers to a part of speech; it has word-formative and word-changeable potential, paradigmatic and syntagmatic properties and features. As a term has a language origin, it refers to a certain language to determine a special notion (scientific, scientific-technical), and it refers to definite systems of terms (lexical-semantic field). Being a system unit of a particular lexical semantic field, a term engages in the system of the paradigmatic syntagmatic relations with other terms and also with the parts of scientific and literature language [4, 11].

The term science has acknowledged that a term is intended not only to express the scientific concept but to be a unique instrument of cognition and knowledge.

Comparing the terms and other words it should be underlined that the former ones have such peculiarities as follows: accuracy, unambiguity, independence from the context. An important feature of a term, especially in the scientific-technical literature, is absence of emotional issue. But some scientists emphasize that the linguistic style of the English scientific-technical literature «accepts» some imagery which there is no in the Ukrainian texts. We cannot but agree with G. Yatel that the scientific-technical terminology (including the railway one) is different [7, p. 212]. It includes:

1) a considerable number of commonly-used words, which in addition to their main meaning have a specific (terminological) meaning. For example, a widely used word *field* (an area of land) in computer science means a space where you can type information in computer program, in sport it is the team throwing ball, in basic science it has the meaning of a subject one studies or type of work, while in railway terminology it is a magnetic flux induced by electricity flowing through the field coils and some others;

2) general technical terms used in several branches of science and technology. For example, *commutator*: in electricity – a device for reversing the direction of a current or a cylindrical ring or disk assembly of conducting members, individually insulated in a supporting structure with an exposed surface for contact with current; in mathematics – the element equal to the product of two given elements in a group multiplied on the right by the product of the inverses of the elements;

3) special terms belonging only to one field of science or technology. For example, *axle* is a supporting member that carries a wheel and rotates with the wheel to transmit mechanical power to or from it, or allows the wheel to rotate freely on it.

The **object** of our investigation is the study of the basic methods of forming of the railway terms in the English language. The following questions guided the study:

– to determine common peculiarities and the functions of a term in the scientific language;
– to identify the main requirements to this group of the words;
– to investigate which affixes predominate in the railway term building;
– to determine the relations among the components of a compound term.

The analysis of the latest research. For many years scientists (S. V. Griniov, V. A. Tatatinov, G. P. Yatel, V. M. Leichik, V. P. Danilenko, Cabré M. Teresa, H. Marchand and others) have made the attempts to classify the main ways of the forming of the new terms. To sum up their investigations the following structural ways of term forming should be pointed out: the semantic one (when a word or a word combination of a common language is used as a term); the morphological way (a term forming with the help of affixes); the morphologo-syntectical one (a new term is built by compounding of two stems); the syntactical one (that is forming of a term with the help of cutting the stems of the words). S. V. Griniov underlines that the most productive way of the term formation is the syntactical one, as compound terms prevail over one-word terms. The scientist writes that investigating the European languages he came to the conclusion that 60-90 per cent of the modern terms are formed by compounding words to produce a new meaning [2].

Methods. In the research process of the formation of the railway terminology we applied the method of general scientific dialectical approach of cognition, component analysis, and analytical approach.

Results and Discussion. It is recalled all terminological systems, including the term system of railway terms, consist of lexical units of two main types: one-component and multi-component terms. Derived railway terms are formed by means of some typical English word-forming models: with the help of prefixes (*discharge*), suffixes (*suspension*), prefixes and suffixes (*semiconductor*). It should be underlined that suffixes and prefixes do not play the same part in the word building process. In most cases suffixes are engaged in forming one part of speech from the other. Prefixes, on the contrary, form one part of speech from the other only sometimes. Generally they form new words of the same part of speech: *connect – disconnect*.

The most active prefixes used in forming the railway noun and adjective terms are

after- – afterburning, aftercooler, afterdripping;

anti- – проти-: antiknock, antirattler, antidrum, antifriction,

de- – де-, роз-: decoupling, decrease, debarkation, debooster, decelerate, defoffing, deformeter, depressed, derailing;

dis- – роз-: disabled, disadjust, disalignment, disassemble, discharge, disconnectable, disjoin, displacement, disused;

inter- – між-, взаємо-: intercity, intercooler, interlayer, interleaves, interlinkage, interlock, interpolation, interspace, intertie;

mis- – не- (заперечне значення): misadjustment, misalignment, misconnection, misfire, mishandling, misoperation, misregulation, misrouting;

over- – понад-; пере-: overbalance, overcharge, overcome, overcurrent, overdrive, overdue, overhead, overfire, overhang, overhauling, overload, overmounted;

re- – пере-, повторюваність: rearrangement, reassembly, reballasting, rebed, rebushing, reclosure, recoil, reconnection, recoupling, redistribution, remover;

sub- – суб-, під-, нижче-: subassembly, subbalast, subdivision, subframe, subgrade, subpanel, subsidiary, subsize, substation, subway;

super- – пере-, понад-, над-: superstreamlined, supercharger, superelevated, superfast, superheating, superintendent, superpower, superstructure;

trans- – транс-, пере-: transborder, transformer, transship, transposed;

un- – не-; роз-, без-: unattackable, unattended, unbalanced, unblanking, unblock, unbroking, uncharge, uncouple, uncovered, undamped;

under- – під-: underdriven, underbraced, undercapacity, undercarriage, undercurrent, underdrive, underframe, underlayer, undersetting.

Having analized the word-forming prefixes of the railway terms we came to the conclusion that prefixes: *bi-, co-, extra-, ultra-* are less productive:

bi- – biaxial, bicurvature, bidirectional, bifuel, bifurcation;

extra- – понад-: extrafast, extraheavy, extrahigh, extratrain, extratruck;

ultra- – понад: ultrasonic.

In the morpheme structure of the nouns of railway terms there are such suffixes as *-tion* (usually added to a verb to form a noun), *-or, -er, -ing, -sion, -ment, -ance, -ure, -ry, -ty:*

-tion: acceleration, containerization, friction, junction, motion, obliteration, vibration, motion, suspension;

-or: accumulator, generator, actuator, compressor, alternator, rotor, conductor, radiator, motor;

-er: amplifier, choker, pier, girder, buffer, cantilever, retarder, commuter, converter, fastener;

-ing: coupling, braiding, bearing, cowling, packing, dimming, gearing, binding, buckling;

-sion: abrasion, adhesion, transmission, suspension, collision, accumulation, catenation;

-ment: abutment, alignment, arrangement, abolishment, adjustment, movement, compartment, treatment;

-ance: allowance, adherence, conductance, coherence, resistance, maintenance

-ure: armature, admixture, curvature, pressure, substructure;

-ry: battery, catenary;

-ty: capacity, ability, accessibility, capability, safety, irregularity density, velocity.

Analyzing the term adjectives we came to the conclusion that they are also widely used to modify equipment, machinery, technics, devices and technical processes. The productive suffixes of the word-forming adjectives include the following ones:

-al – additional, axial, vertical, manual, helical;

-ive – adhesive, conductive, permissive, selective, abrasive;

-able and *-ible* – adjustable, movable, accessible, admissible;

-ic – automatic, electric, specific, dynamic, magnetic;

-ary – auxiliary, accessory, subsidiary [1;6].

Compound technical terms are formed by means of the compounding morphological method of word building when two or more words are linked together to form a new meaning. As a rule the roots are free morphemes. It means that compound words are formed of the independent words in such case: *crosstie, flagman, flywheel.* A compound word is formed of the word stems which are in particular structural and semantic relations. The relations among the components of a compound word represent a specific type of semantic and structural relations of a word in a word combination. But the feature of an object or phenomenon is identified differently while determining and denoting it. According to their structure such types of words are close to the word combinations as they consist of the combinations of the words. Regardless to their form (some of the terms are written as one word, others with a hyphen) compound terms keep their semantic form. In compound words the main semantic stress is on their last element and they have the subordinate semantic link between the compounds. Marchand underlines that all compound words can be explained through their syntactic relations underlying in their stem [9, p. 254–267].

Analyzing compound railway terms it should be underlined that the model with a noun as a second component is the most widespread in the English railway terminology: *axlebox, gearbox, railway, swing-motion*. The model N +N is widely used in railway compounds: *barframe, baseplace, bachbox, wheelbase, brakeblock, cargotainer, carhouse, handrail, flangeway*. The model A+N: *deadline, freeway, sunk-screw, single-arm, semaphore arm* is also productive one.

Conversion (word building without affixes) is also used in word building of the technical terms. New terms are formed without changing basic forms of the words, which they derived from. In other words a word form is transferred into another lexico-morphological group (another part of speech) and acquires all lexico-grammatical principal features (paradigm) of a new part of speech, but with the same lexical meaning [7, p. 218]:

brake n. a machine element for applying friction to a moving surface to slow it down or bring it to rest;

brake v. to slow or stop by pressing against the wheel;

tie n. a beam that holds two rails a set distance apart and provides a wider footing for tracks;

tie v. to fasten together two ends of long rails;

switch n. a device for enabling railway car to pass from one track to another;

switch v. to move by using a switch;

speed n. fast movement of traffic;

speed v. to move or go fast;

wheel n. a circular frame with a hub at the center for attachment to an axle, about which it may revolve and bear a load;

wheel v. to move an object with wheels under it [1;5;6].

Conclusion. As it was mentioned above the terms are the parts of a definite terminological system of a language. Being a component part of the language vocabulary the terms express a specific meaning, that characterizes a narrow professional or scientific area, its definitions, concepts and meanings. That is why it should be underlined that the function of a term in the scientific and technological texts provides a precise definition of the real objects and phenomenon determining monosemantic understanding of the definite information by the specialists. Hence a range of requirements to this group of the words is the following: 1. A term must have a defined meaning; this feature determines its place in a system of a scientific and technical field. 2. A term must have a monosemous meaning. 3. One term should correspond to one meaning. We cannot help agreeing with the scientists who consider that figurative meaning, that is often connected with the root of the word, does not play any independent connotative part in the scientific and technical texts.

The investigation have provided evidence that the most common ways of the one component railway term formation are suffixation and prefixation. The prefixation-suffixation type is less productive way of the word building. Compound words proved to form a large group of the railway terms. The relations among the components of a compound word represent a specific type of semantic and structural relations of the word in a word combination, where the terms which consist of «noun+noun», «adjective+noun» predominate. In the system of the English railway terminology among one component terms the most widespread are nouns, that is explained that nouns define processes, equipment, devices, objects.

It is quite obvious that knowledge of the structural peculiarities of terms is significant issue as it provides an opportunity to predict the further development of any terminological system. Undoubtedly this knowledge will help cope with the task of translation.

References:

1. Англо-русский железнодорожный словарь / Под. ред. А. Е. Чернухина; Сост. Р. Ф. Пронина, А. И. Бегун, Н. С. Волкова, Е. Мощук и др. М.: Трансжелдориздат, 1958. 662 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение. М.: Московский Лицей, 1993. 309 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение (предмет, методы, структура). Либроком, 2009. 256 с.
4. Морозова Л. А. Терминознание: Основы и методы. М.: ГНО «Прометей» МПГУ, 2004, 144 с.
5. Мямлін С. В., Власова Т. І., Купцова Т. А., Колієва І. А., Пустовойт Н. І. Тезаурус термінів залізничного транспорту (англійська, українська, російська, французька мови). Дн-вськ: Вид-во ПФ «Стандарт-Сервіс», 2016. 284 с. ISBN978-617-7382-02-6.
6. Русско-английский политехнический словарь. Под ред. Б. В. Кузнецова. Ок. 90,000 терминов. М.: Руссо, 2007. 728 с.
7. Ятель Г. П. Англійська мова (поглиблений курс) для студентів технічних вузів. Київ: «Вища школа», 1995, 382 с.
8. Cabré M. Teresa. Terminology. Theory, methods and applications. John Benjamins Publishing Company Amsterdam\Philadelphia, 1999, 247 p.
9. Marchand H. Notes of English suffixation. *Neuphilologische Mitteilungen.* Helsinki, №. 5–6, 1953, pp. 254–267.

Отримано: 15 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: ViktorivnaYuliia@gmail.com

yelena123@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-47-50

Kuriata Yu. V., Kasatkina-Kubyshkina O. V. Euphemisms as reflection of English mentality. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 47–50.

УДК: 811.111'373.49

Yuliia V. Kuriata,
Ph.D. in Psychology, Associate Professor of Practice of English Language Department,
Rivne State University of the Humanities
Olena V. Kasatkina-Kubyshkina,
Ph.D. in Psychology, Associate Professor of Practice of English Language Department,
Rivne State University of the Humanities

EUPHEMISMS AS REFLECTION OF ENGLISH MENTALITY

The phenomenon of euphemisms has been considered in the article in the context of English mentality.

The definition of "mentality" has been drawn out. The language picture of the world as reflection of that language speakers' mentality has been enlarged on. The unique concepts for Anglo-Saxon language picture of the world specific to the mentality of the British and Americans (being less reflected in the later) have been pointed out in the context of the question considered in the article.

The definition of "euphemism" has been drawn out. The English euphemisms as linguistic and cultural phenomenon have been commented on as the means for the concept "understatement" as words or phrases used to avoid saying something presumably unpleasant or offensive. Such subject groups of English euphemisms have been analysed as: euphemisms mitigating various types of discrimination (age, property, racial and ethnic discrimination, discrimination against persons with physical or mental disabilities), euphemisms that reduce the superstitious fear of any phenomena, euphemisms that raise the prestige of a separate profession, euphemisms distracting from the negative phenomena of reality (those serving as a cover for aggressive hostilities and those mitigating negative consequences in the social and economic sphere), crime, gender, religion and death related euphemisms, miscellaneous group.

Key words*: mentality, euphemism, linguistic concept, "understatement", linguistic phenomenon, cultural phenomenon, connotation.*

Курята Юлія Вікторівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови,
Рівненський державний гуманітарний університет
Касаткіна-Кубишкіна Олена Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЕВФЕМІЗМИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто феномен евфемізмів в контексті англійської ментальності.

Визначено поняття "менталітет". Мовну картину світу проаналізовано як відображення менталітету носія мови. Вказано унікальні концепти англосаксонської мовної картини світу в контексті піднятого у статті питання.

Виведено поняття "евфемізм". Англійські евфемізми як лінгвістичний та культурний феномен розглянуто в якості засобу концепту "применшення" у мовній картині світу англійців та (в меншій мірі) американців. Проаналізовано такі групи англійських евфемізмів, як: що стосуються різного типу дискримінації, евфемізми, які знижують забобонний страх перед певними явищами, евфемізми, які піднімають престиж певних професій, евфемізми, що відволікають від певних негативних явищ дійсності, евфемізми, які стосуються злочинності, статі, релігії та смерті, а також збірна група окремих випадків вживання евфемізмів.

Ключові слова*: ментальність, евфемізм, лінгвістичний концепт, "применшення", лінгвістичний феномен, культурний феномен, конотація.*

Topicality. Mentality forms a way of vision of the world and concept of people as a totality of social-psychological features, automatisms and habits of consciousness [6, 157 p.]. It is generally agreed that mentality of English people is characterized by such features as tactfulness, politeness, reticence and others of this kind. As any other social phenomenon mentality is historically changeable but alteration occurs slowly in it. Languages (those that we call "living") are undergoing changes in a similar slow but constant manner, reflecting in themselves ways of thinking and world perception of their speakers, i.e. features of their mentality as well as other aspects. The amount of data on the English mentality is quite abundant and is still increasing. Nevertheless, in the context of euphemisms as its reflection it requires further research, especially considering modern euphemisms, which are of the biggest interest as they are just coming to life and can be best traced via mass media.

Thus, analysis of euphemisms as reflection of English mentality regarding different spheres of present day life is **the objective of the article**.

Recent researchers and publications. D. Crystal, R. Fawler, K. Fox, A. Jioeva, B. Johnstone, V. Liubchak can be mentioned among the researchers of the question of English mentality and euphemisms as linguistic and cultural phenomenon in its context [3-8].

Results. Mentality has many aspects reflected in modern science: it is viewed as interrelated psychological reactions by social psychologists, generalized way of perception of the world, the manner of thinking and feeling by historians, semantic matrix, predetermined meaningful reactions of cultural subject by sociolinguists. Generally speaking, apart from already mentioned tactfulness, politeness, reticence mentality of English people as a unity of behavioural and mental patterns embraces such features as being compliant and patient to other people, expressing respect during conversations.

The linguistics emphasizes the role of language in studying mentality, as its subject is shown in verbal language (verbal culture of a society) and a sign language, in behaviour, customs, traditions and beliefs [3, p. 211–214]. From the linguistic point of view mentality is reflected in the language picture of the world through its unique concepts. As A. Jioeva points it out, "understatement", "privacy", "stiff upper lip", "commitment", "challenge" and others are such concepts for Anglo-Saxon language picture of the world. She proves that concept "understatement" is notably specific to the mentality of the British and Americans yet being less reflected in the later [1, p. 117–125; 7, 151 p.]. It emphasizes not so much the fact of reticence, the concealment of information, but the insufficient expression of the evaluative component in the statement. R. Fawler points it out that understatement is used "not to deceive, but to enhance the impression of the hearer, i.e. to impress by moderation" [5, 145 p.].

The English euphemisms as linguistic and cultural phenomenon can be treated as the means for this concept. A. Hornby dictionary gives the definition of euphemism as "use of other (mild, vague and indirect) words or phrases in place of what is required by truth or accuracy" [10]. It is "the substitution of an agreeable or inoffensive expression for one that may offend or suggest something unpleasant" by Merriam-Webster's dictionary [9]. B. Johnstone says that euphemism is "the use of a supposedly less objectionable variant for a word with negative connotations" [8, 336 p.]. Simply put, there are some words and topics which are not supposed to be mentioned directly in various cultures. To avoid the negative meanings and connotations of the words and subjects, euphemisms are employed. Mostly, euphemisms encompass such subjects as religion, politics, sex, different social negative phenomena, death, diseases etc.

As it has been mentioned above, euphemisms are culture-specific and to some extent a euphemism is a reflection of culture. Different history, social customs, values, religions, and moral standards cause the use of euphemisms that vary from culture to culture. Cultural differences will lead to dissimilar form and content of euphemistic expressions in various languages [2, 516 p.]. Depending on from which culture a text is translated to which culture, the amount of using euphemisms could change [4, 212 p.]. Thus, the whole idea of a euphemism as a word or phrase used to avoid saying some unpleasant or offensive word wholly corresponds to the English mentality concept of "understatement" as people tend to use this figure of speech in their interactions to show politeness and to soften definite realia considering which people may become emotionally vulnerable.

The general classification of euphemisms by subject groups that are considered in the article can be presented in the form of a table:

Tab.1 Thematic classification of English euphemisms

English euphemisms	Euphemisms mitigating various types of discrimination: – age discrimination – property discrimination – racial and ethnic discrimination – discrimination against persons with physical or mental disabilities
	Euphemisms that reduce the superstitious fear of any phenomena
	Euphemisms that raise the prestige of a separate profession
	Euphemisms distracting from the negative phenomena of reality: – that serve as a cover for aggressive hostilities – mitigating negative consequences in the social and economic sphere
	Crime related euphemisms
	Gender related euphemisms
	Religion related euphemisms
	Death related euphemisms
	Miscellaneous

The following examples of euphemisms related to any type of discrimination can be listed to illustrate this group: "middlescence", "third age", "senior", "mature" instead of "old" – age discrimination (in Ukrainian it can be rendered as: "середнього віку" – "третього віку" – "старший" – "зрілий" – "старий"); "economically exploited", "low-income", "differently advantaged" in place of "poor" – property discrimination ("економічно експлуатований" – "з низьким прибутком" – "з іншими перевагами" – "бідний"); "person of colour" for "black" – racial and ethnic discrimination ("людина кольору" – "чорний"); "physically challenged", "special" in place of "invalid" – discrimination against persons with physical or mental disabilities ("із фізичними викликами" – "особливий" – "інвалід").

Considering subgroup "property discrimination" in more details we can see change in emotional gradation of the word chosen for the definite phenomenon throughout historical timeline: "poor" got substituted by "disadvantaged", later by "economically disadvantaged" to be more politically correct (possible Ukrainian interpretation: "бідні" – "позбавлені можливостей/переваг" – "економічно обмежені в своїх можливостях"). Sometimes "underprivileged" or "socially deprived" can be heard in this case ("позбавлені привілей" – "соціально обмежені").

Among other examples from this subgroup we can mention "unwaged" used instead of "unemployed" ("ті, що не отримують зарплату" – "безробітні"); "substandard housing" for "slums" ("житло, що не відповідає стандартам" – "нетрі"); "refuse collectors" in place of "bin man" ("той, хто збирає речі, від яких відмовились" "людина, яка копирсається в смітнику").

The same emotional gradation of the words chosen for racial / ethnic phenomena that may sound offensive for definite groups of people in English culture can be traced in the corresponding subgroup – "euphemisms mitigating racial and ethnic discrimination". "Negro / Niger" that were originally used on both sides of the Atlantic before victory of antiracist movement got substituted by "coloured", "black", "African American / Afro-American", "member of African diaspora", "indigenous person" ("негр / нігер" – "кольоровий" – "чорний" – "африканський американець / афроамериканець" – "член африканської діаспори" – "корінний житель"); "Native Americans" is used for "Red Indians" ("корінні жителі" – "червоношкірі індійці"); "Native Alaskan" is heard in place of "Eskimo" ("корінні жителі Аляски" – "ескімоси"); "indigenous population" is said instead of "natives" ("корінне населення" – "місцеве населення"); "newcomers" is preferred to "foreigners" ("новоприбулі" – "іноземці").

In the subgroup "discrimination against persons with physical or mental disabilities" we can also see this change in emotional gradation of the word chosen for the definite phenomenon throughout historical timeline. Among the examples: originally widely used word "invalid" got substituted by "handicapped", then "disabled", "differently-abled", "physically challenged", "physically different" ("інвалід" – "з фізичними / розумовими недоліками" – "покалічений" – "з іншими можливостями" – "людина, яка долає труднощі через свій фізичний стан" – "фізично відмінний"); "aurally inconvenienced" is now sometimes preferred for "deaf" ("із слуховими незручностями" – "глухий"); "unseeing" may be heard for "blind" ("неспроможний бачити" – "сліпий"); "fat" is substituted by "big-boned", "differently sized", "horizontally challenged people" ("товстий"– "з широкою кісткою" – "з розміром, що відрізняється" – "люди, які долають труднощі через свої горизонтальні пропорції"); "hair-disadvantaged" can be used in place of "bald" ("лисий" – "із недоліками у волосяному покриві"); "vertically challenged people" can be said instead of "short people" ("люди, які долають труднощі через свої вертикальні пропорції" – "низькі/карлики"). "Retarded children" now can be called ousted and "children with learning difficulties", "learning disabled", "special", "mentally challenged people" is used instead ("розумово відсталі" – "діти із труднощами в навчанні" – "із відсутніми можливостями до навчання" – "особливі" – "люди, які долають труднощі, пов'язані з їх розумовими здібностями"). In this relation "mental hospital" is generally accepted for "insane asylum" ("лікарня для душевнохворих" – "психіатрична лікарня").

Euphemisms that reduce the superstitious fear of any phenomena can be exemplified by "moonchild" for a person lacking skin pigmentation – "albino" ("місячна дитина" – "альбінос").

In the group "euphemisms that raise the prestige of a separate profession" we can find the following examples: "hairstylist" or "beautician" for "haircutter" ("стиліст (по волоссю)" – "косметолог (по волоссю)" – "перукар"), "funeral director" for "undertaker" ("директор похоронного бюро" – "гробівник"), "sanitation engineer" or even "environmental hygienist" for "garbage collector» or "janitor" (they can roughly be treated in Ukrainian as: "інженер із санітарії" – "гігієніст навколишнього середовища" – "збирач сміття" – "двірник").

In the group "euphemisms, distracting from the negative phenomena of reality" we find the following: "collateral damage" for "civilians killed accidentally by military action" ("супутні втрати" – "цивільні, випадково вбиті під час військових дій"); "servicing the target" for "killing the enemy" ("потрапляння в ціль" – "знищення ворога"); "emerging nations" for "third world countries" ("країни, що підіймаються" – "країни третього світу"); "involvement", "device", "air support", "pacification" can be heard to serve as a cover for aggressive hostilities ("втручання" – "проект/план" – "повітряна підтримка" – "примушення до миру"); "period of economic adjustment", "downsizing", "negative cash flow" mitigating negative consequences in the socio-economic sphere ("період економічної адаптації" – "зменшення" – "негативний грошовий потік"); "hospice" for "alms-house" or "poorhouse", or "charity house" ("хоспіс" – "богадільня" – "дім для бідних" – "благодійний дім"); " terminal episode ", "therapeutic misadventure", " negative patient care outcome" for "death of the patient" ("смертельний випадок" – "терапевтичне нещастя" – "негативний наслідок турботи про пацієнта" – "смерть пацієнта"). As the concept "capitalism" may have negative implication in itself, one can find "the system of free enterprising" or "open society", or "economic humanism" in English mass media instead ("капіталізм" – "система вільного підприємництва" – "відкрите суспільство" – "економічний гуманізм").

Among the crime related euphemisms we can find the following: "correctional facilities" for "prison"; "correctional officers" or "custodial officers" for "prison guards" (they can roughly be treated in Ukrainian as: "офіцери з виправної роботи" – "офіцери виправних закладів" – "тюремні наглядачі"); "clients of correctional system" or even "guests" or "people enjoying temporarily hospitality from the state" instead of "prisoners" ("клієнти виправної системи" – "гості"– "люди, які користуються тимчасовою гостинністю від держави"– "ув'язненні").

Gender related euphemisms are used to smooth out phenomena that can arise any kind of accusations of sexism and bias towards any gender. Thus "spokesperson" is preferred to "spokesman" ("делегат/-ка"), "camera operator" to "cameraman" (both relate to Ukrainian "оператор"), "supervisor" to "foreman" ("наставник/-ця"), "fire fighter" to "fireman" (both relate to Ukrainian "пожежник"), "mail carrier" to "postman" ("поштар/-ка"), "flight attendant" to "stewardess" ("стюард/стюардеса"), "chairperson" to "chairman" ("головуючий/-а") and head teacher to headmistress ("директор/директриса").

Religion related euphemisms can be traced back to the earliest of written records. Protection of sacred names, rituals, and concepts from the uninitiated has always given rise to euphemisms, both for exclusion of outsiders and retention of power among select practitioners. The euphemisms are used for God and Jesus to avoid mentioning them in vain which would violate one of the Ten Commandments. Thus, instead of "Oh, my God!" you are very likely to hear "Oh, my Gosh!" or "Gee!" Euphemisms for hell, damnation, and the devil, on the other hand, are often used to avoid invoking the power of the adversary. The most famous in the latter category is the expression "What the dickens?" and its variants, which does not refer to the famed British writer but instead was a popular euphemism for the devil in its time. Among modern euphemisms of this kind we can mention Joanne Rowling's "He who must not be named" for the evil wizard Lord Voldemort.

Death has always raised superstitious fear as a phenomenon that cannot be cognized. The practice of using euphemisms for death is likely to have originated with the magical belief that to speak the word "death" was to invite death. The euphemisms that can exemplify this group are as follows: "pass away" or "go to a better place" for "die" and "deceased" for "dead" (in Ukrainian we can find only "відійти в кращий світ" for "die" and no proper euphemism for "dead").

Among the "miscellaneous" group of euphemisms we can find such quite surprising for other languages speakers examples as the use of "animal companions" for "pets" suggesting a person as a master or owner ("тварини – компаньйони" – "домашні тварини"). In the same way "botanical companions" can be heard instead of "house plants" ("рослини – компаньйони" "домашні рослини") or even "mineral companions" for objects of the inanimate world ("компаньйони – мінерали").

Conclusion. As a conclusion, we may point it out, that the linguistic picture of the world reflects the mentality of the people – the bearer of this language. The concept "understatement" (Jioeva A). is one of key ones reflecting the mentality of the British and Americans (yet being less reflected in the later). A euphemism as a word or phrase used to avoid saying some unpleasant or offensive word wholly corresponds to this concept as people use this figure of speech in their interactions to show politeness and to soften definite realia considering which people may become emotionally vulnerable. A wide range of euphemisms can be found in English,

roughly divided into a number of subject groups discussed in the article, all of them reflecting different spheres of life or realia that are considered emotionally significant thus requiring a means to smooth out excessive negative emotional connotation.

As English is constantly undergoing changes (in the manner of most living languages) undoubtedly the question of euphemisms as reflection of English people mentality requires further researches there being many unclear and questionable aspects of the phenomenon.

References:

1. Джиоева А. Английский менталитет сквозь призму ключевых слов : UNDERSTATEMENT. *Лингвистика и межкультурная коммуникация.* Вестник МГУ. Сер. 19. 2006. #3. С. 117–125.
2. Ларина Т. Категория вежливости и стиль коммуникации : сопоставление английских и русских лингво-культурных традиций. М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 516 с.
3. Любчак В. Исследование менталитета : двухуровневая структура. *Молодой ученый.* 2012. № 6. С. 211–214.
4. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003. 212 p.
5. Fowler R. Linguistics and the Novel. Uxbridge, United Kingdom : Routledge, 2017. 145 p.
6. Fox K. Watching the English: The Hidden Rules of English behaviour. Hodder, 2005. 157 p.
7. Jioeva A. English Mentality Viewed in the Light of the English Language. M. : Moscow University Press, 2014. 151 p.
8. Johnstone B. Discourse analysis. (2nd ed). The US, the UK, Australia, Wiley-Blackwell, 2007. 336 p.
9. Merriam-Webster's collegiate dictionary (10th ed). Springfield, MA : Merriam-Webster Incorporated, 1999. P. 325.
10. Oxford advanced learner's dictionary of current English / A.S. Hornby ; managing editor, Joanna Turnbull ; principal editor, Diana Lea ; senior editor, Dilys Parkinson ; editors, Patrick Phillips... [et al.] ; phonetics editor, Michael Ashby. 8th ed., 2010. 1796 p.

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: nastwol@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-51-55

Lysetska N. H. Konzept «Europa» an der Schwelle zweier Jahrtausende. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 51–55.

УДК: 811.112.2-11

Nataliia H. Lysetska,
Doktor philologischer Wissenschaften, Dozent
Osteuropäische Lessja Ukrainka Nationaluniversität

KONZEPT „EUROPA“ AN DER SCHWELLE ZWEIER JAHRTAUSENDE

Der Artikel ist der Erforschung des Konzepts „Europa“ und seiner Werte in der deutschen Linguokultur Ende des 20. Anfang des 21. Jahrhunderts sowie der Analyse der Besonderheiten des Funktionierens der sprachlichen Einheiten innerhalb der zu untersuchenden kognitiven Struktur gewidmet. Es wurden folgende Aufgaben gelöst: 1) die Inhalte des Konzepts „Europa“ aufgrund der Internet-Quellen zwecks der Aufdeckung der dominanten und systemimmanenten Relationen innerhalb des gleichnamigen Konzepts erforscht; 2) der evolutionäre Prozess der Formierung des Konzepts „Europa“ als Fragment des konzeptuellen Weltbildes gezeigt; 3) die in dem von H. Schmidt verfassten Buch „Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II.“ Grundwerte des Konzepts „Europa“ erfasst und ergründet; 4) anhand der durchgeführten Analyse der deutschen Media-Texte (u. a. der teilweise verwendeten Topoi-Analyse der Argumentationsmuster) neu erworbene Bedeutungsschattierungen des Konzepts „Europa“ erschlossen und zusammengefasst.

Wie die Analyse des faktologischen Materials zeigt, ist das Konzept „Europa“ / „Gesamteuropa“ in der deutschen Linguokultur vieldeutig. Die dreidimensionale Struktur des Konzepts – begriffliche, bildliche und bewertende / aksiologische Komponenten – verändert sich im Laufe verschiedener historischer Zeitabschnitte und erhält neue inhaltliche Schattierungen. Die evolutionelle Dynamik in dem zur Untersuchung ausgewählten Zeitabschnitt sieht auf folgende Weise aus: eine geistige und multikulturelle Ganzheit (wo Christentum und europäische Sprachen dominierend sind) – ein einheitliches Europa, Gesamteuropa, Eurozone, das vereinte neue Europa – gespaltetes Europa, multikulturelles Europa (begriffliche Komponente); Europa ist ein Kaleidoskop (mit vielen miteinander friedlich lebenden Nationen) – Festung Europa (sowohl im positiven (Sicherheit für diejenigen, die vor der Gefahr des Krieges fliehen) als auch im negativen Sinne (Abgrenzung durch die Mauer) – Europa in Gefahr (bildliche Komponente); ein Ganzes mit demokratischer Staatsform und hohem Lebensstandard, in dem Menschenrechte verwirklicht werden (Westeuropa) – multikulturelles Europa – desorientiertes Europa (bewertende Komponente).

Die Untersuchung hat ergeben, dass der Inhalt des Konzepts „Europa“ nur durch die Zusammenwirkung verschiedener Faktoren (historischer, geographischer, ökonomischer, kultureller, religiöser, politischer, sozialer usw.) unter Berücksichtigung derer evolutionellen Dynamik in der Vergangenheit und auf der modernen Etappe der Entwicklung vollständig zu erschließen ist.

Schlüsselwörter: *Dynamik, Evolution, das Konzept „Europa“, konzeptuelle Merkmale, Topoi, Linguokultur, Diskurs, deutschsprachiger Diskurs.*

Лисецька Наталія Григорівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КОНЦЕПТ „EUROPA“ НА ЗРІЗІ ДВОХ ТИСЯЧОЛІТЬ

Стаття присвячена аналізу концепту „Europa“ та його тлумаченню носіями німецької лінгвокультури на зламі двох тисячоліть. Досліджено смислове наповнення концепту „Europa“ на основі Інтернет-джерел для виявлення домінантних та системних відношень усередині однойменного концепту; показано еволюційний процес формування концепту „Europa“ як фрагменту концептуальної картину світу; розглянуто поняття „Europa“ XX століття на основі книги екс-канцлера Німеччини Г. Шмідта „Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II“; проаналізовано функціонування концепту „Europa“ в сучасному мас-медійному німецькомовному просторі. Аналіз фактологічного матеріалу показав, що концепт „Europa“ у німецькомовній лінгвокультурі є багатозначним. Трьохвимірна структура концепту – понятійна, образна і оцінна – змінюється й набуває нових змістових відтінків упродовж різних історичних проміжків часу. Еволюційна динаміка обраного концепту у межах окресленого часового простору виглядає так: EUROPA – духовна та багатонаціональна єдність (де християнство та європейські мови є визначальними), єдина Європа, спільна Європа / ein einheitliches Europa, Gesamteuropa, нова об'єднана Європа / das vereinte neue Europa, розколота Європа / gespaltetes Europa (поняттєвий складник); Європа – це калейдоскоп / Europa ist ein Kaleidoskop, Європа – це фортеця / Festung Europa, Європа у небезпеці / Europa in Gefahr (образний складник); єдність із демократичною державною формою та високим рівнем життя з верховенством права (Західна Європа) / ein Ganzes mit demokratischer Staatsform und hohem Lebensstandard, in dem Menschenrechte verwirklicht werden (Westeuropa), багатонаціональна Європа / multikulturelles Europa, дезорієнтована Європа / desorientiertes Europa (оцінний складник). Доведено, що смисл концепту „Europa“ можна повністю розкрити лише при врахуванні та поєднанні цілої низки чинників (історичних, географічних, економічних, культурних, релігійних, політичних, соціальних тощо) з урахуванням їх еволюційної динаміки у минулому та на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова*: динаміка, еволюція, концепт „Europa“, концептуальні ознаки, топос, лінгвокультура, дискурс, німецькомовний дискурс.*

Nataliia H. Lysetska,
PhD (Doctor of Philosophy (in Philology)), Associate Professor
Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE CONCEPT „EUROPA“ ON THE THRESHOLD OF THE SECOND AND THIRD MILLENNIUM

The article deals with the analysis of the concept „Europa“ and its interpretation by the speakers of German linguistic culture at the turn of the two millennia. The semantic content of the concept „Europa“ was explored on the basis of Internet sources for identifying dominant and systemic relationships within this concept; the evolutionary process of forming the concept „Europa“ is shown as a fragment of the conceptual picture of the world; the concept „Europa“ of the XX century is discussed on the basis of the book by the ex-Chancellor of

Germany G.Schmidt „Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II"; the functioning of the concept „Europa" in the modern German-language mass media is analyzed. The analysis of the factual material has revealed that the concept „Europa" in German-speaking linguistic culture has multiple meanings. The three-dimensional structure of the concept – notional, figurative and evaluative – changes and acquires new meaningful shades over different historical intervals. The evolutionary dynamics of the chosen concept within the defined temporal space are as follows: EUROPA – a spiritual and multinational unity (where Christianity and European languages are decisive), united Europe, common Europe / ein einheitliches Europa, Gesamteuropa, new united Europe / das vereinte neue Europa, split Europe / gespaltetes Europa (notional component); Europe is a kaleidoscope / Europa ist ein Kaleidoskop, Europe is a fortress / Festung Europa, Europe in danger / Europa in Gefahr (figurative component); unity with a democratic state form and a high standard of living with the rule of law (Western Europe) / ein Ganzes mit demokratischer Staatsform und hohem Lebensstandard, in dem Menschenrechte verwirklicht warden (Westeuropa), multinational Europe / multikulturelles Europa, disoriented Europe / desorientiertes Europa (evaluative component). It is proved that the meaning of the concept „Europa" can be fully revealed only by taking into account and combining a number of factors (historical, geographical, economic, cultural, religious, political, social, etc)., taking into account their evolutionary dynamics in the past and at the present stage of development.

***Key words**: dynamics, evolution, concept „Europa", conceptual features, topos, linguistic culture, discourse, German-language discourse.*

Eines der wichtigsten Konzepte der Menschen, die sich mit den Europäern identifizieren, ist das Konzept „Europa". Dieses Konzept ist nicht nur für die Deutschen, die in einem der stärksten Länder der EU leben, von Bedeutung, sondern auch für die Völker, die nach Europa streben, die EU Mitglieder werden möchten und die noch sehr viel dafür tun sollen. Das Interesse an dem untersuchten Problem sehen wir in den Artikeln mehrerer Wissenschaftler und Politiker. Das Konzept „Europa" als Bestandteil des öffentlichen Diskurses ist Mittel und Beweis der nationalen Interpretation der Welt und Objekt der mentalen Geographie [3]. In der wissenschaftlichen Literatur wurde das Konzept „Europa" unter verschiedenen Blickwinkeln untersucht, wie z. B. das vereinte Europa (M. Hnatjuk, Ja. Tschornohor, R. Barkowski), Europa als politische Idee (G. Münkler), die kognitiv-linguistischen Aspekte des Konzepts „Europa" in der ukrainischen Publizistik (Ja. Prychoda) u.a.m.. Der Anfang des III. Jahrtausends war in vielen Bereichen des menschlichen Daseins unruhig. Zuerst kam die Finanzkrise, heute beobachten wir die humanitäre Katastrophe in vielen Ländern der Welt. Hunderttausende von Menschen aus den Ländern Afrikas und des Fernen Ostens verlassen ihr Zuhause, um ein besseres Leben zu finden. Der Krieg in Syrien, im Irak und in den anderen Ländern hat eine Massenflucht der Menschen nach Europa verursacht. Das Thema „Flüchtlinge" ist ständig in den europäischen Medien, was auch das Interesse der Wissenschaftler zu linguistischen Untersuchungen brachte. In den letzten Jahren wurden Medien-Frames in den Nachrichten und in der Presse über Stereotype bezüglich der Ausländer (S. Schiffer 2005), Charakteristiken der ethnischen Minderheiten (H. Bonfadelli 2007), die Darstellung der Fremden als eine soziale Erscheinung in den Nachrichten des schweizerischen Fernsehens (M. Luginbühl 2007) und die der Jugend mit der Migrationsvergangenheit (T. Hermann, Ch. Hanetseder 2007, H. Moser 2007 u. a. m). untersucht, man hat auch typische argumentative Beispiele (Topoi) des Migrationstextkorpuses auf der Basis der Diskursanalyse (S. Jäger/ Jü.Link 1993; M. Wengeler 2006) und Charakteristiken des linguokulturellen Typs „Aussteiger" (O. Bondarchuk) [4] erforscht. In diesem wissenschaftlichen Artikel führen wir auch kurz die Ergebnisse der Untersuchung der Migration in die EU-Länder in den Jahren 2015-2017 an, da sie das Konzept „Europa" inhaltlich erweitern.

Die **Aktualität** des Artikels besteht in der Erforschung des Konzeptes „Europa" und seiner Werte in der deutschen Linguokultur Ende des 20. Anfang des 21. Jahrhunderts sowie der Analyse der Besonderheiten des Funktionierens der sprachlichen Einheiten innerhalb der zu untersuchenden kognitiven Struktur.

Das **Ziel** des Artikels ist die Erforschung der Inhalte des Konzeptes „Europa" durch die Wiedergabe des entsprechenden konzeptuellen Raums aufgrund der sprachlichen Einheiten zur Aktivierung des zu analysierenden Konzeptes im deutschsprachigen Diskurs.

Zur Realisierung des gestellten Ziels muss man folgende **Aufgaben** lösen: 1) die Formierung und die Bedeutung des Begriffs „Europa" erforschen; 2) die in dem von H. Schmidt verfassten Buch *„Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II."* Grundwerte des Konzeptes „Europa" erfassen und ergründen; 3) das Funktionieren des Konzepts „Europa" im modernen deutschsprachigen Medienraum analysieren; 4) anhand der durchgeführten Analyse der deutschen Media-Texte (u. a. der teilweise verwendeten Topoi-Analyse der Argumentationsmuster) neu erworbene Bedeutungsschattierungen des Konzepts „Europa" erschließen und zusammenfassen.

Bei der Analyse der Konzepte schließen wir uns der Wolgograder wissenschaftlichen Schule von W. I. Karasik an und erforschen die dreidimensionale Struktur des Konzepts: begriffliche, bildliche und wertende/aksiologische Komponenten. Den Begriff *Europa* betrachten wir als Konzept [1], weil er diese drei Komponenten enthält (aufweist).

Die Gedanken zum Europa-Begriff und die eigene Sicht von Europa im XX. Jahrhundert sind im Buch des bekannten Ex-Kanzlers Deutschlands Helmut Schmidt dargelegt *„Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II."* [5, S. 444–447]. Nach der Meinung von H. Schmidt, war der Europa-Begriff oft genug eng und unklar verstanden. Wenn das Land zur WEU (Westeuropäische Union), zur EGKS (Europäische Gemeinschaft für Kohle und Stahl), zum Europa-Rat oder zur EWG (Europäische Wirtschaftsgemeinschaft) gehörte, so wurden die Bürger dieses Landes als Europäer identifiziert. Wer dagegen war, der wurde Anti-Europäer genannt. Selbstverständlich ist der Inhalt des Europa-Begriffs nicht leicht zu erfassen. Geographisch gesehen war Europa als das Territorium zwischen Island und Bosporus, Gibraltar und Ural verstanden. Auf dieser Mappe gehört die Türkei zu Asien, und die Ehrenstadt Visantij, die heutige Stambul, – zu Europa. Strittig bleibt die Frage wegen Russen, die im Ostteil des Ural leben, die Wurzeln im fernen Sibirien haben, die Mehrheit der Bevölkerung bilden und denen die Zugehörigkeit zu Europa versprochen war. Wie wir sehen, gibt die Geographie keine klare und eindeutige Antwort auf eine Europa-Identität [5, S.444].

Europa ist eine *kulturell-politische Idee*, die im Laufe der geschichtlichen Entwicklung überdacht wird und einen neuen Inhalt bekommt. Nach der Überzeugung von H. Schmidt, hat das *Christentum* Europa vereinigt und es zu einer geistigen Einheit gemacht: *„Das Christentum hat Europa zu einer geistigen Einheit gemacht. Man könnte es die europäische Religion nennen."* [5, S. 445]. Das ist eine europäische Religion, die sich später außerhalb der geographischen Rahmen von Europa verbreitet hat und zu einer Weltreligion wurde.

Das Konzept Europa ist eng mit der Kultur verbunden. Zum kulturellen Erbe von Europa gehören auch *europäische Sprachen*, die in der ganzen Welt gesprochen werden und europäische Werte auf vielen „nicht europäischen Kontinenten" verbreiten. Diesbezüglich

ein Zitat: *„Mit der Anerkennung des Multikulturalismus verlässt Europa einen Sonderweg der Geschichte, der unendliches Leid über den Kontinent gebracht hat; kehrt einer Vorstellung den Rücken, die immer schon verlogen war. Der Idee nämlich, die verschiedenen Nationen müssten aus ethnisch und kulturell homogenen «Staatsvölkern» bestehen“*. (Die Welt, 27.02.15). Das Konzept „Europa“ basiert auf Vielfalt und Varietät.

Bei der Analyse des Konzepts „Europa“ muss man den soziokulturellen Faktor berücksichtigen, er kann aber nicht wechselseitig den Sinn des Konzepts wiedergeben. H. Schmidt versucht auch eine politische Definition des Konzepts Europa zu geben. Er lenkt unsere Aufmerksamkeit darauf, dass das zaristische Russland bis zu seinem Ende als ein europäischer Staat galt. Später, nach der bolschewistischen Revolution, war der Versuch aus politischen Gründen die Westgrenze von der Sowjetunion als Ostgrenze von Europa zu definieren. Die Versuche, die Grenze zwischen Demokratie und Kommunismus zu ziehen, waren auch vergebens, weil die Teilung im Laufe von 40 Jahren durch das Herz von Deutschland – Berlin – verlief und eine Nation künstlich trennte [5].

Die Frage, wo Europa beginnt und endet, ist sekundär, obwohl man auch diese Frage nicht aus der Sicht lassen kann. Wenn die Grenzen der Europäischen Gemeinschaft aus der politischen Sicht sich bis nach Kleinasien, dem Nahen Osten und Nordamerika ausbreiten würden, so würden Probleme entstehen, die man nicht lösen könnte, und zwar aus dem religiösen, sozialen und kulturellen Grund. Andererseits wäre die Verbreitung der Europäischen Gemeinschaft nur nach dem ethnischen Prinzip falsch [5]. Das Kriterium der *Vitalität* ist außerordentlich wichtig für die Europa-Identität.

Europa, nach der Meinung des Politikers, – das ist nicht etwas viel Größeres und Breiteres, als das Territorium von Nato oder Eurounion, das ist eine Einheit, die aus dem Rahmen der geschichtlich bedingten politischen Vereinigungen fällt: *„Europa ist nicht nur viel größer und weit mehr als der Bereich der NATO oder der EU, es ist als Ganzes auch wichtiger als irgendwelche historisch bedingten politischen Zusammenschlüsse. Die Attraktivität des Westens, in dem die Menschenrechte und die demokratische Staatsform weitgehend verwirklicht sind, dessen Volkswirtschaften viel besser funktionieren und dessen durchschnittlicher Lebensstandard weit höher liegt, als im Osten, diese Attraktivität wird – das war für mich eine Gewissheit – eines Tages dazu führen, dass beide Teile Europas sich wieder füreinander öffnen.“* [5, S. 446]. Schlüsselwörter des Konzepts „Europa“ sind *Menschenrechte*, *demokratische Staatsform* und *hoher Lebensstandard*.

Europa ähnelt dem *Kaleidoskop*, so H. Schmidt. Wir bilden eine konzeptuelle Metapher daraus, die zur bildlichen Komponente des Konzepts „Europa“ gehört: *Europa ist ein Kaleidoskop*. Das Zusammenleben und die Entwicklung von vielen verschiedenen Nationen ist die ausschlaggebende Eigenschaft von Europa und seiner Geschichte. Dieser Aspekt bildet die aksiologische (wertende) Komponente des analysierten Konzepts: mit positiven und negativen Erscheinungen und Ereignissen, wobei die *Menschlichkeit* die Spitze übernimmt und hilft, das Negative zu beseitigen.

Demzufolge ist EUROPA Ende der 90-er Jahre nach Auffassung von H. Schmidt [5] eine geistige Einheit mit Christentum als europäischer Religion und eine multikulturelle Ganzheit mit europäischen Sprachen, die europäische Werte auf vielen „nicht europäischen Kontinenten“ verbreiten (begriffliche Komponente). Das ist ein Ganzes mit demokratischer Staatsform und hohem Lebensstandard, in dem Menschenrechte verwirklicht werden (Westeuropa) (bewertende Komponente). Europa ist ein Kaleidoskop mit vielen miteinander friedlich lebenden Nationen (bildliche Komponente).

Jetzt versuchen wir das Bild von Europa des 21. Jahrhunderts aufgrund der Artikel des deutschen politischen Diskurses aufzudecken. Bei der Analyse des Korpus DWDS [6] und der Zeitungen „Die Zeit“ u.a.m. (2000–2014), (Westfalen-Blatt, 2015) u.a.m. haben wir festgestellt, dass Lexem *Gesamteuropa* mit der Lexik mit folgenden konzeptuellen Merkmalen präsentiert ist: ein einheitliches Europa *(Gesamteuropa als solches (eine Einheit), die Konjunktur für Gesamteuropa)*, das ökonomische Wachstum des Gesamteuropa *(das Wachstum in Gesamteuropa, das Wachstum für Gesamteuropa, auch in Gesamteuropa gelang eine Steigerung, der industrielle Kern Gesamteuropas, die wirtschaftliche Entwicklung Gesamteuropas)*, die Stabilität des Gesamteuropa *(die Stabilität Gesamteuropas)*, Eurozone und Gesamteuropa *(in der Eurozone wie auch in Gesamteuropa)*, Deutschland – ein starkes ökonomisches Land in der EU *(in Westeuropa außerhalb Deutschlands sank der Absatz jedoch leicht, Gesamteuropa möge möglicherweise nahe am Rande einer Rezession stehen, Deutschland nicht, nicht ganz so stark wuchs das Geschäft in Gesamteuropa)*. Auffallend ist die Gegenüberstellung von Europa zu Gesamteuropa, hier wird gemeint, dass die EU-Länder Europa sind, und alle anderen Länder zusammen mit der EU sind Gesamteuropa: *„Das deutsche Maßnahmenpaket könne sich in Europa nicht nur sehen lassen, sondern helfe auch Gesamteuropa, die Krise zu überwinden.“* (Die Zeit, 13.01.2009).

Anfang des III. Jahrtausends gibt Europa viele Hoffnungen. In der unten angeführten Textpassage wird das konzeptuelle Merkmal von Gesamteuropa als neues Europa aktiviert: *„Am Anfang des 21. Jahrhunderts nun steht Europa wieder vor einem großen Schritt – hin zu einem vereinten Gesamteuropa unter Einschluss der Türkei und vieler Staaten des ehemaligen Ostblocks. Auch dieses neue Europa kann nicht von oben beschlossen werden, von Diplomaten und Staatsmännern, Bankiers und Bürokraten und sonst welchen «Eliten».“* (Die Zeit, 13.01.2000).

Konzeptuelle Merkmale der *Vielfalt*, *Attraktivität*, *Unübertroffenheit* und *Nichtordinalität* sind für das Europa des XXI. Jahrhunderts typisch: *„Nur, hat es in der Geschichte schon einmal einen demokratischen Staat gegeben, der 500 Millionen Einwohner umfasste und mehrere Dutzend Sprachen? In Wahrheit wissen wir nicht, welches die ideale Staatsform ist, weil es für das demokratische Gesamteuropa keinen Präzedenzfall gibt, weder das Römische Reich noch das Heilige Römische Reich deutscher Nation, noch Napoleons Empire, noch die USA. Vielleicht ist ja im Moment das für Europa richtig und angemessen, was wir gerade haben (plus Lissabon-Vertrag).“* (Die Zeit, 04.06.2009).

Eine der neuesten und aktuellsten Bedeutungen des Begriffs „Europa“ im 21. Jahrhundert ist *Europa-Festung*, die Asyl Millionen von Flüchtlingen aus der arabischen Welt (Syrien, Irak, Ägypten) und anderen Kontinenten gibt, die gezwungen sind, Schutz vor Krieg, Kälte, Terror, Hunger, Unrecht und Ruinieren zu suchen. Das Lexem *Europa-Festung* (*Festung Europa*) wird auch in negativer Bedeutung der bewertenden Komponente des Konzepts gebraucht, indem strengere Trennung und Grenzen gemeint werden. Die österreichische Politikerin (von 2011 bis 2016 österreichische Innenministerin) J. Mikl-Leitner forderte eine Festung Europa zu bauen: *„Die derzeitige Situation in Slovenien, Österreich oder auch in Deutschland beweist, dass wir so rasch wie möglich an einer Festung Europa bauen müssen.“* (BZ 30.10.15). „*Seit Mitte September gibt es Grenzkontrollen zwischen Bayern und Österreich, wo zu Tausende Flüchtlinge in die Republik kommen. Österreich spricht von einer „Festung Europa.“* (Westfalen-Blatt, 30.10.15).

Infolge der Analyse der Zeitungsartikel für die Jahre 2000-2014, 2015 wurden folgende weitere inhaltliche Nuancierungen des Konzepts „Europa" festgestellt: *einheitliches Europa*, *Gesamteuropa*, *Eurozone*, *das vereinte neue Europa* (begriffliche Komponente); *Festung Europa* (sowohl im positiven (Sicherheit für diejenigen, die vor der Gefahr des Krieges fliehen) als auch negativen Sinne (Abgrenzung durch die Mauer) (bildliche Komponente); *Vielfalt*, *Attraktivität*, *Unübertroffenheit* und *Nichtordinalität* (bewertende Komponente).

Der heutige Begriff „Europa" evoziert vor allem noch solche aktuellen Inhalte: *Flüchtlinge* und *Krieg gegen Terror*, die in die Kategorie der selbständigen Konzepte übergehen, weil sie zu einem globalen Problem und einer grauenhaften Realität in der ganzen Welt geworden sind und somit auch Europa stark berühren und neue Bedeutungsschattierungen des Konzepts „Europa" bilden.

In diesem Zusammenhang möchten wir das Konzept „Flüchtlinge" nur flüchtig (kurz) erwähnen, das in unserer Untersuchung aus dem Jahr 2018 „Топос-аналіз концепту „Flüchtlinge" в сучасному німецькомовному дискурсі" detailliert analysiert wurde [2]. In dieser Abhandlung werden nur die wichtigsten Ergebnisse der Analyse der „Topoi" bzw. der Argumentationsmuster aufgeführt. Die aus dem Textkorpus implizit abgeleiteten Argumentationsmuster zeigen die Migration als ein gesellschaftliches Problem und sie erweitern wesentlich das Konzept „Europa", indem sie die Vorurteile der europäischen Gemeinschaft den Flüchtlingen gegenüber aufdecken und somit die europäischen Werte bzw. die Situation in ganz Europa zum Ausdruck bringen:

1. Europa in Gefahr (Der Europa-Alptraum-Topos). Die große Anzahl von Flüchtlingen im August – September 2015 ist zu einer großen Aufforderung für Europa geworden. Der damalige Finanzminister W. Schäuble vergleicht den Flüchtlingsstrom nach Europa mit einer Lawine, die innerhalb der Eurounion *Europarisse* und *existenzielle Krise* verursacht hat, was ihre *Existenz* bedrohen könnte: *„Ob wir schon in dem Stadium sind, wo die Lawine im Tal unten angekommen ist, oder ob wir in dem Stadium im oberen Drittel des Hanges sind, weiß ich nicht…. Wenn wir im oberen Drittel des Hanges sind, ist das Bild von der Lawine eine ziemliche Herausforderung."* (BZ, 13.11.2015).

2. Desorientiertes Europa (Europa im Chaos und Durcheinander – Der Chaos-Topos).: *„... tote Flüchtlinge im Mittelmeer, Chaos auf der Balkanroute, Hickhack zwischen den osteuropäischen Ländern, … es gibt hierzulande Brände, wo Flüchtlinge unterkommen sollten…. Es ist eine wahre Schande! … Die neue Völkerwanderung lässt sich nicht aufhalten."* (WB, 17.09.15).

3. Ein starkes und friedliches Europa (Der Wertegemeinschaft-Europa-Topos): Der Expräsident Deutschlands Joachim Gauck spricht von einer europäischen Wertegesellschaft mit friedlicher Zusammenarbeit und ihren Stärken: *„Europa muss den Beweis antreten, dass es die Wertegemeinschaft ist,... Zudem gehe es um „ein Europa der friedlichen Zusammenarbeit der Religionen und Kulturen."... Wir stehen für ein Europa ein, das sich gerade im Angesicht von Krisen und Herausforderungen seiner großen Stärken versichern kann und im Sinne seiner großen Errungenschaften handeln muss."* (WB, 22.09.15).

4. Gespaltetes Europa (Der Proteste-Topos. Europa spaltet sich): Man beobachtet oft rechtsradikale und extremistische Stimmung innerhalb der Europäischen Union und in ganz Europa: *„Die Krise… spielt den Rechtspopulisten und Rechtsextremen überall in Europa in die Karten."* (FA, 24.10.15). *„.. Rechte Krawallmacher belagerten am Freitagabend die Zufahrt, skandierten ausländerfeindliche Parolen und warfen eine Flasche gegen einen Bus mit Asylbewerbern … Zwei 18 und 34 Jahre alte Männer zeigten den Hitlergruß."* (Der Kurier, 19.09.15). Außerdem gibt es keine Einigkeit innerhalb der EU – die einen Mitgliedsstaaten der EU weigern sich, Flüchtlinge in ihren Ländern aufzunehmen: *„…man kann sich nicht nur die Rosinen im Kuchen herauspicken, wenn sie Mitglied der EU sind, der viele Länder aus auch gerade in Mittel- und Osteuropa beigetreten sind, weil es eine Wertegemeinschaft… mit Demokratie, Menschenrechten und Rechtsstaatlichkeit ist. Da muss man ihnen sagen: Wenn ihr das wollt und wenn ihr in den Binnenmarkt wollt und die Personenfreizügigkeit, dann müsst ihr euch auch jetzt an diesem Punkt solidarisch zeigen und Flüchtlinge aufnehmen … Europa der zwei Geschwindigkeiten… die Länder, die in der Integration weitermachen wollen und andere hinten zurückbleiben… Europa ist und bleibt eine Wertegemeinschaft auch wenn über Flüchtlingsfrage gestritten wird..."* (Deutschlandfunk, 30.01.16).

5. Zukunftsorientiertes Europa (Der Topos eines neuen Wirtschaftswunders): Die Politiker versuchen bei der Bevölkerung positive Einstellung den Flüchtlingen gegenüber zu wecken. Es ist vorteilhaft für Europa, weil viele Flüchtlinge Europa wirtschaftlich und intellektuell stärken können: *„Einige hoffen auf ein neues Wirtschaftswunder…"* (Die Welt, 19.09.15); *„… aus den Migranten … können motivierte, intelligente, gebildete und einsatzbereite Arbeitskräfte werden, welche die alternden deutschen Arbeitnehmer ersetzen…"* (Die Welt, 20.09.15); *„Flüchtlinge können Deutschland stärken…"* (WB, 24.09.15).

Wie die Topos-Analyse zeigt, kommen nach 2015 neue inhaltliche Schattierungen im Konzept „Europa" hinzu und nämlich – *gespaltetes Europa* (begriffliche Komponente), *Europa in Gefahr* (bildliche Komponente) und *desorientiertes Europa* (bewertende Komponente).

Wie die Analyse des faktologischen Materials zeigt, ist das Konzept „Europa" / „Gesamteuropa" in der deutschen Linguokultur vieldeutig. Die dreidimensionale Struktur des Konzepts – begriffliche, bildliche und wertende/aksiologische Komponenten – verändert sich im Laufe verschiedener historischer Zeitabschnitte und erhält neue inhaltliche Schattierungen, was die Ergebnisse der durchgeführten Forschung belegen. In dem zur Untersuchung ausgewählten Zeitabschnitt beobachtet man die evolutionelle Dynamik des Konzeptes „Europa" auf folgende Weise: *eine geistige Einheit mit Christentum als europäischer Religion und eine multikulturelle Ganzheit mit europäischen Sprachen – ein einheitliches Europa, Gesamteuropa, Eurozone, das vereinte neue Europa – gespaltetes Europa, multikulturelles Europa* (begriffliche Komponente); *Europa ist ein Kaleidoskop (mit vielen miteinander friedlich lebenden Nationen) – Festung Europa (sowohl im positiven (Sicherheit für diejenigen, die vor der Gefahr des Krieges fliehen) als auch im negativen Sinne (Abgrenzung durch die Mauer) – Europa in Gefahr* (bildliche Komponente); *ein Ganzes mit demokratischer Staatsform und hohem Lebensstandard, in dem Menschenrechte verwirklicht werden (Westeuropa) – Vielfalt, Attraktivität, Unübertroffenheit und Nichtordinalität – desorientiertes Europa* (bewertende Komponente).

Nur die Zusammenwirkung verschiedener Faktoren (historischer, geographischer, ökonomischer, kultureller, religiöser, politischer, sozialer usw). unter Berücksichtigung derer evolutionellen Dynamik in der Vergangenheit und auf der modernen Etappe der Entwicklung ermöglicht den Inhalt des Konzepts „Europa" zu erschließen.

Література:

1. Лисецька Н. Г. Концепт «Europa» у німецькій лінгвокультурі. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Сер. : «Філологічні науки». Книга 1. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 175–180.

2. Лисецька Н. Топос-аналіз концепту «Flüchtlinge» в сучасному німецькомовному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології* : наук. журн. / (редкол. : І. П. Біскуб (гол. ред). та ін.). Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. № 8. С. 191–197.
3. Прихода Я. Концепт Європа в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 – «журналістика». Львів, 2005. 16 с.
4. Bondarchuk O. Frame-Analyse des Konzepts „Aussteiger“. *Science and Education. A new dimension.* Philologie. Issue. Budapest, 2015. № 3 (10). P. 9–12.
5. Schmidt H. Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II. Berlin : Siedler Verlag, 1990. 571 S.
6. Ziem A. Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2008. 485 S.
7. www.dwds.de.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: myalkovskaludmila@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-56-59

Мялковська Л. М. Метафорична модель внутрішнього світу людини в художніх текстах І С. Нечуя-Левицького. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 56–59.

УДК: 811.161.2'38

Мялковська Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Луцький національний технічний університет

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті на основі лінгвостилістичного аналізу художніх текстів І. С. Нечуя-Левицького досліджено метафоричну модель внутрішнього світу людини. Виявлено типові метафоричні структури, у яких концептуальні для мовомислення письменника лексеми думка, дума, мрія, почування, почуття групуються навколо динамічних ознак із семами 'рух', 'переміщення'. Виокремлено домінантні базові моделі, що становлять основу метафоризації понять на позначення внутрішнього світу людини: птах□думка, вода→думка, птах→мрія, конкретні предмети → думка. Зроблено висновок про те, що зафіксовані типи метафоричних структур найчастіше ґрунтуються на взаємодії семантичного комплексу «внутрішній світ людини» з іменами семантичних комплексів «природа», «конкретні предмети».

Ключові слова: *метафорична модель, метафорична структура, семантичний комплекс, асоціативне лексико-семантичне поле, мовомислення письменника, мовотворчість І. С. Нечуя-Левицького.*

Liudmyla M. Mialkovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Lutsk National Technical University

THE METAPHORICAL MODEL OF THE HUMAN INNER IN ARTISTIC TEXTS OF I. S. NECHUY-LEVYTSKY

In the article, based on the linguistic and stylistic analysis of the artistic texts of I. S. Nechuy-Levytsky, the metaphorical model of the human inner world is explored. Typical metaphorical structures are found, in which the thoughts, dreams, feelings, feelings conceptual for linguistic thinking are grouped around dynamic signs with the seeds of 'movement', 'moving'.

Such structures reflect the principle of anthropomorphism, which is indicative to the writer's idiom, that is, the animation, the attribution of the beings' properties of abstract names – attributes of the intellectual sphere of human life.

The fixed types of metaphorical structures are most often based on the interaction of the semantic complex "the human inner world" with the names of the semantic complexes "nature", "concrete objects". The dominant basic models that underlie the metaphorization of concepts to denote the inner world of a person are distinguished: bird→thought, water→thought, bird→dream, specific objects → thought.

The study of the metaphorization conceptual for linguistic thinking of I. S. Nechuy-Levytsky points to the entry of these lexemes into the associative lexical-semantic field "thought", which names the human thinking activity.

The common vocabulary focuses on the figurative use of dynamic features that metaphorize words-images of thought, dream, feeling. In the texts under study, common metaphors acquire additional connotations through the spread of spatial and temporal concepts. The fixed metaphors show a tendency to complicate their subordinate comparative sentences, to refine the semantics of the verb-predicate by a comparative reverse.

Key words: *metaphorical model, metaphorical structures, semantic complex, associative lexico-semantic field, writer's linguistic thinking, linguistic thinking of I. S. Nechuy-Levytsky.*

Постановка наукової проблеми. Метафора у художніх текстах І. С. Нечуя-Левицького – один із показових елементів ідіостилю письменника, який намагався відтворити внутрішній світ персонажів [9, 10, 11].

Метафоричність мови письменника ґрунтується на семантичних процесах, коли «форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [12, с. 350].

У метафоричному моделюванні образу *людини* конструктивна роль належить лексиці, яка пов'язана із почуттями, суб'єктивною оцінкою зовнішнього світу, подій, які людина спостерігає, суспільних процесів, над якими вона замислюється. У досліджуваних творах це такі назви, як *думка*, *мисль*, *мрія*, *почування*, *почуття* і под.

Уживані у художніх текстах письменника слова з абстрактним значенням, виступають потужним джерелом *інтелектуалізації художньої прози*. Як стверджує О. Г. Муромцева: «[..] соціальні культурні, національні потреби українського народу в нових історичних умовах, що склалися в II пол. XIX – на поч. XX ст. вимагали високорозвиненої, багатофункціональної літературної мови, здатної виражати поняття «вищого порядку» [..]» [8, с. 6].

Аналіз останніх досліджень. Метафору в сучасному мовознавстві досліджують у *лексико-семантичному* (В. С. Ващенко, І. К. Білодід, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко та ін.)., *лінгвостилістичному* (С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнко, В. С. Калашник, В. І. Кононенко, Л. О. Ставицька, Г. М. Сюта, Л. М. Мялковська та ін.). та *когнітивному* (О. О. Селіванова, Л. В. Кравець, Л. І. Бєлєхова, І. А. Філатенко, Х. П. Дацишин, О. М. Чадюк та ін.). аспектах. Дослідники простежують синтаксичні механізми творення метафоричних, похідних семантико-синтаксичних структур, що збагачують художній стиль, асоціативне образе мислення [4]; розглядають метафору як образний засіб, показник ідіостилю письменника та оперують поняттями «метафора-загадка», «метафора-персоніфікація», «метафора- речення» [3, с. 424].

Вивчення метафори на матеріалі художніх текстів, які залишаються основною сферою метафоротворення належить до актуальних завдань сучасної лінгвостилістики. До того ж «художня література становить модель авторського сприйняття

дійсності, письменницького бачення її» [7, с. 172]. Тому дослідження метафор на матеріалі художньої літератури, а точніше – художніх текстів І. С. Нечуя-Левицького визначає ***актуальність*** нашого дослідження.

Формулювання цілей статті, завдань. ***Мета дослідження*** – описати метафоричні моделі на позначення внутрішнього світу людини.

Поставлена ***мета*** зумовила виконання таких ***завдань***: здійснити лінгвостилістичний аналіз мови художніх текстів І. С. Нечуя-Левицького; описати метафоричні структури, які формуються навколо концептуальних для мовомислення письменника понять *думка, дума, мрія, почування, почуття* і моделюють індивідуально-авторське бачення внутрішнього світу людини, її почуттів, переживань; простежити домінантні базові моделі, що становлять основу метафоризаційних процесів, пов'язаних з художнім переосмисленням понять на позначення внутрішнього світу людини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Художні тексти І. С. Нечуя-Левицького актуалізують низку метафор, у яких слова-поняття *думка*, *дума*, *мрія*, *почування* взаємодіють з динамічними дієслівними ознаками із семою 'рух', 'переміщення' та моделюють індивідуально-авторське бачення внутрішнього світу людини.

Найбільшу групу серед таких метафоризованих висловів утворює іменник *думка.* Предикативні словосполучення з цим словом-поняттям, як правило, належать до традиційних метафор (пор.: *думка літала*, *думка летіла*, *думки полетіли*, *думки полинули/залинули*), що будуються на переносному значенні опорних дієслів. Ці метафоричні конструкції фіксує і загальномовний словник: **Літати**. 2. // *перен*. Думками, мріями і т. ін. прагнути до чого-небудь, переноситись кудись (СУМ IV, 527); **Линути**. 2. *перен*. Пориватися, рватися до кого-, чого-небудь, кудись (серцем, думками і т.ін). (СУМ IV, 487). Пор. у тексті: [..] *його* [Радюка] ***думка*** *все* ***літала над Києвом***, *на знайомих місцях*, *над тими горами*, *де він гуляв з Ольгою*, *на тих алеях*, *де він ходив і розмовляв з нею* (Н.-Лев. II, 242); ***Думка летіла*** *десь далеко. На думку* ***йшла пісня***, *на душі було весело* (Н.-Лев. II, 205); *Її* [Мурашкової] ***думки*** *без її волі* ***полетіли*** *кудись*, ***полинули*** [..] (Н.-Лев. V, 255); *І його* [Ломицького] ***думки полинули*** *в ту далечінь*, *до крутих, високих берегів*, *до тих скель над морем на Великому Фонтані*, *де стояв монастир*, *де жила Маруся* (Н.-Лев. VI, 58); ***Думки*** *її* [Марусі] ***полетіли*** *в далеку прийдешність*… (Н.-Лев. VI, 57); *Її* [Каралаєвої] ***думки полетіли*** *далеко*, *вернулись в минувшість, в давню давнину…* (Н.-Лев. VI, 65).

Контексти, у яких з'являються метафоричні вислови з іменником *думка*, часто проектуються на ситуацію, пов'язану з баченням України у європейському просторі. Деталізацію такого простору в художніх текстах І. С. Нечуя-Левицького забезпечують власні назви – *Прага*, *Варшава*, *Білград*, напр.: [..] *філософська* ***думка вилинула*** *з Москви, потім* ***попливла*** *не просто на Україну*, *а* ***обминула*** *її*, *проступаючи через Прагу*, *через Варшаву*, *потім через Білград*; *й потім тільки* ***досягла*** *до України. Дашковичева* ***філософія*** *дуже широко* ***хотіла розгорнуть*** *свої* ***крила***, *щоб охопить усю слов'янщину* (Н.-Лев. II, 205). Уживані у наведеному мінітексті дієслова із загальною семантикою руху (*вилинула*, *попливла*, *обминула*, *досягла*) належать до семантичних центрів, які формують характерний для ідіостилю письменника розгорнутий персоніфікований образ *думки*. Естетизацію метафоричної структури *філософія* [думка] *хотіла розгорнуть свої крила* забезпечує усталена асоціативно-образна паралель *думка – птах – крила*, що має етнокультурне забарвлення й відбиває міфологічне сприймання внутрішнього світу людини. Пор. також: «***Думи*** *мої неначе* ***летять*** *на крилах.* ***Мислі*** *мої* ***ширшають***, *серце стало гарячіше*, *– думав Комашко* [..]» (Н.-Лев. V, 255).

Принагідно зауважимо, що птах, за спостереженнями дослідників, це традиційний образ, який здатний «реалізувати певне емоційно-оцінне забарвлення, пов'язане з [..] символічним змістом» [6, с. 141], він «асоціюється із піднесенням над земним світом, подоланням тілесності, земного тяжіння і тяжіння буденного, швидкістю пересування, а також [..] свободою» [6, с. 141], образ крил – це «солярний символ, який означає божество, духовну природу, дію, силу волі, силу розуму, [..] оберіг, всеосяжність, здатність вийти за межі реального світу» [2, с. 254]. Використання цих образів у текстах художньої літератури часто пов'язане з метафоризацією назв на позначення внутрішнього стану людини.

Для стилю І. С. Нечуя-Левицького показові метафоричні конструкції, у яких іменник *думка* поєднується з дієсловами *прийти*, *іти.* Загальномовне значення цих структур, фіксоване тлумачним словником української мови (пор.: **Думка прийшла** і та ін. – думка з'являлася, виникала (СУМ II, 435)), реалізується в таких мінітекстах: – *Я думав, що тобі й справді яка путяща* ***думка прийшла*** *в голову*! (Н.-Лев. I, 139); *І знов силкувався він* [Дашкович] *перемогти себе, а* ***думки*** *все-таки* ***не йшли*** *на ум* (СУМ II, 87); ***Думки*** *та* ***міркування*** *в усіх* ***ішли*** *врозліт та врозтіч* (Н.-Лев. IX, 51). Уточнена прислівниками *врозліт* та *врозтіч*, що підкреслюють один із відтінків переносного значення стрижневого дієслова *іти* (пор.: **Іти**. 12. // *перен*. Поширюватися, розходитися (СУМ IV, 55)), розглянута метафора набуває нового звучання. Порівняно із словниковим переносним значенням у контексті можна помітити додатковий відтінок 'суперечливі думки'.

У досліджуваних текстах зафіксовано загальномовну метафору думки рвались*,* як птиці*, яка так само актуалізує традиційну метафоричну модель* птах →думка*. «Метафоричне проектування властивостей птахів, – зазначає Л. В. Кравець, – дає змогу митцям профілювати таку властивість думки, як постійний рух, а також змінність»* [6, с. 193]. *Пор. у тексті: [..]* її *[Олесині]* **думки** кудись **рвались**, **як птиці**, **хотіли летіти, крутились під небом, під хмарами, та не знали, де сісти, де спинитись** *(Н.-Лев. IV, 141).*

У мовомисленні І. С. Нечуя-Левицького *думкú* і *думú* аналогізуються *з ниткою*, *з зернами дорогого намиста*, *з намистинами в разку намиста.* Таке метафоричне осмислення, творча трансформація сприяє тому, що абстрактне поняття за допомогою культурно-побутових номінацій «оречевлюється», переходить до розряду предметної лексики. Напр.: [..] ***думки*** *мої* ***рвуться***, ***як стіла нитка****...* (Н.-Лев. V, 313); [..] ***полетіли*** *Санині* ***думи*** *одна за одною*, ***наче зерна дорогого намиста нанизались на шовкову нитку*** (Н.-Лев. V, 233); *І* ***думи*** [..] ***низались***, ***неначе намистини в разку намиста*** (Н.-Лев. VIII, 392).

Зіставлення суб'єктів *думкú* і *думú* з назвами конкретної семантики *зерна намиста*, *намистини намиста*, *нитка* відбиває тенденцію художньої прози І. С. Нечуя-Левицького до уточнення, деталізації образної описовості внутрішнього стану людини, перенесення світу відчуттів у світ конкретних реалій. Основу цих метафоричних проекцій, які об'єднуються спільним етнокультурним підтекстом [5, с. 386, 396-397], становить модель *предмети* (*намисто*, *нитка*) → *думки (думи)*. Дослідники відзначають, що прикладів метафор, які побудовані на аналогізації *думки* з *конкретними предметами*, в українській літературі небагато, і вони мають спорадичний характер [6, с. 196].

Серед описуваних загальномовних метафор привертають увагу усталені, традиційні структури, які оновлюють свою семантику завдяки розгортанню динамічних ознак порівняльними зворотами з об'єктом *хвиля*. Напр.: ***Пішла думка за думкою***, *жаль за жалем*, ***як одна хвиля за другою довго котиться, навіть тоді, як вітер затихне*** (Н.-Лев. I, 55); ***Заворушились мрії*** *й* ***пішли*** *одна за другою*, ***неначе хвиля за хвилею*** (Н.-Лев. VIII, 392); [..] *його* [*Балабухи*] ***гордість заколихалась*** *до самого дна серця й* ***викинула***, ***як бурлива хвиля на берег, те почування*** (Н.-Лев. IV, 64). Включення назви *хвиля* з комплексною семою 'рух', 'вода' до об'єктної частини кожного з розглянутих порівнянь, по-перше, реалізує ідею про те, що внутрішній світ людини є динамічна за своєю природою субстанція, по-друге, естетизує метафоричну модель, що ґрунтується на аналогізації *внутрішнього світу людини* з *водним простором*.

Доповнюють і розширюють художню норму асоціювання внутрішнього буття особистості з водним простором метафори *думка увійшла в мої нерви*, *як дощова вода*; *думка приставала до думок*, *ріднилась*, *як морська піна*. Аналогізуючи *думку* з *водою*, письменник профілює змінність *думки* та інтенсивність її вияву. В основі таких метафоричних структур, на думку Н. Д. Арутюнової, лежать певні особливості рідини, зокрема те, що «рідкий стан речовини найбільш рухливий, змінний, легко потрапляє в полон стихії, має багатобальну шкалу градацій різних станів і температур – від штилю до шторму, від крижаної холодності до кипіння – і водночас позбавлений дискретності» [1, с. 390]. Пор. у тексті: – *Вона* [*думка*] ***увійшла*** *в мої нерви****, як дощова вода всисається в суху землю*** (Н.-Лев. V, 227); [..] *її* [*Санина*] ***думка приставала*** *до його* [*Комашкових*] *думок*, ***ріднилась*** *з ними якимись потайними стежками*, ***як морська піна змішується докупи з бризками морської хвилі*** (Н.-Лев. V, 159). Метафоричні структури [*думка*] *увійшла*, *думка приставала* відзначаються традиційними асоціативними зв'язками та створюються на переносному значенні стрижневих дієслів, пор. словникові тлумачення : **Входити**. 2. *у що.* // *перен*. Глибоко западати, проникати (в душу, серце тощо) (СУМ I, 792); **Ріднитися**. 2. *перен*. Ставати рідним комунебудь, близьким духом, звичками, поглядами і т. ін. (СУМ VIII, 559). Щодо висловлювання *думка приставала до його* [*Комашкових*] *думок*, то вона є варіантом усталеного словосполучення *приставати на думку*, пор.: **Приставати на слово** (**на думку**, **до думки** *і та ін.*). – підтримувати чиюсь думку, пропозицію (СУМ VIII, 35). Названі метафори будують персоніфікований образ *думки*, особливо виразно спричиняють його творення динамічні ознаки *увійти* та *ріднитися*, первинне значення яких вказує на конкретні дії людини (пор.: **Входити**. Ідучи, потрапляти, проникати куди-небудь [..]; // Заходити в чию-небудь хату, кімнату (СУМ I, 792); **Ріднитися**.1. Вступати у родинні, зв'язки з ким-небудь (СУМ VIII, 559)).

Метафоризацію внутрішнього стану людини фіксуємо у традиційній метафоричній конструкції *дума за думою ворушилась*, семантику якої засвідчує загальномовний словник, напр.: **Ворушитися.** 2. Повільно рухатися, пересуватися з місця на місце; *Образно. *В його запамороченій голові роєм ворушилися тисячі думок* (Коцюб)., (СУМ I, 743). Ускладнена підрядним порівняльним реченням названа метафорична структура актуалізує показове для художніх текстів письменника семантичне взаємопроникнення *внутрішній світ людини – природний простір*. Пор.: [..] ***дума*** *за* ***думою ворушилась*** *в її* [Саниній] *душі*, ***як тихий шелест абрикосового листу од вечірнього морського подиху на сухий берег*** (Н.-Лев. V, 210).

Художнє переосмислення внутрішнього стану людини, її пригніченого настрою демонструють традиційні метафоричні конструкції *думки плутались*, *думки плутаються*, *думи почали плутатись.* У досліджуваних текстах ці метафори, що ґрунтуються на прямій семантиці стрижневого дієслова *плутатися* (пор.: **Плутатися.** 5. Втрачати ясність, чіткість; ставати безглуздим, суперечливим (про думки, слова та ін.). (СУМ VI, 597)), розгортаються у підрядне порівняльне речення: ***Думки*** *в неї* [Мурашкової] ***плуталась***, *неначе десь далеко блукали* (Н.-Лев. V, 293); увиразнюються власне порівнянням: *В неї* [Мурашкової] ***думки плуталась***, *як в тумані* (Н.-Лев. V, 294); [..] *знов* ***плутаються*** *в голові мої* ***думки***, *як риба в мережі* (Н.-Лев. IV, 141); або функціонують у контексті, що характеризується нанизуванням предикативних ознак, які забезпечують метафоризацію *дум*, профілюючи тим активну мисленнєву діяльність людини: ***Думи*** *в Саниній голові* ***спочатку плили*** *логічно*, *виразно*, ***але не доходили ні до якого ясно омежованого кінця***, ***почали плутатись***, ***перемішуватись*** (Н.-Лев. V, 223).

Серед досліджуваних синонімічних варіантних конструкцій, що формуються навколо стрижневого поняття *думка*, спостерігаємо розгорнені порівняльними конструкціями словесно-образні картини, змістом яких є уявлення, фантазії, мрії персонажа: ***Думки*** *її* [Меласі] *несамохіть* ***блукали*** *десь в театрі по ложах*, ***зазирали*** *на сцену*, ***простували*** *до фойє*, *то* ***перелітали*** *в її житло*, ***неначе сідали ластівками за стіл поруч з молодим красунем*** (Н.-Лев. VIII, 467). Характерний для ідіолекту прозаїка принцип персоніфікації абстрактного поняття проявляється у функціонуванні цілої низки метафоричних словосполучень із традиційним семантичним зв'язком *думки – блукали*, *зазирали*, *простували*, *перелітали.* «Зорова» семантика увиразнюється у метафоричній проекції *думки – ластівки.*

У досліджуваних текстах використання дієслів *вертатися*, *збиратися*, що актуалізують сему 'рух', 'переміщення', пов'язане зі створенням динамічного персоніфікованого образу *думки*, напр.: ***Думки*** [..] *помаленьку*, ***вертались*** *в її* [Марусину] *душу*, *неначе* ***збирались*** *звідкільсь додому* (Н.-Лев. VI, 70). Семантичне наповнення підрядного порівняльного речення *неначе збирались звідкільсь додому*, що актуалізує сему 'конкретні дії людини', теж констатує антропоморфізацію *думки*.

У досліджуваних текстах виокремлено типові лексико-синтаксичні конструкції, які актуалізують модель *хмари→думи*. Метафори такого типу характеризують внутрішній стан персонажа, викликаний його заглибленням у думки, через неспокій, тривогу, хвилювання. Напр.: ***Думи***, ***як осінні хмари***, *наполягали на молоде чоло* (Н.-Лев. II, 149); [..] ***дума за думою*** *находили й одходили*, ***як хмари на небі*** (Н.-Лев. II, 281); [..] *важкі* ***думи*** *наполягають на неї* [Саню], ***як хмари часом несподівано насовуються на чисте прозоре небо в ясний погожий день*** (Н.-Лев. V, 193).

У художніх текстах І. С. Нечуя-Левицького фіксуємо типові лексико-синтаксичні конструкції на позначення стану мрійності людини. Це метафоричні структури із словом *мрія*. У таких метафорах *мрія* аналогізується із *роєм*, великою кількістю комах (*бджіл*), що профілює її кількісний вияв. Пор.: [..] *не* ***думи*** *розсудливості* ***почали сновигати*** *в неї* [Сані] *в голові*, *а якісь інші* ***мислі***, *якісь палкі* ***мрії роєм повилися*** *проти її волі. І ті* ***мрії полетіли*** *звідкілясь*, ***вилися*** *ніби з ясного, срібного туману*, *з темного неба*, *з свіжого моря*, ***налітали*** *з тієї поетичної далечі*, [..] ***сновигали*** *кругом неї*, ***неначе бджоли в майський день*** [..] (Н.-Лев. V, 234). Привертає увагу стилістичний прийом ампліфікації, що розвивається у двох паралельних лініях, з одного боку, ампліфікуються назви *думи*, *мислі*, *мрії*, які означують сферу ідеального, з другого – динамічні характеристики *почали сновигати*, *повилися*, *полетіли*, *вилися*, *налітали*, *сновигали.* Переносне значення названих

дієслів забезпечує семантико-синтаксичну нерозкладність, цілісність висловів на позначення внутрішнього, психічного стану людини. Серед наведених конструкцій більшу можливість у вираженні активного, рухливого образу *мрії* виявляє предикативна метафора *мрії сновигали*. У семантиці стрижневої дієслівної ознаки названої структури міститься компонент «поспішно рухатися» (пор.: **Сновигати** 1. // Поспішно рухатися, снувати в різних напрямках (СУМ IX, 428)).

Серед метафор на позначення *мрії* є й такі, в яких об'єднано характеристики, що належать до різних джерел. Так, у метафорі *мрії розлетяться*, *як туман од вітру* мовні знаки *розлетітися* і *туман* вказують на те, що названа структура актуалізує дві метафоричні моделі: *птах→мрія* і *явище природи* (*туман*)*→мрія*. Ця метафорична конструкція реалізує значення «невиразні мрії поступово зникнуть». Пор. у тексті: [..] *його* [Радюка] ***мрії розлетяться*** *марно*, ***як туман од вітру*** (Н.-Лев. II, 223).

Оригінальне індивідуально-авторське осмислення *мрії* показове для метафоричної конструкції, яка також побудована за двома моделями: *абстрактне поняття→мрія*, *міфічна істота→мрія*, напр.: ***Мрії*** *втихли*, *розлетілись*, *мов* ***фантастичні ілюзії***, *ніби* ***русалки*** *поховались в воді перед сонцем* (Н.-Лев. V, 235). Використані у наведеній метафорі мовні знаки *фантастичний*, *ілюзії* свідчать про те, що ця структура профілює світ уяви, мрій, сподівань, яким не вдалося здійснитися.

Змалювання внутрішнього стану персонажів у досліджуваних текстах активізує метафори, у яких дієслова із значенням руху *ворушитися*, *заворушитися* взаємодіють з лексемами *почування*, *почуття.* У традиційній сполучуваності зазначені лексеми супроводжуються епітетами, що дає змогу диференціювати аналізовані конструкції на ті, які передають позитивну художньо-образну інформацію: *Якесь* ***приємне почування заворушилось*** *в його* [Леоніда Семеновича] *серці, мов подих тихого вітру в гарячий пекучий день в спеку* (Н.-Лев. VI, 282); *В серці знов* ***заворушилось приємне почування****: одроджувалось кохання* (Н.-Лев. VI, 291); а також на ті, що пов'язані з негативною оцінною семантикою: [..] *в її* [*Ольжиному*] *маленькому серці* ***заворушилось недобре почування*** (Н.-Лев. II, 105); *Якесь* ***неприємне почуття***, *якась навіть* ***досада*** *на зятя* ***заворушилась*** *в душі в старої матері* [..] (Н.-Лев. II, 281); *Якесь* ***недобре почування заворушилось*** *в його* [Балабухи] *серці й не давало серцю втихомиритись* (Н.-Лев. IV, 146). Не виявляє додаткових експресивних значень така структура: ***Почування ворушились***, *ніби оживали* (Н.-Лев. IV, 281).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у досліджуваних текстах І. С. Нечуя-Левицького художнє переосмислення внутрішнього світу людини відбувається за допомогою метафор, у яких активно вживані та функціонально навантажені лексеми *думка*, *дума*, *мрія*, *почування*, *почуття* групуються навколо динамічних ознак із семами 'рух', 'переміщення'.

Такі структури відбивають показовий для ідіостилю письменника принцип антропоморфізму, тобто оживлення, наділяння властивостями істот абстрактних назв – атрибутів інтелектуальної сфери людського життя. Зафіксовані типи метафоричних структур найчастіше ґрунтуються на взаємодії семантичного комплексу «внутрішній світ людини» з іменами семантичних комплексів «природа», «конкретні предмети».

Дослідження метафоризації концептуальних для мовомислення І. С. Нечуя-Левицького понять *думки*, *думи*, *мрії*, *почувань*, *почуттів* вказує на входження цих лексем до асоціативного лексико-семантичного поля «думка», що називає мисленнєву діяльність людини.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо в подальшому вивченні метафоризації концептуальних для мовомислення І. С. Нечуя-Левицького понять на позначення внутрішнього світу людини.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1999. I – XV. 896 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
4. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ: Наукова думка, 1982. 210 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
6. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії XX ст.: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
7. Кравець Л. В. Метафоризація атмосферних явищ в українській поезії XX ст. *Лінгвістика*. 2010. № 2. С. 171–180.
8. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. Харків: Вид-во при Харківському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. 152с.
9. Мялковська Л. М. Мова художніх творів І. С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 608 с.
10. Мялковська Л. М. Одна з метафор І. Нечуя-Левицького. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: *Філологічні науки*: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 23. С. 154–157.
11. Мялковська Л. М. Світ людини і природи крізь призму метафори І. Нечуя-Левицького. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. № 1. С. 112–116.
12. Тараненко О. О. Метафора. *Українська мова*. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.», 2004. С. 350.

Список джерел:

Н.-Лев. – Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: [у 10-ти томах]. Київ: Наукова думка, 1965–1967. Т. 1–9.
СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: vennata2017@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-60-63

Полюжин І. М. Порівняльно-зіставний підхід до аналізу міжмовних фразеологічних кореляцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 60–63.

УДК: 81'373.7-047.44: 81-13

Полюжин Іван Михайлович,
Ужгородський національний університет

ПОРІВНЯЛЬНО-ЗІСТАВНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МІЖМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КОРЕЛЯЦІЙ

У статті йдеться про те, що за останні роки порівняльно-зіставні дослідження у галузі фразеології поєднують у собі весь складний комплекс культури й психології етносу, неповторний спосіб його образного мислення. Саме тому проблеми пошуку сфер, точок зіткнення різних мов, їхнього фразеологічного складу викликає нині значну зацікавленість лінгвістів та передбачає необхідність докладного опису як універсальних, так і індивідуальних можливостей функціонування фразеологічних одиниць.

Зроблено висновок про те, що між українськими й англійськими фразеологізмами простежуються фактично всі ті ж якісні типи семантичних відношень, що й усередині кожної з досліджуваних мов, однак із тією різницею, що замість прямої тотожності компонентів і структури наявна непряма тотожність їхніх регулярних значень і на цих кореляціях ґрунтується можливість перекладу іншою мовою.

Ключові слова: *порівняльно-зіставний, фразеологічний, кореляція, лінгвокультурологія, міжмовний.*

Ivan M. Poluzhyn,
Uzhhorod National University

COMPARATIVE AND CONFRONTATION APPROACH TO THE ANALYSIS OF INTERLANGUAGE PHRASEOLOGICAL CORRELATIONS

The article deals with the fact of late comparative and confrontation studies in the field of phraseology combine in themselves the whole complicated complex of culture and psychology of ethnos, f unique way of its figurative thinking. Therefore the problems of sphere search, points of different language contacts, their phraseological stocks provokes a significant interest of linguists today and envisages the necessity of a detailed description of both universal and individual possibilities of phrase functioning.

The article accentuates the indisputable fact a comparative and confrontation method gives every possibility for a profound study of functioning specificity in a concrete language, to add available information by means of comparison and contrastive studies of language units. However, it is noted that at all preferencies of comparative and confrontation methods phraseology studies of nowadays face a number of difficulties which can be explained by the insufficient treatment of theoretical problems of phraseology and the lack of unanimous principles of lexicographic elaboration of phraseological stock of different languages in comparative and confrontation plane. Insufficient phrase semantics study finds its reflection in discrepancies, which occur in the issues of stock, limits and methods of studying comparative and confrontation phraseology from the point of view of lexicographic theory and practice. Till the present day the criteria of defining phraseological units have not yet been finally established, there is also lack of thoughts concerning categorical properties of this language unit.

Taking into account aspect, functional and sense correlation between concrete phrasemes of Ukrainian and English enabled to propose the following qualitative types of interlanguage correlations: identity, lexical variability or structural synonymy, hypero-hyponymy, stylistical conclusion is drawn that practically the same qualitative types of semantic correlations are seen within each of the languages under investigation, however, with the difference that instead of direct identity of components and structure an indirect identity of their regular meanings is available and these correlations underlie the possibility of translating into another language.

Key words: *comparative, confrontation, phraseological, correlation, linguistic culturology, interlanguage.*

Постановка проблеми. Порівняння близько- й віддаленоспоріднених мов має тривалу історію, оскільки воно виникло з самого зародження мовознавства як науки, першим напрямом і методом якої стало порівняльно-історичне вивчення мов (компаративістика). Завданням компаративістики стало знаходження закономірностей розвитку мов, реконструкція їхніх праформ з метою виявлення генетичної спорідненості й відновлення прамови.

Дещо пізніше, під впливом ідей Ф. де Соссюра, що стосувалися його тверджень про перевагу синхронії над діахронією дослідники стали приділяти більше уваги вивченню системно-структурної будови окремих мов. Відбувався поступовий процес накопичення фактів, в орбіту досліджень залучалися нові, раніше незнайомі для науки мови. Його наслідком стало виникнення й розквіт типології – розділу мовознавства, що вивчає принципи й способи класифікації мов. У типології встановлюються не генетичні лексичні та граматичні подібності, а загально лінгвістичні таксономічні категорії «як основа для класифікації мов за типами, незалежно від їх походження» [1, с. 476].

Нині теорія порівняльно-зіставного вивчення фразеологічного складу мов знаходиться на початковому етапі свого становлення й розвитку, викликаючи все більший інтерес дослідників. Взаємне співвідношення, порівняння й протиставлення мовних категорій, розрядів та інших лінгвальних явищ, установлення суттєвих формальних і смислових зв'язків між ними виступає нині обов'язковою умовою характеристики кожного з них.

Огляд сучасних досліджень. За останні роки порівняльно-зіставні дослідження стають найбільш актуальними і в установленні подібностей та відмінностей у різних мовах, що є особливо важливим для закладення основ зіставного мовознавства [7] та ефективної міжкультурної комунікації [3; 10]. Посилений інтерес викликають також дослідження в галузі фразеології, в якій найбільш очевидно проявляється своєрідність побуту й життя певного народу через те, що саме вона поєднує в собі весь складний комплекс культури й психології етносу, неповторний спосіб його образного мислення. Численні перекази й легенди, які відходять у небуття, забобони, обряди і звичаї, традиції, різні важливі події, що стосуються цілого народу або певної його частини, залишили незгладимий слід у вигляді значної кількості фразеологізмів у складі будь-якої

мови. Саме тому проблеми пошуку сфер, точок зіткнення різних мов, їхнього фразеологічного складу викликає нині значну зацікавленість у лінгвістів та передбачає необхідність докладного опису як універсальних, так і індивідуальних можливостей функціонування фразеологічних одиниць.

За останні десятиріччя опубліковано значну кількість фундаментальних праць, основним завданням яких є вивчення типології міжмовних фразеологічних відношень двох і більше близькоспоріднених, віддалено споріднених і зовсім неспоріднених мов. Вивчення й порівняння фразеологізмів у двох і більше мовах дає змогу виявити відмінності й особливості культур та менталітету народів, іноді навіть і відмінностей у мисленні їхніх носіїв, що виявляється дуже актуальним і для представників інших наукових дисциплін. Таке вивчення може привести й до знаходження деяких історичних паралелей, характерних для народів, які по-різному взаємодіяли між собою в минулому. У першу чергу це стосується наукових монографій Я. А. Барана, В. В. Жайворонка, М. В. Жуйкової, О. В. Куніна, В. М. Манакіна, В. М. Мокієнка, Ю. Ф. Прадіда, Л. І. Ройзензона, Ю. П. Солодуба, Е. М. Солодухо, В. Д. Ужченка та ін. [див.: 2; 5; 6; 8; 9;11; 12;14–17].

Зіставний метод надає широкі можливості для поглибленого вивчення специфіки функціонування й окремого явища в конкретній мові, доповнення наявних відомостей шляхом порівняння та контрактивного аналізу лінгвальних одиниць. Такий підхід дає також змогу виявити, наприклад, універсальність сфер певних лінгвістичних категорій, часткові подібності та відмінності об'єктів, що є предметом розгляду.

Недостатня вивченість семантики фразеологізмів знаходить своє явне відображення в розбіжностях щодо встановлення складу, меж і методів порівняльно-зіставної фразеології 13 позицій лексикографічної теорії та практики. Такі поняття, як усталеність, відтворюваність, ідіоматичність, експресивність та образність постійно піддаються критичному перегляду, їхня роль у дефініції фразеологічних одиниць то надмірно збільшується, то надто зменшується. Питання про критерії визначення фразеологічних одиниць, у свою чергу, викликає полеміку серед дослідників меж фразеології. Чим менше критеріїв фразеологічних одиниць обґрунтовуються теоретиком тієї чи іншої концепції, тим ширшими виявляються межі фразеології. Саме в зіставленні найяскравіше виявляються елементи подібностей і відмінностей між мовами, виділяються як універсальні, так і специфічні явища на різних мовних рівнях.

За останній час у зв'язку з дослідженнями в галузі методики викладання іноземних мов, посиленої уваги до теоретичних питань перекладу й лінгвофілософської проблематики помітно активізувалися наукові пошуки, що охоплюють попарне зіставлення мов. Завдання таких досліджень досить різноманітні й визначаються їхньою конкретною метою, яка може бути перекладацька, лінгводидактична теоретична і включати в себе вивчення системних подібностей та відмінностей між зіставлюваними мовами, виявлення їхніх причин, глибше пізнання систем рідної та іноземної мов, виявлення тих ознак зіставлювання, які залишилися непоміченими під час зосередження уваги тільки на одній мові. Крім того, зіставні дослідження диференціюються також за субсистемами мови (зіставна фонологія, лексикологія, граматика і т. ін)., за аспектом мовних явищ (мова як абстрактна система, мовленнєва діяльність, текст), за напрямом аналізу (від мовної форми до змісту або від змісту до способу його вираження в мовах) і ще за цілою низкою інших важливих ознак.

Зіставний аналіз, як відомо, може проводитися в напрямі від мовної форми до змісту (семасіологічний підхід) або навпаки, від змісту до способу його вираження в різних мовах (ономасіологічний). Дослідник при цьому не тільки намагається встановити й констатувати відмінності, а й простежити що є універсальним, а що відмінним у світосприйнятті двох і більше народів і яким чином це знаходить своє відображення в мовленнєвій діяльності з урахуванням національної специфіки.

Головним завданням нашого дослідження є знаходження національно-культурної специфіки вживання фразеологічних одиниць у мовленні, а також виявлення тих специфічних рис, які притаманні саме цій мові, а не іншій. Дослідження такого типу є вкрай необхідні ще й тому, що вони відкривають доступ до найбільш прихованих, потаємних сторін національних мов. Без їх знання неможливе ні теоретичне осмислення будови мов, ні практичне оволодіння ними під час перекладу. Сказане особливо помітне нині у процесі порівняльно-зіставного аналізу фразеологізмів української та віддаленоспоріднених мов, до яких у першу чергу належить англійська. **Матеріалом дослідження** слугували новаторські праці українських та зарубіжних учених, а також низка сучасних довідкових джерел.

Виклад основного матеріалу. Виникнення контрастивної лінгвістики як окремої науки часто пов'язують із виходом у світ у 1957 р. книги Р. Ладо «Лінгвістика поверх меж культур», в якій автор досліджує можливості вивчення народної мови, що ґрунтується на зіставленні подібностей і відмінностей не тільки двох мов, а й двох культур. Контрастивна лінгвістика не займається загальними проблемами мови людини взагалі, і не зосереджується на виявленні рис, внутрішньо притаманних конкретним мовам.

Подібну точку зору висловлює і К. Джеймс, який справедливо відзначає, що «контрастивний аналіз не належить ні до загальної, ні до окремої лінгвістики, а займає проміжне становище між цими двома полюсами. Подібним чином контрастивний аналіз цікавиться як внутрішньою сутністю мови, що знаходиться у сфері вивчення, так і зіставленням мов. І, нарешті, хоча контрастивний аналіз не займається ні мовними сім'ями, ні іншими чинниками історії мови, він усе-таки ніякою мірою не обмежується вивченням «статичних» явищ однієї мови [4, с. 207].

За більш ніж півстолітню історію зіставної лінгвістики було багато досягнуто у плані порівняння й опису мов, починаючи з найзагальніших відомостей (типів мов, аналіз глибинної та поверхневої структур речення) і закінчуючи докладним аналізом фонетичної системи мов. Водночас лексикологія, а тим більше контрактивна фразеологія тривалий час не привертали достатньої уваги дослідників і тому багато проблем, які тією чи іншою мірою входили у її компетенцію, розглядалися в межах суміжних лінгвістичних дисциплін. Так, наприклад, відома думка Е. Сепіра і Б. Уорфа, які стверджували, що, оскільки мова визначає наше сприйняття навколишнього світу, то мовні колективи по-різному бачать те, що об'єктивно є однією й тією ж дійсністю. Гіпотеза Сепіра-Уорфа сприяла проведенню досліджень категорії кольорів, виражених мовними засобами, а також термінів споріднення. Інші сфери, де зберігся інтерес до контрастивної лексикології – це галузь перекладу й укладання словників. За останній час цей напрям розвивається досить швидко, про що свідчить усе більша кількість цікавих досліджень, що стосуються не тільки окремих слів, а й цілих семантичних появ.

Національно-мовну специфіку мовленнєвих творів, що виявляється під час зіставлення мов, можна простежити на різних рівнях і під різними кутами зору. Щодо фразеології, то вона дотепер розглядається як розділ лексикології або як само-

стійна дисципліна серед інших порівняльно-зіставних досліджень. Особливе зацікавлення при цьому викликає той факт, що одне й те ж явище культури може по-різному відображатися в мовах. Тому коли носій однієї мови й культури, намагаючись засвоїти інші, він чи вона сприймає той самий комплекс значень, що і у своїй мові та культурі. Якщо ж ці комплекси значень у чому-небудь не збігаються, то в такому разі можливий інформаційний збій, що веде до явних непорозумінь.

Висловлення цього твердження щодо фразеології дає підставу для твердження про те, що якщо у двох мовах зустрічаються повні або відносні еквіваленти фразеологічних одиниць, то такі вислови не викличуть значних труднощів під час вивчення іншої мови. У протилежному випадку можуть виникнути непередбачувані непорозуміння. Зіставлення двох і більше мов з метою виявлення як у них виражається їхній набір культурних понять і цінностей дає змогу наперед сказати що пов'язане з найбільшими труднощами як під час вивчення мов, так і в процесі перекладу.

У лінгвокультурології простежуються два шляхи зіставної маніфестації основних культурних категорій у двох і більше мовах. Перший із них полягає в тому, щоб представити одну мову як»ідеальну картину світу», тобто приблизно повний набір культурних концептів, виражених мовними засобами (у нашому випадку – фразеологічними одиницями) і з ними порівнювати іншу. Маючи в розпорядженні досить повні дані аналізу явищ вихідної мови, дослідник може проектувати їх на площину мови мети. Таке зіставлення є безперечно, цікавим, оскільки в ньому мова мети буде завжди розглядатися крізь призму вихідної мови, щоб виявити що є в ній, а чого немає порівняно з вихідною мовою. Наше порівняння фразеологічних одиниць спрямоване перш за все на виявлення подібностей і відмінностей у наборі культурних категорій, виражених мовними засобами.

Двосторонній підхід дає об'єктивну підставу для порівняння мов у двох напрямах: від першої мови до другої й навпаки. При цьому можуть виявитися відмінності, подібності й тотожності між мовами, що зіставляються.

Сам механізм зіставлення фразеологічних одиниць англійської та української мов виглядає так. Спочатку визначається концепт, відповідно до якого буде проводитися зіставлення. Потім потрібно відібрати фразеологічні одиниці, що містять у собі цей концепт, і зіставити їх на підставі наявності одного й того ж образу з урахуванням стилістичних відтінків.

До викладеного вище ще додамо: національна специфіка мови, як відомо, проявляється на всіх рівнях. Фразеологічний склад мови серед них є найяскравішим репрезентантом національного колориту, що отримує відображення у структурі й семантиці фразеологічних одиниць. Кожна фразема несе в собі спільні схеми лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів мови. У кожній конкретній мові ці рівні мають свої особливі форми вираження, свій специфічний лексичний склад. У фраземах найбільш випукло простежується спосіб мислення і психологія народу, віддзеркалені на змістовій стороні цієї одиниці, в основі якої лежать образи, що часто пов'язані з чисто національними реаліями.

Національна специфіка фразеологічного складу визначається також умовами життя народу, флорою, фауною, географічним розташуванням, історією, культурою, звичаями, традиціями, віруваннями, релігією. Звідси стає очевидним той факт, що самобутність фразеологізмів визначається як внутрішніми законами мови, так і екстралінгвальними чинниками. Крім того, структурні особливості фразеологізмів залежать як від типу мови, так і способів вираження граматичних відношень. Лексичний склад також залежить від способів номінації предметів і явищ певною мовою, а образність та семантика – від різновидів репрезентації в мовах тик чи інших об'єктів або навколишньої дійсності. Заслуговує на увагу й те, що в основі існування унікальних фразеологізмів лежать не тільки прийоми вираження дійсності засобами мови, а й своєрідність реальності, що відображена самою фраземою у свідомості носіїв тієї чи іншої мови. Фразеологія, відображаючи національний колорит конкретної мови, аж ніяк не виключає спільних мовних властивостей, зумовлених різними за характером чинниками. Це і семантична спільність слів – членів фразеологічних одиниць, переосмислення, можливість калькування та залучення інших дій і їхніх наслідків у номінаційних процесах.

Розглядаючи фразеологізм як білатеральний мовний знак (такий, що має план вираження і план змісту), у зіставному аспекті важливо зосередити більшу увагу на плані змісту, оскільки структурні подібності й відмінності між мовами мало що дають для розуміння особливостей і національної специфіки фразем та часто випливають із семантичних подібностей або відмінностей. Зіставлення у плані змісту, спираючись на спільність поняття як на його базу, дає змогу описати структуру фразем, показати їхню специфіку в зіставлюваних мовах, що, крім теоретичного значення, важливе і для практики викладання мов. Є всі підстави вважати, що зіставні дослідження можуть прояснити деякі нез'ясовані питання фразеології, оскільки їхній метод ставить собі за мету охарактеризувати предмети й явища різнотипних мов, з'ясовуючи спільне та відмінне і аналогічних сутностях, не беручи до уваги історію їхнього походження.

Зауважимо, що зіставлення у фразеології є досить складною справою тому, що саме ця частина словникового складу є найбільш специфічною, національною й колоритною. У зв'язку з цим великий інтерес, на наш погляд, представляє класифікація типів міжмовних відношень, запропонована ще А. Д. Райхштейном у його монографічному дослідженні [13]. У ньому автор виділяє такі якісні типи міжмовних відношень: 1) тотожність – повний збіг аспектної організації й сукупності смислу; 2) лексичну варіантність або структурну синонімію – повний збіг сукупного смислу та синтаксичної організації при неповній тотожності компонентного складу; 3) ідеографічну синонімію – неповну тотожність сукупного сигніфікативного значення за рахунок наявності особливих семантичних ознак в обидвох різномовних фразеологічних одиницях безвідносно до аспектної тотожності; 4) гіперо-гіпонімію – неповна тотожність сукупного сигніфікативного значення за рахунок наявності в однієї із зіставлюваних фразеологічних одиниць додаткових конкретизуючи семантичних ознак безвідносно до аспектної тотожності; 5) стилістичну синонімію – неповну тотожність сукупного смислу за рахунок відмінностей у стилістичному значенні; 6) омонімію й полісемію – тотожність аспектної організації при великих або менших відмінностях у сукупному смислі; 7) енантіосемію – тотожність аспектної організації при протилежності сукупного смислу [13, с. 104]. Така детальна класифікація бере до уваги всі можливі розбіжності як у формально-смисловій організації фразем, так і в їхньому сукупному змісті. Особливо цінним є виділення таких типів міжмовних відношень, як ідеографічна синонімія і гіперо-гіпонімія, в яких ураховується наявність додаткових диференційних сем у сигшніфікативно-денотативному макрокомпоненті значення фразеологічних одиниць.

Фразеологізми будь-якої мови можуть бути зіставлені з точки зору наявності чи відсутності однакового компонентного складу. Наприклад, зі словом-компонентом *рука* можна навести велику кількість фразем в англійській, без повторення його

в українській мові. До них належать: *Let a good hand* – ’отримати переваги’; *a nap hand* – ’виграшна справа’; *play a lone hand* – ’діяти власними силами (*самостійно*)’; *throw in ones hand* – ’здатися, спасувати’; *at any hand* – ’у всякому випадку (*разі*)’; *at no hand* – ’ні в якому разі’; *bear a hand* – ’допомагати’; *a numb hand* – ’розтелепа’; *by this hand* – ’бачить Бог’; *hand to fist* – ’пліч-о-опліч’; *fold one’s hand* – ’пальцем не торкнути (*не зачепити*, *не зайняти*, *не рушити*) *кого-*, *що*’; *with a sparing hand* – ’економно’; *cap in hand* – ’принижено просити’; *throw one’s hand* – ’відмовитися’; *hand in glove* – ’у близькій дружбі’; *have clean hands* – ’бути чесним’; *hand-medown* – ’дешева готова (ношена) сукня’. Наведені вище приклади засвідчують більшу здатність англійського компонента *hand* брати участь в утворенні фразеологічних одиниць, ніж українського *рука*.

Таким самим способом можна розглянути фразеологічні одиниці з компонентом *справа* (англ. *things*) в українській мові, наприклад: *above all things* – ’головним чином’; *all things considered* – ’беручи до уваги всі обставини’; *any old thing* – ’все одно що’; *the first thing* – ’по-перше, насамперед’; *just the thing* – ’це саме те, що треба’; *let things go hand* – ’ставитися недбало’, ’*неуважно*’; *little thing* – ’маля, малятко, крихітка’; *look not at all the thing* – ’погано виглядати’; *be all things to smb* – ’виконувати чиї-небудь забаганки’; *’not the thing* – ’не зовсім те, що треба’; *of all things* – ’от тобі й на!, треба ж!’; *the real thing* – ’першокласна річ’; *a thing of the past* – ’те, що стосується минулого’.

Ці приклади засвідчують також наявність семантичної тотожності у двох зіставлюваних мовах – українській та англійській. Аспектну або структурну співвіднесеність у їхньому сукупному змісті, що спостерігається між ними, можна назвати функційно-смисловою співвіднесеністю. Аспектна співвіднесеність у цьому випадкові означає міжмовну близькість фразеологічних компонентів, а також синтаксичних структур у їхньому регулярному нефразеологічному вживанні. Загалом урахування аспектної та функційно-смислової співвіднесеності між конкретними фразеологізмами української та англійської мов дає змогу виявити такі якісні типи міжмовних кореляцій.

1. Тотожність, тобто повний збіг аспектної організації та сукупного значення більшої частини фразеологічних одиниць, наприклад, *кидати / шпурляти / жбурляти / пускати* (*каменем*, *брудом*) *у кого-небудь* і його англійський відповідник *cast / throw / a stone at smb*. Це явище може бути реалізовано у зіставлюваних мовах на прикладі таких фразем: *to take the bill by the horns – узяти бика за роги*; *like a fish in the waler – як риба у воді*.

2. Лексична варіантність або структурна синонімія, тобто повний збіг сукупного значення й синтаксичної організації при неповній тотожності компонентного складу, наприклад, *give a hand*, *give a green light – дати зелену вулицю*, *close at hand –*‘*дуже близько*, *поруч*’.

3. Ідеографічна синонімія, тобто неповна тотожність сукупного сигніфікативного значення (безвідносно до аспектної тотожності за рахунок наявності особливих семантичних ознак у фразеологічних одиницях, як наприклад, *make a mountain out of a molehill – робити з мухи слона* ‘сильно перебільшувати, прибріхувати’; *like hell* – ’сильно, з усієї сили, відчайдушно, навально’.

4. Гіперо-гіпонімія, тобто неповна тотожність сукупного сигніфікативного значення безвідносно до аспектної тотожності за рахунок наявності в одній із зіставлюваних фразеологічних одиниць додаткових семантичних ознак, як наприклад, англ. *take bread out of smb’s mouth* і укр. ’*відбирати хліб у кого-небудь*’ мають спільне значення ’*позбавляти кого-небудь заробітку або можливості заробітку*, *беручись за ту саму роботу*, *справу*, *заняття*’. Водночас в англійській фразеологічній одиниці є ще й додаткове значення ’*позбавляти кого-небудь шматка хліба*, *засобів до існування*’.

5. Стилістична синонімія, тобто неповна тотожність сукупного значення за рахунок відмінностей у стилістичному забарвленні, як наприклад, англ. *not to care a brass farthing* (*button*, *hoot*, *two pence*, *two straws*, *etc*). є розмовними (*зовсім не цікавитися*, *не мати ніякої справи до*…; англ. *not to care a damn* – укр.. *наплювати* (*грубий вислів*).

6. Полісемія, тобто тотожність аспектної організації попри великі або малі відмінності в сукупному значенні, наприклад, англ. *to go a great lengths* – укр. ’*іти*, *не розбираючи дороги*, *долати труднощі будь-якими способами*’.

Висновки. Викладене вище дає підставу для висновку про те, що між українськими й англійськими фразеологічними одиницями простежуються фактично всі ті якісні типи семантичних відношень, що й усередині кожної з досліджуваних мов, однак із тією різницею, що замість прямої тотожності компонентів і структури наявна непряма тотожність їхніх регулярних значень, і на цих кореляціях ґрунтується можливість адекватного перекладу іншою мовою.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия, 1966. 606 с.
2. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. Вінниця: Нова книга, 2008. 255 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
4. Джеймс К. Контрастивный анализ. М.: Наука, 1989. 245 с.
5. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури. К.: Наукова думка, 2018. 758 с.
6. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов’янських мов. Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. 416 с.
7. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. К.: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
8. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высшая школа, 1996. 381 с.
9. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур. *Новое в зарубежной лингвистике.* М.: Прогресс, 1989. Вып. XXV. С. 32–62.
10. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: Видавничий центр «Академія», 2012. 288 с.
11. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. М.: Высшая школа, 1989. 287 с.
12. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). К.: Ін-т української мови НАН України, 1997. 252 с.
13. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. М.: Высшая школа, 1980. 143 с.
14. Ройзензон Л. И. Русская фразеология. Самарканд: Изд-во Самарканд. гос. ун-та им. А. Навои, 1977. 119 с.
15. Солодуб Ю. П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования. Дис. … д-ра филол. наук. М., 1985. 286 с.
16. Солодухо Э. М. Теория фразеологического сближения (на материале языков славянской, германской и романской групп). Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989. 294 с.
17. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. К.: Знання, 2007. 494 с.

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: prykhodko_vika@ukr.net

oksana76128@gmail.com

kyselyuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-64-66

Приходько В. Б., Киселюк Н. П., Найдюк О. В. Роль перекладача в міжкультурному діалозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 64–66.

УДК: 809.1

Приходько Вікторія Богданівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк
Киселюк Наталія Павлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк
Найдюк Оксана Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС, м. Київ

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЧА В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ

У статті йдеться про роль перекладача в міжкультурному діалозі. Розглядається переклад як широкий діалогічний процес між автором і читачем за посередництвом перекладача, що включає в себе рецепцію та інтерпретацію, як основу встановлення діалогу власне між текстом і перекладачем. Зазначено, що мета перекладу іншомовного художнього тексту полягає значною мірою у визначенні рис етнічної ментальності нації-носія мови оригіналу та відтворенні цих рис мовою перекладу. Сконцентровано увагу на діалозі, що ведуть перекладач і текст, і який може бути певною мірою продуктивним, в якому може бути більше або менше «узгодженості», але в процесі якого народжується новий текст з новим змістом. Встановлено, що перекладач знаходиться в стані постійного вибору, прийняття рішень, від яких залежить, чи буде досягнуто головну мету міжкультурного діалогу – взаєморозуміння усіх його комунікантів.

Ключові слова: *переклад, перекладач, рецепція, інтерпретація, діалог.*

Viktoriia B. Prykhodko,
PhD (Philology), Associate Professor,
Lutsk National Technical University, Lutsk
Nataliia P. Kyseliuk,
PhD (Philology), Associate Professor,
Lutsk National Technical University, Lutsk
Oksana V. Naidiuk,
PhD (Philology), Associate Professor,
Hennadii Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs, Kyiv

ROLE OF INTERPRETER IN INTERCULTURAL DIALOGUE

The article deals with the role of the interpreter in intercultural dialogue. Translation is considered as a broad dialogic process between author and reader through the interpreter, which includes reception and interpretation, as the basis for establishing a dialogue between the text and the interpreter. It is pointed out that the purpose of translating a foreign-language literary text is to determine the ethnic-mentality traits of the native-speaking nation of the original language and to reproduce these features in the translation language. It is found that the interpreter is in a state of constant choice, decision-making, on which it depends whether the main purpose of intercultural dialogue – mutual understanding of all its communicators, will be achieved. Reception and understanding of the interpreter is a major factor in the future fate of a literary text, its place in other national literature. The first step of the translation activity is to understand the source text in the original language, and the second is to compare the language of the original comprehension and the language of the translation. Moreover, the first step is taking place with the involvement of the interpreter native language. The interpreter should provide each participant of the dialogue with a common language that combines the text and the process of its understanding and interpretation. It is pointed out that to understand the original correctly, the interpreter must have the capacity for empathy, that is, to be able to feel the translated author, absorb his thoughts and feelings, see the world through his eyes.

Key words: *translation, translator, reception, interpretation, dialogue.*

Постановка проблеми. Проблема перекладача в класичній теорії перекладу вирішувалась досить односторонньо, оскільки до уваги брався, насамперед, об'єкт вивчення, а суб'єкт перекладу (власне особистість перекладача) ігнорувався. Однак повністю об'єктивувати процес перекладу не можна, тому в сучасному перекладознавстві стали з'являтися концепції, які включають проблему розуміння оригіналу в ряд найважливіших. Принцип розуміння Іншого через індивідуальне осягнення сенсу твору лежить в основі художнього перекладу. Першим кроком перекладацької діяльності є розуміння вихідного тексту мовою оригіналу, а другим – зіставлення мови вихідного розуміння і мови перекладу. Причому, перший крок відбувається уже із залученням рідної мови перекладача. Перекладач повинен забезпечити кожного учасника діалогу спільною мовою, яка б поєднала текст і процес його розуміння та інтерпретації.

Роль творчої особистості перекладача в процесі художнього перекладу неможливо не визнати якщо не ключовою, то хоча б надважливою. Рецепція та розуміння перекладача – найважливіший фактор подальшої долі твору, його місця в іннонаціональній літературі. І хоча в царині художнього перекладу сформувався особливий образ перекладача-інтерпретатора,

а в коло сучасних проблем перекладознавства було включено стратегію прийняття перекладацького рішення, однак цілісної концепції особистості перекладача досі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське перекладознавство та літературна компаративістика не залишились осторонь цієї проблеми. Так, дослідник О. Ребрій в своїй монографії «Сучасні концепції творчості у перекладі» розглядає творчість як основну онтологічну властивість перекладу, а особистість перекладача як «агента творчої дії»: «Творчість є основою, а креативність – детермінантою перекладацького акту, визначаючи його скерованість на створення іншомовного мовленнєвого твору, який є водночас подібним і відмінним від вихідного мовленнєвого твору, причому ступінь креативності перекладача як співавтора цього твору визначатиметься не тим, як далеко він відійшов від оригіналу, а тим, як сильно він зміг до нього наблизитися» [7, с. 98].

В центрі уваги монографії М. Іваницької «Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах» [2] знаходиться постать перекладача як поліфункціонального культурного посередника, діяльність якого розглядається в широкому соціокультурному, політичному та особистісному контексті. Окрім цього, роль перекладача осмислюється і крізь призму імагології: представлення національного образу України, її культури та літератури в німецькомовному дискурсі.

О. Павленко розглядає проблему особистості перекладача через діалог, в якому автор і перекладач – «суб'єкти переговорного процесу», що проходить в декілька етапів: «*На першому етапі* головну позицію посідає автор: перекладач, який є залежним від автора оригіналу й обмежений його ідеями, в усьому покладається на автора, нерідко перетворюючи оригінал у підрядник. <…> *На другому етапі* перекладач осмислює текст заново, аналізує його в синхронній і діахронній площинах, визначає функціональні домінанти, розкриваючи «затаєні» смисли й «приховані» сюжети. Його позиції зливаються з авторськими, й обидві сторони виступають як рівноправні партнери в процесі перемовин. <…> *На останньому етапі* перекладач свідомо чи підсвідомо орієнтується на власне розуміння художнього світу автора, що виступає важливим чинником структурної організації твору, визначальним засобом його цілісності» [6, с. 124–125].

Дослідженням ролі перекладача як читача та інтерпретатора художнього тексту в компаративній проекції займався І. Лімборський. Вчений також акцентує увагу на інтерпретації та рецепції художнього тексту, як результаті багаторівневого діалогу, в якому співрозмовниками/співучасниками є автор (письменник) – перекладач (як читач і власне перекладач) – широка читацька аудиторія [4, с. 16].

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Погоджуючись із попередніми думками та поглядами, зауважимо, що переклад – це широкий діалогічний процес між автором і читачем за посередництвом перекладача, що включає в себе рецепцію та інтерпретацію, як основу встановлення діалогу власне між текстом і перекладачем, як виявлення неявного сенсу, що проходить крізь призму перекладацької свідомості і, при цьому, збагачується нею, як ряд послідовних дій, направлених на ініціацію твору до діалогу і на здійснення цього діалогу.

Мета цієї розвідки – означити роль перекладача в міжкультурному діалозі крізь призму національної традиції.

Виклад основного матеріалу. Переклад як діалог – це спільний рух тексту і перекладача як читача назустріч один одному, мета якого – взаєморозуміння, а результат цього взаєморозуміння – текст перекладу. До того ж, переклад – це діалог мов, культур, національних концептосфер. Під час цього діалогу яскраво проявляється творча манера як самого автора, так і перекладача; завдяки цьому діалогу стають очевидними відмінності національних мов і культур. Перекладач може несвідомо змінювати оригінал, навіть якщо дуже прагне до точності і не допускає навмисного спотворення. Йдеться тут про несвідомий прояв у перекладі національної картини світу перекладача. Тому можна сміливо говорити про діалог «національних свідомостей» в перекладі.

Художній текст створюється в певному ментальному контексті, його автор – носій відповідного менталітету, і якщо читач є носієм тієї ж ментальності, то виникає об'єктивна передумова для розуміння тексту читачем. Однак, ця умова не завжди виконується, а тому посередником між автором і читачем, що не є носієм тієї ж ментальності, виступає перекладач, який мусить не просто точно переказати текст оригіналу, а відтворити засобами мови перекладу його національний колорит. Тому мета перекладу іншомовного художнього тексту полягає значною мірою у визначенні рис етнічної ментальності нації-носія мови оригіналу та відтворенні цих рис мовою перекладу.

Один з найбільш авторитетних сучасних теоретиків перекладу в англомовному світі – Джордж Стейнер, у своїй, що стала науковим «бестселером», книзі «Після Вавилону» відстоює розуміння перекладу як герменевтического акту. Оскільки перекладацька діяльність, як і кожний процес, що пов'язаний з розумінням, передбачає логічне, аналітичне та оцінювальне осмислення тексту, вона неминуче включає в себе «домислювання», уточнення, а отже і певну переробку оригіналу. Перекладний текст, за словами Стейнера, потрапляє в «національне семантичне поле, яке вже надзвичайно рясно і тісно заповнене» (native semantic <...> already extant and crowded). Опиняючись в новому контексті, твір, з одного боку, зазнає серйозних змін, а з іншого боку, змушує перебудовуватися національну традицію [12]. Андре Лефевр взагалі пропонує вважати переклад – видом «переробки» (Rewriting) твору, подібним до його критичного і літературознавчого осмислення, який передбачає інтерпретацію. Такі «переробки» він називає найважливішим способом входження в літературу «чужого» (foreign) і зауважує, що вони активно сприяють розвитку національної традиції і є актом рецепції та інтерпретації [11]. Сюзен Басснетт – найбільший британський компаративіст і перекладач, переконана, що переклад повинен розглядатися саме як нова форма існування першоджерела («the source text»), а отже, і як найважливіший факт і фактор життя національної літератури, і як «основна формуюча сила в розвитку світової культури» (a major shaping force in the development of the world culture) [10]. Отже, переклад – є чи не найголовнішим аспектом рецепції та інтерпретації при входженні твору в іншомовне середовище.

Художній твір, як відомо, містить нескінченну кількість потенційних інтерпретацій в національній та інонаціональній культурах. Інтерпретації ці будуть різнитися залежно від читацького тезаурусу. Як відомо, абсолютного перекладу на всі часи існувати не може. В результаті великої кількості трактувань художнього тексту постає проблема їх істинності. Читацьке розуміння одночасно виявляється, певною мірою, і нерозумінням, оскільки неможливо у всій повноті осягнути початковий сенс першотвору. Як пише Ю. Лотман: «нерозуміння є необхідною і корисною умовою комунікації. Текст абсолютно зрозумілий є разом з тим і текст абсолютно марний» [5, с. 114]. Комунікативний ланцюжок *автор – твір – читач* працює як в прямому, так і в зворотному порядку, і, таким чином, передбачає діалог. Тому, всяке нове прочитання твору, в тому числі

і в рамках іншої культури, пропонує новий погляд на текст і його автора. М. Бахтін підкреслював, що «текст живе лише стикаючись з іншим текстом (контекстом). Лише в точці цього контакту текстів спалахує світло, що освітлює назад і вперед, та долучає даний текст до діалогу» [1, с. 384]. Коли ж відбувається діалог між двома культурами / літературами, схема з комунікантами ускладнюється: *автор – твір-оригінал – перекладач (читач/інтерпретатор) – твір-переклад – читач*. Як бачимо, між читачем і автором твору-оригіналу з'являється посередник – перекладач, який, насамперед, є читачем-інтерпретатором першотвору крізь призму національної традиції самого автора. Потім, спираючись на власний індивідуальний і культурний досвід, він створює «новий» твір для читача, який вже належить до інонаціональної традиції. Тому, можна стверджувати, що перекладач сам, до певної міри, стає автором. А функціонування перекладних творів в іншомовному середовищі подібне (але не тотожне!) функціонуванню новостворених художніх цінностей. Ланцюжок факторів, що розділяє авторський задум і читацьке сприйняття, при перекладі виявляється набагато довшим і складнішим, а результат рецепції ще більш непередбачуваним, ніж в межах однієї культури. Перекладач змушений працювати на межі двох національних традицій і, як слушно зауважив П. Топер, «одночасно бачити світ «зсередини» перекладного твору і дивитися на цей твір збоку» [9, с. 39]. Перекладач знаходиться в стані постійного вибору, прийняття рішень, від яких залежить, чи буде досягнуто головну мету міжкультурного діалогу – взаєморозуміння усіх його комунікантів.

Традиційно найважливішим завданням перекладача-інтерпретатора є представити максимально адекватно текст-оригінал в чужому для нього лінгвокультурному середовищі. При чому, змістова точність – не єдина вимога для тексту-перекладу. Зберегти стилістичні та експресивні особливості першотвору є набагато важчим. Як слушно зауважує Я. Рецкер: «…цілісним (повноцінним або адекватним) можна визнати лише такий переклад, який передає інформацію рівноцінними засобами. Інакше кажучи, на відміну від переказу, переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але й так, як це виражено в ньому» [8, с. 7]. При цьому межі перекладацької інтерпретації завжди мають бути обумовлені межами змісту першотвору.

Щоб правильно зрозуміти оригінал, перекладач повинен мати здатність до емпатії, тобто вміти відчути перекладного автора, перейнятися його думками і почуттями, поглянути на світ його очима. Завдання перекладача полегшиться, якщо він вибере письменника зі схожим світоглядом і близькою манерою письма. В іншому випадку перекладач перероблятиме автора під себе. Абсолютна більшість дослідників художнього перекладу відзначають, що крім особистісних характеристик перекладач повинен володіти ще й великими знаннями. Він повинен добре вивчити культуру оригіналу, бути знайомим з біографією автора і його творчістю, бажано навіть із творчістю літературного напряму, до якого автор належав. Причому не виключається, що перекладач може зрозуміти автора навіть краще, ніж той сам себе. Однак, насамперед, перекладач повинен бути хорошим читачем. Спочатку відбувається дослівне, або «філологічне», розуміння тексту. Одночасно відбувається розуміння стилістичних чинників твору: чи має він іронічне або трагічне забарвлення, передає наступальний тон або схильний до сухої констатації. Потім перекладач приходить до розуміння художніх єдностей: характерів, їх відносин, місця дії, ідейного задуму автора. І. Лєвий зауважує, що головна відмінність між перекладачем-художником і перекладачем-ремісником в тому, що перший на шляху між оригіналом і перекладом уявляє собі явища дійсності, про яку пише, тобто проникає у характери, ситуації, ідеї, а другий механічно сприймає лише текст і перекладає лише слова [3, с. 429]. Можна впевнено стверджувати, що основною вимогою до художнього сприйняття перекладачів є замінити скорочений психологічний процес «текст оригіналу – текст перекладу» процесом складнішим, однак творчо повноцінним «текст оригіналу – уявна дійсність – текст перекладу».

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, маємо право сказати, що перекладач і текст ведуть діалог, який може бути певною мірою продуктивним, в якому може бути більше або менше «узгодженості», але в процесі якого народжується новий текст з новим змістом. А особливість цього нового тексту полягає в його ролі в міжкультурній комунікації: представляти оригінал в чужому для нього лінгвокультурному середовищі, ховаючись за його «маскою». І лише від творчої особистості перекладача залежить успішність такого міжкультурного діалогу. Дослідження взаємодії автора і перекладача через зіставлення перекладу з оригіналом на рівні тексту дозволяє більш глибоко вникнути в діалектику взаємовідносин між ними, виявити їх національно-культурну специфіку, що є завжди на часі.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. 445 с.
2. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах: монографія. Чернівці, 2015. 604 с.
3. Левый И. Состояние теоретической мысли в области перевода. Москва, 1968. 429 с.
4. Лімборський І. Перекладач як читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проекції). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2015. № 1(9). С. 16–19.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва, 1999. 544 с.
6. Павленко О. Г. Авторські концепції перекладацтва другої половини XX століття: компаративний аспект (на матеріалі українських перекладів англомовної прози): дис....д. філол.наук: 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Київ, 2017. 461 с.
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків, 2012. 376 с.
8. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Москва, 1974. 216 с.
9. Топер П. Перевод в системе сравнительного литературоведения. Москва, 2000. 253 с.
10. Bassnett S. Constructing Cultures: Essays on Literary Translation. Clevedon : Multilingual Matters, 1998. 143 p.
11. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame. London; New York: Routledge, 1992. 176 p.
12. Steiner G. After Bible. Oxford, N.Y., 1992.

Отримано: 9 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: Lanaterm@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-67-70

Руденко С. М. Лінгвокультурна семантика органолептивів у глютонічному фреймі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 67–70.

УДК: 811.161.2+39(477)

Руденко Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Харківський державний університет харчування та торгівлі

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА ОРГАНОЛЕПТИВІВ У ГЛЮТОНІЧНОМУ ФРЕЙМІ

У статті С. М. Руденко здійснено спробу комплексного дослідження лінгвокультурної семантики терміналу органолептивів – мовних знаків периферійної зони глютонічного фрейму, що відповідають мисленнєвому аналогу перцептивних характеристик одиниць його ядерної зони, на матеріалі фольклорних, етнографічних, етнолінгвістичних, лексикографічних та науково-популярних джерел. Підкреслюється, що сучасна українська мова на позначення смакових відчуттів має широкий діапазон різносубстратних одиниць – від слова до тексту. Основні репрезентанти окресленого корпусу – номінації смаку, запаху, зовнішнього вигляду, кольору, дизайну страв та виробів, однак не останню роль в описі сприйняття їжі відіграють одиниці на позначення звуку, дотику, консистенції, семантика яких має культурологічну специфіку.

Ключові слова: *лінгвокультурна семантика, глютонія, органолептив, одоратив, густатив, тактив, візуатив.*

Svitlana M. Rudenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Kharkiv State University of Food Technology and Trade

LINGUO-CULTURAL SEMANTICS OF ORGANOLEPTIVES IN GLUTTONIC FRAME

In the article S.M. Rudenko made an attempt of a comprehensive study of linguocultural semantics of terminal organoleptics – language signs of the peripheral zone of the gluttonic frame, which are a mental analogue of the perceptual characteristics of units of its nuclear zone. Folklore, ethnographic, ethnolinguistic, lexicographic and popular science sources were taken as a material for research. It is emphasized that in order to denote taste reception, modern Ukrainian language has a wide range of absolutely different units – from word to text. The main representatives of the analyzed case are the nominations of taste, smell, appearance, color, design of dishes and products, however, units representing sound, touch, and consistency also play an important role in describing food perception. Their semantics has cultural characteristics. In the course of the study, it was found that semantic features were invested in a special form of expression such as taste sensation, intensity (degree sign of the degree of manifestation or influence of taste omissions), assessment (positive or negative characteristic of taste sensations in terms of personal, subjective criteria; the presence or lack of evidence); syncretism (indivisibility) of sensory perception of taste and tactile sensations, taste and smell. Phraseological units of the Ukrainian language, which include gustative elements, are used not only in the language of gluttony, but also in the process of nominating the concepts of other areas of human activity, in particular the highest emotional. Text units, which reflect the model of color matching of dishes to the consumer's taste expectations are of great importance. The obtained results make it possible to make a conclusion that the semantics of organoleptics in the gluttonic frame reflect both taste preferences developed over the centuries-old history of the Ukrainian people and its specific worldview character.

Key words: *linguo-cultural semantics, gluttonic, organoleptics, odorative, gustative, taktive, visuative.*

Постановка проблеми. Образи харчових продуктів і всього, що з ними пов'язано, становлять один із найрозгалуженіших культурних кодів, а глютонія, що окреслює весь харчовий процес у цілому: номінації страв, добування та обробки сировини для них, процесів, часу й місця приготування та споживання їжі, номінації виконавців та споживачів, соціальні, ідеологічні, національні нашарування тощо, – є, з погляду семіотики культури, високорозвиненим лінгвокультурним кодом. У своїх сутнісних характеристиках динаміка наповнення глютонічного фрейму визначається й виражається домінуючими в суспільстві архетипами, «які у сфері культури харчування сприяють формуванню смакового пейзажу нації, її кулінарного репертуару й рецептури. Покоління змінюються, а культурні цінності, модифікуючись у деталях, залишаються незмінними з погляду інтегративних ознак нації. Це стосується й глютонії як невід'ємної частини національної культури (етнокультури)» [2]. Глютонічний фрейм містить термінали, пов'язані з номінаціями агентивів, локативів, темпоративів тощо, серед яких помітне місце посідає термінал органолептивів, який і буде розглянуто в пропонованій праці.

Глютоніми-органолептиви (< грецьк. *organon* «знаряддя, інструмент» та *lēptikós* «схильний брати або приймати») – корпус мовних знаків периферійної зони глютонічного фрейму, що відповідають мисленнєвому аналогу перцептивних характеристик одиниць його ядерної зони, один із ад'єктивних компонентів у структурі пропозиції або предикатно-аргументній структурі. Термінал органолептивів рубрикується за такими семантичними категоріями, як одоративи (< лат. *odoratus* «запах»), візуативи (< лат. *visus* «вигляд»), густативи (< лат. *gustus* «смак»), кольоративи (< грецьк. *χρώμα* «колір»), акустиви (< грецьк. *akustikos* «слуховий»); тактиви (< лат. *tactus* «дотик»).

Огляд останніх досліджень і публікацій. Останнім часом активізувалася робота з дослідження різних аспектів функціонування глютонічних одиниць. Помітною подією на теренах України стало проведення конференції в ОНАХТ, за результатами якої було опубліковано колективну монографію «Харчові традиції – ментальний код нації» (2018). Деякі грані перцептивних характеристик глютонімів розглянуто в збірнику статей провідних американських учених «Їжа і філософія» (2011). Аналізу окремих категорій, пов'язаних з творенням та функціонуванням органолептивів, присвячено дисертаційні праці «Назви на позначення смаку: етимологія, семантика, функціонування» І.В. Гайдаєнко (2002), «Лексика з семою «запах» у мові, мовленні і тексті» Н.С. Павлової (2006), «Прикметники смаку у творах Плавта, Горація та Петронія (лексико-семантичний аспект)» Н.О. Тимейчук (2007), «Перцептивна категорія смаку й лінгвістичні засоби її реалізації» Т.М. Матвєєвої

(2005). У дисертаційних працях Ж. В. Лечицької, Т. Ю. Щукліної, А. В. Куценко, О. В. Макарової увагу сфокусовано також переважно на вербалізації перцептивної характеристики смаку.

Формулювання завдання та матеріал дослідження. Оскільки у світовій лінгвістиці на сьогодні не було проведено комплексного дослідження органолептивів, у якому було б проаналізовано культурну семантику як одоративів та густативів, так і візуативів, акустивів, кольоративів, тактивів, зробити перший крок до його реалізації і є **метою** нашої розвідки, яку буде проведено на матеріалі таких джерел, як «Життя і повір'я селян Куп'янського уїзду Харківської губернії» П. Іванова, «Слово батьків з усіх віків» Н. Міщенко, «Історія найважливіших харчових продуктів» В. Похльобкіна, «Дизайн кондитерських та кулінарних виробів» Л. Шильмана, С. Руденко, Н. Борисенко, «Кухня почуттів» Ромери Санчеса, етнолінгвістичного словника «Слов'янські стародавності», лексикографічних джерел та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливіші категоріальні характеристики їжі мають лінгвокультурну семантику. «До найбільш вагомих, таких, що визначають культурні функції та символіку їжі, належать опозиції «сира – варена (смажена)», «жирна (скоромна) – пісна». «кисла – прісна», «солона – солодка – гірка (гостра)», «гаряча – холодна», «рідка – суха». Так, кисла їжа співвідноситься зі сферою життя, а прісна – зі сферою смерті (пор. прісний хліб у поминальних трапезах); солодкість і жир (масло) мають сексуальні конотації (пор. роль і символіку солодкого у весільному обряді); сіль наділяють охоронною та відгінною силою тощо. Можуть бути релевантними й інші ознаки, наприклад, консистенція їжі (пор. каша як символ нерозчленованої множинності, зерно – дискретної множинності), її «репрезентативність» (пор. магічне значення панспермії – виготовлення ритуальних страв із суміші різних продуктів, насамперед зернових та бобових)» [9, с. 60].

Сегмент перетину семантики номінацій «запах – їжа» можна поставити у фокус невербальної комунікації з необхідними імпульсами в асоціативному полі буденної свідомості агенсів глютонії та в загальнокультурній семіотиці, фольклорі, художньому, розмовно-побутовому та гедоністичному дискурсах. У першу чергу, вміст цього сегменту відбиває в мовній картині світу агенса кваліфікаторні опозиції *їстівне / неїстівне, смачне / несмачне.*

Глютонічні одоративи кваліфікуються як номінації певної властивості страви, яка сприймається людиною завдяки тому, що пахучі речовини, які містить практично кожний харчовий інгредієнт, розповсюджуються в повітрі і впливають на відповідні рецептори, створюючи кваліфікаторний прецедент для сприйняття смаку їжі. Запах є преамбулою смаку, який визначається безпосередньо під час споживання їжі. Відчути запах і не скуштувати страви – щось на зразок спектаклю з двох дій, у якому глядачеві дали проглянути лише перший акт: *Нюхаючи, не наситишся. Понюхав пирога, та не вдалося покуштувати.* Глютонічні паремії з семантичним компонентом *запах* дають можливість не лише зрозуміти етноспецифічні стереотипи українського універсуму, а й охарактеризувати риси агенса, декодуючи його ілокутивний влив у різних життєвих ситуаціях: *Закрутив носом, як тертого хрону понюхав. Не свинячим рилом лимони нюхати. Занюхав ковбасу в борщі. Не ковбаса – не знюхаєш. Кухар від запахів ситий. Хоч дім спали, хлібом не запахне. Овес товчи до кисільного запаху* [7].

У житті людини запахи відіграють відносно скромну, хоча й важливу роль, оскільки люди з порушеннями роботи органів нюху частіше отруюються харчовими продуктами.

Загальні характеристики одоративів зі знаком + (плюс): *смачний, ласий, ароматний, фантастичний, надзвичайно приємний, не відірватися, не нанюхатися*; зі знаком – (мінус): *неприємний, тухлий, затхлий, бродильний, прогірклий, запах неїстівного, плісняви, скислого, зіпсованого, нехороший, неможливий, гидкий, гидотний, нудотний, отрута.* Інтенсивність запаху позначають номінації *сильний, в'їдливий, тривалий, ледь помітний, шлейф, ледь уловимий*.

В українській мові конкретні наймення на позначення запаху, досить часто мотивовані назвами спецій та ефірних масел, що входять до їхнього складу: *ванільний, гвоздичний, абрикосовий, арахісовий, виноградний, вишневий, гарбузовий, гірчичний, динний, кавуновий, коріандровий, кукурудзяний, кунжутний, маковий, какао, мигдальний, молочний, оливковий, горіховий, персиковий, соняшниковий (макухи), м'ятний, меліси, сливовий, соєвий, томатний, огірковий, пряний* [5], – і є лексичною зоною, спільною для окреслення як одоративів, так і густативів.

Синонімія суттєво доповнює семантичні нюанси ключового слова одоратив: *за́пах* (властивість речовин діяти на органи нюху і сприйматися ними): *по́вів, по́дих, дух* розм., *пах* розм., поет.; *чад* (міцний, густий запах); *при́пах* розм. (легкий запах); *насті́й* (стійкий); *душо́к* розм., *запашо́к* розм. (перев. неприємний припах); *па́хощі* мн. (приємний запах), *арома́т, по́вів* поет., *па́хощ* рідше, *па́хілля* діал.; *тру́нок* (сильний, п'янкий запах) [10].

Позитивне сприйняття кулінаризму може виявлятися в мовленні бенефіціанта через ад'єктивну валентність з одоративом *запашни́й* (який має приємний запах) та його синонімічними відповідниками *духмя́ний, арома́тний, паху́щий* розм., *запаху́щий* розм., *паши́стий* розм., *паху́чий* розм., *запаши́стий* розм., *благоуха́нний* книжн., поет., *пахки́й* рідко, *духови́тий* рідко [10].

Глютонічні візуативи відіграють вирішальну роль під час вербалізації якості страв і виробів. Наприклад, характеристики результату випікання хліба можуть мати форму коментативного мовного знаку текстової природи: хліб має бути «*добре пропеченим, мати рівну поверхню без крупних тріщин і надривів, шкірка – без підгорілості і блідості, не повинна відставати від м'якуша. М'якуш рівномірно пористий, без порожнин і ущільнень*» [5]. Хоча слід зазначити, що, крім органолептивів, завдяки яким відбувається маркування відповідності певному еталонові *зовнішнього вигляду, форми, структури поверхні, кольору, стану м'якуша, смаку, запаху*, існують також мовні маркери фізико-хімічних показників якості хліба: *вологість, кислотність, пористість* (для здобних виробів також *уміст цукру* та *жиру*, а для бубличних – *набрякання*) [5].

Різновидом глютонічних візуативів є **кольоративи**. «У процесі лексикографування образних засобів мови, мотивованих найменуваннями явищ гастрономічної сфери, виявилася значна кількість лексико-семантичних варіантів, образних слів і порівняльних зворотів різної структури, що називають відтінки кольору за аналогією з харчовими продуктами» [4, с. 109]. Такими лексемами-метафорами та порівняльними зворотами можуть бути позначені відтінки: 1) червоного кольору: *буряковий, як буряк, вишневий, гранатовий, брусничний, журавлиновий, як помідор, малиновий, полуничний, суничний, кавуновий, лососевий, винно-рубіновий;* 2) жовтогарячого: *помаранчевий, апельсиновий, морквяний, як морква/морквина, гарбузовий;* 3) жовтого: *гірчичний, шафрановий, динний, лимонний, абрикосовий, персиковий, медовий, пшеничний, сирний, як масло, як олія*; 4) зеленого: *гороховий, оливковий, фісташковий, як огірок, огірковий, салатний*; 5) синього: *чорничний*; 6) фіолетового: *смородиновий, баклажанний, сливовий*; 7) коричневого: *кавовий, чайний, шоколадний, коньячний, горіховий, кава з молоком;*

чай з молоком; 8) білого: *молочний; кольору молока, пряженого молока, ряжанки; кефірний, вершковий, кремовий, борошняно-білий, як сметана, цукрово-білий;* 9) чорного: *шовковичний, маслиновий.*

Відповідність кольору смаковим очікуванням є першим кроком до позитивного сприйняття страви. Важливого значення за цих умов набувають текстові одиниці, у яких відбивається модель створення такої відповідності під час технологічного процесу. Наприклад, «красиве *червоне* забарвлення борщу забезпечується дотриманням технології попередньої підготовки буряків: їх або тушкують з додаванням томатного пюре й оцту (у кислому середовищі червоне забарвлення буряка прекрасно зберігається), або варять чи запікають цілим неочищеним (поверхнева шкірочка буряків перешкоджає переходу фарбувальних речовин у відвар, а в процесі запікання це не відбувається)» [11, с. 26].

Запах і *зовнішній вигляд* створюють перше враження про страву. За ними послідовно йдуть *дотик* і *смак*.

Глютонічні тактиви – мовні знаки перцептивних характеристик стану та якості їжі (текстури та температури), які визначаються за допомогою ротової порожнини, шкіри долоні, пальців, пальця, виделки, ложки, кухарської голки, ножа, – на морфологічному рівні представлені прикметниками, іменниками, дієсловами.

Номінації текстури й температури страв можуть виступати в ролі означень: *прохолодний, теплий, драглеподібний, в'язкий, вологий*, *печений, варений,* можуть актуалізуватися у складі бінарних опозицій: *твердий/ м'який, твердуватий/ м'якуватий, густий/рідкий, холодний/гарячий,* – входити до складу синонімічних рядів: *черствий – сухий, твердий, крихкий; вогкий – воло́жистий, глевкий, в'язкий, липкий, недопе́чений, неви́печений, сири́й* (недостатньо *випечений*); *сирува́тий, глевкува́тий, глевтякува́тий* (трохи *глевкий*); *драглеподібний, в'язкий, воло́гий* (насичений або покритий вологою), ідентифікувати ступені вияву ознаки: *недостатньо м'який, надзвичайно м'який, дуже гарячий,* порівнювати характеристики: *тепліший, ніж…, холодніший за…, м'якший від…..*

Тактивні предикати, пов'язані, наприклад, з номінацією такої фізичної величини, як *густота́* – на позначення кількості однорідних предметів, частинок тощо на одиницю виміру площі (синоніми *щі́льність, густина́, гу́стість, гущина́*), репрезентуються цілою низкою дієслів: *гу́снути* (ставати густим), *густі́ти, згу́щуватися, згуща́тися, загуса́ти, густі́шати* (ставати густішим); *в'я́знути* (ставати в'язким); *застига́ти* (охолоджуючись); *запіка́тися, спіка́тися, скипа́тися, згорта́тися* (про кров – *братися згустком*); *зсіда́тися* (про молоко, кров тощо – *утворювати згустки*); *ву́рдитися, звурджуватися* (перев. про підкисле молоко при кипінні).

Одним із параметрів тактивних характеристик номінацій страв є сема *консистенція*, що конкретизується в формі прикметників та словосполучень, які передають відчуття, що виникають під час дегустації страви в ротовій порожнині, а також під час візуального спостереження та дотику. За таких умов визначення консистенції функціонально пов'язується з інструментативами (*ніж, ложка, кухарська голка* тощо) та процесивами *наливати, накладати, нарізати, проштрикувати* та ін. Наприклад, консистенція картопляного пюре має бути *густою, пишною, однорідною, без шматочків* непротертої картоплі. Відварна картопля повинна мати *м'яку консистенцію*, смажені та тушковані овочі – *м'яку, соковиту,* запечені – *рівну поверхню без тріщин з рум'яною скоринкою,* а манна каша – *однорідну ніжну в'язку консистенцію без грудочок.*

Паремійний фонд української мови показує універсальність тактивного підходу до осмислення агентивних характеристик (*черства* людина) та кулінарних метафор з погляду взаємозв'язку енергетики їжі та агенсів сфери глютонії: «У доброго чоловіка хліб довго *не черствіє.* Дарований хліб скоро *черствіє*. *М'який* хліб кишеню виїдає. Я такий, як хліб *м'який*. З печі *сирого* хліба не виймають. *Сирого* не їм, *печеного* не хочу, *вареного* терпіти не можу. Ілокуція повчання визначає семантику прислів'їв: Хліб, навіть *черствий*, голоду в хату не впустить. *Тверда* шкаралупа, та горіх добрий. Наївся – аж *твердий*: до роботи нема охоти. Погано той робить, хто *тверді* горіхи на кінець відкладає. Їжте *суху* рибу, а за *сиру* – вибачайте» [7].

До категорії **густативів** у глютонічному фреймі належать мовні знаки, семантика яких в українській мові вбирає досить широку лексичну гаму на позначення смаків, що пов'язана з визначенням якості страв, а також метафоричним переосмисленням різних життєвих ситуацій.

За ознакою якості смак страв може кваліфікуватися як позитивний (приємний): *добрий, апетитний, смачний, вишуканий гострий, пекучий, м'який, твердий, холодний, пряний, вишуканий, прекрасний, цікавий, чудовий, ніжний;* та негативний (неприємний): *гидкий, бридкий, мерзенний, поганий, недобрий, несмачний.* Інтенсивність смаку може бути виражена мезонімами: *солодкуватий, гіркуватий, солонуватий, кислуватий, кисленький, солоненький* тощо. Ознака може посилюватися завдяки повторам: *кислий-прекислий, солодкий-пресолодкий, солоний-пресолоний, гіркий-прегіркий.* Однак, на наш погляд, під час визначення якості, слід ураховувати соціально-психологічний нюанс сприйняття їжі, відповідаючи на майже риторичне запитання: «Чи може бути страва приємна сама по собі, а чи вона просто набуває конотацій середовища, яке існує навколо неї під час її споживання: доброго товариства, тепла, емоцій, краєвиду, конкретного періоду в нашому житті і т.д.» [12, с. 218], оскільки навіть настрій бенефіціанта може впливати на цей процес.

Відсутність або градуальність ознаки маніфестується через морфемні форманти (префікси, суфікси), поєднані з коренем, який виражає нейтральну інтенсивність: *не-солоний – солон-уват-ий – солон-ий – солон-іш-ий – най-солон-іш-ий, солонющ-ий (пре-солоний, пере-солений, солон-ий–пре-солон-ий*), а також шляхом поєднання з прислівниками та займенниками: *дуже, надзвичайно, самий*.

Складні смаки передаються композитами, що поєднують лексеми на позначення як основних, так і додаткових смаків. Наприклад, *кисло-солодкий, кисло-солоний, кислувато-гіркий, гіркувато-прілий, абрикосово-полуничний, томатно-морквяний, часниково-оцтовий* тощо.

У сучасній українській мові для позначення смакових відчуттів існує певний діапазон формально виражених значень.

На думку Ж. Лечицької, спеціальну форму вираження мають такі семантичні ознаки: якість смакових відчуттів: *гіркий, солодкий, солоний, кислий* тощо; інтенсивність – градуальна ознака ступеня вияву або впливу смакових відчуттів: *солодкуватий, гіркуватий, приторний* тощо; оцінка – позитивна або негативна характеристика смакових відчуттів з погляду особистісних, суб'єктивних критеріїв: *смачний, несмачний, ласий; солоденький, кислуватий* тощо; наявність або відсутність ознаки: *прісний, несолодкий, безсмачний* і т. д.; синкретизм (нерозчленованість) чуттєвого сприйняття смаку й тактильних відчуттів, смаку й запаху: *терпкий, прогірклий* [3, с. 187].

Але спектр уже названих густативів суттєво урізноманітнюється «додатковими органолептивами» [1], мотивованими назвами страв або сировини для їх виготовлення, назвами спецій та деяких харчових продуктів. Абсолютними синонімами

до густативів прикметникового характеру є номінації, виражені іменниковими сполученнями: *кавовий – смаку кави, полуничний – смаку полуниці* тощо.

Категорія оцінки харчових смаків може виражатися також за допомогою лексем та мовленнєвих зворотів із семантикою нехарчового характеру: *п'ять з плюсом, захват, вищий пілотаж, надзвичайно, непередавано, супер, гидота, бридота, образа, жах* тощо.

Фразеологічні одиниці української мови, до складу яких входять густативи, можуть використовуватися не лише в «харчових сценаріях»: *вхо́дити / ввійти́ в смак* (починати відчувати задоволення від чого-небудь, виявляти дедалі більший інтерес до чогось, поступово захоплюватися чим-небудь; виявляти інтерес, любов до чогось); *до смаку́* (подобається, імпонує кому-небудь; гарно, вишукано; відповідно до чиїхось уподобань); *зі смаком* (з великим апетитом; гарно, вишукано; із задоволенням, з приємністю) тощо.

Паремії також розширюють семантику лексеми *смак,* яка актуалізується у свідомості мовної особистості в певних життєвих ситуаціях і має різну ілокутивну спрямованість. Це прагматика порад, які стосуються безпосередньо фізіологічного боку харчування: Кінчайте обідати, коли стає *найсмачніше*. *Смачного* – потрошку, щоб живіт не болів. *Смачні* борщ і каша, як є шматок м'яса. *Смачна* каша, та мало. Сякі-такі вареники, а *смачніші* галушок. Голодному псові і муха *смачна.* Хоч не *смачно*, але багацько. Краще чорний калач, ніж *смачні* жданики. Українські загадки також кодують традиційну сполучуваність / несполучуваніть смаків: Дуже *смачний*, але в борщ не годиться (Мед) [7].

Якщо чотири розглянуті категорії органолептивів (візуативи, одоративи, густативи, тактиви) однаковою мірою концептуально пов'язані і з агенсом, і з бенефіціантом, то **акустиви** як семантичні параметри мовних знаків на позначення їжі й напоїв домінують у ментальному лексиконі лише агенса (виробника): звук *смаження, кипіння; бродіння* закваски й тіста; *шипіння* при з'єднанні соди й оцту; звук відкоркованих газованих напоїв, *тональність* та *інтенсивність* якого є одним із кваліфікаторів якості квасу, газованої води, шампанського, ігристих вин тощо.

Декодування **акустичних** характеристик у глютонічному контексті дає можливість визначити умову виготовлення якісної страви або напою: «Самовар завдяки своїй формі, що посилює резонанс, має чудову здатність видавати звуки, які точно сигналізують про стан води, що закипає: він «співає» (перша стадія), «шумить» (друга стадія), «бурлить» (третя стадія)» [8, с. 445]. Процесив *заварювання чаю* водою саме у фазі (стадії) *шуму*, а не *бурління* латентно вбирає кваліфікативну ознаку *вища якість*, виражену густативом *найсмачніший*.

Народний погляд українців на зв'язок між акустиками й густативами зафіксовано у праці «Життя і повір'я селян Куп'янського уїзду Харківської губернії» (1907): «Купуючи новий горщик, його постукують і дослухаються до *гулу (звуку).* Якщо *звук глухий*, то це горщик – борщ у ньому не буде вдаватися. Якщо ж *звук тонкий, дзвінкий* – горщиця, – усе зварене в ньому буде смачним» [6, с. 14]. Також уважається, що смачний (спілий) кавун, коли по ньому б'ють долонею або кулаком, має видавати *дзвінкий звук*.

У багатьох випадках словосполучення *смак їжі* асоціюється з акустичними характеристиками споживання продукту. Наприклад, смачними вважаються солоні огірки лише в тому разі, якщо вони *хрумтять* під час відкушування та пережовування. Про правильне приготування їжі сигналізує *хрускіт* споживаних картоплі фрі, сухарів, печива, вафель, чипсів, поп-корну, тістечок безе, котлет по-київськи тощо. Дещо іншими звуками супроводжується споживання кавуна, редису, цибулі, часнику, яблука, свіжих моркви та капусти. Якщо «харчовий» звук не відповідає певному стереотипу в свідомості дегустатора, їжа може сприйматися як несмачна навіть у тому випадку, коли вона відповідає стандартам решти органолептичних характеристик.

Наявність / відсутність звуку під час споживання їжі та напоїв, виражена дієсловами *сьорбати, причмокувати, смоктати, обсмоктувати, втягувати, пля́мкати* тощо, є показником культури, виховання особистості, дотримання / недотримання етикетних норм, який суттєво впливає на сприйняття їжі присутніми за столом.

Висновки та подальші перспективи дослідження. На підставі наведених спостережень за реалізацією лінгвокультурної семантики органолептивів в українській мовно-концептуальній картині світу та формою їхнього вираження можна констатувати, що в цих процесах велику роль відіграє суб'єкт номінування. Активність номінатора реалізується як через відбір певних ознак, що є основою формування прямих лексичних значень органолептивів, так і через перекодування глютонімів для номінування понять вищої емоційної діяльності людини. Подальше дослідження семантики органолептивів убачається перспективним з огляду на актуальність лінгвокультурологічних досліджень сфери глютонії.

Література:

1. Гайдаєнко І. В. Назви на позначення смаку: етимологія, семантика, функціонування: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Херсон, 2002. 224 с.

2. Ермакова Л. Р. Глюттоническая номинация в этнокультурном аспекте. *Филологические науки. Этно-, социо- и психолингвистика.* 2001. № 9. URL: http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Philologia/9_94631. doc.htm (дата звернення : 11.01.2020).

3. Лечицкая Ж. В. Прилагательные вкуса в современном русском языке (в аспекте номинации) : Дис.... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1985. 218 с.

4. Юрина Е.А. Способы толкования образных цветообозначений, мотивированных наименованиями пищевых продуктов, в «Словаре русской кулинарной метафоры». *Вопросы лексикографии*. 2014. № 2 (6). С. 106–122.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Большая советская энциклопедия. URL: http://www.multimedia.ru /products / goldfond /ue /index.html (дата звернення : 15.02.2020).

6. Иванов П.В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губерниии. Харків : Майдан, 2007. 58 с.

7. Міщенко Н. Слово батьків з усіх віків. Київ : Богдана, 1998. 1136 с.

8. Похлебкин В. В. История важнейших пищевых продуктов. Москва : ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. 553 с.

9. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5-ти т. Москва : Международные отношения, 2012. 736 с.

10. Словники України. Інтегрована лексикографічна система. Широков В. та ін. Парадигма. Транскрипція. Фразеологія. Синонімія. Антонімія. Київ : Український мовно-інформаційний фонд, 2001. Електронний ресурс – 1 електрон. опт. диск (CDR).

11. Шильман Л. З., Руденко С. М., Борисенко Н. А. Дизайн кондитерських та кулінарних виробів. Глухів (Сум. обл). : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. 68 с.

12. Romera Sanchez, Miguel. La cocina de los sentidos. Barcelona : Planeta, 2003. 274 p.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: oksankadruk@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-71-74

Сахнюк О. С. Структурний та лінгвопрагматичний аспекти Інтернет повідомлень англійською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 71–74.

УДК: 81'373.612.2=161.1=111=112.2

Сахнюк Оксана Степанівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет "Острозька академія"

СТРУКТУРНИЙ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ ІНТЕРНЕТ ПОВІДОМЛЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті подана характеристика структурних та лінгвопрагматичних особливостей Інтернет повідомлень англійською мовою на форумах здоров'я. Біль – загальновідоме, однак, разом з тим, особисте явище, притаманне лише людині, яка його відчуває. Описуючи власний біль, мовець почувається доволі впевнено, використовує велику кількість різноманітних слів, зокрема прикметників та дієприкметників, які допомагають передати якісні характеристики того болю, який він відчуває. Передаючи чужий біль, дописувач відчуває певний дискомфорт, оскільки він не може безпосередньо відчути те, що відчуває інша особа. В таких випадках на допомогу приходять засоби категорії евіденційності. Мовець описує чужий біль як біль, який він відчував би у схожому випадку, чи як біль, який, на його думку, базуючись на його власному досвіді, відчуває інша людина, чи взагалі абстрагується від чужого болю та описує його, посилаючись на слова особи, що відчуває біль.

Ключові слова: *біль, вербалізація, структура, евіденційність, концептуалізація.*

Oksana S. Sakhniuk,
Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor
The National University of Ostroh Academy

STRUCTURAL AND LINGUO-PRAGMATIC ASPECTS OF INTERNET MESSAGES IN ENGLISH

The article presents the analysis of the structural and linguo-pragmatic peculiarities of Internet health forum messages in English. Pain is a well-known to everybody but at the same time rather private sensation that can be experienced only by person in pain and is differently viewed from the perspective of the person describing pain of another person. Talking about their own pain people feel quite comfortable, use a wide range of synonyms and adjectives that help convey in detail the quality of pain they experience. However, describing somebody's pain people feel embarrassed, because they cannot feel the pain of another person. The article presents an attempt to describe the linguistic means used to convey pain from the first and the third person singular. The author analyses the English Internet health forum messages and the differences in the description of pain from the perspective of the person in pain and from the perspective of the person verbalizing pain of another person. These questions have not been the subject of linguistic research yet. In relation to the speaker all the verbs used to express pain were divided into the three groups: I know this pain / I have experienced it; I retell the words of another person and I see / observe what another person feels.

Key words: *pain, verbalization, structure, evidentiality, conceptualization.*

Вступ. У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція до вивчення людського елементу в мові. Зокрема особлива увага приділяється людським почуттям та емоціям, а також їх опису. Поруч з іншими відчуттями, біль часто є об'єктом лінгвістичного дослідження. Серед мовознавчих досліджень на цю тему варто зазначити праці М. Халлідея [4], К. Ласкаратоу [6], Ф. Оверлаха [7] та В. Бріцина, О. Рахіліної, Т. Рєзнікової та Г. Яворської [3] на матеріалі англійської, новогрецької, російської, української та німецької мов. Дослідники стверджують, що існує лише декілька дієслів, які виражають біль, всі інші дієслова, які вживаються для опису больових відчуттів, є метафоричними. Однак лінгвопрагматичні особливості передачі власного болю та болю іншої людини також становлять значний інтерес. Ця стаття розглядає структурний та лінгвопрагматичний аспекти мовної концептуалізації болю та відмінності у мовній презентації больових відчуттів від першої та третьої особи однини. На нашу думку, зі зміною перспективи від першої (*мене болить*) до третьої особи однини (*його / її болить*) змінюється й спосіб та мовні засоби вербалізації болю.

Методологія дослідження. З метою здійснити аналіз та простежити відмінності при передачі болю від першої та третьої особи однини, нами було відібрано 50 повідомлень англійською мовою з Інтернет-форумів про здоров'я, в яких адресанти описують свій біль та звертаються від першої особи однини (*I*), та 50 повідомлень англійською мовою з Інтернет-форумів про здоров'я, де адресант розповідає про проблеми зі здоров'ям близьких йому людей та здійснює опис у третій особі однини (*he/she*). Варто зазначити, що повідомлень від першої особи на форумах значно більше, порівняно з розповідями про чужий біль. Це зумовлено прагматичними чинниками, коли говорити про біль легше в його актуальному сприйнятті від 1-ої особи. Як зазначає Гуссерль, перцепція, у тому числі і відчуття болю, є абсолютно очевидною лише в актуальному досвіді людини, яка її відчуває [5]. Вітгенштейн уводить поняття 'приватної мови' (*private language*), за допомогою якої людина вербально описує внутрішній досвід. Залежність між болем та мовою полягає в тому, що "лише я можу знати, чи справді в мене щось болить, інший може про це лише здогадуватися" та "Мені не дано відчути чужого болю" [8, 317]. Біль – це загальновідоме і водночас ще не достатньо вивчене та досліджене відчуття, яке по-різному сприймається з погляду особи, яка його відчуває, та з погляду особи, що описує чужий біль. В епоху "діджиталізації" дедалі більшого поширення набуває спілкування на тему здоров'я та больових відчуттів у мережі Інтернет, а саме на форумах здоров'я. Така комунікація є заочною, тобто дописувачі не бачать одне одного, що створює додатковий чинник довіри та відкритості. Спілкуючись на медичних форумах, особа, що описує свій біль, не бачить реакції читача на своє повідомлення, не володіє жодною інформацією про його особу. Спільною для них є лише тема спілкування – біль. Це є додатковим стимулом для людей, яким важко розповіда-

ти про свої внутрішні відчуття. Дописувач може цілком зосередитися на своєму болю, не боячись, що ця тема буде комусь не цікавою чи що його неправильно зрозуміють.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Англійська мова описує біль як об'єкт володіння, за допомогою присвійних займенників *my, his, her, etc.* При цьому, при описі болю суб'єктом болю, "мій біль" використовується у контрастивних контекстах як протиставлення "твоєму болю": *I have been experiencing similar to your shooting pains for the last few weeks.* ***My pains*** *seem to start behind the upper right part of my nose and go behind my right eye to my forehead* 'Протягом останніх кількох тижнів я відчуваю стріляючий біль, схожий на твій. Мій біль, схоже, починається над верхньою правою частиною носа і поза правим оком проходить аж до чола'; ***My pain*** *is around my right forehead* 'Мій біль локалізується навколо правої частини лоба'.

Тоді як при передачі болю від 3-ої особи однини такого протиставлення не спостерігається, присвійність використовується як спосіб ідентифікувати, передати відчуття іншої людини: ***His pain*** *is so bad he has black outs* 'Його біль такий сильний, що він втрачає свідомість'.

Використання присвійних займенників поряд з іменником *pain* М. Халлідей пояснює концептуалізацією болю як об'єкту володіння. Особа може володіти таким об'єктом (*to have pain*), отримати його (*to get pain*) чи втратити (*my pains disappeared*) [4, 4]. Однак М. Халлідей стверджує, що, на відміну від типових випадків володіння чимось, коли власник намагається отримати щось у свою власність та зберегти це, у випадку з болем, людина, яка страждає, отримує щось, чого вона не бажає, і намагається якомога швидше позбутися цієї власності, однак вона насправді неспроможна віддати її назад чи повернути [4, 4].

Структура англомовних повідомлень Інтернет-форуму здоров'я

Структура англомовних повідомлень форумів здоров'я є відносно довільною. Вона передбачає три частини: привітання, виклад суті та фінальна частина повідомлення. Надсилаючи своє повідомлення на форум здоров'я, адресант: а) не знає особи, до якої звертається, адресуючи своє повідомлення всім небайдужим читачам-учасникам форуму чи всім, хто бажає поділитися власним досвідом. При цьому на початку повідомлення використовується найчастіше лише привітання (*Hello! Hi!*). Варто зазначити, що адресанти використовують дружні форми привітання, натякаючи цим самим, що цей конкретний форум і його учасники є однією дружною командою, сім'єю, члени якої покликані допомагати та підтримувати одне одного. Іншою формою звертання є неозначений займенник *everyone* 'кожен' (*Hello everyone*!), що має на увазі кожного конкретного учасника цієї 'дружньої сім'ї' – форуму про здоров'я;

б) адресант знає особу, до якої звертається (найчастіше це медичний працівник, лікар), оскільки її дані, здобутки, а також фотографія розміщенні на головній сторінці сайту. В такому випадку привітання носитиме формальний, шанобливий характер (*Good evening, Dr. Ketch*), що підкреслює повагу та довіру до людини, яка вже має певні надбання в галузі медицини.

Після привітання повідомлення на форумі, зазвичай, міститиме інформацію про біль, який людина відчуває, його характер, локалізацію та інше. Більшість користувачів форуму, які є суб'єктами болю, не вважають за потрібне представитися, а якщо і подають деякі відомості про себе, то це може бути як в середині, наприкінці повідомлення, так і винесено окремим параграфом, після Post Scriptum. Це говорить про те, що людина, яка відчуває біль, на перше місце в повідомленні виносить те, що вважає найголовнішим, у цьому випадку – біль, який її турбує, а ідентифікація її особи є для неї не важливою. Особисті дані адресант подає між іншим, або взагалі забуває про них, не включаючи їх у зміст повідомлення, а потім, згадавши, подає за допомогою Post Scriptum.

Інша ситуація з повідомленнями про біль від третьої особи. Адресант вважає за необхідне не лише подати особисті дані (вік, стан здоров'я, інколи вагу) суб'єкта болю, а й описати, у яких стосунках він з ним перебуває (брат, син, донька, дружина, чоловік, дитина товариша, сестра знайомої та ін.).: *My husband who is 25 and is in pretty good health has been complaining about a dull ache in his heart region off and on for the past week more* 'Мій чоловік, якому 25 років і який має хороше здоров'я, протягом тижня скаржиться на тупий біль у ділянці серця, який то з'являється, то зникає'.

Після привітання дописувач викладає суть питання чи проблеми, якою він вирішив поділитися з читачами сайту. Для підсилення прагматичного ефекту, з метою вплинути на читача, змусити його відчути чужий біль, співпереживати, відреагувати та ін., дописувачі використовують фрази, які передають їх внутрішнє хвилювання, відчай та напругу, на кшталт *I'm scared* 'я наляканий / налякана', *I'm worried* 'я схвильований / схвильована', *I've been struggling* 'я боролася / боровся', *I don't know what to do* 'я не знаю, що робити', *I need your help* 'я потребую вашої допомоги', *Help me please* 'допоможіть мені, будь ласка'.

Описуючи біль англійською мовою, мовець – незалежно від того чи це особа, яка відчуває біль, чи особа, яка не є суб'єктом болю, а лише зовнішнім спостерігачем – докладно описує його локалізацію, називаючи не лише частину тіла, де відчувається біль, а й її належність (наявність присвійних займенників *my, his, her*): *My 2 year old son has a pain in* ***his leg*** 'Мій 2-річний син відчуває біль у (досл). його нозі'; *I have had pain in* ***my top right abdomen*** *just below the right side of my sternum* 'Я відчуваю біль з (досл). моєї правої сторони у верхній частині живота, під грудиною'.

При передачі мовлення від першої особи однини часто використовуються порівняння, з метою краще, наочніше пояснити, вербалізувати біль, що не є характерним для змалювання чужого болю: *The pain is like there is a bag of hot water inside my abdomen* 'Біль такий, наче у мене в животі пакет з гарячою водою'; *It feels as if I was being stabbed in the head* 'Таке відчуття, наче мені наносять колючі удари в голову'. Часом з метою описати, пояснити свій внутрішній біль, автор апелює до особистого досвіду читачів: *you know that feeling you get in your throat after you eat a hails* 'Вам відоме відчуття, що з'являється у горлі після того, як ви наїстеся льоду'.

Повідомлення, у яких йдеться про біль від першої особи, зазвичай, докладніші, емоційніші, містять багато описів та характеристик болю, у них використовується велика кількість спеціальних медичних термінів. Тоді як повідомлення від імені іншої особи містять велику кількість посилань на слова, відчуття цієї особи (*he/she says, complains, tells me, claims…*).

Передаючи біль від свого імені, людина зосереджується на ньому, намагається детально його описати, щоб отримати корисну пораду. При цьому, з метою якомога детальніше змалювати біль, передати найтонші його характеристики, використовується велика кількість прикметників та дієприкметників: *Recently I started getting extremely* ***painfull, sharp shooting***

pains *in the right side of my head / temple area down to my ear* 'Нещодавно я почав відчувати надзвичайно болючий, різкий, стріляючий біль з правого боку голови / в області скроні і вниз до вуха'.

Передаючи біль із чужих слів, адресант зосереджується на відчуттях тієї людини, яку турбує біль, апелює до них: *My wife has been having pain in her throat for some time now. It hurts when she swallows and sometimes for no reason at all. I see her noticing the pain often in the morning* 'Мою дружину вже деякий час болить горло. Біль з'являється, коли вона ковтає, а часом і зовсім без будь-якої причини. Я помітив, що вона часто відчуває біль зранку'.

Фінальна частина повідомлення містить переважно запитання, які ґрунтуються на викладеній вище інформації, та заклики про допомогу. Дописувачі не використовують стандартні форми прощання, характерні для звичайних листів, на зразок: до побачення, прощайте та ін. Це передусім пов'язане з тим, що автори повідомлень не прощаються, сподіваючись отримати реакцію-відповідь на свої повідомлення. Інколи адресат закінчує своє послання подякою всім тим, хто приділить трішки свого часу та прочитає це повідомлення, або подякою наперед за відповідь на поставлене у повідомленні запитання. Запитання, які використовують дописувачі для кінцівки повідомлення, не завжди є конкретними, часто це лише загальні запитання на кшталт: '*What should I do?*' ('Що мені робити?') та '*What can it be?*' ('Що це може бути?').

Мовні засоби передачі больових відчуттів

Простеживши, за допомогою яких лексем передається біль від першої та третьої особи однини, ми встановили, що найчастіше для передачі болю використовуються конструкції з дієсловом *to have* 'мати' (15 випадків при описі свого болю та 20 – при передачі чужого), тобто біль концептуалізується у вигляді предмету володіння (пор. укр. *маю болі в спині*, а також *у мене біль у спині* з подібною семантикою володіння [1, с. 66–109]). Крім того, в англійській мові «володіння болем» часто набуває ознак стану, або процесу, що розпочався в минулому й продовжується (завдяки вживанню Present Perfect Continuous): *I* ***have been having*** *the sharp pain on the right side of my head for a few years* 'Я відчуваю гострий біль з правого боку голови вже протягом декількох років'. Окрім згаданого дієслова *to have* 'мати', для передачі болю від першої особи однини використовуються такі дієслова:

✓ *to experience 'відчути на власному досвіді' – 10 випадків вживання: I have been experiencing a strange pain in my right calf muscle for the past few days 'Вже протягом декількох днів я відчуваю дивний біль у м'язах литки з правого боку';*

✓ *to get 'отримати' – 7 випадків вживання: I also get sharp pains 'Я також відчуваю гострий біль';*

✓ *to feel 'відчувати' – 5 випадків: I have been feeling what seems to be heart pains 'Я, здається, відчуваю біль у серці';*

✓ *to struggle 'боротися' – 4 випадки: I have been struggling with this pain for almost a year 'Я борюся з цим болем вже більше року';*

✓ *to notice 'помітити', to become aware of 'усвідомити, помітити' – по одному випадку вживання відповідно: I have recently become aware of a dull ache in my center\left chest 'Я нещодавно помітив тупий біль у центральній/лівій частині грудної клітки';*

✓ *to be 'бути', у пасивних конструкціях – 1 випадок: There was a lot of initial pain 'Спочатку було дуже боляче (досл. Було багато початкового болю)';*

✓ *to worry about 'турбуватися' – 1 випадок: I've been very worried about this pain 'Я дуже хвилююся через цей біль'.*

При описі болю від третьої особи однини використовуються такі дієслова:

✓ *to have 'мати' – 20 випадків вживання: My 2 year old son has a pain in his leg 'Мій дворічний син відчуває біль у нозі';*

✓ *to complain 'жалітися, скаржитися' – 5 випадків: My husband has been complaining about a dull ache in his heart region 'Мій чоловік скаржиться на тупий біль в ділянці серця';*

✓ *to say 'казати, говорити' – 5 випадків: she said that she has been feeling pain 'вона говорить, що відчуває біль';*

✓ *to tell sb. 'казати, говорити' – 4 випадки: she tells me that its a stinging/ burnning pain 'Вона говорить, що це пекучий біль';*

✓ *to experience 'відчувати на власному досвіді' – 4 випадки: She is experiencing the pain mainly after eating 'Вона відчуває біль переважно після їжі';*

✓ *to get 'отримувати' – 2 випадки: My daughter keeps getting pain in her left side 'Моя донька продовжує відчувати біль з лівого боку';*

✓ *to suffer from 'страждати від' – 2 випадки: My daughter is suffering from growing pains 'Моя донька страждає від болю росту';*

✓ *to see sb. 'бачити, що хтось відчуває біль' – 2 випадки: I see her noticing the pain often in the morning 'Я помітив, що вона найчастіше відчуває біль зранку';*

✓ *to describe 'описувати' – 1 випадок: He describes this pain as a stinging pain in his ear 'Він описує цей біль як пекучий біль у вусі';*

✓ *to feel 'відчувати' – 1 випадок: she has been feeling pain in her tummy 'Вона відчуває біль у животі';*

✓ *to worry 'хвилюватися' – 1 випадок: He is worried about this pain 'Він хвилюється через цей біль'.*

Проаналізувавши дієслова, що передають біль від третьої особи однини,

можна поділити їх на три групи:

1) дієслова, за допомогою яких мовець передає відчуття іншої особи, ідентифікуючи їх із власними відчуттями (я знаю / мені знайомі ці відчуття): *to have pain, to get pain, to feel pain, to experience pain, to suffer from pain;*

2) дієслова, за допомогою яких мовець передає відчуття іншої особи з її ж слів (я переказую): *to complain of / about, to say, to tell, to describe*;

3) дієслова, за допомогою яких мовець передає відчуття іншої особи, посилаючись на власне сприйняття (я бачу сам): *to see.*

Дієслова першої групи є універсальними для передачі болю від першої та третьої особи однини, тобто вони можуть використовуватися мовцем для опису як свого, так і чужого болю, тоді як дієслова другої та третьої груп можуть вживатися лише для передачі, опису чужого болю.

Такий поділ дієслів, що використовуються для передачі чужого болю, є цікавим з погляду явища евіденційності (з англ. *evidence*, лат. *evidentia*). Згідно з Р. Якобсоном, евіденційність – це сфера значень, що вказують на джерело інформації (мовець повідомляє про певну подію, ґрунтуючись на інформації, отриманій від іншої особи (цитування), на снах, здогадах чи власному досвіді) [2, с. 101].

Оскільки біль є відчуттям приватним і людина не може відчути на собі болю іншої людини, то, описуючи больові відчуття від третьої особи однини, мовець змушений вдаватися до засобів евіденційності. Так, згідно із запропонованою нами вище класифікацією дієслів, що вживаються при описі болю, дієслова третьої групи передають пряму евіденційність, що ґрунтується на власному сенсорному сприйнятті мовцем інформації, тоді як дієслова першої та другої груп передають опосередковану евіденційність: дієслова першої групи ґрунтуються на інференції (мовець припускає, що інша людина відчуває біль, який він сам відчував би у подібному випадку), тоді як дієслова другої групи передають інформацію, посилаючись на джерело цієї інформації (переказ).

Висновки. Отже, проаналізувавши спілкування на тему “біль” на Інтернет-форумах, присвячених проблемам здоров’я, ми помітили, що повідомлення на таких форумах мають суто конкретний характер. Структура повідомлення передбачає три його частини: привітання, основну частину та прощання, однак їх наявність не є обов’язковою. Для форми звертання дописувачі використовують займенник другої особи однини та множини – *you* ‘ти, ви’, що передбачає звертання до однієї людини чи групи людей. Дописувачі не відволікаються на іншу, недоречну, на їх думку, інформацію, а після привітання відразу переходять до викладення проблеми. В електронних повідомленнях адресанти вільно, детально та якомога точніше описують біль, що їх турбує. Помітна відсутність бар’єрів у спілкуванні, адресанти не соромлячись розповідають про свій біль чи неприємні відчуття, незалежно від їх локалізації (нога, голова, живіт, статеві органи чи загальні порушення у всьому організмі). Однак вербалізація болю від першої та третьої особи однини дещо відрізняється. Так, коли біль описує суб’єкт болю, він виокремлює свій біль (це лише мій внутрішній досвід, який може бути в дечому схожим чи відмінним від твого), протиставляє його болю інших, проте, описуючи чужий біль, адресант абстрагується від нього, приписуючи його людині, яка його відчуває. Це підтверджує і вибір мовних засобів.

Крім того, для дописувача значно легше та зручніше описувати свій власний біль. Він використовує велику кількість різноманітних слів, зокрема прикметників та дієприкметників, які допомагають передати якісні характеристики того болю, який він відчуває. Описуючи чужий біль, дописувач почувається не надто впевнено, оскільки він не може безпосередньо відчути те, що відчуває інша особа. Тому він намагається змінити перспективу й описати біль іншої людини, використовуючи засоби категорії евіденційності, як біль, який він відчував би у схожому випадку, чи як біль, який, на його думку, відчуває інша людина (використовуючи дієслова з першої та третьої групи), чи взагалі абстрагуватися від чужого болю та описати його, посилаючись на слова особи, що відчуває біль (дієслова другої групи).

Література:

1. Зимовец Г. В. Глаголы боли в украинском языке. *Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред). Концепт БОЛЬ в типологическом освещении*. К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2009. С. 66–109.
2. Якобсон Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. *Принципы типологического анализа языков различного строя*. М., 1972. С. 95–113.
3. Britsyn V., Rakhilina E., Reznikova T., Yavorska G. The Typological Aspect of Pain Conceptualisation. Kyiv, 2009.
4. Halliday M. A. K. On the grammar of pain. *Functions of Language*. 1998. № 5, 1. Pp. 1–32.
5. Husserl E. Logical Investigations. Vol. 1. New York: Humanities Press, 1970. P. 346.
6. Lascaratou, Ch. Language of Pain: Expression or Description.Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007.
7. Overlach F. Sprache des Schmerzes – Sprechen über Schmerzen: Eine grammatisch-semantische und gesprächsanalytische Untersuchung von Schmerzausdrücken im Deutsch. Berlin, 2008.
8. Wittgenstein L. Philosophical Investigations. Oxford: Basil Blackwell, 1953/1989. P. 323.

Отримано: 11 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: storchak.oleg@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-75-77

Сторчак О. Г. Специфіка ситуативних моделей дискурсу (аналіз досліджень Т. А. ван Дейка). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 75–77.

УДК: 811.111'42

Сторчак Олег Григорович,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Харківський національний університет радіоелектроніки

СПЕЦИФІКА СИТУАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ДИСКУРСУ (АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ Т. А. ВАН ДЕЙКА)

У цьому дослідженні розглядається проблема організації текстової інформації у свідомості людини за допомогою ситуативних моделей, які містять текстову інформацію і особисті знання, що акумулюють індивідуальний досвід, установки, інтенції, почуття та емоції. Ситуативна модель пов'язана з текстовою базою за допомогою контекстної моделі. Ситуативна модель конструюється навколо схеми ситуації, що складається з термінальних категорій, які наповнюються інформацією в актах комунікації, з метою інтерпретації цієї ситуації. Розуміння дискурсу здійснюється за допомогою ситуативних моделей.

Ключові слова: *дискурс, контекстна модель, ситуативна модель, схема ситуації, текст, текстова база.*

Oleg H. Storchak,
PhD in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department
Kharkiv National University of Radioelectronics

SPECIFICS OF DISCOURSE SITUATION MODELS (ANALYSIS OF THE RESEARCH OF T. A. VAN DIJK)

This paper deals with discourse situation models that are the mental models of episodic memory and the mechanisms of the activation of intertextual and interdiscursive inclusions. The situation model is constructed on the basis of the situation schema that contains a limited number of terminal categories. The situation model is created on the basis of the text and the knowledge of the person rather than on propositions of the textbase. The personality-based knowledge accumulates personal experience, sets, feelings and emotions as well as information that is not available in the text. Discourse understanding is carried out by means of the cognitive representation of text-based situations, actions and people. If events, actions and people are well presented in situation models, the understanding of the text is effective. In the course of nontextual analysis the person makes inferences on the basis of situation models. Discourse processing is performed on a conceptual level rather than a linguistic one. Situation models are the basis for frames and scripts, which represent abstract knowledge. The context model is a link between the situation model and textbase.

Key words: *context model, discourse, situation model, situation schema, text, textbase.*

Метою цієї роботи є пис і пояснення специфіки ситуативних моделей у дискурсивних практиках. **Об'єктом** вивчення слугують когнітивні ситуативні моделі дискурсу, а **предметом** – специфіка ситуативних моделей. **Актуальність** дослідження обумовлена підвищеним інтересом лінгвістів до моделювання текстів і дискурсів. Матеріалом дослідження слугують теоретичні праці Т. А. ван Дейка та інших дослідників.

Методологія нашого дослідження тексту і дискурсу будується на антропоцентричному когнітивно-дискурсивному підході. **Методика** дослідження базується на положеннях когнітивного напрямку лінгвістичної теорії тексту (Т. А. ван Дейк, Я. Петефі та ін.). Фокус на когнітивному напрямку лінгвістики тексту дозволяє вивчати моделі тексту і дискурсу з урахуванням лінгвістичних, психологічних, соціальних і прагматичних факторів.

Ключовими концептами цієї роботи є текст, дискурс, когнітивна модель, ситуативна модель, контекстна модель, текстова база і схема ситуації. Під текстом розуміється об'єднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність [7, с. 507–508.]. Дискурс розглядається як вербально артикульована форма об'єктивації змісту свідомості, що регулюється домінуючим в певній соціокультурній традиції типом раціональності [5, с. 232–236]. Когнітивні моделі являють собою структури представлення знань у пам'яті та складають референційну базу для інтерпретації ситуацій і дискурсів, а не "фрагментів реального світу" [2, с. 165].

Інтерес до моделей і моделювання в гуманітарних науках має давню історію. Ще в класичній поетиці й риториці застосовувалися структурні моделі текстів, таких як вірші, драматичні твори, законодавчі та політичні документи [9; 10]. В 70-х– 80-х роках минулого сторіччя дослідники широко використовували моделі в лінгвістиці, психології, штучному інтелекті й інших галузях науки з метою вивчення механізмів репрезентації знань, наприклад, модель природної мови, процедурна модель, модель пам'яті, модель когніції, модель для кодування емпіричної інформації [8], фрейм для позначення структури пам'яті [13], схема для позначення схеми пам'яті, фрейм, структура епізодів для зберігання інформації в пам'яті, план для представлення буденної реальності [14], комп'ютерна модель для дослідження процесів читання, розуміння речення, семантики дієслів, рішення проблем, обробки візуальних перцептів, відповідей на запитання [6; 11], схематичні структури знань або скрипти для розуміння часто повторюваних комунікативних ситуацій, що включають стереотипну поведінку, фрейм та сценарій для зберігання пресупозиційного знання у пам'яті [16]. Пресупозиціями або когнітивними передумовами для конструювання моделей є переконання, думки, установки, мотивація, мета і особливі задачі [1, с. 158]. В когнітивній психології та штучному інтелекті досліджувались епізодичні моделі. У роботі «Динамічна пам'ять» Р. Шенк використовує поняття «епізод» (*scene*) для пояснення ситуацій [15]. У логічній семантиці П. Н. Джонсон-Лерд використовує поняття «ментальна модель» [12], пояснюючи явища природної мови за допомогою пропозиціональних репрезентацій і моделей. Пропозиціональна репрезентація описує реальний світ, представлений у індивіда внутрішніми репрезентаціями. Структура ментальної

моделі не довільна, а є аналогією реального світу [12, p. 98]. Така модель містить у собі пропозиціональні репрезентації й загальні знання, тобто модель є більш складним утворенням, ніж пропозиція. Якщо пригадування пропозиції вимагає запам'ятовування словесного висловлювання, то для моделі пригадування вербального висловлювання є несуттєвим. Наявність таких термінів, як ментальна модель (Джонсон-Лерд, 1980), фрейм (М. Мінскі, 1975), схема (Д. Боброу, А. Коллінз, 1975), скрипт (Р. Шенк, Р. Абельсан, 1977), епізод (Р. Шенк, 1982), для позначення структурованої інформації у пам'яті свідчить про поліпарадигмальність уявлень про моделювання. Зазначимо, що фрейми, схеми, скрипти та епізоди містять абстрактні знання.

У лінгвістиці й психології багато моделей мови, на думку Т. А. ван Дейка й В. Кінча, пояснюють лінгвістичні об'єкти з точки зору морфології, синтаксису, семантики і прагматики. Психолінгвістика та когнітивні теорії обробки текстової інформації висувають положення про провідну роль семантичних моделей пам'яті у розумінні тексту [2, с. 163]. Синтаксичні й семантичні структури речення і тексту, по-перше, не довільні, а по-друге, вони відбивають основні категорії та структури моделей пізнання людиною дійсності. Синтаксичні й семантичні категорії повідомляють нам щось про будову моделей дійсності у людини, а структура дискурсу відбиває наше розуміння епізодів, тобто послідовностей подій або дій [3, с. 83]. Поняття події, як його розуміють Ж. Дельоз і М. Фуко, є принципово одиничним і не піддається когнітивним процедурам генералізації без втрати своєї сутнісної специфічності [5, с. 308].

У 1974 році дослідники Т. А. ван Дейк (*T. A. van Dijk*) і В. Кінч (*W. Kintsch*) почали спільне вивчення проблеми сприйняття і відтворення тексту. Автори зробили спробу створити адекватну теорію ситуативних моделей, суть якої полягає в тому, що структура й застосування моделей надають можливість пояснювати різні феномени та процеси на підставі певних критеріїв [10, p. 344]. У роботі "Стратегії розуміння дискурсу" автори запропонували використовувати "стратегічний" підхід до вивчення ментальних процесів і репрезентацій, що приймають участь у сприйнятті й мовленнєтворенні. Когнітивна обробка дискурсу, так само як і будь-яка інша комплексна обробка інформації, є стратегічним процесом, у результаті якого у пам'яті конструюється ментальне уявлення з метою інтерпретації і розуміння дискурсу [1, с. 158–159].

Для семантичного аналізу й інтерпретації дискурсу Т. А. ван Дейк використовує когнітивний підхід. Він виділяє два основні аспекти в когнітивному аналізі процесу обробки дискурсу – структури представлення знань і способи їхньої концептуальної організації [4, с. 5–11].

В якості фундаментальної одиниці функціонування мови й граматики, як вважає Т. А. ван Дейк, слід розглядати не речення, а текст як цілісне утворення [5, с. 195]. Породження тексту бере початок в моделях ситуацій [2, с. 169]. За необхідності активувати інформацію, що міститься у тексті, частіше задіяні ситуативні моделі, ніж текст. Текст розкривається у концептуальній і референційній перспективах.

Для когнітивної репрезентації подій, дій, людей та ситуацій, про які йде мова в тексті, Т. А. ван Дейк і В. Кінч використовують поняття ситуативної моделі [10, p. 11–12]. «Модель представляє собою когнітивний корелят такої ситуації: це те, що "відбувається у розумі" людини, коли вона є спостерігачем або учасником ситуації, коли вона чує або читає про неї» [3, с. 69]. Те, що ми бачимо або про що думаємо, є ситуативною моделлю, конструкцією [10, p. 338]. Когнітивна репрезентація ситуації включає в себе репрезентацію текстової бази і ситуативної моделі в епізодичній пам'яті [10, с. 11–12]. У процесі сприйняття тексту суб'єкт створює репрезентацію тексту і модель ситуації [2, с. 164]. Відмінність між ситуативними моделями, з одного боку, і скриптами й фреймами, з іншого, полягає в індивідуальній природі ситуативних моделей, оскільки вони створюються на основі особистого досвіду. Ситуативна модель є основою для інтерпретації тексту.

Абстрагування ситуативної моделі обумовлено такими факторами, як референція, кореференція, зв'язність, ситуативні параметри, перспектива, переклад, індивідуальна різниця у розумінні, рівень опису, пам'ять, впорядкування, кросмодальна інтеграція, рішення проблеми, удосконалення і встановлення відношень, а також навчання [10, p. 338–342].

Ситуативна модель є інтегрованою структурою епізодичної інформації, що містить текстові компоненти і всю необхідну для розуміння тексту релевантну інформацію, тобто попередній досвід, попередню епізодичну інформацію про подібні ситуації, попередні бази текстів і загальне знання із семантичної пам'яті щодо схожих ситуацій [10, p. 337, 344]. Те, що людина пізнає, постійно порівнюється з тим, чим людина вже володіє. Епізодичні та семантичні знання інтегруються в більш повній ситуативній моделі, з якою постійно співвідноситься текстова база.

Ситуативні моделі задовольняють таким вимогам як пошук, обробка, збагачення і вибірка інформації в довгочасній пам'яті [2, с. 12, 165]. Реципієнт текста робить умовиводи не стільки на основі бази текста, скільки на основі ситуативної моделі, виходячи за межі текста [10, p. 51]. Реципієнт тексту робить висновки не на рівні пропозицій бази тексту, а на рівні зв'язків ситуативної моделі, побудованої на основі бази тексту й знань реципієнта. Аналіз умовиводів відбувається на концептуальному рівні, а не на лінгвістичному [10, p. 51]. Ситуативна модель створюється і постійно уточнюється суб'єктом діяльності на основі особистих загальних знань та специфічного досвіду. Особисті знання акумулюють попередній індивідуальний досвід, установки, наміри, почуття й емоції.

Ситуативна модель формується і оновлюється за рахунок макропропозицій (тематичних структур), що надходять у результаті перцепції, дій тощо. Тематичні макропропозиції управляють породженням послідовності актуальних мікропропозицій бази тексту. Пошук моделей відбувається на основі форм семантичної репрезентації дискурсу, таких як макропропозиції, за допомогою загальної системи управління, яка регулює потік інформації між короткочасною й довгочасною пам'яттю і керує пошуком, активацією, використанням та семантичним конструюванням інформації в моделі [2, с. 170]. Макропропозиції є узагальненням пропозицій.

На відміну від пропозицій текста, ситуативна модель конструюється навколо схеми ситуації, що має обмежену кількість термінальних категорій. Ці категорії наповнюються пропозиціями і конкретною інформацією в різних комунікативних актах та по мірі стикання зі схожими ситуаціями. Якщо ситуація часто повторюється, то вона узагальнюється і деконтекстуалізується; у людини формується скрипт або фрейм, який допомагає сприймати нові схожі ситуації [10, p. 345].

Дослідники виділяють узагальнені й окремі ситуативні моделі, що створюються на основі категоріальних структур або моделюючих схем. У процесі комунікації з пам'яті витягаються окремі або загальні моделі схожих минулих контекстів [3, с. 92]. Окремі моделі створюються на основі текстової інформації, фрагментів існуючих моделей та актуалізації загального

знання (сценаріїв) [3, с. 104]. Загальні ситуативні моделі створюються у процесі узагальнення наявних знань і досвіду та можуть перетворюватися у фрейми або скрипти в семантичній пам'яті [2, с. 165]. Моделі мають ієрархічну структуру, тобто одні моделі входять до складу інших моделей. Моделі ситуацій є конститутивними компонентами більшої системи [10, p. 341].

На ситуативну модель покладена функція управління з метою взаємодії інформації, що міститься в короткочасній і довгочасній пам'яті, при паралельній обробці тексту і знань людини [10, p. 60]. Розуміння тексту відбувається за участю системи управління, що враховує наявність у суб'єкта діяльності макропропозицій, цілей та інформації із задіяних сценаріїв. У системі управління міститься інформація про тип створюваного тексту, тип мовленнєвого акту та комунікативні цілі висловлювання в даному контексті на рівні індивідуальних мовленнєвих і макромовленнєвих актів, що контролюють більші фрагменти тексту. Система управління здійснює добір теми, а тематичні макропропозиції є ключем до відповідних моделей ситуацій.

Текстова база, про яку ми згадували раніше, являє собою послідовність пропозицій і відносин між ними; пропозиції глобально і локально пов'язані та характеризують семантичні відношення між реченнями в тексті [3, с. 11, 72]. Інформація, що міститься в моделі, перетворюється в семантичну текстову базу. В результаті розуміння тексту його смисл представляється в епізодичній пам'яті у формі текстової бази, яка дозволяє інтерполювати в неї більший обсяг знань.

Текстова репрезентація, під якою розуміється семантичний контент комунікативного акту, відрізняється від ситуативної репрезентації, яка слугує референційною базою для текстової репрезентації. Цими відмінностями є факти, можливі світи і моделі дискурсу, як стверджують Т. А. ван Дейк і В. Кінч. Відмінність схеми ситуації від текстової бази полягає в тому, що схема ситуації містить у своїх термінальних категоріях значний обсяг інформації, яка не міститься і не повинна міститися в тексті. Текстова репрезентація містить тільки ті текстові компоненти і умовиводи, що необхідні для зв'язності тексту на локальному й глобальному рівнях. Компоненти знання, які необхідні для розуміння тексту, не входять в репрезентацію тексту. Текстова репрезентація відрізняється, на думку Т. А. ван Дейка і В. Кінча, від ситуативної моделі саме тим, що в репрезентації тексту містяться текстові компоненти, а в моделях ситуації містяться і компоненти знання [10, p. 337]. Текстова репрезентація є необхідним етапом на шляху до створення ситуативної моделі; презентація тексту в пам'яті (лексика, граматика тощо) відрізняється від репрезентації ситуації в пам'яті.

Наряду з семантичною ситуативною моделлю виокремлюється і комунікативна контекстна модель [10, p. 338], яка є моделлю певної специфічної комунікативної ситуації та слугує для створення зв'язної бази тексту, визначення жанру дискурсу, представлення цілей та інтересів учасників дискурсу. Комунікативна контекстна модель представляє мовленнєві акти і наміри, інформацію про мовця, слухача й контекст. Формування контекстних моделей відбувається на основі текстової інформації за допомогою інтерпретації реальних подій та образів. Контекстна модель задає такі параметри, як час, місце і спосіб одержання інформації про будь-яку ситуацію. Репрезентація дискурсу (бази тексту та його поверхневої структури) є частиною контекстної моделі. Для побудови тексту, що підходить для даного контексту, людина повинна мати в пам'яті контекстну модель, яка проводить стратегічний пошук в епізодичній пам'яті й усередині самих моделей. Контекстні моделі є прагматичними і соціальними та слугують сполучною ланкою між ситуативною моделлю і текстовою репрезентацією.

Розуміння дискурсу означає репрезентацію інформації текстової бази в епізодичній пам'яті та активацію, оновлення й застосування ситуативної моделі в епізодичній пам'яті. Т. А. ван Дейк і В. Кінч називають це подвійною репрезентацією.

Таким чином, когнітивна репрезентація ситуації означає репрезентацію текстової бази, контекстної і ситуативної моделей в свідомості. Ситуації тексту представлено ситуативними моделями, які містять знання, індивідуальний досвід, установки, інтенції, почуття й емоції людини. Ситуативні моделі є базою для фреймів і скриптів. Ситуативна модель є механізмом активації інтертекстуальних та інтердискурсивних включень, а також основою для розуміння імпліцитної інформації тексту. Ключем до ситуативних моделей слугуєть тематичні макропропозиції. Ситуативна модель сполучається з текстовою базою, яка базується на пропозиціях, за допомогою комунікативної контекстної моделі, яка сприяє створенню зв'язної текстової бази, визначенню жанру дискурсу, представленню цілей, намірів та інтересів учасників дискурсу. Контекстні моделі придають тексту соціальне забарвлення. Ситуативна модель будується на основі схеми моделі, яка складається з обмеженої кількості термінальних категорій, що наповнюються інформацією в різних ситуативних і комунікативних контекстах.

Подальші дослідження доцільно направити на вивчення моделювання конкретних текстів і дискурсів.

Література:

1. Дейк Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста : пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике.* Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. Москва, 1988. С. 153–211.
2. Дейк Т. А. ван. Когнитивные модели этнических ситуаций : пер. с англ. *Язык. Познание. Коммуникация.* Благовещенск, 2000. С. 161–189.
3. Дейк Т. А. ван. Эпизодические модели в обработке дискурса : пер. с англ. *Язык. Познание. Коммуникация.* Благовещенск, 2000. С. 68–110.
4. Караулов Ю. Н., Петров В. В. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса. *Язык. Познание. Коммуникация.* Благовещенск, 2000. С. 5–11.
5. Постмодернизм: энциклопедия / сост. и науч. ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко. Минск, 2001. 1038 с.
6. Сторчак О. Г., Крамской А. В. Информационная технология моделирования парадигмы глагола английского языка. *Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна, Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* Харків, 2008. №811. Вип. 55. С. 107–111.
7. Языкознание: большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. М. : Большая Рос. энциклопедия, 1998. 685 с.
8. Computer models of Thought and Language / eds. Schank R. C., Colby K. M. San Francisco, 1973. 454 p.
9. Corbett E. P. J., Connors R. J. Classical Rhetoric for the Modern Student. 4th ed. New York, 1999. 562 p.
10. Dijk T. A. van, Kihtsch W. Strategies of Discourse Comprehension. Academic Press, 1983. 413 p.
11. Explorations in Cognition / eds. Norman D. A., Rumelhart D. E. San Francisco, 1976. 430 p.
12. Johnson-Laird P. N. Mental models in cognitive science // Cognitive Science. 1980. № 4. P. 72–115.
13. Minsky M. A framework for representing knowledge // The psychology of computer vision. New York, 1975. P. 211–277.
14. Representation and Understanding: Studies in Cognitive Science / eds. Bobrow D. G., Collins A. Academic Press, Inc. Orlando, FL, USA, 1975. 426 p.
15. Schank R. C. Dynamic memory: a theory of reminding and learning in computers and people. Cambridge, 1982. 234 p.
16. Schank R. C., Abelson R. P. Scripts, plans, goals and understanding: an enquiry into human knowledge structures. Hillsdale, 1977. 248 p.

Отримано: 13 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: marytomen77@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-78-80

Tomenchuk M. V. Binary concepts as an object of linguistic research. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 78–80.

УДК: 811.112

Maryana V. Tomenchuk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Uzhhorod National University

BINARY CONCEPTS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

The article deals with the study of the main modern approaches of the concept investigation. Special attention has been paid to the methods of binary concepts analysis in modern linguistics. The research has been conducted on the example of the binary concepts HAPPINESS::UNHAPPINESS in modern English. The author has carried out the definition analysis of lexemes verbalizing the concepts HAPPINESS::UNHAPPINESS. It has been stated that the conceptual core of the binary concepts is represented by three main content components which prove their binary nature and reveal that happiness is a positive emotion deriving from the luck or the beneficial event of any kind, it is a state of well-being, abundance, pleasure and bliss while unhappiness is a negative emotional state occurring from adverse events or conditions, it is a failure, trouble, and misfortune. The research also examines combinatorial properties and synonymous series of lexemes "happiness" and "unhappiness" as a means of expressing the analysed concepts. The article deals with the actualization of key lexemes in the context, defines additional conceptual characteristics of the binary concepts HAPPINESS:: UNHAPPINESS and determines their associative field. The author has come to the conclusion that the study of the lexical-semantic representation of the concepts allows determining the conceptually meaningful characteristics of happiness and unhappiness as the key notions representing English speakers' worldview.

Key words*: concept, binary opposition, binary concept, verbalization.*

Томенчук Мар'яна Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Ужгородський національний університет

БІНАРНІ КОНЦЕПТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвяченовивченню основних сучасних підходів та методів дослідження концептів взагалі та бінарних концептів зокрема. Наукову розвідку здійснено на прикладібінарних концептів ЩАСТЯ :: НЕЩАСТЯ в сучасній англійській мові. Автором здійснюється дефініційний аналіз лексем, що вербалізують досліджувані бінарні концепти, вивчаються комбінаторні властивості та синонімічні ряди лексем "happiness" та "unhappiness" як засіб вираження аналізованих концептів. У статті також розглядається актуалізація ключових лексем у контексті, визначаються додаткові концептуальні характеристики бінарних концептів ЩАСТЯ::НЕЩАСТЯ та аналізується їхнє асоціативне поле за допомогою лексем, що вживаються у їхньому найближчому оточенні.

Ключові слова*: концепт, бінарна опозиція, бінарний концепт, вербалізація.*

The modern paradigm of linguistic studies is characterized by the anthropocentric approach, which has become a new stage in the evolutionary linguistic development.This approach shifts the priority of linguistic research to the study of the human cognition processes and their reflection in language. The conceptualization of reality fragments by human consciousness and its verbalization is the most relevant topic in modern linguistics. Thus, the concept and its representation in language become the focal point in many linguistic studies.

Numerous works by home (S.A. Zhabotynska, A.M. Pryhodko, N.V. Bratus, etc). and foreign (V.I. Karasyk,R.M. Frumkina, Yu. S. Stepanov, A. Wierzbicka, etc). scholars have been devoted to the nature of concepts, their structure, research methods, taxonomy and language representation.The scholars are unanimous in the fact that the concept is a multidimensional mental entity and receives indirect objectification through language, and, on the other hand, it is characterized by individual, socio-cultural and contextual variability and thus can only be fully represented in numerous communication situations.

In the process of interaction with the environment, a person has cognized it and created the worldview structured as a bipolar multitude in different planes: from the everyday vision of the world in its cosmogonic model. Being the basis of conceptualization, the opposition includes associations about similarities and differences as well as factors of reality perception which are subjective for each individual. Linguists believe that concepts are grouped in series connected by links and form a network comparable to the world view, and within these series they are organized according to the principle of opposition and binarism [2, p. 20]. These binary concepts include HAPPINESS::UNHAPPINESS.

The **relevance** of the study is determined by the great significance of the binary concepts HAPPINESS::UNHAPPINESS in the system of English speakers' national and cultural values.The analysis of the means verbalizing the binary concepts in English reflects the relationship between language and culture, contributes to a deeper understanding of the cultural specifics of lexical and phraseological units used to actualize the considered concepts in language.

The **aim** of the study is to analyse approaches to the study of binary concepts on the example of the concepts HAPPINESS::UNHAPPINESS in modern English.

The term "concept opposition" goes back to such terms as "opposition" and "binary opposition". At present, the binary opposition is a universal means of cognizing the world [7]. It has been established that the description of any world model contains binary oppositions which are of universal character: *life-death, happiness-unhappiness, right-left, good-bad, close-distant, past-future, here-there*. The left side of the opposition is always considered to be positive, the right side isnegative [9].Various terms are used in modern conceptual and cognitive science to denote conceptual oppositions: concept – anti-concept, conceptual opposition, binary opposition, semantically related categories, etc. In our study we use the term "binary concepts" since it implements the meaning of "something that

consists of two parts", thus, acting as a connecting and opposing element of the studied concepts HAPPINESS and UNHAPPINESS.

The methodology for the study of concepts, offered in the framework of the linguistic-cultural approach, involves a system of research procedures aimed at highlighting different aspects of concepts, namely, the semantic potential of relevant concepts in a given culture. It emphasizes the need to use linguistic data (work with vocabulary and other texts), and the attraction of materials from related disciplines: sociology, psychology, cultural studies, etc. All considered approaches view concepts as mental ways of representing reality in the minds of people as "clusters of meaning", carry important cultural information and find their concrete expression in the form of signs: in language, in art, etc.

O. I. Sheigal and O. S. Archakova give a list of methods used to research concepts: "component analysis of the keyword semantics – the name of the concept, analysis of the synonyms and derivatives of the keyword, analysis of the compatibility of the keyword (both free and stable phrasal combinations), analysis of proverbs and aphorisms that objectify this concept, psycholinguistic experiments, analysis of texts in different types of discourse" [12, p. 19-24].

V.I. Karasyk offers the following list of steps in the description of the concept: 1) definition; 2) context analysis; 3) etymological analysis; 4) paremyological analysis; 5) questionnaires, interviews [4, p. 131]. Thus, conceptual analysis allows combining the linguistic and cultural semantics of the word, which is delimited in applied linguistics in connection with the division into the language and conceptual picture of the world. Combining these two approaches will lead to an adequate and complete analysis of the concepts of natural language.

According to some scientists, conceptual analysis is not a specific method used to analyze concepts [11, p. 3], but just an intuitive approach to the study, related to the ideas and life benchmarks of the researcher. R.M. Frumkina distinguishes several types of conceptual analysis, dividing them according to: 1) the nature of the analyzed material (complex mental formations of the type of thought, knowledge, etc).; 2) the way of involving the conceptual background; 3) by the way of attracting its own linguistic and conceptual senses, all of the researcher's experience.

In our opinion, an interesting conceptual analysis has been developed by Yu. S. Stepanov. It can be conditionally called historical-etymological. By engaging in conceptual analysis, he tracks the evolution of the concept content from the analysis of its "internal form" and end with the analysis of the contemporary content of the concept [10].

The construction of the method and the ways of analyzing the concept varies depending on the original position, on the vision and understanding of the conceptual object. The starting position is understood as, at least, two modern trends that consider the concept in different ways. Linguocognitology considers the concept as a substitute for the notion, as a "hint at a possible meaning" [5, p. 282], i.e. the concept is considered as an individual meaning, in contrast to the collective, dictionary-fixed meaning. In linguistic and cultural studies, the basic unit of culture is the concept as a "multidimensional semantic formation, in which the valuative, imaginary and conceptual aspects are singled out" [5, p. 129].

In this regard, it should be noted that these two approaches are not mutually exclusive: "the concept as the mental formation in the consciousness of the individual is the way to the conceptosphere of the society, that is, ultimately, to culture, and the concept as a unit of culture is the fixation of collective experience, which becomes the property of the individual" [5, p. 139]. In other words, the difference exists in the direction: from the individual consciousness to the culture (linguocognitive concept) or, conversely, from culture to the individual consciousness (linguistic-cultural concept).

When the concept is activated in the process of intellectual or speech activity, the person himself/herself does not think about the constituent elements of its structure, and only the scholar-linguist, operating the given concept as a unit of knowledge, singles out its specific characteristics, or components (conceptual signs), using various techniques and methods, which will be used in our study.

One of the most common methods is the following: the study begins with the choice of the name of the concept. This status is given to the linguistic unit, which conveys the content of the concept most adequately. Choosing the name of the concept is not always unambiguous. In our study, which analyzes the binary concepts of HAPPINESS::UNHAPPINESS, we have chosen the lexemes "happiness" and "unhappiness" as concept names since these units enable presenting the content and composition of the concepts under consideration in the most comprehensive and general form.

Lexicographic sources are widely used to determine the cognitive concept of the concept. To reveal the conceptual content enclosed in the name of the concept, the researchers turn to explanatory dictionaries to analyze its definitions. According to the defining method, the meaning of the word is conventionally equated with its vocabulary definition, and each significant part of the vocabulary definition is considered to be a component of meaning.The semantic structure of the word in the component analysis is considered in the form of a two-plane formation: material – lexemes and the ideal – sememes. The sememe, in its turn, has its structure and contains elementary units of meaning – semes. It is "through the analysis of the semes, we get access to the sphere of the ideal in the language, "catch" the concepts" [1, p. 53].

At the beginning of our study, through component analysis, the nuclear semes have been determined in the semantic structure of key lexemes, with the actualization of which the concepts HAPPINESS::UNHAPPINESS are reflected. The analysis of the definitions of the words "happiness" and "happiness" indicate that the conceptual core of HAPPINESS and UNHAPPINESS is represented by three main content components: happiness is a positive emotion, while unhappiness is a negative emotional state; happiness derives from the luck or the beneficial event of any kind, whereas unhappiness occurs from adverse events or conditions; happiness is a state of well-being, abundance, pleasure and bliss, while unhappiness is a failure, a trouble, a misfortune.The key lexemes verbalizing the concept are not the only signs that can activate it in human consciousness. In English, the verbalization of the concepts of HAPPINESS / UNHAPPINESS is presented on the lexical and lexical-grammatical levels (*happiness, happy*, etc)., derivational level (*happy, happily, unhappy, unhappily, happiness, unhappiness*), syntactic level (using occasional sentences).

A separate stage in the study of linguistic concepts is the following method – on the basis of various texts, a sample of examples is collected and the whole range of lexical compatibility of the keywords is revealed, the detailed analysis of which allows identifying the most important features of the concept [10, p. 14]. For instance, many features of happiness / unhappiness will be manifested in combinations of the name 'happiness" and "unhappiness" with adjectives where happiness / unhappiness will receive versatile characterization, including highlighting the desired characteristics of happiness as a deep, pure and lasting feeling (e.g. *deep happiness, great happiness, pure happiness, sheer happiness, eternal happiness, lasting happiness*), related to the comprehension of happiness in the English national linguistic personality. Having analyzed the lexemes "happiness", "happy", "unhappiness" and "unhappy" in the context,

we can distinguish the following conceptual features of HAPPINESS and UNHAPPINESS on the basis of the combinatoric features of the analyzed words with lexemes fixed in dictionaries: happiness is a fragile feeling that can be lost and can be regained; happiness and unhappiness are feelings that can be shared and experienced together; happiness and unhappiness are very strong emotional states; happiness and unhappiness manifest itself in the person's appearance; happiness can be simulated; happiness is hard to achieve; happiness and unhappiness are feelings that can affect a person physically; happiness and unhappiness are feelings that a person is experiencing for himself/ herself or another person; happiness is a desire to do something; happiness and unhappiness have cause or source.

The study of the dominant sign of objectification of the concept is not sufficient.The word as an element of the lexical-semantic system of language is always implemented as part of one or another lexical paradigm, which allows it to be interpreted as: 1) an invariant of the lexical paradigm, formed by lexical-semantic variants (LSV) of the word; 2) the name of the semantic (synonymous) series, formed by synonyms, correlated with one of the words of the word LSV[5, p. 4].Consequently, a complete semantic description of the concept consists of descriptions of syntagmatic relationships (that is, by studying the main spheres of the use of linguistic units at the synchronous level) and by identifying the paradigmatic connections of the analyzed word – the name of the concept [6, p. 138], which consists in the inclusion of the word in some semantic series, which includes, in particular, sets of synonyms and antonyms. The latter is an important stage in cognitive research, since semiotic (in other words, nominative) density is recognized as an important characteristic for determining the value of a linguistic-cultural concept [4, p. 4]. Thus, in our study, the analysis of the synonymic series of the lexeme "happiness" has been performed including such units as: *beatitude, blessedness,blissfulness, felicity, gladness, joy, elation, exhilaration, exultation, high, ecstasy, euphoria, glory, heaven, nirvana, paradise, rapture,* etc. The lexeme "unhappiness" is characterized by the following synonyms: *misery, sadness,anguish, desolation, joylessness, sorrow, depression, despondency,gloom, aggravation, exasperation, irritation, vexation, fury, rage,* etc.The considered synonymic series allow concluding that a sense of harmony and prosperity, characterized by relative constancy, a pleasant emotional uplift, which may range in intensity from the restrained manifestation of feelings to violent joy, are valuable in the notion of happiness. The synonymic sets enable revealing the following distinct features of unhappiness: unhappiness is a difficult, often unexpected event, disaster; the synonyms define unhappiness as an emotional experience, suffering, discomfort; the cause of misfortune is a variety of adverse events or lack of the desirable things.

It should also be noted that successfully working with relatively simple semantic units, researchers are confronted with difficulties in modelling multicomponent mental objects, which are denoted by abstract names. Abstract concepts are usually difficult to express in one sentence or as a simple definition; in order to convey the necessary meaning to the fullest extent, concepts of this kind often require detailed descriptions – scientific definitions, text illustrations.Such complicated macro-formations include, of course, the concepts of HAPPINESS and UNHAPPINESS, which, when projecting into linguistic semantics, receive a variety of verbalizing means– from individual lexemes to entire sentences and fragments of the text.

The study will be incomplete without analyzing the context in which the selected units are realized. At the same time, the same word can represent different features of the concept and even different concepts in different communicative conditions depending on the meanings of the word structure, its semantic possibilities of the variability, the forms of linguistic representation. It is due to the fact that appealing to the syntax in the course of communication in English the speaker often uses lexical and grammatical structures that are perceived by the interlocutor intuitively based on the pragmatic situation and interpersonal relationships.

The use of the lexemes "happiness" and "unhappiness" in the same contexts with other lexemes, that are similar in content, indicates the interaction of these concepts with other concepts of English. Thus, the peculiarity of the actualization of the concept HAPPINESS in the text is that the lexemes verbalizing it are in close connection with such concepts as *security, life, freedom, peace, material well-being, purpose, health* and *confidence* which are key concepts for modern society. In addition to its feature "state of contentment", the structure of the concept HAPPINESS extends to such components as *life, health, laughter, love, well-being, forgiveness, peace* and *freedom*. Lexemes that verbalize the binary concept UNHAPPINESS are contextually located in close proximity to lexemes denoting a range of negative emotions: *horror, anger, despair, loneliness*, etc., actualizing the conceptualization of this concept in English speech consciousness.

In summary, the concepts HAPPINESS and UNHAPPINESS represent an opposition, the components of which can relate to each other on the principle of interdependence. The characteristics of the binary concepts HAPPINESS:: UNHAPPINESS are largely determined by their representation with the help of certain lexemes and their semantic features. The study of verbalizationmeans of these concepts allows determining the conceptually meaningful characteristics of happiness and unhappiness as key notions representing English speakers' worldview.

References:

1. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / Под ред. И. А. Стернина. Воронеж : 2001. С. 52–57.

2. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 29. С. 17–23.

3. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту «щастя» у сучасному англомовному художньому дискурсі : автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2009. 20 с.

4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 480 с.

5. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность: Антология* / Под. ред. Нерознака В. П. Москва : Academia, 1997. С. 280–287.

6. Москвин В. П., Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики: Рецен. *Вопр. Языкозн*. 2000. № 6. С. 138–145.

7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

8. Попова З. Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток – Запад, 2010. 314 с.

9. Руднев В. Словарь культуры XX века. URL: http://philosophy.ru/edu/ref/rudnev/b038.htm

10. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва. : Академический проект, 2001. 990 с.

11. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога. *НТИ*. Сер. 2. Информационные процессы и системы. 1992. № 3. С. 1–8.

12. Шейгал Е. И., Арчакова Е. С. Тезаурусные связи и структура концепта. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж : ВГТУ, 2002. Вып. 2. С. 19–24.

© O. Yu. Filonik, S. Yu. Winters

Отримано: 15 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: olha.filonik@oa.edu.ua

svwinters@ucalgary.ca

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-81-83

Filonik O. Yu., Winters S. Yu. Semantic priming effect on survey results. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 81–83.

УДК: 81'37

Olha Yu. Filonik,
student, «Ostroh Academy» National University
Svitlana Yu. Winters,
PhD in Linguistics, University of Calgary

SEMANTIC PRIMING EFFECT ON SURVEY RESULTS

This article presents the findings of an experimental study focusing on the effect of semantic priming on survey respondents. The study involved manipulation of survey questions so that one version included priming triggers and the other one did not. The two versions of the survey were tested on two groups of Canadians (50 respondents each). The results confirmed the authors' hypotheses, as they demonstrated that the inclusion of the priming triggers activated the relevant concepts in respondents' minds and, as a result, they included concepts similar to those triggers in their responses to open-ended questions. To be precise, respondents who were exposed to priming triggers "one", "first" and "three", as well as "saving on food", were significantly more likely to say they shop one or three times a week and to recall the grocery store "Save-On-Foods" in an unaided recall qustion. The findings in this study have theoretical and empirical significance and should be taken into consideration by all the researchers who design questionnaires in their research projects. Based on this research, one can conclude that a researcher who designs questionnaires should be cautions and make sure to sequence questions in a way that would minimize the priming effect on questions following priming triggers.

Key words: *semantic priming, questionnaire design, survey bias.*

Філонік Ольга Юріївна,
студентка, Національний університет «Острозька академія»
Уінтерз Світлана Юріївна,
кандидат філологічних наук, Університет Калгарі

ВПЛИВ СЕМАНТИЧНОГО ПРАЙМІНГУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАНЬ

У статті представлені результати експериментального дослідження, що фокусується на впливі семантичного праймінгу на респондентів. Дослідження включає маніпулювання питаннями опитування таким чином, що одна версія опитування включала праймінг тригери, а інша – не включала. Дві версії опитування були протестовані на двох групах канадців (по 50 респондентів у кожній групі). Результати підтвердили гіпотези авторів, оскільки було продемонстровано, що включення тригерів активує відповідні концепти у свідомості респондентів, і, як наслідок, респонденти включили у відповіді на відкриті запитання поняття, подібні до тих, що служили тригерами. В даному випадку, респонденти, які бачили тригери «one», «first» і «three», а також «saving on food», значно частіше казали, що вони купують продукти харчування оди або три рази на тиждень і називали продуктовий магазин «Save-On-Foods» у своїх відповідях на запитання опитування. Результати цього дослідження мають теоретичне та практичне значення, і їх слід враховувати всім дослідникам, які розробляють анкети опитування у своїх дослідницьких проектах. Виходячи з цього дослідження, можна зробити висновок, що дослідник, який розробляє анкети, повинен бути обережним і створювати таку послідовність питань, яка б мінімізувала ефект праймінгу на відповіді.

Ключові слова: *семантичний праймінг, розробка опитувань, упередження в опитуваннях.*

Designing a questionnaire is an integral part of any research project. There is sufficient literature on how to sequence questions in a questionnaire (see, for example [6–7] and others). However, little attention has been paid to the priming effect that questionnaire verbiage or sequencing of questions can exert on respondents, therefore biasing the results (see brief discussions in [1, 5, 9]).

Semantic priming has been defined as "the phenomenon by which hearing or reading a word partially activates other words that are related in meaning to that word, making the related words easier to recognize in subsequent encounters." [8, p. 324] This definition can be extended by saying that the related words also become more accessible to a language speaker and they are more likely to use them in an answer to a question following the activation. This research study aims to look at the effect that the use of certain words (primes) exerts of respondents in a market research survey.

Background.

In the present experiment, the goal is to study the effect of verbiage and question sequencing on survey results. The following specific research questions have been addressed: (i) Does the presence of specific numerals (namely, "one" and "three") in questions affect answers to those subsequent questions which require a numeral in the answer? (ii) Does the presence of a phrase (namely, "saving on food") trigger respondents to think of a brand with the name similar to the phrase (namely, "Save-On-Foods") when answering the subsequent question?

Our hypothesis is that due to priming effect, respondents who are exposed to numerals "one" and "three", as well as the phrase "saving on food", will be more likely to say "one", "three" or "Save-On-Foods" in their answers to subsequent open-ended questions. If, however, the study reveals that there is no significant difference in responses of those who were exposed to the triggers above and those who were not, one could conclude that there has been no priming effect and that a researcher can have freedom to use whatever words and phrases they like before open-ended questions.

Design and Materials.

The experiment described here involved conducting two online surveys with two groups of Canadians: a test group and a control group (one survey per group). The survey was programmed in SurveyMonkey, an online survey development cloud-based software. The respondents were informed that the questions would focus on their grocery shopping habits and expectations. This topic was selected merely due to the fact that most Canadians would find it relatable. The surveys contained five screening questions (to identify respondents' age, gender, province they reside in, English language proficiency and whether they purchased groceries in the past month) and ten main-body questions. In order to target only those respondents who could enable us to answer the research questions above, the survey was programmed to terminate those who did not do any grocery shopping in the past month and those who lived outside of the provinces where the grocery store chain "Save-On-Foods" is located. While the screening questions were identical in the two surveys, the main-body questions were manipulated with the research questions in mind. Table 1 presents the differences between the two surveys (the differences are presented in bold type).

Table 1.

Survey Questions

Test Group Questions	Control Group Questions
Q1. When you do grocery shopping, which of the following attributes are important to you (please select **at least THREE options**)? [RANDOMIZE] Good selection of products High quality of products Friendliness and politeness of staff Cleanliness of the store Store having a good loyalty program Convenient location of the store Store open long hours **Saving on food** [ANCHOR] Other (please specify)	Q1. When you do grocery shopping, which of the following attributes are important to you (please select **all that apply**)? [RANDOMIZE] Good selection of products High quality of products Friendliness and politeness of staff Cleanliness of the store Store having a good loyalty program Convenient location of the store Store open long hours Store having special offers Other (please specify)
Q2. Please list **THREE** grocery stores that **first** come to your mind.	Q2. Please list **any** grocery stores that come to your mind.
Q3. Which **ONE** of the **THREE** grocery stores you just listed do you go to most often? [INSERT ANSWERS FROM QA1]	Q3. Which of the grocery stores you just listed do you go to most often? [INSERT ANSWERS FROM QA1]
Q4. In a typical week, how many times do you go grocery shopping?	Q4. In a typical week, how many times do you go grocery shopping?

The differences in bold type present the triggers which are expected to prime respondents to answer questions in a certain way. To be precise, the triggers "three", "one" and "first" in the questions about attributes of shopping experience (Q1), recall of grocery stores (Q2) and grocery stores shopped at most often (Q3) are expected to increase the frequency of responses "one" and "three" to the question about the frequency of grocery shopping (Q4). Furthermore, the phrase "saving on food" (Q1) is expected to facilitate the recall of the grocery store brand "Save-On-Foods" in "unaided recall" question (Q2).

Subjects

The sample was supplied by SurveyMonkey (Contribute and Rewards Panels). One hundred Canadians participated in the experiment: 50 in the test group and 50 in the control group. Data was examined for quality: all answers were found to be of high quality and no respondents' answers had to be removed. 43 of the 100 subjects were male and 57 female. The average age was 47 years (range: 23 to 68). Most subjects evaluated their English language proficiency as "Excellent" or "Good" and merely 4 as "Okay". 35 respondents reside in Alberta, 42 in British Columbia, 12 in Manitoba, and 10 in Saskatchewan. As mentioned above, the survey targeted only residents of those provinces in which "Save-On-Foods" stores are located to ensure there is a non-zero probability that respondents are familiar with this grocery store brand.

Results

Results of the study confirmed the original hypotheses. Overall, questionnaire type (questionnaire containing primes vs. one not containing primes) had a significant effect on the results. First, Table 1 shows the results for question 2 (Q2. Please list **THREE** grocery stores that **first** come to your mind. / Please list **any** grocery stores that come to your mind). The percentages in the table reflect the proportion of respondents who listed each of the brand as one of their three or more options and, therefore, they do not add up to 100%. As demonstrated in Table 2, when question 2 was preceded by the version of question 1 that contained the attribute "saving on food", respondents were considerably more likely to recall "Save-On-Foods" when asked to list grocery stores (the upward arrow indicates statistically significant difference at 95% confidence interval). The difference can be attributed to the priming effect exerted by "saving on food" in question 1.

Second, the presence of the primes "three", "one" and "first" affected the answers to question 1 (frequency of grocery shopping). The test group overall provided lower numbers when asked about the frequency of their weekly grocery shopping, with answers "one" and "three" being significantly more frequent. The control group provided skewed higher when answering the question about the frequency of their weekly grocery shopping (see Table 3).

Table 2.

Unaided Recall of Grocery Stores

Grocery Store	Questionnaire with Prime	Questionnaire without Prime
Safeway	54%	52%
Co-Op	32%	42%
Sobey's	10%	24%
Superstore	28%	34%
Costco	56%	40%
Save-On-Foods	78%↑	42%
Loblaw's	10%	10%
M&M	2%	4%
Shoppers Drugmart	4%	2%
Walmart	20%	28%
T&T	2%	8%

Table 3.

Frequency of Shopping

# of Times a Week Shopping	Questionnaire with Prime	Questionnaire without Prime
1	30%↑	10%
2	6%	18%
3	46%↑	16%
4	6%	12%
5	4%	16%↑
6	2%	14%↑
7	6%	14%

Conclusions and Directions for Future Research

The results of the study provides the empirical evidence showing that the presence of triggers like numerals "one", "first", "three" and "saving on food" activates the relevant concepts in the mind of a survey respondent and, a result, when answering an open ended question before the activation dies down, the respondent is likely to provide answers that are semantically related to the triggers "one", "first", "three" and "saving on food". This finding has significance for the theory of questionnaire design. It suggests that a researcher who designs questionnaires should be cautions and make sure to sequence questions in a way that would minimize the priming effect on questions following triggers.

There is a number of promising directions for future research related to this topic. For example, even though some attempts have been made to investigate how long the activation lasts from the temporal point of view, no conclusive answer has been arrived at as of yet. Another direction for research could be to study whether any profiling variables affect the strength of the priming effect, for example, whether the province a respondent lives (and the number of grocery stores and popularity of a brand in that area) or respondents' language proficiency (native speaker vs. non-native speaker) could affect the strength of the priming effect. This would require a larger sample size.

References:

1. Ariely D. Predictably Irrational. NY: HarperCollins, 2008. 304 p.
2. Burke D., Yee P. Semantic priming during sentence processing by young and older adults. *Developmental Psychology*. 1984. № 20. P. 903–910.
3. Colston H. Using figurative language. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 275 p.
4. Fussell S., Krauss R. The effects of intended audience on message production and comprehension: Reference in a common ground framework. *Journal of Experimental and Social Psychology*. 1989. № 25. P. 203–219.
5. Kahneman D. Thinking fast and slow. NY: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
6. Malhotra N. Marketing Research. An Applied Orientation. NJ: Pearson, 2010. 897p.
7. Questionnaire Design. Lectures in Principles of Market Research Certificate Program, the University of Georgia. 2020.
8. Sedivy J., Carlson G. Sold on language: How advertisers talk to you and what this says about you. Chichester, 2011. 330 p.
9. Thaler R., Sunstein C.R. Nudge. Improving decisions about health, wealth and happiness. London: Penguin Books, 2009. 312 p.
10. Winters S. Lexical blending in Ukrainian: System or sport? University of Calgary Dissertation. Calgary, 2017. 329 p.
11. Zwitserlood P., Schriefers H. Effects of sensory information and processing time in spoken-word recognition. *Language and Cognitive Processes.* 1995. №10. P. 121–136.

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: lilia.chernysh@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-84-86

Черниш Л. З., Кошлань М. В. Антитеза, як семантична особливість стилю Йозефа Рота у трансформації понятійних одиниць трагізму та краси. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 84–86.

УДК: 81`367.335:82-32

Черниш Ліля Зенонівна,
кандидат філософських наук, доцент
Кошлань Марія Володимирівна,
асистент
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

АНТИТЕЗА, ЯК СЕМАНТИЧНА ОСОБЛИВІСТЬ СТИЛЮ ЙОЗЕФА РОТА У ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОНЯТІЙНИХ ОДИНИЦЬ ТРАГІЗМУ ТА КРАСИ

У статті розглядається антитеза, як одна із стилістичних фігур художнього твору "Левіафан" Йозефа Рота та є певною ознакою ідіостилю цього автора. Антитеза представлена автором у цих творах не як порівняння двох слів, словосполук тощо, а як порівняння, протиставлення двох світів – реального та омріяного, за допомогою якого автору вдалося передати трагізм через красу, що можна вважати винятковим різновидом антитези та надати їй дефініцію стилістичної антитези. В даному контексті антитеза є тою мовною одиницею, що визначає трансформацію понятійних одиниць трагізму та краси і створює таким чином, понятійний дискурс.

Ключові слова: *теза, антитеза, ідіостиль, семантична особливість, емоційний тонус, понятійний дискурс, стилістична фігура.*

Lilia Z. Chernysh,
Ph.D., Docent
Maria V. Koshlan,
Assistent
National University «Lviv Polytechnic», Lviv

ANTITHESIS AS A SEMANTIC FEATURE OF JOSEPH'S STYLE IN THE TRANSFORMATION OF CONCEPTUAL UNITS OF TRAGEDY AND BEAUTY

The article examines the antithesis as one of the stylistic figures of Leviathan's artistic work, which is a crucial element of conceptual discourse and allows us to speak about the isolation of Joseph Roth's idiostyle.

The antithesis presented by the author in the work of Leviathan is not just a comparison of two words, phrases, sentences, etc., but comparison and even a juxtaposition of the two worlds – the real and the dreamed one. Through this antithesis, the author managed to convey the tragedy of the dreamed world through beauty, through descriptions of the main character, because of the contrast between the beautiful, the ugly, the weak, the strong, the pale, the bright, which gives the work a specific colour and can be considered an exceptional kind of antithesis.

Using concepts such as comparison and antithesis, we can say that a comparison is a litmus unit. It defines the essence and truth of a phenomenon, and if we speak of a language that also reflects the spiritual side of native speakers, namely: mentality, value system, morality, then we are talking about style and the author in whose language we discover being. After all, antithesis opens many ways for individual style, because it has different stylistic functions and contributes to the immersion in the essence of the phenomenon that we know.

In this context, it is possible to distinguish such kind of antithesis as stylistic antithesis, which not only isolates the idiostyle of the author but is also a critical linguistic and stylistic unit of the whole conceptual discourse.

Key words: *thesis, antithesis, idiostyle, semantic feature, emotional tone, conceptual discourse, stylistic figure.*

Одним з надзвичайно важливих аспектів пізнання світу та реалій є знаряддя, за допомогою якого ми пізнаємо важливі для нас речі. Це є і набутий досвід, і мова, яка залишається чи не найважливішим носієм інформації. Не завжди, на жаль, набутий для пізнання досвід є тим очікуваним пізнанням, до якого прагнемо. Власне, за допомогою мови пізнаємо, відтворюємо та порівнюємо події, явища тощо. Порівняння та протиставлення тези антитезі – це той лакмусовий ідентифікатор, який визначає сутність та правдивість того чи іншого явища і, якщо ми говоримо про мову, яка віддзеркалює в тому числі і духовну сторону носіїв мови, а саме: менталітет, систему цінностей, мораль, то й говоримо про стиль та автора, мовою якого пізнаємо буття. Адже антитеза відкриває багато доріг для індивідуального стилю, тому що вона має різні стилістичні функції і сприяє заглибленню у суть явища, яке пізнаємо. Але саме мова допомагає розкрити індивідуальний стиль автора. Індивідуальність та історичність зумовлюють ідіостиль письменника, а художній текст несе на собі відбиток авторських переживань, уявлень та навіть автобіографічні уривки.

Антитеза не є новим явищем, її досліджували такі вчені, як Л. О. Новіков, який поділяє її на нерозгорнуту та розгорнуту, М. Ільченко, який вважає, що антитеза полягає у драматичному запереченні певної тези, О. М. Рижко, яка в основу антитези кладе філософське розуміння світу як єдності протилежностей, М. П. Брандес, яка доводить, що антитеза – це стилістична фігура, яка побудована на підкресленому протиставленні протилежних понять.

Аналізуючи ці визначення дослідників антитези та, досліджуючи стиль Йозефа Рота, можемо доповнити антитезу розгорнуту та нерозгорнуту завуальованим протиставленням понять, які так яскраво представлені у досліджуваному нами творі. Шукаючи драматичне заперечення певної тези, знаходимо його у протиставленнях описів головного героя – продавця коралів.

Посилаючись на філософське розуміння світу, як єдності протилежностей, знаходимо абсолютно протилежні риси характеру головного героя, які поєднані в одній особі, що передає філософське ставлення героя до світу.

Як приклад для аналізу антитези, як семантичної особливості, яка відрізняє ідіостиль автора, вибрано твір Йозефа Рота, де антитеза представлена у надзвичайно розгорнутому виді, не окремими словами, не окремими словосполуками чи реченнями, а цілими абзацами, описами. Адже Йозеф Рот – це автор, який за визначенням Георга Лукача: "...письменник-реаліст виняткових здібностей" [5, с. 433].

Йозеф Рот вміє настільки гостро передати душевний стан своїх героїв, що складається враження, наче він описує свої переживання, нездійснені мрії, світ, в якому він живе і світ, про який він мріє. Водночас у творі Йозефа Рота «Левіафан» маємо протиставлення світу, в якому живуть головні герої, протиставлення певного незадоволення сьогоденням мріям про невідомий світ, про світ уявний, в певній мірі вигаданий. На жаль, твір має трагічний кінець, що зумовлений протиставленням, тобто антитезою, реальності та мрій. Але яка це антитеза !

Це цілі абзаци описів прекрасного та сумного, це саме той ідіостиль, який передає увесь трагізм у прекрасному. Тут є присутні і порівняння за емоційним тонусом, і порівняння простих, побутових речень, протиставлених один одному у форматі теза – антитеза. Оповідання «Левіафан» є прикладом такого ідіостилю, де антитеза представлена не стільки виключно мовним явищем, скільки мовно-стилістичним, що являє собою свого роду окремий різновид антитези, як більш широкого, розгорнутого мовно – стилістичного явища, за допомогою якого можна прослідкувати філософське розуміння світу, як єдності протилежностей. Це і визначає **актуальність** даної розвідки.

Метою нашого дослідження є виокремити певний різновид антитези, як не лише явища мовного, але й стилістичного, антитези, яка продемонстрована цілими абзацами, які передають протиставлення прекрасного трагічному. У творах Йозефа Рота простежуємо чітке протиставлення тези антитезі...

"Sie meinten es gut mit ihm, sie liebten ihn sogar, ***diesen stillen****, langaufgeschossenen, rothaarigen Juden mit den treuherzigen und manchmal* ***verträumten porzellanblauen Äuglein****, in denen die Ehrlichkeit wohnte,* ***die Redlichkeit des Handelns****, die Klugheit des Fachmanns und zugleich die Torheit eines Menschen, der niemals das Städtchen Progrody verlassen hatte."* Здавалося би, де тут можна знайти антитезу ? Бачимо протиставлення тихого, замріяного чоловіка, який, ймовірно, живе у своєму світі і, водночас, здатність цього ж чоловіка промовляти, переконувати, як одна із основних запорук вдалої торгівлі. Можемо вважати цю антитезу завуальованою, що є складовою нерозгорнутої антитези і являє собою різновид антитези стилю автора.

Es war ein hartnäckiger Kampf, den ***der magere Jude allein gegen eine gewaltige Mehrzahl*** *geiziger und mißtrauischer,* ***kräftiger*** *und manchmal gefährlich betrunkener Männer auszufechten hatte.* Натомість тут знаходимо протиставлення фізичних даних, тобто один худорлявий єврей проти цілої групи міцних, кремезних чоловіків.

Hier hatte er einen Bund ***Korallen zu billig verkauft****, dort einen kleinen Diebstahl nicht bemerkt, heute einem alten Kunden keine Draufgabe geschenkt, gestern dagegen einem neuen und gleichgültigen* ***eine ziemlich wertvolle Kette****.* Маємо антитезу, де протиставлені поняття «дешевий» та «коштовний», причому обидва поняття стосуються дій однієї і тої ж самої особи, можливо, як прояв відсутності будь-яких принципів, або прояв зміни настрою ? Або філософське світосприйняття ?

Im Innern Nissen Piczeniks aber jubelte gleichzeitig ***eine fremde und dennoch wohlvertraute*** *Stimme: Piczenik geht zu den Korallen!* Як можна мати водночас голос і чужий, і сповнений довіри ? Чи є ця антитеза прямою чи завуальованою?

Korallen trägt übrigens hoch und nieder, sie erhöhen den Niederen und den Höhergestellten zieren sie. Korallen kann man morgens, mittags, abends, und in der Nacht, ***bei festlichen Bällen*** *zum Beispiel tragen, im Sommer, im Winter, am Sonntag und an Wochentagen, bei der Arbeit und in der Ruhe, in fröhlichen Zeiten und in der* ***Trauer.*** Наче в продовження протиставлення рис характеру та фізичних даних головного героя, автор навіть протиставляє корали, якими торгує це самий герой, наче вплітаючи тезу та антитезу в один сюжет, переплітаючи прямий опис з описом опосередкованим, який, можливо, створює ще більше протирічь у сюжеті. Антитеза є завуальованою, нерозгорнутою.

Noch niemals hatte ***der schweigsame Korallenhändler*** *eine* ***so lange*** *und so eifrige* ***Rede*** *vor lauter fremden Menschen gehalten.* І знову маємо повторення при описі головного героя, наче автор ще раз підкреслює, наскільки різними можуть риси, притаманні одній людині. Теза і антитеза.

Ach ja: es war ***nicht mehr der alte kontinentale Nissen Piczenik****, der da mit einem bewaffneten Matrosen sprach, es war nicht der Nissen Piczenik aus dem kontinentalen Progrody,* ***sondern ein ganz neuer Mann, so etwa wie ein Mensch, dessen Inneres nach außen gestülpt worden war****, ein sozusagen gewendeter Mensch, ein ozeanischer Nissen Piczenik. Ihm selbst schien es, daß er nicht aus der Eisenbahn gestiegen war, sondern geradezu aus dem Meer, aus der Tiefe des Schwarzen Meeres. So vertraut war er mit dem Wasser, wie er niemals mit seinem Geburts- und Wohnort Progrody vertraut gewesen war.* Продовжуючи сюжет, автор представляє головного героя наче оновленого, наче такого, який нарешті вирвався зі світу, де він був мовчазний і невпевнений, у світ, про який він завжди мріяв, до якого він прагнув. І ось зараз автор представляє його уже не посереднім продавцем коралів, а людиною океану....Чи маємо, знову ж таки, тезу та антитезу завуальовану, чи, так би мовити тезу-антитезу мовленнєву ? Чи можливо автор використовує тезу – антитезу з метою довести читача до логічного драматичного розвитку подій ?

An die ***blütenweißen, die rabenschwarzen****, die korallenroten – ja die korallenroten – Wände der Schiffe, der Boote, der Kähne, der Segeljachten, der Motorboote schlägt zärtlich das ewig plätschernde Wasser, nein, es schlägt nicht, es streichelt die Schiffe mit hunderttausend kleinen Wellchen, die wie Zungen und Hände in einem sind, Zünglein und Händchen in einem.* ***Das Schwarze Meer*** *ist gar nicht schwarz. In der Ferne ist es* ***blauer als der Himmel****, in der Nähe ist es grün wie eine Wiese.* Сюжетна лінія тези та антитези прослідковується у, здавалося б, простих описах: море, стіни корабля....Але які це описи у виконанні Йозефа Рота – це не просто білий, чорний колір, а колір – ***blütenweis*** und ***rabenschwarz,*** навіть стіни корабля, човна були не просто червоні, а ***korallenrot.***

Це протиставлення, це відтворення тези – антитези надає твору своєрідного сюжету і є, знову ж таки, ознакою ідіостилю Йозефа Рота. Так само, як і наступне речення, де протиставлені кольори чорний і біло-золотий, тобто не просто білий або золотий, а саме таке поєднання підсилює протиставлення – теза – антитеза.

Vor der strahlenden ***weißgoldenen*** *Pracht des Offiziers nimmt er die* ***schwarze*** *Mütze ab, und seine roten geringelten Haare flattern im Wind.*

Gott hat den Menschen Augen gegeben, das ist wahr, aber was sind ***gewöhnliche Augen*** *gegen* ***Augen, die durch ein Fernglas sehn****? Gott hat den Menschen Augen gegeben, aber auch den Verstand, damit sie Fernrohre erfinden und die Kraft dieser Augen verstärken!*

Чи не хоче автор через тезу «звичайні очі» та антитезу «очі, які дивляться через бінокль», тобто сприймають світ не таким, як він є насправді, а через призму, показати, що це два різні світи – світ, який ми сприймаємо очима і світ, який нам допомагає відтворити штучний прилад, тобто світ або віддалений, або наближений, залежно від того, яким ми цей світ хочемо сприймати.

Er hatte sich vorgenommen, ***sofort*** *nach dem Abschied vom jungen Komrower nach Progrody* ***zurückzufahren****. Aber er blieb dennoch in Odessa.*

І знову сумління, і знову протиставлення: рішення їхати відразу додому і все-таки антитеза – залишитись в Одесі. І знову цей світ, сповнений протиріччя, сумнівів, певне незадоволенням своїм життям. Пошук гармонії, філософський драматизм.

Er wünschte sich in diesen Stunden Söhne und Enkel – und es war kein Zweifel – er hätte sie alle ***zur See*** *geschickt, Matrosen wären sie geworden. Indessen lag, unfruchtbar und* ***häßlich, seine Frau*** *daheim, in Progrody.*

Протиставлення мрії, в даному контексті це – море і реальність, та дружини, яка виглядала потворною...Чи не закладена в цій тезі антитеза про те, що мрія колись стає реальністю і не тільки не манить до себе, а й втрачає елемент прекрасного. Мабуть, дружина, теж колись була мрією, як зараз, для прикладу, море...За допомогою цієї тези антитези знаходимо філософське осмислення світу, його цінностей.

Zu Haus, in Progrody, war indessen die Saison für Korallen. Dies wußte Nissen Piczenik wohl, aber es war ja nicht mehr der alte kontinentale Nissen Piczenik, sondern der neue, der neugeborene ozeanische.

Und am Abend, wenn Nissen Piczenik aus dem Bethaus heimkehrte, erwartete ihn nicht mehr der helle Gesang ***der schönen Mädchen,*** *sondern* ***lediglich seine Frau****, der gewohnte Teller mit Zwiebeln und Rettich und der kupferne Samowar.*

І знову протиставлення гарних дівчат і його дружини.

Und seine dunklen Augen, die man im ersten Moment für sanft hätte halten können, glühten von Sekunde zu Sekunde so stark, daß eine merkwürdige Brandröte mitten in ihrer Schwärze aufglühte. Unter ***dem schwarzen gezwirbelten*** *Schnurrbärtchen lächelten* ***weiß und schimmernd*** *die Mausezähnchen des Lakatos.*

Просте протиставлення тези і антитези, чорного і білого, чітко окреслені кардинально протилежні полюси.

Und da kein Kunde mehr zu Nissen Piczenik kam, gab er daran nicht etwa den falschen Korallen die Schuld, sondern dem strengen Winter. Indessen war der Laden des Herrn Lakatos in Sutschky immer überfüllt. Und bei ihm kauften die Bauern die tadellosen und ***billigen Korallen*** *aus Zelluloid und nicht* ***die echten*** *bei Nissen Piczenik.*

Дешеві корали протиставлені правдивим. Як теза – світ реальний і антитеза – світ омріяний, нерозгорнута антитеза....

Aus einem toten Material machte man ***Korallen,*** *die aussehen wie lebendige und noch schöner und vollkommener waren als echte und lebendige! Was war, damit verglichen,* ***die Gehirnerschütterung der Frau****?*

Автор подає тезу про корали, які виглядають, як живі, правдиві і, натомість, дружина, яка постраждала від струсу мозку і не йде в жодне порівняння з прекрасними, живими коралами. Протиставлення реального, живого і того, що теж було колись прекрасним, але вже відцвіло. Трагічно....

Er kaufte ihr einen der dauerhaftesten Grabsteine und ließ ehrende Worte in diesen einmeißeln. Und er sprach morgens und abends ***das Totengebet für sie****. Aber er* ***vermißte sie keineswegs.***

Як бачимо є теза про те, що, хоча герой і молився про дружину, тим не менше він не відчував в жодному випадку її відсутності. Теза піклування про близьку людину і водночас антитеза відсутності потреби в цій людині.

Er ***sehnte sich*** *nach dem Frühling. Und als er endlich kam, erkannte Nissen Piczenik, daß er sich* ***umsonst*** *nach ihm gesehnt hatte.*

Маємо тезу "весна", про яку мріяли, яку очікували і, як результат, антитеза – даремне очікування. Знову розбиті мрії, знову невиправдане очікування, знову протиставлення омріяного і реального.

Nun aber ***war der Frühling da****, immer wärmer brütete die Sonne, jeden Tag wurden die Eiszapfen an den Dächern kürzer und die schmelzenden Schneehaufen am Straßenrand kleiner – – und* ***keine Kunden kamen*** *zu Nissen Piczenik.*

Es wurde ***immer wärmer,*** *der Schnee verschwand, der linde Regen regnete, die* ***Veilchen in den Wäldern sprossen****, und in den Sümpfen quakten die Frösche: aber* ***kein Kunde kam****.*

Знову теза "весна", „фіалки" і антитеза – невиправдані очікування – жодного клієнта. Теза очікуваного, бажаного і антитеза – розчарування від того, що очікуване не відбулось. В якийсь дивний спосіб, Йозеф Рот протиставляє протягом цілого оповідання тезу антитезі – мрії, очікування і реальний світ, красоту і потворність.

Viele gute Leute von Progrody sagten nicht mehr: Hier geht ***der Korallenhändler*** *vorbei — sondern sie sagten einfach:* ***Nissen Piczenik*** *geht eben vorbei – er war ein großer Korallenhändler.*

Теза "торговець коралами" і антитеза – просто ім`я. Немає пафосності, немає відчуття власної вартості, а є просто звичайний громадянин.... Є філософське протиставлення, є присутній драматизм, до якого автор веде нас протягом цілого оповідання, протягом постійного протиставлення, використовуючи тезу та антитезу, яка є основною семантичною особливістю не тільки даного оповідання, але й усього стилю Йозефа Рота.

Висновки: Тема визначення ідіостилю Йозефа Рота у понятійному дискурсі є темою для тривалого дослідження. Як бачимо в оповіданні "Левіафан" чи не основною ознакою є протиставлення тези та антитези. Антитеза є і розгорнутою і нерозгорнутою, і філософським відображенням драматизму, який переданий порівнянням красивого та трагічного, реального та омріяного, постійні сумління. Присутність антитези є основною ознакою ідіостилю Йозефа Рота, що дає можливість досліджувати творчість цього автора на предмет семантичних, стилістичних та інших мовних явищ та є великим полем для дослідження стилю Йозефа Рота у майбутньому.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс. М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. 416 с.
2. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке: Семантический анализ противоположности в лексике. М., 1973. 290 с
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. 215 с.
4. Рижко О. М. Практична стилістика: навчальний посібник. К.: НАУ, 2010. 320 с.
5. Lukács G. Radetzkymarsch. *Joseph Roth. Leben und Werk* / D. Keel, D. Kampa. Zürich, 2010. S. 432–439.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: alla.arkhanhelska@upol.cz

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-87-94

Архангельська А. М. Трансформації стійких висловів з компонентами-власними іменами в сучасному українському медійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 87–94.

УДК: 811

Архангельська Алла Мстиславівна,
доктор філологічних наук, професор кафедри славістики Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка)

ТРАНСФОРМАЦІЇ СТІЙКИХ ВИСЛОВІВ З КОМПОНЕНТАМИ-ВЛАСНИМИ ІМЕНАМИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ[1]

Статтю присвячено стійким висловам (фразеологізмам, усталеним порівнянням, пареміям) з компонентом-власним іменем у сучасному українському медіадискурсі. У центрі уваги – семантичні та структурно семантичні трансформації стійких висловів з онімним компонентом та факти оказіонального фразеологічного моделювання. Розглянуто питання активності фразеологічних перетворень стійких висловів із прецедентними та непрецедентними іменами в українських медійних текстах, виявлено характер та типи трансформацій стійких висловів із запозиченим та питомим онімним компонентом, зокрема й посталих унаслідок фразеологічного моделювання. Дослідження зосереджено на трансформаціях стійких висловів міфологічного, біблійного походження, висловів, що містять оніми, пов'язані з історичними постатями, зокрема й з постатями представників сучасного українського політикуму, з конотативними власними іменами як частиною української лінгвокультури, й засвідчені в україномовних друкованих та електронних ЗМІ, у інтернет-блогах і на форумах початку XXI століття.

Ключові слова: *медіадискурс, функція впливу, стійкий вислів, прецедентне власне ім'я, непрецедентне власне ім'я, трансформація, моделювання.*

Alla M. Arkhanhelska,
DrSc., professor.
Palacky University, Faculty of Art, Department of Slavonic Studies,
Czech Republic

TRANSFORMATIONS OF SET PHRASES WITH THE PROPER NAME COMPONENT IN THE MODERN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE

The paper deals with set phrases (phraseologisms, set comparisons, and proverbs) with the proper name component of the precedent and unprecedent nature in texts of modern Ukrainian media. The paper is focused both on the semantic and structural semantic transformations of set phrases with the proper name component and on creating the transformed phrases on the basis of the model. The paper traces the rate of transformations of phraseological units and proverbs with the proper name component of the precedent and unprecedent nature in the modern Ukrainian media discourse, investigates the types of transformations (semantic and structural-semantic), outlines the trends of transforming set phrases based both on Ukrainian and borrowed proper names, and describes the creation of transformed units on the basis of the model. The study is based on the material of biblical names, ancient names, mythological anthroponyms, names of historical persons and figures in modern politics as well as connotative onyms that are a component of the Ukrainian linguoculture, which were all investigated based on Ukrainian printed and electronic publications, Internet forums and blogs of the beginning of the 21st century.

Key words: *discourse of media, influential function, set phrase, proper name of the precedent and unprecedent type, transformation, modelling.*

Мовопростір мас-медіа в оновленому українському суспільстві початку XXI століття зорієнтований на новий рівень взаємовідношення інформаційної функції та функції впливу, на відхід від одноплановості, імперативності, з одного боку, і зміні питомої ваги адресанта та адресата, з іншого. На передній план виходить осмислений діалог автора з читачем, мета якого – спонукати останнього до всебічного осмислення, інтерпретації й оцінки подій суспільно-політичного життя, сформувати у нього активну життєву позицію. Особливе місце у мовній об'єктивації такого діалогу належить стійким висловам (фразеологізмам, усталеним порівнянням та пареміям), що входять до скарбниці культурних і соціальних цінностей та уявлень народу про світ і себе у ньому, втілених в образну форму.

Фразеологізм у широкому розумінні – це своєрідний мікротекст [16, с. 178], що постає як носій не лише певної інформації, а й потужного прагматичного потенціалу. Пристосування фразеологізмів – відносно стійких відтворюваних експресивних поєднань лексем, яким властиве цілісне значення [9, с. 5], – до певного змістового й мовного оточення відкриває нові можливості для реалізації впливової функції медіатексту через активний діалог з читачем, адже стійкі вислови своєрідно

[1] Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky fi nanční podpoře MŠMT ČR a Fondu pro podporu vědecké činnosti UP v Olomouci grantového projektu *FPVČ2017/01 Žena v novém ukrajinském slovníku: lingvoekologický rozměr.*

інтерпретують світ, виражають суб'єктивне, зазвичай оцінне ставлення мовця до нього. Як мовні засоби, позначені метафоричністю, оцінками, емоційністю та експресією, вони відкриті для оновлення, що забезпечено, з одного боку, відносною стійкістю їх змісту та форми, з іншого, – гнучкістю в процесі актуалізації. Стимулом їх видозміни є структурні й стилістичні параметри – наявність детермінантів, певної міри десемантизації компонентів, структурно-смислова організація стійкого вислову фразеологічного чи паремійного характеру, зашифрований у ньому образ, внутрішня форма [19, с. 229].

Перетворення й оновлення стійких висловів у синхронії зумовлені трьома основними чинниками: авторськими інтенціями як базовими стимулами фразеоперетворення і фразеотворення, креативною здатністю адресанта до моделювання внутрішнього й зовнішнього планів стійкого вислову; мовною компетенцією адресата-читача та його здатністю ідентифікувати й декодувати інформацію про зміст і форму оновленого вислову; особливостями змістової та граматичної організації стійкого звороту як знака [17, с. 6]. З-поміж трансформацій стійких висловів розрізняємо *оказіональні перетворення* уже наявних у мові одиниць у конкретному тексті різного характеру та *творення* нових одиниць за наявними структурними моделями. Переплетення узуально-мовного, узвичаєного, традиційного й видозміненого, трансформованого автором тексту, та позамовного, зумовленого авторською інтенцією та його лінгвокреативним мисленням як виявом зв'язку між змістом відомого стійкого прототексту та широкого медійного тексту, може спричинювати найрізноманітніші й найнесподіваніші мовні, стилістичні, емоційні й оцінні зсуви. Відомо, що основним принципом організації публіцистичного тексту є взаємодія стандарту та експресії, а сучасна публіцистика якраз і намагається порушувати стандарти, використовуючи нові, незвичні й неочікувані мовні засоби. Їх постійний пошук спонукає до активного використання трансформованих стійких висловів у медійному тексті.

Вивчення стійких висловів з компонентом-власною назвою давно привертало увагу дослідників. Найчастіше його було спрямовано на проблеми семантичного статусу власного імені, на його природу й характер як антропонімного компонента, його роль у мотивації фразеологічного значення та вплив на сукупну семантику сталого вислову. Так чи так у цій площині постає питання особливості семантики власного імені. Нерідко вчені взагалі сумніваються у правомірності її виокремлення як особливого аспекту власної назви, іноді семантику власних назв прирівнюють до семантики загальних назв, від яких вони утворилися, або переносять на ті образи, що складаються у нашій свідомості як денотати імен, чи вважають, що основне значення власних назв у тому, що це імена [див. дет. 14, с. 404–417]. А. Кравчук уважає, що власну назву не варто трактувати як безпоняттєвий знак-ідентифікатор, оскільки в мові й особливо у мовленні вона наповнена значеннєвим змістом [7, с. 185–191]. В. Абаєв і Н. Запольська говорять про набуття антропонімом ідеосемантики як результату взаємодії власної назви з лексичною системою конкретної мови, розуміючи під ідеосемантикою суму пізнавальних та емоційних уявлень, в яких відображене складне внутрішнє життя слова в його минулому та сьогоденні [5; 1]. Залежність характеру ідеосемантики від мінливих у часі й просторі культурних домінант робить власні імена цілісними культурними орієнтирами, а відтак – предметом постійної напруженої соціокультурної й культуромовної рефлексії. На переконання А. Гузієвої, вивчення фразеологізмів з антропокомпонентом має здійснюватися з урахуванням специфіки власної назви, її місця в культурі даної лінгвоспільноти, наявних соціокультурних і власне мовних конотацій, що склалися під упливом тривалого узусу та зв'язку імені з прецедентними текстами загальнолюдської й національної культури [4].

У складі стійкого вислову антропонім виявляє різну міру десемантизації, зумовлену мотивованістю чи немотивованістю ономастичної основи, типом фонових знань (соціально-прагматичних, універсально-енциклопедичних, транснаціональних та національно-специфічних), що це ім'я супроводжують. Найменшою мірою десемантизації позначені антропонімні компоненти біблійного, античного, міфосимволічного походження, найменування історичних постатей та літературно-фольклорних персонажів, що беруть участь у побудові фразеологізмів та паремій. Вони нерозривно зв'язані із генетично «матринським» для них прототекстом і експлікують його у контексті фразеологічному. Стійкі вислови з антропонімним компонентом можуть бути інтернаціональними, проте визначатися у різних мовах неоднаковою мірою подібності, семантичною та структурною інваріантністю. Універсальність їх форми пов'язана з упливом спільної культурно-історичної спадщини, що викликає певну інерційність розвитку їхнього значення у рамках певної культуромовної спільноти.

Власна назва, що реалізує зв'язок носія імені з певними характеристиками, ситуацією чи текстом, перетворюється на символ, який у конденсованому вигляді рефлексує текст чи ситуацію в постійному мікротексті стійкого вислову та його похідних. Непрецедентні імена у складі фразеологізмів та паремій втрачають властивості вказівки на конкретний об'єкт і слугують засобом увиразнення й експресивності на основі співзвучностей, асонансів та рими. І в першому, і в другому випадку антропоніми здатні конотувати ознаки, суміжні зі «своїм» класом, ознаки-характеристики чи дії людини. Різноманітність зв'язків основ власних імен (як мовних, так і позамовних) відображається і на структурі внутрішньої форми стійкого вислову, і на його значенні, оскільки денотація власних назв як би окреслює ту сферу діяльності, до елементів якої тяжіють їх переосмислені значення, відображаючи через посередництво імені фрагменти антропозорієнтованої дійсності. Власна назва у складі стійкого вислову починає апелятивізуватися, стаючи узагальненим найменуванням однорідних предметів, яким властива сукупність певних ознак та властивостей, перестає бути виразником індивідуального, одиничного, однак зберігає генетичний та смисловий зв'язок з вихідним іменем і головне – вихідним прототекстом, а під упливом соціально значущих співзначень перетворюється на конотонім, конкретно-номінативне значення якого переходить у площину характеристик загальної назви, у образ, символ. Такі оніми стають ***прецедентними***, відомими представникам певної мовнокультурної спільноти, входять у їхню когнітивну базу, відображаючи конотації – стійкі ознаки поняття, закріплені за цим іменем у даному колективі мовців.

Прецедентні імена протиставляють непрецедентним – т. зв. ***загальним онімам,*** що позначають індивідуальний об'єкт у межах класу однорідних безвідносно до його ознак. Таке ім'я повідомляє інформацію про об'єкт у розмитому вигляді як таку, що не пов'язана з поняттям. Значення загального імені полягає у його зв'язку із денотатом (*Іван* – людина чоловічої статі, *Іван* – людина взагалі), такі імена можуть нести на собі фонову інформацію про об'єкт (*Іван* – чоловіче ім'я). Загальні імена мають національну й соціальну специфіку: національний їх характер полягає передусім в узуальних для даної мови його мовних формах; соціальна маркованість такого імені виявляється у його функціонуванні в мовленні, що стимульовано зовнішнім позамовним середовищем та характером ситуації спілкування [15, с. 236].

Загальні оніми набувають значущості лише в конкретному мовленнєвому акті. Порівняно з прецедентними онімами, вони мають меншу культурну й національну цінність, позаяк поза контекстом несуть на собі малу кількість фонових сем. Семантично переосмислюючись, вони теж перетворюються на конотоніми й набувають здатності формувати високу міру виразності й експресивності. Часто такі імена зазнають узагальнення ще до фразеологізації завдяки своїй соціальній оцінності. Процес апелятивізації такого імені – процес лексичний, він тісно пов'язаний із контекстуальною і, відповідно, певною фразеологічною «обкаткою» власного імені [10, с. 16]. Таким чином, якщо прецедентні імена фразеологізувалися разом із вихідним для них прототекстом, то загальні зазнали узагальнення й стереотипізації під упливом головно соціальних чинників і вже в цьому узагальненому значенні потрапили у фразеологічний контекст, закріпившись у ньому на правах його смислового центру.

Сьогодні в українському мовознавстві констатуємо підвищений інтерес до вивчення фразеологізмів з компонентом-власним іменем, до проблем їхнього функціонування у мові та мовленні, зокрема й у зіставному плані [11; 7; 6; 2; 3; 12], проте питанням їх трансформацій в мові сучасних українських мас-медіа присвячені лише одиничні розвідки [13]. Тому завдання цього дослідження – простежити співвідношення активності трансформацій фразеологізмів та паремій[2] з антропонімним компонентом-прецедентним та непрецедентним іменем у медійному тексті, виокремити їх типи, окреслити тенденції оновлення стійких висловів з компонентом-власним іменем в українському медійному дискурсі. Біблійні, античні імена, міфоантропоніми, імена історичних осіб і постатей сучасного політикуму, конотативні оніми як складник української лінгвокультури будуть досліджені на матеріалі друкованих та електронних видань, інтернет-форумів та блогів початку XXI століття.

Уживання власного імені в культурних текстах утворює зв'язки двох типів: ім'я може актуалізувати зовнішні чи внутрішні якості його носія, ситуацію, пов'язану з носієм імені, а може актуалізувати увесь прототекст. В обох випадках ім'я стає прецедентним. Трансформації стійких висловів із **прецедентним іменем** у мові сучасних українських мас-медіа представлені найбільшою мірою, з-поміж них значну частку складають антропоніми античного та біблійного походження. Такі одиниці не просто пов'язані із вихідним для них прототекстом – вони несуть на собі потужну фонову інформацію, виявляючи зв'язок із ширшим для них культурним контекстом, фрагменти якого відкривають простір для смислових варіацій та перетворень стійких висловів, уміщених у новий для них текст. Фразеологізм *скринька Пандори* закріпився в українській мові у значенні «вмістище зла, лиховісний дар», актуалізувавши один із фрагментів міфу «джерело нещасть та бід». Проте, за античним міфом, Пандора випустила зі скрині на волю всі лиха, а на її дні залишилася лише надія. Саме цей фрагмент ширшого вихідного прототексту став базовим для подвійної актуалізації її змісту шляхом активізації компонента питомого міфологічного сюжету у заголовку «*Суд зі скринею Пандори*» (Україна молода, 03.08.2011). У статті йдеться про розгляд у Вищому адміністративному суді багатостраждальної справи щодо присвоєння Віктором Ющенком звання «Герой України» Степанові Бандері та Роману Шухевичу. На судове рішення прийшли українські націоналісти та правозахисники, які дуже сподівалися на те, що суд залишить рішення В. Ющенка в силі, і з надією ставили перед журналістами питання: «Невже не лишилося чесних суддів?». Однак за те, щоби позбавити керівників ОУН та УПА цього звання, проголосувало четверо з п'яти членів ВАС. В іншому заголовку «*Регіонали відкривають ящик Пандори*» (Українське слово, №13, 2011) не цілком коректно відтворений журналістами українською мовою фразеологізм *скринька Пандори* актуалізовано у його узуальному значенні «вмістище зла».

Ще одна цікава авторська інтерпретація стійкого вислову античного походження, де засобом творення емоційності та образності стає залучення окремих елементів широкого міфологічного прототексту, пов'язана із висловом *бочка Діогена,* який в українській мові має кілька значень: «аскетичне дуже невибагливе житло»; «добровільна ізоляція від навколишнього світу». *Жити у бочці Діогена* – про людину, що звикла задовольнятися малим, тим, що у неї є. Відомо що давньогрецький філософ кінічної школи Діоген Синопський жив у бочці, бажаючи показати, що справжній філософ, який пізнав сенс життя, не потребує матеріальних благ, важливих для пересічних людей. У заголовку «*Репортаж із бочки Діогена*» (День, №29-30, 2011) вислів унаслідок семантичного розширення набуває локальної семантики із додатковим прирощенням змісту «місце зосередження філософів»: стаття є репортажем з Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України з нагоди вручення премій видатним українським філософам.

Вислів *сади Семіраміди* має переносне оцінно-позитивне значення «прекрасні, незвичайні місця», пов'язане із генетично первинним значенням словосполучення, адже *сади Семіраміди* – одне із семи чудес світу. Унікальність їх у тому, що вони були висячими. У мові мас-медіа оцінний і семантичний регістр одиниці розвивається в іншому, до того ж оцінно-протилежному напрямку: «*Лише тоді українська журналістика віднайде свою базу під ногами, тому що поки що ми такі* ***висячі сади Семіраміди***» (День, № 29–30, 2011). Підставою для трансформації семантики стала подвійна актуалізація прямого значення факультативного компонента «висячі», який асоціативно проектується на семантику вислову *висіти в повітрі* «перебувати у підвішеному, невизначеному стані»: у статті йдеться про невизначеність української журналістики, відсутність чітких ідейних та суспільних орієнтирів. Подібний приклад розвитку семантики у напрямку заміни його конотативного змісту з плюса на мінус маємо у прикладі «*Ще один «подвиг Геракла»: Екологічний мінус – в екологічний плюс*» (Україна молода, 08.04.2002). Вислів античного походження *подвиг Геракл*а книж. «праця, що вимагає неймовірних зусиль»[3] набуває у заголовку статті іронічного значення, позаяк далі йдеться про негативний вплив Авдіївського коксохімічного заводу Донецької області на довкілля та неймовірні спроби керівництва заводу приховати від громадськості небезпечні для людей і природи наслідки, намагання представити негативне як позитивне. Якщо в узуальному значенні вислову *подвиг Геракла*

[2] У науковій літературі сьогодні маємо чимало класифікацій трансформацій фразеологізмів та паремій у конкретному їх уживанні. Найбільш повною і вдалою з них є, за нашим переконанням, класифікація, запропонована А. Мелерович та В. Мокієнком [8, с. 17–27]. Спираючись на неї, ми поділяємо усі трансформації, виявлені нами у зібраному матеріалі, на *семантичні* та *структурно-семантичні*, усвідомлюючи, що такі трансформації виявляються значною мірою гетерогенними, відтак провести між ними чітку межу складно, а в аналізі звертаємо особливу увагу ще й на *оказіональне моделювання* стійких висловів.

[3] проте приносить позитивні наслідки, адже нелюдські зусилля Геракла увінчалися 12-ма його подвигами – він таки досяг результату, корисного для себе й інших.

маємо семантичні маркери «надлюдські зусилля → на користь», то в іншому контекстному оточенні у нього, узятого в лапки, ці маркери набувають протилежних оцінок: «надлюдські зусилля → на шкоду».

Дещо незвичним і не цілком зрозумілим на перший погляд видається оновлене вживання вислову *Сізіфова праця* із субституцією – заміною компонента *праця* на *справа* у значенні «справа національного самоусвідомлення» у заголовку до інтерв'ю: «*Микола Рябчук: наша українська справа – великою мірою* ***Сізіфова справа***» (Громадське радіо, 28.05.2016), адже відомо, що *Сізіфовою працею* називають чию-небудь безплідну, важку, нескінченну роботу; надзвичайні зусилля, які не дають бажаних результатів; так говорять про щось непосильне, а у тексті йдеться про цілком аксіологічно протилежне. За оповіддю, боги прирекли Сізіфа на страшну кару вічно котити на гору важкий камінь. Як тільки камінь торкається вершини гори, він виривається із Сізіфових рук і летить у прірву. Тоді Сізіф спускається за ним і все починається спочатку. Із тексту інтерв'ю з М. Рябчуком, автором книги «Каміння й Сізіф», з'ясовуємо, що він у такому баченні проблем українства опирався на інтерпретацію міфу Альбертом Камю, у якого Сізіф теж котить камінь вгору, але в той момент, коли камінь досягає її вершини, Сізіф відчуває себе вільним. Це – момент свободи, він переможець і він незламний. На думку М. Рябчука, саме так себе інколи почувають українці, бо ж у тексті інтерв'ю маємо зміну негативно-оцінного складника змісту на позитивно-оцінний. Трансформація цього типу може бути визначена як інтерпретативне перифразування. Далі у тексті статті натрапляємо на цікаві прийоми обігрування оновленого змісту вислову *Сізіфова праця* (у першому випадку із використанням прийому алюзії, у другому – із заміною компонента *камінь* на «параметрично» інтенсивніший *брила,* який в актуальному контексті повертає вислову семантику безрезультатності: Журналіст: «*Проблема* ***викочування каменюк*** *– тільки українська проблема?*» М. Рябчук: «*Ситуація універсальна, але в нас є своя специфіка* ***каміння,*** *деякі з них нам* ***підкидають*** *зі сходу*» і далі: «*Міфічний* ***Сізіф****, обливаючись потом,* ***котить*** *під гору міфічну, але від того не легшу* ***брилу,*** *бо в ньому не вмирає надія викотити її на вершину. Український селянин так само без надії сподівається*» (Громадське радіо, 28.05.2016). На подібну інтенсифікацію семантики «непосильний» шляхом привнесення компонента з аугментативним маркером *каменюка* натрапляємо й у назві поезії Броніслава Грищука «*Котить* ***каменюку*** *Сізіф*» (Літературна Україна, 29.12.2005). Заміна компонента *камінь* на більш актуальний для сучасного українського суспільства *барикади* переводить трансформований вислів у зовсім іншу, ідеологічну площину: «*Це не* ***Сізіфові барикади*** *– це точка неповернення*» (Українська правда, 12.12.2013) – так сприймав автор протестні барикади на Майдані Незалежності в Києві наприкінці 2013 року, що на початку 2014 переросли у події Євромайдану.

Генералізація змісту як переосмислення стійкого вислову в напрямку розширення значення до гіперсеми «брудний, мерзенний» спостерігаємо в заголовку «*Авгієві стайні українських виборів*» (Україна молода, 06.02.2009). Вислів античного походження *Авгієві стайні* позначає занедбане, брудне місце чи занедбані справи. Унаслідок ампліфікації як уведення в текст заголовка назви конкретного об'єкта – *українські вибори* – на перший план виходить сема *бруд* перен. «те, що є аморальним, викликає моральну огиду; огидне».

Цікаві трансформації семантики супроводжують вислів із компонентом *Фенікс* – антропоморфізованою назвою птаха у міфології деяких стародавніх народів. У Єгиптян і фінікійців це – чарівний птах, який, проживши кілька сот років, спалював себе, а потім воскресав із попелу молодим, перен. «символ безсмертя, невмирущості, відродження» (пор. укр. *воскреснути як Фенікс із попелу* «воскреснути з мертвих»). У медійному тексті виявляємо заголовок «*Пролітаючи над гніздом Фенікса*» (Дзеркало тижня, 27.09.2014), який можна уважати своєрідною контамінацією двох прецедентних текстів – назви культового фільму Мілоша Формана «Пролітаючи над гніздом зозулі» з його ідеєю бунтаря-одинака та змістових фрагментів міфу про Фенікса. Стаття – про потенційні можливості реанімування й відродження української державності після Євромайдану і можливу роль у цьому процесі Президента Петра Порошенка. Подальший текст оприявнює асоціативне обігрування фрагментів міфу про Фенікса із буквалізацією їх значень: «*Як би він* [президент Порошенко] *з цим справився – міг би стати Феніксом. А якщо лише імітувати діяльність, то держава ризикує перетворитися на попіл, а президент – на опудало Фенікса*» (Дзеркало тижня, 27.09.2014).

Заголовок з контамінованим висловом «*Не ходіть у розвідку з дволиким Янусом*» (Демократична Україна, 01.08.1999), пор. *ходити в розвідку* (з ким) і *дволикий Янус*, конденсує у собі семантику обох із них, розкриваючи основний зміст статті: до парламентської коаліції мають входити однодумці, а не випадкові люди чи партії, що дочасно пристосовуються до ситуації, але у вигідний для них момент зрадять (*Янус* сьогодні – символ нещирості, лицемірства та брехні вочевидь саме через наявність у цього бога двох облич, спрямованих у протилежні боки)[4].

Міф про Сциллу та Харибду – двох чудовиськ, що жили на прибережних скелях по обидва боки Мессінської затоки і створювали мореплавцям небезпеку з усіх боків (*між Сциллою і Харибдою* «потрапити в небезпеку, що загрожує звідусіль, опинитися між двома вогнями») відкриває можливості для ампліфікації, свого роду конкретизації об'єктів та атрибутів небезпеки, що чатує звідусіль: «*Ну а поки Україна борсається* ***між Сциллою користолюбства та Харибдою некомпетентності****, її сусіди принаймні вибудовують цілком ефективні системи витрачання коштів платників податків*» (Дзеркало тижня, 05.10–11.10.2011); «***Між «Сциллою» ревальвації та «Харибдою» девальвації***» (Галицькі контракти, 24.11.2002); «***Кучмівська «Сцілла»*** *або ж* ***Ющенківська «Харибда»***» (Економічна газета, 07.07.2001).

В окремих випадках вислови античного походження з антропним компонентом набувають доволі несподіваного поширення: «*Гордіїв вузол з ковбаси*» (Україна молода, 16.04.2006). Замітка розповідає про м'ясопереробне підприємство, яке заборгувало робітникам значні кошти, отож автор залучає неочікувані асоціації, конкретизуючи абстрактне поняття *Гордіїв вузол,* як би матеріалізуючи його (адже ковбасу у вузол зав'язати і справді можна): з одного боку, буквалізуючи семантику частини компонентів «вузол з ковбаси», з іншого – підсилюючи його семантикою антропокомпонента *Гордіїв* (вузол) «заплутана справа», адже саме хлібороб Гордій, якого фрігійці, за порадою оракула, обрали царем, на згадку про своє несподіване звеличення поставив у храмі Зевса віз і прив'язав до нього ярмо дуже заплутаним вузлом, який практично неможливо було розв'язати.

[4] Цікаво, що давні римляни з цим божеством дверей, входів і виходів, проходів і переходів, початку та кінця негативно-оцінних характеристик людини жодним чином не асоціювали.

Не можемо оминути увагою ще один цікавий приклад розширення значення біблійного за походженням вислову *Ноїв ковчег* у заголовку статті «*Ноїв ковчег українства. В Одесі триває мультимедійна виставка «Іван Гончар – звитяга одного життя»* (День, 15.06.2011). «Ноєвим ковчегом українства» називають збірку Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» – унікальну приватну колекцію народного мистецтва, експонати якої відомий скульптор Іван Гончар почав збирати ще в 50-і роки XX століття. У той час, коли державні музеї орієнтувалися виключно на соцреалізм, в музеї Івана Гончара була представлена українська народна культура, зокрема народне мистецтво, без ідеологічних обмежень і цензури. Субституція стійкого вислову *Ноїв ковчег* компонентом *українства* призводить до актуалізації та часткового переосмислення питомо первинного, а нині периферійного її значення: в сучасній українській мові вислів, який раніше шанобливо розуміли як місце порятунку від страшної катастрофи, використовують виключно в іронічному контексті: як образ набитого ущерть приміщення, де живуть надзвичайно різні його мешканці; як приміщення, просто переповнене людьми. У медійному контексті вислів *Ноїв ковчег українства* слід розуміти як надійний притулок від негоди та злигоднів, як місце порятунку українства від того, що є небезпечним для народу й нації: від денаціоналізації, забуття свого коріння, втрати своєї української ідентичності.

Цікавих зовнішніх трансформацій зазнає й вислів про *блудного сина,* що походить із біблійного сюжету. У Євангелії є притча про сина, що покинув батьківську домівку й прогуляв увесь батьків спадок. Сьогодні *блудним сином* називають людину, яка відкололася від своєї сім'ї, рідного дому (з алюзією до відомої картини Рембранта «Повернення блудного сина»). Проте у медійному дискурсі вислів *повернення блудного сина* починає уживатися для характеристики політичних діячів-перебіжчиків, земляків-втікачів тощо, що після невдалих «мандрівок» або перебування на чужині повернулися чи мають повернутися назад, причому не лише «синів», але й «дочок». Компонент *син,* який несе на собі менше змістове навантаження порівняно із *повернення* та *блудного,* позначений широкими можливостями для субституцтивної заміни його власним іменами (з індентифікаторами статі, національної належності, громадської функції тощо) діячів сучасної української політики: «*Помаранчева революція пожирає своїх кумів: з України виганяють* ***блудного грузина Жванію****. Одного з ідеологів помаранчевої революції, кума президента Давида Жванію, можуть позбавити українського громадянства*» (Майдан-ІНФОРМ, 20.05.2008), «*Повернення* ***блудного депутата Тимошенко***» (News.meta.ua, 16.04.2010), «***Повернення блудного Клименка****. Втікач мріє про політичну кар'єру в Україні*» (Pravda.com.ua, 23.09.2015), «*Панамський в'язень, або* ***повернення блудного Каськіва***» (Українська правда, 26.08.2016), «*Повернення Савченко – це* ***повернення блудної дочки****, яку в Україні ніхто не чекає»* (Народна дипломатія, 30.05.2016)[5].

Стійкі вислови з антропонімним компонентом прецедентного характеру в сучасних українських медійних текстах набувають як «передбачуваних», так і «непередбачуваних розширень. Проілюструємо цю тезу прикладом із висловом античного походження *Дамоклів меч,* що закріпився в українській мові в значенні «постійна небезпека, що загрожує при позірному добробуті», відсунувши на другий план давно забуте інше його значення «скоро станеться лихо». Сьогодні *Дамоклів меч* – символ постійної тривоги й небезпеки. Давніше значення вислову «скоро станеться лихо» у текстах мас-медіа актуалізується шляхом уведення актантного вербального конкретизатора з метою уточнення дії, яка супроводжує Дамоклів меч: «*Лиш би ми самі не знищили цю красу, не нашкодили самі собі, не завдали непоправного прийдешнім поколінням. Над Дністром-бо занесено* ***дамоклів меч***» (Голос України, 13.02.2016), «*Нехтуванням пунктів регламенту Закону «Про місцеве самоврядування» Юрій Гамар відтягує* ***дамоклів меч****, який зловісно навис*» (Самбірська газета, 24.11.2016), «*Гороскоп на 2012: Азарова може «зрубати»* ***дамоклів меч*** *під новий рік*» (Відголос.com, 04.12.2011), «*Президент обіцяв, що Україна відсуне* ***«дамоклів меч»*** *і стане енергетично незалежною*» (Телеканал ТВІ, 22.02.2013).

Уміщений у відповідний контекст, вислів здатен актуалізувати один із компонентів міфічного сюжету, не представленого у словниковій дефініції: за давньогрецьким переказом, сиракузький тиран Діонісій I запропонував на один день зайняти престол своєму фавориту Дамоклу, котрий уважав свого покровителя найщасливішою людиною у світі, яка має все: владу, багатство, повагу. Так Діонісій хотів дати йому «скуштувати» свого «щастя». Проте під час бенкету Дамокл раптово помітив над своєю головою гострий меч, підвішений на кінській волосині, і зрозумів, що благополуччя – примарне. Заголовок «*Дамоклів меч міністерського «щастя»*» (День, 11.11.2006) передує статті про мінливу долю міністрів, призначених коаліційним урядом, у якому «дружили один проти одного» блоки Тимошенко та Януковича. В іншому випадку актуалізовано інші фрагменти міфічного прототексту: «*Напевно Росія як дамоклів меч нависатиме над нами ще довго. Важливо, щоб волосинка, на якій меч причеплений, не обірвалася*» (День, №96, 2007).

У виявлених контекстах вислів *Дамоклів меч* набуває цілком очікуваного розширення: ампліфікований компонент уточнює об'єкт як джерело небезпеки: «*дамоклів меч депортації*» (День, №174, 2010), «*дамоклів меч режиму*» (День, № 212–213, 2010), «*дамоклів меч нової помаранчевої революції*» (День, №105, 2010), «*дамоклів меч русифікації*» (Український народний союз. Альманах. 1975 р.). Почасти вислів із прецедентним антропонімом набуває конкретних гіпонімічних значень як складників гіперонімічного поняття «небезпека» й уживається як синонім до штрафні санкції: «*Бойко: Росія скасувала «дамоклів меч». Росія та Україна домовилися про скасування штрафних санкцій за невибірку обов'язкового обсягу газу, який закладений в контракті*» (Українська правда, 25.04.2010); борги: *«Азаров: Україна частково впоралася з «дамокловим мечем»*» (Радіо Ера, 14.09.2011) – про борги, що висіли над українським бюджетом; до проблем із законом: «*Дамоклів меч – це проблеми з законом, які «світять» міському голові»* (Самбірська газета, 25.11.2016) або й до назви конкретного закону: «*Закон «Криголам» – Дамоклів меч, що завис над Україною. В стінах парламенту закон про люстрацію пафосно називають «криголамом»*» (Gazeta.ua, 01.10.2014). Виявлено й набуття ним антропного значення: «*Ми висіли над ним* [Донецьким аеропортом]*, як дамоклів меч. Ми й досі залишаємося тим мечем*» (Українська правда, 18.01.2016) – так говорили про себе

[5] Часом біблійний за походженням фразеологізм ужито журналістами помилково: «*Травмована широтою «вибору без вибору», людина стоїть, як* ***Буриданова ослиця,*** *перед огромом суперечливої інформації та тільки кліпає очима*» (Litakcent.com, 06.07.2010). Відомий вислів *буриданів осел (віслюк)* уживається на позначення людини, яка не може прийняти важливого рішення, коливається у виборі між двома рівнозначними можливостями. Вислів, що першим спадає на думку як такий, що може бути потенційно контамінованим із попереднім, – *валаамова ослиця* «про тиху, покірливу, мовчазну людину, що несподівано висловлює протест, обурення, сміливо захищає свою думку і впевнено боронить свої права; вираз символізує крайній протест, обурення», проте він не має з наведеним медійним контекстом нічого спільного.

льотчики-захисники Донецького аеропорту. В окремих випадках вислів з абстрактним значенням отримує квантитативний поширювач: «*Перед Нацрадою стоїть кілька питань і висять* <u>*три*</u> ***дамоклові мечі***»» (Espreso, 13.03.2013).

Натрапляємо й на приклади, у яких трансформований вислів отримує неочікувані атрибути: «<u>*Хімічний*</u> ***дамоклів меч*** *уже в минулому. У Горлівці Донецької області з території колишнього хімзаводу на утилізацію до Європи вивезли останні тонни шкідливих відходів виробництва*» (Урядовий кур'єр, 13.03.2017), «*Тому сьогодні над Польщею не висить* <u>*«братський»*</u> ***«дамоклів меч»***» (Волинь, 04.09.2015) (стаття підкреслює наявність свободи слова й творчості журналістів Польщі – на відміну від їх українських колег, що перебувають, на переконання авторів тексту, під постійним тиском з боку Росії, на позначення якої й до сьогодні уживаною залишається ідеологема «старший брат», що в сучасних умовах отримала виразно негативну конотацію, звідси й іронічний атрибут «братський») та неочікувані розширення: «*Кому це вигідно і кому потрібно, щоб* ***«дамоклів меч»*** <u>*залишитися без*</u> <u>*води*</u> ***висів*** <u>*над цілим містом?*</u>» (Житомирщина, 06.06.2012).

Серед власне українських прецедентних висловів нам вдалося виявити лише один, котрий постає трансформованим у медійному тексті. Йдеться про прислів'я *Іван носить плахту, а Настя булаву*, що своїм виникненням завдячує реальним постатям української історії – гетьману Петру Скоропадському та його дружині Насті, як була значно сильнішою особистістю, ніж її чоловік як володар булави, тому й стала реальною правителькою Війська Запорізького за часів його гетьманування. В еліптованому вигляді паремія використана на позначення Юлії Тимошенко, яку свого часу називали «єдиним чоловіком в українській політиці»: «*Прем'єр Юля – нове перевтілення гетьмана Насті. Після висловленого про Президента і біло-блактиних логічно було б очікувати, що автор почне розсипатися в компліментах «Юлі, яка носить булаву»….*» (Сьогодні, 05.03.2010).

Трансформації стійких висловів з **непрецедентними іменами** виявлено у незначній кількості. Такі антропоніми оточені мінімальним фоновим ореолом, частіше не несуть на собі якої-будь суттєвої інформації, крім вказівки на стать чи вік людини, відтак не дають вагомих підстав до трансформацій саме на рівні компонента-антропоніма, який сприяє в структурі вислову лише його експресивності, забезпечуючи влучну риму, співзвучність імен тощо. Трансформації таких компонентів виявляються проблематичними через порушення рими, яка звичайно супроводжує вислови з власними іменами[6]. Власні імена національного антропонімікону у структурі стійкого вислову почасти не значать нічого – вони є лише засобом увиразнення його форми римуванням, а їх функція редукується до вказівної (*той – та, він – вона, чоловік – жінка*).

Як приклад можемо навести трансформацію вислову *парочка – Мартин і Одарочка,* де римоване вживання чоловічого та жіночого імені формує стійку асоціацію, підкріплену римою, яка унаслідок частого повторення стає постійною характеристикою імені (*Мартин і Одарочка* = однакові). У виявленому прикладі маємо перетворення на структурному рівні, зміну синтаксичної побудови трансформованого вислову – порядку компонентів із субституцією оцінного атрибутива *чудова,* але не зміни самих особових імен «героїв» приказки: «*У нас кажуть: Мартин і Одарочка – чудова парочка, або Який брів, таку стрів*» (Informator.news, 26.07.2016) – у тексті розповідається про те, що вілла Петра Порошенка в іспанському місті Марабелья розташована поряд із віллою Володимира Путіна і маєтком відомого співака Рода Стюарта, проте придбана вона була ще до його президентства.

Так само зредукованою може бути й семантика власного імені у одиницях із виразними ознаками запозиченості з інших мов. І тут лише в одиничних випадках виявлено субституцію заміну антропонімного компонента на інший, теж антропонімний, із зміною контексту оказіонального вислову, який «вписано» в тогочасну суспільно-політичну ситуацію в Україні: «*Якщо* ***Янукович*** *не піде до народу, то народ піде до* ***Януковича***» (Вільне життя, 25.07.2013) – якщо Президент Янукович не повернеться обличчям до народу, то народ може повстати, що і сталося у 2013–2014 роках на Майдані (пор. *Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет піде до гори*). Незначна кількість таких прикладів, на жаль, не дає змоги простежити тут хоч якісь закономірності або ж принаймні ймовірнісні тенденції.

Проте впадає у вічі тенденція до **фразеологічного моделювання** як заміни неантропонімного компонента на антропонімний – у такий спосіб виникає трансформа як оказіональний вислів, утворений за моделлю уже наявного: «*Де два Івани – там три* ***Гетьмани***» (7 днів. Рівне, 28.04.2016) (пор. *Де два українці, там три гетьмани*). Частіше субституцію антропоніми творять оновлену й конкретизовану власним іменем внутрішню форму «старого» вислову – це імена реальних сьогочасних політиків, відомих усім представникам лінгвокультурної спільноти. У таких випадках онім набуває типового для нього індивідуально-номінативного значення. Вислів зазнає оказіональних перетворень, які часто ґрунтуються на грі слів – омонімійному збігові загальної і власної назви: «*Європа* ***Рибака*** *бачить здалека»* (Кіровоградська правда, № 33, 2009) (пор. *рибак рибака бачить здалека*), «*На городі* ***Бузина****, а в Києві гламур»* (Вітчизна, № 5–6, 2009) – стаття представляє критичні роздуми Наталі Черненко над творчістю й феноменом відомого українського письменника, журналіста й телеведучого Олеся Бузини (пор. *на городі бузина, а в Києві дядько*). Часом заміна компонента є неочікуваною, проте «прив'язаною» до конкретної події та інформації у статті: «*На городі бузина, а в Києві* ***Рибкін***» (Голос України, № 43, 2004) – про приїзд до Києва депутата Держдуми Росії Івана Рибкіна.

Вислів *вовка боятися – в ліс не ходити* активно трансформується через заміну компонента *вовка* (джерело небезпеки) на ім'я конкретного політика, оціненого автором статті як небезпечного: «*На запитання про відкриття за сфальшованими даними кримінального провадження в Росії стосовно Дмитра Яроша він зазначив:* ***Путіна*** *боятись – в ліс не ходити»*» (News, ефір від 10.03.2014), «***Путіна*** *боятись – в туалет не ходити*» (Ukrinform.ua, 31.12.2015) – у другій частині паремії вбачаємо очевидну алюзію на відому обіцянку-погрозу Путіна терористам «мочити їх в сортирі». Кризовий український медійний дискурс сьогодні рясніє прізвищем цього політика у трансформованих фразеологізмах та пареміях із субституйованим компонентом – його прізвищем: «*Не такий страшний* ***Путін****, як його малюють*» (Сільські вісті, 30.09.2015), «*Не такий страшний* ***Трамп****, як друг Путіна в Парижі*» (Високий замок, 30.11.2016), «*Не такий страшний* ***Путін****…*» (Військо України, 07.2015). Тут трансформи сягають вихідного вислову *Не такий страшний чорт, як його малюють*: у першому

[6] Свого часу Іван Франко біля вислову *Андрею, не будьте свинею, коли вас люде величають* умістив коментар: «Довгий ряд прикладок, прив'язаних до найпопулярніших у нас імен хресних… характеризує те замилування скла́дного, дотепного слова, яким визначається наш народ. У тих прикладах декуди видно їдку сатиру (як от зараз в отсій першій), декуди більше невинний жарт, та нераз не видно нічого крім наміру – посмішити веселу компанію коштом чийогось імени» [21, с. 29].

випадку маємо заміну компонента *чорт* на антропонім *Путін*, у другому в першій його частині – *чорт* на *Трамп*, у другій – контекстне розширення вербального компонента субстантивним *як друг Путіна*, у третьому – заміну того ж компонента вислову на *Путін* з еліпсисом другої.

Ця одиниця як модель виявилася доволі продуктивною щодо фразеологічних трансформацій з уведенням замість компонента *чорт* імен й інших одіозних осіб чи політиків, діяльність яких є непередбачуваною: «*Ізраїльська ТБ: Не такий страшний* ***Тягнибок****, як його малюють*» (Ipress, 23.01.2013) (Олег Тягнибок – лідер партії націоналістичного спрямування «Свобода», відомий, разом із іншим, своїми закликами вішати усіх москалів та євреїв), «*Не такий страшний* ***Єльченко****, як його малюють*» (Україна молода, 11.12.2015) – стаття про заміну постійного представника України при ООН на Володимира Єльченка). До когорти «популярних» у такий спосіб політиків потрапила і Юлія Тимошенко: «*Не така страшна* ***Гюльчатай****, як її малюють: Як Юля остаточно розіс…лась з Бенею Коломойським*» (Pravda.com.ua. Forum, 16.04.2016). Разом із безумовно вартими на увагу численним прізвиськами цього неоднозначного політика, Юлія Тимошенко отримала й прізвисько *Гюльчатай*. З образом Гюльчатай, епізодичної, проте надзвичайно харизматичної героїні фільму «Біле сонце пустелі» Володимира Мотиля, молодшої дружини гарему бандита Абдулли, у мовній свідомості усіх представників старшого покоління пов'язуються стереотипні уявлення про представниць східного гарему як дуже сором'язливих, мовчазних та слухняних жінок, які бояться (не можуть і не хочуть) відкрити своє обличчя. Юля Тимошенко упродовж своєї політичної кар'єри часто виступала у ролі «сірого кардинала» при відомих олігархах, відкрито чи приховано співпрацюючи з ними.

Український вислів *годувати жданиками* (кого) «обіцяти кому-небудь щось зробити, але не виконувати обіцянки» у медіатексті постає у трансформованому вигляді із субституцією заміною компонента *жданики*, який є семантично найпотужнішим у мотиваційній структурі вислову: «*А народ годують «****Європами****» та «****Путіним****»*» (Tema.in.ua, 24.01.2017) – у статті йдеться про невиконані перед Україною обіцянки як з боку Євросоюзу, так і з боку Росії. Прислів'я *Народ скаже, як зав'яже*, у якому римуються дієслівні його компоненти, залишає «відкритою» для субституцій заміни лише назву суб'єкта процесу мовлення. У медіатекстах натрапляємо на його заміну іменем конкретного політика чи його евфемістичною назвою, що набуває статусу власної: *«****Путін*** *скаже, як зав'яже»* (Radio.vesti-ukr.com, 05.12.2014), *«Їхній «****Гарант****» скаже, як зав'яже»* (Eposhta.com, 11.07.2011), адже і противники цього представника світової політики визнають дотепність, влучність його висловлювань. В українському прислів'ї *Він що ступне, то збрехне* із його варіаціями *Він як (не) ступне (не дихне), так і збрехне* «відкритим» для субституцій заміни власним іменем (у нашому випадку – іменем відомої постаті політикуму) зі збереженням римованої форми вислову залишається дейктичний його компонент: «***Путін*** *як не збрехне, то не дихне*» (Obozrevatel.com, 21.03.2017), «***Юля*** *не дихне, як не збрехне*» (Voi.com.ua, 02.11.2016), «***Азаров*** *як не збрехне, то не дихне*» (Censor.net.ua, 01.08.2010). Цікаво, що у подальшій структурі вислову наявні різні перестановки римованих дієслівних компонентів, які за своєю семантикою взаємно передбачають названу ними дію.

Найпоширенішими і найцікавішими у зібраному нами матеріалі виявилися трансформації стійких висловів з **прецедентними іменами** античного, біблійного, міфосимволічного характеру. Серед найчастотніших – активізація компонентів питомого міфологічного обсягу сюжету, численні семантичні видозміни: семантична генералізація з активізацією гіперсеми, семантична спеціалізація з активізацією гіпосеми, семантичне розширення із прирощеннями додаткової семантики, зміна конотативного (аксіологічно-оцінного змісту з «+» на «-» і навпаки), актуалізація периферійних значень стійкого вислову, буквалізація значення антропокомпонента. Найчастіше трансформи постають не у «чистому» вигляді, а в тісній взаємодії із трансформаціями структурно-семантичного характеру: субституцією, ампліфікацією, еліптуванням, контамінуванням. Значною мірою експресивності позначені неочікувані авторські рішення: уміщення одиниці у нетипове контекстне оточення, неочікувані поширювачі, непередбачувані трансформації образу, покладеного в основу питомого стійкого вислову. Має місце також субституція невласного імені власним іменем із уточненням ознак статі, національної, політичної належності тощо.

Стійкі вислови з **українськими прецедентними іменами** трансформуються значно рідше, як і вислови з непрецедентними іменами власне українського та запозиченого характеру: тут переважає фразеологічне моделювання – заміна одного власного імені на інше, актуальне з огляду на сучасну суспільно-політичну ситуацію. Виразною виявилася тенденція субституцій заміни неантропного компонента стійкого вислову на антропний як творення оказіональної одиниці за моделлю, де базовими для трансформацій виступають омонімійний збіг власного та загального імені, субституцій заміна семантичного найвагомішого у складі стійкого вислову неантропного компонента на ім'я сучасного політика чи відомої у мовно-культурному просторі постаті, особистісні характеристики яких у той чи інших спосіб корелюють із семантичними ознаками цих компонентів і не порушують римованої форми вислову.

Література:

1. Абаев В. И. Язык как идеология и язык как техника. *Язык и мышление.* Москва-Ленинград: Изд. АН СССР, 1934. С. 33–54.
2. Алефиренко Н. Ф. Имена собственные в составе фразеологических оборотов русского и украинского языков. *Шоста республіканська ономастична конференція: Тези доповідей і повідомлень*. Одеса, 1990. Т. ІІ. С. 5–7.
3. Бойко О. М., Познанська В. Д.: Конотативні особові імена у складі фразеологізмів народнорозмовного походження. *Українська мова. Теорія і практика*. Київ, 1993. С. 98–106.
4. Гузиева А. Х. Статус имени собственного в составе ФЕ в прецедентных текстах: дисс. … канд. филол. наук. Нальчик, 2003. 150 с.
5. Запольская Н. Н. Рефлексия над именами собственными в пространстве времени и культуры. *Имя: семантическая аура*. Москва: Языки славянских культур, 2007. С. 134–150.
6. Ігнатенко Д. Є. Вираження негативної оцінки у фразеологічних одиницях з власними іменами в англійській та українській мовах. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2013. Вип. 4(70). С. 314–317.
7. Кравчук А.: Семантика антропонімів у польській фразеології. Проблеми слов'янознавства. 2003. Вип. 53. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка. С. 185–191.
8. Мелерович А. М., Мокиенко В. М. Фразеологизмы в русской речи. Словарь. Москва: Русские словари, 2001. С. 17–27.
9. Мокиенко В. М. В глубь поговорки. Москва: Авалонъ: Азбука-классика, 2005. 256 с.
10. Мокиенко В. М. О собственном имени в составе фразеологии. *Перспективы развития славянской ономастики.* Москва: Наука, 1980. С. 57–67.

11. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект: автореф. дис. … канд. філол. наук. Донецьк, 2002. 19 с.

12. Москаленко Н. А. Фразеологізми з антропонімами в українській мові. *Питання сучасної ономастики*. Київ: Наукова думка 1979. С. 166–170.

13. Серебрянська І. М., Мариноха Н. М. Фразеологія античності в мові сучасної преси. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2001. Т. 24 (63). № 4, ч. 1. С. 182–187.

14. Сингаївська Г. В. Семантика антропонімів у складі фразеологічних одиниць (на матеріалі іспанської мови). Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. 2014. Вип. 25. Київ: КНУ. С. 404–417.

15. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.

16. Телия, В. М. Русская фразеология*:* семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

17. Третьякова И. Ю. Окказиональная фразеология. Кострома: Изд. КНУ, 2011. 290 с.

18. Ужченко В. Д., Ужченко, Д. В. Фразеологічний словник української мови. Близько 2500 виразів. Київ: «Освіта», 1998. 224 с.

19. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

20. Фразеологічний словник української мови (Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Т. 1-2. Київ: «Наукова думка», 1993.

21. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Випуск 1 (А-Відати). *Етнографічний збірник*. Львів: Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, 1901. С. 29.

Отримано: 11 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: natadiachuk@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-95-97

Дячук Н. В. Психолінгвістичне розуміння мовних інтенцій політика. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 95–97.

УДК: 811.111:81'42

Дячук Наталія Валеріївна,
кандидат психологічних наук
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ МОВНИХ ІНТЕНЦІЙ ПОЛІТИКА

У статті висвітлюється психолінгвістичне бачення мовних намірів політичного лідера. Зазначено, що мовне середовище будь-якого політика характеризується відкритими та прихованими намірами, ідеями, планами тощо. Мовна поведінка політика наділена різним змістом (емоційним, естетичним, логічним, чуттєвим). Розуміння мовних інтенцій політика здійснюється за допомогою психолінгвістичного методу дослідження, а саме інтент-аналізу, що допомагає глибоко зануритися у текст промови та віднайти приховані інтенції мовця. Текстом дослідження мовних інтенцій політика стала інавгураційної промови виголошеної нинішнім президентом США Дональдом Трампом. Визначено провідну ідею промови та зазначено, що наміри мовця орієнтовані на окреслення процвітаючого майбутнього для його країни та народу.

Ключові слова: *мовні інтенції, політичний дискурс, інтент-аналіз, блок, політичний лідер.*

Nataliia V. Diachuk,
PhD
Zhytomyr Ivan Franko State University

PSYCHOLINGUISTIC UNDERSTANDING OF A POLITICAL LEADER'S SPEECH INTENTIONS

The article highlights the understanding of speech intentions hidden in the political discourse. In order to interact with the audience naturally and smoothly it is essential for a political leader to operate with the intentions of utterances sufficiently.

This paper proposes a psycholinguistic method of speech intention understanding based on President Donald Trump's inauguration speech. The method of a political text study is known as intent-analysis is regarded to be one of the most effective in analyzing political leader's intentions, ideas and ambitions. The technique uses a political discourse with intention tags to regard the intention of separate paragraphs, sentences or even separate lexical units. The intent-analysis of the research went through several stages from choosing the decisive blocks from the text to analyzing the most influential concepts that made the ideas of the blocks and finished with singling out the key speech intentions and drawing conclusions.

A political inaugural speech analysis has shown that the most beneficial intention lying in Donald Trump's inaugural speech aims at establishing good relations with bordering countries and the whole world by making his own country and American citizens the most prosperous amongst other nations. The general mood of the political text under discussion is fully optimistic that is found out via semantically positive units.

Key words: *speech intentions, political discourse, intent-analysis, block, political leader.*

Постановка проблеми. Процес продукування мови починається і керується чіткими уявленнями про те, що сказати, тобто наміром або довербальним повідомленням. Цей намір може також функціонувати як стандарт точності, за яким можна виміряти фактичну продуктивність. Специфіка спілкування дуже складна, оскільки у даний процес залучаються різні когнітивні та рухові навички. Процес розмови починається з фіксованих намірів, які згодом реалізуються у мові. Ці наміри мають додаткову функцію забезпечення показника правильності висловлювання [1]. Але емпірично дослідженої конкретної природи цих намірів в значній мірі не визначено. Це частково пов'язане з великою складністю вивчення суб'єктивного аспекту цього когнітивного процесу, що свідчить про **актуальність** даного дослідження. Тому **метою** нашого дослідження стало вивчення природи мовної інтенції – одного з найперспективніших та найпотужніших напрямків дослідження мовної комунікації. Інтенція розглядається науковцями як намір мовця, що розкриває потаємний психологічний зміст його комунікативного меседжу та прямо пов'язана зі змістом діяльності, потребами та установками. **Об'єктом** дослідження було обрано інавгураційну промову нині діючого 45-го президента Сполучених Штатів Америки – Дональда Трампа [5].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Політичний дискурс як важливий аспект комунікативного впливу став джерелом для дослідження для багатьох вчених, а саме: Н. В. Кондратенко, Л. Л. Славова, О. О. Чорна, Ф. С. Бацевич, Н. В. Кутуза, О. М. Холод та ін. Не менш важливе місце питання політичної риторики займає серед закордонних вчених (Т. А. ван Дейк, М. Едельман, С. Іссерс, Дж. Лакофф, П. та ін.). Питання інавгураційних промов жваво вивчали О. В. Спиридовський, О. Й. Шейгал, О. В. Горіна, А.Т. Тазміна та ін.

Певні аспекти функціонування мовної особистості висвітлено у працях Л. І. Мацько, О. О. Потебні, М. С. Вашуленка, С. Я. Єрмоленка, М. І. Пентилюк та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Мовленнєва поведінка мовця в суспільстві визначається як інтенціонально спрямована, що має на меті значний вплив на слухача. Вона суб'єктивно націлена на специфічний предмет, активність свідомості особи [4]. Відтак, будь-яке повідомлення (усне чи письмове) вміщує в собі одну або більше інтенцій.

Мовна інтенція – намір мовця виразити певну комунікативно-значущу доцільність, використовуючи мовні засоби. Сутність мовних інтенцій виявляють її потреби, мотиви та цілі. Ці показники зумовлюють мовні вчинки та слугують денотатами мовного твердження. Мовні інтенції характеризують мовленнєвий тон комуні канта [2]. Отже, мовна інтенція – закономірна, керована нормами та принципами соціально-мовної поведінки мовленнєва операція, що має на меті звернутися до адресата у тому чи іншому мовному випадку.

Наше дослідження присвячується текстоутворюючим мовним інтенціям, оскільки базується на низці висловів політика, що утворює текст. Вираження інтенцій у тексті між оратором та аудиторією прогнозує існування двох етапів: фокусування на об'єкті та вираження мовцем власного відношення до нього. Дослідження інтенцій включає в себе виокремлення наявних інтенцій в тексті та їх експертне оцінка. Якщо не вдається віднайти в тексті яскраво виражені мовні інтенції, подальшій стадії передує його переформування наступним чином: лаконічна заміна лексичних частин такого ж смислового забарвлення з оптимальним відтворенням хронології тексту та опущенням фальшивих припущень; видалення незначних елементів, що конкретизують основні моментів їхнього змісту [3].

Методом дослідження слугує метод запозичений з психолінгвістики, знаний як інтент-аналіз, який дає змогу об'єктивувати приховані від безпосереднього сприйняття сторони мовленнєвого матеріалу, тобто розкриває підтекст, закладений у нього комунікатором та дозволяє виявити його реальне ставлення до певного об'єкту, події, ситуації тощо.

Метод інтент-аналізу ґрунтується на намірі, цілі, направленості на свідомість людини, на її план дії та її мовні вчинки [5]. Інтенції, які має та висловлює мовець є не просто переживаннями зі своїм змістом та формою існування, що націлене на сприйняття чогось, але й ідентифікацією та аналогією свідомості з тим, на чому ґрунтується увага в даний момент.

Одним із найбільш складних і спірних моментів у використанні зазначеного діагностичного інструментарію є точна кваліфікація інтенцій, адже для певного жанру тексту специфічним є підбір лексичних та граматичних одиниць, які дуже часто слугують способом розпізнання прихованих інтенцій мовця. Основною метою методу є реконструкція картини світу, про яку повідомляє індивід на основі мовної продукції. В основі отриманих даних лежить акт суб'єктивного оцінювання інтенціональної спрямованості аналізованого елементу дискурсу.

Інтент-аналіз дозволяє реконструювати інтенції мовця згідно його мовленнєвої поведінки, розпізнати та проаналізувати таємний та незримий зміст тексту, що важко детально проаналізувати, застосовуючи інші методики дослідження.

Метод інтент-аналізу є дієвим у визначенні мовних намірів політичних лідерів. Однією з ключових спрямованих інтенцій політика є агітація виборців, що передбачає заохочення аудиторії, об'єднання сил, спільну інтеграцію та посилення власних позицій [6, 7]. Кожен з цих елементів тісно пов'язаний з колом інтенцій та намірів, які часто, але з різною періодичністю та частотністю з'являються в передвиборній промові з ціллю привернути увагу присутніх, закликати їх до активних чи пасивних вчинків різних видів [8].

Процедура дослідження. Застосування інтент-аналізу для вивчення текстів політичного спрямування має на меті пояснити широке поле питань, від соціальних, психологічних до індивідуальних та загальногромадських. Інтент-аналіз охоплює та вирішує вплив мовних засобів на свідомість натовпу, картину світу слухачів та їхнє світосприйняття.

Інтент-аналіз нашого дослідження проходив у три етапи. Перший етап операції інтент-аналізу ґрунтувався на виділенні певних специфічних питань та визначення зв'язків та відношень між елементами та ознаками досліджуваних питань. На другій стадії кожній характеристиці приписувалося конкретне значення за наступними показниками: моральність, динамізм, компетентність. Останній етап ґрунтувався на узагальненні результатів з подальшим оцінюванням за двополюсними шкалами: моральність – аморальність; динамізм – пасивність; компетентність – некомпетентність, наприклад «+1», «0», «-1».

Для здійснення інтент-аналізу ми обрали інавгураційну промову 45-го президента Сполучених Штатів Америки – Дональда Трампа.

На першому етапі дослідження виділяємо ключові пропозиції. З цією метою звужуємо інформацію, опускаючи малозначиму інформацію. Згодом віднаходимо предикати, що наповнюють головні категорії.

1. Громадяни Америки (the citizens of America):

✓ *об'єдналися, щоб відновити країну (re now joined in a great national effort to rebuild our country)*

✓ *повернули собі владу (we are transferring power from Washington, D.C. and giving it back to you, the American People)*

✓ *платити власну ціну за процвітання Вашингтону (Washington flourished – but the people did not share in its wealth)*

✓ *відтепер контролюють уряд (our government is controlled by the people).*

✓ *знову почнуть перемагати (will thrive and prosper again; America will start winning again, winning like never before).*

2. Попередня правляча партія (another party)

✓ *діяла в своїх інтересах (Washington flourished – but the people did not share in its wealth; Politicians prospered – but the jobs left, and the factories closed; The establishment protected itself, but not the citizens of our country)*

✓ *насолоджувалася усіма бонусами (Their victories have not been your victories; their triumphs have not been your triumphs)*

✓ *виділяла гроші на іноземну промисловість, а не американцям (enriched foreign industry at the expense of American industry; and spent trillions of dollars overseas while America's infrastructure has fallen into disrepair and decay. We've made other countries rich while the wealth, strength, and confidence of our country has disappeared over the horizon).*

✓ *захищала кордони інших країн (We've defended other nation's borders while refusing to defend our own; Subsidized the armies of other countries while allowing for the very sad depletion of our military)*

3. Ми (Трамп та громадяни США) *(We are one nation)*

✓ *будемо визначати курс Америки і курс світу (Together, we will determine the course of America and the world for years to come).*

✓ *все зробимо (we will get the job done)*

✓ *дивимося тільки у майбутнє (we are looking only to the future).*

✓ *хочемо, щоб нас почули у кожному повсюди (to be heard in every city, in every foreign capital, and in every hall of power)*

✓ *будемо застосовувати нову стратегію (a new vision will govern our land).*

✓ *розбудуємо країну (We will get our people off of welfare and back to work – rebuilding our country with American hands and American labor; We will build new roads, and highways, and bridges, and airports, and tunnels, and railways all across our wonderful nation)*

✓ *повернемо Америці силу (We will follow two simple rules: Buy American and Hire American; … but rather to let it shine as an example for everyone to follow)*

4. Дональд Трамп (I)

✓ буду боротися за вас *(I will fight for you with every breath in my body)*

✓ ніколи не підведу вас *(I will never, ever let you down)*

Як бачимо, в результаті усього виокремлення ключових категорій, утворилися два полюси: попередньо правляча партія (діяла у своїх інтересах) у протиставленні категорії Дональд Трамп разом з громадянина ми Америки (повернуть Америці силу та владу).

Другий етап нашого дослідження стосувався певного кола зазначених об'єктів, зв'язків та відношень між ними. Критерієм для значущості слугували як мінімум два дескриптори для опису одного з об'єктів. Загальним явищем виступав вияв супротивника як головного об'єкта, з приводу якого визначаються негативне оцінювання та боротьба пропозицій.

Визначення опонента, який стосується категорії «чужий» створює категорію «свій», тобто утворює дві осі, а саме блок «ми» та блок «вони».

Отже, головний об'єкт у тексті, який характеризується різко негативними оцінками (блок «вони» / «чужий») – попередня правляча партія. Протиставний об'єкт (блок «ми» / «свій») – 45-й президент США – Дональд Трамп, який обожнює себе з народом США.

Третій етап має на меті оцінити кожну групу понять за параметрами моральності, динамізму, компетентності (див. табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка об'єктів

№	Назва об'єкта	Оцінювання за параметрами		
1.	Попередня правляча партія	Моральність	Динамічність	успішність
		-1	+1	-1
2.	Ми	+1	+1	0

Першому об'єкту приписуються ознаки моральності та успішності. Водночас він класифікується як моральний (-1). Другий об'єкт, навпаки, класифікується високоморальним (+1). Водночас велика питома вага активних конструкцій під час опису другої групи (ми повернемо… *We will bring back our jobs. We will bring back our borders. We will bring back our wealth. And we will bring back our dreams. We will get our people off of welfare and back to work – rebuilding our country with American hands and American labor. We will reinforce old alliances and form new ones*), побудуємо… *(We will build new roads, and highways, and bridges, and airports, and tunnels, and railways all across our wonderful nation. We will get our people off of welfare and back to work – rebuilding our country with American hands and American labor*), об'єднаємо: unite the civilized world against Radical Islamic Terrorism, which we will eradicate completely from the face of the Earth) спричинюємо посилення її динамічності/активності.

Висновки та перспективи. Результати нашого дослідження здійснені через призми інтент-аналізу дали змогу виділити такі провідні аспекти прагматичного спрямування тексту промови:

1. Найчастотніші концептуальні поняття, що стали ключовими у промові політичного лідера Америки є влада та народ.

2. Коло обговорюваних дійових осіб промови, яка досліджувалася звузилося до двох блоків: блок «ми»: народ разом з Дональдом Трампом, який виходить на перше місце по важливості та блок «вони»: попередня влада, яка все ж буда не достатньо сприйнятливою для народу Америки.

3. Загальна тональність представленого політичного тексту має оптимістичний характер вираження, який реалізуються за допомогою лексичних одиниць з позитивною семантикою *(future; a new vision; America First; great prosperity and strength; winning; dreams; Buy American and Hire American; own interests; shine as an example; thrive and prosper again; to free the Earth; glorious freedoms; God Bless You, And God Bless America)*

4. За допомогою специфічних лінгвістично виражених одиниць та окличних форм звучить заклик до дій *(We Will Make America Strong Again. We Will Make America Wealthy Again. We Will Make America Proud Again. We Will Make America Safe Again. We Will Make America Great Again)*

Переформувавши та звівши зміст інтент-аналізу усього тексту до мінімальної смислової одиниці (пропозиції), приходимо до висновку, що провідна ідея тексту полягає в тому, що влада повернулася до народу і жити стане краще, ніж було. Це і є саме той сенс, який намагався імпліцитно висловити мовець. У формуванні образів дійових осіб мовець обережно орієнтує слухача на негатив щодо попередньої влади та позитив щодо майбутнього країни, нового президента та його діяльності.

У майбутньому вважаємо за доцільне провести компаративний аналіз інавгураційних промов згідно гендерного аспекту, а саме проаналізувати чи однакові наміри реалізують у своїх промовах політики-жінки та політики-чоловіки та які психолінгвістичні методи впливу на публіку вони використовують.

Література:

1. Lind, A. On knowing and motivating one's choices – Markers of uncertainty and cognitive load in manipulated choice-reports. Unpublished BA Thesis, Centre for Language and Literature, Lund University. 2006.

2. Базалій Ю. М. Мовна особистість, шляхи її формування. 2012. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4911/1/Bazalij.pdf.

3. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. 188 с.

4. Застровська С. О. Загальне поняття мовної особистості. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2011. № 6. С. 159.

5. Інтент-аналіз як засіб дослідження модальнісних особливостей конструкту організаційної ідентичності. *Проблеми сучасної психології.* 2014. URL: http://problems.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2017/01/26-46.pdf.

6. Славова Л. Л. Мовна особистість політика у дзеркалі образноасоціативного сприйняття: США-Україна. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2014. Вип. 47(2). С. 335–345.

7. Чорна О. О. Гендерна спрямованість ритуальних політичних промов. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2016. № 145. С. 236.

8. Чучвара А. Формування методології дослідження політичного дискурсу в Україні: практика використання контент-аналізу. Мова і суспільство. 2015. № 6. С. 23–34.

Список джерел

9. President Donald Trump's Inauguration Speech. URL: http://abcnews.go.com/Politics/full-text-president-donald-trumps-inauguration-speech/story?id=44915821].

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: maryanna.zh@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-98-101

Журавель М. М. Інтертекстеми англійськомовного походження в українських мережевих текстах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 98–101.

УДК: 81.33

Журавель Мар'яна Мирославівна,
Національний університет «Львівська політехніка»

ІНТЕРТЕКСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ МЕРЕЖЕВИХ ТЕКСТАХ

Статтю присвячено аналізу особливостей вживання інтертекстем англійськомовного походження в текстах у мережі інтернет. Розглянуто підходи до основних понять інтернет-лінгвістики, як-от: інтертекстуальність, інтертекстема, інтернет-комунікація, інтернет-лінгвістика, інтернет-жанр. Фактологічну базу дослідження, яка налічує 70 різних інтертекстем, створено за допомогою системи контент-аналізу Alphateka. Зроблено висновки про те, що найчастіше користувачі інтернету вдаються до цитування в тому випадку, коли немає українського відповідника або він їм невідомий; інтертекстеми трапляються в українських текстах в інтернеті як мовою оригіналу, так й у перекладі; автори та дописувачі можуть використовувати транслітеровані одиниці, які здебільшого надають текстові іронічного чи гумористичного відтінку, посилюють його емоційність. Виявлено поодинокий приклад приписування авторства вислову іншій особі. Перспективою подальших досліджень є виявлення й аналіз трансформацій інтертекстем в інтернет-текстах.

Ключові слова: *інтертекстуальність, інтертекстема, інтернет-комунікація, інтернет-лінгвістика, інтернет-жанр.*

Maryana M. Zhuravel,
Lviv Polytechnic National University

INTERTEXTEMES OF ENGLISH LANGUAGE ORIGIN IN UKRAINIAN INTERNET TEXTS

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of English language origin intertextemes use in Internet texts. Today, the intertextuality of Internet texts and genres has not been sufficiently researched. Approaches to the basic concepts of Internet linguistics, such as intertextuality, intertexteme, Internet communication, Internet linguistics and Internet genre are considered. A factual base of research that numbers 70 different intertextemes was created by means of the Alphateka content analysis system. Lingual material is analyzed by the most frequent markers of intertextuality (as they say in England; as they say in America; as English say; as Americans say; as the American... says; as the American... said; as British say; as they say in English etc). and their components, by authorship (R. Emerson, W. Churchill, L. Button, E. Hemingway, M. Thatcher, M. Monroe etc)., by the type of intertextemes (phraseologism, aphorism etc). and by input method in the text (they are conveyed in the original language, translated and transliterated). According to preliminary data, the most frequent intertexteme used in Internet texts is the statement to make someone's day. It is concluded that Internet users mostly resort to citation when there is no Ukrainian equivalent or it is unknown to them; intertextemes occur in Ukrainian Internet texts both in the original language and in translation; authors and contributors can use transliterated units, which mostly give the text an ironic or humorous tone and enhance its emotionality. A single example of attributing authorship of an expression to another person has been revealed. The prospect of further researches is to identify and analyze the intertextemes transformations in Internet texts.

Key words: *intertextuality, intertexteme, Internet communication, Internet linguistics, Internet genre.*

Проблеми інтертекстуальності тривалий час перебувають у полі зору іноземних дослідників. У межах культурологічного підходу працювали Р. Барт [4], М. Грессе [11], Ж. Дерріда [15], Ю. Кристева [37], у межах формального – Р.-А. де Богранд [5], І. Гальперін [7], В. Дресслер [16], Г. Лушникова [26]. Дискурсивний підхід використовували В. Красних [20], О. Кубрякова [21], О. Ревзіна [29], І. Смирнов [32] та ін. Інтертекстуальність є однією з категорій, які привертають увагу багатьох сучасних дослідників (праці В. Чернявської [33], Ю. Лотмана [24], Н. Фатєєвої [34], І. Арнольд [2], Н. Олізько [28] та ін.).

Інтертекстуальності українського інтернет-дискурсу присвячено розвідки А. Гурдуза [13]; О. Васіної [6]; І. Лепетюк [23]; О. Дарморіз [14]; О. Левченко [22]; І. Сахарук [30] та інших. Однак специфіку інтертекстуальності текстів та дописів в інтернеті, зокрема в його українському сегменті, проаналізовано ще недостатньо, що зумовлює **актуальність** цієї праці.

Мета статті – проаналізувати інтертекстеми англійськомовного походження в українському сегменті інтернету. **Об'єкт дослідження** – інтертекстеми, що мають своїм джерелом англійськомовні тексти. **Предмет дослідження** – особливості вживання таких інтертекстем в українських інтернет-текстах. **Завдання дослідження** – сформувати фактологічну базу, виявити типові способи введення інтертекстем у текст, з'ясувати функції інтертекстем у тексті.

Під інтертекстуальністю, услід за О. О. Баженовою, розуміємо «текстову категорію, що відображає співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічну взаємодію текстів у процесі їхнього функціонування й забезпечує прирощення смислу твору» [18, с. 104]. Інтертекстуальність відіграє особливу роль в інтернет-комунікації. Інтернет-середовище та сучасні комп'ютерні технології створюють унікальні можливості для розвитку різних форм текстуальності та інтертекстуальності. На думку Є. В. Грязнової, інтернет-комунікація – «це єдність чотирьох процесів: у ньому створюється нова реальність, яка відображає об'єктивну дійсність, висловлює суб'єктивно-особистісний світ і передає своє духовний зміст всім учасникам» [12].

Виникнення Інтернету, а також комп'ютерно-опосередкованої комунікації спричинило появу в Інтернеті «своєї» мови. Її функціонування у просторі інтернет-комунікацій – це об'єкт дослідження нового напрямку в мовознавстві – інтернет-лінгвістики [9]. Л. Ф. Компанцева розуміє інтернет-лінгвістику як «поліпарадигмальну дисципліну, що вивчає типологічні особливості всіх рівнів інтернет-комунікації (функціонально-системного, дискурсивного, когнітивного, соціолінгвістичного і лінгвогендерологічного)» [19, с. 26]. На її думку, причина появи інтернет-лінгвістики є унікальною, бо зумовлена

виникненням нового комунікативного середовища, нової реальності (чи віртуальності), що ніколи раніше не існувала [19, с. 25]. О. І. Горошко вважає, що основна мета інтернет-лінгвістики – це опис та пояснення особливостей функціонування мови в інтернеті із врахуванням складної взаємодії деякої відкритої множини факторів при початковій залученості людини в соціально-культурний контекст взаємодії в мережі. За словами дослідника, об'єктом дослідження інтернет-лінгвістики є електронна комунікація, а саме комунікативна взаємодія в глобальній комп'ютерній мережі інтернет, а предметом досліджень є лінгвістичні релевантні особливості електронної комунікації на різних мовних рівнях: морфологічному, лексичному, синтаксичному, текстовому, комунікативному та ін. [9]. Інтернет-лінгвістика стрімко розвивається. Сьогодні виокремлюють низку напрямків досліджень в інтернет-лінгвістиці: інтернет-синтаксис, інтернет-семантика, інтернет-морфологія, аналіз інтернет-дискурсу, способів передачі (фонологічний, графологічний, мультимедійний), психолінгвістичний і соціолінгвістичний напрямки [3].

Сьогодні Інтернет є одним із найактивніших засобів міжособистісної комунікації. Проблеми класифікування жанрів інтернету висвітлено в низці праць (О. Лутовинова [25]; Е. Горошко [8]; Т. Алтухова [1]; Л. Щипицина [35]; Е. Северина [31]; Л. Капанадзе [17] та ін.). Як стверджує О. І. Горошко, «комунікативний простір Інтернету став своєрідним жанропороджувальним середовищем, яке сприяє <...> виникненню нових жанрів, властивих тільки цьому інформаційному середовищу» [8, с. 117]. Під Інтернет-жанром, услід за Л. Ю. Щіпіціною, ми розуміємо «модель соціокультурної діяльності у сфері комп'ютерно-опосередкованої комунікації, що реалізується за допомогою стійких типів текстів, які відрізняються за медійними, прагматичними й лінгвістичними характеристиками» [35]. Серед низки жанрів інтернету виокремлюємо й допис. С. О. Нерян визначає допис як «мовленнєвий жанр мережевого спілкування» [27, с. 67].

Фактологічну базу дослідження сформовано за допомогою системи контент-аналізу Alphateka [36]. Система здійснює аналіз новинних сайтів, соціальних мереж тощо (хронологічні рамки цього дослідження охоплюють період від вересня до грудня 2018 року). Виокремлено низку маркерів інтертекстуальності: *як кажуть в Англії; як кажуть в Америці; як кажуть англійці; як говорять англійці; як кажуть американці; як каже американський/американська; як казав/сказав американський/американська; як кажуть британці; як кажуть в англійській мові.* Фактологічна база дослідження налічує 70 різних одиниць, яким властива різна частотність вживання в інтернет-текстах. Аналіз інтертекстем відбувався за певними параметрами: маркер інтертекстуальності; походження інтертекстеми; її авторство; мову, якою подано інтертекстему в тексті чи дописі; жанрова належність тексту, у якому її вжито; тип інтертекстеми; спосіб її введення в текст тощо.

Як показує досліджений матеріал, найчастотнішим маркером інтертекстуальності є ***як кажуть*** (50%) (*Успіхів нашим хлопцям у всьому – особливо у бойовій підготовці, бо як кажуть в Америці: «Пінта поту зберігає галон крові»* (ілюстративний матеріал вилучено з інтернету (ІМ))). Дещо рідше трапляється маркер ***як казав*** (23%) (*Ну й на злобу дня, як казав мій бувший чоловік: «З такими друзями, й ворогів не треба»*[1] (ІМ)), нечасто вживаються маркери ***як говорив*** (7%) (*У підсумку так і сталося, як говорив Блекстон: зовсім не закони стали причиною зникнення дуелей – а зміни в суспільстві і моралі* (ІМ)), ***як каже*** (6%) (*Зараз пишуть всі кому не лінь, і найчастіше це (як каже Кінг) ліниве письмо* (ІМ)), ***як говорять*** (4%) (*Бо, як говорять англійці, те, чого ти не навчаєшся у часи миру, не спрацює в часи війни* (ІМ)), ***як казала*** (3%) (*Як казала чудова Мерилін Монро: «з чоловіком має бути добре, погано жити я і сама зможу»* (ІМ)), ***як говорить*** (3%) (*Як говорить відоме прислів'я: «Не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні»* (ІМ)), ***як говорила*** (1%) (*Референдуми підривають політичний плюралізм. Як говорила Маргарет Тетчер, вони є улюбленим методом демагогів і диктаторів* (ІМ)) і ***як сказав*** (1%) (*Як сказав американський мислитель Ральф Уолдо Емерсон, довіра до самого себе – головний секрет успіху* (ІМ)).

Здебільшого в інтернет-текстах цитують чоловіків. Компонентами маркерів інтертекстуальності є прізвища таких представників американської та англійської культури: **Ральф Волдо Емерсон** (*Як сказав американський мислитель Ральф Уолдо Емерсон, довіра до самого себе – головний секрет успіху*), **Вінстон Черчилль** (*Як казав мій улюблений пан Черчилль: кожен успіх – це не крапка, кожна поразка – не кінець*), **Луї Баттон** (*Адже як казав свого часу американський дослідник Луї Баттон: Одне з двох: або людина зробить, щоби було менше диму, або дим зробить, щоби було менше людей*), **Ернест Хемінгуей** (*Як казав старий Хем: «Людину можна вбити, але не можна перемогти»*), **Жак Фреско** (*Як говорив Жак Фреско: «Депресія приходить тоді, коли твої очікування не виправдовуються»*), **Семюел Бекет** (*Як казав Семуел Беккет, «коли по вуха в лайні, не залишається нічого іншого, як співати»*), **Генрі Кіссинджер** (*Знання і досвід він використовував у «човниковій дипломатії», як казав Кіссинджер*) тощо. Автори дописів цитують серед авторок лише **Маргарет Тетчер** (*А як казала Маргарет Тетчер, «ніяких державних коштів не існує, насправді все це гроші платників податків»*) та **Мерілін Монро** (*Як казала чудова Мерилін Монро: «з чоловіком має бути добре, погано жити я і сама зможу»*), що ілюструє виразну гендерну асиметрію. Натрапляємо також на приписування вислову тому чи іншому діячеві, зокрема, **Баракові Обамі** (*...тому що, як говорив колись Обама: «Путін не зовсім придурок»*). Останній приклад ілюструє дві маніпулятивні тактики: покликання на авторитети і приписування авторства.

Низка англійських висловів не має в українському фразеологічному фонді відповідників із аналогічною образністю чи семантикою. Наприклад, *«Просто, як кажуть англійці, в кожної дороги своя калюжа»* (переклад англійського прислів'я *«Every path has its puddle»* [41, p. 99]); *«Як кажуть англійці: «An apple a day keeps doctor away»* (*«Одне яблуко в день – і лікар не потрібен»*)» (англійське прислів'я *«An apple a day keeps the doctor away»* [38, p. 10]); *«Як кажуть, – попереджений, значить, озброєний»* (англійське прислів'я *«Forewarned, forearmed»* [41, p. 112], яке сягає лат. *Praemonitus, praemunitus,* але у свідомості носіїв мови не асоціюється з латиною чи англосаксонським мовнокультурним простором, за даними пошуковика Google його вжито в 177 українських текстах, здебільшого без жодного маркера інтертекстуальності); *«Але що робити з цим – як кажуть американці, під цей камінь не всі наважуються заглянути»* (переклад фразеологізму *«To leave no stone unturned»* [40, p. 278]); *«Як кажуть британці, when there's a will, there's a way (було б бажання, а шлях знайдеться)»* (англійський фразеологізм *«Where there's a will there's a way»* [40, p. 313]); *«...Треба сприймати з часткою скепсису. Або, як кажуть англійці, «з дрібкою солі»* (англійський фразеологізм *«To take something with a «grain of salt» or «pinch of salt»»* [40, p. 252]); *«Досягають успіху ті, як то кажуть американці, «в кого попа приклеєна до стільця»* (англійський фразеоло-

[1] В ілюстративному матеріалі зберігаємо оригінальну орфографію та пунктуацію.

гізм *«(to get/put) bums on seats»* [40, p. 41]); *«…Як то кажуть, «зробили наш день»»* (англійський фразеологізм *«To make someone's day»* [40, p. 181]) (треба зауважити, що вислів українською *зробити чийсь день* переважно вжито без маркерів інтертекстуальності; за попередніми підрахунками він є найчастотнішою інтертекстемою серед обстежених); «*Вона була більш мовчазною, але коли починала говорити – я перетворювалась на вухо, як говорять англійці*» (англійський фразеологізм *«To turn (something) on its ear»* [39]); *«Щоб був один ключ, чи, як кажуть в англійській мові, «срібна куля», то такого не існує»* (англійський розмовний вислів *«silver bullet»* [42, p. 371]) тощо.

Аналіз фактологічного матеріалу засвідчує, що найчастіше інтертекстеми англійського походження вживають у текстах мережі Інтернет у **перекладі** (69%) (*Як кажуть в Англії «Справедливість понад усе»; Як казав Ейнштейн: успіх – це 99% праці та 1% – це удача; Як казав англійський філософ і соціолог Герберт Спенсер: «Розумна людина завжди повинна пам'ятати про те, що, будучи нащадком минулого, вона одночасно є батьком майбутнього»; Як казав Авраам Лінкольн «розділений будинок довго не простоїть»; Слухайте радіо, бо як говорив легендарний американський діджей Джек Сміт: «Радіо – це справжній театр уяви* тощо) та **мовою оригіналу** (21%) *(…дало підстави для розмов про втручання президента Трампа в роботу правосуддя – obstruction of justice, як кажуть американці* (дослівно – «перешкоджання правосуддю»); *То ж тут, як кажуть американці, nothing personal. Only bysiness* (дослівно – «нічого особистого, тільки бізнес»); *Але, як кажуть американці, it takes two to tango* (дослівно – «для танго потрібні двоє»); *Потрібно щось touchable, як кажуть англійці, що можна помацати, відчути* (дослівно – «відчутне»)*; Як кажуть в англомовному світі, you cannot throw it away, because there is no «away»* (дослівно – «ви не можете це викинути, бо немає «геть»») тощо*)*. Цікаво, що вислів *«нічого особистого, тільки бізнес»* без маркера інтертекстуальності, за даними пошуковика Google, трапляється в українському сегменті інтернету (не лише в дописах, а й інших жанрах) 138 разів, а вислів «*для танго потрібні двоє»* – 134 рази. Це засвідчує той факт, що інтертекстема вже може не пов'язуватися з певною культурою, зі своїм джерелом. І лише незначну частину інтертекстем (9%) транслітеровано (*Інколи заповненість наших ресторанів залежала від погоди: якщо спека – тоді «бізі» (як кажуть американці), якщо злива – відповідно «слов»; Ноу коментс, як кажуть англійці; … фінк діпер, як кажуть англійці…; Тому як кажуть американці: джаст гоу поки ще не пізно*).

Отже, спостерігаємо в мережевій комунікації частотне використання інтертекстем (здебільшого це – маніпулятивна тактика покликання на авторитет). З іншого боку, репертуар інтертекстем англійськомовного походження свідчить, що найчастіше користувачі інтернету вдаються до цитування в тому випадку, коли в українському «цитатнику» немає відповідника або він їм невідомий. Такі одиниці трапляються в українських мережевих текстах як мовою оригіналу, так й у перекладі. Інтернет-мовленню властиві такі риси, як спонтанність, емоційність, дуже часто комунікація відбувається в реальному часі, тому користувачі можуть використовувати транслітеровані одиниці, які здебільшого надають текстові іронічного чи гумористичного відтінку, посилюють його емоційність. Окрім того, низка англійських інтертекстем уживається без маркерів інтертекстуальності, які вказують на походження одиниці.

Перспективою подальших досліджень є виявлення й аналіз трансформацій інтертекстем в інтернет-текстах.

Література:

1. Алтухова Т. Социальная компьютерная сеть «Вконтакте»: жанровая характеристика. *Вестник Кемеровского государственного университета.* № 4–3. 2012. С. 21–25.

2. Арнольд И. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сборник статей. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. 443 с.

3. Ахренова Н. Теоретические основы интернет лингвистики. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* № 10. 2013. С. 22–26.

4. Барт Р. От произведения к тексту. *Избранные работы: Семиотика. Поэтика.* Москва: Прогресс, 1989. С. 413–423.

5. Богранд Р.-А. Введение в лингвистику текста. Москва: Наука, 1981. 160 с.

6. Васіна О. Трансформація явища інтертекстуальності в Інтернет-новинах. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* N874: Серія: Соціальні комунікації. Вип.1. Харків: Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 14–19.

7. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. 139 с.

8. Горошко Е. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии. *Жанры речи. Вып.6: Жанр и язык.* Саратов: Наука, 2009. С.111–127.

9. Горошко Е. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы. *Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе.* Вып. 5. Орел: Картуш, 2007. С. 223–237.

10. Горошко Е. Теоретический анализ интернет-жанров. *Жанры речи. Вып. 5 «Жанр и культура».* Саратов: Наука, 2007. С. 370–389.

11. Грессе М. Интертекстуальность. Новосибирск: Краус и ко, 2009. 438 с.

12. Грязнова Е. Компьютерное общение как социальный феномен: автореф.... дис. канд. филос. наук. Нижний Новгород, 2001. 29 с.

13. Гурдуз А. Інтертекстуальність і гіпертекст: проблеми теорії і практики. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.* № 4, 2007. С. 67–72.

14. Дарморіз О. Інтертекстуальність як риса інформаційної культури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філософія. Вип. 11, 2012. С. 82–90.

15. Деррида Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук. *Французская семиотика: от структурализма к постмодернизму* / Сост. Косиков Г.К. Москва.: Прогресс, 2000. С. 407–426.

16. Дресслер В. Синтаксис текста Текст. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. Лингвистика текста.* Москва: Прогресс, 1978. С. 111–137.

17. Капанадзе Л. Структура и тенденции развития электронных жанров. URL: http://rus.lseptember. ru/2002/21/7.html.

18. Кожина М. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожиной; члены редколлегии: Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сковородников. 2-е изд., испр. и доп. Москва Флинта: Наука, 2006. 696 с. Усачева О. Ю. К вопросу о жанрах Интернет-коммуникации. *Вестник МГОУ. Серия: Русская филология.* № 3, 2009. С. 62.

19. Компанцева Л. От классического языкознания – к Интернет-лингвистике. *Studia Linguistica: зб. наук. пр.* Вып. 4. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2010. С. 24–30.

20. Красных В. От концепта к тексту и обратно. К вопросу о психолингвистике текста. *Вестник Моск. ун-та.* Сер. 9. №1, 1998. С. 65.

21. Кубрякова Е. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 200 с.

22. Левченко О. Інтертекстуальність українського дискурсу та способи її маркування. *Лінгвокультурологічний та лінгвоекологічний підхід до вивчення одиниць мови і мовлення: Монографія.* Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 284 с.
23. Лепетюк І. Жанрово-прагматичні особливості Інтернет- комунікації. *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* Вип. 26, 2011. С. 195–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2011_26_26.
24. Лотман, Ю. Избранные статьи. В 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллинн: Александра, 1992. 479 с.
25. Лутовинова О. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса: дисс. … канд. филол. наук. Волгоград, 2009. 519 с.
26. Лушникова Г. Интертекстуальность художественного произведения. Кемерово: Изд-во КемГУ, 1995. 82 с.
27. Нерян С. Допис у соцмережі як мовленнєвий жанр інтернет-комунікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика».* Вип. 34. Том 1. Херсон, 2018. С. 66–70.
28. Олизько Н. Интертекстуальность как системообразующая категория постмодернистского дискурса: на материале произведений Дж. Барта: автореф. дис.... канд. филол. наук. Челябинск, 2002.
29. Ревзина О. Лингвистические основы интертекстуальности. *Текст, интертекст, культура. Сборник докладов Международной научной конференции* / Под ред. В. П. Григорьева, Н.А. Фатеевой. Азбуковник Москва, 2001.
30. Сахарук І. Прецедентність як вияв інтертекстуальності в текстах українських друкованих ЗМІ. *Лінгвістика. Комунікація. Освіта: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф.* Луганськ: Вид-во ЛДАКМ, 2013. С. 73–76.
31. Северина Е. Жанры коммуникации в интернет-среде. *Вестник МГЛУ.* № 15 (675), 2013. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/zhanry-kommunikatsii-v-internet-srede.
32. Смирнов И. Порождение интертекста. Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. JI. Пастернака. Санкт-Петербург: СПбГУ, 1995. 191 с.
33. Чернявская В. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие. Москва: Книжный дом «Либроком», 2009. 248 с.
34. Фатеева Н. Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности. Москва: КомКнига, 2007.
35. Щипицина Л. Понятие жанра компьютерно-опосредованной коммуникации. *Вестник Поморского университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки.* № 3. 2009. С. 72.
36. Alphateka. URL: https://alphateka.com/.
37. Kristeva Y. La Révolution du langage poétique. Paris: Éditions du Seuil, 1974.
38. Manser M. Dictionary Of Proverbs. New York: Facts on File. 2nd edition, 2007. 512 p.
39. Merriam-Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/.
40. Siefring J. Oxford Dictionary Of Idioms. Oxford: Oxford University Press. 2 nd edition, 2004. 346 p.
41. Smith W. Oxford Dictionary Of English Proverbs. Oxford: Clarendon Press, 1949. 740 p.
42. Spears R. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. New York: McGraw-Hill. 3rd Edition, 2000. 576 p.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: t.kolisnichenko@chnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-102-105

Колісниченко Т. В. Часові маркери рекламного туристичного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 102–105.

УДК: 811.11'276.6

Колісниченко Тетяна Вікторівна,
кандидат філологічних наук
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

ЧАСОВІ МАРКЕРИ РЕКЛАМНОГО ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Кожний дискурс характеризується наявністю власного «часу» та «простору». Дана стаття спрямована на розгляд часових маркерів англомовного рекламного туристичного дискурсу, які широко використовуються у дискурсі для створення позитивно-маркованого афективного образу туристичної дестинації у свідомості потенційних туристів.

Хронотоп рекламного туристичного дискурсу виражений у часових та просторових орієнтирах дає змогу розглядати дискурс як «діалогічну форму спілкування» у часово-просторовій петлі.

Часові маркери привертають увагу реципієнтів та наголошують на терміновості пропонованого продукту. Нами виокремлено основні часові маркери рекламного туристичного дискурсу англійської мови.

Маніпулюючи часовими орієнтирами адресант у рекламному туристичному дискурсі актуалізує трату часу з позитивної сторони та створює ілюзію влади реципієнта на часом.

Ключові слова: *рекламний туристичний дискурс, образ туристичної дестинації, часові орієнтири, адресант, адресат.*

Tetiana V. Kolisnychenko,
PhD (Germanic Languages)
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

TIME MARKERS IN ADVERTISING TOURISM DISCOURSE

In advertising tourism discourse both verbal and iconic elements are combined in a network of interrelations to meet the tourists' expectations. The main functions of advertising tourism discourse are to arouse curiosity, to form positive pictures and values in tourists' mind and to lead tourists to self-convincing in the necessity to visit the advertised destination.

Each discourse has own "time" and "space" markers. Our research focuses on the analysis of the time markers in advertising tourism discourse. Time markers in discourse influence the formation of positively marked affective image of tourism destination image in the potential tourist's mind.

Chronotope of advertising tourism discourse expressed in time and space markers allows to define the discourse as "dialogue" in time and space loop. Advertising tourism discourse is a symbiosis of persuasive and emotional components that allows considering it as communication with the implementation of influential methods and means to induce the recipients and stimulate them to the addresser-favorable actions.

Time markers attract recipient's attention and highlight the necessity of the advertised product (tourism destination). We defined main time markers in English advertising tourism discourse.

Addresser manipulates time markers in advertising tourism discourse, stresses on positive side of time spending and gives recipient the feeling of the absolute power over time.

Key words: *advertising tourism discourse, tourism destination image, time markers, persuasive components, addresser, addressee.*

Постановка проблеми. Рекламний туристичний дискурс з його гетерогенною організацією, а також з чіткою прагматичною направленістю виступає досить складним об'єктом для лінгвістичного дослідження.

Об'єктом дослідження виступає англомовний рекламний туристичний дискурс, предмет дослідження – мовні та контекстуальні характеристики досліджуваного дискурсу. Мета полягає у вирізненні часових маркерів, які використовуються в англомовному рекламному туристичному дискурсі для посилення впливу на реципієнта.

Аналіз останніх досліджень. Проблема категорії часу у дискурсі висвітлена у працях В. Н. Топорова (1983), У. Берке (1985), В. І. Карасика (2001), К. А. Абульханової та Т. Н. Березіної (2001), М. В. Заботіної (2003), H. Turgut (2019), Y. Bozkurt (2019).

У межах рекламного туристичного дискурсу (РТД) адресант здійснює свідомий сплив на потенційного туриста: *когнітивний* вплив створюється через подання відповідної інформації (реклама, екскурсія); *афективний* вплив перетворює отриману інформацію на систему настанов, мотивів і принципів за допомогою яких сформуються сприятливі асоціації; *сугестивний* вплив створює переконання без логічних доказів за допомогою психологічних елементів; *конотативний* вплив полягає у підштовхуванні туриста до дій [2, с. 66] через призму «гри» чи «конфлікту».

У РТД головним для адресанта постає створення умов «face-to-face» комунікації як за допомогою візуалізації, яка надає репрезентативності, так і за допомогою прямого звернення до читача, що автоматично залучає читача до «комунікативного акту» [3, с. 60].

Прагматична направленість РТД змушує адресанта продукувати тексти, які здійснюють психологічний вплив на адресата та трансформують його «світ» у новий з новим хронотопом, що виявляється в наборі лексем, які актуалізують часові та просторові орієнтири. Ми дотримуємось думки M. A. Campos Pardillos і визначаємо хронотоп як часово-просторову структуру в якій співіснують та взаємодіють адресант та адресат [7, с. 60]. Хронотоп РТД виражений у часових та просторових орієнтирах, що дає змогу розглядати РТД як «діалогічну форме спілкування» у часово-просторовій петлі.

Для кращого впливу поданої інформації у РТД на потенційного туриста адресанти (туристичні фірми) оремо роблять наголос на часових та просторових орієнтирах. Просторові орієнтири РТД нами окреслено у попередніх роботах (див.

Колісниченко 2019), тому пропонуємо наразі зосередитись на часових маркерах рекламного туристичного дискурсу англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Використання часових маркерів дає змогу зацікавити потенційних туристів, наголосити на розподілі їхнього часу та сфокусуватись на терміновості пропонованого продукту.

1. ***Maximise your time*** *in the city by following these pointers* [6].

2. *... you can also* ***spend time*** *enjoying the stunning views across the Severn Vale and beyond* [6].

У прикладах 1 та 2 наголошується на «часі» без певного уточнення, що дає певну «свободу» потенційному туристу у виборі часу (сезон, період дня, тощо) для створення бажаного образу туристичної дестинації у свідомості реципієнта, а також виборі реципієнтом часу для відвідування дестинації.

Категорія TIME досить багатогранна і виражається у рекламних текстах різними лексемами. TIME у системі англійської мови розуміється як – 1) *the system of those sequential relations that any event has to any other, as past, present, or future;* 2) *indefinite and continuous duration regarded as that in which events succeed one another* [5].

На основі досліджуваних текстів ми виокремили часові маркери РТД, які подаємо у порядку збільшення тривалості часу: 1) ***a period of time****: moment; second; pause; break; minute; hour; day; day time; date; week; month; season; year*; 2) ***a period of years****: century; age; era;* та такі абстрактні поняття як 3) *yesterday, today; tomorrow; future; present; past.*

MOMENT. SECOND. У системі англійської мови дані лексеми актуалізують значення «*a very brief period of time; a very short time*» [5]. У РТД такі лексеми виступають показниками моментальності рекламованої продукції:

3. *Cité Europe provides* ***a moment of relaxation*** *with clear spaces, open to the sky, making it a warm, welcoming and bright place* [6].

4. ***Seconds*** *away from the glitz and glamour of the independent shops you can enjoy a gentle stroll through the idyllic scenes of Barrowford Park or Gongoozle by the canal* [6].

PAUSE. BREAK. Із значенням «*a temporary stop in action or speech; an interruption of continuity or uniformity*» [5] такі лексеми у РТД використовуються для позначення необхідності перерви та відпочинку:

5. *Continue along the seafront path* ***taking time to pause*** *at the Dunkirk Veterans Association memorial* [6].

6. *This is an* ***ideal break*** *for anyone looking to snap up a bargain and experience a bit of continental atmosphere* [6]!

MINUTE у системі англійської мови актуалізує значення «*a period of time equal to sixty seconds or a sixtieth of an hour*» [5], а в рамках рекламного туристичного дискурсу дана лексема вживається для конкретики часу пропонованої послуги, чи негайному початку дії, що значно впливає на створення афективного образу туристичної дестинації:

7. *Teignmouth, the quintessential Devon resort town, will lay claim to your affections the* ***minute*** *you arrive* [6].

8. *The Raj is the finest Indian in town, only a* ***one-minute walk*** *from the famous York Minster* [6].

HOUR. У системі англійської мови дана лексема актуалізує значення «*a period of time equal to a twenty-fourth part of a day and night and divided into 60 minutes*» [5]. У свідомості людей це є одиниця виміру часу, у РТД дану лексему використовують для позначення тривалості відпочинку (приклад 9), або ж як заміну відстані (приклад 10), яка може нести і негативний відтінок (пор. приклад 8 (*only a* ***one-minute walk***) та 10 (*in just an* ***hour and a half***)):

9. *This is a great place to* ***while away the hours*** *and watch all the comings and goings* [6].

10. *In just an* ***hour and a half*** *you can relive the colourful history of Brighton through guided walking city tours* [6].

DAY – «*each of the twenty-four-hour periods, reckoned from one midnight to the next, into which a week, month, or year is divided, and corresponding to a rotation of the earth on its axis*» [5], вживається для позначення ситуацій коли необхідно підкреслити часову тривалість (приклади 11, 12):

11. ***In the day,*** *enjoy the extensive use of public art along the seafront; view the bronzed statue of Eric Morecambe, the town's best-loved export and the many bird sculptures created by the Tern Project* [6].

12. *...or visit one of the many amazing tourist attractions, it couldn't be easier to take* ***a day trip*** *to the capita*l [6]

DAY TIME. Зосередження на часовому просторі протягом дня завдяки лексемам *morning, afternoon, evening* визначає час активної діяльності людини:

13. *Taking a* ***day time*** *break from the day's exertions, explorations or relaxations is a pleasurable affair in Jersey...*[6]

14. *This panoramic scene greets us afresh every* ***morning*** [6].

15. *While you're there, pop into At-Bristol Science Centre for a fantastic* ***afternoon*** *of hands-on science experiments and more* [6].

16. *In the* ***evening****, why not pop into Blackpool Tower and enjoy a waltz in the ballroom* [6]*?*

DATE. У системі англійської мови дана лексема актуалізує значення «*the day of the month or year as specified by a number*» [5], що у РТД дозволяє сконцентрувати увагу реципієнта на важливості певної дати, яку неможливо пропустити:

17. *...and today the Battle of Hastings is probably the* ***one date*** *in history that every* ***adult and child can recall*** [6].

18. *If you'd like to see the Kernow Springs team in action, head to this year's summer Masked Ball, a* ***fiercely popular date*** *on the national festival calendar and a hub of popup activity* [6].

WEEK. У системі англійської мови дана лексема актуалізує значення «*a period of seven days*» [5] та «соціоміфологічні відрізки календаря, в яких поєднуються космічний та історичній час» [1, с. 51; цит. за 4, с. 47]. У свідомості людей дана лексема актуалізує значення «робочий тиждень», проте в рамках РТД дана лексема набуває позитивної маркованості та трансформується у відпочинок тривалістю у сім днів:

19. *...and let us surprise you with your destination* ***just a week*** *before you depart* [6].

20. ***Over the course of a week****, Bath becomes a huge catwalk featuring shows, workshops, films and exhibitions from some of fashion's biggest names* [6].

MONTH із значенням «*each of the twelve named periods into which a year is divided*» [5] у РТД, в основному, вживається для підкреслення подій, які відбуваються у певний місяць року, або терміновості пропонованих послуг:

21. ***This month****, tying in with our cover feature, you can even take a virtual tour of Kernow Springs' pop-up Wild Spa* [6].

22. *June at the Hall for Cornwall is shaping up to be an* ***unmissable month*** *of entertainment* [6].

SEASON. Використання лексем пов'язаних з позначенням сезону вживаються для позначення атмосфери комфорту та актуалізації позитивних образів кожного сезону. Кожна пора року викликає у людини певні почуття пов'язані з різними факторами (культура, традиції тощо), тому кожна пора року по-різному концептуалізується у свідомості людини:

23. *Brighten up your **winter** with a trip to Portsmouth; there's plenty going on throughout the **season*** [6].

24. *Bath is a special place whatever the **time of year**, but the lights, sights, sounds and smells of the **festive season** make it as warming as mulled wine* [6].

25. *If you'd rather leave out the **summer hustle and bustle**, to instead explore Portsmouth at your leisure, **autumn** is the **ideal time** to discover a stiller, more atmospheric city* [6].

YEAR. Дана лексема у системі англійської мови має значення «*the period of 365 days (or 366 days in leap years)*» [5]. У свідомості людей ця лексема актуалізує поняття тривалості життя, у РТД дана лексема вживається для позначення тривалості дії або її циклічності:

26. *Ashford's leading music and arts venue, programming a series of quality concerts, exhibitions and events **throughout the year*** [6].

27. *Trebah is a subtropical paradise with stunning coastal scenery that boasts colour and interest **all year round*** [6].

CENTURY. У системі англійської мови дана лексема актуалізує значення «*a period of one hundred years*» [5]. Оскільки кордони лексеми *century* виходять за рамки людського життя, тому використання даної лексеми сприяє представленню не короткочасного часового проміжку, а довготривалого періоду існування та розвитку суспільства з його культурними та політичними поглядами:

28. *Why not take a wander through the Little Woodham **17th century** village to watch blacksmiths, potters and weavers demonstrate their traditional skills* [6].

29. *Battle is now a vibrant community, very much alive in the **21st century** and eager to share its impressive past* [6].

AGE – «*the length of time that a person has lived or a thing has existed*» [5]. Вживання у дискурсі даної лексеми сприяє розрізненню у свідомості людини часових орієнтирів розвитку історії:

30. *We move on through the region's romantic wooded hills, to the crystal clear waters of Titisee, occupying an area carved out by a glacier during the **Ice Age** and surrounded by breathtaking scenery* [6].

31. *Head to Woodchurch and visit both the windmill and the Village Life Museum which tells the history of the village from **the Stone Age** to the present* [6]**.**

ERA – «*a long and distinct period of history*» [5] фокусує увагу реципієнта на розвитку культури, політики, індустрії тощо в межах як історичного часу так і сучасного розвитку суспільства:

32. *Chester offers buildings of **every era**, each carefully restored to retain the old world backdrop of the modern day bustle of vibrant city life* [6].

33. *These shelters have been imaginatively restored to give a feel **of that era** and you can even take part in some first-hand experiences to bring it even more vividly to life* [6].

YESTERDAY. TODAY. TOMORROW. Використання таких лексем як *yesterday* (із значенням *the recent past* [5]), today (із значенням *at the present period of time* [5]), tomorrow (із значенням *in the future, esp. the near future* [5]) полегшує орієнтування у часовому просторі та акцентує увагу на зовнішніх обставинах, більш ніж на емоційному стані потенційного туриста:

34. *Bristol Blue Glass has been famous in the city for the **past four centuries** and **today** skilled glassmakers keep the tradition alive at this thriving business* [6].

35. ***Today**, it is the prosperous administrative capital of West Sussex and a great place for shopping, but it's hard to avoid Chichester's links to its illustrious past* [6].

36. *Norwich really is a city of **yesterday, today and tomorrow*** [6].

PAST. PRESENT. FUTURE. Час сприймається нами як «динамічна зміна стану, яка передає графічний аналог неперервного переміщення часових планів» [4, с. 53]. Будь-яка подія окреслена рамками минулого (*past – belonging to a former time* [5]), теперішнього (*present – the period of time now occurring* [5]) або майбутнього (*future – time regarded as still to come* [5]). У РТД поєднання або виділення певного часового пласту концептуалізує сучасність, очікуваність та акцентування на змінах:

37. *Our range of open-top bus tours take you on an entertaining journey through **York's amazing past*** [6].

38. *London is the place where the historic **past and the vibrant present** come alive* [6].

39. *We reflect on a remarkable past and present while looking forward to **a fantastic future*** [6].

Представимо результати кількісного аналізу частоти вживання часових маркерів у рекламному туристичному дискурсі у порядку зменшення частотності вживання.

Таблиця 1

Частота вживання часових маркерів у РТД

часовий маркер	кількість слововживань	кількість слововживань, %	часовий маркер	кількість слововживань	кількість слововживань, %
day	5572	26,2%	break	380	1,8%
time	3267	15,4%	minute	354	1,7%
century	2263	10,7%	present	270	1,3%
year	2172	10,2%	month	245	1,2%
date	1453	6,8%	future	156	0,7%
past	1093	5,1%	era	126	0,6%
today	877	4,1%	moment	101	0,55%

week	828	3,9%
hour	616	2,9%
age	586	2,8%
season	413	1,9%
second	409	1,9%

tomorrow	21	0,1%
pause	15	0,07%
day time	9	0,06%
yesterday	4	0,02%
Разом	21230	100%

Як видно з таблиці частотності маркер *day* є маркером з високою частотою вживаності у дискурсі, в той час як кількість слововживань маркера *yesterday* досить низька і становить лише 0,02% від загальної кількості проаналізованих маркерів.

Висновки. Маніпулюючи часовими орієнтирами адресант у РТД актуалізує витрачання часу з позитивної сторони. Зосередження на часовому проміжку привертає увагу адресатів, які чітко визначили часовий ліміт для свого відпочинку.

У рекламному туристичному дискурсі автор маніпулюючи категорією TIME створює ілюзію влади реципієнта на часом.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Время: модели и метафоры. Логический анализ языка: язык и время. РАН. Ин-т языкознания. Москва : Индрик, 1997. С. 51–61.
2. Булах Т. Д. Реклама у видавничій справі. Х., 2011. 224 с.
3. Колісниченко Т. В. Просторові орієнтири у рекламному туристичному дискурсі. *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 59–63.
4. Прокофьева В. Ю., Прончатова Е. Г. Хронотоп рекламы: лексический аспект. *Научный диалог.* 2014. № 10 (34) : Филология. С. 39–69.
5. Collins Dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com (дата звернення 10.01.2020).
6. England Travel Guide. URL: https://www.roughguides.com/ destinations/europe/england (дата звернення 20.01.2020).
7. Pardillos M. A.C. Deixis as a reference to an alleged shared situation in persuasive discourse. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 8, 1995. Pp. 57–67.

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: lesya.kotsyuk@oa.edu.ua

yuriy.kotsyuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-106-110

Коцюк Л. М., Коцюк Ю. А. Класифікаційна парадигма корпусу текстів за особливостями його дизайну, структури та способами використання, а також способом фіксації та індексації текстових даних. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 106–110.

УДК: 81'33

Коцюк Леся Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Острозька академія»
Коцюк Юрій Анатолійович,
кандидат психологічних наук, ст. викладач
Національний університет «Острозька академія»

КЛАСИФІКАЦІЙНА ПАРАДИГМА КОРПУСУ ТЕКСТІВ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ЙОГО ДИЗАЙНУ, СТРУКТУРИ ТА СПОСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ, А ТАКОЖ СПОСОБОМ ФІКСАЦІЇ ТА ІНДЕКСАЦІЇ ТЕКСТОВИХ ДАНИХ

У статті робиться спроба доповнити класифікацію корпусів текстів. Представлено класифікаційну парадигму текстових корпусів з огляду на те, яка його структура та дизайн, зокрема за цим параметром виділено збалансований / репрезентативний корпус, корпус з гнучкою структурою, завершений, повнотекстовий корпус, фрагментарний, паралельний та порівнянний корпуси, а також статичний та динамічний / моніторинговий корпуси. Виявлено, що парадигму за параметром «спосіб фіксації та індексації текстових даних у корпусі» складають друкований корпус, корпус електронних текстів, корпус транскрибованого мовлення, аудіо/відео корпус, мультимедійний корпус, а також простий / нерозмічений / неіндексований / нетегований корпуси та анотований / розмічений / індексований / тегований корпус. Корпуси, в залежності від того, як ними користуються, поділено на категорії "за метою" (як, наприклад, дослідницький та ілюстративний корпуси) та "за доступністю" (корпуси у вільному доступі, закриті корпуси, а також, комерційні корпуси). Також представлено приклади згаданих типів корпусів текстів. У статті представлено термінологічні еквіваленти назв корпусів за типом мовних даних в українській та англійській мовах.

Ключові слова: *корпус, текстові дані, тип корпусу, типологічні характеристики.*

Lesia M. Kotsiuk,
Cand.Sc. (Philology), Associate Professor
Ostroh Academy National University
Yurii A. Kotsiuk,
Cand.Sc. (Psychology), senior lecturer
Ostroh Academy National University

CLASSIFICATIONAL PARADIGM OF A TEXT CORPUS BY ITS DESIGN, STRUCTURE AND USE, AS WELL AS BY THE FIXATION AND INDEXATION METHODS OF ITS TEXT DATA

The article attempts to analyze the typological characteristics of text corpora. The author proposes to classify corpora with consideration of different aspects of this modern linguistic notion, namely the design and structural features of the corpus (balanced / representative corpus, opportunistic corpus, complete corpus, full-text corpus, fragmentary corpus, parallel corpus and comparable corpus, static / sample corpus, dynamic / monitor corpus), the method of fixing and indexing text data in the corpus (printed corpus, electronic text corpus, transcribed speech corpus, audio/video corpus, multimodal corpus, plain corpus, annotated corpus), as well as the way of how the corpus can be used. According to the aim of the corpus use one can distinguish between a linguistic and illustrative corpus. Due to the access possibilities, there can be identified an open-access corpus, closed-access corpus and the commercial one. Examples of these types of text corpora are also presented. The article presents terminological equivalents of corpus names by the type of text data in Ukrainian and English.

Key words: *corpus, text data, corpus type, typological characteristics.*

Класифікаційне різноманіття типів корпусів текстів зумовлено великою кількістю класифікуючих ознак, використовуваних науковцями у дослідження. Вагомий внесок в опис цих корпусів зробили такі науковці як О. Демська-Кульчицька, В. В. Жуковська, В. В. Риков, А. Н. Баранов, Н. Є. Карпіловська, Ґ. Кеннеді та Дж. Синклер, Н. Деш [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Стаття є продовженням статті «Парадигма типологічних характеристик корпусу за типом текстових даних» [9], і, на відміну від попередньої в якості класифікуючих ознак розглядає особливості дизайну, структури та способи використання корпусів, а також способи фіксації та індексації текстових даних у них (див. табл. 1).

Завданням цієї статті ставимо дослідити різноманіття корпусів, зважаючи на те, які особливості їх дизайну та структури, спосіб фіксації та методи їх використання бралися до уваги при їх укладанні. Окремою метою вважаємо за потрібне дати визначення англо-українських відповідників назв кожного типу корпусу та представити відомі приклади таких корпусів.

За особливостями дизайну та структури корпусу розрізняють *збалансовані корпуси (balanced / representative corpus), корпуси з гнучкою структурою (opportunistic corpus), завершений (comlpete), повнотекстові (full-text corpus) та фрагментарні (fragmentary corpus), паралельні (parallel corpus) та порівнянні (comparable corpus), статичні корпуси (static/sample corpus)*, *динамічні/моніторингові корпуси (dynamic/monitor corpus)*

У ***збалансований / репрезентативний корпус*** *(balanced / representative corpus)* тексти відбираються у попередньо визначених пропорціях для того, щоб якомога краще відобразити певну мову чи її різноманітність. Наприклад, *корпуси Браунської сім'ї* – корпуси писемного мовлення на 1 млн. слів, які містять 15 текстових категорій, 500 текстів кожен по 2000 слів.

Таблиця 1

Парадигма типологічних характеристик корпусу за особливостями дизайну та структури корпусу, способом фіксації його текстових даних та особливостей його використання

ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ ТА СТРУКТУРИ КОРПУСУ
збалансований/репрезентативний корпус (balanced/representative corpus) корпус з гнучкою структурою (opportunistic corpus) завершений (complete corpus) повнотекстовий корпус (full-text corpus), фрагментарний корпус (fragmentary corpus) паралельний корпус (parallel corpus), порівнянний корпус (comparable corpus) статичний корпус (static/sample corpus), динамічний/моніторинговий корпус (dynamic/monitor corpus)
СПОСІБ ФІКСАЦІЇ ТА ІНДЕКСАЦІЇ ТЕКСТОВИХ ДАНИХ У КОРПУСІ
друкований корпус (printed corpus) корпус електронних текстів (electronic text corpus) корпус транскрибованого мовлення (transcribed speech corpus) аудіо/відео корпус (audio/video corpus) мультимедійний корпус (multimodal corpus) простий/нерозмічений/неіндексований/нетегований (plain corpus) анотований/розмічений/індексований/тегований корпус (annotated corpus)
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОРПУСУ
за метою використання корпусу
дослідницький корпус (linguistic corpus), ілюстративний корпус (illustrative corpus)
за доступністю
вільно доступний корпус (open-access corpus), комерційний корпус (commercial corpus), закритий корпус

Структура корпусів, які належать до цієї сім'ї однакова та наперед визначена, хоча вони репрезентують різні варіанти англійського мовлення: наприклад, американської англійської – *Браунський корпус* (*Brown corpus)* 1961 року [10] та *Фрайбург-Браунський корпус* (*Frown corpus*) 1992 року [11]; британської англійської – *Ланкастер-Браунський корпус* (*LOB*) 1961 року [12], *Фрайбург-Ланкастер-Браунський корпус* (*FLob*) 1991 року [13]; індійської англійської (*Kolhapur*) [14], новозеландської англійської (*The Wellington Corpus of Spoken New Zealand English*) [15]; австралійської англійської (*ACE*) [16].

Ще один приклад збалансованого корпусу – відомий *Британський національний корпус* (*British National Corpus*), з чітко організованою структурою, до якого увійшло 100 млн. слів, з них 10% усного мовлення. *Корпус сучасної американської англійської мови* (*The Corpus of Contemporary American English (COCA)*) – найбільший збалансований корпус американської англійської мови.

Корпус з гнучкою структурою (*opportunistic corpus*) – сукупність таких електронних текстів, які можна отримати, модифікувати та опрацьовувати безкоштовно або за символічну плату. Зазвичай такий корпус незавершений та недовершений за своєю формою і користувачі можуть його наповнити чи модифікувати відповідно до своїх потреб. Цінним такий корпус видається для досліджень, у яких його розмір, склад, наявність доступу та практичність не відіграють важливої ролі у продукуванні тверджень про мову чи її різноманітність. По своїй суті, корпуси з гнучкою структурою є «віртуальними» у тому сенсі, що з них є можливість вибирати та користуватися лише тією частиною, яка цікава дослідникові. Вважається, що моніторні корпуси зазвичай мають гнучку структуру.

Паралельні корпуси *(parallel corpus)* **–** корпуси, які містять оригінальні тексти та їх переклади на одну чи більше інших мов.

Паралельні корпуси за кількістю залучених мов можуть бути *двомовними* (*bilingual*) чи *багатомовними* (*multilingual*).

Якщо брати до уваги напрямок перекладу, то виділяють *однонаправлені* (*uni-directional*) *паралельні корпуси*, як наприклад, з української на англійську чи з англійської на українську мови; *двонаправлені* (*bi-directional*) *паралельні корпуси*, які наприклад, включають як оригінальні тексти українською мовою та їх переклади англійською, так і оригінальні тексти англійською та їх переклади українською; *різнонаправлені* (*multi-directional*) *паралельні корпуси* – корпуси, до яких, наприклад, увійшли оригінальні тексти українською мовою та їх переклади англійською, німецькою та французькою. До останньої категорії також можна віднести тексти, які продукуються одночасно декількома мовами [17].

Паралельні корпуси не завжди легкі для опрацювання користувачами. Адже, задля того, щоб корпус був корисним, необхідно ідентифікувати, які речення у підкорпусі є перекладами інших, і які слова є перекладами яких. Корпус, який вказує на ці особливості відомий як *aligned corpus (протиставний корпус)*, оскільки він показує зв'язки між елементами, які є взаємними перекладами один одного. Наприклад, у корпусі речення «Das Buch ist auf dem Tisch» та «The book is on the table» можуть протиставлятися один одному. На подальшому етапі, певні слова також можна протиставити, наприклад. «Das» з «The». Це не завжди простий процес, оскільки часто одне слово у певній мові може протиставлятися декільком словам у іншій мові, наприклад, німецьке слово «raucht» можна протиставити англійському «is smoking».

Паралельні корпуси виникли ще у Середньовіччі, коли були популярні «багатомовні Біблії», які включали в себе тексти Біблії поряд з перекладами на давньоєврейську, латинську та грецьку мови. Зараз паралельні корпуси створюються відділами з комунікацій у багатомовних організаціях, як, наприклад, ООН, НАТО, ЄС та офіційно двомовних країнах, до прикладу – у Канаді. На даний час у наявності є декілька розмічених паралельних корпусів, а ті, що існують, зазвичай двомовні, а не багатомовні. Проекти, фінансовані ЄС (*Multilingual Aligned Annotated Corpus* (*CRATER*) та *Multilingual Text Tools and Corpora* (*MULTEXT*)) мають за свою мету створити унікальний багатомовний паралельний корпус. *Canadian Hansard corpus* складається з паралельних текстів французькою та англійською мовами, але включає в себе обмежену кількість типів текстів (протоколи засідань канадського парламенту). *Корпус паралельних текстів Європарл* (*Europarl parallel corpus*) включає в себе тексти засідань Європейського парламенту 21 європейською мовами: романськими (французькою, італійською, іспанською, португальською, румунською), германськими (англійською, голландською, німецькою, датською, шведською),

слов'янськими (болгарською, чеською, польською, словацькою, словенською), фінсько-угорськими (фінською, угорською, естонською), балтійськими (латвійською, литовською), та грецькою.

Паралельні корпуси набувають особливої актуальності у наш час, оскільки вони є чудовою можливістю поєднати оригінальні тексти з їх перекладами та глибше пізнати саму природу перекладу. Вони можуть стати джерелом для створення інструменту, який спростить процес перекладу [18].

На противагу *паралельному корпусу* ***порівнянний корпус*** (*comparable corpus*) можна визначити як корпус, до якого компоненти відібрані за однаковою схемою, однаково репрезентативні та збалансовані: мають такі ж пропорції текстів одного формату у такій же мовній різноманітності з одного часового періоду, але різними мовами або мовними різноманітностями. Підкорпуси порівнянного корпусу не є перекладами один одного.

В *одномовних порівнянних корпусах* протиставляються діалекти, варіанти мови, наприклад, такі різновиди англійської мови, як англійська мова як іноземна для різних національностей, або англійська мова як офіційна мова у різних країнах. Прикладом паралельного корпусу може слугувати *Корпус міжнародної англійської мови* (*International Corpus of English – ICE*) [19], проект, у якому зібрано одномільйонні підкорпуси національно-особливих англомовних текстів, наприклад, канадійської англійської мови, австралійської англійської мови і т.п. Прикладом багатомовного порівнянного корпусу може слугувати *Корпус контрактного права* (*Aarhus corpus in contract law),* який складається з набору трьох одномовних корпусів текстів з юриспрунденції: датського, французького та англійського контрактного права, які не є перекладами тих же ж самих текстів.

У порівнянному корпусі усі тексти близькі за змістом, але вони різняться мовою чи мовною різноманітністю. Такий корпус може складатися з газетних статей, опублікованих одного дня і на одну тему, але у різних газетах чи журналах. Основна функція порівнянного корпусу – надати можливість порівнювати різні мови чи їх мовні різноманітності, текстові дані яких представляють схожі сфери чи умови спілкування, без залучення будь-яких втручань, яким може бути переклад.

За об'ємом тестових даних, які увійдуть до корпусу розрізняють ***повнотекстові корпуси*** (*full-text corpus*) та ***фрагментарні/фрагментнотекстові корпуси*** (*fragmentary corpus*) [1]. Більшість сучасних корпусів – повнотекстові. До таких відносимо й *авторські корпуси,* й *корпуси спеціальних коротких текстів*, наприклад, *Берлінський корпус змін* (*Berliner Wendekorpus*), сформований з метою створення колекції особистого досвіду участі у соціальному переломі, відомому під назвою «Руйнування стіни 1989 року», або корпус мерфізмів (так званих «законів підлості») [20, 19 с.].

Як відомо, *Браунський корпус (Brown Corpus)* і *Ланкастер-Осло-Бергенський корпуси* повинні були строго відповідати певним критеріям, одним з яких була довжина тексту, яка прирівнювалася до 2000 слів (слововживань). Очевидно, що текстів, які б чітко відповідали таким критеріям, практично немає. Відповідно, ці корпуси є *фрагментнотекстовими* [20, 19 с.].

За часовим параметром (хронологічною ознакою): *статичні корпуси (static/sample corpus)*, *динамічні/моніторингові корпуси (dynamic/monitor corpus)*.

Статичні корпуси *(static/sample corpus)* засвідчують стан мови на певному синхронному зрізі [1]. Першопочатково корпуси текстів створювалися як статичні утворення, які відображали певний часовий стан мовної системи. Статичні корпуси складаються з текстів певного часового проміжку [20, 19 с.]. Типовими представниками цього типу корпусів є корпуси *Браунської сім'ї (Brown corpora), авторські корпуси* – колекції текстів одного письменника.

Динамічні/моніторингові корпуси *(dynamic/monitor corpus)* забезпечують можливість відстежувати зміни у мові, враховуючи аспект діахронії [1]. Значна частина чисто лінгвістичних і не тільки лінгвістичних завдань потребує виявлення функціонування мовних явищ на часовій шкалі – наприклад, зміна значення слова, частоти використання тих чи інших синтаксичних конструкцій і т.д. Для відображення процесуального аспекту проблемної області розробляються технології побудови та експлуатації динамічних корпусів текстів [4]. Динамічні корпуси називають також ***моніторними*** чи ***моніториноговими корпусами***. Їх основна мета – постійно нарощувати свій об'єм. На протязі завчасно запланованого та зафіксованого проміжку часу відбувається оновлення та/чи доповнення множини текстів корпусу [20, 18 с.]. ***Моніторні корпуси*** важливі для лексикографів, які досліджують потік нових текстів на предмет появи нових слів, або зміни значень старими словами. Їх основними перевагами є:

– вони не статичні – завжди можна додати нові тексти, на відміну від синхронних «знімків», представлених у якомусь завершеному корпусі.

– їх всеосяжність – вони представляють широкий та великий спектр мови.

Проте моніторні корпуси не є надійним джерелом для кількісних даних (на противагу якісним характеристикам), оскільки вони постійно змінюються у розмірі і процес відбору не такий суворий, як це відбувається у завершеному корпусі.

Прикладами моніторних корпусів є: *Банк англійської мови* (*Bank of English*), *Корпус сучасної американської англійської мови* (*Corpus of Contemporary American English COCA*) [21], *Гельсінський корпус англійських текстів (Helsinki Corpus of English Texts), Корпус текстів журналу Time* (*Time magazine corpus*) [22].

<u>За способом фіксації текстових категорій у корпусі</u> виділяють *друковані корпуси (printed), корпуси електронних текстів (electronic text corpus), корпуси транскрибованого мовлення (transcribed speech corpus), аудіо та відео корпуси (audio/video corpus), мультимедійні корпуси* (*multimedia corpus*).

Корпуси транскрибованого мовлення *(transcribed speech corpus)*. До такого типу корпусів відноситься, у першу чергу, *усний корпус* (*spoken corpus*) (див. *корпус усного мовлення*), такий корпус, у якому зібрані зразки усного мовлення теговані з допомогою різних типів транскипції (наприклад, орфографічної, фонетичної). Наприклад, *Corpus of Professional Spoken American English (CPSA); Ланкастерський корпус усного мовлення* (*Lancaster/IBM Spoken English Corpus (SEC)); Веллінгтонгський корпус усного мовлення новозеландської англійської (Wellington Corpus of Spoken New Zealand English), Корпус усного мовлення дітей* (*CHILDES*) [23] – усні корпуси, де мовлення представлено у письмовій формі з додатковими символами, які зазвичай використовують у транскрипції.

Аудіо та відео корпуси *(audio/video corpus)* ***–*** *The Michigan Corpus of Academic Spoken English (MICASE)* містить біля 1,7 млн. слововживань (близько 200 годин записів) сучасного усного університетського мовлення, що було записано в Мі-

чиганському університеті. Проект *Один речевой день* (*ОРД*) Санкт-Перербургського державного університету – звуковий корпус сучасної російської мови щоденного спілкування.

Мультимедійні/мультимодальні корпуси *(multimodal corpus)* включають в себе мультмедійний матеріал (наприклад, відео записи та їх транскрибовані версії). Прикладом такого корпусу є система SACODEYL [24] у якій розміщено відео, аудіо та орфографічну транскрипцію інтерв'ю з підлітками сімома мовами: англійською, французькою, німецькою, італійською, литовською, румунською, та іспанською.

Іншим прикладом мультимодального корпусу є *Російськомовний емоційний корпус* (*REC*), розмічений з врахуванням даних про міміку, рухи рук, брів и т. п., дозволяє вивчити стратегії емоційної взаємодії та конфлікту, неперервану комунікативну поведінку, хезитації [http://www.harpia.ru/rec]. В Іркутському державному лінгвістичному університеті (Росія) ініціювали створення *Навчального Мультимодального Корпусу* (*Учебный Мультимодальный Корпус* (УМКО)) відеозаписів непідготовлених навчальних діалогів носіїв та «не носіїв» російської та китайської мов за певними темами, розмічених в програмі ELAN та представлених також у вигляді паралельних корпусів, вирівняних за смисловими блоками всередині діалогів.

За наявністю індексації виділяють *прості / нерозмічені / неіндексовані / нетеговані* (*plain*) та *анотовані / розмічені / індексовані / теговані* (*annotated*) корпуси.

У розміченому корпусі словам чи реченням присвоюються мітки/теги у відповідності до *характеру розмітки*: морфологічні, синтаксичні, семантичні, просодичні і т.д.

Анотовані транскрипцією – *усні корпуси*.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОРПУСУ

За метою використання корпусу: *дослідницький, ілюстративний.*

За А. Барановим, ***дослідницькі корпуси*** (*linguistic corpus*) призначені переважно для вивчення різних аспектів функціонування мовної системи. Цей тип корпусів орієнтований на широкий клас лінгвістичних завдань, а тому вони зазвичай великі за обсягом: від десятків мільйонів до сотень мільйонів слововживань. Згідно Демської О. дослідницькі корпуси застосовують у лінгвістичних дослідженнях із метою формулювання нових теорій, концепцій тощо [1].

Мета ***ілюстративних корпусів*** не стільки виявити нові факти, скільки підтвердити і обґрунтувати вже отримані результати. Такі корпуси зазвичай створюються після проведення наукового дослідження з метою виділення з них лінгвістичних прикладів, які підтверджують ті чи інші мовні (мовленнєві, текстові) факти, які були виявлені раніше із допомогою інших лінгвістичних прийомів [4, 116 с.]. Одним з підвидів такого корпусу можна назвати *перекладний корпус (translational corpus)* (за визначенням Фернандеса Л. [25, p. 92.]), мета якого дослідити процес перекладу та його результати.

За доступністю виділяють *вільно доступні корпуси*, *комерційні корпуси*, *закриті корпуси* [20, 18 с.].

Вільно доступні корпуси дозволяють у будь-який час в режимі он-лайн здійснювати пошук по усіх текстах корпусу у повному об'ємі. У деяких випадках вільний доступ може надаватися до частини корпусних даних та не зі всіма функціональними можливостями. Наприклад, Корпус сучасної американської англійської мови (*The Corpus of Contemporary American English (COCA)*) – найбільший корпус американської англійської мови у вільному доступі.

У роботі з ***комерційними корпусами*** право на його використання он-лайн чи копію на компакт-диску потрібно купляти. Попередньо можна ознайомитися з анотацією до корпусу чи, можливо, навіть попрацювати з корпусом у тестовому режимі, але не зі всіма текстами, а лише з окремими підкорусами: *Лонгманський корпус учнівської англійської мови* (*Longman Learners' Corpus)* та *Кеймбріджський корпус учнівської англійської мови (Cambridge Learner Corpus*).

Закриті корпуси створюються зі спеціальною метою і не призначені для публічного використання.

Література:

1. Демська-Кульчицька О. Дещо про класифікацію текстових корпусів. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. 2004. 1 (11). С. 153–157.

2. Жуковська В. В. Ресурси корпусної лінгвістики у дослідженні історичної динаміки мови. *Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика: матер. Міжнар. наук. конф.* / М-во осв. і науки України; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. С. 151–156.

3. Рыков В. В. Прагматически ориентированный корпус текстов. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды Международной конференции «Диалог – 99»*. (Москва – Таруса). Москва, 1999. URL: http://rykov-cl.narod.ru/t.html (дата доступа 20.12.2015). Название с экрана.

4. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. Москва: УРСС Эдиториал, 2001. 358 с.

5. Карпіловська Н.Є. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. Донецьк: Юго-Восток, 2003. 183 с.

6. Sinclair J. M. Corpus typology. *A framework for classification. Studies in anglistics*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. 1995. P. 17–33.

7. Sinclair J. M. Corpus Typology Draft. 1996. URL : http://www.ilc.cnr.it/EAGLES/typology/typology.html (access date 20.12.2015). Title from the screen.

8. Dash, Niladri Sekhar. Corpus Linguistics and Language Technology : With Reference to Indian Languages. New Delhi : Mittal Publications, 2005.

9. Коцюк Л. М., Коцюк Ю. А. Парадигма типологічних характеристик корпусу за типом текстових даних. *Наукові записки Національного університету «Острозька акаде-мія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 18–22.

10. Francis W. N., Kucera H. The Brown Corpus / Brown University, Providence. 1998. URL : http://www.essex.ac.uk/linguistics/external/clmt/w3c/corpus_ling/content/corpora/list/private/brown/brown.html (access date 12.01.2020).

11. The Freiburg-Brown corpus of American English (Frown). Project leader: Christian Mair. *VARIENG.* Albert-Ludwigs-Universität. Freiburg. 2007. URL : http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/FROWN (access date 12.01.2020).

12. Lob Corpus. Was compiled by researchers in Lancaster, Oslo and Bergen Lancaster-Oslo/Bergen. URL : http://www.essex.ac.uk/linguistics/external/clmt/w3c/corpus_ling/content/corpora/list/private/LOB/lob.html (access date 12.01.2020).

13. The Freiburg–LOB Corpus of British English (F-LOB). Project leader: Christian Mair. *VARIENG.* Albert-Ludwigs-Universität. Freiburg. URL : http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/FLOB/ (access date 12.01.2020).

14. The Kolhapur Corpus. By S. V. Shastri in collaboration with C. T. Patilkulkarni, Geeta S. Shastri / Department of English Shivaji University. Kolhapur. 1986. URL : http://clu.uni.no/icame/manuals/KOLHAPUR/INDEX.HTM (access date 12.01.2020).

15. The Wellington Corpus of Spoken New Zealand English Project director: Prof Janet Holmes *School of Linguistics and Applied Language Studies / Victoria University of Wellington.* 1998. URL : http://www.victoria.ac.nz/lals/resources/corpora-default/corpora-wsc (access date 12.01.2020)

16. Peters Pam, Australian Corpus of English (ACE) / Macquarie University *Australian National Corpus* 1986. URL : https://www.ausnc.org.au/corpora/ace.

17. McEnery A. M. and Xiao R. Z. Parallel and comparable corpora: What are they up to? In: *Incorporating Corpora: Translation and the Linguist*. Translating Europe. Multilingual Matters. Clevedon. 2007. URL : http://eprints.lancs.ac.uk/59/1/corpora_and_translation.pdf (access date 12.01.2020). ISBN 978-1-85359-986-6.

18. Sinclair J. EAGLES Preliminary recommendations on Corpus Typology EAG--TCWG--CTYP/P / School of English, University of Birmingham. Version of May, 1996. URL : http://www.ilc.cnr.it/EAGLES/corpustyp/corpustyp.html (access date 12.01.2020).

19. International Corpus of English (ICE) / The ICE Project. [2000]. URL : http://ice-corpora.net/ice/ (access date 12.01.2020).

20. Захаров В. П., Богданова С. Ю. Корпусная лингвистика: Учебник для студентов направления «Лингвистика». 2-е изд., перераб. и дополн. СПб. : СПбГУ. РИО. Филологический факультет, 2013.

21. Corpus of Contemporary American English. *English-Corpora.org* Creator Mark Davies. [2019]. URL : https://www.english-corpora.org/coca/ (access date 12.01.2020).

22. TIME Magazine Corpus. *English-Corpora.org* Creator Mark Davies. [2019]. URL : https://www.english-corpora.org/time/ (access date 12.01.2020).

23. Maxine Eskenazi, Jack Mostow, and David Graff. The CMU Kids Corpus LDC97S63. (Computer file : CD for computer : Sound recording). Philadelphia: Linguistic Data Consortium, 1997. URL : https://www.worldcat.org/title/cmu-kids-speech-corpus/oclc/39510571 (access date 12.01.2020).

24. SACODEYL *SACODEYL European Youth Language*. Project Coordinator: Pascual Pérez-Paredes / EU Socrates-Minerva project "System Aided Compilation and Open Distribution of European Youth Language". Corpora Universidad de Murcia [2008] URL : http://www.um.es/sacodeyl/ (access date 12.01.2020).

25. Fernandes Lincoln Corpora in Translation Studies: revisiting Baker's typology. Florianópolis, 2006 Fragmentos, número 30, p. 087-095 URL : http://www.translationindustry.ir/Uploads/Pdf/8217-24982-1-PB.pdf (access date 12.01.2020).

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: irenabogdanivna@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-111-113

Кушнір І. Б. Моделювання світу дитинства у романі С. Бенні «Маргарита Дольчевіта». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 111–113.

УДК: 821.131.1-311.1.09»20»С.Бенні:159.922.7-021.4

Кушнір Ірина Богданівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет ім. І. Франка

МОДЕЛЮВАННЯ СВІТУ ДИТИНСТВА У РОМАНІ С. БЕННІ «МАРГАРИТА ДОЛЬЧЕВІТА»

У статті досліджено проблему моделювання світу дитинства у романі С. Бенні «Маргарита Дольчевіта», коли відбувається перше зіткнення дитини/підлітка зі світом дорослих. Процес моделювання світу дитинства відбувається завдяки символізації простору дому через протиставлення з сучасним бездуховним світом-будинком сусідів; дівчинка Маргарита стає ядром формування домашнього вогнища, знову об'єднує всі покоління однієї родини. Визначені мікродомінанти світу дитинства у романі С. Бенні «Маргарита Дольчевіта»: екзистенційний вимір дому і сім'ї, стосунків батьки – діти, нерозривна єдність дитинство-дорослість-старість, категоричність добро – зло у світі дитинства, пошук самості персонажа через випробування дорослішанням.

Ключові слова: *самість, світ дитинства, сімейні ціннсті, образ дитини, особоцентричність.*

Iryna B. Kushnir,
PhD, associate professor in Department of World Literature
Ivan Franko Lviv National University

MODELLING OF THE CHILDHOOD WORLD IN THE NOVEL "MARGHERITA DOLCEVITA" BY S. BENNI

In the article the problem of the childhood in the novel "Margherita Dolcevita" by S. Benni has been studied. The well-known Italian author shows the particular situation when the child comes into collision with the world of adults for the first time. That's why the main character 15-year-old Margherita became an active adolescent who fights for her family and the main family values. The narrative subjectified child's "I" reflects the world-view of the XXI century where adults are enchanted by the power of consumerism. Margherita struggles for salvation of the family because she is the only child who can find forces to resist the evil in his own pure soul. The process of modeling of the childhood world is accomplished due to the symbolization of the home space as hearth in contrast with modern soulless neighbors' world embodied by their black house. Margherita became the core to assemble all generations of her family together. The following microdominants of modeling of the childhood world have been defined: existential dimension of home and family, discontinued connection between family generations, the way to self-identity through the life trials and growing up. The formal peculiarities of the novels such as visuality, unity of composition, burning conflict to show as if from within a difficult emotional and psychological situation in which the character is found have been investigated. This novel by its title "Margherita Dolcevita" gives the child answer to the challenge of the world which she would like to preserve as kind and joyful. The studied novel is rated between the best examples of literature on child's problems and childhood. Unfortunately this writer remains quite unknown to Ukrainian audience. This fact shows the topicality of this research.

Key words: *childhood world, family values, image of a child, person-centric position, self-identity.*

Постановка проблеми. Доцільно розпочати статтю з огляду головних творів С. Бенні (Stefano Benni, 1947 рік нар)., сучасного італійського письменника-сатирика і журналіста. Він дебютував збіркою оповідань з символічною назвою "Спортивний бар" 1976 р. про проблеми суспільства XX–XXI ст.: наркотики, приниження людської гідності, недосконалу політичну систему, проблему «маленької людини» у властивій йому сатирико-іронічній формі. Зокрема, відзначимо книгу «Комічні перелякані воїни», де цікаво застосовані анімалістичні образи для критики проблем сучасного авторові суспільства. С. Бенні – автор близько 15 романів та 6 збірок оповідань, що перекладені 30 іноземними мовами, проте не маємо жодного українського перекладу. Особливе місце у творчості цього автора займають романи про дітей/підлітків, що є прикладом літератури про місце дитини у XXI ст., що стало об'єктом нашого зацікавлення у цій статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перш за все дослідникам його творчості С. Бенні відомий як письменник з прекрасно розвинутою уявою, що виявляється у створенні нових мов, якими спілкуються його персонажі. За оригінальність і рясність неологізмів мову його творів називають *bennilingua*, що стала прикладом лінгвостилістичних експериментів та мовної гри. Найвідоміший приклад – роман «Stranalandia» (розуміємо як Дивнокрай, де проживає один персонаж Освальдо і відповідно все вимірюється ним: Освальдо зростом у один освальд, а дерево – у три освальди, він спіймав рибу на два освальди). Цьому аспекту творчості С. Бенні присвячена стаття Е. Свірідової [1]. Спостерігаємо велику кількість критичних оглядів романів С. Бенні та рецензій у італійських виданнях, зокрема [3]. Відсутність ґрунтовних досліджень про творчість цього італійського письменника в Україні спонукали до обрання цієї теми для дослідження.

Актуальність цієї розвідки у тому, що звертаємося до недослідженого роману С. Бенні «Маргарита Дольчевіта» («Margherita Dolcevita», 2005). **Мета дослідження.** У статті спробуємо вивчити проблему першого зіткнення дитини/підлітка зі світом дорослих. Особоцентричність (зосередження на пізнанні своєї самості) становить композиційний центр роману. Процес моделювання світу дитинства відбувається завдяки символізації простору дому через протиставлення з сучасним бездуховним світом-будинком сусідів; дівчинка Маргарита стає ядром формування домашнього вогнища, знову об'єднує всі покоління однієї родини.

Виклад основного матеріалу. Маргарита – весела, розумна і трохи повненька дівчинка з великим люблячим серцем відкритим для світу. «Батьки мене назвали Маргарита, мені подобається, коли мене кличуть Мага чи Магетта. Мої шкільні

друзі, жартуючи з того, що я не худенька, звуть мене Мегаріта; мій дідусь, трохи склеротик, кличе мене Маргерініта,а деколи і Маріелла, Марізелла чи Венуста, як звали його сестру. А особливо коли я весела, то зве мене Маргарита Дольчевіта. Регулювальник, перед яким я промчала стрілою, зве мене Сповільнимарго. А вчителі кличуть мене Тихотампозаду. Моє перше і єдине кохання кликало мене Мінні» [2, с. 7]. Ось так через ім'я розповідає про себе персонаж роману.

У романі майже п'ятнадцятилітня Маргарита зображена у перехідний час дорослішання, коли помічає, що все, що їй розповідали у дитинстві «… неправда. Тобто, всі хочуть розповісти дітям про кращий світ, а це тільки слова, а реальний результат – ця Земля, старенька і ненависна» [2, с. 12]. Тому вона живе паралельно у вигаданому світі у плаваючому будинку посеред торф'яного болота з уявними мешканцями, серед яких Принц і Дівчинка з Попелу. У світі дитинства Маргарити відбувається поєднання і накладання двох світів: реального (дорослість) та уявного (дитинство), що тільки у сукупності дають очікуваний горизонт радості дитинства.

Маргарита називає сама себе «дівчинкою, у якої закінчується термін придатності» [2, с. 12]. Звідси вона робить такі висновки:

«а) дорослі не можуть більше нічому навчити;

б) краще б ми приймали рішення, а вони писали би шкільні твори проти війни;

с) слід перестати грати у фільм, де перемагає справедливість, а зробити так, щоб справедливість перемагала після виходу з кінотеатру» [12].

Відзначимо вдалі алюзії автора у створенні образів персонажів родини Маргарити. Її мати Емма, «використаний пакетик з чаю» [2, с. 16], полюбляє палити уявні сигарети і щоденно дивитися серіальчики як от *Eternal Love*, де щиро переживає драми своїх улюблених персонажів. Чим не пані Боварі XXI сторіччя? Батько Маргарити Фаусто (не у пошуках знання та істини для блага інших за Гьоте) колекціонує все, що можна врятувати і відновити, настрій котрого змінюється із погодою. Іншими членами родини є старший брат Джачінто-хуліган і молодший брат Ермініо-Гераклій, комп'ютерний геній. Найцікавішим персонажем є дід Маргарити Сократ, що споживає тільки йогурти з простроченим терміном придатності, щоб асимілюватися у отруєне навколишнє середовище XXI ст. Дід живе у своєму часопросторі між минулим і сьогоденням, розповідаючи свої частково вигадані, частково правдиві історії Маргариті. Головна проблема роману, чи то «злочин» – у дорослості всіх членів родини Маргарити, тоді як вона залишається у дитинстві, бо там панує справедливість, любов і милосердя, відсутні у «дорослому» світі.

Конфлікт роману побудований на контрасті світу Маргарити (її будинку та родини) з світом консумеризму, що центрується у будинку сусідів. Одного разу (як у казках) навпроти її будинку з'являється сучасний чорний будинок-куб, де оселилася родина Дель Бене (Заможняків – у нашому перекладі з іт. мови – *І. К.*)., що є носіями нової системи цінностей: споживання перш за все. Перед персонажем Маргаритою постає завдання – врятувати свою родину (розуміємо, свій світ) від «чар» консумеризму бездуховного XXI століття. Спосіб життя Маргарити – це заперечення позиції XXI ст. «Будь як всі! Купи айфон!», вона поринає у світ фантазій з Чарівним принцом, що прийде врятувати їх всіх від цих чар і переживає екзистенційний стан самотності у «щасливій» родині. Образ Маргарити – це алегорична війна проти споживацького суспільства XXI ст. з притаманною С. Бенні комічно-сатиричною манерою оповіді.

Сусіди поступово абсорбують всіх даючи їм бажані матеріальні блага і речі. Вони легко маніпулюють мешканцями району циганами, «заохочуючи» їх покинути цю зону і поїхати геть даючи простір для нових сучасних будівель на пустирі позаду будинків, так що Маргарита починає вірити у їхні надприродні можливості. Ленора Дель Бене (алюзія на марку продуктів для чищення) переконує маму Маргарити змінити зачіску і стати такою, як всі «модною» [2, с. 55]; Фрідо Дель Бене (алюзія на холод) захоплює батька Маргарити пропозицією стати партнером у бізнесі «легальному звісно ж» [2, с. 55]; молодший брат отримує найновішу відеогру, а старший потрапляє у тенета гри у закоханість дочки ЛаБелли Дель Бене (красуні). До того ж у них ідеальновидресеруваний собака породи «танквейлер», а не звичайнісінький безпородний песик, як Пізоло (Сонько) у сім'ї Маргарити, але навіть і він дивиться на цього ідеального собаку «як на справжнього Пікассо» [2, с. 56]. Виходить, що кожен член родини Маргарити ніби має свого двійника у сім'ї Дель Бене (Заможняків). Всі отримують омріяне, починаючи ніби нове життя у паралельній реальності. Лише дід усвідомлює небезпеку, що загрожує їхньому світу: « <…> щоб зробити нас такими як вони. Вкрасти повітря, душу, музику, заощадження. Вони вампіри, пам'ятай, Маргарито. Вони не зупиняться перед нічим. Бо створені з нічого. Числа. Їхнє серце вистукує знижки» [2, с. 57–58]. Як зазначає уявний друг Маргарити, «скелети є також і у містах. Пронумеровані, каталогізовані, але таки є» [2, с. 52].

Важливою для аналізу є сцена вечері у батьків Маргарити, де іронічно зображений прихід родини Дель Бене. Першою зайшла «булька американської жуйки, за якою прослідувала ЛаБелла», далі «хмара французького парфуму *Зроби-мені-боляче* і посеред неї пані Дель Бене», і на завершення, «пан Фрідо, чванькуватий мопсик із фарбованим волоссям та синтетичною посмішкою» [2, с. 68]. Пані Дель Бене просвистіла як змія : «ненавиджу пил» [2, с. 70], підрозуміваючи все інше, живе, некаталогізоване та природнє. Проте у їхній сім'ї Дель Бене теж зостався один «живий» хлопчик Анджело (Ангел), якого вони соромляться, бо він «бунтівник, жорстокий і небезпечний» [2, с. 80], не такий як вони. Тому саме з ним потоваришувала Маргарита. Дівчинка відразу ж відчула небезпеку, що принесли Дель Бене: «вони намагалися заразити всіх бактеріологічною зброєю століття – нудьгою. Вона переконує тебе, що очікувати жити менш втомливо, ніж власне жити» [2, с. 81]. Вона приймає рішення врятувати свою родину, оскільки у її сюрреалістичному світі, про який вона пише свою історію-казку, на вигаданих нею персонажів можна покладатися у цій скрутній ситуації.

«Казка неправильна, негативні персонажі захопили землю!» [2, с. 50], – каже Маргарита. Проте саме чистота дитинства врятує світ. І, як у казці, це правило спрацює у романі С. Бенні. Будинок-куб зникне після вибуху, і всі забудуть про його існування. Персонажі уявного світу не зроблять чудо, його здатна зробити сама Маргарита. Життєве кредо дівчинки: «Se il dubbio d'amor troppo ti è duolo, scegli una margherita con un petalo solo» («Якщо сумніви у коханні тебе тривожать, вибери ромашку з однією пелюсткою») [2, с. 99].

Роман С. Бенні «Маргарита Дольчевіта» демонструє портрет сучасного підлітка початку XXI ст., яким є персонаж Маргарита у пошуках своєї самості з вимушеним відстороненням від своєї сім'ї та пошуку радості спілкування з уявним персонажем – Дівчинкою з попелу. Персонаж потребує підтримки та розуміння, оскільки виступає на боротьбу з ворожим

оточенням, що поступово поглинає членів її родини. На початку роману Маргарита покладається саме на уявну подругу, не знаючи своїх можливостей і не вірячи у свої сили: «Я не боюся, Дівчинка з попелу мене врятує, до того ж, у мене все життя попереду, що я і не знаю, звідки у нього вступити» [2, с. 61].

Автор показує спосіб життя і світобачення Маргарити, де час тече ніжною річкою суміщаючи світ реальний і фантастичний з Дівчинкою з попелу, що приходить їй на допомогу. Цей казковий персонаж виконує функцію alter ego Маргарити, підсилюючи реальну дівчинку у боротьбі за свій світ у XXI сторіччі. Ім'я Дівчинки з попелу відсилає до поетичного рядка Ларрі Баретто (1890–1971, американський письменник і журналіст) про те, що діти створені з попелу зірок, що злетіли з рук Бога.

Проте з часом Маргарита розуміє, що тільки вона здатна боротися за сою родину, а уявні друзі не зможуть допомогти реально. Звідси Дівчинка з попелу виконала свою функцію каталізатора, і персонаж Маргарита трансформується у активного: «Нема чого скиглити, треба боротися. Якщо ти здався у чотирнадцять років, то звикнеш це робити завжди у житті. Тільки мертві риби пливуть за течією» [2, с. 143]. Історія уявного роману, що її пише Маргарита, завершується злиттям Дівчинки з попелу та реальної героїні в одне, уступаючи місце реальності: «Вона була прекрасною. Попрощалася зі мною знаком. Вода була темною, і ліс пустельним. Я зрозуміла, що ми більше не побачимося» [2, с. 206].

Маргарита входить у сни батька, матері, братів, нагадуючи їм щасливі моменти, які вони пережили разом як одна родина. Це ламає «чари» сусідів, що за оболонкою щасливої заможної родини приховують пустку душевного спілкування і страждають від втрачених сімейних цінностей (ніякі сучасні гаджети не заповнюють їхню порожнечу спілкування).

Зауважуємо, що поняття самості персонажа Маргарити становить композиційний і смислотвірний центр роману С. Бенні «Маргарита Дольчевіта». Для сучасної прози про дітей XXI ст. загалом особистість стає центром художнього моделювання світу дитинства. До прикладу, повість А. Гавальди «35 кіло надії», роман Дж. Фоера «Страшенно голосно і неймовірно близько» та ін. Сюжетно нескладний роман С. Бенні має паралельне розгортання в уявному сюрреальному світі тексту, який пише Маргарита. Він виконує функцію «корегуючого реальність» дзеркала. Перехідність між обома реальностями, що здійснює персонаж Маргарита, формують її самість. Надмірна дитячо/підліткова вразливість персонажа та неможливість на початку справитися з проблемою відчуження родини самостійно веде до відчуття безпорадності і пошуку підтримки у паралельному світі. Особистісно складний пережитий досвід робить Маргариту дорослішою і відповідальнішою, навчає відстоювати себе і свої цінності у протистоянні з ворожим оточенням.

Відзначимо символічність назви роману і прізвища персонажа Маргарити, що відсилає до фільму Ф. Фелліні 1960 року «Дольче віта», з його багатозначністю.

Щодо мовної стихії роману, то вдалим вважаємо застосування терміну *benniano* [3], тобто, стиль С. Бенні, що містить суміш неологізмів для створення неймовірно вдалого світу магічного реалізму з нотками комічної стихії та сумної сатири щодо світу XXI ст. Саме неповторний стиль С. Бенні надає легкості важливим питанням, які він порушив у романі та веде нас до серйозних висновків.

Висновки. Роман є прикладом твору про підлітка XXI ст. із його гіпервразливістю і потребою віднайдення сенсу життя через любов, дружбу і родину. Визначені мікродомінанти світу дитинства у романі С. Бенні «Маргарита Дольчевіта»: екзистенційний вимір дому і сім'ї, стосунків батьки – діти, нерозривна єдність дитинство-дорослість-старість, категоричність добро – зло у світі дитинства, пошук самості персонажа через випробування дорослішанням. Дисгармонійність реального дорослого світу виявляється у відсутності сильної світоглядної позиції, що легко піддається зовнішнім впливам формування думки. Суб'єктизоване наративне Я персонажа віддзеркалює катастрофічність світовідчуття XXI ст., не шукає порятунку у дорослих, а знаходить силу протистояти злу і захищати свій світ у своїй чистій душі. Піднімається важливе питання екологічної катастрофи через освоєння земель для розширення площі міста та вигнання корінного населення з місць їхнього проживання.

Констатовано: руйнування впорядкованого світу дитинства з позитивним образом дому є реальністю XXI ст. Визначені формальні ознаки роману С. Бенні: візуальність, композиційна довершеність, яскраві образи з легко відчитаними алюзіями, гострий конфлікт для показу ніби із середини складної емоційно-психологічної ситуації, в якій опиняється персонаж. Автор акцентує на потребі збереження сімейних цінностей і зв'язку поколінь для формування повноцінної особистості дитини.

Щодо роману С. Бенні «Маргарита Дольчевіта», то вважаємо потрібним зазначити його приналежність до літератури про дітей, і можна відзначити його поліадресованість до читача-дитини/підлітка і читача-дорослого, бо текст демонструє розміркування персонажа про стосунки у сім'ї, проблеми у школі, питання відсутності чи втрати комунікації зі своїм оточенням. Це дає змогу краще відчитати проблематику сучасного підлітка у споживацькому світі XXI ст.

У **перспективі** бачимо доцільність системного аналізу найкращих зразків прози С. Бенні для осмислення місця дорослого і дитини у світі XXI ст.

Література:

1. Свиридова Е. Выдуманные языки в творченстве Стефано Бенни. *Весник КГУ им. Н. А. Некрасова*. 2016. № 3. С. 205–209.
2. Benni Stefano. Margherita Dolcevita – Milano: Feltrinelli, 2018.
3. Coe J. Beware the evangelist next door. URL: https://www.theguardian.com/books/2006/dec/30/fiction.jonathancoe.

Отримано: 20 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: perishko_irina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-114-117

Perishko I. V. Formative assessment as an essential component of successful language teaching. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 114–117.

УДК: 37.091.26.27:811.111 (07)

Iryna V. Perishko,
PhD in Pedagogy,
Rivne State University of the Humanities

FORMATIVE ASSESSMENT AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF SUCCESSFUL LANGUAGE TEACHING

The article deals with teachers‘ use of language assessment to guide students‘ language proficiency development and academic achievement, the positive benefits of formative assessment for guiding teaching and learning and its characteristics. It is specially noted that language assessment is a purposeful activity that gathers information about students‘ language development. Assessment can be intended to improve teaching and learning or to evaluate the outcomes of teaching and learning. Special attention is given to formative assessment that is described as assessment for learning, in contrast to assessment of learning, i.e. summative assessment. The article focuses on the analysis of formative assessment and its procedures in English classes such as questioning, quizzes, discussions, interviews, role plays, observations, teacher-made tests, checklists, self-reports, journals, projects. Various types of formative assessment, namely self-assessment, peer assessment and alternative assessment are highlighted in the paper. The characteristics of teacher-based assessment that distinguish it from other forms of assessment are described. Teachers assess their students' learning to determine the effectiveness of their teaching. It should be emphasized that the quality of formative assessment depends on its beneficial uses and value for teaching and learning and teachers‘ judgments and classroom uses of assessments have profound effects on the lives and opportunities of students.

Key words: *language teaching, formative assessment, self-assessment, peer assessment, alternative assessment, teacher-based assessment.*

Перішко Ірина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ КОМПОНЕНТ УСПІШНОГО НАВЧАННЯ МОВІ

У статті розглянуто використання оцінювання для покращення знань та навчальних досягнень здобувачів знань, позитивні переваги формувального оцінювання та його характеристики. Особливо зазначається, що оцінювання мовлення – це цілеспрямована діяльність, яка надає інформацію про розвиток мовлення учнів. Стаття зосереджена на аналізі формувального оцінювання та його методах проведення на заняттях з англійської мови, таких як анкетування, вікторини, дискусії, інтерв'ю, рольові ігри, спостереження, тести, доповіді, журнали, проекти тощо. У статті висвітлено різні типи формувального оцінювання, охарактеризовано характеристики оцінювання викладача, що відрізняє його від інших форм оцінювання. Слід підкреслити, що судження вчителів та використання оцінок у класі мають глибокий вплив на життя та можливості учнів.

Ключові слова: *викладання мови, формувальне оцінювання, самооцінка, оцінка однолітків, альтернативне оцінювання, оцінювання викладачем.*

Problem definition and its connection to important scientific and practical tasks. Assessment plays an important part in the lives of both learners and teachers. Teachers spend as much as a third or a half of their professional time involved in assessment-related procedures, although many do so without familiarity with principles of language assessment. Assessment has many different purposes. Assessment procedures help determine learners' needs, they place learners in the appropriate place in a language course, they help measure students‘ progress during a course, they provide information that can be used to fine-tune teaching and they enable the learning outcomes of a course to be measured. Hence, assessment provides the basis for many kinds of important decisions that involve teachers, learners and institutions. Their purposes may be decided by the teacher, by the school or by an organization external to the school. For example, a teacher may want to know how effective his or her teaching of reading skills has been. A school may want to know how effective their language programmes are, as part of a review of their curriculum. A learner may need to know what areas he or she needs to improve on in order to pass a test. A law company may want to know if an applicant for a job has the language skills needed to work as a lawyer. Assessment may be intended to improve teaching and learning or to evaluate the outcomes of teaching and learning, or to measure proficiency in relation to some external goal, such as entrance to a profession or admittance to university. They may use different forms of assessment for these purposes.

In English classes, teachers also need to assess their students' learning to determine the effectiveness of their teaching and the materials they are using. Assessment refers to any of the procedures teachers use to do this sort of evaluation, such as by making observations, interviewing students, administering questionnaires and reviewing students‘ work. Assessment covers a broader range of activities than testing and involves both formal and informal procedures. Assessment is an essential component of successful language teaching, and teachers need to be familiar with the necessary knowledge and skills that assessment entails.

A large amount of research has been conducted around the world regarding the impact of formative assessment on learning outcomes. In their seminal review of the research on classroom-based formative assessment, Black and William (1998) brought together evidence gathered from 250 international sources regarding the use and impact of formative assessment. The 250 sources reviewed for this purpose cover learners ranging pre-school to university. Evidence of impact was drawn from more than 40 studies conducted under ecologically valid circumstances (i.e. controlled experiments conducted in the student's usual classroom setting

and with their usual teacher). They included studies on effective feedback; questioning; comprehensive approaches to teaching and learning featuring formative assessment, and student self- and peer-assessment. Black and William concluded that the achievement gains associated with formative assessment were among the largest ever reported for educational interventions. The review also found that formative assessment methods were, in some cases, particularly effective for lower achieving students, thus reducing inequity of student outcomes and raising overall achievement. The 1998 Black and William review confirmed earlier reviews by Natriello (1987) and Crooks (1988), which had reached substantially the same conclusions. At the same time, the success of formative assessment policies depends very much on their effective implementation. The quality of formative assessment rests, in part, on strategies teachers use to elicit evidence of student learning related to goals, with the appropriate level of detail to shape subsequent instruction. But in some contexts, it is still more typical for teachers to develop only superficial questions to probe student learning, and provide only general feedback. Teachers may have difficulty in interpreting student responses or in formulating next steps for instruction. And while many teachers agree that formative assessment methods are an important element in high-quality teaching, they may also find that there are logistical barriers to making formative assessment a regular part of their teaching practice, such as large classes, extensive curriculum requirements, and the difficulty of meeting diverse and challenging student needs.

This article highlights the importance of firmly embedding formative assessment within the broader evaluation and assessment framework and the need to support teachers' capacity and professionalism in formative assessment.

Presenting the main material. Once a course is underway, the teacher may want to administer informal assessments from time to time to find out how well the students are mastering the content of the course and whether the course material is helping them with their learning difficulties. Information collected during teaching is 'formative', since it is collected while the student's language skills are being 'formed', and may be based on quizzes, discussions, observations, teacher-made tests, checklists and journals, as well as self-assessment by learners of their own progress. Assessments with this purpose are progress tests and are one of the most common forms of assessment used by teachers in their day-to-day teaching. Formative assessment only qualifies as 'formative' if it leads to feedback that is used by students to improve their learning. Computer software enables much of this monitoring to be carried out through the school's learning management system. The software facilitates learner-to-learner and learner-to-instructor communication, through such features as chat rooms and discussion boards, permits the tracking of user behaviour and allows both instructors and students to monitor progress.

Since the purpose of formative assessment is to monitor the students' learning throughout the course, it can help teachers to find out what students are learning, help them to evaluate whether the course materials are effective, encourage the learners and help teachers to decide if any adjustments need to be made while the course is being delivered. In other words, formative assessment is designed to improve learning and is sometimes described as assessment *for* learning, in contrast to assessment *of* learning, which takes place at the end of a period of learning [1]. (The latter approach is summative assessment). Feedback given during assessment for learning is descriptive, rather than evaluative, and it is intended to show students how they can improve their learning. Advocates of assessment for learning argue that traditional approaches to assessment typically serve to measure what students have learned in order to measure progress or for grading and reporting purposes, but the assessment does not help students improve or understand their learning. By giving students feedback that will improve their learning, assessment *for* learning, by contrast, seeks to link teaching and learning more closely. It is described as having these characteristics [4, c. 397]:

• [Assessment for learning] is embedded in a view of teaching and learning of which it is an essential part.
• Learning goals are shared with students.
• It aims to help pupils know and recognize the standards they are aiming for.
• Pupils are involved in self-assessment.
• It provides feedback which helps students recognize their next steps and how to take them.
• It is underpinned by confidence that every student can improve.
• Both teacher and student reflect on assessment data.

To summarize, the goal of assessment for learning is to gather information through formative assessment practices that can be used to modify teaching and to improve student learning, rather than to grade students' performance. Procedures used with this approach involve the strategic use of questioning, as a deliberate way for the teacher to find out what students are able to understand and do, and effective use of teacher feedback, focusing on establishing success criteria that tell the students what they have achieved and where improvement is necessary. Feedback provides specific suggestions to help achieve improvement; self-assessment encourages students to take responsibility for their own learning and incorporates self-monitoring, self-assessment and self-evaluation.

As feedback from assessment for learning may also make use of evaluation to improve learning, some advocates of this approach recommend it as an alternative to final grades and scores; however, as Fulcher [5, c. 69] points out, in many situations, there is an expectation that students will get a grade for a piece of work, and in large classes, such frequent grading hardly seems practical. While there are many benefits to formative assessment, doing effective formative assessment may require training.

The following are examples of procedures that can be used for formative assessment (or for assessment for learning). However, these procedures are not specific to formative assessment: it is their *purpose* that makes them appropriate for formative assessment:

– questioning;
– quizzes;
– discussions;
– interviews;
– role plays;
– observations;
– teacher-made tests (e.g. of reading, writing, grammar, vocabulary);
– checklists;
– self-reports;
– journals;

– projects.

Various types of formative assessment may include the following.

Self-assessment. Self-assessment refers to activities in which learners complete an evaluation of their own performance, usually soon after they have completed the activity. For example, a student may watch a video of his or her oral presentation and then use a checklist to note the positive or negative aspects of the performance. Many contemporary coursebooks provide regular self-assessment tasks, throughout the book, e.g. my Interchange series [8]. While some teachers are sceptical of the degree to which learners can accurately evaluate their own language skills, self-assessment can motivate learners and help develop learner autonomy. It is normally used combining other measures of student learning. However, for self-assessment to be effective, learners need training in how to assess their own work. Self-assessment can also make use of a digital or video diary, or, as Fulcher notes [5, c. 71]:

An online blog in which samples of work and a commentary are saved side by side. This naturally leads on to the use of portfolios, where students collect samples of writing, or digital copies of speech, into a collection of their work. However, it may also contain reading and listening texts,with an assessment of how well they were understood, and reactions to them.

Peer assessment. Peer assessment refers to activities in which students evaluate or give feedback on each other's performance on a task. It is often used in composition classes, where students read each other's draft compositions and give feedback and suggestions, perhaps using guidelines or checklists provided by the teacher. However, both self-assessment and peer assessment are normally used to complement, rather than replace, other forms of assessment.

Alternative assessment. Since the 1980s, the term 'alternative assessment' has referred to procedures, than those in formal tests, used as a way of better capturing real-language ability reflecting natural conditions for language use [3, c. 147]:

Alternative assessment is defined as the ongoing process involving the student and teacher in making judgements about the student's progress in using nonconventional strategies. Hamayan [6] describes alternative assessment procedures as those techniques which can be used within the context of instruction and can be easily incorporated into the daily activities of the school or classroom.

Coombe et al. [3] suggest that a more suitable term would be 'additional assessment' since they recommend that alternative assessment should be used in conjunction with more traditional forms of assessment as part of a 'multiple-measures' assessment scheme. Alternative assessment uses the formative assessment procedures mentioned earlier, including self-assessment, interviews, portfolios, learner journals, student-teacher conversations or 'conferences', interviews and observation. Brown and Hudson [2, c. 654] summarize the characteristics of alternative assessment:

1) require students to perform, create, produce or do something;
2) use real-world contexts or simulations;
3) are non-intrusive in that they extend the day-to-day classroom activities;
4) allow students to be assessed on what they normally do in class every day;
5) use tasks that represent meaningful instructional activities;
6) focus on process as well as products;
7) tap into higher-level thinking and problem-solving skills;
8) provide information about both the strengths and weaknesses of students;
9) are multiculturally sensitive when properly administered;
10) ensure that people, not machines, do the scoring, using human judgement;
11) encourage open disclosure of standards and rating criteria;
12) call upon teachers to perform new instructional and assessment roles.

The notion of alternative assessment has been expanded in recent years and included within a more general approach to classroom assessment known as *teacher-based assessment* (TBA). In many countries, language teachers increasingly are expected to make use of a variety of assessment procedures to monitor and evaluate their students' progress in their own classrooms. Davison and Leung [4, c. 395] describe the characteristics of TBA that distinguish it from other forms of assessment:

• It involves the teacher from the beginning to the end: from planning

the assessment programme, through to identifying and/or developing appropriate assessment tasks, right through to making the assessment judgements.

• It allows for the collection of a number of samples of student work over a period of time, using a variety of different tasks and activities.

• It can be adapted and modified by the teacher to match the teaching and learning goals of the particular class that is being assessed.

• It is carried out in ordinary classrooms, not in a specialist assessment centre or examination hall.

• It is conducted by the students' own teacher, not an outsider.

• It involves students more actively in the assessment process, especially if self- and peer assessment is used in conjunction with teacher assessment.

• It opens up the possibility for teachers to support learner-led inquiry.

• It allows the teacher to give immediate and constructive feedback to students.

• It stimulates continuous evaluation and adjustment of the teaching and learning programme.

• It complements other forms of assessment, including external examinations.

Conclusion. Procedures used in assessment have tended to reflect changes in approaches to language teaching and, therefore, changes in practices associated with the movement from audiolingual to communicative approaches to teaching. Just as teaching methodologies have moved away from a primary focus on linguistic dimensions of communication (such as vocabulary and grammar) towards communicative orientations to language, likewise, have moved towards communicative approaches.

To sum up, teaching and assessment are closely connected aspects of a teacher's work, and effective assessment practices are essential in language programmes. Teachers need to be able to use effective informal classroom assessment procedures to monitor the success of teaching and learning.

References:

1. Black P., Harrison C., Lee C., Marshall B. and William D. Assessment for Learning: Putting it into Practice. Buckingham, UK: Open University Press, 2003.
2. Brown J. D. and Hudson T. 'The alternatives in language assessment', *TESOL Quarterly*. 1998. 32, 4, pp. 653–675.
3. Coombe C., Davidson P., O'Sullivan B. and Stoynoff S. (eds). *The Cambridge guide to second Language Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
4. Davison C. and Leung C. 'Current issues in English language teacher-based assessment', *TESOL Quarterly*. 2009. 43, 3, pp. 393–415.
5. Fulcher G. *Practical Language Testing*, London: Hodder Education, 2010.
6. Hamayan E. V. 'Approaches to alternative assessment', *Annual Review of Applied Linguistics*. 1995. 15, pp. 212–226.
7. Mok J. 'A case study of students' perceptions of peer assessment in Hong Kong', *ELT Journal*. 2011. 65, 3, pp. 230–239.
8. Richards J. C. and Bohlke D. *Interchange*, Student's Book 2, 4th edition. New York: Cambridge University Press, 2012. PP. 22–23.

Отримано: 21 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: sve-romanyuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-118-120

Романюк С. К., Трофімчук В. М. Ефективність змішаного навчання у процесі викладання іноземної мови за професійним спрямуванням на немовних спеціальностях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 118–120.

УДК: 81'243:378.016

Романюк Світлана Костянтинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет,
Трофімчук Вероніка Миколаївна,
старший викладач, Рівненський державний гуманітарний університет.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ НА НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ

У статті висвітлено особливості впровадження змішаного навчання у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. Автор розглядає сутність моделі змішаного навчання, яка поєднує в собі всі характеристики інформаційних навчальних технологій, аналізує його головні принципи та пріоритети, а також труднощі його впровадження у навчальний процес університету. Зокрема, розглядаються можливості застосування змішаного навчання як засобу підвищення ефективності навчального процесу. Обґрунтовується методична доцільність моделі змішаного навчання у процесі викладання іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти на немовних спеціальностях.

Ключові слова: *змішане навчання, традиційне навчання, електронне навчання, ІКТ, іноземна мова за професійним спрямуванням.*

Svitlana K. Romanyuk,
PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor
Rivne State University of Humanities,
Veronika M. Trofimchuk,
Senior Lecturer, Rivne State University of Humanities

THE EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES AT NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES

The article deals with the peculiarities of blended learning implementation in teaching foreign languages for professional purposes at the institutions of higher education. The author examines the essence of blended learning model, which combines traditional form of study (face-to-face session) with online collaborative learning and all characteristics of information educational technologies, analyzes its main principles and priorities, as well as the difficulties of its introduction in the educational process of the university. In particular, the possibility of using blended learning as a means of improving the effectiveness of the educational process is considered. The article substantiates the methodical expediency of blended learning application in the process of teaching foreign languages for professional purposes at higher educational institutions at non-philological specialties.

Recently, the higher educational institutions intensify the process of learning foreign languages through the introduction of the variety of teaching technologies. Blended learning is a combination of the traditional classroom and modern digital education. Blended learning can be an important direction in the modernization of higher education and a prerequisite for improving quality and efficiency of the learning process. The main advantages of blended learning are productivity, teamwork, individualization, asynchrony, speed, interactivity, didactic support, the presence of control systems, self-control, evaluation.

Key words: *blended learning, traditional education, e-learning, ICT, foreign language for professional purposes.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблема використання інноваційних педагогічних методів і технологій у закладах вищої освіти набуває особливої актуальності. Інноваційна діяльність не тільки створює основу для конкурентоздатності тієї чи іншої установи на ринку освітніх послуг, але і визначає напрямки професійного зростання викладача, його творчого пошуку, сприяє особистісному зростанню студентів.

Головною метою сучасної вищої освіти є підготовка фахівця, компетентного в сфері своєї професійної діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, безперервного самовдосконалення і саморозвитку.

Знання та кваліфікація стають пріоритетними цінностями в житті людини в умовах інформаційного суспільства, в тому числі і міжнародного. Звідси зростаюча значущість навчання іноземним мовам, формування комунікативної компетентності, потреби внесення змін до викладання іноземної мови в немовних вузах.

В даний час процес іншомовної підготовки в немовних ЗВО приймає інші форми і масштаби. Нововведення стосуються найрізноманітніших аспектів навчального процесу, починаючи зі зміни організації простору в аудиторіях, оснащенням навчальних класів сучасними технічними засобами і закінчуючи апробацією нових освітніх технологій на практичних заняттях і під час самостійної підготовки студентів з використанням великої кількості онлайн компонентів і Інтернет ресурсів.

Упровадження інноваційних технологій в процес навчання, зокрема ІКТ призвело до появи такої форми роботи викладачів і студентів, як змішане навчання (blended learning).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використанню моделі змішаного навчання в системі освіти присвячені статті наступних іноземних дослідників (C. Bonk, D. Clark, R. Frazze, C. Graham, D. Nagel, A. Rossett, P. Valiathan etc). Вітчизняні вчені (І. Герасименко, О. Коротун, В. Кухаренко, Ж. Ніколаєва, Н. Рашевська, Ю. Триус, Я. Сікора, Г. Чередніченко,

О. Чугай, О. Щербакова тощо) на основі зарубіжних напрацювань здійснили теоретико-методологічний аналіз поняття «змішаного навчання» та розробили моделі його впровадження в освітню діяльність навчальних закладів.

Мета статті: обґрунтувати доцільність використання технологій змішаного навчання у процесі викладання іноземної мови за професійним спрямуванням на немовних факультетах у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною метою сучасної вищої професійної освіти є підготовка спеціалістів, компетентних в галузі своєї професійної діяльності, здатних до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, неперервного самовдосконалення та саморозвитку. Сучасний фахівець, безсумнівно, повинен бути всебічно розвинутою особистістю, обізнаний в різноманітних галузях знань, а не обмежуватися виключно своєю сферою діяльності. Не випадково, що сьогодні більшість організацій зацікавлені не просто в хороших спеціалістах та добросовісних виконавцях, а в творчо мислячих співробітниках, здатних перетворювати нововведення в життя, які мають навички вирішення неординарних завдань. Володіння іноземною мовою на високому рівні є невід'ємною рисою фахівця-творця, оскільки надає йому додаткові можливості, як для пошуку професійно значущої інформації, так і для наукового самовираження, співпраці і спілкування з колегами і однодумцями з різних країн.

Викладання та вивчення іноземної мови на немовних спеціальностях у закладах вищої освіти є складним завданням, як для викладачів, так і для студентів і має низку проблем, що вимагають негайного вирішення. По-перше, багато студентів приходять до вузів з низьким рівнем володіння іноземною мовою, та низькою мотивацією до її вивчення, що вимагає додаткової роботи з ними. По-друге, предмет «Іноземна мова за професійним спрямуванням» не є профілюючим, навчальних годин на нього відводиться мало, отже, мета формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності на рівні, достатньому для ведення успішної іншомовної комунікації в професійній сфері є недосяжною. В той же час вимоги до володіння студентами іноземної мови достатньо високі. По-третє, система вищої освіти спрямована на збільшення годин на самостійну роботу студентів із вивчення іноземної мови. Зростання обсягу навчального матеріалу, що відводиться на самостійне опрацювання призводить до необхідності використання комп'ютерних та телекомунікаційних технологій в навчальному процесі. Використання лише традиційних форм навчання (лекції, практичні, семінари тощо) часто призводять до пасивності студентів, недостатньо активізують їхню діяльність із здобуття знань самостійно.

Таким чином, стає практично неможливо навчити студентів необхідним навичкам володіння іноземною мовою, використовуючи тільки традиційні методи навчання. Необхідні найбільш досконалі засоби і способи організації навчального процесу, що дозволять найефективніше застосувати можливості і ресурси, які мають у своєму розпорядженні викладач і студент.

Отже, всі вищенаведені фактори передбачають розробку нових стандартів, методик і вимог, перегляд критеріїв оцінювання і формату контролю, і, як наслідок, вимагають зміни самої концепції і стратегії розвитку освіти. Механізмом проведення цих перетворень в нашій країні стає реалізація концепції змішаного навчання (blended learning), яка набуває все більшої популярності.

Проаналізувавши дослідження зарубіжних вчених [6, 7], виділяємо основні компоненти моделі змішаного навчання:

• очне навчання (face-to-face) – традиційна форма аудиторних занять викладач-студент;

• самостійне навчання (self-study learning) – самостійна робота студентів, пошук інформації в мережі;

• онлайн навчання (online collaborative learning) – робота студентів і викладача в режимі онлайн.

Услід за Коротун О. змішане навчання розуміємо як «цілеспрямований процес взаємодії суб'єктів навчання на основі поєднання традиційної та онлайн моделей навчання, який відбувається в аудиторії та поза її межами, у синхронному й асинхронному режимах та базується на широкому використанні ІКТ» [1, с. 118].

Викладання іноземних мов у вузі здійснюється за традиційною схемою, відпрацьованою багатьма поколіннями викладачів. Основними джерелами інформації для студентів є підручники та лекції. На практичних заняттях з іноземної мови студенти відпрацьовують навички читання, перекладу, усного мовлення, аудіювання за допомогою відео і магнітофона. Модель змішаного навчання не відкидає того корисного, що є в традиційній, а швидше удосконалює її можливості:

– лекції і слайди до них в електронному вигляді доступні всім студентам і легко використовуються під час самостійного вивчення;

– практичні заняття (face-to-face session) можуть бути об'єднані з лекційними і використані для обговорення найважливіших і найцікавіших тем курсу і відпрацювання практичних навичок;

– навчальні матеріали зберігаються не тільки в друкованому вигляді. Викладач вказує основні та допоміжні джерела, посилання на Інтернет-ресурси, якими може користуватися студент;

– онлайн спілкування – чат, форум, скайп – нові інструменти онлайн навчання, що дають можливість студентам і викладачеві спілкуватися і працювати разом;

– індивідуальні та групові проекти (collaboration) розвивають навички роботи в Інтернеті, а саме навички пошуку, аналізу інформації, роботи в групі, вміння правильно розподіляти обов'язки і нести відповідальність за прийняті рішення;

– віртуальна класна кімната дозволяє студентам спілкуватися за допомогою різних засобів Інтернет-комунікацій, не перебуваючи фізично в аудиторії, що дає студентам певну свободу в процесі навчання;

– аудіо- і відео- лекції, анімації, симуляції, презентації роблять процес навчання простим, цікавим і насиченим [2, с. 142].

В моделі змішаного навчання перед викладачем постає завдання грамотно організувати процес вивчення іноземної мови в такий спосіб, щоб студенти на практиці відчули підвищення рівня своїх знань. Педагог повинен скласти курс і розподілити навчальний матеріал, вирішити, що потрібно проходити в аудиторії, що можна засвоїти і вивчити вдома, які завдання підходять для індивідуальних занять, а які – для групової роботи над проектом. Передбачається, що базовий матеріал викладається на заняттях в аудиторії, а розширений і поглиблений учні освоюють в процесі електронного навчання. Важливо, щоб практичні заняття проходили у формі захисту проектів, презентацій, дебатів або дискусії між студентами або між викладачем і студентами. Електронний блок повинен містити проекти для роботи в групі, творчі, лабораторні та практичні завдання, довідкові матеріали і посилання на додаткові матеріали в мережі Інтернет, проміжні та підсумкові тести, а також завдання підвищеної складності для обдарованих студентів [3, с. 21].

На сьогодні змішане навчання постає однією із затребуваних і ефективних технологій, конкурентною перевагою вищих закладів освіти, оскільки дозволяє максимально ефективно спланувати час викладача та окремого студента та зробити процес вивчення іноземної мови захоплюючим і доступним.

Упроваджені в навчальному процесі елементи дистанційного навчання сприяють розвитку самостійності, саморегуляції, соціальної активності, мотивації студентів, які самі планують свою діяльність, визначаючи цілі навчання. Використовуючи програмне забезпечення, студенти самі визначають швидкість і темп своєї роботи з навчальними матеріалами і відчувають власну відповідальність за результат. Використання ІКТ сприяє підвищенню активності, самостійності студентів, а також розвиває творче ставлення до процесу навчання іноземної мови, дозволяє адаптувати його під потреби кожного студента, враховуючи рівень знань, а також швидкість і спосіб засвоєння інформації. Можливість доступу до необхідних ресурсів через мережу Інтернет дозволяє працювати з професійно-спрямованими джерелами для отримання необхідної інформації, що робить процес навчання зручним, а також сприяє підвищенню рівня мотивації студентів.

В умовах змішаного навчання відбувається докорінна зміна, трансформація ролі і стилю роботи викладача, який переходить від трансляції знань до інтерактивної взаємодії зі студентами. Викладач тепер виступає у ролі стратега, організатора, координатора, консультанта, експерта та партнера навчального процесу. Розробляючи курс та обираючи модель змішаного навчання відповідно до вміння та запитів цільової аудиторії, викладач відіграє ключову роль у навчальному процесі, в центрі якого знаходиться студент [5, с. 232].

Змішане навчання володіє наступними перевагами в порівнянні з традиційною моделлю освіти:

– гнучка модель, в якій поєднуються віртуальне й безпосереднє спілкування, в межах якого проводяться дискусії, обговорення, обмін досвідом та практичними навичками і глибоке самостійне опрацювання матеріалу за допомогою онлайн технологій, що дозволяє зберегти час для активного відпрацювання певних умінь та навичок в аудиторії;

– сприяє розвитку критичного мислення і навичок самостійної роботи, а саме, вміння працювати з інформацією: вивчати, аналізувати і відбирати матеріал, який буде використаний для навчання, роботи та розвитку;

– навчальні матеріали подаються не тільки в друкованому, але і в доступних електронних форматах, що дозволяє студентам вибирати індивідуальний режим у навчанні, тобто звертатися до матеріалів необхідну кількість раз у зручний для себе час, в будь-якому місці;

– передбачає самостійне використання електронних ресурсів студентами, що значно економить аудиторний час, який раніше використовувався для введення і пояснення навчального матеріалу;

– інтерактивний метод, що передбачає можливість спілкування «викладач – студент» і «студент – студент» з висловлюванням своїх точок зору, обміном думок, а також можливість впливати на тематичну спрямованість пропонованого матеріалу;

– враховуються індивідуальні психологічні особливості студента, оскільки поєднання різноманітних форм роботи надає можливість проявити себе студентам з різним темпераментом і різною швидкістю засвоєння матеріалу [4, с. 490].

У впровадженні технології змішаного навчання в ЗВО сьогодні існують проблеми, серед яких головною є рівень забезпечення технічними засобами навчання й оснащення аудиторій у більшості державних вузів. На заваді ефективному використанню змішаного навчання може стати комп'ютерна неграмотність та технофобія як студентів, так і викладачів, тобто страх перед застосуванням нових технологічних розробок. Іншою серйозною проблемою є брак часу. Освоєння нових технологій і створення електронних курсів, пошук інформації, складання ресурсної карти, створення презентацій, перевірка виконаних завдань студентів потребують від викладача тривалих часових витрат. Серйозною проблемою є створення електронних навчальних ресурсів. З одного боку, постає проблема авторського права при використанні матеріалів з Інтернету, з іншого боку, необхідно захищати авторське право своїх особистих документів.

Висновки. Отже, конкуренція на освітньому ринку, розвиток інформаційного середовища сучасного суспільства вимагає від закладів вищої освіти впровадження інноваційних технологій у навчальний процес. Технологія змішаного навчання може стати важливим напрямком модернізації вищої освіти і передумовою підвищення якості та ефективності навчального процесу, зокрема іншомовного навчання. Основними перевагами змішаного навчання є продуктивність, колективність, індивідуалізація, асинхронність, швидкість, інтерактивність, дидактичне забезпечення, наявність систем контролю, самоконтролю, оцінювання. Проте застосування цієї технології потребує чимало зусиль і є можливим за таких умов: відповідне технічне, навчально-методичне та кадрове забезпечення для створення та підтримки роботи, організація доступу до мережі та безпеки роботи в ній, інформаційно-аналітична компетентність учасників навчального процесу тощо.

Перспектива подальших розвідок полягає в дослідженні різноманітних інноваційних технологій навчання іноземної мови за професійним спрямуванням.

Література:

1. Коротун О. Методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти. *Інформаційні технології в освіті.* 2016. № 3 (28). С. 117–129.

2. Костина Е. В. Модель смешанного обучения (blended learning) и ее использование в преподавании иностранных языков. *Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки».* 2010. № 1(2). С. 141–144.

3. Кривонос О., Коротун О. Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя. *Наукові записки. Випуск 8(11). Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 2.* Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 19–23.

4. Куркан Н. В. Эффективность смешаного обучения при обучении иностранному языку в условиях современного общества. *Молодой ученый.* № 5 (85). Март 2015. С. 488–490.

5. Пасічник О. Змішане навчання як форма ефективної організації іншомовної освіти на немовних спеціальностях ЗВО. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* № 3 (62). Вересень 2018. Том 2. С. 231–234.

6. Valiathan, P. (2002). Blended Learning Models. American Society for Training & Development. URL: http//www.learningcircuits.org/2002/aug2002/valiathan.html (дата звернення: 07.02.2020).

7. Rossett, A., Frazee, R. (2006). Blended Learning Opportunities. AMA Special Report. URL: http://ww.w.cedma-europe.org/newsletter%20articles/TrainingOutsourcing/Blended%20Learning%20Opportunities%20-%20AMA%20(Jun%2006).pdf (дата звернення: 07.02.2020).

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: svetarybachok@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-121-124

Рибачок С. М. Лексичні засоби впливу мовної одиниці «фейк». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 121–124.

УДК: 811.111

Рибачок Світлана Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний економічний університет

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ МОВНОЇ ОДИНИЦІ «ФЕЙК»

Стаття привертає увагу до проблеми прихованого інформаційно-та соціо-психологічного впливу мовних засобів на свідомість людини. Виявлено, що прихований вплив домінантної мовної одиниці «fake news» формується на основі трансформацій денотативно-сигніфікативного зв'язку, зумовленого екстралінгвістичними чинниками. Ефективні засоби впливу лексеми «fake» є порожній денотат, що не відповідає дійсності, дифузний денотат, що позначає різнорідні явища та розтягнуті сигніфікати. Лексичними та граматичними засобами впливу даної лексеми є синонімічні засоби, евфемізми на семіотичному рівні та метафори, штампи, міфи та введення експерта на метасеміотичному рівні, що цілеспрямовано використовуються медіа та соціальними онлайн ресурсами.

Ключові слова: *вплив мовних засобів, лексичні засоби впливу слова, трансформація денотативно-сигніфікативного зв'язку, порожній, дифузний денотат, медіа та соціальні ресурси.*

Svitlana M. Rybachok,
Candidate degree in Philology, Associate professor
Ternopil national economic university

LEXICAL MEANS OF THE LINGUISTIC SIGN «FAKE» TO INFLUENCE PEOPLE

The article focuses on the problem of the latent informational and socio-psychological influence on people by means of linguistic means, aimed at stimulation a person for actions that are contrary to his interests, system of values and/or gaining political advantage or disparage an opponent in online media resources. It is investigated that the latent impact properties of the dominant language unit "fake» is formed by its denotative and signicative meanings transformation caused by extralinguistic factors. The effective means of such exposure are an «empty denotate», which reflects the phenomena and is actualised by the lexical items «fake» in situations when they denote an unreal class of referents; a diffuse denotate denoting heterogeneous phenomena and extended semantic changes in signification when the lexical items «fake» is used to refer to new objects and acquire a new dimensions.

The lexical and grammatical properties of this linguistic unit such as synonyms, euphemisms used on the semiotic level are described. Special metasemiotic extralinguistically motivated means of the linguistic sign «fake» such as metaphors, myths, and expert input are purposefully used in media and social online resources to influence people due to the creator's aim.

Key words: *linguistic means, influence by lexical means, denotative-significative tranformation, empty denotation, diffuse denotation, media and social resources.*

Інформаційно- та соціально-психологічний вплив на свідомість людини за допомогою слова спрямований на спонукання людини до дій, які часто суперечать її інтересам, поглядами, а також на трансформацію мовної та концептуальної картин світу, системи цінностей суспільства в цілому.

П*остановка проблеми*. Актуальність проблеми пов'язана з тим, що в сучасному інформаційному суспільстві зростає значущість технологій та ролі медійних та соціальних онлайн ресурсів, що сприяють підвищенню уваги суспільства до теорії і практики використання спеціальних засобів, серед яких найважливішим знаряддям впливу на свідомість є мова. Мова соціально-психологічного впливу в таких ресурсах являє собою певну систему комунікації, що володіє необхідним інструментарієм на всіх рівнях мови: від слова до тексту.

У 2017 за версією авторитетного лексикографічного ресурсу Collins English Thesaurus (CET) домінантним словом року стало «fake news» [13]. Основною причиною ухвалення такого рішення визнано те, що кількість вживань цієї мовної одиниці порівняно з іншими роками зросла на 365% в медіаресурсах та Інтернеті, зокрема, де її вживають для впливу на свідомість користувачів, маніпулювання суспільною думкою громадян. Більше того, дана англомовна одиниця калькувалася і транслювалася у різні сфери вжитку, як побутові, так і професійні, а також різними мовами світу. З тих пір словосполучення безперервно почали використовувати безліч політичних діячів, зокрема американський президент Д.Трамп, інші світові лідери, журналісти, і пересічні люди. Президент США Д. Трамп у 2018 році три тисячі разів написав у соціальну мережу Twitter. Крім того, 193 рази Д. Трамп згадав «fake news» [4; 12]. Показово, що на запит «fake news» Google видає 5 млн результатів. За неповний перший місяць 2018 року ця фраза була використана близько двох мільйонів разів у Twitter [4; 12].

Мета статті – дослідити лексичні способи та форми впливу мовної одиниці *«fake news» / «фейк»* на матеріалі англомовних та україномовних медіа та соціальних онлайн ресурсів. Зокрема, було проаналізовано українські популярні медіа ресурси Українська правда, Главком, американські медіа та соціальні ресурси Twitter та ін. [4–12].

Огляд останніх досліджень з цієї проблеми. Дослідження лінгвістичного аспекту впливу на суспільну свідомість будується на теоретичних положеннях фундаментального мовознавства. Запропонована Ф. де Соссюром дихотомія мова – мовлення дала основу для визначення онтології впливу на свідомість: номінація та мовна оцінка певного явища не нав'язуються адресанту мовою, а є результатом його вільного вибору. Для вивчення процесу впливу на свідомість істотне теоретичне значення мають також теорія мовного знака (Ч. Морріса, Ф. де Соссюра та ін.).; різні концепції взаємодії мови і суспільства (В. Гумбольдта, Е. Сепіра і ін). У вітчизняних мовознавчих студіях об'єктом аналізу ставали питання маніпу-

лювання словом у ЗМІ (А. А. Данилова), жанрові особливості фейк ньюс (О. В. Грищенко), лінгвальні аспекти вираження неправди (О. І. Морозової), лінгвокогнітивні, комунікативно-прагматичні параметри псевдоновин (Ю. О. Омельчук) ін. [1, 2, 3].

Виклад основного матеріалу. Вплив мовних засобів, на думку А. А. Данилова, базується на: 1) референції, що дозволяє визначити істинність або хибність складових висловлювання через співвіднесеність сигніфікату з денотатом, з об'єктами дійсності; 2) композиції – угрупованню мовних блоків з метою максимального впливу на аудиторію. Також, дослідник вказує, що на рівні слова найбільш ефективними є лексичні засобами впливу, що базуються на порушенні денотативно-сигніфікативного зв'язку, предметної співвіднесеності, що може мати різні реалізації, які у комплексі позначаються як екстралінгвістично мотивована позиційна заміна [1].

Лексикографічне джерело подає таке визначення мовної одиниці «fake news» у CET – false, often sensational, information disseminated under the guise of news reporting [13]. Аналіз семантичного наповнення лексеми «fake» в її репрезентації лексичними засобами в англійській мові включає такі ознаки:

(а) "такий, що не відповідає дійсності, не достовірний, скопійований неприродній, штучний, синтетичний – гносеологічна ознака, яка експлікується словами not genuine or real; an imitation that is passed off as genuine; artificial, seems unnatural;

б) з метою ввести в оману" – телеологічна ознака, на яку вказує словосполучення in order to deceive, for dishonest purposes;

(г) кваліфікують дії, предмети, людські емоції, абстрактні сутності – репрезентаційна ознака, що відбивається словами copy, imitate, make, perform, created by human beings;

(г) "негативна оцінність" – аксіологічна ознака, що передається словами dishonest, false, illegal (нечесний, фальшивий, незаконний).

На матеріалі текстів медійних та соціальних ресурсів виявлено такі денотативно-сигніфікативні трансфомації мовної одиниці *fake news*, зумовлені екстралінгвістичними чинниками.

1. *Порожній денотат*; *(фіктивний) денотат*, позначає факти, об'єкти що не існують в реальності, тільки віртуально, в уяві.

До переліків таких фіктивних денотатів, які не позначають нічого в реальності, не мають предметної співвіднесеності, включають величезні списки фейкової інформаціїї: від про-трампівського фейку «*про вашингтонську піцерію, де сексуально розбещували дітей, і яким керувала Гілларі Клінтон*», до російських фейків «*про розп'ятих хлопчиків на Донбасі*» у численних онлайн ресурсах: What is fake news? [7], Russia's top lies about Ukraine [8].

2. *Дифузний денотат*, який позначає різні предмети, або вигадані історії з метою дискредитації «*a catch-all term to discredit all kinds of stories»* [7]. Деякі досвідчені фахівці взагалі відмежовуються від цього мовного знаку на позначення безлічі предметів та явищ. «*Мені ця фраза не подобається через те, що її використовують для опису усього. Чи це спонсорований пост, оголошення, візуальне спонукання, бот у Twitter, чутки, – люди просто використовують його щодо будь-якої інформації, яка їм неприємна*» [5]. "*Fake news" is a term that can mean different things, depending on the context* [14].

3. *Денотат позначає новий сигніфікат*.

На думку деяких психоаналітиків, сигніфікат превалює над денотатом. Тому для людини важливіше відображення предмета в його свідомості, ніж буквальне визначення об'єкта. Відомо, що денотат (у перекладі з французької – «позначати») і сигніфікат (у перекладі з французької – «значити») є двома основними елементами знака. Знак відсилає не до самого предмета, а до представлення про цей предмет. Дослідники вказують, що з часом мовна одиниця «fake news» через розмитість і широке значення стала безглуздою, порожньою, яку навіть складно визначити. Адже її почали вживати у значеннях *дезінформації, пропаганди, теоретичної змови та помилок* [5]. «*Even as the idea of "fake news" becomes more difficult to define, when it's wielded as a tool by the president-elect to sidestep criticism, its rhetorical strength grows and any of its definitions start to seem applicable* [9].

4. *Сигніфікат може бути віддалений від денотата за допомогою розтягування позначуваного*. Сигніфікат для людини має більшу вагу, ніж буквальне визначення слова. Відображення денотата у свідомості людини – це комплексне явище, що залежить від характеристик комунікації (епохи, культури), від структури повідомлення, від світогляду і культури комунікатора (того, хто передає) про позначуване, наприклад, американський президент назвав: «купою сміття» видання Buzzfeed, яке опублікувало 35-сторінкову доповідь про те, що має компромат на Трампа, котрий відмовився від діалогу з кореспондентом CNN: «Trump calls CNN 'fake news' and BuzzFeed, «failing pile of garbage» [9].

3) *Референт* – об'єкт позамовної дійсності, який має на увазі мовець, коли вимовляє певну мовну одиницю, в прагматичних цілях може здійснюватися номінація одухотвореного референта неживим іменником, як у дописі Трампа, у якому він називає журналістів фейком;. *"They can make anything bad. Because they are the fake, fake, disgusting news," Trump said*. [10].

4) Негативні конотації як додаткові компоненти значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними негативними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації; *Disgraceful! Disgusting news, Fake News and bad journalism have caused a big downturn* [12].

Отже, прихований вплив мовної одиниці «fake news» формується на основі трансформацій денотативно-сигніфікативного зв'язку, зумовленого екстралінгвістичними чинниками. Найбільш ефективними мовними засобами впливу є порожній денотат, що не відповідає дійсності, дифузний денотат, що позначає безліч різнорідних предметів і явищ та додаткові, розтягнуті сигніфікати.

Спираючись на дослідження А. А. Данилової, розглянемо лексичні та граматичні прийоми і форми впливу мовної одиниці «fake news», що використовуються у сучасних медійних та соціальних ресурсах на семіотичному (синонімія, евфемізми, зміна асоціативного поля, спрощення та ін.). і метасеміотичному (метафори, штампи, міфи, введення експерта) рівнях [1].

1. Лексико-семантична варіативність (синонімія): в процесі номінації з метою прихованого впливу комунікатори часто вибирають з семантичного поля слово, найбільш віддалене за змістом від семантичного ядра, а також багатозначне слово,

одне зі значень якого можна «притягнути» до позначення об'єкта номінації, наприклад, *ворожа інформація, фальшиві заяви*, *неправдива інформація*, : *Top lies*, *Fake News is the Enemy! Joe Biden repeated his false claim that he opposed the war in Iraq immediately after it began. #DemDebate* [11].

2. Евфемізми, засновані на стійких змінах семантичного поля слова: *«суперечливі відомості з розмитим формулюванням; емоційне, невиважене рішення»*[11].

3. Зміна асоціативного поля слова, що характеризується об'єднанням навколо слова-стимула групи слів-асоціатів. Асоціативний ряд може бути модифікований частотою вживання слова в певному контексті, нагнітанням емоційно маркованих епітетів, повторів, як у прикладі звинувачення Трампом журналіста М. Антоніо і т.д.: *December, 24. 2018. A third rate conman who interviewed me many years ago for just a short period of time has been playing his biggest con of all on Fake News CNN. Michael D'Antonio, a broken down hack who knows nothing about me, goes on night after night telling made up Trump stories. Disgraceful*![12].

4. Спрощення викладу подій, що редукує сенс висловлювання, у прикладі коли американський президент підтримує С.Сандерс, яку преса гостро критикує: *December, 22. 2018 The reason Sarah Sanders does not go to the "podium" much anymore is that the press covers her so rudely & inaccurately, in particular certain members of the press…. Fake News!* [12].

5. Прагматично навантажені лексичні групи: образи і поняття, що конструюються в онлайн ресурсах за допомогою лексико-граматичних засобів і повторювані в великій кількості з метою навішування певних ярликів як у прикладі негативного відношення американського президента до відомої медійної компаніїї CNN : *When Jim Acosta, Senior White House Correspondent for CNN, attempted to ask Trump a question, the President-elect refused to answer. "Not you. Your organization is terrible," Trump said. "I'm not going to give you a question, you are fake news.*" [9].

7. Прийом, побудований на екстралінгвістично вмотивованій позиційній заміні прирівнювання людей до неживих предметів, подій і явищ у негативному світлі: *«Donald J. Trump December, 27, 2019. This is a very big deal in Europe. Fake News is the Enemy of the People!»* [12].

8. Метафори. Сенс вживання метафори в маніпуляційних цілях зводиться до підміни раціонального обґрунтування судження ірраціональним, а також варіантом аргумента до авторитету, та мають формальні ознаки вираження загальновідомого факту або непорушної істини. Більшість метафор, використовуваних в сучасних онлайн ресурсах, можна звести до відомої дихотомії «добро» – «зло», на їх основі вибудовується опозиція «ми» – «вони/вороги». Наприклад, американський президент трактує фейкові новини як тотальне політичне полювання на відьом, або спосіб звинуватити людей, які критикують його, чи мають протилежну думку «Trump D. Fake News – A Total Political Witch Hunt! [12]. Кембриджський словник надає таке тлумачення *witch hunt – an attempt to find and punish people whose opinions are unpopular and who are said to be a danger to society*:[14]. Відповідно, фейкові новини – це спосіб знайти і покарати людей з непопулярними думками, і переконати суспільство, що вони становлять загрозу.

10. Штампи: судження, які стверджують певне положення яке відтворюється, в той час як в його основі може бути помилкове, бездоказове судження. Наприклад, американський президент переконливо називає *«Fake news»* такі медійні компанії як CNN та інші, які його критикують.

11. Міфи: стійкі вербальні конструкції з широким інтертекстуальним використанням, засновані на положенні, який потребує обгрунтування, і в той же час претендує на статус істинного судження, наприклад, те що фейкові дописи американського президента з метою дискредитації подій, опонентів, журналістів, медійних компаній вже самі стають міфами «President Donald Trump's "fake news" tweets aimed at discrediting news coverage..»

12. Уведення експертів, дослідників. Така категорія формується певним набором слів, що мають відповідні конотації: достовірність, точність, доказовість. Думки експертів є функціонально і прагматично зумовленими і можуть наводити різні результати досліджень, рекомедації, наприклад різні дослідження фейкових новин у соціальній мережі Twitter на сторінці американського президента різними експертами, організаціями:

«a study that suggests President Donald Trump's "fake news" tweets aimed at discrediting news coverage could actually help journalists. The authors of that paper recommend journalists "engage in a sort of news jujitsu, turning the negative energy of Trump's tweets into a force for creating additional interest in news»;

«All the president's tweets: Effects of exposure to Trump's 'fake news' accusations on perceptions of journalists, news stories, and issue evaluation": From Virginia Tech and EAB, published in Mass Communication and Society. By Daniel J. Tamul, Adrienne Holz Ivory, Jessica Hotter, and Jordan Wolf»;

«When Trump turns to Twitter to accuse legitimate news outlets of being "fake news," does the public's view of journalists change? Are people who read his tweets less likely to believe news coverage? To investigate such questions, researchers conducted two studies, during which they showed some participants a sampling of the president's "fake news" tweets and asked them to read a news story. [14].

Висновки. На основі аналізу лексичних засобів впливу мовної одиниці «fake news» виявлені найбільш поширені способи прихованого впливу на свідомість з метою зміни системи цінностей, досягнення політичних цілей: виділення стійкої лексеми, яка позначає фіктивний денотат чи порожній денотат, об'єкти, що не існують в реальності; дифузний денотат, який позначає безліч різних явищ, та розтягнутий сигніфікат, зумовлений екстралінгвістичними чинниками. Лексичними та граматичними засобами впливу даної лексеми, що цілеспрямовано використовуються медіа та соціальними онлайн ресурсами на семіотичному рівні є синонімічні засоби, евфемізми, та метафори, штампи, міфи та введення експерта на метасеміотичному рівні.

У подальших дослідженнях актуальним є аналіз синтаксичних, логіко-структурних засобів впливу, які моделюють структуру висловлення та підсилюють ефект лексичних засобів впливу мовної одиниці «fake news» на свідомість.

Література:

1. Данилова А. А. Манипулирование словом в средствах массовой информации. М.: Добросвет: КДУ, 2009. 232 с.
2. Грищенко Е. В. Фейк-ньюз как жанр новостного дискурса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія 5. «Філологія». 2014. Вип. 13. С. 220–222.
3. Омельчук Ю. О. Псевдоновини як жанр сучасногоангломовного медіадискурсу: лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний параметри : автореф. дис. …канд.філол. наук. Херсон, Запоріжжя. 2018. 22 с.
4. ЗМІ підрахували електронні твіти Трампа. URL: https://glavcom.ua/news/zmi-pidrahuvali-tviti-trampa-za-2018-rik-557937.html.
5.Фейкові новини та дезінформація охопили світ. URL: https://glavcom.ua/world/observe/feykovi-novyni-dezinformaciya-ohopila-svit-i-shcho-z-cim-teper-robiti-467985.html.
6. Фейкові новини українського інтернету. URL: https://ms.detector.media/profstandarti/post/5918/2012-10-18-top-8-feikovikh-novin-ukrainskogo-internetu/
7. What-is-fake-news-pizzagate. URL: https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate.
8. Russia's top lies about Ukraine part-1. URL: https://www.stopfake.org/en/russia-s-top-lies-about-ukraine-part-1/
9. Trump fake news press conference/. URL: https://www.theverge.com/2017/1/11/14238768/trump-fake-news-press-conference-buzzfeed-cnn.
10. Donald Trump fake disgusting news. URL: https://globalnews.ca/news/4370327/donald-trump-fake-disgusting-news.
11.DemDebate https://cnn.com/2020/01/17/politics/biden-iraq-kfile/index.html.
12.[Электронний ресурс]. URL:https://twitter.com/realDonaldTrump.
13. (CET) Collins English Thesaurus. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/fake-news.
14. (CD) Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/witch-hunt.
14. Fake news conspiracy theory. URL: https://journalistsresource.org/studies/society/internet/fake-news-conspiracy-theories-journalism-research/.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: soltys.marjana@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-125-127

Солтис М. О. Особливості та труднощі перекладу з німецької мови на українську фахової мови психотерапії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 125–127.

УДК: 811.112.2=161.2'25'373.46'276.6:615.851

Солтис Мар'яна Орестівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ ФАХОВОЇ МОВИ ПСИХОТЕРАПІЇ

Стаття присвячена фаховій мові психотерапії, її походженню та формування в українській мові. Відслідковано вертикальну градацію спілкування мовців у психотерапевтичному процесі. Проведено аналіз формування термінології, її поширення та запозичення з мови-продуцента у мову-реципієнта, вплив мови-продуцента на мову-реципієнта, та аналіз правил, яким підпорядковуються новоутворені слова. Схарактеризовані якості фахового слова, його спільні та відмінні від загальновживаної лексики риси, а також з'ясована роль перекладача у психотерапевтичному процесі та розглянуто можливі труднощі, що можуть виникати при такому перекладі, а також запропоновані шляхи подолання цих труднощів. Дається також характеристика адекватності та еквівалентності перекладу.

Ключові слова: *переклад, фахова мова психотерапії, термін, запозичення, транслітерація, калькування.*

Maryana O. Soltys,
PhD Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

PECULIARITIES AND DIFFICULTIES OF TRANSLATION OF PROFESSIONAL PSYCHOTHERAPEUTIC VOCABULARY FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

This contribution focuses on the professional psychotherapeutic vocabulary, its origin and development in Ukrainian, and, more specifically, on the significant influence of German concepts on the development of relevant professional vocabulary in Ukrainian. It identifies a number of specific features of such professional vocabulary, such as clarity and attachment to the profession, that is, the embedment of professional terms in a specific terminological system and their readiness for professional use. The quality that differentiates such terms from other subjects, concepts, or processes is accuracy. The vertical gradation of communication of speakers in the psychotherapeutic process, which involves internal communication of professionals with each other, communication of professionals with non-professionals, inter-professional communication, is explored. The development of relevant terminology, its dissemination and derivation from the source language into the recipient language, the impact of the source language on the recipient language, and the rules that such newly formed words comply with are analysed. Specifically, such derivation is possible in the form of transliteration, calquing, or partial derivation, and the translator may resort to the lexical substitution technique, that is, replace individual lexical items of the basic lexeme in the recipient language. The article further describes the specifics of professional vocabulary and the attributes that are common with and different from general vocabulary and explains the role of the translator in the psychotherapeutic process. Potential difficulties and typical mistakes that may arise during such translation are discussed, and ways for overcoming these difficulties are suggested. It also describes the adequacy and equivalence of translation, where adequacy refers to the source and final texts with reference to the purpose of translation.

Key words*: translation, professional psychotherapeutic vocabulary, term, derivation, transliteration, calquing.*

Для забезпечення спілкування між носіями різних мов необхідний точний повний переклад відповідного змісту та об'єму матеріалу, що передається. В цьому випадку мова йде про адекватність перекладу. Як стверджують В. В. Балахтар, К. С. Балахтар, то «Адекватність – це співвідношення вихідного та кінцевого текстів, при якому враховується мета перекладу. Переклад тексту можна вважати адекватним, якщо хоча б одна з двох умов збережена: правильно перекладені усі терміни та їх сполучення; переклад є зрозумілим для спеціаліста і в нього немає до перекладача ніяких питань і зауважень» [1]. Перекладач повинен передати адекватно зміст інформації, а також емоційно-експресивне навантаження, в багатьох випадках, якщо йдеться про усний переклад, то значення має естетична складова при передачі перекладу. Якщо мова йде про спілкування носіїв різних мов, які ще спілкуються на певну тематику і ця комунікація передбачає розуміння ними певної термінології, то переклад відбувається у межах певної фахової мови. Для обміну інформацією, для зрозумілої комунікації мовців у різних галузях є намагання надати певним словам відповідного значення. Відтак виникають слова-терміни або фахові слова.

Метою пропонованої статті є ознайомити читача зі специфікою фахової мови психотерапії, встановити шляхи входження у мову відповідних фахових слів та проаналізувати труднощі, з якими стикаються перекладі, що працюють в межах цієї фахової мови. **Предметом** дослідження є фахова мова психотерапії та слова-терміни. **Завданнями** є відслідкувати вертикальну градацію спілкування мовців у психотерапевтичному процесі, провести аналіз формування термінології, охарактеризувати якості фахового слова, його спільні та відмінні від загальновживаної лексики риси, з'ясувати роль перекладача у психотерапевтичному процесі та розглянути можливі труднощі, що можуть виникати при такому перекладі. За матеріал дослідження взято психотерапевтичний дискурс.

Перед перекладачем, що працює з психотерапевтичним дискурсом, постає тоді трудність, бо його робота полягає не лише в тому, щоб передати іншомовний текст, але й в тому, щоб фахівець розумів контекст на професійному рівні. Бо лише через термінологію вдається науці оперувати поняттями. З розвитком наук формувалась їхня термінологія, при її виникненні фахівці спирались в першу чергу на латинську мову як на спільну мову науки. Така тенденція стосувалась в першу

чергу медицини, з якої пізніше виокремила мова психології та психотерапії. Прикладами слів латинського походження у психотерапії зокрема є *Logotherapie – логотерапія, Logos – логос, Nous – Нооc*.

Переклад текстів у фаховій мові психотерапії належить до наукових і науково-популярних перекладів, що передбачає точний і чіткий виклад матеріалу, спілкування спеціальною термінологією. У психотерапевтичних, текстах спостерігається широке використання термінів, які несуть основне навантаження. Спілкування у психотерапевтичному процесі відбувається на трьох рівнях, що відповідає вертикальній градації спілкування в межах фахових мов:

Професіонал – професіонал (внутрішнє спілкування професіоналів між собою);

Професіонал – пацієнт (спілкування професіоналів з непрофесіоналами);

Пацієнт – пацієнт або міжфахове спілкування (спілкування експертів з різних галузей).

Якщо переклад відбувається на психотерапевтичному семінарі або конференції, тобто на рівні «професіонал – професіонал», то в цьому випадку вимагається чітка передача термінів, точність висловлення думки, що не допускає можливості різних тлумачень, тобто переклад має бути однозначним. Оскільки переклад є передачею змісту однієї мови іншою, відповідно доводиться шукати відповідники у іншій мові, якщо таких нема, то вони можуть бути формальними як наприклад *Logos – логос, Nous – Нооc*, або вдаватися до інших засобів, тому в цьому випадку важко говорити про адекватність перекладу і тому все частіше зараз говорять про еквівалентність перекладу і у мові реципієнті шукаємо еквівалент до того чи іншого терміну. Як наприклад слово німецьке слово «*Sinn*» має багато можливостей перекладу, але у психотерапевтичному контексті еквівалентом буде «*сенс*».

За визначенням Л. Гофмана фахова мова є сукупністю усіх мовних засобів, що використовуються в обмеженій комунікативній сфері для порозуміння людей, причетних до цієї сфери [6, с. 175]. Мову психотерапії беззаперечно можна назвати фаховою мовою, так як вона використовується у певній комунікативній сфері, а вертикально представлена на трьох названих вище рівнях спілкування між користувачами цієї мови. Часто на виникнення та поширення відповідної фахової мови впливає, розвиненість цієї галузі науки у відповідній країні і з розвитком відповідної галузі зростає кількість цих термінів, які спочатку стають неологізмами, а пізніше їхнє існування фіксується у фахових словниках. Так основоположником напряму вільних асоціацій є Зигмунд Фройд, завдяки працям якого психотерапія набуває свого розквіту, а також засновниками інших психотерапевтичних шкіл були австрійці за походженням Адлер та Франкл, отож багато термінів у галузі психотерапії є німецького походження або ввійшли у німецьку насамперед з латинської мови.

З'ясуємо насамперед, які якості притаманні фаховим мовам і, відповідно, фаховим словам. Формування фахових слів повинно відповідати певним умовам. За допомогою цих слів повинні вести спілкування фахівці певної галузі, і за фаховими словами можна ідентифікувати власне фахову мову. Слід однак зазначити, що усі характеристики фахового слова не можуть одночасно підходити для однієї лексеми, таке можливе лише у ідеальному випадку. Проаналізувавши твердження Гофмана та Рельке стосовно якостей, які притаманні словам-термінам, можна сформулювати наступні положення [6, 7].

Одна з таких якостей – зрозумілість. Тут йдеться передусім про реципієнта, чи йому зрозуміле те чи інше фахове слово. Словам-термінам притаманна прив'язаність до фаху, тобто фахове слово належить до певної термінологічної системи, і лише у таких рамкових умовах є зрозумілим.

Якість, яка відмежовує слова-терміни від інших предметів, понять, чи процесів – це точність [6, с. 163]. Її не можливо певним чином виміряти, але вона охоплює якість визначення фахового слова і його фіксацію у системі фахової мови. Візьмемо для прикладу слово «кислота», яке у хімічній статті буде мати одне значення, а у журналі автолюбителів – інше. Отже, контекст посідає чільне місце у розумінні того чи іншого терміну.

З іншого боку, Рельке називає іншу якість фахових слів, а саме сміливість, маючи на увазі сміливість вживання [7, с. 61; 6, с. 163] певного терміну в різних галузях. Традиційне вживання терміну може витіснятись іншими контекстами, і він набуватиме нового значення. Цю якість можна вважати антонімічною точності, і через це важче сформулювати дефініцію терміну, оскільки виникає полісемія.

Фонетично термін повинен відповідати нормам фонетики мови, у яку він входить, відповідати також її граматичній парадигмі, термін повинен бути здатним брати участь у подальших дериваційних процесах, бути семантично прозорим.

Відповідно до того, на якому вертикальному рівні спілкування відбувається комунікація між мовцями, вона може відрізнятись також в межах однієї фахової мови. При спілкуванні «професіонал – пацієнт» можуть залежати наповненість мови та мовна поведінка часто від ситуації та соціального походження, освіченості мовців. На рівні «професіонал – пацієнт» значення має часто також мова тіла і невербальна ситуація.

Для перекладу тексту з психології чи психотерапії перекладачеві потрібно спочатку ознайомитися з особливостями цієї науки як і будь-якої іншої, адже без знань у цій галузі перекласти текст вкрай складно. Не завжди вдається з контексту зрозуміти зміст терміну, це пов'язано також із вживанням ідіом та стилістикою тексту. Мова психотерапії та психології досить метафорична. Лише опанувавши спеціальну термінологію і можливі способи її перекладу можна досягти адекватного перекладу. Щодо способів перекладу психотерапевтичної термінології, то тут варто відзначити, що вибір того чи іншого способу перекладу представляє для перекладача певні труднощі, оскільки деякі терміни, особливо нові, не мають еквівалентів у цільовій мові, більш того не існує усталених паралелей, які б були зафіксовані у словнику.

Слід виділити такі причини помилок, що виникають при перекладі німецьких психотерапевтичних текстів українською мовою:

– переклад залежить в першу чергу від ступеня знання перекладача відповідної термінології та мовної ситуації;

– не завжди контекст дозволяє однозначно розкрити зміст терміну;

– трудність для перекладача може складати наповненість мови ідіомами, чи метафорами;

– при роботі перекладача зустрічаються терміни, що не мають аналогів у мові-реципієнті.

Отже, помилки під час перекладу можуть бути обумовлені різними причинами. Уникнути їх допомагає знання предмета обговорення і наявність зрозумілого широкого контексту. Однак в умовах відсутності усталених німецько-українських паралелей, закріплених словниками, сам процес перекладу психологічних термінів є складною справою.

Особливим викликом для перекладача є ситуація, коли термін у мові реципієнті не має еквівалента. Тоді постає питання як його передати, чи просто запозичити його методом калькування і записати за правилами орфографії мови-реципієнта або ж зберегти оригінальне написання, чи можливо перекласти на рідну мову і знову ж таки як перекласти, чи буквально, чи описово. Зрозуміло, що новоутворений термін повинен бути вдалим, відповідати правилам терміносистеми, здатним брати далі участь у процесах словотвору..

Як стверджують вчені А. С. Д'яков та Т. Р. Кияк нові терміни можна утворити шляхом побудови похідних слів, усічених слів, інша можливість використовувати терміни, що вже існують і розширити їхнє значення, і звичайно запозичення терміну з іншої мови. У різних мовах творення терміну може бути різним. Крім того «способи утворення нових термінів передбачають використання внутрішніх ресурсів мови. І хоча при цьому можуть виникати гібридні слова з іншомовним коренем (типу аґреґування, розвантаження тощо) або з іншомовним префіксом (антитіло) чи суфіксом (типу читабельний) – все одно, вирішальну роль грає тут саме елемент рідної мови» [3, с. 75].

Проаналізувавши психотерапевтичні тексти та психотерапевтичний дискурс загалом можна виділити наступні форми перекладу:

Запозичення у формі транслітерації, зокрема *Gestalt – ґештальт*. Але таке запозичення, як зазначалось вище, може враховувати внутрішні ресурси мови і не бути повною транслітерацією, напр. *Trigger – трігер, Trieb – тріб, Logotherapie – логотерапія*. Транслітерування в цьому випадку не повне, зокрема не передається подвоєння приголосних, чи довгість або короткість голосних звуків, а також утворюються гібридні слова з використання іншомовного кореня та закінчення, притаманного мові-реципієнту.

Калькування – тобто переклад всіх частин словосполучення відповідно засобами мови-реципієнта. *Posttraumatische Belastungsstörung (PTBS) – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)*, при чому вживається калькування базової лексеми та її скорочення.

Перекладач може вдаватись також до прийому лексичної заміни, тобто замінювати окремі лексичні одиниці базової лексеми у мові-реципієнта, робити це можна з метою конкретизації терміну і використовувати при цьому еквіваленти з інших мов, напр. *Zwangsstörung – обсесивно-компульсивний розлад*.

Часткове запозичення, коли запозичується лише внутрішня форма, можуть залишатися транслітеровані без змін корені, навіть основи, при цьому додаються або міняються префікси, суфікси та закінчення мови-реципієнта: *Psychoneuroimmunologie – психонейроіммунологія, Noo-psychoneuroimmunologie – ноо-психонейроіммунологія, Noopsychosomatik – ноопсихосоматика, Neuromediator – нейромедіатор, нейромедіатори, нейропіптиди*,

Можливе також опущення в мові-реципієнті певних лексичних одиниць, якщо термін розкриває значення: *Humanmedizin – медицина*.

При спілкуванні на рівні професіонал-професіонал, а також професіонал – пацієнт мові психотерапії притаманна метафоризація, яка спрощує сприйняття складних речей і часто метафорою послуговуються для пояснення терміну. Наведемо кілька прикладів: *внутрішній голос, травматична подія, травма прив'язаності, проекція травматичної події*. Для такого перекладу перекладач повинен володіти фоновими знаннями країни мови-продуцента, щоб зрозуміти зміст та мови-реципієнта, мати регіональні знання, розуміти значення жесту, володіти країнознавчими знаннями тощо. А також володіти глибокими пізнаннями з міфології, літератури, мистецтва, філософії. Спираючись на давньогрецьку міфологію теж виникли терміни у психотерапевтичному дискурсі: *едіпальний, комплекс Едіпа, комплекс Електри.*

Отож, викликами, які постають перед перекладачем фахової психотерапії можуть бути: брак фонових знань, неоднозначність терміну, що веде до нерозуміння контексту, значна ідіоматичність та метамофоризація термінів-словосполучень, нездатність встановити семантичний зв'язок між компонентами мови-продуцента та мови реципієнта, відсутність усталених німецько-українських термінів. Адекватність чи то еквівалентність перекладу фахової мови психотерапії можна досягнути за допомогою запозичення, транслітерації, калькування, лексичної заміни терміну, додавання та опущення лексичних одиниць при перекладі, конкретизації перекладачем чи терміну, чи мовної ситуації загалом. Позаяк фахова мова психотерапії знаходиться ще на шляху формування, важливе значення має фіксація нових термінів в українській терміносистемі, укладання відповідних словників тощо.

Література:

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу (підсумки VI міжнародної науково-практичної конференції «Спецпроект: аналіз наукових досліджень. URL: http:// http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm

2. Будянський А. І. Особивості перекладу українською мовою англомовної термінології у галузі психології / Будянський Андрій Ігоревич). Харків, 2018. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/13695/2/Pereklad_18_Kovalchuk_Yakovenko.pdf.

3. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінґвістичні аспекти. К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.

4. Котовскі Г. Ф. Екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники формування фахової мови психотерапії в Україні. *Не йти вперед – це йти назад: збірник на пошану Паславської Алли Йосипівни.* Львів : Паїс, 2013. С. 158–162.

5. Солтис М. О. Властивості скорочених слів як термінів та їхнє вживання у галузі туризму. *Іноземна філологія.* Вип. 129. Львів, 2016. С. 41–47.

6. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. *Eine Einführung.* Berlin: Akademie-Verlag, 1987.

7. Roelcke Th. Fachsprachen im Alltag. Berlin, 1999. S. 250.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: suhlv1974@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-128-131

Суховецька Л. В. Мовні засоби репрезентації прецедентних феноменів в оповіданні А. Крісті «The ABC Murders». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 128–131.

УДК: 811.111:81'42

Суховецька Людмила Валентинівна,
кандидат філологічних наук
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ»

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ В ОПОВІДАННІ А. КРІСТІ «THE ABC MURDERS»

Стаття присвячена лінгвальному аналізу прецедентних феноменів в оповіданні А. Крісті «The ABC Murders». У результаті проведеного дослідження висвітлено основні ознаки явища прецедентного феномену. Встановлено, що мовна репрезентація прецедентного імені відбувається шляхом вербалізації антропонімів та їх дериватів, топонімів та їх дериватів, ергонімів і назв літературних творів. Прецедентний вислів подано варваризмами французького походження та крилатими фразами, а прецедентний текст актуалізовано на рівні цитат із зазначенням авторства. В контексті оповідання прецедентні одиниці реалізують такі функції: змістотвірну, пояснювальну, експресивну, самокритичну, емоційну, дескриптивну та характеризувальну.

Ключові слова: *прецедентний феномен, антропонім, топонім, ергонім, варваризм, крилата фраза, цитата.*

Liudmyla V. Sukhovetska,
Candidate of Philological Sciences
Horlivka Institute of Foreign Languages SHEE «DSPU»

LINGUAL MEANS OF REPRESENTATION OF THE PRECEDENT PHENOMENA IN THE STORY «THE ABC MURDERS» BY A. CHRISTIE

The article deals with the lingual analysis of the precedent phenomena in a short story «The ABC Murders» written by A. Christie. Having considered different approaches to the definition of the precedent phenomenon the author singles out the main properties of that phenomenon. It has been found out that the layer of precedent names is represented by such lingual units as anthroponyms and their derivatives, toponyms and their derivatives, ergonomics and titles of literary works. Verbalization of barbarisms of French etymology and catch phrases constitute the layer of precedent expressions. As for the layer of precedent text it is actualized by quotations with authorship. In the context of the narration, the precedent units carry out a number of functions. Some of the precedent elements take part in the shape of the plot of the story by naming protagonists, place or time of the narration. In the explanatory function they bring additional information or arguments to the speech. Precedent phenomenon with positive connotation applied by the speaker to himself allows him to express self-criticism. In the expressive function it makes the speech sound more emphatic. Precedent phenomenon used in the emotive function indicates at the emotional state of the speaker. In the descriptive function it restores a vivid image of the object or subject. Characterizing function highlights a certain feature of the protagonist.

Key words: *precedent phenomenon, anthroponym, toponym, ergonym, barbarism, catch phrase, quotation.*

Постановка проблеми. Прикметною рисою сучасної лінгвістики є інтенсифікація розробок, спрямованих на дослідження проблеми взаємодії мови та культури. Цей факт зумовлений тим, що мова постає не тільки засобом комунікації, але й культурним кодом нації. Арсенал прецедентних феноменів (*надалі ПФ*) є найяскравішим проявом національної самобутності мови та взаємозалежності умов існування народу, його історії, культури, мови та ментальності, найкращим прикладом зв'язку між мовою та суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пильний інтерес з боку лінгвістів до явища ПФ забезпечив вагомий внесок до окресленої проблематики, зокрема: висвітлені основні ознаки ПФ [1, с. 47–48; 3, с. 32; 6, с. 44–45; 9, с. 56–57], встановлені їхні функції [8, с. 5, 11; 9, с. 142–144], запропоновані різні типології [2, с. 24; 5, с. 51; 6, с. 50–51; 12, с. 200; 13, с. 110]. Предметом дослідження науковців є ПФ у різних дискурсах: художньому [10], поетичному [14], медійному [2], судовому [7] та інших. Значна увага приділяється розмежуванню понять суміжних категорій прецедентності та інтертекстуальності. Проте, ще багато залишається нез'ясованим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. ПФ відіграють важливу роль в організації художнього твору, оскільки дозволяють зрозуміти процес створення авторських натяків та мовної гри, максимально повно сприйняти мовну особистість автора, усвідомити його культурно-мовну компетенцію. З метою посилення прагматичного впливу на читача, автори художньої прози залучають до своїх творів додатковий лінгвокультурний код та апелюють до культурної пам'яті читачів через уживання прецедентних феноменів. Очевидно, що глибинна всебічна інтерпретація художнього твору неможлива без ґрунтовного аналізу репрезентованих в тексті тих одиниць мови, котрі відображають певний культурний предмет, що й зумовлює **актуальність** поданої статті.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні мовних засобів, котрі актуалізують явище прецедентного феномену в оповіданні А. Крісті «The ABC Murders». Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: висвітлення основних ознак ПФ, визначення типів ПФ, ужитих в оповіданні та їхнє мовне вираження, встановлення їхніх функцій в контексті оповідання та розкриття їхньої ролі в інтерпретації художнього твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посилаючись на роботи лінгвістів В. В. Красних, О. С. Боярських, О. О. Нахімової, О. О. Селіванової, до числа основних ознак ПФ відносимо: зв'язок цього поняття із попереднім предметно-практичним досвідом людства; загальновідомість; пізнавальна, емоційна та оцінна значущість для більшості представників

лінгвокультурної спільноти; насиченість культурною інформацією та здатність бути транслятором соціального досвіду. Лаконічність та сконцентрованість змісту у цих одиницях уможливлює їхнє використання у якості символів або еталонів.

Традиційно вербальні ПФ поділяють на **прецедентне ім'я, прецедентний текст, прецедентний вислів** та **прецедентну ситуацію**. Розглянемо на емпіричному матеріалі, якими з них А. Крісті оперує у своїй творчості. Авторка оповідання звертається до феномену прецедентності на рівні **антропонімів** під час вибору імені для головного підозрюваного у маніакальних вбивствах. Його звуть Олександр-Бонапарт Каст. Факт прецедентності цього імені розкривається одним із учасників сюжету – доктором, який аналізує натуру і характер Каста і намагається пояснити Еркюлю Пуаро, чому підозрюваний писав листи із повідомленням про заплановані вбивства саме йому – Е. Пуаро:

Cust is saddled – apparently by the whim of his mother (Oedipus complex there, I shouldn't wonder!) – with two extremely bombastic Christian names: Alexander and Bonaparte. You see the implications? Alexander – the popularly supposed the undefeatable who sighed for more world to conquer. Bonaparte – the great Emperor of the French. He wants an adversary, one might say in his class. Well – there you are – Hercules the strong [15, с. 357].

Доктор вважає, що мати Каста обрала для свого сина імена двох великих полководців – непереможного завойовника Олександра Македонського та величного французького імператора Бонапарта. Усвідомлюючи факт величності, надзвичайності свого імені, Каст шукає собі супротивника, відповідного своєму статусу, того, хто також має величне, звучне ім'я. Найкраще на цю роль підходить детектив Е. Пуаро, чиє ім'я *Hercule* майже повністю збігається (не вистачає лише останньої літери *s*) з орфографією міфоніма *Hercules* і являє собою алюзію на міфічного героя Давньої Греції – Геркулеса могутнього.

У тому самому поясненні доктора вживане ще один ПФ *Oedipus complex* (Едипів комплекс) – термін, запропонований психоаналітиками, і який ґрунтується навколо антропоніма Едіп із грецької міфології. Цим терміном пояснюють девіантну поведінку деяких чоловіків. У контексті нашого оповідання материнський вибір великих імен для Каста був певним тягарем у тому смислі, що людина постійно відчувала потребу у здійсненні великої справи, щоб справдити очікування своєї матері і відповідати своєму імені, що і могло стати мотивом для його маніакальних вбивств.

В обох випадках уживання прецедентних антропонімів є важливим для творення сюжетної лінії оповідання і для пояснення мотивів поведінки маніакального вбивці, тобто вони відіграють **змістотвірну та пояснювальну** функції. Перша передбачає залучення ПФ для творення основних складників сюжетної лінії (часу, місця, персонажів), а другою мовець аргументує свою позицію.

Прецедентний антропонім *Sherlock Holmes* авторка вкладає у вуста детектива Е. Пуаро, коли той з певною самоіронією реагує на погляд та великі очікування з боку свого друга:

You fix upon me a look of doglike devotion and demand of me a pronouncement `a la Sherlock Holmes! [15, с. 280].

Згадуючи ім'я Ш. Холмса, наш герой передає загальновизнане ставлення суспільства до цього літературного персонажа як до взірця дедуктивної діяльності, майстра аналітичного мислення. Визнаючи авторитетність та неперевершений професіоналізм Ш. Холмса, висловлення Е. Пуаро сприймається як самокритика, у якій аналізований антропонім реалізує **самокритичну** функцію, якою мовець визнає невідповідність певних рис свого характеру еталону, що вербалізований прецедентною одиницею.

Якщо еталоном дедуктивної діяльності в менталітеті англійськомовної спільноти постає Ш. Холмс, то стереотипом серійного вбивці є Джек-Різник – *Jack the Ripper*. Цей реалістичний персонаж тричі згадується в оповіданні різними учасниками історії щоб передати загальну емоційну атмосферу напруженості та заляканості у місцевості, де відбуваються вбивства, відчуття схвильованості та страху перед потенціальною численністю жертв маніяка:

– Gives me the creeps, it does. I don't read it. It's like Jack the Ripper all over again [15, с. 333].

– ... I fear, Hastings – I very much fear. Remember the long continued success of Jack the Ripper"[15, с. 284].

В обох випадках ім'я *Jack the Ripper* вжито в **емоційній** функції, яка передає емоційний стан мовця.

Щодо детективів, то вони асоціюють ім'я *Jack the Ripper* із складністю, тривалістю, заплутаністю будь-якої справи, у якій головним злочинцем є серійний маніяк-вбивця, і використовують цю лексему із пояснювальною метою, коли говорять про те, що не всі злочини були скоєні саме Різником:

– Not all the crimes of Jack the Ripper were committed by Jack the Ripper, for instance [15, с. 369].

У своїх спробах довести, що просто стан божевілля підозрюваного не може бути причиною вбивств, Е. Пуаро апелює ще до одного прецедентного імені універсального рівня – Магатма Ґанді:

But once you know that the man himself is firmly convinced that he is Mhatma Gandhi, then his conduct becomes perfectly reasonable and logical [15, с. 366].

Детектив наголошує, що поведінка божевільної людини лише здається ексцентричною, потрібно зрозуміти, ким відчуває себе особа. Еркюль Пуаро наводить приклад божевільного, який, нібито без причини, воліє сидіти навпочіпки одягнутий у традиційну індійську пов'язку на стегнах – дхоті. Але, коли стає відомо, що безумець уособлює себе із Магатмою Ґанді, то його поведінка і образ стають логічними та обґрунтованими.

Судячи з тексту оповідання до когнітивного простору пересічного представника англійськомовної культурної спільноти входить візуальний образ меблів Якобинського стилю, про що свідчить використання сполучення *pseudo-Jacobean suite*:

The tiny room was heavily over-crowded with a massive pseudo-Jacobean suite ...[15, с. 276].

Jacobean є похідним прикметником від антропоніма *Jacobus* (лат)., що співвідноситься з англійським *James* – іменем короля, при якому були розроблені та стали популярними меблі відповідного стилю. Беручи до уваги, що концептуальними ознаками цих меблів є геометричні прямолінійні форми, їхня громіздкість та масивність у розмірах, стає зрозумілим, що вживання цієї прецедентної одиниці в контексті опису маленької кімнати зображує тісноту її інтер'єру.

Ще одним продуктивним засобом реалізації феномену прецедентності в оповіданні є **топоніми**. Як зазначають науковці, антропоніми та топоніми беруть участь у творенні художніх образів, слугують розкриттю ідейно-естетичного змісту тексту, виявленню скритого, розташованого між строк смислу. При цьому власні імена мають бути стилістично влучними і точними, мають нести колорит та певний спеціальний смисл, особливе значення [4, с. 645].

Топоніми, вжиті в нашому тексті, найчастіше виконують **дескриптивну** функцію**,** якою мовець влучно відтворює один із аспектів зовнішнього вигляду об'єкта чи суб'єкта. Наприклад, на прохання детектива швидко описати підозрюваного, горнична готелю назвала деталі його одягу, з-посеред яких був гомбург:

– A dark suit and a Homburg hat. Rather shabby looking" [15, с. 347].

Гомбург – це тип фетрового капелюху, номінація якого походить від назви міста Бад-Гомбург, де була заснована фабрика виробництва таких аксесуарів. Він є офіційним головним убором, але його не можна надівати замість циліндра. Це ПФ національного рівня. Для більшості представників англійськомовної культурної спільноти відомо, що він був привезений до Британії королем Едуардом II особливої популярності йому надалі певні політичні лідери – консерватор Е. Іден та У. Черчиль. Безумовно, зв'язок цього елементу одягу із іменами великими персон є непрямим маркером ймовірної манії величності, що так властива маніакальним вбивцям. Тобто, разом із дескриптивною, тут реалізована **характеризувальна** функція, якою відображають певну внутрішню якість персонажа.

З метою створення художнього образу героїв авторка послуговується похідними прикметниками від топонімів, які спрямовані на позначення людей, що мешкають на тій чи тій географічній території:

My attention was caught at once by the girl's extraordinary Scandinavian fairness. … She had the almost colourless ash hair – light grey-eyes – and transparent glowing pallor that one finds amongst Norwegians and Swedes [15, с. 308].

У цьому прикладі наратор затримує увагу читача на описі зовнішнього вигляду дівчини, зокрема на білизні шкіри її тіла та обличчя. Широко відомим фактом є те, що представниці жіночої статі із Скандинавського півострова мають образ блондинок із світлою, білосніжною шкірою. Отже, саме вживання сполучень *Scandinavian fairness* (скандинавська блідість), *pallor that one finds amongst Norwegians and Swedes* (блідість норвежок та шведок) сприяє відтворенню наочного образу дівчини у свідомості читача.

Іншим аналогійним прикладом прецедентності є прикметник *Gallic,* котрий є дериватом топоніма *Gallia* (Галлія) – давня назва земель сучасної Франції. Авторка вживає цю лексему для непрямої характеристики тональності мовлення, у якій герой висловив комплімент дівчині щодо краси її ніг:

Her he complimented in a flowing Gallic style on the shape of her ankles [15, с. 360].

Прошарок прецедентності у даному випадку охоплює інформацію про Галльський стиль мовлення, який передбачає переконливу силу слова, вжитого в естетичний, елегантний спосіб. Тобто, експресивність змісту компліменту підсилюється вишуканою формою його презентації, а сама прецедентна одиниця реалізує **експресивну** функцію, якою автор досягає увиразнення тексту.

Дескриптивну функцію виконують в оповідання ПФ, репрезентовані **ергонімами**, котрі тлумачаться як розряд власного імені, що позначає ділове об'єднання людей, союз, організацію, підприємство, корпорацію, установу, суспільство, заклад, гурток [11, с. 87]. Розглянемо приклад:

A young man in flannel trousers and a bright blue Aertex shirt who was sitting beside Mr Cust remarked … [15, с. 311].

ПФ національного рівня *Aertex* є назвою британської компанії з виробництва чоловічих сорочок. Цей бренд отримав популярність серед широкого кола споживачів завдяки виноходу та подальшому використанню специфічної тканини, яка слугує бар'єром між теплом шкіри та прохолодою атмосфери. У даному описі епізодичного героя оповідання сполучення *Aertex shirt* відтворює національний колорит, наближає події та персонажа до реальності, вносить конкретику у його зовнішній вигляд та створює наочність його образу.

До прецедентних імен ми відносимо і **назви літературних творів**. У наступному прикладі значущим в пізновально-емоційному плані для читача є посилання на персонажа відомого англійського роману «Аліса в країні див», створеного письменником Л. Кероллом. Формально ПФ реалізований в контексті художнього порівняння, на що вказують лексичні маркери *strongly resembling* (сильно нагадуючи), котрі передають значення схожості героя із лакеєм-жабенятком:

A middle-aged gentleman strongly resembling the frog footman in Alice in Wonderland was led in [15, с. 345].

Варто зазначити, що авторка актуалізує не стільки зміст роману, скільки його формальну частину. Відомо, що оригінальний текст аналізованого художнього твору супроводжується авторськими ілюстраціями, з-посеред яких є і лакей-жабенятко. На нашу думку, авторська інтенція створити максимально точний та яскравий образ персонажа може бути досягнута для читача, знайомого із ілюстраціями і змістом твору «Аліса в країні див».

Щодо **прецедентних висловлювань** оповідання характеризується частотним уживанням **варваризмів** французького походження, з-посеред яких трапляються *mon ami* [15, с. 275], *quell horreur* [15, с. 260], *c'est vrai* [15, с. 260], *mise en scene* [15, с. 273] та інші. Здебільшого вони вкрапленні в мовлення детектива Е. Пуаро і вказують на його національну приналежність. Найчастіше, плавний перехід героя на рідну мову відбувається в ситуаціях емоційно-підвищеного стану як, наприклад, *pauvre femme* вжито для висловлення щирого глибокого співчуття матері жертви маніяка:

"Pauvre femme", murmured Poirot. "Come, Haistings, there is nothing for us here" [15, с. 273].

В інших випадках варваризми підвищують експресивність мовлення, реалізуючи **експресивну** функцію. Намагаючись передати свою розгубленість перед вибором напрямку розслідування злочину, він образно порівнює ситуації з грою в сховванки у темряві, при цьому вживає назву гри на французькій мові, чим збільшує прагматичний вплив на слухача:

We are like children playing cache-cache in the dark [15, с. 277].

В іншому прикладі у мовленні констебля читач з легкістю розпізнає дуже **крилату фразу** *I'll eat my hat*, яка в оригіналі належить герою пригодницького роману Ж. Верна «Навколо світу за 80 днів»:

– I'll eat my hat, Mr Downes, if that knife wasn't meant for you! [15, с. 345].

Зазвичай, цю фразу вживають для передачі впевненості, переконливості щодо висловленого припущення.

Прецедентні тексти уведені у тканину тексту оповідання у вигляді прямих **цитат** із зазначенням їхнього авторства. Наприклад:

Is it not your great Shakespeare who has said "You cannot see the trees for the wood?" [15, с. 370].

Цитуючи У. Шекспіра, Пуаро як представник іншомовної культури зробив помилку, про що зазначає наратор. В оригіналі текст *You cannot see the wood for the trees* стверджує про неможливість побачити ліс через дерева, що означає від-

сутність розуміння ситуації в цілому через надання надмірної уваги дрібним деталям. Однак, Е. Пуаро переставив місцями причину та наслідок. Прямий смисл його висловлення полягає у тому, що картина лісу в цілому заважає сприйняттю окремого дерева. Е. Пуаро використовує цей несвідомо трансформований образний вислів для пояснення наміру вбивці замаскувати одне окреме усвідомлене вбивство під серію маніакальних злочинів.

До простору культурної пам'яті англійців відносяться рядки *God's in His heaven. All's right with the world* (Бог на небесах. Зі світом все в порядку), які взяті із п'єси Р. Браунінга «Піпа проходить мимо». А. Крісті апелює до цього висловлення в момент опису майже ідеальної картині вечора з погляду Каста – головного підозрюваного. Важливо зазначити той факт, що цей епізод слідкує відразу після зображення чергового (четвертого) вбивства у кінотеатрі:

A beautiful evening ... A really beautiful evening ... A quotation from Browning came into his head. "God's in His heaven. All's right with the world." [15, с. 342].

Висловлення *God's in His heaven. All's right with the world* так часто відтворюються в англійській культурі, що визнано афоризмом та занесене до словників ідіом, у яких тлумачиться як стан повного задоволення, щастя, радості. Але це поверхнева інтерпретація цих слів. Авторка недарма наводить ці рядки із зазначенням авторства, оскільки в контексті оригінального тексту ці слова отримують певне іронічне значення. Головна героїня п'єси, що співає цю пісню, усвідомлює, що зі світом не все так гаразд, якщо в ньому існують вбивства, які, до речі, намагаються бути виправданими. Тому, нам видається, що авторський намір полягав у відтворення саме цього глибинного смислу – конфлікту між ідеальною красою природи та жорстокими вбивствами людей.

Висновки. Отже, майстерність А. Крісті в оперуванні ПФ у своїй творчості є очевидною. Рівень прецедентного імені подано в тексті антропонімами та їхніми дериватами, топонімами та їхніми дериватами, ергонімами і назвами літературних творів. Прецедентне висловлення реалізується авторкою за допомогою варваризмів та крилатих фраз. Цитати із зазначенням авторства репрезентують рівень прецедентного тексту. Апелювання авторкою до ПФ уможливлює реалізацію таких функцій: змістотвірної, пояснювальної, самокритичної, експресивної, емоційної, дескриптивної та характеризувальної. **Перспектива** дослідження зумовлена безмежним потенціалом ПФ реалізовувати різноманітні функції залежно від контексту ситуації, дослідження яких необхідно для глибинного усвідомлення унікального авторського наміру та задуму.

Література:

1. Боярских О. С. Прецедентные феномены со сферой-источником «Литература» в дискурсе российских печатных СМИ (2004-2007 гг).: дис. …канд. филол. наук: 10.02.01. Нижний Тагил, 2008. 230 с.

2. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі: дис. …канд. філол. наук: 10.02.04. Львів. 2012. 220 с.

3. Ворожцова О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских выборов 2004 года: дис. …канд. филол. наук: 10.02.20. Екатеринбург, 2007. 215 с.

4. Ганиева И. Я. Особенности употребления реальных и вымышленных топонимов в азербайджанских и английских художественных текстах. *Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика*. Вып. 8. № 3. 2017. С. 643–653.

5. Гладка В. А. Прецедентні феномени як мотиватори неофразеологізмів сучасної французької мови. Закарпатські філологічні студії. Ужгородський національний університет. Вип. 2. Ужгород, 2018. С. 46–52.

6. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. М.: Гнозис, 2002. 284 с.

7. Куковська В. І. Функціонування прецедентних феноменів у англомовних захисних промовах адвоката та їхня роль у здійсненні мовленнєвої сугестії на суд присяжних. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. №3. 2015. С. 123–128.

8. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі: автореф. дис. …канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2009. 12 с.

9. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: монография. Екатеринбург: ГОУ ВПО «Уральский гос. пед. ин-т», 2007. 207 с.

10. Ребрій О. В. Тащенко Г. В. Прецедентні імена як проблема художнього перекладу. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна.* Вип. 81. *Філологічні науки.* Харків. 2015 (а). С. 273–280.

11. Руденко С. М. Діахронічний та синхронічний аспекти дослідження комерційних ергонімів Харкова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Філологія». Вип. 5(73). Острог: Вид-во НаУОА, березень, 2019. С. 67–93.

12. Сахарук І. В. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць.* Вип. 23. Донецьк. ДонНУ. 2011. С. 197–202.

13. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові: монографічне видання. Черкаси: Ю.Чабаненко, 2012. 488 с.

14. Щаслива Н. С. Мовні засоби категорій інтертекстуальності та прецедентності поетичного тексту "потоку свідомості" (на матеріалі поезії Кеннета Кока "Sleeping with Women" "Спати з жінками". Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 21. № 2. 2018. С. 79–88.

15. Christie A. The ABC Murders. *Five Complete Hercule Poirot Novels*. Avenel books. New York. 1980. PP. 255–376.

Отримано: 21 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: tetyana-tereschenko1@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-132-134

Tereshchenko T. V. Die rolle des tutors beim Deutschunterricht im prozess der weltweiten globalisierung in der Hochschulbildung. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 132–134.

УДК: 811.112.2:[378.091.31:005.44]

Tatiana V. Tereshchenko,
PhD in der Philologie, Deutschdozentin an dem Lehrstuhl für Sprachpraxis der deutschen und französischen Sprachen
Staatliche Geisteswissenschaftliche Universität Riwne

DIE ROLLE DES TUTORS BEIM DEUTSCHUNTERRICHT IM PROZESS DER WELTWEITEN GLOBALISIERUNG IN DER HOCHSCHULBILDUNG

Der Artikel befasst sich mit der Bestimmung der Besonderheiten der Arbeit eines Tutors im kombinierten Deutschunterricht an der Hochschule. Aufgrund der mangelnden Ausbildung solcher Fachkräfte für das Fernlehrsystem werden die theoretischen Grundlagen geschaffen, die zur Bestimmung der beruflichen Fähigkeiten und Fertigkeiten des Lehrers dienen. Der Tutor fungieren als Vermittler zwischen dem Lehrer (der akademischen Disziplin, den Lehrgang) und dem Schüler, definiert die Ziele und Hauptkonzepte des Lehrgangs, bietet die psychologische Unterstützung im Lernprozess und Kontaktaufnahme mit den Mitgliedern der Lerngruppe, hilft bei der Organisation der selbständigen Arbeit, bewertet die Erfolge und Schwächen der Studierenden.

Stichwörter: *Fernunterricht, Tutor, Tutorenkenntnisse, Online-Lernressourcen, Kommunikationstechnologien.*

Терещенко Тетяна Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької і французької мов
Рівненський державний гуманітарний університет

РОЛЬ ТЬЮТОРСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено визначенню специфіки роботи тютора у комбінованих заняттях з німецької мови у вищій щколі. У зв'язку з відсутністю підготовки таких спеціалістів для системи дистанційної освіти, підводиться теоретична база для визначення професійних навичок та вмінь тютора, який виступає посередником між викладачем (навчальною дисципліною, навчальним курсом) і студентом, визначає цілі, завдання і найважливіші концепції курсу, створює психологічну підтримку в процесі навчання, встановлює контакт з членами навчальної групи, організовує їх самостійну роботу, оцінює успіхи і слабкі сторони студентів.

Ключові слова: *дистанційне навчання, тютор, навички тютора, Інтернет-ресурси навчання, комунікаційні технології.*

Tatiana V. Tereshchenko,
PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Practice of German and French languages
Rivne State University of Humanities

THE ROLE OF THE TUTOR IN TEACHING GERMAN IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION IN HIGHER EDUCATION WORLDWIDE

This paper discusses the role of tutors when engaging with e-learning of foreign languages. Understanding the importance of these roles and identifying necessary tutoring skills is paramount for the success of e-learning solutions. The tutor must be equipped with an appropriate set of skills and attributes in addition to subject matter expertise. He facilitates learning, using a combination of skills that encompass information and IT expertise, expertise in the educational uses of online learning resources and communication technologies. When tutoring, the person should be able to listen to their pupil, possess the ability to understand the areas of difficulty from the perspective of the pupil und be a real enthusiast in teaching, to sit beside the students, solving a particular problem, not in front of them as in traditional education. Certainly good communicating skills, common sense, getting feedback and high-quality material are of high importance. They understand the differences of the students in their classroom. Their goal is to help students grow and succeed. They differentiate instruction, monitor progress, and provide feedback for students, because each student is unique in their own way. They have different cultural backgrounds, interests, experiences, needs, and performance styles. Based on their differences, each one requires different care in order to grow and be successful.

Key words: *e-learning, tutor, tutoring skills, online learning resources, communication technologies.*

Problemstellung. Da die Bildungspolitik in der Ukraine, sowie in der ganzen Welt das enorme Potenzial des E-Learnings erkannt hat, hat sich für die Betreuung von Online-Lehrangeboten ein neuer „Berufsstand" heraus kristallisiert. Das Internet kann man mit einer großen Bibliothek vergleichen, in der bereits der Großteil des menschlichen Wissens gespeichert ist. Die Studenten kommen mit dem Lernen online in Berührung aber sie schnell vorankommen wollen, brauchen sie eine Person, die auf diesem Gebiet bereits Erfahrungen gemacht hat.

Analyse aktueller Forschungen. Das Problem der Bestimmung der Rolle des Tutors im Prozess der weltweiten Globalisierung wurde von vielen ausländischen Autoren schon lange untersucht: P. Arnold, M. Klaue, B. Kopp, M. Germ, J. Hattie, W. Beywl und viele andere. Die Autoren schlagen Prinzipien der E-Moderation vor, fassen die Regeln für schriftliche Kommunikation zusammen, bestimmen die Typen des Lerners.

Das Ziel des wissenschaftlichen Berichtes ist mit der Veränderung der Rahmenbedingungen der Hochschulbildung und der Änderungen bei der Kompetenzentwicklung der Studierenden verbunden. Der Beitrag soll nämlich die Frage beantworten, was eigentlich ein Tutorium ist und was die Aufgaben eines Tutors sind.

Hauptteil. Das Thema *Tutorien* ist heute besonders aktuell. Die Struktur der Studienangebote hat sich verändert. Es gibt Studiengänge in verschiedenen Studienformen wie Direkt-, Fernstudium, grundständiges und weiterbildendes Studium. Die zunehmende Nachfrage nach Lernangeboten mit Online-Phasen erfordert von Lehrkräften neue Kompetenzen. Der Kompetenzansatz gehört neulich zu den übergreifenden Zielsetzungen von Hochschulbildung. Man kann die Arbeit im Seminarraum nicht einfach auf die Arbeit im Online-Kursraum übertragen. Unter Beachten dieser globalen Trends sollen die Hochschulen die künftigen Lehrer auf diese Herausforderungen des Online-Studiums vorbereiten und das Rüstzeug für solche Aspekte der Online-Betreuung wie Feedback, Zeitmanagement, Motivation, Moderation und Monitoring vermitteln.

Der Ansatz des hier vorgelegten Wissenschaftlichen Berichts ist die Rolle des Tutors zu bestimmen und Strategien und Szenarien für die Praxis zu entwickeln.

Die Position eines Lehrers ist zurzeit viel klarer definiert, weil der Präsenzunterricht einfach schon viel länger da ist als der Online-Unterricht. Natürlich hat sich die Rolle des Lehrers mit der Zeit auch verändert und tut es ständig aber der Online-Tutor ist eine relativ neue Rolle, wo es wahrscheinlich von beiden Seiten – also Kursteilnehmenden und Tutor – noch Unklarheiten oder eben Mängel in der Definition gibt.

Bei den Aufgaben und Kompetenzen, die ein Tutor haben soll, stehen die Flexibilität und die Eigenverantwortlichkeit an der ersten Stelle [1, S.110]. Zu den Aufgaben des Tutors gehören auch: Betreuung/Begleitung/Führung der Kursteilnehmen, Zusammenfassung der Aktivitäten, Kommentare/Rückmeldungen geben, Beratung, Motivation. Die notwendigen Kompetenzen sind Sachkompetenz, methodische Kompetenz, Medienkompetenz, Offenheit, Empathie, interkulturelle Kompetenz [2]. Der Tutor muss zu Beginn des Kurses eine motivierende Atmosphäre und ein positives Arbeitsklima schaffen, insbesondere wenn es kooperative Aufgaben gibt. Während des Kurses muss er die Kursteilnehmer auch persönlich betreuen, sie motivieren, wenn sie zusätzlich belastet sind. Fach- und Medienkompetenzen sind durchgehend gefragt und für eine erfolgreiche Tutorierung sehr wichtig. Eine gute Vorbereitung im Vorfeld des Kurses, wo man sich bei den Aufgaben realistische Bearbeitungszeiten überlegen soll, finde ich auch von Bedeutung. Als Tutor sind im Vergleich zum Lehrer oder Fortbilder weitere Kompetenzen gefragt. Die Kommunikation findet teilweise ausschließlich online statt. Zeitmanagement ist besonders wichtig, weil man in einem zeitlich abgesteckten Rahmen oft mehrere Ziele erreichen will, die wiederum die Voraussetzung für eine weitere Präsenzphase bilden. Man muss immer einen Zeit-Joker haben. Falls was nicht rechtzeitig oder planungsgemäß gemacht werden kann, hat man immer die Möglichkeit das zu einem späteren Zeitpunkt nachzuholen. Unterschiede zu Lehrern/Fortbildnern: Austausch von Informationen ist langsamer, man steht nicht so sehr im „Rampenlicht“ (Rückzugsmöglichkeiten), Zeitplanung (wer macht was wann?), kein direkter Wissensvermittler sondern Begleiter eines Lernprozesses [4].

Wie ein Kurs abläuft, hängt es sehr stark von den Teilnehmern ab. Ein Kurs, in dem die Teilnehmer zwar fleißig sind, aber wenig untereinander kommunizieren, verlangt vom Tutor andere Aufgaben als Kurse, in denen sich die Kursteilnehmer häufig kommentieren und Feedback geben. Hier soll man auch von der Sensibilität der Rückmeldungen sprechen, was sowieso ein spannendes Thema ist [5].

Den Begriff des „kooperativen Bereicherns“ finde ich sehr schön und denke, dass das in der Tutorenarbeit wichtig ist. Fragen an die Tutoren sind für mich: Wie regelt ihr das mit dem Zeitmanagement? Welche „Werkzeuge“ gibt es, um zu motivieren – es sind ja nicht alle Kursteilnehmer gleich zu motivieren? Wie kann man verhindern, dass man bei Rückmeldungen an die Kursteilnehmer in Floskeln verfällt? Die größte Herausforderung als Tutor sehe ich in der Motivation der Teilnehmer, da man immer wieder Interesse am Lernprozess wecken, an die Abgabe von Aufgaben erinnern und unterstützend durch Feedback zur Seite stehen muss. Dabei stellt sich mir die Frage, wie oft die Motivation geschehen muss? Wenn man zu oft Feedback gibt oder Aufforderungen macht, kann man schnell den Eindruck erwecken, dass man ungeduldig ist. Im schlimmsten Fall fühlen sich die Teilnehmer genervt oder lassen die Kommunikation zum Tutor ganz abbrechen. Aber zu wenig Beteiligung am Lernprozess kann sich auch negativ auswirken und Desinteresse vermitteln. Hier das nötige Maß zwischen Aktivität und Passivität bei der Lernbetreuung und Motivation zu finden, erachte ich als herausfordernd und schwierig. Wie es bereits festgestellt wurde, ist die Motivation ein wichtiger Aspekt, der auch eine echte Herausforderung sein kann. Der Tutor muss ein Gefühl dafür bekommen, wie oft er die Teilnehmer kontaktiert oder eventuelle Probleme beseitigt. Ich glaube irgendwann ist auch das Routine.

Als Tutor ist es sehr wichtig, den Lernfortschritt der Kursteilnehmer zu dokumentieren, um den Überblick über die Arbeit der Teilnehmer im Kurs zu haben.

Monitoring dient dazu, den Überblick zu behalten, den Teilnehmenden Rückmeldung und Bestätigung zu geben, die Progression, die Leistungsvergleiche und Handhabung sichtbar zu machen. Wichtig ist die Teilnehmenden als Individuum wahrzunehmen und persönlich zu betreuen, zu motivieren und zu helfen [3].

Zur Bewertung der Leistungen gehören: Erfüllung aller Aufgaben, Beteiligung an den Foren, Anzahl der Beiträge und Kommentare und die Qualität der Beiträge.

Plattformunabhängige Monitoring sollte so knapp und übersichtlich wie möglich sein. Man kann ja immer nochmal auf der Plattform nachschauen, wenn man mehr Info braucht oder sich nicht richtig an etwas erinnert. Also, unbedingt würde ich dokumentieren: ob die Aufgabe gemäß Aufgabenstellung bearbeitet wurde, bei Aufgaben mit Bewertung eine Note oder ein Symbol um auf die Qualiät hinzuweisen, eventuell die Anzahl der Beiträge und Kommentare in den Foren (oder auch hier einfach ein “+” für mehr als die erforderliche Anzahl von Beiträgen). Ein Platz für Bemerkungen / Kommentare zu jedem Kursteilnehmer sollte auch da sein, für alle Fälle.

• Außerdem würde der Tutor wohl auch verfolgen, wann und wie lange die Teilnehmer auf der Plattform sind, aber nur, um Probleme frühzeitig zu erkennen.

• Die erhobenen Daten dienen hauptsächlich dazu, einen Überblick über den Lernfortschritt zu geben und eventuelle Probleme frühzeitig aufzuzeigen. Das Monitoring ermöglicht ein schnelles Handeln des Tutors, z.B. durch eine Nachfrage oder eine motivierende Nachricht. Außerdem geben die Daten auch auf den ganzen Kurs bezogene Information, z.B. über Aufgaben, die allen schwer fallen. Das kann dazu dienen, den Kurs in Zukunft zu verbessern.

• In einem Sprachkurs könnte es noch spezifische Kategorien zu häufigen Fehlern geben, oder auch eine generelle Bewertung der 4 Fertigkeiten. in gewisser Hinsicht ist das immer etwas subjektiv (ab wann ist ein Beitrag zufriedenstellend anstatt oberflächlich?).

Man arbeitet da oft mit Zeichen: + (gut), 0 (ok), – (könnte besser sein). Das geht schnell, gibt aber trotzdem einen ersten Eindruck über die Qualität.

• Das Excel ist für die Bewertung am besten geeignet, da es den quantitativen Lernfortschritt auch schön graphisch darstellt, ohne dass der Tutor viel rechnen muss. Allerdings würde ich die qualitative Bewertung auch dokumentieren wollen, z.B. durch Kommentare zu den einzelnen Aufgaben mit Bewertung oder einer extra Spalte für Anmerkungen.

Da das Monitoring der Beobachtung der Lernprozesse sowie der Erfassung der Teilnehmeraktivitäten dient, sollte sich ein Tutor dafür genügend Zeit nehmen. Ich würde daher als Erstes überprüfen, ob die einzelnen Aufgaben überhaupt bearbeitet wurden und im zweiten Schritt auf Inhalt und Qualität kontrollieren. Außerdem ist ein wichtiger Aspekt, ob die Aufgaben termingerecht erfüllt wurden oder ob es Teilnehmer gibt, die auffällig hinterherhinken. Wann und wie oft sich die Teilnehmer eingeloggt haben bzw. das Notieren von Datum und Uhrzeit, empfinde ich persönlich als zu viel Kontrolle und Überwachung.

Bei all der Kontrolle ist es wichtig zu beachten, dass die personenbezogenen Daten dem Datenschutz unterliegen. Eine Regelung über den Zugriff und die Verwendung muss daher vor Kursbeginn getroffen werden. Jeder Teilnehmer sollte meines Erachtens vorab eine Einverständniserklärung über die Verarbeitung seiner persönlichen Daten unterschreiben und den Datenschutzrichtlinien zustimmen. Der Tutor sollte sich zudem im Klaren sein, dass er die ermittelten Informationen nicht an Dritte weitergeben und nur für seine Bewertungszwecke speichern darf. Die E-Mail Adressen der Teilnehmer sollte man auf gar keinen Fall herausgeben und/oder öffentlich anzeigen. Die Monitoringliste im "Echtfall" ist ja auch nur für die Tutoren zugänglich, die wiederum die Daten der TN haben. Man kann diese auch nur in der Leitungsrolle sehen!

In Bezug auf die Kategorien für Sprachkurse oder Schulungen hängt es davon ab, wie die Kurse aufgebaut sind und welche Merkmale bewertet werden sollen. Vielleicht könnte es Kategorien zur Phonetik, Grammatik oder Wortschatz geben. Aber da ich Sprachen entweder an der Universität gelernt habe oder im Selbststudium als Hobby lerne, habe ich keine Erfahrung wie das Lernen in Online-Sprachkursen abläuft und welche Kategorien herangezogen werden.

Man vergleicht den Tutor mit einem Akrobaten oder mit einem Dirigenten. Ich würde im Moment den Tutor mit einem Trainer einer Sport-Nationalmannschaft vergleichen. Die Spieler (Kursteilnehmer) sind in ihren Clubs (Sprachinstituten, Deutschkursen) auf der ganzen Welt verstreut aktiv und kommen nun zusammen, um ein gemeinsames Ziel zu erreichen. Besonders schwierig sind Phasen, in denen Windstille herrscht, weil die Kursteilnehmer durch ihren beruflichen Alltag belastet sind und nicht regelmäßig online arbeiten können. Deshalb sind eine realistische Zeitplanung sowie individuell erstellte Arbeitspläne besonders maßgebend für den Erfolg eines Online-Kurses, da es den Unterschied zwischen einem Präsenzkurs und einem Onlinekurs gibt, nämlich, dass im Präsenzkurs eine Wissensvermittlung stattfindet, währenddessen im Onlinekurs die Begleitung der Lernenden der wesentliche Kern ist. Die besonderen Erfolgserlebnisse hatte ich als Tutor in Phasen, in denen die Lerner alleine oder gemeinsam „sprachliche Produkte" präsentieren und diese sehr gelungen sind. Man merkt dann, dass gute Betreuung und die Unterstützung der Lerner, sich besonders lohnt. Dadurch hat der Tutor aber auch bewiesen, dass er seine Lehrerrolle ebenso „online" erfolgreich bewältigen kann. Auch wenn der Vergleich etwas ungewöhnlich klingen mag, könnte ich erfolgreiche Onlinekurse mit erfolgreichen Fernbeziehungen oder Brieffreundschaften vergleichen, die nur deshalb gut funktionieren, wenn alle Beteiligte sich bemühen, die Kommunikation aufrecht zu erhalten. Dabei spielt natürlich der Tutor eine antreibende Rolle, doch müssen die Lerner auch bereit sein, angesichts der Besonderheit dieses Medium, mit Unterstützung des Tutors, ihren Lernprozess selbständig zu gestalten. Man könnte den Tutor oder die Tutorin mit einem Gärtner oder einer Gärtnerin vergleichen, weil man die Kursteilnehmenden begleiten kann und dabei hilft, dass sich neue Dinge erlernen, über sich hinauswachsen und selbstständig und motiviert lernen. Man kann den Tutor mit einem Bibliothekar vergleichen, weil dieser weiß, wo man die richtigen Nachschlagewerke findet und doch nur ein Mensch ist, der nicht alles wissen kann.

Schlußfolgerung. Im vorliegenden Artikel wurden anhand der Analyse den Unterschied zwischen dem Lehrer und dem Tutor durchgeführt. Hier sollte kein Kampf zwischen Lehrer und Tutor sein und es eigentlich egal ist, wer mehr arbeitet. Meiner Meinung nach sollten sowohl ein Tutor als auch ein Lehrer immer engagiert sein und seinen Unterricht so aufbauen, dass er auf die Lerner eingehen kann. Zu ihren Aufgaben gehören vor allem den Unterricht zu organisieren, interessante Inhalte und Materialien zu erstellen und diese auch zu erklären und zudem seine Schüler zu motivieren. Ein Tutor motiviert zwar auch seine Lerner, er hat aber vielmehr eine moderierende und beratende Funktion. Des Weiteren muss er sich mit Projektmanagement und verschiedenen Kommunikationstechniken, wie diversen Online-Tools, auskennen und den richtigen Umgang damit zeigen.

Ein Lehrer muss zwar nicht direkt Technik beherrschen, aber er muss einige Zeit für die Vor- und Nachbereitung der Kursinhalte aufbringen. Sei es das Kopieren von Arbeitsblättern, die Erstellung von Spielen zum Sprechanlass oder die Korrektur von Tests und Briefen.

Literatur:

1. Arnold Patricia. „Von alten Hasen Lernen" und „den Nebel verschwinden lassen" – selbst organisierte Unterstützung im Fernstudium durch OnlineKommunikation. In U. Bernath (Hrsg)., Online Tutorien. Oldenburg: BIS der Universität Oldenburg, 2002. S. 107–118.

2. Hattie J. N., Beywl W. & Zierer K. Lernen sichtbar machen. Überarbeitete deutschsprachige Ausgabe von „Visible Learning" (1., neue Ausg). Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, 2013.

3. Klaue M. Vom Tutor zum Mentor. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2014, 2. Februar. URL: http://www.faz.net/aktuell/beruf-chance/campus/studentische-hilfskraefte-vom-tutor-zummentor-12772558.html

4. Kopp B., Germ M. & Mandl H. Professionelle Unterstützung von Lernprozessen durch Tutoren. In O. Zlatkin-Troitschanskaia (Hrsg)., Lehrprofessionalität. Bedingungen, Genese, Wirkungen und ihre Messung. Weinheim: Beltz, 2009. S. 691–702.

5. Universität Zürich. Einstieg in die Hochschullehre (Überarbeitete Version) (Universität Zürich Hochschuldidaktik, Hrsg)., Zürich, 2013. URL: http://www.afh.uzh.ch/instrumente/dossiers/Einstieg_2013_1.pdf.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: n_shulzhuk@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-135-138

Шульжук Н. В. Діалогічний дискурс у контексті еколінгвістичної проблематики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 135–138.

УДК: 81 : 502 / 504

Шульжук Наталія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент Рівненського державного університету

ДІАЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ ЕКОЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

У статті на засадах когнітивно-дискурсної лінгвістичної парадигми здійснено спробу схарактеризувати діалогічну комунікацію у контексті еколінгвістичних проблем. Автор наголошує, що актуалізація міждисциплінарних досліджень уможливлює розгляд мови і мовлення як екологічного явища та інструмента формування гармонійної життєдіяльності людини, що виводить проблематику діалогу як когнітивно-комунікативного феномена за рамки класичної лінгвістики й порушує питання про екологічність / неекологічність діалогічної комунікації.

Автор зауважує, що мовленнєвий вплив може бути як позитивним, так і негативним. Останній є виявом мовленнєвого насилля, яке може виявлятися імпліцитно (мовленнєва маніпуляція) або експліцитно (мовленнєва агресія). Обидві реалізації мовленнєвого насилля негативно впливають на діалогічну взаємодію людей, оскільки вони спрямовані на деструкцію мовної особистості адресата.

У контексті порушеної проблеми автор доводить необхідність її лінгводидактичної інтерпретації – потребу навчати екологічному спілкуванню носіїв мови на засадах мовленнєвої толерантності.

***Ключові слова**: діалог, діалогічний дискурс, екологічна / неекологічна комунікація, адресат, адресант, стратегія кооперації, стратегія мовного домінування, мовне насилля, мовленнєва агресія, мовленнєва маніпуляція.*

Nataliia V. Shulzhuk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Rivne State University for the Humanities

DIALOGUE DISCOURSE IN THE CONTEXT OF ECOLINGUISTIC ISSUES

Basing on cognitive and discourse linguistic paradigm the author characterizes dialogue communication in the context of ecolinguistic issues. In leveled structure of dialogue discourse following O. Selivanova it has been pointed out such constituents as formal and content, interactive, onthological, social and cultural ones that cause specific features of its content verbalization. Updating interdisciplinary research gives a possibility to interpret language and speech (dialogical in particular) as an ecolinguistic phenomenon and the instrument of harmonious living activity formation. This presents the dialogue issue as cognitive and communicative phenomenon behind the limits of classical linguistics and raises the issue of dialogue communication environmental friendliness / environmental unfriendliness. The author emphasizes on the environmental unfriendliness in presentable packaging that has been implemented in such forms as conflict communication, emotional ignoring, emotional taboo, and outlines specific features of cooperation and language domination strategies verbalization.

The author stresses that speech's influence (as the aim of dialogue communication) may be either positive or negative. Last one is the revelation of speech violence which may be presented implicitly (speech manipulation) or explicitly (speech aggression). Both speech violence implementations influence on people's dialogue interaction in a negative way as they are directed on the destruction of addressee's language personality. The author highlights that to qualify any utterance according to its violence revelation is possible only considering the context of speech situation namely analysis of concrete communication conditions. In the context of researched issue the author argues the need of its linguistic and didactic interpretation that is the need to teach ecological communication basing on speech tolerance that promotes the formation of harmonious living activity.

***Key words:** dialogue, dialogue discourse, ecological / non-ecological communication, addressee, sender, cooperation strategy, language domination strategy, language violence, speech aggression, language manipulation.*

Постановка проблеми. Мова – вагомий складник та основа людського суспільства, оскільки вона «номінує, категоризує, структурує, коментує, експлікує, імплікує, моделює емоції і формує, транслює емоційну картину світу представників тої чи тої лінгвокультури» [6, с. 25]. Проте мова є не лише найважливішим засобом соціальної взаємодії, а й інструментом формування гармонійної життєдіяльності людини, у зв'язку з чим мовознавці останнім часом наполегливо порушують питання про необхідність «екологізації лінгвістики» [8]. У цьому контексті небезпідставними видаються міркування щодо екологічності / неекологічності найпоширенішої форми реалізації мови як засобу спілкування – діалогічної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Теорія діалогу багатоаспектна, тому вона глибоко висвітлена в наукових розвідках дослідників багатьох галузей знань. Спробу ж визначити поняття «діалог» у різні часи здійснювали передусім мовознавці (Л. Якубинський, Г. Чумаков, М. Борисова, Г. Валімова, М. Мілих, Н. Буреніна, А. Скшидло, О. Ваяхіна, С. Єрмоленко та ін.). Проблеми діалогу інтенсивно розробляли на матеріалі різних мов: російської (Н. Арутюнова, А. Візгіна, Р. Гельгардт, О. Земська, І. Святогор); німецької (В. Любопитнов, В. Дєвкін, Н. Желонкіна), англійської (В. Єжов, В. Максимов, В. Пономарчук, Л. Чахоян), французької (Г. Пенькова, В. Гак, М. Гаврильєв), іспанської (Г. Верба), словацької (К. Свобода) та ін. Діалогічне мовлення стало об'єктом вивчення і спеціальних дисертаційних досліджень (О. Бровєєв, Н. Глаголєв, Л. Гураль, С. Занько, Ц. Йотов, А. Нікольський, М. Орлова, І. Святогор, Ю. Скребнєв та ін.). Комунікативні параметри Г. Сергєєвої, Н. Теплицької, М. Шафіро.

Чималий досвід у вивченні діалогу має й українське мовознавство (А. Грищенко В. Рінберг, Д. Баранник, І. Борисюк,, П. Дудик, Г. Олійник, Л. Олексієнко, Л. Безугла, І. Шевченко та ін.).

На позначення діалогу вчені послуговуються і такими поняттями, як «діалогічний комплекс», «питально-відповідна єдність», «діалогічна композиція закритого типу», проте більшість із них за одиницю діалогу визначила діалогічну єдність. Оскільки для лінгвістів предметом дослідження у цій царині найчастіше стає висловлення, то у фокус дослідницької уваги

неодноразово потрапляли особливості синтаксичної організації діалогічної репліки (П. Дудик, О. Шаройко, Т. Винокур, Г. Інфантова, Н. Шведова, М. Михліна, Г. Чумаков, Н. Шульжук та ін.).

Формування когнітивно-дискурсної лінгвістичної парадигми, зорієнтованої на «дискурсивні чинники вибору тієї чи іншої мовної форми маніфестації знань у тексті чи комунікації» [9, с. 18], зумовило стрімкий розвиток нових галузей знань (комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, психолінгвістика, паралінгвістика та ін.)., які визначили одиниці процесуальної структури діалогічного дискурсу (мовленнєвий акт, дискурсивний хід, дискурсивний обмін, трансакція, мовленнєва подія) та нові вектори досліджень діалогічного мовлення, для позначення якого ввели поняття «діалогічний дискурс» – «мисленнєво-комунікативна мовленнєва діяльність комунікантів у широкому (ситуативно-комунікативному, соціокультурному, когнітивно-психологічному) контексті, зафіксована діалогічним текстом» [1, с. 9].

Як бачимо, проблеми діалогу репрезентує чималий дослідницький досвід, який свідчить про складність та багатоаспектність цього когнітивно-комунікативного феномена.

Мета статті – визначити окремі еколінгвістичні параметри діалогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Порівневу структуру дискурсу, на думку О. Селіванової, формують такі складники, як формально-змістовий, інтерактивний, онтологічний та соціокультурний [9, с. 594]. Щодо діалогічного дискурсу, то перший переважно представлений у традиційних дослідженнях, що вписуються у лінгвоцентричну парадигму. Врахування інтерактивного рівня структури дискурсу уможливило виділення його комунікативних властивостей (наявність мовця й адресата, комунікативних ролей; можливість взаємного накладання ходів; тематична єдність; перевага спонтанного мовлення; шаблонність мовленнєвої взаємодії; імпліцитність мовного вираження; переважно усний спосіб здійснення; значна роль невербальних засобів; національна специфіка) [1, с.12], що й зумовлюють специфіку вербалізації смислів у діалогічній комунікації.

Онтологічний рівень структури дискурсу, сформований ситуацією спілкування, зумовив появу досліджень, в яких дискурс будь-якого типу розглядається як функційно діалогічний за своєю природою (В. Карасик, В. Лагутін, І. Шевченко та ін.). У зв'язку з цим, очевидно, доречно розрізняти вузьке розуміння діалогу (Н. Арутюнова Т. Винокур, О. Сиротіна, Г. Золотова та ін.). та широке (праці М. Бахтіна), яке нейтралізує традиційне протиставлення діалогу й монологу. Так, І. Синиця, висвітлюючи проблему діалогізації наукових текстів, ґрунтується на широкому тлумаченні діалогу й інтерпретує текст як «результат здійснення комунікативно-прагматичних намірів його адресанта» [10, с. 55]. Така позиція вчених призвела до розмежування понять «діалог», «діалогізація», «діалогічність» (А. Нікольський, Л. Безугла, І. Синиця та ін.).

Соціокультурний рівень структури дискурсу актуалізував вивчення такої категорії, як ментальність, що уможливила аналіз особливостей національного характеру носіїв мови в етнічному контексті та відкрила перспективи для вивчення проблем міжкультурного діалогу.

Послідовне утвердження ідей антропоцентризму в науці призвело до «поєднання різноманітних знань в цілісну систему» [11, с.193] й актуалізувало міждисциплінарні дослідження, оскільки врахування різних аспектів у вивченні будь-якої проблеми є перспективним, якщо вони «не позбавлені логіки та не суперечать принципам наукового дослідження, даючи максимально повний опис об'єкта дослідження» [17, с. 138]. Орієнтуючись на такий підхід до предмета дослідження та не заперечуючи того, що мова є інструментом впливу на соціальне й природне оточення, лінгвісти та екологи доводять необхідність формування нової парадигми наукового знання – еколінгвістики, межі предметності якої пов'язують із негативними процесами у мові та мовленні (А. Бернацька, О. Ільїнова, О. Полухін, І. Потеряхіна, Н. Сологуб, О. Сердобінцева та ін.). Проте у працях О. Сковородникова, В. Шаховського, О. Троць, Н. Булгакової натрапляємо на широке розуміння предмета цієї галузі, яке виходить за рамки класичної лінгвістики – мовна й мовленнєва деградація та мовна й мовленнєва реабілітація [13, с. 69].

Професор В. Шаховський дійшов висновку, що лінгвоекологія вивчає двоїсту функцію мови: правильне її використання зберігає мову і здоров'я людини, неправильне послуговування мовою може руйнувати і саму мову, і здоров'я комунікантів [15, с. 145]. Визначаючи мову як інструмент формування гармонійної життєдіяльності людини, лінгвісти-екологи висловлюють занепокоєння щодо емоційних смислів, що їх транслює людина за допомогою мови. Це, очевидно, дає підстави говорити про екологічність / неекологічність і діалогічної комунікації.

На думку Н. Колосової, успішна комунікація завжди екологічна: «адресант та адресат, використавши етичні емотиви, досягли поставленої мети у процесі комунікації і отримали задоволення після її завершення» [6, с. 25]. Дослідниця переконана, що виконання цих умов залежить від позитивності початкового емоційного імпульсу (репліка-стимул), етичності та естетичності мовленнєвої реалізації та від завершальних позитивних емоцій в комунікативного партнера (репліка-реакція).

Та чи завжди екологічними є лише позитивні емоції? Науковці доводять, що ні. Так, Н. Колосова переконливо доводить, що щирі негативні емоції, які виникли небезпідставно, також екологічні [6, с. 25]. У зв'язку з цим дослідниця вважає за необхідне формувати екологічну компетенцію комунікативної особистості, критерієм якої вона вважає «уміння породжувати емотивно коректні тексти та здатність адекватно сприймати особистісні, емоційні домінанти чужих текстів як відображення інших концептосфер та інших культур» [6, с. 25].

Аналіз художніх діалогів засвідчує, що неекологічне спілкування в «пристойній» упаковці (термін С. Іонової [5]) втілюється у таких формах, як конфлікт, емоційне ігнорування та емоційне табуювання (або детабуювання). Влучним прикладом вважаємо діалог двох подруг з роману В. Лиса «Країна гіркої ніжності», які закохалися в одного хлопця і не налаштовані поступитися одна одній (конфлікт отримав розв'язку – дівчата побилися):

«Я його нікому не віддам, – подумала Олеся. – Нікому, бо світ його вкраде й заховає від мене. Нікому, навіть Лільці. Бо хто вона така, щоб щось у мене відбирати? Так, я власниця, і Лілька повинна про це знати».

– Чого ти мовчиш, Олесю? – запитала Ліля, й це були перші слова, які почула Олеся, що стала глухонімою.

– М-м, – промичала Олеся. – М-м.

– У тебе що – зуб заболів? – сказала Ліля.

– Усі зуби, – сказала Олеся. – І всі нерви. Усі руки і ноги.

І тут вона вирішила зробити подрузі царський подарунок. Ні, королівський. Від її величності Олесі Першої. А може, й Другої – у королев іноді буває багато імен. Цей подарунок – її останній вечір з Ярославом.

– Я дарую вам цей вечір, – сказала вона.

Вищевикладене дозволяє говорити про необхідність лінгводидактичної інтерпретації порушеної проблеми, оскільки виникає потреба навчати носіїв мови діалогічній взаємодії на засадах «формули екологічності»: щира доброзичливість в етичній вербальній упаковці [6, с. 25].

Якщо адресант та адресат намагаються зблизити свої позиції у пошуку компромісного розв'язання проблеми, то вербалізується стратегія кооперації (співробітництва) [17, с. 140]. Наведемо приклад з того ж твору:

– Лесечко.

Тепер поправила Олеся:

– Мене звати Олеся.

– Якщо пані Олеся так бажає, – сказав він. – З цього моменту вас перейменовано.

– Я хотіла б, щоб ви так називали, – сказала Олеся.

– Уже хочу, – він посміхнувся.

Стратегія ж мовного домінування спрямована на злам емоційного та інтелектуального поведінкового супротиву. Прикладом може слугувати діалог бабусі та обуреної онуки, яка дізналася, що мама удочерила її, що й призвело до некоректних прийомів аргументації та агресивної манери спілкування дівчинки:

– Олесю… Онучечко… Я ж бачила, що ти в суботу вернулася сама не своя… І вчора на цілий день зникла… Що сталося?

– Нічого, – відрізала Олеся. – Нічого, чуєте? А якщо сталося, вас не стосується… І ви мені не бабуся, Дазо Романівно. Така, на жаль, правда.

– Правда? Як же це?

– А так, що шановна Віталія Миколаївна мене удочерила… Точніше – купила.

– Хто тобі таке сказав?

– Моя справжня мати… Яка від мене колись відмовилася, а тепер винирнула. І мій таточко, який виявився живим і здоровим, та ще й моїм начальником… (В. Лис «Країна гіркої ніжності»).

Використання мовних засобів, які порушують морально-етичні норми, призвело до виникнення у мовознавстві понять «мовне насилля» та «мовна агресія» (праці О. Сковородникова, О. Бикової, Г. Копніної, Н. Булгакової та ін.). Так, у дисертаційному дослідженні Н. Булгакової визначено межі та умови можливого застосування словесних ярликів (похідних / непохідних, узуальних / оказіональних) у текстах різного стилістичного спрямування як репрезентантів мовленнєвої агресії та мовленнєвої маніпуляції [2].

Отже, мовленнєвий вплив адресанта може бути як позитивним, так і негативним. Останній є мовленнєвим насиллям, яке може виявлятися імпліцитно (мовленнєва маніпуляція) або експліцитно (мовленнєва агресія). Обидві реалізації мовленнєвого насилля негативно впливають на діалогічну взаємодію людей, оскільки вони спрямовані на «деструкцію мовної особистості адресата» [2, с. 11].

Що ж таке мовленнєва агресія? Обсяг цього поняття неоднозначний у науковій літературі: «форма мовленнєвої поведінки, яка спрямована на образу або навмисне заподіяння шкоди людині» [3, с. 96]; «сфера мовленнєвої поведінки, яка мотивована агресивним станом мовця» [4, с. 104]; «використання мовних засобів для вираження неприязні, ворожості; манера мовлення, яка принижує гідність» [14, с. 340], «спосіб навмисного мовленнєвого впливу на прямого або непрямого адресата з метою його дискредитації, образи» [2, с. 12]. Отже, йдеться про підрив довіри адресата мовлення, приниження його честі й гідності.

З-поміж прийомів мовленнєвої агресії в художніх діалогах найчастіше натрапляємо на «навішування ярликів» та використання дискредитаційних пресупозицій:

– Признайся, суче поріддя, ти спеціально хотіла взяти прізвище ворога народу?

– Якого ворога? – Даза вся затремтіла. – Я тепер… Я – не Снігурець. Я – Рубцова.

– Ворога народу Єжова. Який знищував чесних більшовиків і хотів убити товарища Сталіна (В. Лис «Країна гіркої ніжності»).

Зауважимо, що кваліфікувати будь-яке висловлювання щодо прояву у ньому агресії можливо лише у випадку, якщо ми спираємося на контекст мовленнєвої ситуації (місце, час, склад учасників, їх наміри та відносини між ними та ін.).

Висновки. Отже, негативний інформаційний вплив глобального комунікативного простору на людину й інтенсифікація соціальної напруги, яка нерідко переходить в агресію, зумовили потребу відновлення екологічного балансу у сфері мовленнєвої комунікації в суспільстві, з чим пов'язуємо актуалізацію екологічного аспекту лінгвістичних досліджень, об'єктом вивчення яких є діалог. Мовленнєва толерантність, що становить основу діалогічного дискурсу, не лише сприяє формуванню гармонійної життєдіяльності мовної особистості, а й визначає ефективну соціальну взаємодію, яка виключає мовленнєве насилля у будь-якому його прояві.

Еколінгвістичний вимір діалогічної комунікації не виключає її лінгводидактичної інтерпретації, оскільки вагомим складником шкільної та вишівської мовної освіти є еталонне спілкування, репрезентоване текстами різних функційно-стильових різновидів, що має стати своєрідним бар'єром на шляху вульгаризації національного мовного простору, з чим і пов'язуємо перспективи подальших наукових пошуків.

Література:

1. Безугла Л. Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 867. *Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* Вип. 60. С. 7–14.

2. Булгакова Н. Е. Словесные ярлыки как средство языкового насилия (на материале российского политического дискурса XX – начала XXI века): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.01 – русский язык. Абакан, 2013. 22 с.

3. Быкова О. Н. Языковое манипулирование. *Теоретические и прикладне аспекти речового общения*: Вестник Российской ассоциации / Краснояр. гос. ун-т; под. ред. А. П. Сковородникова. Красноярск, 1999. Вып 1 (8). С. 99–103.

4. Енина Л. В. Речевая агрессия и речевая толерантность в средствах массовой информации. *Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения*: материалы исследований и научно-практической конференции. М., 2002. С. 104–110.

5. Ионова С. В. Неэкологичное общение в «приличной» упаковке. *Человек в коммуникации: от категоризации эмоций к эмотивной лингвистике* : сб. науч. трудов, посвященный 75-летию профессора В. И. Шаховского. Волгоград : Волгогр. научн. изд-во, 2013. С. 323–332.

6. Колосова Н. Г. Экологическая функция эмоций. *Электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ «Грани познания»*. Февраль 2015. №1(35). С. 22–28. URL: www.grani.vspu.ru.

7. Копнина Г. А. Речевое манипулирование: учеб. пособ. М. : Флинта : Наука, 2007. 176 с.

8. Никонов А., Бианки А. Экология языка – информация к размышлению. 2011. URL: http://refdb.ru/look/2099107.html.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підруч. Полтава : Довкілля-К, 2008. 710 с.

10. Синиця І. А. Діалогічність у науковому тексті. *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 55–60.

11. Скакун І. О. Перспективи антропоцентризму в сучасній науковій картині світу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*: науково-практичний журнал. Одеса : Гельветика, 2015. № 5. С. 193–196.

12. Сковородников А. П. К философским основаниям предметной области эколингвистики. *Экология языка и коммуникативная практика*. 2014. № 2. С. 140–161.

13. Сковородников А. П. Лингвистическая экология: проблемы становления. *НДВШ. Филологические науки*. 1996. № 2. С. 64–69.

14. Трошева Т. Е. Речевая агрессия. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожиной. М. : Флинта : Наука, 2003. С. 340–343.

15. Шаховский В. И., Цой А. И. Речевой перебив как маркер неэкологичной бизнес коммуникации. *Вестник ТГПУ* (*TSPU Bulletin*). 2012. № 10 (125). С. 145–150.

16. Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. С. 21–28.

17. Шляхов В. И., Никонов А. Л. Эколонгвистика и проблема экологии языка в российском языковом пространстве. *Пространство и время*. 2011. № 4 (6). С. 138–144.

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: anzelikayanovec@gmail.com

smal.oksana85@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-139-142

Яновець А. І., Смаль О. В. Контент-аналіз політичного дискурсу: критичний огляд програмного забезпечення Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 139–142.

УДК: 81.42

Яновець Анжеліка Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет
Смаль Оксана Віталіївна,
кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ LINGUISTIC INQUIRY AND WORD COUNT (LIWC)

У статті розглядається комп'ютеризована програма контент-аналізу тексту Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC) для дослідження взаємозв'язку між політичним дискурсом та особистістю політичних діячів. Аналіз мовних зразків свідчить, що в контексті політичних мовленнєвих подій, таких як інтерв'ю в ЗМІ, політики роблять унікальний вибір лексичних одиниць, який може трактуватися як прояв певних рис особистості. Однак, незважаючи на значимість результатів, існують певні обмеження у використанні комп'ютеризованих методологій для аналізу політичного дискурсу, такі як лімітована інтерпретаційна здатність програмного забезпечення для розуміння прагматичного та контекстуального використання мови.

Ключові слова: *LIWC; політичний дискурс; особистість; політична лінгвістика.*

Angelika I. Yanovets,
PhD, Associate Professor of Ukrainian and Foreign Linguistics Department,
Lutsk National Technical University
Oksana V. Smal,
PhD, Head of Ukrainian and Foreign Linguistics Department,
Lutsk National Technical University

POLITICAL DISCOURSE CONTENT ANALYSIS: A CRITICAL OVERVIEW OF A COMPUTERIZED TEXT ANALYSIS PROGRAM LINGUISTIC INQUIRY AND WORD COUNT (LIWC)

The article examines and analyzes the linguistic and psychological features of political discourse using a computer-based Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC) content analysis program to explore the relationship between political discourse and the personality of politicians. As for political discourse, it is perhaps the communicator, the linguistic personality, who plays the most important role in the communication. The linguistic personality of a politician is of particular interest in political discourse content-analysis, since it has the greatest influence on the public consciousness via mass media. Using text as a source of psychological and cognitive information has been gaining popularity. Researchers use a variety of methods to analyze texts, but Linguistic Inquiry Word Count (LIWC) has proved to be the most common technique. The analysis of linguistic patterns of political discourse shows that in the context of political speech events such as media interviews, politicians make a unique choice of lexical units, which can be interpreted as a manifestation of certain personality traits. However, despite the significance of the results, there are clear limitations to the use of computerized methodologies to make political discourse content-analysis, such as the limited interpretive capacity of software to understand pragmatic and contextual use of lexical units.

Key words: *LIWC; political discourse; personality; political linguistics.*

Постановка проблеми. Основна функція мови – це спілкування. Слова надають інформацію про соціальні процеси: хто має більший статус, чи добре працює група, чи хтось лукавить, чи про щирість стосунків. Вибір слова забезпечує інформацією про сприйняття певних процесів людиною. Займенники показують, як мовець ставиться до тих з ким взаємодіє. Кількість слів пояснює хто домінує в розмові та заангажованість співрозмовників. Слова і позитивно емотивні словосполучення відображають рівень згоди.

Те, як люди використовують слова у своєму повсякденному житті, може надати багато інформацію про їх переконання, страхи, модель мислення, соціальні стосунки та риси особистості. З часів робіт Фрейда про slip of the tongue до перших спроб комп'ютерного аналізу тексту дослідники почали накопичувати все більш переконливі докази того, що слова, якими ми оперуємо в мовленні, відображають наш психологічний стан.

Під час президентських виборів не можна слухати радіо, дивитись телевізор, читати газети чи дописи у соціальних мережах і не помічати, що слова політиків дуже ретельно добираються, вивчаються та постійно оцінюються. Наприклад, обмовки, невідповідності та неточності в політичному дискурсі можуть мати негативний ефект, а питання, які можуть позитивно впливати на уявлення виборців щодо того чи іншого кандидата, уникаються. Крім того, коли виборці слухають виступи та дебати, позиція кандидата щодо актуальних питань, таких як урядове регулювання, проблеми охорони здоров'я, фінансування освіти і т.д., безсумнівно, може призвести до того, що виборці проголосують за або проти кандидата. Однак, лише в останні роки вчені почали досліджувати, чи можуть конкретні мовні форми, такі як артиклі та займенники, впливати на сприйняття виборцем кандидата. Щоб дослідити вплив політичного дискурсу науковці почали за допомогою комп'ютеризованих методів аналізу визначити, як мовні форми кандидатів можуть бути пов'язані з певними рисами

їх особистості. Цей аспект дослідження є важливим для розуміння того, наскільки конкретна мова політичних діячів може впливати на уявлення виборців про них, що, в свою чергу, може впливати на їх вибір у день виборів.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняному мовознавстві різні аспекти політичної комунікації частково досліджено у працях таких учених, як Ф. С. Бацевич, Т. М. Ващук, А. В. Ковалевська, Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза, Н. В. Петлюченко, К. С. Серажим, Л. Л. Славова, Л. М. Синельникова, О. М. Холод та ін., в той час як у зарубіжній лінгвістиці мовні питання політичного дискурсу та політичної взаємодії вивчено доволі ґрунтовно й цілісно (роботи А. М. Баранова, Е. В. Будаєва, Т. А. ван Дейка, Р. Водака, В. З. Дем'янкова, М. Едельмана, О. С. Іссерс, М. В. Китайгородської, Дж. Лакоффа, Л. Лассвелла, Е. Лассан, П. Б. Паршина, Н. М. Розанової, О. А. Романова, П. Серіо, І. Ю. Черепанової, А. П. Чудінова, О. Й. Шейгал та ін.). До актуальних проблем сучасної політичної лінгвістики належать розробка та диференціація базової терміносистеми, висвітлення специфіки структурування й функціонування жанрових різновидів політичних текстів, дослідження особливостей функціонування лексичних і граматичних засобів у політичному дискурсі тощо.

Формування окремої галузі лінгвістичних досліджень, присвяченої виключно аналізу політичного дискурсу, відбулося порівняно недавно, і в XX ст. загальноприйнятим у сучасній науці є поява відносно нової галузі «політична лінгвістика» (А. М. Баранов, В. А. Маслова, А. П. Чудінов, О. Й. Шейгал, Н. В. Кондратенко та ін.)., проте, паралельно функціонує й назва «лінгвополітологія» (Л. М. Синельникова), що вказує на міждисциплінарний характер цієї науки. На думку А. П. Чудінова, «предмет дослідження політичної лінгвістики – політична комунікація, тобто мовленнєва діяльність, орієнтована на пропаганду тих або інших ідей, емоційний вплив на громадян країни та спонукання їх до політичних дій, для вироблення суспільної згоди, прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності точок зору в суспільстві» [2, с. 6]. Ми поділяємо думку дослідника про те, що основною функцією політичної комунікації є боротьба за політичну владу, тому вона здатна емоційно впливати на адресата, трансформуючи наявну у свідомості людини політичну картину світу [2, с. 7]. Таким чином, ідеологічний потенціал та маніпулятивний вплив політичної комунікації визнано багатьма мовознавцями.

На думку Paul Chilton «Поділяючи традиції західної політичної думки, насправді існує думка, що мова та політика тісно пов'язані на фундаментальному рівні» [4]. Хоча в межах наукових дисциплін зв'язок між політикою та мовою незаперечний, вчені використовують безліч аналітичних інструментів, які базуються або на дискурсивних дослідженнях, або на певній комп'ютеризованій парадигмі (тобто LIWC), щоб вивчити політичний дискурс, особливо для встановлення зв'язку між словами політичних лідерів та їхніх особистостей.

Незважаючи на одну суттєву перепону у проведенні досліджень політичного дискурсу – обмежений прямий доступ до політиків, David Winter стверджує, що сучасні дослідники можуть вивчати політиків «на відстані» за допомогою використання якісних та кількісних методик, таких як контент-аналіз. Більше того, David Winter вважає, що конкретні методи дослідження дискурсу, такі як аналіз контенту, можуть проектувати особистісні риси політиків [10]. Наприклад, Mats Ekström виявив за допомогою контент-аналізу 19 прес-конференцій, що Джордж Буш, перебуваючи на посаді, використовував перерви та жарти, щоб тримати під контролем прес та корпус тіла, одночасно створюючи імідж впевненого та незворушного лідера [6]. Саме через переривання запитань журналістів йому вдавалося створити атмосферу самовпевненості, яку саме так трактували глядачі. Аналогічно, контент-аналіз був використаний для дослідження того, як впливає висвітлення мови політичних кандидатів засобами масової інформації на формування їх іміджу.

Інші роботи, що досліджують перетин дискурсу та особистості, включали дослідження метафоричного дискурсу, який використовували американські політики для створення публічної особистості. Зокрема, Alan Cienki використовував дискурсивний аналіз для дослідження метафоричної мови Джорджа Буша та Аль-Гора під час президентської кампанії 2000 року. Alan Cienki встановив, що хоча Буш використовував різноманітні метафори, його мова була простою на відміну від Гора, який конструював більш детальну та складну аргументацію. Alan Cienki припускає, що ці загальні мовні зразки можуть натякати на характеристики Буша та Гора як стриманих особистостей відповідно [5]. Аналогічно, через аналіз дискурсу виступів на інавгурації, Jonathan. Charteris-Black встановила, що Білл Клінтон використовував метафоричну мову для (пере) побудови своєї публічної особистості, особливо після сексуального скандалу, який вибухнув під час його другого терміну президентства. За допомогою метафор Клінтон намагався переконати у своїх добрих намірах, позиціонувавши себе як пересічного героя [3]. Так само Jonathan. Charteris-Black вивчав використання Обамою метафоричного дискурсу, виявивши, що в 19 промовах Обама використовував метафори, щоб створити образ, який є втіленням американської мрії, позиціонуючи себе як звичайну людину, яка змогла досягти надзвичайних висот, незважаючи на різноманітні труднощі [3]. Зрештою, роботи, що досліджують метафоричний дискурс політиків, свідчать, що слухачі можуть сприймати тонкі конотації цих метафор, які тим самим впливають на їх сприйняття особистостей політиків.

Хоча ці дослідження дискурсу дають захоплююче розуміння мови та особистостей сучасних американських політиків, критика методів дослідження дискурсу – відносно невелика кількість проб, що аналізуються, та потенційні інтерпретаційні ухили, які можуть виникнути під час аналізу даних – спонукали деяких учених до пошуку альтернативної парадигми для вивчення політичного дискурсу та особистості політика.

Формулювання цілей статті, завдань. Мета дослідження – сприяти зростаючому колу кількісних досліджень політичного дискурсу та особистостей політиків, досліджуючи можливості популярного методу комп'ютерного аналізу тексту, відомого як «Linguistic Inquiry and Word Count» (LIWC). Завдання цього дослідження – оцінити ефективність програми контент-аналізу тексту політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення ефективного методу вивчення різних емоційних, когнітивних та структурних компонентів, присутніх у зразках словесної та писемної мови, соціальними психологами в Техаському університеті у 90-х роках було розроблено додаток для аналізу тексту в галузі психології під назвою «Linguistic Inquiry and Word Count» або LIWC (вимовляється «luke»). Друга версія LIWC2007 описується як «прозора програма аналізу тексту, яка рахує слова у психологічно значущих категоріях» [9]. Спочатку він використовувався в соціальній психології для дослідження зв'язку між вживанням слова та відновленням психічного здоров'я, пізніше – для дослідження задоволенням від відносин, університетськими ступенями та рівнем тестостерону. Він також використовувався для відстеження колективних реакцій

на потрясіння, таких як напади 11 вересня. Творці LIWC з тих пір використовують програму для аналізу есе, виступів, публікацій в блогах та твітів тисяч людей у різних проектах. Це призвело до того, що було проведено багато досліджень, з використанням LIWC у різних сферах: особистісне профілювання, виявлення обману, аналіз настроїв, контент-аналіз та виявлення спаму, тощо.

LIWC дає можливість класичного підрахунку слів та пунктуаційних типів, які часто використовуються як проксі для складності тексту та структурної композиції. Існують підрахунки функціональних слів, які використовуються для авторської стилометрії:

LIWC2015 дає можливість включати зовнішні словники (різними мовами) та навіть словники, створені дослідниками. (Вбудований словник, однак, користувачі не можуть його редагувати).

LIWC отримав широке використання як альтернативна методологія в аналізі політичному дискурсі та особистості політика. Спираючись на припущення, що політичний дискурс може бути точним показником індивідуальних відмінностей особистості, Pennebaker, Chung, Ireland, Gonzales і Booth розробили і використали новий теоретико-методологічний підхід у вимірюванні особистості за допомогою мови. LIWC та інші «Стратегії підрахунку слів ґрунтуються на припущенні, що слова, якими користуються люди, передають психологічну інформацію понад їх буквальне значення і не залежать від їх семантичного контексту» [9]. Теоретичне припущення методології LIWC – це поняття про те, що частини мови можна класифікувати та кількісно оцінити, що дає можливість зробити висновки про характеристики особистості людей. У цьому методі мовні зразки обробляються шляхом узгодження окремих основ (stem) слова в межах зразків із словосполученнями у внутрішньому словнику програмного забезпечення. Після того, як кожне слово було належним чином розпізнане, воно ставиться у відповідну категорію. Наприклад, слово «arrive» було б ідентифіковане програмним забезпеченням і класифіковане як дієслово незалежно від суфіксації (наприклад, третя особа -s, маркер минулого часу -ed). Однією з помітних переваг використання методології підрахунку слів є те, що велика кількість мовних зразків може бути зібрана та проаналізована швидше, ніж за допомогою в інших методик, таких як аналіз дискурсу та аналіз контенту.

Навчальне дослідження, що використовує методика LIWC, проведене Pennebaker and King, яке вивчало зразки письма від широкого кола осіб, включаючи студентів коледжу, стаціонарів, які беруть участь у програмах наркоманії, та дослідників. Завдяки комп'ютерному аналізу тексту письмових зразків дослідники стверджують, що мова була надійною конструкцією для вимірювання особистості. Тобто, мова може виявляти аспекти особистості. Більше того, конкретні характеристики особистості – відтепер їх називають вимірами особистості – були створені та перевірені шляхом аналізу надійності та валідності. Один із прикладів створеного виміру особистості включає когнітивну складність або здатність формувати відмінності в мові за допомогою слів, що виражають причину та наслідки (e.g. «affect» та «depending») та обізнаність (e.g. «knowledge» та «ponder») [7]

Для перевірки комп'ютеризованого методу LIWC було проведено лінгвістичний аналіз виступів кандидатів у президенти та віце-президенти Обами та Маккейна та Байдена та Пейліна, щоб визначити, чи існують суттєві відмінності в їхньому дискурсі. Крім того, було проведено аналіз, щоб визначити, чи можна виявити мовні відмінності відповідно до позиції політичної партії та кандидата у президенти, чи віце-президенти.

Також мовленнєві зразки були проаналізовані за допомогою програми LIWC для визначення прояву таких вимірів особистості: когнітивної складності, депресія, президентство, чесність та фемінітивність.

1. Когнітивна складність – вимір когнітивної складності складається з більшої кількість попереднього показника (e.g. «appears», «depending», «mainly»), невідповідності («should», «would», «want»), виключення (e.g. «except», «unless», «without»), та заперечних слів (e.g. «neither», «never», «none») ще менша кількість слів включення (e.g. «come», «including», «plus»).

2. Депресія – вимір депресії складається з більшої кількості сингулярних посилань від першої особи (e.g. «I», «mine»), слів негативних емоцій (e.g. «mad», «struggle», «tense»), та фізичних слів (e.g. «nutrition», «physical», «sensation»), і ще менша кількість слів, що описують позитивні емоції (e.g. «cherish», «pleasurable», «thankful»).

3. Президентство – вимір президентства характеризується більшою кількістю слів позитивних емоцій, великими словами (тобто словами, що містять більше 6 букв), артиклями (e.g «a», «an», «the») та прийменниками (e.g. «above», «on», «through»).

3. Чесність – розмір чесності складається з більшої кількості посилань на себе (e.g. «I» and «my») а також посилань на інших (e.g. «he», «oneself», «she») та більшої кількості слів виключення.. Однак чесні люди, як правило, використовують менше рухомих слів (e.g. «act», «drive», «enter») та негативні емотивні слова.

5. Фемінітивність – вимір фемінітивності особистості індивіда складається з більшої кількості посилань на інших, а також позитивних емоційних слів, ще меншої кількості прийменників, статей, великих слів, заперечень, ненормативної лексики (e.g. «ass», «hell», «suck»), і обмежена згадка про гроші (e.g. «bill», «cost», «money») і слова, пов'язані з числом (e.g. «billion», «hundred», «seventy»).

Програми аналізу тексту за своєю суттю є філософськими. Тобто, все програмне забезпечення лежить в основі теорій та припущень, а у випадку програмного забезпечення для аналізу тексту – це теорії мови та припущення про те, що має сенс. Важливо, щоб перед його використанням ми визначили та критично оцінили теоретичні основи програми аналізу тексту. Нижче наведено деякі основні особливості LIWC та теоретичні припущення сприйняття цієї методики.

LIWC рахує слова. Виходячи з контексту, в якому створено LIWC, основне припущення полягає в тому, що частота слова може сказати нам щось про людину або про зміст або тон тексту. Вторинне припущення полягає в тому, що комп'ютерна програма ідеально підходить для виконання цього завдання. LIWC розглядає лише окремі слова. Роблячи це, LIWC припускає, що слова мають значення ізольовано. Існує також неявне припущення, що неточності внаслідок заперечення, порядку слів, часток (наприклад, у фразових дієсловах), неоднозначності словосполучень, типу дискурсу та інших факторів, що залежать від контексту, є незначними або несуттєвими

Програма співсталяє слова з наявними у словниках. Створюючи словники апріорі, а також знаходячи і рахуючи лише ті слова, які відповідають їм, будуть ідентифіковані цікаві або релевантні частини тексту. Оцінка, що відповідає мітці словни-

ка, також буде відповідати передбачуваному семантичному значенню цього словника. Однак, семантичне значення є більш важливим, ніж частота слів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Метою цього дослідження було оцінити загальновживану програму аналізу тексту в політичному дискурсі. Незважаючи на результати цього дослідження, що виявляють змістовні відмінності в мові кандидатів, а також їх політичних партій, це дослідження показало, що LIWC, хоча і ефективно, аналізує мовні зразки майже миттєво і менш суб'єктивне, ніж дискурсивні дослідження, обґрунтованість отриманих результатів цієї парадигми сумнівні. Навряд чи дослідження, що використовують цю методологію, точно вимірюють взаємодію між дискурсом та особистістю, оскільки ці методики обмежені кількісними показниками, а також неможливістю розглянути контекстне використання мови – ключовий фактор, який мовець і адресат зможуть інтерпретувати як свій вибір.

У дослідженні було охарактеризовано LIWC, щоб продемонструвати деякі основні переваги та потенційні помилки програмного забезпечення для аналізу тексту. Зважаючи на зростаючу популярність комп'ютеризованого аналізу тексту, важливо, щоб програми для підрахунку слів, такі як LIWC, використовувались з обережністю, особливо дослідниками не лінгвістами та за межами процесу спілкування. Користувачам слід розуміти, що все, що є «об'єктивним» та філософсько-нейтральним, все програмне забезпечення засноване на теоретичних припущеннях, деякі з яких є предметом постійних дискусій. Щодо ефективності програми LIWC, що базується на підрахунку слів, як, виявляється, що цей підхід має ряд обмежень для аналізу контенту. Однак, якщо і розробник програми, і кінцевий користувач уважні та рефлексивні у розгляді теоретичних припущень, такі обмеження можуть бути усунені. Вважаємо, що LIWC працює краще в поєднанні з іншими, більш якісними інструментами аналізу, а контекст є першорядним при вимірюванні значень у текстах.

Перспективи подальших розвідок вбачаєм у дослідженні використання LIWC для ідентифікації, аналізу та класифікувати ідіоматичних виразів з основоположними прагматичними функціями у політичному дискурсі.

Література:

1. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
2. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: [учеб. пособие]. М.: Флинта : Наука, 2008. 256 с.
3. Charteris-Black, Jonathan. 2011. Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
4. Chilton, Paul. 2004. Analyzing Political Discourse: Theory and Practice. London: Routledge.
5. Cienki, Alan. 2004. "Bush's and Gore's Language and Gestures in the 2000 US Presidential Debates: A Test Case for Two Models of Metaphors." Journal of Language and Politics 3 (3): 409–440. doi:10.1075/jlp.3.3.04cie
6. Ekström, Mats. 2009. "Power and Affiliation in Presidential Press Conferences." Journal of Language and Politics 8 (3): 386–415. doi:10.1075/jlp.8.3.03eks.
7. Pennebaker, James W., and Laura A. King. 1999. "Linguistic Styles: Language Use as an Individual Difference." Journal of Personality and Social Psychology 77: 1296–1312.
8. Pennebaker, James W., Matthias R. Mehl, and Kate Niederhoffer. 2003. "Psychological Aspects of Natural Language Use: Our Words, Our Selves." Annual Review of Psychology 54: 547–577. doi:10.1146/annurev.psych.54.101601.145041.
9. Pennebaker, James W., Richard B. Slatcher, and Cindy K. Chung. 2005. "Linguistic Markers of Psychological State through Media Interviews: John Kerry and John Edwards in 2004, Al Gore in 2000." Analyses of Social Issues and Public Policy 5 (1): 197–204.
10. Winter, David G. 2005. "Things I've Learned about Personality from Studying Political Leaders at a Distance." Journal of Personality 73 (3): 557–584.
11. Secretary of State Hillary Clinton's testimony on Benghazi, 2012. URL: http://www.foxnews.com/politics/2013/01/23/transcript-secretary-state-hillary-clinton-testimonybefore-senate-committee/
12. Barack Obama. Address at the Transfer of Remains Ceremony for the Victims of the Attacks on the U.S. Consulate at Benghazi, 2012. URL: http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamabenghazivictims.htm.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 21 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: ljudmila_@ukr.net

tovkaylo_t@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-143-146

Довбня Л. Е., Товкайло Т. І. Концепція генетичної єдности українських говірок у лінгвістичній спадщині В. М. Ганцова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 143–146.

УДК: 811.161.2'44(092)

Довбня Людмила Еммануїлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Товкайло Тамара Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

КОНЦЕПЦІЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ЄДНОСТИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК У ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В.М. ГАНЦОВА

У статті презентовано опис громадянської позиції та аналіз окремих наукових розвідок В.М. Ганцова – відомого українського вченого: діалектолога, історика мови, лексикографа, котрий доклав значних зусиль до нормалізації української мови в аспектах її правопису, лексикологічних та словотвірних процесів. Проаналізовано вчення дослідника про специфіку козелецьких говірок Чернігівщини, що створило загальну картину північноукраїнських говірок і презентувало їх поділ на три групи: східну (лівобережну), посередню і західну.

Опрацьовуючи орфоепічну специфіку північноукраїнських говірок, В. Ганцов приділив значну увагу дифтонгам, скоригувавши наукові розвідки попередників. Учений здійснив теоретичний опис дифтонгів і з'ясував їхню роль як у системі північноукраїнських говірок, так і в історичному розвитку загалом. Саме у процесі дослідження фонетичної природи дифтонгів В. Ганцов довів історичну єдність українських говірок.

***Ключові слова**: українська діалектологія, козелецькі говірки, історія української мови, правопис, діалектна класифікація, поліські дифтонги, Всеволод Ганцов.*

Ljudmila E. Dovbnia,
Ph. D in Philology, associate professor at the department of Ukrainian language and methodology of teaching, associate professor and the department of pedagogy, theory and methodology of primary education
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grygorii Skovoroda University»
Tamara I. Tovkaylo,
Ph. D in Philology, associate professor at the department of Ukrainian language and methodology of teaching, associate professor and the department of pedagogy, theory and methodology of primary education
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grygorii Skovoroda University»

THE CONCEPT OF UKRAINIAN DIALECTS GENETIC UNITY IN V.M. HANTSOV'S LINGUISTIC HERITAGE

Continuing the series of papers on the history of personalized Ukrainian linguistics, we should mention that V.M. Hantsov made a considerable contribution into native linguistic research development. Due to his unfortunate fate, he created few works, nevertheless they are of great scientific importance. The scientist's studies became an important stage in the development of Ukrainian dialectology, historic phonetics, lexicography as well as standard language normalization including its orthography.

A great scientist's sense of nationhood and his significant professional authority were acknowledged and properly appreciated by the world scientific community. V.Hantsov had tirelessly worked in the field of standard Ukrainian language normalization, in particular, he took an active part in Kharkiv orthographic committee's activities. It was him, who wrote a chapter on invariable words orthography (1926) and the Academic Russian-Ukrainian dictionary.

In the article, the authors presented an analysis of selected scientific works by V.M. Hantsov's, a well-known Ukrainian scholar, dialectologist, language historian and lexicographer, who made great contribution into Ukrainian language normalization concerning its orthography, lexicological and word-formative processes. The authors analyzed this scientist's study on the special features of Kozelets dialects in Chernihiv Region, which created an overall picture of North Ukrainian dialects and presented their division into three groups: the East one (Left Bank), the Central one and the West one.

When working on the orthoepic peculiarities of North Ukrainian dialects, V.Hantsov paid special attention to diphthongs correcting his predecessors' scientific research. The scholar made a theoretic description of diphthongs, ascertained their role in the system of North Ukrainian dialects as well as in the historic development in general. When the scientist made a research on the phonetic features of diphthongs, he proved the historical unity of Ukrainian dialects.

*The history of Ukrainian vocalism development was repeatedly chosen as the object of V.Hantsov's scientific interests. Referring to consonantism, the scholar justly states that Proto-Slavonic reflex *dj underwent different transformations in Ukrainian and other languages.*

We should admit that during his short periods of freedom, V.M. Hantsov managed to present to the Ukrainian and world community an example of civil courage, dignity and decency as well as a scientific interpretation of certain general linguistic ideas, dialectological explanations, historic phonetic descriptions, lexicographic works. All of this is a great impulse to develop modern linguistic studies.

Key words: *Ukrainian dialectology, Kozelets dialects, the Ukrainian language history, orthography, dialect classification, Polissia diphthongs, Vsevolod Hantsov.*

Постановка проблеми в контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Продовжуючи серію праць з історії персоналізованого українського мовознавства, слід зазначити, що вагомий внесок у розвиток вітчизняних лінгвістичних учень зробив В.М. Ганцов. У зв'язку із трагічною долею з-під його пера вийшло небагато праць, одначе вони мають неабияку наукову цінність. Розвідки вченого стали важливим етапом у розвитку української діалектології, історичної фонетики та лексикографії, а також унормування літературної мови, у т. ч. її правопису.

В. М. Ганцов, як ніхто інший, зазнав несправедливих переслідувань і гонінь, упродовж більшої частини життя потерпав від тоталітарної репресивної машини. Його ім'я і наукові здобутки впродовж багатьох років несправедливо замовчувалися. Нині настав час повернення українській науковій спільноті величних особистостей, завдяки яким суспільство має власну етнокультурну і самобутню мову. До їх числа по праву входить В.М. Ганцов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми і на які опираються автори. Сучасні дослідники-мовознавці принагідно зверталися до опрацювання мовознавчої спадщини В.М. Ганцова. Так, з-поміж аналітичних праць слід виокремити розвідки Ю. Шевельова, М. Желєзняка, С. Шевченко та ін., де переважно окреслюються біографічні аспекти й лише подекуди – його мовознавчі ідеї, що стали підґрунтям для створення сучасних діалектологічних, фонетичних та лексикографічних учень. «Виклики сучасного українського суспільства спонукають дослідників до відродження забутих імен і повернення їх на терени рідної землі. З огляду на це особливої актуальності набуває необхідність ознайомлення широкого фахового загалу із науковими розвідками вченого та їх різноаспектний коментар» [4, с. 38].

Визначення не вирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на наявність окремих досліджень, до сьогодні не здійснено комплексного опису внеску В.М. Ганцова в історію становлення та розвитку українського мовознавства, що спонукає авторів цієї розвідки до подальшого аналізу та популяризації в науковому світі напрацювань великого вченого. Зокрема, потребують фахових інтерпретацій діалектологічні погляди, часто суперечливі, тлумачення дослідником історико-фонетичних процесів (як у сфері вокалізму, так і консонантизму), визначення їх ролі в українському загальнофілологічному та етнокультурному контексті.

Мета статті – здійснити загальний опис мовознавчого доробку В.М. Ганцова та проаналізувати й описати інтерпретацію ним регіональної специфіки козелецьких говірок.

Постановка завдання. Відповідно до сформульованої мети слід здійснити огляд громадянської позиції та наукової спадщини вченого, акцентуючи на окремих сторінках його діалектологічних учень, окреслити його роль в історії української мовознавчої думки, популяризацією напрацювань віддати належну шану досліднику.

Виклад основного матеріалу. Вагоме місце в історії становлення української лінгвокультурологічної спадщини по праву належить Всеволодові Михайловичу Ганцову, котрий, як і переважна більшість знакових у науці постатей, зазнав репресій і впродовж усього життя потерпав від цинічних і жорстоких рішень тодішньої влади. Саме із цієї причини він не залишив по собі великої кількості напрацювань, проте ті 16 розвідок, що вийшли з-під його пера, мають велику наукову цінність у сфері українського мовознавства:

– Українська мова. Календар Благодійного товариства за 1917 р. С. 115–119;

– Рецензія на «Основи науки про мову українську» Іл. Свєнціцького. *Вільна українська школа, 1918-19 шкільний рік,* ч. 3. С. 189–194;

– Рецензія на «Курс украинского языка» І. Огієнка. Книгар, 21 (Травень 1919 р.). С. 1400–1406;

– Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. *Записки Історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії Наук*, II-III. Київ, 1923. С. 116–144;

– Діялектологічна класифікація українських говорів. *Записки Історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії Наук*, IV. Київ, 1924. С. 80–144;

– Рецензія на працю П. Бузука «Коротка історія української мови». *Записки Історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії Наук,* V. Київ, 1925. С. 252–267;

– Рецензія на працю М. Дурново «Очерки истории русского языка». *«Україна»*, 1925, 1–2. С. 185–190;

– Чергові завдання української діялектології. *Записки Етнографічного товариства*, І. Київ, 1925. С. 37–41;

– Проблеми нашої літературної мови. *Життя й революція*. 1925, ч. 10. С. 61–65; ч. 12. С. 111;

– Пленум Правописної комісії в Харкові. *«Україна»*. 1925, ч. 6. С. 173–175;

– Розділ в «Українському правописі. Проєкт» під назвою «Правопис незмінної частини слова». Харків, 1926;

– До історії звуків в українській мові. І. Укр. *зійти, підіймати, розірвати*. Записки Історико-філологічного відділу Української Академії Наук, VII-VIII. Київ, 1926. С. 74–85;

– Рецензія «Новий славістичний орган: Zeitschrift für slavische Philologie 1924–25». *Записки Історико-філологічного відділу Української Академії Наук*, VII–VIII. Київ, 1926. С. 553–557;

– Особенности языка Радзивилловского (Кенигсбергского) списка летописи. *Известия Отделения русского языка и словесности Российской Аадемии Наук*, XXXII, 1927. С. 177–242;

– Діялектні межі на Чернігівщині у збірнику «Чернігів і Північне Лівобережжя» / за ред. М. Грушевського. Київ, 1928. С. 262–280;

– Das Ukrainische in neueren Darstellungen russischer Mundarten. Zeischrift für slavische Philologie II, 1925. S. 213–235, III, 1926. S. 202–217.

7 грудня 1892 р. в м. Чернігові в інтелігентній сім'ї народився Всеволод Михайлович Ганцов. З дитинства він вирізнявся з-поміж однолітків особливою ерудицією і неабияким потягом до знань, тому в 1907 р. успішно завершив навчання в Чернігівській гімназії. Навчання в Колегії Павла Галагана (м. Київ) засвідчило високий інтелектуальний рівень юнака, підтвердженням чому є отримання ним золотої медалі.

Після закінчення історико-філологічного факультету Петербурзького університету молодий і перспективний науковець отримав пропозицію залишитися на одній із кафедр для продовження започаткованої у студентські роки наукової діяльності. Першою науковою розвідкою дослідника стало «Описание говора с. Патют Козелецкого уезда Черниговской губернии», що вийшло друком у «Збірнику» Академії наук.

З поверненням у 1918 р. до Києва В. Ганцов стрімко будує наукову кар'єру, що відкриває перед ним великі перспективи. Так, він розпочинає свою діяльність у Київському університеті Св. Володимира, а через рік стає постійним членом і секретарем лексикографічної комісії ВУАН, не припиняючи при цьому викладацької діяльності в Київському інституті народної освіти, Археологічному інституті та музично-драматичному інституті імені Лисенка. Наукова діяльність дослідника в цей період означилася появою розвідок «Діалектологічна класифікація українських говорів», де пропонується власне бачення регіональної специфіки української мови; «Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їхнього фонетичного розвитку», «Діалектологічні межі на Чернігівщині», «Особливості мови Радивилівського (Кенігсберзького) списку літопису»; а також розділів «Фонетика» і «Правопис незмінної частини слова» у проекті українського правопису 1926 р.

З 1927 по 1929 рр., перебуваючи в закордонному науковому відрядженні (у Німеччині і Франції), учений, знаючи низку іноземних мов (усі слов'янські, англійську, німецьку, французьку, італійську, персидську, турецьку, грузинську), плідно працює над створенням лінгвістичного атласу німецької мови, а також бере участь у роботі І Інтернаціонального лінгвістичного конгресу в Гаазі. Після повернення на батьківщину продовжує займатися науковою і викладацькою діяльністю.

Та все ж дослідницьким задумам В.М. Ганцова не судилося здійснитися. Його не оминула сталінська репресивна машина, і 1929 р. вченого було звинувачено у причетності до діяльності Спілки Визволення України і репресовано. Ув'язнення забрало 17 років його життя (по 1946 р.).

Згадуючи В. Ганцова, М. Фасмер у листі до Ю. Шевельова від 10 січня 1953 р. пише: «Я його високо цінив науково і під кінець дуже сприятелювався з ним особисто… Про його біографію я ніколи не розмовляв з ним… Подеколи він справляв враження дещо незграбної людини… і, можливо, був простого походження. Але він був дуже розумний і тактовний, і в поводженні з людьми не помічалось в нього жадних зовнішніх хиб» [6, с. 38–39].

Громадянська позиція і неабиякий фаховий авторитет великого вченого були визнаними й належно поцінованими світовою науковою спільнотою. В. Ганцов невтомно працював у царині нормалізації української літературної мови, зокрема брав активну участь у діяльності Харківської правописної комісії. Саме він є автором розділу з правопису незмінних слів (1926) та академічного Російсько-українського словника, «…який називають монументальним пам'ятником українського культурного відродження 20-х років. Саме В. М. Ганцов, на думку Ю. Шереха, надає цьому виданню «свого духа печать», і вже цим заслуговує, щоб ім'я його було викарбоване золотими літерами на скрижалях історії української культури. Спеціальних праць, присвячених українській літературній мові, скажімо таких, як «Уваги» О. Курило чи «Норми» О. Синявського, В. М. Ганцов не створив. У його бібліографії є лише одна стаття, де порушено проблеми української літературної мови. Однак це не наукова розвідка, а скоріше науково-популярний виклад думок про історію української літературної мови, проблеми її розвитку і шляхи розв'язання. Вчений добре усвідомлював,що перед українською мовою і наукою про неї стоять вагомі завдання, потреба вирішення яких гостро відчувається суспільством» [5, с. 68].

Слід констатувати, що в зазначений період не було жодної належної граматики української мови. Одначе науковці розуміли, що саме мова є тим першоелементом відродження і становлення української нації, який має охоплювати всі сфери суспільного життя, особливо в період культурного відродження етносу. Учені констатували наявність великої кількості лексичних запозичень, які суперечили внутрішній структурі української мови і не вписувалися в її загальну лексичну і словотвірну канву. Необхідне було фахове втручання у процес нормалізації української мови. У цьому аспекті виникла наукова дискусія між В. Ганцовим і А. Кримським, котрий застерігав, що унормування передбачає втискання мови в певні рамки і може її знищити, оскільки вона ще не має такої сили, щоб регулювати діалектне розмаїття. В. Ганцов же наполягав на тому, що мовознавець на основі фахових знань повинен встановити норми відповідно до структури мови та її духу і таким чином убезпечити лексико-словотвірний зріз від потрапляння невластивих йому елементів, у т. ч. й запозичень.

Окрім питань унормування української мови, учений вважав за доцільне закцентувати увагу на співвідношенні літературної мови й територіальних діалектів.

Ю. Шевельов, аналізуючи мовознавчий доробок В. Ганцова, поділяє його на дві групи. До першої групи він відносить розвідки з історичної діалектології, до другої – напрацювання щодо літературної мови та шляхів її розвитку, у яких він перш за все засвідчив свою громадянську позицію. Науково вагомими в розвитку українського мовознавства є праці першої групи. «Вихідною точкою наукових праць Ганцова з історичної діялектології було його знання говірок південної Чернігівщини, передусім Козелецького повіту. Він зібрав тут багатий матеріял, зібрав особисто і не в коротких відвідинах, а в многорічних спостереженнях. Але Ганцов особисто досліджував також говірки Чернігівського, Сосницького, Остерського і Ніженського повітів на Чернігівщині, Переяславського на Полтавщині…, а від надійних осіб збирав відомості про говірки Борзенського пов. на Чернігівщині, Кролевецького й Путивльського – на Курщині, Золотоніського – на Полтавщині, Київського тощо» [6, с. 41].

Учений пропонує власну класифікацію північноукраїнських говірок, фахово коментуючи їх поділ на східну (лівобережну), посередню і західну.

Опрацьовуючи орфоепічну специфіку північноукраїнських говірок, В. Ганцов приділив значну увагу дифтонгам, скоригувавши наукові розвідки попередників (К. Михальчука, Я. Розвадовського). Учений здійснив теоретичний опис дифтонгів і з'ясував їхню роль як у системі північноукраїнських говірок, так і в історичному розвитку загалом.

«Головні твердження Ганцова полягали в тому, що т. зв. поліські «дифтонги» не є справжні дифтонги, бо це є суцільні й неподільні фонеми, які в своїй артикуляції поступово пере сковзають від початкового звука до кінцевого, бувши довгістю й сприйманням нормальними голосними; вага цих полюсів такого звука може мінятися в мові навіть тієї самої особи, але завжди це звуки одного ряду. Звуки ці бувають тільки під наголосом, причому експіраторна енергія падає на ввесь звук, меншаючи на кінець його (отже, наголос має спадний характер…). …У ненаголошених складах замість цих звуків виступають, поза випадками, спричиненими аналогією (закінчення прикметників, префікси), голосні **о, е** (**жуонка**, але **жонкі** і т. п.)» [6, с. 42].

Саме у процесі дослідження фонетичної природи дифтонгів В. Ганцов довів історичну єдність українських говірок. «Північновкраїнські говірки… досі заховують у собі багато старовинних рис нашої мови, котрі в інших говірках давно уже щезли, позмінювавшись новотворами» [3, с. 116]. Проте в цій же науковій розвідці вчений зауважує: «…в ненаголошених нових закритих складах розвиток **о, е** був відмінний у південних говірках і в північних говірках. У південних говірках **о** переходило в **у**, що потім нефонетично, під впливом і в наголошених складах заступалося й собі на **і** (…**жінка – жунки, жінка – жінки**), тим часом у північних говірках у подібних випадках **о** взагалі не змінялося. З цього висновок, що північні говірки раніше від південних утратили довготу голосних не під наголосом» [3, с. 142].

Об'єктом наукових інтересів В. Ганцова неодноразово ставала історія розвитку українського вокалізму. Окрім дифтонгів, учений аналізував розвиток **ѧ** та **ѣ**, а також **е, и, о**, у результаті чого підтвердив думку про суттєві відмінності між південно- й північноукраїнськими говірками. На основі аналізу фонетичного матеріалу вчений доходить висновку, що відмінність південних і північних українських говірок є очевидною.

Аналізуючи розвиток українського діалектного вокалізму, дослідник звертає увагу на те, що приголосні перед е не зазнавали пом'якшення. З огляду на це вчений констатує, що перехід **е → о** міг відбутися лише за умови закритого складу.

У сфері консонантизму вчений справедливо стверджує, що праслов'янський рефлекс ***dj** зазнає неоднакових трансформацій в українській та інших мовах. Специфічною ознакою українських регіональних змін, на думку В. Ганцова, є перехід давнього ***dj** у **дж** (**саджу, ходжу**). Окрім того, «…він приймає перехід **л** в нескладове **у** після **ъ** перед приголосним за доісторичне явище, так само як перехід **ґ** в **г** …; він уважає за доісторичну українську зміну **ъ, ь** в **і** перед **й**… Зрозуміла річ, що прийняти це – означає відмовитися від гіпотези прасхідньослов'янської єдности» [6, с. 49].

Дослідження козелецьких говірок стало вихідним пунктом цілої низки фактів у фахово обґрунтованому описі, аналізі та науково зрілих висновках ученого: ствердіння **р** та **ц**, рефлексації **ѧ**, постання **і** в префіксах **піді-, розі-, зі-** тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. З огляду на сказане слід констатувати, що В.М. Ганцов під час коротких періодів перебування на волі зумів презентувати українській і світовій спільноті взірець громадянської мужности, гідности й порядности, а також наукове потрактування окремих загальнолінгвістичних ідей, діалектологічних тлумачень, історико-фонетичних описів, лексикографічних напрацювань, що є потужним поштовхом до розвитку сучасних мовознавчих досліджень.

Література:

1. Всеволода Ганцова життєпис і список праць. Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук. Київ: Друк. ВУАН, 1923. Кн. 2-3 (1920–1922). С. 126–127.
2. Ганцов В.М. Проблеми нашої літературної мови. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 69–73.
3. Ганцов В. Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ: Друк. ВУАН, 1923. Кн. 2-3 (1920–1922). С. 116–144.
4. Довбня Л.Е., Товкайло Т.І. Історія українського мовознавства в іменах: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2018. 140 с.
5. Желєзняк М. Мовознавча спадщина Всеволода Михайловича Ганцова. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 66–69.
6. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. 126 с.
7. Шевченко С. Всеволод Ганцов: життя після свинцевої зливи. URL: https://dt.ua/history/vsevolod-gancov-zhittya-pislya-svincevoyi-zlivi-_.html (дата звернення: 16.07.2019).

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: myroslawaz@yahoo.de

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-147-150

Дужа-Задорожна М. П., Задорожний В. В. Особливості функціонування німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій та практичній сфері. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 147–150.

УДК: 811. 112.2

Дужа-Задорожна Мирослава Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Задорожний Володимир Васильович,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У НАУКОВІЙ ТА ПРАКТИЧНІЙ СФЕРІ

У статті досліджено використання німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій, академічній та практичній сферах діяльності з метою уточнення функціонування в них термінологічних одиниць. Було виявлено, що заміна одних термінів іншими сигналізує про явище евфемізації певних понять та вказує на використання паралельних парадигматично відмінних лексичних значень. Фахові поняття визначають процес сприйняття реципієнтами вузькогалузевої термінології, впливають на їхні дії. Встановлено, що на сучасному етапі спостерігається значний вплив економічних процесів на німецьку фахову мову соціальної педагогіки, який призводить до активного використання в ній економічної лексики.

Ключові слова: *фахова мова, семантичне значення, термінологічна лексика, сфера соціально-педагогічної діяльності, комунікативна ситуація.*

Myroslava P. Duzha-Zadorozhna,
Associate Professor, Ph.D.
Volodymyr V. Zadorozhnyy,
Associate Professor, Ph.D.
Lviv Polytechnic National University, Lviv

FUNCTIONING FEATURES OF THE GERMAN PROFESSIONAL SOCIAL AND PEDAGOGICAL VOCABULARY IN SCIENTIFIC AND PRACTICAL SPHERES

The article analyzes the use of German professional social and pedagogical vocabulary in scientific, academic and practical spheres of activity in order to clarify the functioning of terminological units in these spheres. Due to the peculiarities of tasks facing different spheres of social pedagogy specialists' activity, there was a certain linguistic differentiation in them. Terminological changes in the language of social pedagogy signal the phenomenon of certain concepts euphemisation and indicate the use of parallel paradigmatically different lexical meanings. Professional concepts define the process of narrow-branch terminology perception by the recipients and control their actions. Due to some arbitrary use of terms within the social and pedagogical professional language, there is sometimes a partial loss of the meaning of the concept caused by the lack of clear and formalized theoretical concepts in social pedagogy. Terminological units in the professional language of social pedagogy constantly correlate with theoretical concepts, in the pragmatic context of which they reveal their specific meaning. The issue of the scientific content of terminological units is connected with the dominance of certain social and pedagogical scientific schools and the imposition of their terminological apparatus on the whole field of knowledge. In recent decades, there has been a significant impact of economic processes on the German language of the social and pedagogical field, which leads to the active use of economic vocabulary in it.

Key words: *professional language, semantic meaning, terminological vocabulary, sphere of social and pedagogical activity, communicative situation.*

Постановка проблеми. Сучасний науковий розвиток характеризується тенденцією до об'єднання різних галузей знань. Це призводить до появи нових міждисциплінарних наук, які поєднують досвід різних дослідницьких сфер, взаємно проникають та взаємодоповнюються. Однією з таких міждисциплінарних наук є соціальна педагогіка, яка вивчає закономірності становлення та можливості забезпечення оптимального безконфліктного розвитку особистості в різних мікросоціумах середовища.

Формування галузі знань соціальної педагогіки в системі соціальних наук вимагає зосередження уваги дослідників на уточненні її базових понять і термінів, оскільки ця наука є новою для нашого суспільства, її фахова лексика ще не повністю впорядкована. Зважаючи на те, що становлення соціальної педагогіки в Німеччині бере свій початок ще в XIX ст., а її термінологія охоплює як наукову, академічну, так і практичну сферу, виникає потреба детального аналізу німецької соціально-педагогічної фахової лексики, а саме специфіки її функціонування у різних сферах соціально-педагогічної діяльності. Виходячи з вище сказаного, вважаємо дослідження на зазначену тему актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до аналізу наукових джерел, проблемами фахових мов, дослідженням окремих галузевих термінологій, особливостей фахової лексики та її перекладу займалися українські та зарубіжні науковці, серед яких А. Д'яков [3], В. Карабан [4], Т. Кияк [3], З. Куделько [3], А. Суперанська [5], Р. Арнцт (R. Arntz) [6], Д. Мьон, (D. Möhn) [10], Т. Рьольке (Th. Roelcke) [11], П. Сандріні (P. Sandrini) [12] та багато інших. Однак поза увагою дослідників залишилася фахова лексика соціальної педагогіки, зокрема її лінгвопрагматичний аспект.

Формулювання мети статті. З урахуванням вище сказаного, метою нашої статті є аналіз німецької фахової лексики соціальної педагогіки й особливостей її функціонування у сфері наукової та практичної діяльності соціально-педагогічних фахівців. Об'єктом нашого дослідження обрано сучасну фахову лексику, яку використовують соціальні педагоги Німеччини, а його предметом – особливості її вживання в різних сферах діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фахова лексика конкретної галузі знань відображає її структуру та зміст, служить як для формулювання наукових теорій, так і для організації комунікативного процесу в межах практичної діяльності. В сучасному німецькому суспільстві між науково-теоретичною та практично-діяльнісною сферами соціальної педагогіки відбувся розподіл у зв'язку з відмінністю завдань, які стояли перед ними. Це сприяло, в свою чергу, також процесу мовної диференціації у цих сферах. Тому в межах однієї фахової мови спостерігаємо як реалізацію фахової комунікації в академічно-інституційному середовищі професіоналів, які розглядають соціальну педагогіку як науку та навчальну дисципліну, так і специфічне її використання в процесі діяльності практикуючих соціально-педагогічних фахівців. Таким чином, у кожній із зазначених сфер соціально-педагогічна фахова мова виконує власну функцію.

Як відомо, кожній галузі науки притаманна своя фахова мова, основу якої складають термінологічні одиниці, пов'язані між собою понятійними зв'язками та відношеннями. Проте знання поодиноких термінів не може забезпечити повноцінної комунікації між фахівцями, оскільки, як зазначає дослідник Н. Люман (N. Luhmann), «фахова мова не є проблемою окремих лексичних одиниць, вона є насамперед проблемою передачі певних контекстів» [8, с. 172].

З цієї точки зору твердження про однозначність термінологічних понять у різних комунікативних ситуаціях підлягає сумніву, тому що вони можуть бути однозначними лише в межах однієї спеціалізованої сфери. Так, наприклад, німецький термін «Schuld (борг, зобов'язання, провина, вина)» в психології матиме інше значення, ніж в теології, економіці, чи в юриспруденції. В соціальній педагогіці також спостерігається це явище зміни семантичного значення окремих лексичних одиниць, наприклад, при переході у процесі суспільного розвитку від терміну «Fürsorger – опікун» до «Sozialpädagoge – соціальний педагог», від «Asoziale – асоціальний елемент» до «Hilfsbedürftige – особа, яка потребує (матеріальної) допомоги», від «Klient – клієнт» до «Kunde – замовник (соціальних послуг)». Ці термінологічні зміни в межах однієї наукової галузі – соціальної педагогіки – не лише сигналізують про явище евфемізації певного поняття, вони вказують на появу паралельного парадигматично відмінного лексичного значення [9, с. 198].

Проте, як підкреслює німецька дослідниця М. Зайте (M. Seithe), фахівці часто недооцінюють різні семантичні значення таких паралельних термінологічних понять, хоча, насправді, саме в соціальній сфері вирішальну роль відіграє відповідне називання того чи іншого виду надання соціальної допомоги, коректне звертання до суб'єкта соціально-педагогічної діяльності як «замовника соціальних послуг (Kunde)», адресата цих послуг (Adressat)» чи «клієнта (Klient)». Адже фахові поняття – це не лише лінгвістичні знаки, які можна довільно замінювати один одним. Вони визначають також процес сприйняття реципієнтами вузькогалузевого вокабуляру, вказують на зміст, який вони вкладають в нього, керують їхньою поведінкою, конкретизують їхні дії [13, с. 11].

Соціальна педагогіка, як теоретична дисципліна і як практична діяльність, тісно пов'язана з іншими науковими галузями та суміжними практичними сферами, що призвело до наявності в її терміносистемі понять з соціології, загальної педагогіки, психології, медицини, політики, юриспруденції тощо. Крім того, у мовному середовищі соціальної педагогіки між термінологічною та загальновживаною лексикою не існує чіткої межі через постійні процеси детермінологізації і термінологізації, що призвело до функціонування у соціально-педагогічній терміносистемі цілої низки загальновживаних понять поряд з вузькогалузевими термінологічними одиницями [1, с. 61].

Як й інші наукові галузі, соціальна педагогіка покликана виражати власні теоретичні знання у термінологічно коректній формі. Проте, як констатують деякі німецькі вчені, в межах соціально-педагогічної фахової мови спостерігається так звана «мовно-термінологічна великодушність», яка призводить до часткової втрати змісту поняття [9, с. 201]. Однак за цією термінологічною проблемою криється ще й інша – відсутність у соціальній педагогіці, як науці, чітких однозначно формалізованих теоретичних концепцій, що, зрештою, характерно і для інших соціальних наук. Процес формулювання наукових положень часто відбувався з використанням понять, які застосовували у процесі своєї практичної діяльності соціальні працівники без відповідної освіти, чим також можна пояснити проникнення у фахову мову соціальної педагогіки значної кількості загальновживаної лексики. У багатьох галузях соціальних наук на сучасному етапі спостерігається вже більш досконале формулювання теоретичних положень, проте ця термінологічна проблема все ще остаточно не подолана.

З одного боку, як підкреслює німецький дослідник Р. Мертен (R. Merten), термінологічні одиниці в фаховій мові соціальної педагогіки постійно корелюють з теоретичними концепціями, у прагматичному контексті яких вони розкривають своє конкретне значення. З іншого боку, в деяких випадках може виникнути дискусія щодо їхнього наукового змісту. Це пов'язане перш за все з явищем домінування певних соціально-педагогічних наукових шкіл, які нав'язують свій термінологічний апарат як єдино відповідний для цілої галузі знань. Вони намагаються ввести нові, незалежні від контексту терміни або надати наявним термінологічним одиницям новий семантичний зміст, що зумовлює подальшу безпроблемну комунікацію соціальних фахівців [9, с. 202].

Яскравим прикладом такого нового терміну є поняття «Sozialarbeitswissenschaft (соціальна робота як наука)», введеного прихильниками німецької теорії субординації, згідно з якою соціальна робота вважається більш загальним поняттям, оскільки воно відповідає інтернаціональному терміну *social work*, а соціальна педагогіка підпорядковується їй. Запровадження цього терміну, що забезпечує ідентичність нового наукового напряму, призвело до появи в академічній сфері нової теоретичної дисципліни [2, с. 250].

Однією з найважливіших передумов успішної практичної діяльності соціально-педагогічних фахівців є володіння вузькогалузевою термінологічною лексикою. Проте, в той час, як науковці в процесі своєї діяльності спілкуються передовсім у своєму фаховому середовищі, де всі учасники комунікативного процесу добре розуміють один одного, перед практикуючими соціальними педагогами стоїть подвійне завдання. З одного боку вони мають орієнтуватися на наукові соціально-педагогічні концепції та методики, а з іншого – вимушені спілкуватися з клієнтами, які не завжди сприймають фахову мову. Таким чином, професійні соціальні педагоги зобов'язані добре орієнтуватися в обох мовних контекстах. Їхня практична діяльність передбачає формування в них особливої герменевтичної компетентності, тобто здатності трансформування складної, незрозумілої для реципієнтів соціально-педагогічної термінології в доступну загальновживану лексику. У випадку, якщо практикуючий соціальний педагог у своїй роботі використовує неоправдано часто науковий вокабуляр, це може призвести до конфронтації з клієнтами [9].

За останні десятиліття спостерігається значний вплив економічних процесів на німецьку фахову мову соціально-педагогічної галузі, зокрема її термінологічну лексику, адже процес адаптації соціальної педагогіки в сучасному економічно інтегрованому середовищі стикається постійно із новими економічними поняттями, які активно використовують соціальні фахівці у своїй практичній діяльності. Наприклад, зі сфери економічного адміністрування та менеджменту запозичено такі терміни, як «Produkt (продукт, виріб, товар), «Erfolg (успіх, прибуток, результат)», «Effizienz (ефективність, результативність)», «Design (дизайн, оформлення)», «Dienstleistungen (послуги, сервіс)», «Output (випуск (продукції), потужність)» тощо. У соціально-педагогічному контексті вони набувають певного змісту, перетворюючи діяльність соціальних педагогів на ринковий процес, в якому людей та соціальні послуги трактують як товар.

Згідно з твердженням науковця Т. Ерляха (Th. Erlach) мова є «не лише інструментом для вираження думок, вона сама формує ці думки і, таким чином, визначає процес мислення» [7, с.116]. З іншого боку, як відомо, будь-який процес мислення є відносним та залежить від лінгвістичного контексту мовця. Все це, на думку дослідниці М. Зайте (M. Seithe), вказує на те, що поняття можуть керувати поведінкою та мисленням реципієнтів, також і в соціальній сфері, а використання економічного термінологічного вокабуляру визначає основний напрям, структуру та зміст соціально-педагогічної діяльності. Запровадження економічних термінів у фахову мову соціальної педагогіки означає не лише використання інших понять для опису тих самих ситуацій чи явищ, а й зміну мети самої діяльності, ролі соціального фахівця та клієнта, а також того, що конкретно фахівець робить і чого хоче досягти у своїй роботі [13].

Наприклад, як зазначає Т. Ерлях (Th. Erlach), вживання такого економічного терміну, як «Effizienz» дає нам уявлення про те, як здійснюється соціально-педагогічна діяльність саме в економічному контексті. Цей термін зорієнтований лише на показники, які можна виміряти і за якими можна спостерігати. Тобто, якщо раніше успішність діяльності соціальних фахівців визначалася покращенням стану їхніх підопічних, то в економічному контексті вона вважається ефективною, коли в найкоротші терміни якомога більше клієнтів «пройдуть» через соціальні заклади. Таким чином, використання економічного терміну «Effizienz» у фаховій мові соціальної педагогіки змінило зміст самої соціально-педагогічної діяльності, а саме її орієнтацію з процесу на результат [7, с. 118].

Явище економізації суспільства призвело також до зміни семантичного значення багатьох традиційних, професійно орієнтованих соціально-педагогічних термінів, наповнивши їх іншим змістом, таких як «Prävention (профілактика, попередження, превентивність)», «Hilfe zur Selbsthilfe (допомога для самодопомоги)», «Partizipation (причетність, співучасть, партиципація), «Eigenverantwortlichkeit (особиста відповідальність)», «Eigeninitiative (власна ініціатива)», «Aktivierung (активізація)», «Flexibilität (гнучкість, рухливість)», «Empowerment (повноваження, емансипація, розширення прав і можливостей, посилення впливу)». Зокрема, первинне значення поняття «Hilfe zur Selbsthilfe» (підтримка клієнта в намаганні самому собі допомогти) тепер набуває нового контексту, тобто вся відповідальність за власні проблеми повністю покладається на клієнта. Якщо під поняттям «Empowerment» соціальні педагоги раніше розуміли, що адресат соціальних послуг має право відмовитися від сторонньої допомоги, то тепер воно тлумачиться частіше як його особиста відповідальність за власне життя та власні вчинки.

В сучасній фаховій мові соціальної педагогіки спостерігається й явище уникання деяких традиційних для цієї галузі термінів, таких як, наприклад, «Parteilichkeit (зацікавленість, упередженість, упереджене ставлення до однієї зі сторін)», «Beziehungsarbeit (робота над встановленням міжособистісних взаємин)», «Subjektorientierung (особистісно орієнтований підхід)», що також можна пояснити тенденцією перекладання відповідальності держави та суспільства за всі свої проблеми виключно на осіб, які знаходяться в складній життєвій ситуації.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження виявило, що:

• німецька фахова соціально-педагогічна мова, в межах якої існує розподіл на наукову, академічну та практичну сфери, у контексті кожної з них виконує свою особливу функцію;

• термінологічні одиниці в фаховій мові соціальної педагогіки постійно корелюють з теоретичними концепціями, у прагматичному контексті яких вони розкривають своє конкретне значення;

• через певне довільне використання термінів у межах соціально-педагогічної фахової мови відбувається часткова втрата змісту поняття, що пояснюється відсутністю у соціальних науках чітких однозначно формалізованих теоретичних концепцій;

• домінування певних соціально-педагогічних наукових шкіл та нав'язування їх термінологічного апарату для цілої галузі знань призводить до появи нових термінів або надання існуючим термінологічним одиницям нового семантичного змісту;

• при переході від одного терміна до іншого спостерігається явище зміни семантичного значення окремих понять, що сигналізує про явище евфемізації цих понять та вказує на використання паралельних парадигматично відмінних лексичних значень;

• на відміну від науковців, які в процесі своєї діяльності спілкуються в середовищі, де всі учасники комунікативного процесу розуміють один одного, практикуючі соціальні педагоги зобов'язані добре орієнтуватися в наукових теоріях і вміти трансформувати соціально-педагогічну термінологію в доступну загальновживану лексику в процесі комунікації з адресатами соціальних послуг;

• на сучасному етапі спостерігається активне використання в німецькій фаховій мові соціальної педагогіки економічного термінологічного вокабуляру, що визначає основний напрям, структуру та зміст соціально-педагогічної діяльності, зміну її мети та ролі соціального фахівця і клієнта.

Література:

1. Дужа-Задорожна М. П. Особливості укладання галузевих словників (на прикладі німецько-українського словника соціальної педагогіки/соціальної роботи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць*. Вип. 16. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2019. С. 59–64.

2. Дужа-Задорожна М. П. Поняття «соціальна педагогіка» і «соціальна робота» у контексті професійної підготовки фахівців соціальної сфери в університетах Німеччини. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*. Львів, 2013. № 4. С. 243–252.

3. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.

4. Карабан В. І. Переклад наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.

5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопроси теории. М.: Книжний дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 248 с.

6. Arntz R., Picht H., Mayer F. Einführung in die Terminologiearbeit. 3. Aufl. Hilesheim: Georg Olms, 2002. 331 S.

7. Erlach Th. Worte verändern die Welt. Die Macht der Sprache in der ökonomisierten sozialen Arbeit. Neumünster: Die Brücke, 2009. 196 S.

8. Luhmann N. Unverständliche Wissenschaft. Probleme einer theorieeigenen Sprache. *Soziologische Aufklärung 3. Soziales System, Gesellschaft, Organisation.* Opladen: Westdeutscher Verlag, 1993. S.170–177.

9. Merten R. Verständigungsprobleme? Die Sprache der Sozialpädagogik im Spannungsfeld zwischen wissenschaftlicher und professioneller Praxis. *Zeitschrift für Pädagogik*. Frankfurt am Main, 1999. № 45 (2). S. 195–208.

10. Möhn D., Pelka R. Fachsprachen: Eine Einführung. Tübingen: Niemeyer Max Verlag, 1998. 171 S.

11. Roelcke Th. Fachsprachen. 2., Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 253 S.

12. Sandrini P. Terminologiearbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers. Wien: Langenscheidt, 1996. 156 S.

13. Seithe M. Veränderte Sprache und veränderte Soziale Arbeit – Was bedeuten Begriffe für das professionelle Handeln und Denken? *Forum Sozial. Die berufliche Soziale Arbeit.* Berlin, 2015. № 2. S. 11–19.

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: hkryzhanivska@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-151-153

Крижанівська Г. Т. *Лист редактора* у сучасних англомовних жіночих та чоловічих журналах: гендерний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 151–153.

УДК: 811.111'12

Крижанівська Галина Тадеївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛИСТ РЕДАКТОРА У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЖІНОЧИХ ТА ЧОЛОВІЧИХ ЖУРНАЛАХ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню гендерних особливостей лексики такого жанру сучасної преси, як лист редактора. Дослідження проведено на матеріалі популярних англомовних жіночих та чоловічих видань. Теоретичним підґрунтям для праці слугують зазначені Р. Лакофф параметри жіночого та чоловічого мовлення. Зокрема, увага фокусується на функціонуванні ключових слів, емоційних прикметників та слів на позначення почуттів, інтенсифікаторів, вставних слів та конструкцій, які виражають невпевненість чи припущення, фразових дієслів та ідіом, ввічливих слів та виразів, сленгу та вульгаризмів. Осмислення гендерних характеристик мови цих текстів дає можливість окреслити як стереотипи мовленнєвої поведінки, так й стереотипи образів сучасного чоловіка та жінки, які пропагуються на шпальтах сучасної преси. Порівняльний аналіз гендерних особливостей лексики листів редакторів дає підстави стверджувати про певні жанрові особливості, які не залежать від гендерного аспекту висловлювання.

Ключові слова: *гендер, лист редактора, жанр, жіночий/чоловічий журнал, мовленнєва поведінка.*

Halyna T. Kryzhanivska,
Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

EDITOR'S LETTER IN MODERN WOMEN'S AND MEN'S MAGAZINES: GENDER APPROACH

This paper presents a gender approach to the study of the editor's letter, the genre endemic in modern press. In particular, it focuses on popular women's and men's magazines which are considered to be powerful instruments in maintaining and promoting certain gender stereotypes in modern society. The paper gives a short insight into the definition of the term "gender" in modern linguistics. The study is theoretically framed by R. Lakoff's findings – the differences of men's and women's speech. More specifically, applying functional approach to language, the paper examines the use of key words, emotional adjectives and words of feelings, intensifiers, words and constructions expressing probability, phrasal verbs, idioms, polite words and expressions, and slang. The results of the analysis demonstrate an emphasis on certainty and confidence, politeness and loyalty in the editor's letters written by both women and men. Also, they indicate that apart from traditional topics a motif of family and relationship is important for the male editors. Finally, the findings show a tendency to neutral words and phrases which substitute sexist language in the analyzed male and female editor's letters. The paper argues that although editor's letters reflect the basic features of women's and men's speech, generic conventions play a crucial role in presenting information. The linguistic peculiarities of editor's letters help to construct a certain image of modern man and woman promoted by these popular media nowadays.

Key words: *gender, editor's letter, women's/men's magazine, genre, male/female speech.*

У другій половині XX століття антропоцентричність у лінгвістиці дала поштовх до розвитку гендерного аспекту мови. Наукові розвідки у цьому напрямку сформували таку галузь мовознавчих досліджень як гендерна лінгвістика. Мовознавці, які працюють у цій царині, досліджують загальні проблеми гендерної лінгвістики [2, 5, 9], питання фемінного й маскулінного лексикону [1, 6, 8], жіночий та чоловічий дискурси [3, 4, 7], стратегії й тактики мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок у різних комунікативних ситуаціях [4, 6, 7, 8]. З огляду на це, дослідження гендерного аспекту такого популярного жанру, як лист редактора у жіночих та чоловічих журналах видається цікавим та актуальним.

Соціально-регулятивна специфіка мас-медіа виявляється в їхній медіативності – у ролі посередника між аудиторією й інформацією з урахуванням соціокультурного, комунікативного та когнітивно-психологічного аспектів. Таким чином, мас-медіа може формувати свідомість своєї аудиторії через набір мовних засобів, якими користуються автори. Популярність жіночих та чоловічих журналів свідчить про те, що вони є потужними засобами становлення й пропагування чітких життєвих стереотипів, соціальних засад та ідейних конструкцій. Вони конструюють стереотипи – стандартизовані, стійкі, емоційно насичені та ціннісно-визначені образи та уявлення про світ.

Гендерні стереотипи дають уявлення про якості і норми поведінки представників обох статей і формуються на основі виявлення способів за допомогою яких індивіди і соціальні групи беруть участь у створенні соціальної реальності. Мова жіночих і чоловічих журналів є одним із способів представлення і сприйняття гендерних схем, які допомагають усвідомити і сприйняти людину стереотипно, запам'ятовуючи та інтерпретуючи її образ відповідно до сформованих уявлень про маскулінне та фемінне.

Метою даної статті є провести аналіз гендерних особливостей лексики листів редакторів у жіночих та чоловічих часописах. Осмислення гендерних характеристик мови цих текстів дасть можливість окреслити як стереотипи мовленнєвих поведінок, так й стереотипи образів сучасного чоловіка та жінки, які пропагуються на шпальтах сучасної преси.

Дослідження здійснено у межах комунікативно-функціональної методологічної парадигми та ґрунтується на корпусі 30 текстів листів редакторів жіночих (*Cosmopolitan, SHE, Woman & Home*) та 30 текстів листів редакторів чоловічих (*Maxim, HE, FHM*) журналів за 2017 – 2019 роки.

Вибір зазначеного жанру обумовлено не лише його постійною присутністю, а й центральною роллю, яку він виконує на сторінках журналів. Лист редактора – це тематичний центр, стрижень, на який нанизується вся інша тематика видання. Тек-

сти цього жанру акцентуються чи анонсуються якнайпомітніше, щоб привабити читача. Його авторами є редактори, тому лист редактора зазвичай охоплює ширшу читацьку аудиторію порівняно з посередньою статтею поміж шпальт журналу. Він відображає певні актуальні події і є ключовим у випуску, окреслює модель спілкування журналу із аудиторією та, певною мірою, допомагає конструювати образ жінки чи чоловіка, які пропагуються цим виданням. З огляду на це, ці тексти можуть бути цікавими у плані моделі жіночого та чоловічого письма.

Для початку, коротко зупинимося на трактуванні поняття «гендер» у сучасному мовознавстві. Термін «гендер» виник у суспільних науках для позначення нових стратегій світового регулювання соціостатевих стосунків. Попри те, що гендер не є суто лінгвістичною категорією, поділяємо позицію тих науковців (див., наприклад [1, 2, 9]), які переконані, що аналіз структур мови дає можливість отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер у тій чи іншій культурі, які поведінкові норми для чоловіків та жінок притаманні для текстів того чи іншого жанру, як змінюється уявлення про гендерні норми, які стильові особливості можна вважати переважно жіночими або чоловічими, як усвідомлюється фемінність та маскулінність у різних мовах та культурах. Поняття «гендер» дає можливість провести межу між біологічною статтю та соціокультурними аспектами, які визначають фемінне та маскулінне: поділ ролей, культурні традиції, відносини влади у зв'язку зі статтю людей [2, с. 24], це комплекс соціальних і психологічних процесів, культурних факторів у суспільстві, які визначають поведінку індивіда, вибір соціальних стратегій тощо [2, с. 28]. З огляду на це, трактуємо «гендер» як культурно символічне та соціально-обумовлене розуміння статі.

Основоположною працею у гендерних розвідках стала праця американської дослідниці Р. Лакофф під назвою «Мова та місце жінки» [8] у якій авторка обґрунтовує антропоцентричність мови та вказує на такі основні відмінності жіночого мовлення від чоловічого:

• кількість «оцінюючих» емоційних прикметників та слів на позначення почуттів є більшою у висловлюваннях жінок;

• слова та конструкції, які виражають невпевненість, припущення та узагальнення частіше зустрічаються у мовленні жінок;

• інтенсифікатори *(so, very, really etc*) більш характерні для мовлення жінок;

• гіперкоректність у граматиці – характеристика, частіше притаманна жінкам;

• ввічливі слова та вислови характерні для жіночого мовлення;

• сленг та вульгаризми не притаманні жіночому мовленню [8].

Загалом, Р. Лакофф характеризує мовленнєву поведінку жінки як невпевнену, менш агресивну у порівнянні з чоловічою, компромісну й таку, що концентрує увагу на співрозмовнику. Наступні дослідження як підтверджували, так і спростовували висновки зроблені цією дослідницею (див, наприклад, [5, 6, 7]). Наприклад, результати дослідження проведеного новозеландською дослідницею Дж. Холмс показало, що фраза *you know* може виражати як невпевненість, так і впевненість, а *tag questions* можуть як виражати невпевненість з приводу змістовної сторони свого висловлювання, так і підтверджувати вірність висловлювання [7].

Попри важливість зроблених науковцями висновків, найсуттєвішим досягненням стало усвідомлення поліфункціональності виділених Р. Лакофф параметрів. Тобто результати – ознаки чоловічого та жіночого мовлення – не можна трактувати як соціолінгвістичну догму. Вони вказують на необхідність вивчати мовну поведінку жінок та чоловіків у конкретних комунікативних ситуаціях [7]. З огляду на це, зазначені Р. Лакофф параметри жіночого та чоловічого мовлення були обрані як теоретичне підґрунтя для аналізу гендерних особливостей лексики листів редакторів у жіночих та чоловічих журналах.

На першому етапі дослідження усю лексику текстів листів редакторів у жіночих та чоловічих журналах було умовно поділено на гендерно-нейтральну (яка не несе у собі вказівки на гендерні стереотипи) та гендерно-марковану (своєю семантикою вказує на стать та статеві відмінності). Аналіз даних показав тенденцію до використання більш нейтральної лексики з метою уникнення гендерно-маркованих одиниць не лише у жіночих, а й у чоловічих журналах. Наприклад, слово та частка -man- згенерували багато похідних гендерно-маркованих слів й задля уникнення статевої дискримінації редактори у жіночих журналах почали використовувати слова-замінники. Гендерно-марковані *man, mankind* витісняються тепер нейтральними *human, human being, individual, person, people, staff, spokesperson, entrepreneur etc*. Підтверджують цю тенденцію й заміна слова *old* у розмові про жінку на *mature, evil* на *unkind, fat* на *overweight*, *poor* на *low-income* тощо.

Наступний етап дослідження полягав у порівняльному аналізі диферентних рис лексики листів редакторів відповідно до параметрів визначених Р. Лакофф [8]. Зокрема, увага фокусується на функціонуванні ключових (тематичних) слів, емоційних прикметників та слів на позначення почуттів, інтенсифікаторів, вставних слів та конструкцій, які виражають невпевненість чи припущення, фразових дієслів та ідіом, ввічливих слів та виразів, сленгу та вульгаризмів.

Як показав аналіз ключових слів у листах редакторів жіночих журналів, жіночі видання продовжують триматися традиційних жіночих тем: зовнішній вигляд *(fit, slim, gorgeous etc.)*, мода *(trendy, stylish, designer etc.),* здоров'я *(doctor, energy, fatigue etc.),* сім'я (*home, family, kids, parental etc.)*, робота *(office, working hours, deadline, project etc.)*, відпочинок *(vocation, holiday, rest, hotel, spa etc.)* та стосунки *(relationship, devotion, care etc)*. Цікавим моментом є постійне поєднання теми «робота» із темою «сім'я» та «стосунки», а теми «зовнішній вигляд» із темою «здоров'я»: *What helped me survive all that hardship of moving office was the feeling of comfort and satisfaction I gained from my dear ones at home [10]; I wouldn't let this unrealistic (seducing though) images discourage me from appreciating the world around me [11]*, тоді як дослідження 2005–2007 років продемонструвало акцент на кар'єрі та відчутті незалежності у розгортанні теми «робота»; та акцент на владі у темі «зовнішній вигляд» [3]. Таким чином, незважаючи на те, що загальний образ жінки, який конструюється – активна, успішна, цілеспрямована – залишається незмінним, спостерігаємо фокус на її внутрішній гармонії, яка не завжди залежить від зовнішніх чинників.

Аналіз ключових слів у текстах листів редакторів у чоловічих журналах відображає традиційні для чоловіків теми – робота, кар'єра, влада, здоров'я, зовнішній вигляд, спорт, техніка, дозвілля, проте цікавим видається й те, що тема сім'ї та стосунків стоїть на рівні із такими, які зазначені як традиційні: *Russ Jackson offered to trade his helmet for Trudeau's newsboy cap. Trudeau said that he couldn't possibly – the thing had been knit by his wife, Margaret [15]; Our interviews with women were framed by the incredulity that we, as stupid men, had the fortune to even be talking to such magnificent human beings. To be a man,*

one must first accept his own weakness [14]. Як видно з прикладів, редактори журналів вказують на важливу роль жінки та сім'ї для сучасного чоловіка.

Аналіз емоційних прикметників (*marvelous, disgusting, appalling*), прислівників *(fantastically, passionately)* та слів на позначення почуттів *(affection, lust, devotion)* у текстах листів редакторів показав їхню абсолютну (1:6) перевагу у текстах редакторів-жінок: *As any working mother knows, fulfilling the needs of your career and your family is a balancing act, laced with moments of both satisfaction and heartbreaking guilt [10]; The question of size in the fashion industry is one that boils up continuously and furiously without ever reaching any kind of satisfactory solution [13],* що підтверджує параметр більшої емоційності жінок.

Стосовно слів інтенсифікаторів *(so, very, pretty, absolutely, utterly etc.),* дослідження підтверджує їхню притаманність жіночому мовленню (3:1), проте їхнє функціональне навантаження дещо відрізняється від чоловічого. Наприклад, у авторів жінок: *Indeed, it's not pretty easy to know exactly what that would be, as there are so many different points of view [12]* – вони слугують для підсилення якісної характеристики прикметника, позитивної чи негативної, тоді як у чоловічих: *It's fantastic, it's absolutely fantastic. I was very well pleased with myself [13]* спостерігаємо їхнє використання лише у контекстах з позитивною семантикою, що, мабуть, відображає постійне прагнення чоловіків бути героями ситуації й не акцентувати на невдачі.

Щодо вставних слів та конструкцій, які виражають невпевненість та припущення *(maybe, possibly, probably, it might be so, I guess, from my point of view),* то вони не є притаманними для листів редакторів ні у жіночих, ні у чоловічих журналах. Їхня вибірка у жіночих журналах складає лише 7 позицій, а у чоловічих – 5, що пояснюємо прагматикою цього жанру – задати впевнений тон, надихнути для сприйняття усієї наступної інформації, яка викладена у журналі.

Лексика як жіночих листів, так і чоловічих яскраво представлена фразовими дієсловами та ідіомами. Цікавим є не той факт, що у чоловічому мовленні їхня кількість є більшою (1: 1,6), а те, що жінки-редактори у своїх листах використовують усталені лексичні конструкції *(to look after, to break down, to make up, to be cut out for, to go through etc)*, тоді як чоловіки намагаються експериментувати, або часто використовують просторічні варіанти: *And then I think of all the golf I'll be playing over the next month and I perk up a little [13].* Дана відмінність підтверджує такий параметр жіночого мовлення, як тяжіння до норми та лексичної коректності й нівелювання нормою чоловіками. У своїх листах редактори обох видань намагаються відповідати очікуванням своєї аудиторії.

Нехтування нормою як один із параметрів чоловічого мовлення підтверджується й наявністю сленгу та вульгаризмів *(knackered, gutted, narky, hell, arse, shit)*, однак спростовується через використання ввічливих слів *(please, welcome, thanks, it would be great, my pleasure).* Кількість ввічливих слів як у листах жінок так й чоловіків є відносно однаковою (1,2 : 1), що обумовлено прагматикою жанру. Лист редактора – це звернення до аудиторії не лише з метою поінформувати про цікаві й важливі на думку редакції події, а й залучити для співпраці, акцентувати на спільних цінностях та пріоритетах, продемонструвати приятельські стосунки, повагу та належність до однієї спільноти.

Представлений порівняльний аналіз гендерного аспекту лексики листів редакторів у чоловічих та жіночих журналах не вичерпує усіх його можливих проявів, однак дає підстави стверджувати про певні жанрові особливості, які впливають на використання лексики й не залежать від гендерного аспекту висловлювання. Лексичні особливості листів редактора дають змогу відстежити конструювання образів сучасного чоловіка та жінки на шпальтах цих популярних видань та зміни, які відбуваються у розумінні що означає бути сучасним чоловіком та жінкою.

Проведене дослідження розкриває важливість гендерного підходу до аналізу мовного матеріалу і може бути корисним у журналістиці у процесі викладання та тренування навиків писемного мовлення. Перспективними видаються дослідження інших жанрів медіа-дискурсу у цьому аспекті.

Література:

1. Бессонова О. Л. Порівняльний опис гендерних концептів у структурі ціннісної картини світу в англійській та українській мовах. *Вісник Сумського державного університету*. No 4. Суми : Вид-воСумДУ, 2002. С. 17–23.
2. Кирилина А. В. Гендер: Лингвистические аспекты. М.: Институт социологии РАН, 1999. 180 с.
3. Крижанівська Г. Т. Сучасний англомовний жіночий журнал як фемінно-маркований тип медіа-дискурсу. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету.* К. : Київський національний лінгвістичний університет, 2007. Серія "Філологія". Т. 15. № 1. С. 81–87.
4. Маслова Ю. П. Чоловічі та жіночі особливості мовленнєвої діяльності у сучасному дискурсі (на прикладі друкованих ЗМІ). *Міжвідомчий науковий збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. К., 2010. С. 176–179.
5. Coates J. Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Sex Differences in Language. New York: Longman, 1986.
6. Fishman P. M. Interaction: the work women do. In: Sociolinguistics. Coupland N., Jaworski A. (eds.) MacMillan Press, 1997. P. 416–429.
7. Holmes J. Women's Talk: The Question of Sociolinguistic Universals. *Australian Journal of Communication*. 1993. 20 (3). P. 125–149.
8. Lakoff, R. Language and Women's Place. *Language in Society*. 1973. N 2. P. 45–79.
9. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. New York: William Morrow, 1990. 319 p.

Список використаних джерел:

10. Cosmopolitan September 2018. URL: http://read-magazines.com /brand/ cosmopolitan.
11. SHE July 2018. URL: http://read-magazines.com/brand /she.
12. Women & Home May 2018. URL: http://read-magazines.com/ brand / w&h
13. Maxim August 2019. URL: http://read-magazines.com/brand/ maxim.
14. FHM August 2019. URL: http://read-magazines.com/brand/ fhm.
15. FHM October 2019. URL: http://read-magazines.com/brand/ fhm

Отримано: 12 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: litkovych@ukr.net

vita_stern1076@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-154-156

Літкович Ю. В., Стернічук В. Б. Лексична, граматична та стилістична редундантність англомовного тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 154–156.

УДК: 811.111.81'373.47

Літкович Юлія Вікторівна,
кандидат філологічних наук
Луцький національний технічний університет
Стернічук Віта Богданівна,
кандидат філологічних наук
Луцький національний технічний університет

ЛЕКСИЧНА, ГРАМАТИЧНА ТА СТИЛІСТИЧНА РЕДУНДАНТНІСТЬ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ

У статті досліджено лексичні, граматичні та стилістичні плеоназми у сучасному англомовному медійному дискурсі. Запропоновано визначення плеоназмів, зокрема їх типів лексичних, граматичних та стилістичних. Окреслено специфіку їх застосування у сучасному англомовному медіа-дискурсі. Доведено, що надлишковість у лексичних плеоназмах виражена за допомогою сполучення синонімів. Обґрунтовано, що граматичні плеоназми виникають за використання формотворчих суфіксів, префіксів та прислівників при творенні ступенів порівняння прикметників. Плеоназми в сучасному англомовному медіа-дискурсі використовуються для увиразнення висловлення та здійснення прагматичного впливу на адресата. плеоназм є самостійним виражальним засобом мови, який відрізняється не тільки від суміжних із ним стилістичних засобів вираження надлишковості в мовленні, але й від граматичних видів надлишковості.

Ключові слова: *редундантність, плеоназм, сурядність, підрядність.*

Yuliya V. Litkovych,
PhD in Germanic Languages
Lutsk National Technical University
Vita B. Sternichuk,
PhD in Germanic Languages
Lutsk National Technical University

LEXICAL, GRAMMATICAL AND STYLISTIC REDUNDANCY IN ENGLISH TEXT

Lexical, grammatical and stylistic pleonasms in contemporary English-language media discourse are analyzed in the article. The definition of pleonasms, especially their types is offered. It is outlined the peculiar features of their usage in contemporary English-language media discourse. It has been proved that the redundancy in lexical pleonasms is expressed by synonyms. It is substantiated that grammatical pleonasms arise due to suffixes, prefixes and adverbs when creating degrees of comparison of adjectives. Pleonasms in contemporary English-language media discourse are used to intensify the utterance and to influence pragmatically on the addressee. Pleonasm is an independent expressive means of language. As a permanent feature of a linguistic unit, it differs not only from the stylistic means of expressing redundancy in speech, but also from grammatical types of redundancy. The autonomy of pleonasms in a language is justified by their purpose to clarify, intensify and add different shades of the meaning of a word or any concept in order to accurately convey information to the addressee. These redundant phrases are understood as absolutely natural phenomenon in English. One of the reasons for the creation of pleonasms is insufficient transparency of one of the components and this component the word of foreign origin. Pleonasm is the result of rather complex processes of semantic development of components that are combined.

Key words*: redundancy, pleonasm, coordination, subordination.*

Постановка проблеми. Надлишковість засобів вираження – це складне та багатоаспектне явище, широко представлене як у системі мови, так і в мовленні. Закономірним розвитком вивчення надлишковості в мові є поворот у лінгвістичних дослідженнях від її потрактування як нефункціонального явища до явища функціонального. Сьогодні вважається, що надлишковість реалізується мовцем за допомогою цілеспрямованого використання мовленнєвих прийомів і пов'язана з виконанням цілого ряду комунікативно необхідних мовленнєвих дій. У фокусі нашої розвідки плеоназми сучасного англомовного медійного дискурсу, що використовуються для увиразнення висловлення та здійснення прагматичного впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть надлишковість перебуває у фокусі уваги функціонально-зорієнтованих студій, зокрема стилістики, яка досліджує функціонування мови залежно від комунікативних установок у тій чи тій сфері спілкування (М. Н. Лапшина), та прагмалінгвістики, яка вивчає функціонування мови в різних ситуаціях спілкування (Т. А. Космеда). Усебічне вивчення засобів вираження надлишковості передбачає інтегрування функціонально-семантичного (А. В. Бондарко), структурного (М. П. Кочерган), системно-діяльнісного (Л. І. Клочко) та комунікативного (Ф. С. Бацевич) підходів.

Виклад основного матеріалу. Плеоназм проявляється в синонімічному дублюванні лексем (лексичний плеоназм: *VIP-person, PIN-number*), граматичних форм (граматичний плеоназм: *more easier, seldomly*) або частковій синонімії компонентів (стилістичний плеоназм: *beautiful and gorgeous, significant and important*) [2].

Лексичним плеоназмом є будь-яке сполучення близьких за значенням слів або синонімів з атрибутивно-означальними / адвербіальними відношеннями, побудоване на основі синтаксичного зв'язку підрядності, у якому зазвичай перший компонент виокремлює, уточнює або підсилює значення основного компонента сполучення, або усталене сполучення відносно

незалежних синонімічних лексем із комплементарними відношеннями, побудоване на основі синтаксичного зв'язку сурядності (див. табл. 1).

Таблиця 1

Відношення між компонентами лексичного плеоназму в сучасному англомовному медіа-дискурсі

Відношення між компонентами		
атрибутивно-означальні *honest truth*	адвербіальні *drop down*	комплементарні *each and every*

Атрибутивно-означальні відношення. Основною ознакою плеонастичного сполучення є не спосіб вираження й оформлення компонентів, що сполучаються, а їхня семантична взаємопов'язаність, тобто атрибутивно-означальні відношення. Якщо ці зв'язки відсутні, то об'єднання слів у словосполучення неможливе. Плеонастичне сполучення також підпадає під дію загального правила, коли перший компонент зазвичай є граматичним означенням другого, що несе основне номінативне навантаження, уточнює, підсилює, виокремлює. Наприклад, плеонастичне словосполучення з атрибутивно-означальними відношеннями між компонентами типу *honest truth* (дослівно 'правдива правда', 'чиста правда', 'щирісінька правда') є сполученням однакових за значенням слів. Ознака правдивості в значенні субстантивної (іменної, незалежної) лексеми *truth* ('правда') повторюється, підсилюється в тотожній за значенням лексемі *honest* ('правдивий, щирий'). Українські відповідники плеоназму *honest truth* також плеонастичні: 'чиста правда', 'щирісінька правда', де надлишковість, притаманна цьому словосполученню, не завжди відчувається, напр.: *Too many cliches and not enough honest truth in your article* (Marsden J.).

Атрибутивно-означальні відношення притаманні компонентам плеоназмів із різною частотою вживання: *pizza pie* – 'пиріг-піца', *brief cameo* – 'коротка епізодична роль', напр.: *I could really go for a fresh Chicago-style pizza pie* (Kindelsperger N.).

Обидва компоненти плеоназму *pizza pie* є самостійними лексемами з однаковою частотою вживання. Ширшою за своєю семантикою є лексема *pie* – 'пиріг, пиріжок, торт', другий компонент *pizza* має вужче значення – 'піца, відкритий пиріг'.

Два компоненти плеоназму *brief cameo* є самостійними лексемами з неоднаковою частотою вживання. Більш частотною є лексема *brief* – 'короткий, стислий'. Слово *cameo* ('яскрава епізодична роль') вживається значно рідше. У плеоназмі *pizza pie* два поєднувані синоніми досить близькі за значенням, один компонент сприймається носіями мови як означуване, а другий – як означник.

Атрибутивно-означальні відношення притаманні плеонастичному сполученню *pair of twins*. Його компоненти є синонімами, кожен із яких може вживатися самостійно. Наприклад, *pair* означає 'two people who are standing or doing something together, or who have some type of connection with each other' [3] – 'пара, двоє'.

Лексеми *pair* та *twins* самостійно вживаються у значенні 'двоє', однак не є абсолютними синонімами. Незважаючи на це, *pair* у сполученні зі словом *twins* виступає як єдине поняття 'пара, двоє' та сприймається носіями мови як кількісний означник, що характеризує близнюків, напр.: *How a pair of twins redrew an iconic photograph with camera-like precision* (Steichen E.).

Адвербіальні відношення. У плеонастичному словосполученні *to drop down* – 'крапати, падати, спускатися, упускати' – обидва компоненти можуть самостійно вживатися в мові, де лексема *to drop* 'крапати, падати, упускати' має більш специфічне значення, конкретизує, виокремлює та уточнює узагальнене значення лексеми *down* – 'напрям вниз, спуск, падіння'.

Плеоназм із адвербіальними відношеннями *to lift up* ('піднімати, підніматися') утворюється з прислівника та дієслова, які мають тотожні значення 'вгору'. Обидва компоненти можуть вживатися самостійно. Так, дієслово *to lift* може функціонувати окремо та слугує засобом словотворення. Наприклад, від нього походять: *lifted* – 'піднятий'; *lifting* – 'підняття, підйом'; *lifter* – 'підйомник, пристрій для підйому'; *chairlift* – 'підйомник для гірськолижників'.

Комплементарні відношення. До лексичних плеоназмів зараховуємо не тільки сполучення з атрибутивно-означальними відношеннями, у яких залежний (зазвичай перший) компонент виокремлює, уточнює або підсилює значення основного компонента, а й поєднання відносно незалежних компонентів. Словосполучення з комплементарними відношеннями є усталеними виразами в англійській мові, напр.: *The steps involved in opening the emergency door confuse me each and every flight; pull this handle down, pull up and across with another handle, tilt the door clockwise to an angle of 37 degrees bottom-side up* (Corner S.).

Словосполученя *each and every* ('усякий і кожен'), *aid and abet* ('сприяти та допомагати') є плеоназмами, які поєднані сурядним зв'язком. Компоненти *each* та *every*, *aid* та *abet* є синонімами та разом утворюють плеонастичне усталене словосполучення, мають строго фіксоване положення один щодо одного й не допускають перестановки.

Надлишковість у лексичних плеоназмах виражена за допомогою сполучення: синонімів типу *tuna fish* ('тунець'); близьких за значенням слів типу *close proximity* ('безпосередня близькість'); синонімів у формі дериваційних антонімів типу *unsolved mystery* ('нерозгадана таємниця'); близьких за значенням слів, що стали фразеологізмами типу *nape of the neck* ('потилиця', досл. 'задня частина шиї'); та парних слів типу *pretty-and-pretty beauty* ('красуня').

Граматичний плеоназм – це одно- або двокомпонентне сполучення, у якому граматичне значення дублюється за допомогою афікса або прислівника при утворенні ступенів порівняння прикметника. Граматичні плеоназми в сучасному англомовному медіа-дискурсі свідчать про прагматичний вплив на аудиторію: апелятивний, експресивний, директивний, оцінний тощо [1, с. 31], наприклад: *First of all, my mother lost 70 pounds doing these things, but young people can implement these techniques much more easier, therefore they will lose weight faster than my mom did* (Whitfield N.).

Сполучення *more easier* є плеоназмом, адже компаратив прикметника *easy* дублюється двічі: за допомогою суфікса *-er* та прислівника *more*, який також є маркером компаративу.

Слово *irregardless* є плеоназмом, адже містить надлишковість. Префікс *ir-* означає 'not; without' [3], а суфікс *-less* означає '*without something*' [3], що створює плеонастичність.

Слово *interconnected* є однокомпонентним плеоназмом, адже префікс *inter-* означає 'between or involving two or more different things, places, or people' [3] та дублює значення слова *connected* 'if two facts, events, people etc. are connected, there is some kind of relationship between them' [3].

Граматичні плеоназми виникають за використання формотворчих суфіксів, префіксів та прислівників при творенні ступенів порівняння прикметників (див. табл. 2). Плеонастичне вживання морфемної надлишковості характерне, переважно, спонтанному емоційному мовленню. В сучасному англомовному медіа-дискурсі граматичні плеоназми використовуються з конкретною прагматичною метою привернути увагу адресата до повідомлюваного.

Таблиця 2

Утворення граматичних плеоназмів

Суфіксація	Префіксація	Додавання надлишкового прислівника в компаративні / суперлативі
seldomly	*interconnected*	*more easier*

До проявів морфемної надлишковості зараховуємо: подвійний компаратив / суперлатив, однокомпонентні плеоназми, в значенні яких є суперлатив, однокомпонентні плеоназми-деривати та однокомпонентні відносні прикметники-плеоназми.

Подвійний компаратив має форму типу *more better*, суперлатив – на зразок *the most simplest*, напр.: *The secret to the iced latte served at Go Get Em Tiger and G&B Coffee in Los Angeles, one of the bestest coffee drinks in the country: homemade almond-macadamia milk* (Strand O.).

У наведеному прикладі подвійний суперлатив *the bestest* є граматичним плеоназмом. Цей різновид надлишковості має історичне коріння [4, с. 504–505].

Розглянемо приклад однокомпонентного плеоназму, в значенні якого є суперлатив: *the chiefest.*

У значенні слова *chief* (‘головний’) уже є суперлатив ‘the most important person’ [3]. Використання цього слова в найвищому ступені порівняння *the chiefest* створює граматичну надлишковість – граматичний плеоназм.

Однокомпонентні плеоназми-деривати – це похідні слова, які утворилися за допомогою словотворчих афіксів та стали надлишковими, напр.: *seldomly*. До прислівника *seldom* (‘рідко’) автор додає прислівниковий суфікс *-ly*, створюючи плеоназм із прислівниковою надлишковістю, що дає змогу зарахувати його до граматичних плеоназмів. Наведемо ще один приклад однокомпонентного плеоназму-деривата, який утворився за допомогою префіксації: *to overexaggerate* є плеоназмом, де надлишковість створюється завдяки префіксу *over-* (‘too much’), що додається до дієслова *to exaggerate* зі значенням ‘значно перебільшувати’.

Відносні (релятивні) прикметники-плеоназми – це прикметники, які позначають незмінні ознаки предметів та вживаються в суперлативі. До їх числа зараховуємо такі прикметники, які не мають ступенів порівняння типу *the ironest*. Додавання до них суфікса вищого ступеня порівняння разом з іншими маркерами (означеним артиклем *the*, що вживається з прикметником у вищому ступені) створює граматичну надлишковість.

До релятивних прикметників належить прикметник *dead*, який є якісним (пор. **the ironest*), оскільки не має ступенів порівняння. Надлишковість створюється завдяки суперлативу *the deadest*, що посилює значення слова *dead* (‘мертвий – *наймертвіший’).

Стилістичний плеоназм – це сполучення відносно незалежних синонімічних лексем із комплементарними відношеннями, побудоване на основі синтаксичного зв’язку сурядності, напр.: *You can be beautiful and gorgeous at any age, especially with a little help from these anti-aging products and tips* (Craig T.).

За допомогою дублювання синонімів *beautiful and gorgeous* (‘гарний та прекрасний’) у рекламі створюється емоційна напруженість висловлення з метою підсилення впливу реклами на аудиторію.

Словосполучення *significant and important* (‘важливий та істотний’) є плеоназмом, де надлишковість виправдана підкресленням важливості ефекту зборів.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, плеоназм є самостійним виражальним засобом мови. Як постійна властивість мовної одиниці він відрізняється не тільки від суміжних із ним стилістичних засобів вираження надлишковості в мовленні, але й від граматичних видів надлишковості. Автономність плеоназмів у мові виправдана їх призначенням уточнювати, конкретизувати, доповнювати й підсилювати відтінок значення слова або якогось поняття з метою точного донесення інформації до адресата. Перспективним видається вивчення структурних типів плеоназмів в англомовному медійному дискурсі з виділенням їх функцій.

Література:

1. Ефимов Л. П. Избыточность средств выражения в синтаксических конструкциях (на материале английского языка) : дис. … кандидата филол. наук : спец. 10.02.04. Киев, 1989. 181 с.
2. Літкович Ю. В. Плеоназми в сучасному англомовному медіа-дискурсі: структура, семантика, функції : дис. … кандидата філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2016. 255 с.
3. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE). URL : http://www.ldoceonline.com (дата звернення: 02.02.2020).
4. McKnight G. H. The evolution of the English language from Chaucer to the twenties century. New York : Dover, 1968. 590 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

5. Corner S. No flight emergencies today please. The Age. URL : http://www.theage.com.au/it-pro/no-flight-emergencies-today-please-20111120-1np8y.html (дата звернення: 03.02.2020).
6. Craig T. Snob Essentials Founder Tina Craig Reveals Her Comprehensive Beauty Regimen. The Age. URL : http://dailymakeover.com/tina-craig-beauty-routine (дата звернення: 21.01.2020).
7. Kindelsperger N. The Best Deep Dish Pizza in Chicago. URL: http://www.seriouseats.com/2014 /06/the-best-deep-dish-pizza-in-chicago.html (дата звернення: 11.01.2020).
8. Marsden J. For good schools, forget the net, try the toilets. The Age. URL : http://www.theage.com.au/it-pro/for-good-schools-forget-the-net-try-the-toilets-20100205-nik7.html (дата звернення: 02.02.2020).
9. Steichen E. How a Pair of Twins Redrew an Iconic Photograph With Camera-Like Precision. The New York Times Magazine. URL : http://www.nytimes.com/2014/08/17/magazine/how-a-pair-of-twins-redrew-an-iconic-photograph-with-camera-like-precision.html (дата звернення: 10.02.2020).
10. Strand O. The Best Iced Latte in America? The New York Times. URL: http://www.nytimes.com/2014/06/11/ dining/the-best-iced-latte-in-america.html?_r=0 (дата звернення: 03.02.2020).
11. Whitfield N. How to Lose Belly Fat For Teens – You’re Young So it is So Easy. URL: http://ezinearticles. com/?How-to-Lose-Belly-Fat-For-Teens---Youre-Young-So-it-is-So-Easy&id=1912098 (дата звернення: 04.02.2020).

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: parasin@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-157-159

Миколенко Т. М. Семантика тиску в пондусних прикметниках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 157–159.

УДК: 811.161.2: 81.367.623

Миколенко Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СЕМАНТИКА ТИСКУ В ПОНДУСНИХ ПРИКМЕТНИКАХ

У статті зроблено спробу застосувати метод прототипово-ситуативного аналізу до розвитку семантики прикметника. Пондусні ситуації визначають характеристику об'єкта за вагою у ситуаціях, пов'язаних з певною дією. Для аналізу ознакової лексики прототиповою вважаємо ситуацію, пов'язану з перцептивними процесами, тобто ситуацію, розбудовану довкола конкретного суб'єкта сприйняття – людини, конкретної дії – фізичного акту маніпулювання з об'єктом, конкретного об'єкта, ознака якого постає засадничою для мети пізнавального процесу. Аналіз вербативів, довкола яких розвивається пондусна ознака об'єкта дії, дає підстави виокремити 2 види прототипових для вагової характеристики об'єкта ситуацій: 1) ТЯГНУТИ; 2) ТРИМАТИ / НЕСТИ. Компонент "тиск", який проявляться у протиповій ситуації другого типу, відтворено у метафоризованих ситуаціях, що дає підстави вважати його точкою когнітивної референції.

Ключові слова: *семантика, прикметник, прототипово-ситуативний аналіз, точка когнітивної референції, метафора.*

Tetyana M. Mykolenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of the Ukrainian Language and Methods of Teaching,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.

SEMANTICS OF PRESSURE IN PONDEROUS ADJECTIVES

An attempt to apply the method of prototype-situational analysis to the development of adjective semantics is made in the article. It is noted that the referent points of prototype situation are the basis for the development of metaphorical values. Linguistic pressure markers in prototype and non-prototype situations have been identified.

We believe that action is the centre of situation. Ponderous situations determine the characteristics of an object by weight in situations related to a particular action. A prototype situation – a cognitive model of situation that is associated with the basic value of a language unit. For the analysis of characteristic vocabulary, the prototype is considered to be the situation related to perceptual processes, i.e. a situation that is built around a specific subject of perception – a person, a specific action – a physical act of manipulation of object, a specific object, characteristic of which becomes fundamental for the purpose of cognitive process. The analysis of verbatives, around which the ponderous feature of the object of action may develop, gives reason to distinguish 2 types of prototype situations for the weight characteristic of object: 1) PULL; 2) HOLD/CARRY. The "pressure" component will manifest itself in the situation of the second type.

The most explicit linguistic representative of the cognitive sign of "difficult / heavy" of the situation HOLD / CARRY (SHOULDER-HIGH) is the sentence "A man holds / carries a difficult object on his shoulders". The logical reproduction of the situation HOLD / CARRY (SHOULDER-HIGH) reveals a cognitive reference point specific to that situation, which actualises the characterization of the heavy object as "pressing". The linguistic markers of pressure in the analyzed situations are: verbalization of the component by means of lexeme token for the designation of pressure; emphasizing the physical and physiological processes that occur during the process of manipulating a heavy object; aspects of physical qualities of the subject; manifestation of the physical state of fatigue and the like.

The metaphorical situation of pressure is embodied in language in two models: "something heavy is localized to a person and presses him down" and "something heavy presses a certain organ of a person, hindering his life." There are clear markers in the language for objectifying the sense of pressure, which include, first of all, variants of recruitment for the designation of the action "to be localized on a person", the prefix "on", which affirms the localization of the object of appraisal from above the subject of description, definition of pressure objects, an indication of a change in the position of parts of a human body or body as a result of the action of a metaphorized "heavy" object. The feature "difficult / heavy" is accentuated by the comparison of the objects' description with the subject prototypes.

Key words*: semantics, adjective, prototype-situational analysis, point of cognitive reference, metaphor.*

Постановка проблеми. Основною рисою семантичних досліджень сьогодення є відмова науковців від спрощених моделей розвитку семантики («від значення до значення» тощо), натомість з другої половини XX століття все більшої ваги в процесі студіювань набирають методики комплексних семантичних змін, зрослих на розумінні мови як посередника між людиною і світом. Нові аспекти вивчення семантики слова сприяють становленню нових векторів гносеологічних пошуків взаємодії людини і світу.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Порівняно з номінаціями об'єктів і дій прикметники стали об'єктом активних семіотичних студій порівняно недавно, проте кількість і наукової продукції з аналізованої тематики ((Є. Вольф (1982), А. Зализняк (2002), Г. Кустова (1998), З. Харитончик (2008), K. Baldinger (1980), R. Dixon (1977, 1984, 1999), T. Givón (2001), A. Wierzbicka (1999, 2001) та багато інших) і, що показово, різноманіття векторів і методик опрацювання матеріалу засвідчують високу наукову презентативність об'єкта студіювання. Увагу дослідників привертають насамперед номінації ознак, пов'язаних із перцептивними процесами, оскільки такі ад'єктиви слугують прозорим і доступним для дослідників матеріалом вивчення процесів взаємодії людини і світу. Бум кольористичних зацікавлень останньої чверті XX століття змінився прагненнями студіювати процеси менталізації світу всебічно, відтак до об'єктів дослідження залучають інші, окрім колірних, перцептивні ознаки (параметичну, аудіальну, ольфакторну тощо). Одним із засадничих модусів освоєння людиною приантропоморфного простору є система тактильного відчуття, до якої (з певними засторогами) відно-

сять сприйняття характеристики предметів за критерієм ваги (О. Деменчук (2015), Г. Кустова (2004, 2017), О. Нузбан (2015), О. Сторчак (2016), О. Федотова (1998), C. Paradis, C. Willners, S. Jones (2009) та ін.).

Одним із основних об'єктів семантичного аналізу нині є когнітивний образ мовного явища, в якому об'єктивовано мовну і позамовну інформацію. Засадничими віхами в процесі розвитку такого підходу вважають ідеї Р. Лангакера про наявність в значенні мовної одиниці певної позамовної надбудови [4] та теорію про існування «ідеалізованої когнітивної моделі» Дж. Лакоффа [5]. О. Деменчук підкреслює, що стан розроблення проблем, пов'язаних із моделюванням семантики в сучасному мовознавстві, необхідно розглядати в перспективі "когнітивно-функціонального (такого, що обстоює ідею функціональної та когнітивної зумовленості мовного значення) підходу. Такий підхід, як вважається, декларує доцільність моделювання змісту мовної одиниці за зразком концепту ситуації багатовимірного типу, який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або її фрагмента) в аспекті різних варіантів світосприймання людини" [1, с. 61].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У семантиці як одній із найдавніших лінгвістичних дисциплін усталено чимало векторів аналізу значення, з-посеред яких найбільшою результативністю виділяються комбінаторний, ситуативний, топологічний, конструкційний тощо підходи [1, с. 53], проте пошуки нових можливостей осмислення слова як згустка інформації обумовлено підвищеним інтересом сучасних когнітологів до процесів, що заґрунтовані в тілесному досвіді людини, та важливою роллю, яку відіграють дескриптиви в мовній свідомості етносу. У низці термінів на позначення рефлексії сектора позамовної дійсності в семантиці мовної одиниці виокремлюємо дефініцію "прототипова ситуація", що дає змогу аналізувати значеннєві процеси у статичному аспекті, виявити тенденції семантичної динаміки та кодифікувати результати змін. Історично перевірена гносеологічна модель розвитку "від простого до складного" в стосунку до семантичних процесів набирає вигляду "від прототипової ситуації до непрототипової". Прототипова ситуація – це когнітивна модель ситуації, з якою зв'язано базове значення мовної одиниці [2, с. 39].

Формування завдання дослідження. Метою роботи є виявити залежність розвитку семантики прикметника від точок когнітивної референції прототипових ситуацій. **Завдання роботи**: 1) установити прототипові ситуації, в яких об'єктивовано значення прикметників "тяжкий" і "важкий"; 2) виявити основні спрямування метафоричних процесів у семантичній площині аналізованих ад'єктивів; 3) охарактеризувати процес розвитку семантики прикметників "тяжкий" і "важкий" на основі актуалізації точки когнітивної референції "той, що тисне".

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання прототипово-ситуативного підходу для аналізу ад'єктивних одиниць потребує конкретизації, адже аксіомою є залежність ознакового слова від імені, а ситуацію логічно асоціюють насамперед із дією. Ми дотримуємось думки, що центром ситуації є дія, а пондусні ситуації визначають характеристику об'єкта за вагою в ситуаціях, пов'язаних з певною дією. При такому підході прототипові ситуації відрізняються від не-прототипових насамперед характером дії. Прототипова ситуація відтворює конкретні фізичні акти людини з певними конкретними предметами. Аналіз вербативів, довкола яких може розвиватися пондусна ознака об'єкта дії, дає підстави виокремити два види прототипових ситуацій: 1) ТЯГНУТИ; 2) ТРИМАТИ / НЕСТИ, які, вірогідно, етимологічно скоординовано з вербативами "тягнути" і "важити". Незважаючи на те, що нині ці лексеми можна вважати синонімами, близькими до абсолютних [3, с. 55], кожна з них, на нашу думку, стала основою прототипової пондусної ситуації. Ад'єктив "тяжкий" розвивався в когнітивному полі дієслова "тягнути" [8] і отримав онтологічну об'єктивацію в ситуації ТЯГНУТИ. Дія переміщення, позначена номінативом «тягнути», передбачає актуалізацію кількох аспектів ситуації: 1) прикласти значні фізичні зусилля, пов'язані з супротивом об'єкта; 2) перемістити на певну відстань; 3) у певному, конкретно визначеному напрямі, а саме в напрямі до суб'єкта-діяча (тягнути штурвал) або у напрямі, що співпадає з рухом суб'єкта-діяча (тягнути воза); 4) провадити дію певний тривалий час; 5) переміщувати предмет, не відриваючи предмета від основи, найчастіше горизонтальної (тягнути по землі, по підлозі). Ад'єктив "важкий" розвивався в когнітивному полі дієслова "зважувати" [8] і отримав онтологічну об'єктивацію в ситуації ТРИМАТИ / НЕСТИ. Дія, позначена вербативом "зважувати", передбачає актуалізацію кількох аспектів ситуації: 1) прикласти певні фізичні зусилля, пов'язані з "ваговим" супротивом об'єкта; 2) маніпулювати об'єктом, доступним з погляду вагової та параметричної характеристики для однієї або кількох людей; 3) перемістити на певну відстань; 4) дія не надто протяжна у часі; 5) відірвати об'єкт від основи. Різниця між визначеними ситуаціями полягає у способі фізичної дії, у ваговій характеристиці об'єкта. Тримати чи нести у руках можна порівняно невеликий, неважкий об'єкт, на плечах переносять об'єкти значно важчі і більші, пор.: *З найближчих сіл лісовими стежками бійці* ***несли на плечах важкі човни*** (Олесь Гончар) [8]; *Він і тепер* ***ніс*** *з собою* ***важкенький кошик пиріжків*** (Микола Трублаїні) [8].

Логічне відтворення ситуації ТРИМАТИ / НЕСТИ (НА ПЛЕЧАХ) виявнює специфічну для цієї ситуації точку когнітивної референції, що актуалізує характеристику важкого об'єкта як "той, що тисне". Найбільш чітким мовним репрезентантом виявлення когнітивної ознаки "тяжкий" / "важкий" ситуації ТРИМАТИ / НЕСТИ (НА ПЛЕЧАХ) є речення "Людина тримає / несе тяжкий предмет на плечах". Діючи на хребетно-м'язову систему людини, тяжкий предмет викликає певні емоційні, здебільшого негативні, та конотаційні, зазвичай пейоративні, реакції, спричинює активізацію фізичних і моральних сил людини та відповідні енергетичні затрати. Незважаючи на прозорість і реалістичність ситуації, її ілюстративна доказовість виявилась досить низькою, вірогідно через те, що в процесі такої дії сама дія не може слугувати метою, натомість вагомими в такій ситуації постають такі її параметри, як вага об'єкта, відчуття людини тощо, що зумовлює граматичне і семантичне перепрофілювання речення.

Мовними маркерами тиску в аналізованих ситуаціях є: вербалізація компонента за допомогою лексем на позначення тиску: *Страшенно* ***давив*** *тягар на могутні плечі Геракла* [6, с. 131]; фіксація зміни тілесного положення людини в результаті тиску важкого об'єкта*: Він* ***зігнувся під тягарем неба*** [6, с. 131]; акцентування фізичних та фізіологічних процесів, що відбуваються при процесі маніпулювання з важким об'єктом: <…> *його* ***м'язи здулися, мов гори, піт укрив усе його тіло від напруження****, але нелюдські сили і допомога богині Афіни дали йому змогу тримати небозвід, поки вернувся Атлас з трьома золотими яблуками* [6, с. 131]; <…> *і знов довелося* ***Атласові тримати****, як і раніш,* ***на могутніх плечах*** *своїх* ***небозвід*** [6, с. 131]; аспектування фізичних якостей суб'єкта: *Зет,* ***сильно дужий, кремезний*** *– двигає важке каміння і складає його перед Орфеєм* (Леся Українка) [8]; ословлення фізичного стану втоми: *Взяла Лисичка мішок, несе-несе, двигає-двигає,* ***далі сіла спочивати*** (Іван Франко) [8] тощо.

Зміна компонентів ситуації ТРИМАТИ / НЕСТИ (НА ПЛЕЧАХ) та семантична переорієнтація відношень між учасниками прототипової ситуації зумовлює можливість розвитку метафоричних процесів. За законом метафоричного перенесення з області джерела на область мети, конкретний предмет, що діє вагою на людину, замінено абстрактним, який здебільшого визначає емоційний стан людини, відтак ситуацію на позначення фізичного стану модифіковано в ситуацію на позначення емоційного стану. Окрім того, змінено загальний характер ситуації: у прототиповому вигляді людина сприймає важкість конкретного предмета у процесі фізичної діяльності, що визначає ситуацію як динамічну, а в метафоризованому варіанті переважає статичність сприйняття і відтворення вагової ознаки займає центральну позицію у ситуації. Як наслідок, метафоричну ситуацію тиску втілено в мові у двох субмоделях: "щось важке локалізовано на людині і тисне її донизу" і "щось важке стискає певний орган людини, перешкоджаючи його життєдіяльності".

Специфікою метафоризованої субмоделі "щось важке локалізовано на людині і тисне її донизу" є наявність достатньо чітких мовних маркерів, до яких передусім належать вербативи на позначення дії "бути локалізованим на людині" (*насісти на*, *налягти на* тощо): *Ще тяжчі думи* ***насіли на*** *Бенедя по виході побратима* [9, с. 182] та "тиснути" (*тиснути*, *гнітити*, *давити* тощо): *Гляньте в його правдивим оком, то й побачите: що там діється, що там витворяється, які іноді тяжкі муки* ***гнітять*** *його, яке лихо розриває...* [7, с. 179–180]. Важливим граматичним фактором формування ситуації є прийменник "на", що стверджує локалізацію об'єкта оцінки зверху над суб'єктом опису. У субмоделі "щось важке стискає певний орган людини, перешкоджаючи його життєдіяльності" мовні маркери коливаються від чітких експліцитних до невизначених імпліцитних: *А Бенедьо, весь облитий потом і присілий порохом, також* ***з важкими думами*** *в* ***серці****, минав ті бідні села, примираючі тепер в голоду на переднівку і ждучі ще страшнішого переднівку на будуще* [9, с. 82]; ***З важким серцем*** *ішов Максим Беркут посеред невеличкої ватаги тухольських молодців на сповнення громадської волі* [10, с. 76]. Варіанти ситуації презентують метонімічну заміну людини частиною людського організму. Роль об'єктів тиску, які транслюють відчуття важкості, відіграють частини людського тіла – голова: *Далі всі вони забралися до Дрогобича і не вертали кілька день, і самота ще тяжчим каменем* ***налягла на*** *Бенедьову* ***голову*** [9, с. 179]; груди: *Та незвичайна, мертва тиша важким каменем* ***налягала на груди*** *навіть постороннього чоловіка* [9, с. 140]; серце: *Але й боярин сидів тепер якийсь невеселий: його рішуче серце* ***тисли,*** *очевидно, якісь* ***важкі думи*** [10, с. 67]. Частотним є варіант відтворення ситуації шляхом вказівки на зміну положення частин людського організму чи тіла загалом у результаті дії метафоризованого "важкого" об'єкта: *Матій замовк і, важко зітхнувши,* ***похилив голову****. Андрусь і Бенедьо також мовчали, придавлені тим простим, а так безмірно важким оповіданням* [9, с. 173]; *Тепер на Андруся прийшла черга* ***звісити важку голову*** *і збирати думки докупи* [9, с. 118]. Часто указані дії виступають у комплексі: *– Чи так? – спитав він, простуючись. Але якась* ***важка думка*** *живо знов* ***насіла на нього і придавила додолу*** [9, с. 122–123]. Акцентуванню ознаки "тяжкий / важкий" сприяють порівняння об'єктів опису з предметними прототипами (камінь, скала тощо): *Тепер тільки Оришка розібрала своє лихо. Образа,* ***гора тяжкої образи*** *дочки, людські поговори та сміхи, – все разом піднялось у голові матері,* ***налягало*** *їй на старе серце важким жалем...* [7, с. 38]; *Я ж зі свого боку дуже тішуся, що мій сон не обманув мене і що врешті-решт наблизилася хвиля, коли не один* ***тяжкий камінь*** *має упасти з мойого* ***сумління*** [11].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У статті зроблено спробу застосувати метод прототипово-ситуативного аналізу до розвитку семантики прикметника. Вважаємо, що точки когнітивної референції прототипової ситуації є основою для розвитку метафоричних значень. Гіпотезу доводимо виявленням мовних маркерів тиску у прототипових та непрототипових ситуаціях. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні інших точок когнітивної референції прикметників на позначення ваги в українській мові. Наступний рівень дослідження полягає в побудові прототипово-ситуативної моделі розвитку семантики прикметника.

Література:

1. Деменчук О. В. Модель концепту ситуації як основа зіставлення семантики. *Psycholinguistics*. № 23 (2). 2018. С. 51–65.
2. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. М. : Языки славянской культуры, 2004. 472 с.
3. Миколенко Т. М. Специфіка об'єктивації вагової ознаки в українській мові: відносність рівноваги. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Філологія / гол. ред. В. Я. Мізецька. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2018. Вип. 37. С. 54–56.
4. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind. Chicago : The University of Chicago Press, 1987. 614 p.
5. Langacker R.A. Foundations of Cognitive Grammar. Volum1. Stafford : Stanford University Press. 1987. 516 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Кун М. А. Легенди і міфи стародавньої Греції / пер. О. М. Іванченко. Х. : Фоліо, 2008. 441 с.
7. Мирний Панас. Хіба ревуть воли як ясла повні?: романи / передм., комент. М. П. Бондаря. Харків : Фоліо, 2012. 795 с.
8. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
9. Франко І. Борислав сміється: повість. Київ : Молодий більшовик, 1936. 344 с.
10. Франко І. Захар Беркут : історична повість. [Б. м.] : Укрвидав, 1944. 148 с.
11. Франко І. Я. Петрії і Довбущуки. *Зібрання творів у 50-и томах.* Київ : Наукова думка, 1978. Т. 14. С. 7–244. URL: https://www.i-franko.name/uk/Prose/PetriiDovbuschuky1876.html.

Отримано: 12 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: valerymykhaylenko@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-160-163

Mykhaylenko V. V. Ordering of modifiers in the multi-noun phrase of SL and TL. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 160–163.

УДК: 811.811'

Valery V. Mykhaylenko,
Doctor of Philology, Professor
King Danylo University, Ivano-Frankivsk (Ukraine)

ORDERING OF MODIFIERS IN THE MULTI-NOUN PHRASE OF SL AND TL

*In this paper there is an overview of ordering in English multi-noun phrases (MNP) or poly-adjectival nominal phrases (PNP) and the model of semantic ordering is revealed:[Det] + MODIFIERS (+ size [Adj] + shape [Adj] + age[Adj] – colour [Adj + nationality [Adj] + HEADWORD [Noun]. The transformation patterns of rendering English MNPs into Ukrainian ones are recognized and we developed a relevant analysis of MNPs. This project concerns the ordering among modifiers in poly-adjectival nominal phrases (PNP) coined by Bache (1978) to refer to any noun phrase which contains more than one modifier(see also Georgi, 2010). We considered the concept of ordering the constituents in the multi-NP (MNP) in the process of translating from English into Ukrainian. Sproat and Shih (1988) provide one of the most comprehensive cross-linguistic analyses of adjective ordering restrictions, and suggest that the semantic-based ordering theories proposed for English are largely universal across languages. This rearrangement of ordering is triggered by the Ukrainian synthetic grammar structure which permits free word order in the phrase and a sentence, and a change of the communicative focus by the translator. A modifier is defined as words or phrases which premodify the head word of the phrase and can postmodify it as well***.*** *From 150 pages of the novel "Angels ad Demons" by Dan Brown and its Ukrainian translation by Анжела Кам'янець only 35 multi-noun phrases have been retrieved as an object of our study which we have classified into 4 groups according to the type of transformation (equivalent, permutation, addition, and omission). There is one of the main arguments for the rearrangment motivation of noun headwords and modifiers is the opposition of the author's and translator's intentional meaning. In addition we put forward a hypothesis – the both transformations are motivated by the semanticsof modifiers. The Semantic Model of ordering adjectives in the English multi- noun phrase must be verified in various discourse registers to define common and distinctivefeatures of this phenomenon.*

Key words: *multi-noun phrase, modifier, ordering, translation, semantic model.*

Михайленко Валерій Васильович,
доктор філології, професор
Університет Короля Данила, Івано-Франківськ (Україна)

ПОСЛІДОВНІСТЬ МОФІКАТОРІВ У МУЛЬТІ-ІМЕННИКОВІЙ ФРАЗІ В МОВІ ДЖЕРЕЛА ТА МОВІ ПЕРЕКЛАДУ

У даній роботі проаналізовано публікації з послідовності модифікаторів в англійському мультікомпонентному (або поліком-понентному) іменниковому словосполученні (MNP) / (PNP) і вирізнено модель семантичної послідовності модифікаторів: [Det] + MODIFIERS (+ size [Adj] + shape) [Adj] + вік [Adj] – колір [Adj]+ національність [Adj]) + HEADWORD [Іменник]. Визначено трансформаційні матриці MNP/ PNP при перекладі українською мовою. Зі 150 сторінок роману «Ангели і демони» Дена Брауна та його українського перекладу Анжелою Кам'янець лише 35 багатокомпонентних іменникових словосполучень було зареєстровано у мові оригіналу як об'єкт нашого дослідження, що утворюють 4 групи за типом трансформацій, серед яких чільне місце посідає пермутація.

Ключові слова*: багатокомпонентне іменникове словосполучення, модифікатор, послідовність, переклад, сементична модель.*

Defining the problem and argumentation of the topicality. In this paper we consider the concept of ordering the constituents in the multi-NP (MNP) in the process of translating from English into Ukrainian. Sproat and Shih provide one of the most comprehensive cross-linguistic analyses of adjective ordering restrictions, and put forward the thesis that the semantic-based order theories proposed for English are largely universal across languages [17, p. 591].

This rearrangement of ordering is triggered by the Ukrainian synthetic grammar structure which permits free word order in the phrase and a sentence, and a change of the communicative focus by the translator. There is another term for the MNP – a poly-adjectival nominal phrase (PNP)' coined by Bache (1978) to refer to a noun phrase with two or more adjectival modifiers [see also 8, p. 1–2]. He defines a modifier as 'words or phrases which premodify the head word of the phrase and can postmodify it as well [1, p. 11–12; 12, p. 371–372].

Analysis of recent research and publications There have been countless attempts to reveal the ordering restrictions in English PNPs with many theorists focussing on the semantic content of adjectives [3; 16]. From a semantic viewpoint noun phrases discribe objects and the work. Bache is a particularly important scholar for this project, as he examined PNPs focussing not only on semantic-based ordering, but also on the function of each adjective [1, p. 26; see also 6, p.14]**.** He suggests that all modification in English noun phrases could be grouped into three modificational zones featuring adjectives which specify (Mod-I), characterize (Mod-II), and classify (Mod-III), andthey are identified by Bache based on their semantic properties and syntactic behaviour. The most common property of adjectives which has been studied on a cross-linguistic level is that of the ordering of adjectives and noun. Greenberg notes that 'certain languages tend consistently to put modifying or limiting elements before those modified or limited, while others just as consistently to do the opposite [9, p.75], i.e different languages may have different syntactic structure in accordance with their typological feature. Dryer adds that 'in some languages, both orders of adjectives and noun occur. The conclusion is that one of the two orders is dominant. The author also stresses that in some languages, either order is possible, with no dominant order [5, p. 798]. Many languages are said to possess one clear order of adjectives and noun though they also have a limited subclass of adjectives which appear in the postposition of the headword (e.g.: govenor general, secretary general, etc.). But this is true of

Ukrainian in which adjectives are typically prenominal but with some adjectives which often appear postnominally. Bache claims that 'judging from common usage, there seems to be a limit of about six or seven adjectives, though most PNPs contain only two or three adjectives [1, p. 11–14]. Quirk et al (1985) stress that 'although there is, theoretically, no grammatical upper limit tothe number of premodifiers, it is unusual to find more than three or four'. Litosseliti believes that issues of design, collection and analysis of data cam involve various methods [7, p. 1). This paper involves the collection and the analysis of a variety of different forms of PNP in the SL and TL. Much of the work done on the adjective class concerns the variability of the lexical category in terms of morphology and syntax. Perhaps, the most commonly investigated area is that of the order of adjective and noun (see13, p. 13]. The order among modifiers in PNP s is of particular interest to linguists –pre-posed adjectives and post-posed adjectives in MNP [Quirk, 1985:1286,1293; see also 1fl.). Bache (1978) analyzes such phrases as having a reversible or non-reversible order, with the former subcategorised into distinctive and non-distinctive orders. Non-reversible orders appear in noun phrases in which only one ordering of them difiers is grammatically possible [9, p.46]. Reversible sequences can have adjectives appearing in various orders, without affecting the grammaticality of the phrase.

The purpose and the objectives of the article. We propose a contrastive analysis of the ordering of modifiers of the English MNP in the novel "Angels and Demons by Dn Brown and its Ukrainian translation by Анжела Кам'янець rendering according to which we wiil differentiate between regularities and irregularities of ordering modifiers within the phrase.The scope of the present investigation is the translation of English noun phrases: prepositional and postpositional into Ukranian. And we want to uderstand whether the Ukrainian translator follows the MT MNP syntactic structure or change the ordering. It will help us to reveal the typology of odering as a model for the tranlators from English into Ukrainian.

The outline of the main research material. The NP arrangement and rearrangement have been researched intensively in linguistics, psycho-linguistics, philosophy, and computational linguistics for a long time. The semantic interpretation [13, p. 77–78; see also18] of rearrangement proves to be very difficult for a number of reasons: (1) sometimes the meaning changes with the head (make/produce, theme), (2) with the modifier (make/produce, possession). (3) There can be a number of possible semantic relations between the given pair of word constituents, for example, a location and a part-whole relation; (4) interpretation of rearrangement may be highly context-dependent in the TL [cf 4]. The following NP level constructions are considered in this paper:

(1) compound nominals consisting of two consecutive nouns; (2) adjective noun constructions where the adjectival modifier is derived from a noun -- a make/produce relation; (3) genitives -- a part-whole relation;

(4) adjective phrases (cf. Quirk, 1985) in which the modifier noun is expressed by a prepositional phrase which functions as an adjective – a LOCATION relation, cf. the classifications provided by Quirk et al (1985) and Semmelmeyer (1992). Dixon proposes seven semantic subclasses of dimension;physical property; colour; human propensity; value; speed speed [3, p. 15–6; cf 10:111-2; 11, p. 2–3).

We understand that the detective genre prescribes the author to use 'simplified' syntax of phrase, therefore, for example, very few three – constituent-noun phrases are registered in our corpus to say nothing of four or five- component-noun n phrases. The translator tries to keep to the Ukrainian syntactical rules and s/he rearranges some prepositive adjectives to the postpositive, but there is a domain feature of reordering.

From 150 pages only English 35 multi-noun phrases have been retrieved as an object of our study which we have classified into 4 groups among which Group B is the most frequent:

A. No changes in the Ukrainian ordering (=6)

1. **Det + Modifier (second degree)+ Modifier +N→ Modifier + Modifier + N:** an arrestingly deep voice→ заворожливий низький голос**.** Here the translator retains the NP structure and finds proper TL equivalents for the SL modifiers.

2. **N + Prep (of) + N<Adj) +Prep(in) +Ipos +Modifier +Modifier +N→Modifier + N + Prep(**в**) +Modifier + Modifier + N:** wisps of gray in his thick brown hair→срібні пасма в густому темному волоссі**.** The SL syntactic structre of a two-component NP with a modifier expressed by a prepositional three-component NP is retained in the TL. Though there are some lexical shifts: the noun *пасма* has a negative component '*пучок* волосся*, зокрема патлатого*, but the adjective *срібні* added by the translator tinctured the noun *пасма* with a positive shade, in the same phrase *brown hair* loses there is a specific colour and it is generalized as *темне*.Warren suggests that adjectives appearing closer to the head carry a stronger 'classificatory strength'(Warren, 1984:283), while others refersto the word class or morphological derivation of an adjective as determining its position within a string.

3. **Modifier + Modifier + N →Modifier + Modifier + N:** Uncontrollable, relentless guilt→ Страшна, жахлива провина. To underline the feeling of horror it was substituted by neutral *incontrollable* by an emotionally marked *страшна*and *relentless*'showing or promising no abatement of severity, intensity, strength, or pace' by *жахлива. The translator tries to introduce into the Ukrainian text colloquialisms.*

B. Change in the Ukrainian ordering (=21)

1. **Prep(on) +Ipos +Modifier + Modifier (Genetive)→Prep + Modifier +N + Modifier + N:** on his brass Maharishi's chest → на мідну скриню східного гуру.

English adjectives appear almost exclusively before the noun (with the exception of a few French calques and marked with stylistic usages). The structure of the English phrase is transformed into the PrepNP' на мідну скриню' and a postpositional modifier *східного гуру* the adjective*східного*broadens the meaning *Maharishi'*from 'Indian' to 'oriental.' Besides, the chest is made of wood decorated and strengthend with *brass,*but not made of brass *міді.* The modifier *Maharishi's '*a Hindu teacher of mystical knowledge substituted by the noun *guru*'a Hindu teacher of mystical knowledge,' they may be synonymous but the component of 'a great Hindu sage or spiritual leader(Webster)' is lost.The loss of the possessive pronoun *his* and the possessive case of *Maharishi's*'гуру'the *ownership* of the chest is not clear. To my mind, the postpositional modifier could be translated as'який належав колись.'

2. **Ipos + Modifier + Modifier (N) +N→does not correspond to the Ukrainian structure, which changes the focus from attire to the character :**his usual classroom attire → як зазвичай одягавсяв університеті**.** The Ukrainian structure does not correspond to the English one, which changesthe focus from *attire* to the *character,* see *attire* 'clothes, esp. of a particular type,' i.e. the translator changed the pathos speech Noun: → Verb.

3. **Det + Modifier + Modifier +N + Prep (of)- + Modifier→Modifier +Modifier + N + Prep (у) + N + Modifier (N):** the strong,carefree smile of a collegiate athlete→ щіру безтурботну посмішку у спортсмена аматора. The structure is retained though the relationshp in the prepositional phrase differs; the rendering of *strong* (*smile*) is not an equivalent for Ukrainian *щіро,* which is apparently closer to відкрита, широка; *спортсмен аматор* is generalisation of the specific *університетський спортсмен*.

4. **Prep (by) +Def +modifier (Npos) + Modifier +Modifier + N→ Modifier + N:**

by the building's striking transparent design→ незвичайний дизайн. Due to the change of the informational focus of the sentence: Actor (Langdon) to Object (Building design) there is also a transformation of the English Active voice into the Ukrainian Passive voice. There is also a generalisation of *building*'a usually roofed and walled structure built for permanent use (as for a dwelling); cf Ukrainian *споруда* "рукотворне утворення (об'єкт), споруджене будівельними засобами, призначене для виконання господарських або інших функцій":

5. **Det + Modifier +N + Modifier (Of Phrase ←Det + Npos +Modifier superlative + Conj + Modifier (superlative)+ Modifier + Modifier + N→ (Prepositional phrase Modifier + Modifier +N + (Postpositional phrase)**: The long-lost symbol of the world's oldest and most powerful satanic symbol→ давно втрачений символ найстарішого й наймогутнішого в світі культуСатани. There is a rearrangement in the postpositional phrase: Modifier + N (*satanic symbol*) → N + Modifier (*культу Сатани*) and the noun symbol "object having cultural significance and the capacity to excite or objectify a response" (Webster) is substituted in Ukrainian by an object having cultural significance and the capacity to excite or objective response, cf Ukrainian «поклоніння кому-, чому-небудь, шанування когось, чогось" which is more negative in meaning.

6. **Det +Modifier + Modier→Modifier + N = Prep + Modifier + Modifier +N:**

A smooth cement tunnel,-- широченний тунель з голими бетонними стінами. Brown and Yule note that authors can choose to foreground or 'thematize' the most important element of an utterance by placing it furthest left in the phrase [2, 135]. The translator permutated one constituentin the prepositional modifier to the postposition and expanded the both: (1) *широченний* and (2) *голими,* the adjective *smooth* 'a continuous even surface' is substituted for the adjective *голими.*

7. **Modifier (N's) + Modifier + Modifier + N → Modifier + Modifier + N + Modifier**: CERN's standard keypad security→ стандартний кодовий замок ЦЕРНу. There is a regular differentiation of the English Noun Phrase with the headword in the postposition into the Ukrainian prepositional and postpositional modifiers and the translator as usually moves the focus from the front into the final position.

8. **Prep (to) +Det +Modifier (N's) + Modifier + Modifier (N) + N:** to an intricate electronic device → на складний електронний пристрій. The first modifier is moved to the postposition of the headword as for semantics the translator found proper Ukrainian correspondences.

9. **Prep (to) + Modifier + Modifier (N) + N→ S:** extreme energy densities →Щільність цієї енергії надзвичайно висока. The translator transformed the English NP into a Ukrainian simple sentence.

10. **Modifier + Modofier + N + Modifier → Modifier + N + Prep (з) +**

Modifier + N: Antimatter reverse polarity vacuum→ вакуумний контейнер з протилежною полярністю. There is a regular permutation of the foci causing a syntactic transformation, besides, the translator added the noun *container* to stress that *antimatter is secured in it.*

11. **Modifier + Modifier (N) + N → Modifier + N + Prep (для) + Modifier (N):** ultimate terrorist weapon. → ідеальна зброя для терористів.

There is moving of a modifier *terrorist* to the postposition of the head word. The adjective *ultimate* 'being the best or most extreme example of its kind (Webster)' is substituted by – *ідеальна* (досконалий, відмінний, чудовий), in thiscase the positive component of *ідеальна* does not fit the context.

C. Omission of the constituents (=4)

1. **Det + Modifier+ N → omitted:** a fledgling government→ X**.** The English phrase is ommited by the translator and the modifier *many of whose leaders were Masons* the translator did not point out that those statesmen were masons, so the historical information is lost.

2. **Det +Modifier + Modifier+ Modifier + N→ Modifier + Noun:** A Harris tweed suit jacket→твідовий піджак. The transformation of SL structure resulted in the simplification of the phras meaning. *Harris tweed* s a'thick woollen cloth for making coats, jacketswoven by hand on the islands of Harris and Lewis in the Outer Hebrides (Webster). Besides, *suit jacket* in classic menswear *it is part of a* suit.The translator narrowed the meaning of *a Harris tweed suit jacket* by simplifying it into more usual for the Ukrainian reader. We must admit that the cultural component of the phrase is also lost.

D. Addition of modifiers (=3)

1. **Det + Modifier + Modifier + N →Modifier (superl.) + N + + Prep (з) +Modifier + N:** a wide cannonlike barrel→ широченна труба з оптичним прицілом. The translator used the superlative adjective to intensfy the huge dimension of the barrel. And there is a prepositional noun phrase is added to specify the type of the *barrel*.

2. **Det + N + Prep (Of) + N + Modifier + Modifier→ Modifier +Modifier + N:**

a tangle of electronics dangling below.→безліч електронних причандалів.The *tangle* 'a mass of confusedly interlaced or intertwisted threads, strands' is substituted by *безліч* and a colloquial *причандали* is added which does not fit the professional discourse.

Conclusions and prospects for futher research. The principles governing the order of demonstrative, numeral, adjective, and noun are based on semantic categories, not syntactic ones. The Semantic Model of ordering adjectives in the English multi- noun phrase is Det –size – shape – age – colour – nationality – headword that must be verified in various discourse registers to define common and distinctive features of the phenomenon

References:

1. Bache C. The order of pre-modifying adjectives in present-day English. Odense: Odense UP, 1978. 99 p.
2. Brown G., Yule G. Discourse analysis. New York: CUP, 1989. 302 p.
3. Dixon R. M. W. Where have all the adjectives gone? Berlin: Walter de Gruyter, 2010. 270 p.

4. Downing P. On the creation and use of English compound. *Language*. 1977. Vol. 53. P. 810–42.
5. Dryer M. S. On the order of demonstrative, numeral, adjective, and noun. *Language*. 2018. Vol. 94(4). P.798–833.
6. Ferris D. Connor. The Meaning of syntax: A study in the adjectives of English. London: Longman, 1993. 235 p.
7. Flanagan P. J. A Cross-linguistic investigation of the order of attributive adjectives. Ph.D.Thesis. Edge Hill University, 2014. 352 p.
8. Georgi D., Muller G. Noun-phrase structure by reprojection. Syntax. 2010. Vol. 13(1). P. 1–36.
9. Greenberg J. H. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements / Ed. J. Greenberg. Universals of human language. Cambridge, Mass: MIT Press, 1963. P. 73–113.
10. Litosseliti L. (ed). Research methods in linguistics. London: Continuum, 2010. 376 p.
11. Moldovan D. et al. Models fo the semantic classification of noun phrases. Proceedings of the HLT-NAACL Workshop on computational lexical semantics. CLS '04, 2004. P. 1–9.
12. Mykhaylenko V. V. A glossary of linguistics and translation studies. Ivano-Frankivsk: UPKDG, 2015. 554 p.
13. Mykhaylenko V. V. Conceptual analysis : componential analysis. Science Annals. ChNU Germanic Philology. No120. 2014. P. 77–86.
14. Quirk R. et al. A comprehensive of the English language. London: Longman. 1985. 1792 p.
15. Scott G.J. Stacked adjectival modification and the structure of nominal phrases / Ed. G. Cinque. Functional structure in DP and IP. N.Y.: OUP, 2002. P. 91–120.
16. Semmelmeyer M., Bolander D.O. The New Webster's grammar guide. Berkley Publishing Group, 1992. 286 p.
17. Sproat R., Shih C. Prenominal adjective ordering in English and Mandarin. Proceedings of NELS. 1988. 18 (2). P. 465–489.
18. Warren B. Classifying adjectives. Götenborg, Sweden: Humanities Pr, 1985. 318 p.

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: marianastohryn@ukr.net

miramuchka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-164-168

Штогрин М. В., Мучка М. З. Лексико-семантичні особливості англійської термінології нафтогазової сфери. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 164–168.

УДК: 811.111'42

Штогрин Мар'яна Володимирівна,
кандидат філологічних наук
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Мучка Мирослава Зіновіївна,
Кандидат філологічних наук
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАФТОГАЗОВОЇ СФЕРИ

Розглянуто лексико-семантичні особливості англомовних термінів нафтогазової тематики. Увага при цьому звертається на фразеологічні та метафоричні ознаки, що є характерними для термінів нафтогазової промисловості. Проаналізовано семантичні категорії англійської нафтогазової термінології. До них належать: "Human", "Process", Equipment", "Substance", "Method" and "Characteristics". Проведене дослідження показало, що серед англійських нафтогазових термінів, утворених метафоризацією, можна виділити терміни, що умовно групуються за такими лексико-семантичними групами: "Parts of the human body", "World of animals and birds", "Clothes", "Society", "Cooking", "Construction", "Nature", "Traveling", "Weapon", "Tool", "Geometric figure", "Hunting", "Fishing", "Medicine", "Furniture" та "Quality".

Ключові слова: *термін, термінологія, мова, спеціальна/фахова лексика, особливості, метафора, фразеологічна одиниця, лексико-семантична група.*

Mariana V. Shtohryn,
PhD (in Philology)
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
Myroslava Z. Muchka,
PhD (in Philology)
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE ENGLISH TERMINOLOGY OF OIL AND GAS SPHERE

The lexical-semantic features of the English terms of oil and gas sphere are considered. Attention is drawn to the phraseological and metaphorical features that are characteristic of the terms of the oil and gas industry. It has been revealed that English oil and gas terminology is built on a heterogeneous model, that is, the result of the interaction of several areas of human knowledge. It includes geological, geophysical, geochemical terms, as well as terms related to drilling, washing, fastening and cementing of oil and gas wells, development of oil and gas fields, underground hydraulics, oil and gas production, processing methods, pipeline terminology, offshore drilling terminology, economic terminology. It is has been found out that the semantic categories of English oil and gas terminology are evidence that the terminology under study reflects a particular sphere of human activity that can be structured in some way by the means of language. In this process, the human factor is important. On the one hand, it is inherent in each of the categories, and serves as a basis for subjectivity in identifying the peculiarities of the content.The semantic categories of English oil and gas terminology are analyzed. These include: Human, Process, Equipment, Substance, Method, and Characteristics. The study showed that among the English oil and gas terms formed by metaphorization, we can distinguish terms conventionally grouped under the following lexical-semantic groups: "Parts of the human body", "World of animals and birds", "Clothes", "Society", "Cooking", "Construction", "Nature", "Traveling", "Weapon", "Tool", "Geometric figure", "Hunting", "Fishing", "Medicine", "Furniture" та "Quality".

Key words: *term, terminology, language, special lexicon, features, metaphor, phraseological unit, lexical-semantic group.*

Вступ. Вивчення термінологічної лексики є одним із перспективних напрямків сучасної лінгвістики і термінознавства. Спеціальні підмови – частина словникового складу мови, що найбільш динамічно розвивається і виконує надзвичайно важливу роль у сучасному суспільстві. Останнє визначається як «інформаційне» [9, с. 114–116]. Воно ширше спирається на наукові дослідження і отримані знання, спеціалізується в найрізноманітніших галузях науки, техніки, виробництва та інших видів діяльності. Кожна спеціальна галузь знань або діяльності виробляє свій мовний апарат, що слугує цілям номінування концептів і понять, їх осмислення і передачі під час комунікації.

Нафта і нафтопродукти – явище, від якого багато в чому залежить життєзабезпечення сучасної людини. Нафта займає провідне місце в світовому паливно-енергетичному господарстві. Навіть незалежно від розставлених у даний час пріоритетів на користь нафти і газу, нафтогазова термінологія заслуговує на увагу з лінгвістичної точки зору.

Огляд наукової літератури з досліджуваного питання, а саме: лексико-семантичні особливості англійської термінології нафтогазової сфери (І. В. Гошовська, О. Гриш, С. О. Царук, О. В. Подвойська, Є. М. Хатруков, Р. С. Яремійчук та ін.) дає можливість стверджувати, що в сучасному мовознавстві даній проблемі приділено недостатньо уваги.

Нафтогазова термінологія вже була об'єктом зацікавлення вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, формуванню англійської нафтогазової термінології присвячені розвідки І.С. Рогової (2006), Н. В. Терських (2011). Окремим аспектам перекладу нафтогазової термінології присвячено розвідку дослідника Х. Ліу (2014). Метафоричність аналізованої термінології вивчали О. О. Єфремов (2013), Н. О. Мішанкін, А. І. Дєєв (2013). Однак лексико-семантичні особливості англійської термінології нафтогазової сфери ще не були об'єктом дослідження в мовознавчому аспекті в англійській мові.

Саме тому **мета** нашого дослідження полягає у виявленні лексико-семантичних особливостей англійської термінології нафтогазової сфери.

Матеріалом дослідження послугували англійськомовні фрагменти текстів нафтогазової тематики, відібрані з періодичних видань та лексикографічних джерел.

У роботі були використані: лексикографічний, порівняльний, описовий **методи**.

Новизна роботи полягає в послідовному вивченні та аналізі лексико-семантичних особливостей англійської термінології нафтогазової сфери. Це зумовлено тим, що англійська нафтогазова термінологія побудована за гетерогенною моделлю, тобто є результатом взаємодії декількох областей людського знання. У неї входять геологічні, геофізичні, геохімічні терміни, а також терміни, що відносяться до буріння, промивання, кріплення і цементування нафтових і газових свердловин, розробки нафтових і газових родовищ, підземної гідравліки, видобутку нафти і газу, методам обробки призабійної зони свердловин, терміни по буровому та експлуатаційному обладнанню, трубопровідна термінологія, морська бурова термінологія, економічна термінологія.

Основна частина. Можливість взаємодії фразеології і термінознавства по-різному сприймається вченими. Деякі дослідники ставлять під сумнів існування у фахових мовах фразеологічних одиниць. Прихильники цієї думки зазначають, що термінологічні словосполучення з конотативним компонентом до фразеологічних одиниць не варто відносити. Їх кількість незначна, емоційне забарвлення виконує лише допоміжну функцію, а основною є номінативна, отже, релятивно нейтральна функція [6; 12].

Інші дослідники виділяють фразеологію фахових мов, предметом якої є так звані «фахові звороти», що розглядають як «результат синтаксичного зв'язку щонайменше двох термінологічних елементів для висловлювання фахового змісту, чия внутрішня когерентність базується на поняттєвому зв'язку» [3, с. 90]. З вищезазначеного виходить, що до фразеології належать будь-які словосполучення, які мають обмежену сполучуваність.

Фахові звороти поруч із термінологічними елементами можуть містити також загальномовні елементи, різниця між якими полягає в тому, що «фахові фразеологізми одночасно позначають стан речей чи об'єкти, які мають термінологічний характер і тому тільки в межах фахової мови відтворюються як стало структуровані звороти» [8, с. 111]. Інакше кажучи, хоча б один компонент словогрупи повинен бути пов'язаний із фаховими поняттями, у чому й виявляється термінологічний характер відповідних зворотів. Наприклад: *gas cap* – газова шапка; *gas head* – газова головка; *devil's pitch fork* – ловильні кліщі; *pipe dog* – трубний ключ; *pipe shoe* – забивний башмак; *surface tubing test tree* – надводна випробувальна «ялинка» насосно-компресорних труб [11].

Результати проведеного аналізу свідчать, що для англійської термінології нафто-газової промисловості характерні три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. Наведемо приклади деяких із них:

1) фразеологічні зрощення – семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не випливає зі значень їх компонентів [11, с. 164–167]: *makes and breaks* – операції скручування та відкручування бурового знаряддя; *rat hole* – шурф для двотрубки; *cat head* – ключ для згвинчування/ розгвинчування труб; *moon pool* – трубчастий отвір в днищі бурового судна для спуску обладнання; *tool dresser* – помічник бурового майстра; *new pool wildcat* – розвідувальна свердловина; *big end* – кривошипна головка шатуна; *jacking frame* – портал прийомника [13];

2) фразеологічні єдності – семантично неподільні фразеологічні одиниці, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів: *monkey board* – маленька кабіна для верхолаза; *Christmas tree* – фонтанна арматура; *bottom hole assembly* – обладнання вибою бурової колони; *gas cap drive* – газонапірний режим; *blind drilling* – буріння при втраченій циркуляції; *end gas* – хвостовий газ; *nonupset ends* – невисаджені кінці; *devil's pitch fork* – ловильні кліщі [13];

3) фразеологічні сполучення – звороти, в яких самостійне значення кожного слова абсолютно чітке, але один із компонентів має зв'язане значення: *killing a well* – глушіння свердловини; *naked hole* – неізольована свердловина; *injection well* – нагнітальна свердловина; *maiden field* – родовище, що не введене в експлуатацію; *new pool wildcat* – розвідувальна свердловина; *drive casing shoe* – забивний башмак обсадної клони; *free acid* – вільна кислота [13].

Фразеологізми нафтогазової промисловості доповнюють відповідні лексичні одиниці досліджуваної англійської фахової мови. Результати проведеного аналізу свідчать, що для фахової мови нафтогазової промисловості характерні всі три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Англійська нафтогазова термінологія, як свідчить проведене дослідження, охоплює загалом різні процеси та об'єкти, що відображають специфіку людської діяльності у цій сфері. Умовно їх можна представити шістьма семантичними категоріями, а саме [3, с. 94]: "Human", "Process", "Equipment", "Substance", "Method" and "Characteristics".

Семантична категорія "Process" є однією з найважливіших у нафтогазовій термінології англійської мови з огляду на саму специфіку позначуваної термінами діяльності людини. Вона характеризується найвищими показниками частотності використання термінів, що охоплюють такі сектори, як: oil, gas, well, field, drilling, production, pipeline, exploration, petroleum. Ця категорія включає геологію, геофізику, геохімію, буріння свердловин, видобування, збір і підготовку нафти і газу, транспортування і зберігання як її складники. Дану класифікацію можна продовжити. Наприклад, такий процес, як *geological survey* – геологічна зйомка включає в себе два етапи: *exploration* – дослідження і *cameral treatment of gathered materials* – камеральну обробку зібраних матеріалів [13].

До процессу «буріння свердловин» – *well-drilling* можна також додати види буріння [3, с. 95]: *air drilling* – буріння з очищення вибою повітрям, *air and gas drilling* – буріння з продуванням повітрям або газом, *air hammer drilling* – вібробуріння, *bottom supported marine drilling* – буріння свердловини з опорою на дно, *cable-tool drilling* – ударно-канатне буріння, *calibration drilling* – буріння свердловини номінального діаметра, *clean drilling* – буріння з очищенням вибою свердловини глинистим буровим розчином тощо [13].

Категорія "Method" може бути визначена так: геохімічний метод, геофізичний метод, метод буріння, метод транспортування, метод зберігання. Ця категорія за своїм вмістом подібна до категорії "Process", але частотні параметри термінів значно відрізняються в бік зменшення. Наприклад, обмеженою кількістю термінів представлений метод транспортування та метод зберігання газу та нафти, оскільки вони стосуються сфери нафти і газу та засобів їх транспортування.

Як бачимо, тут знову можна провести подальшу субкатегоризацію цієї категорії. Візьмемо, наприклад, метод буріння: *development drilling* – експлуатаційне буріння, *exploration (exploratory, probe) drilling* – розвідувальне буріння, *prospect (wildcat) drilling* – пошукове буріння [13].

Категорія "Equipment" репрезентована складниками, такими як: установки, механізми, матеріали, інструменти, прилади для вимірювання [3, с. 97].

Категорія "Substance" може бути виражена так: сировина, хімічно-компонентний склад нафти, хімічно-компонентний склад газу, продукти нафтогазохімічної промисловості. Щодо цієї категорії, то вона характеризується наявністю термінів на позначення нафти і газу за хімічним та компонентним складом, а також продуктів нафтогазохімічної промисловості.

Параметри категорії "Characteristics" в основному зводяться до характеристики нафти, характеристики газу, стану.

Категорія "Human" є однією з найважливіших категорій у досліджуваній терміносистемі з погляду антропоцентричної парадигми вивчення мовних явищ. До них належать терміни і представлена вона тільки одним складником – професія [3, с. 98].

Отже, семантичні категорії англійської нафтогазової термінології є свідченням того, що досліджувана терміносистема відображає певну сферу людської діяльності, яка може бути в певний спосіб структурована засобами мови. У цьому процесі важливе значення має людський чинник. Він, з одного боку, притаманний кожній із категорій, а з іншого – служить підґрунтям для суб'єктивізму у виявленні особливостей змісту.

Термінологічний простір англійської нафтогазової промисловості характеризується наявністю певних семантичних категорій, яким властива ієрархічна структура: більш ємна категорія включає менш ємні категорії. З іншого боку, здатність терміносистеми до категоризації може слугувати базою для уніфікації терміноодиниць. Це є важливим для передачі змісту понять, які вони виражають.

Серед англійських нафтогазових термінів, утворених метафоризацією, було виділено терміни, які умовно можна згрупувати за такими лексико-семантичними групами: "Parts of the human body", "World of animals and birds", "Clothes", "Society", "Cooking", "Construction", "Nature", "Traveling", "Weapon", "Tool", "Geometric figure", "Hunting", "Fishing", "Medicine", "Furniture" та "Quality".

Найпродуктивнішою виявилася група "World of Animals and Birds", яка вміщує такі метафоричні терміни, як: *casing spider, catwalk, crawler, dog, dovetail, gooseneck, grasshopper, rabbit, wildcat, worm* etc). Механізми метафоризації тут зумовлені активною участю представників фермерського господарства в номінації предметів і явищ нафтогазової галузі на ранніх етапах розвитку цієї галузі в США.

Так, метафоризований термін *pig* (свиня) означає «скребок для очищення труб» (інструмент, який опускають в трубопровід з метою очистити його від накопичення воску, осаду та уламків стінок труби) [14, с. 152]. Наприклад:

(1) *A cylindrical device that is inserted into a pipeline to clean the pipeline wall or monitor the internal condition of the pipeline. Also called a go-devil.*

(2) *Device for cleaning a pipeline or separating two liquids being moved down pipeline. (Intelligent pig – fitted with sensors to check for corrosion or defects in pipelines.)*

(3) *A flow line clearing device, pumped through the line with normal flow.*

(4) *Refers to a poly pig that is a bullet-shaped device made of hard rubber or similar material. This device is used to clean pipes. It is inserted in one end of a pipe, moves through the pipe under pressure, and is removed from the other end of the pipe. Pilings: Long steel piles driven into the seabed* [14, с. 317].

Цікаво, що на початку розвитку нафтогазового промислу такі скребки виготовляли із соломи. Коли вони проходили вздовж труби, то утворювався звук, який нагадував писк свині [15, с. 15]. На основі цієї ознаки термін отримав свою назву, хоча сучасні скребки не викликають такої асоціації із світською твариною.

Другою за продуктивністю утворення метафоричних термінів є група "Parts of the Human Body". Вона нараховує такі терміни як: *company hand, crank arm, ears, fingerboard, jaw, leg, pore throats, possum belly, tool face, wellhead* etc. Варто зазначити, що людині властиво використовувати слова і словосполучення, які є невід'ємною частиною її повсякденного лексикону. Зокрема, термін *elbow* (лікоть) в нафтогазовій терміносистемі англійської мови позначає «колінчастий патрубок трубопроводу (коліно)» (частина труби, що з'єднує дві інші труби під кутом менше 180, зазвичай 90 або 45 градусів) [14, с. 65]. Як бачимо, найменування ґрунтується на подібності за зовнішніми ознаками.

Третьою за продуктивністю є група "Clothes", до складу якої входять терміни: *gas cap, casing collar, sliding sleeve, clearance pocket, coating, dress, drill collar, dry suit, side pocket* etc. Так, термін *casing shoe* в перекладі з англійської означає «башмак колони обсадних труб (для попередження пошкодження труб під час спуску у свердловину) [14, с. 30]. Черевики виконують захисну функцію від холоду та бруду, відповідно термін *casing shoe* отримав свою назву на основі функціональної подібності. Наприклад: *Casing Shoe: A tapered guide shoe on the bottom of a casing string to assist in passing ledges and doglegs in the wellbore* [14, с. 72].

Група "Society" містить терміни *cheater, female connection, pilot, poor boy, crown block, king wire, knowledge box* etc. До складу цієї групи належать номінації, які мають асоціації зі статтю, національністю людини, сім'єю, родиною, професією, соціальним становищем. Ілюстрацією цієї групи є термін *seven sister* [14, с. 187], запроваджений у 1950 році Е. Маттеї, главою італійської нафтової компанії Eni для описання семи нафтових компаній, які були лідерами у світовій нафтовій промисловості від середини 1940-х до 1970-х рр. [14, с. 456]. У цьому прикладі простежується порівняння з родинними зв'язками.

Середньою продуктивністю характеризуються семантичні групи "Cooking", "Construction", "Nature", "Traveling", "Tool" та "Quality". Так, семантична група "Construction" об'єднує терміни *cold wall, derrick floor, doghouse, dome, gate, oil bath, oil window, oil pool, pump house* etc. Зокрема, термін *absorption tower* (absorption – поглинання, tower – вежа) перекладають як абсорбційна колона на позначення «вертикальний циліндричний апарат для відділення важких вуглеводнів від легших» [14, с. 2]. Вежею називають високу вузьку споруду, що має спеціальне призначення і висота якої значно перевищує розміри основи (ATC, URL). Найменування ґрунтується на подібності за зовнішнім виглядом.

Наступною за кількістю утворених термінів є група "Tool": *casing tongs, alluvial fan, drawworks drum, hammer, diving bell, needle valve, seat* etc. Прикладом є словосполучення *junk basket*, що має значення «корзина для сміття» у загальновживаній мові:

Jet Basket: A device with nozzles and a basket or catch basin to catch smaller pieces of junk stirred up by circulation [14, с. 235].

У нафтогазовій справі цей термін позначає «воронку, що встановлюється над долотом для виловлювання шламу в процесі буріння» [14, с. 111]. Сама воронка має форму відра. Термін отримав назву, ґрунтуючись на функціональній та зовнішній подібностях.

Група "Cooking" вміщує терміни *apron, doughnut, flow bean, insert bowl, mud cake, oil pan, tray* etc. Слово *spaghetti* в англійській мові позначає вид макаронних виробів з круглим перетином, діаметром близько 2 мм і здебільшого довжиною понад 15 см. У нафтогазовій справі цей термін означає «труби з дуже малим діаметром» [14, с. 195]. Тут вбачаємо перенесення ознаки на основі подібності зовнішнього вигляду.

Таку саму кількість термінів нараховує група "Quality": *dead end, dry hole, dummy valve, good title, heavy oil, incompetent formation, rich gas* etc. Термін *live oil* в перекладі на українську означає «жива нафта». Прикметник *живий* означає «той, який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися (АТС, URL)». Нафта – це нежива істота, а отже їй не притаманні такі характеристики. Термін *live oil* позначає нестабілізовану нафту, яка містить у собі газ і може за будь-яких умов спалахнути [14, с. 120]. На основі подібності непередбачуваності життя і неконтрольованості вуглеводня виникла номінація, напр.: *Live Oil: Produced oil before removal of associated gas* [14, с. 252].

Група "Traveling" об'єднує такі терміни, як: *directional hole, graveyard tour, holiday, round trip, runaround, deadline anchor* etc. У нафтогазовій термінології є терміни *daylight tour* (денна мандрівка) [14, с. 49] та *evening tour* (вечірня мандрівка) [14, с. 69]. Слово мандрівка означає «переміщення за допомогою транспорту або пішки, звичайно, далеко за межі постійного місцеперебування» (АТС, URL). У нафтогазовій термінології *daylight tour* та *evening tour* позначають денну і вечірню робочі зміни відповідно. Номінація ґрунтується на подібності зі зміною стану.

Групу "Nature" формують терміни *cloud on title, coke breeze, decision tree, drill stem, flood, flash* etc. Так, словосполучення *Christmas tree* (новорічна ялинка) у нафтогазовій терміносистемі англійської мови позначає фонтанну ялинку – «частина фонтанної арматури, за допомогою якої здійснюється контроль і регулювання фонтанних свердловин» [14, с. 32], напр.:

Christmas Tree (X'mas Tree):

(1) *An assembly of valves mounted on the casinghead through which a well is produced. The Christmas tree also contains valves for testing the well and for shutting it in if necessary.*

(2) *A subsea production system similar to a conventional land tree except it is assembled complete for remote installation on the seafloor with or without diver assistance. The marine tree is installed from the drilling platform; it is lowered into position on guide cables anchored to foundation legs implanted in the ocean floor. The tree is then latched mechanically or hydraulically to the casinghead by remote control.*

(3) *Set of valves and elements placed on an oil well pipe, which allows safety operation of the well.*

(4) *The control sections that sit above the basic wellhead. It may contain hangers, master valves, annular valves, wing valves, and gauges or pressure, flow rate, or monitoring measurement equipment.*

(5) *Branching series of pipes, gauges, and valves on the top end of each production well to control flow of oil or gas.*

(6) *The assembly of fittings and valves on the top of the casing that control the production rate of oil.*

(7) *The arrangement of pipes and valves at the wellhead to control the flow of oil or natural gas and to prevent blowouts* [14, с. 85].

Цікаво, що фонтанна ялинка візуально нагадує новорічну: замість кульок, іграшок вона «прикрашена» манометрами, кранами, вентилями, котушками.

Малопродуктивними виявилися групи "Geometric figure", "Hunting", "Fishing", "Medicine", "Furniture".

Групу "Weapon" формують терміни *air gun, casing gun, perforating gun*, напр., термін *perforating gun* означає «кульовий перфоратор» (його опускають у свердловину, в якій він просувається до необхідного місця, а потім випускає заряди, що пробивають обсадну колону, утворюючи невеликі отвори) [14, с. 156]. Кульовий перфоратор за принципом дії нагадує зброю, що стріляє, саме тому він і отримав таку назву. Напр.:

Perforating Gun: (1) *A special tool used downhole for shooting holes in the well's casing opposite the producing formation. The gun, a steel tube of various lengths, has steel projectiles placed at intervals over its outer circumference, perpendicular to the gun's long axis. When lowered into the well's casing on a wire line opposite the formation to be produced, the gun is fired electrically, shooting numerous holes in the casing that permit the oil or gas to flow into the casing.*

(2) *A carrier for shaped charge explosives that punches holes through the casing and cement and into the formation. Guns may be run on wire line or tubing* [14, с. 312].

Група "Fishing" також вміщує тільки три терміни: *fishing, fishing string, alligator grab*. Прикладом з цієї групи є термін *alligator grab*, що в перекладі на українську мову означає «ловильні дволапові кліщі» (інструмент схоплює і витягує на поверхню загублені / залишені предмети в свердловині) [14, с. 6]. В англійській мові цей термін отримав назву за ознакою подібності зовнішнього вигляду кліщів до пащі алігатора, принцип дії яких асоціюється із захопленням алігатором своєї здобичі.

Висновки. Розглядаючи лексико-семантичні особливості нафтогазової термінології англійської мови, ми з'ясували, що в ній налічується значна кількість метафоризованих і фразеологізованих термінів. Цей факт пояснюємо тим, що англійська нафтогазова термінологія головним чином розвивається шляхом термінологізації, тобто за рахунок своїх мовних ресурсів. Англійська нафтогазова термінологія, як свідчить проведене дослідження, охоплює загалом різні процеси та об'єкти, що відображають специфіку людської діяльності у цій сфері. Умовно їх можна представити шістьма семантичними категоріями, а саме: "Human", "Process", Equipment", "Substance", "Method" and "Characteristics". Серед англійських нафтогазових термінів, утворених метафоризацією, було виділено терміни, які умовно можна згрупувати за такими лексико-семантични-

ми групами: “Parts of the human body”, “World of animals and birds”, “Clothes”, “Society”, “Cooking”, “Construction”, “Nature”, “Traveling”, “Weapon”, “Tool”, “Geometric figure”, “Hunting”, “Fishing”, “Medicine”, “Furniture” та “Quality”.

Література:

1. Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua/
2. Гошовська І. В. Метафора в нафтогазовій термінології англійської та української мов. *Термінологічний вісник: зб. наук. пр.* Київ, 2015. № 3 (2). С. 157–163.
3. Гриш О. Категоризація англійського нафтогазового термінологічного простору. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр.* Чернівці. Германська філологія. 2012. № 630–631. С. 89–100.
4. Ефремов А. А. Когнитивные и структурно-семантические особенности метафорических терминов: на материале терминологии американской нефтегазовой отрасли : автореферат дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Майкоп, 2013. 20 с.
5. Мишанкина Н. А., Деева А. И. Нефтегазовая метафорическая терминология: асимметричность и эквивалентность перевода (на материале русского и английского языков). *Вестник Томского государственного университета. Филология.* 2013. № 6 (26). С. 29–31.
6. Подвойська О. В. Термінологія соціальної ринкової економіки в сучасній німецькій мові: номінативний та функціональний аспекти: дис... канд. філол. наук: 10. 02. 04 «Германські мови». К., 2008. 244 с.
7. Рогова И. С. Становление и развитие английской нефтегазовой терминологии. *И.А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания: III Междунар. Бодуэновские чтения* (Казань, 23–25 мая 2006): [труды и материалы в 2 т.] / [под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева]. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. Т. 2. С. 233–235.
8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. К.Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
9. Терских Н. В. Развитие английской нефтегазовой терминологии. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение.* 2011. Вып. 57. С. 114–116.
10. Хатруков Е. М. Англо-русский словарь по нефтяному бизнесу. М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. 400 с.
11. Царук О. Д. Фразеологізація як засіб формування науково-технічного терміна (на основі англійських термінів нафтогазової промисловості). *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2014. Вип. 708–709. С. 164–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2014_708-709_39.
12. Чуєшкова О. Семантична структура терміносполук економічної терміносистеми. *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* Львів, 2006. № 559. С. 156–160.
13. Яремійчук Р. С. Англо-український нафтогазовий словник. Українсько-англійський нафтогазовий словник. Л.: Центр Європи, 2008. 680 с.
14. Bahadori A. Dictionary of oil, gas and petrochemical processing. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2014. 468 p.
15. Liu H. A Probe Into Translation Strategies of Tech English Neologism in Petroleum Engineering Field. *Studies in Literature and Language*. 2014. № 9 (1). P. 33–37.
16. Oil & Gas Journal / July 10, 2009.
17. Oil & Gas Journal / July 17, 2009.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: lnuzhdak@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-169-171

Юрса Л. В. Вплив глобалізації на еколінгвальний стан онімної лексики Львова посттоталітарної доби. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 169–171.

УДК: 811.161.2'373.21/.23:502(477.83-25)

Юрса Людмила Василівна,
кандидат філологічних наук,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОЛІНГВАЛЬНИЙ СТАН ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ ЛЬВОВА ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

У статті ми проаналізували глобалізацій ні зміни, які впливають на розвиток та функціонування знімної лексики міста Львова посттоталітарної доби. Простежили тенденцію, яка відбувається на сучасному етапі становлення українського ономастикону. Вкрай негативною є, на наш погляд, така особливість сучасної знімної лексики, як тенденція до використання латино графічних назв, які суперечать правописним нормам української літературної мови. Також проблему складають оніми, які утворюються поєднанням латиники та кирилиці.

Ключові слова: *еколінгвістика, онім, ономастика, глобалізація.*

Lyudmyla V. Yursa,
candidate of philological sciences, Ivan Franko National University of Lviv

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON LVIV ECOLINGUAL STATUS IN THE POSTOTALITARIAN AGE

In the article we have analyzed the globalization changes that affect the development and functioning of the changing vocabulary of Lviv city posttotalitarion era. Traced the trend, takes place at the current stage of Ukrainian onomastic formation.

In our opinion, it is extremely negative such peculiarity of modern vocabulary, as a tendency to use Latin graphic names that contradict the spelling norms of the Ukrainian literary language,. Onims are also a problem that are formed by combination of Latin and Kyrillic.

In the article we have analyzed the brand names of the city of Lviv. The current state of development of Ukrainian onyms vocabulary has a significant impact on other languages. This is indicated by the process of globalization. A negative feature of the development of modern removable vocabulary is the use of foreign words that do not correspond to the national color of the Ukrainian literary language. Ecolinguistics is a young science that deals with the study of the aesthetics and culture of the use of words, as well as the observance of the rules of the current language.

Key words: *onomastica, onim, ekolinguage, globalization.*

Проблема нашого дослідження полягає у простеженні змін, які відбуваються у процесі творення онімної лексики міста Львова посттоталітарної доби. Процеси глобалізації українського ономастикону пострадянського періоду простежуються у працях Б. Ажнюка, Л. Белея, М. Романюк, Л. Нуждак та інших мовознавців.

Завдання нашого дослідження полягає у аналізі тих глобалізаційних змін, яків плинули та становлення та розвиток знімної лексики міста Львова посттоталітарної доби.

На сучасному етапі становлення та розвиток онімної лексики відбуваються різного роду трансформації. Адже питома вага назв запозичується із інших мов, часто навіть передається латинографічним чином, що суперечить мовній традиції українського народу, а також чинного законодавства.

Вкрай негативною є тенденція до поєднання кирилиці та латиники. Такі назви є грубим порушенням норм української літературної мови, а також негативно впливають на естетику та колоритне забарвлення назвию.

Матеріалом нашого дослідження став проведений збір (методом картування) та систематизація онімних одиниць міста Львова сучасного періоду.

Необхідно зазначити, що кінець XX – поч. XXI ст. позначений трансформаційними змінами,які вплинули на розвиток української онімної лексики. Глобалізація стає не лише визначальним чинником розвитку світової економіки, але і набуває статусу важливого фактора впливу на гуманітарну площину сучасного суспільства, зокрема на мову. Системна зміна суспільно-політичного життя країни, відкритість українського суспільства посттоталітарної доби заклали основи для створення нових можливостей, зокрема у міжнародній сфері. Ці тенденції стали вагомою передумовою для активної взаємодії носіїв мови на міжнародному рівні, а, отже, й сприяння міжмовних контактів. Очевидне пожвавлення різнорівневих міжмовних контактів спричинилося також і до інтенсивного поширення глобалізаційних впливів, інкорпорації України в глобалізований мовний простір. Усе це позначилося на стані різних субсистем української мови, зокрема й на українському ономастиконі. Адже вітчизняні ономасти не раз відзначали, що український ономастикон посттоталітарної доби зазнав чималих змін, а серед цих змін називали і глобалізацію, однак ніхто спеціально не проводив оцінку впливу глобалізації на еколінгвальний стан сучасного українського ономастикону.

В українському та зарубіжному мовознавстві нема спільної думки щодо сутності глобалізації у мовній сфері та її наслідків як для конкретних мов загалом, так і для їх окремих субсистем. Як зазначає відомий мовознавець Б. М. Ажнюка, глобалізація – це «насамперед інформаційна відкритість, а отже, й інформаційна присутність чужоземних учасників комунікативного процесу. За своєю природою вона наднаціональна, навіть космополітична» [1, с. 48]. За словами київського ученого, складно однозначно оцінювати результати впливу глобалізації на українську мову, оскільки вони є як позитивні, так і негативні.

За словами сербського науковця П. Піпер глобалізація є невід'ємним компонентом експансіоністської політики США, спрямованої на денаціоналізацію слов'ян, яка в мовній сфері знаходить свій вияв у раптовому, нічим не зумовленому збільшенні запозичень з англійської мови, підриві культури мови шляхом її вульгаризації, штучному нав'язуванню латинської графіки та обмеження сфер використання кирилиці [6, с. 19–20].

Погляди П. Піпера на глобалізацію підтримує український мовознавець Я. Радевич-Винницький. За словами Я. Радевич-Винницького «анаціональна за своєю природою, глобалізація нівелює національні культури. /…/ Тепер на зміну комуністичній глобалізації повсюдно приходить глобалізація лібералізму. Проте об'єктивно суть її така є, як і комуністичної: позбавити людей їхньої духовної, національно-культурної своєрідності, мови» [7, с. 3–4].

На думку Я. Радевич-Винницького сучасна Україна перебуває під впливом двох глобалізаційних течій, оскільки «світова глобалізація маніфестується англійською мовою, регіональна пострадянська – російською» [7, с. 10].

Український ономаст Л. О. Белей у монографії «Українські імена колись і тепер» звертає увагу на те, що в пострадянський період глобалізація у сфері українського іменника часто відбувається у формі його русифікації, однак, за словами Л. О. Белея, «глобалізація у сфері національного іменника явище багатолике, її арсенал має численні та різноманітні знаряддя, проте усіх їх об'єднує інтегральна ознака або одне призначення – уневиразнювати, нівелювати національну своєрідність та самобутність національного назовництва, а німецька, англійська, італійська чи зулуська або ірокезька мови виступають лише засобом у осягненні цієї мети» [4, с. 76].

На сьогоднішній день відбуваються розбіжності у поглядах щодо наслідків впливу глобалізацій них процесів на становлення української онімної лексики. Але попри цей факт, очевидною є впливовість цього глобалізації на різні субсистеми української мови, в т.ч. й онімійні та їх еколінгвальний стан.

На нашу думку, найпершим виявом впливу глобалізаційних тенденцій на український ономастикон посттоталітарної доби можна вважати непоодинокі спроби передавати українські власні назви, зокрема фірмоніми, засобами латинської графіки. Ці процеси відбуваються у зв'язку з розвитком Європи та Північної Америки, які, використовують латинську графіку. Тому й в Україні деяка частина громадян, в тому числі й підприємців, розглядає використання латинської графіки як засіб залучення або органічного входження в глобальний економічний простір. Але на практиці, зокрема у сфері українського фірмонімікону посттоталітарної доби міста Львова, латинографічні власні назви підприємств, закладів торгівлі, громадського харчування та ін. використовуються на її території таким чином як: «*Inshoes»* (магазин), «*Jam café»* (заклад харчування), *«Jeisoni»* (магазин), «*Kazzka»* (заклад харчування), *«Leonardo»* (заклад харчування), *«Lsenkler nail studio»* (салон краси), *«Lviv croissants»* (заклад харчування), *«Mama Mia»* (магазин), *«Metro»* (магазин), *«Miss princess»* (салон краси), *«Monaco»* (магазин), *«Mr. Ted's coffee»* (магазин), *«New York Street pizza»* (заклад харчування), *«Nextbike»* (магазин), *«Octopus»* (магазин), *«OLKO»* (магазин), *«Optic Land»* (магазин), *«Pandora»* (магазин), *«PapaJerry»* (заклад харчування), *«Pink»* (магазин), *«Red black white»* (магазин), *«Respect Shop Lviv»* (магазин), *«Roshen»* (магазин), «*Sano»* (магазин), *«Seven»* (заклад харчування), *«Smaki-maki»* (заклад харчування), *«Sowa»* (заклад харчування), *«Sport life»* (спорткомплекс), *«*T*erranova»* (магазин), *«Tisto»* (заклад харчування), *«Vapiano»* (заклад харчування), «*Veliki.ua»* (магазин) та інші.

Перелічені фірмоніми називають не чужомовні торгові марки чи бренди, а є латинографічними варіантами українських онімів. На думку самих власників підприємств такі назви вони використовують з рекламною метою, адже, на їхню думку, латинографічна передача фірмоніма є більш конкурентоспроможною та респектабельною, ніж її традиційний кириличний варіант. Аналогічні причини популярності латинографічних фірмонімів називають також О. Белей [4] та М. Романюк [8].

Однією з особливостей використання графіки власної назви з рекламною метою її денотата можна вважати досить поширені факти виникнення гібридних, латино-кириличних українських ергонімів, зокрема: «*Sim'я apple»* (магазин), *«Step Up»* (організація), *«БатаReйка»* (магазин), *«ГалантеReйка»* (магазин), *«Kanitan»* (заклад харчування), *«Lviv Lions»* (спорткомплекс), *«Ruїн Bar»* (заклад харчування), *«Vizzavi»* (підприємство), *«Kebab House»* (заклад харчування), *«Steak House»* (заклад харчування), *«Yarovycya»* (підприємство), *«Компанія PRANA»* (підприємство), *«Компанія ВЕЕМ-Металавтопром»* (підприємство), *«IMBO»* (підприємство), *«Leopolis»* (підприємство), *«Piccolo'L»* (підприємство), *«Igroteco»* (підприємство), *«DUNA»* (підприємство), *«Трава lounge bar»* (заклад харчування), *«Цuna Craft Pub»* (заклад харчування), *«ЦicaR»* (магазин) та інші.

Включення посттоталітарної України в глобалізаційний мовний простір стало причиною до помітного зростання впливовості англійської мови, яка в багатьох субсистемах української знімної лексики витіснила російську мову.

Як слушно зауважує Б. Ажнюк, зростання в Україні присутності англійської мови є впливом глобалізації: поряд з українською та російською мовами вона стає учасником боротьби за вплив на мовну свідомість і мовну діяльність у певних комунікативних середовищах [1, с. 54].

За нашими спостереженнями, найпомітнішим використанням англійської мови у боротьбі за вплив на мовну свідомість носіїв виявляється у сфері української ергонімії посттоталітарної доби. Це стало наслідком активних економічних контактів з країнами Західної Європи, США та Канади, а також прагнення використати іноземну, зокрема англійську лексику з рекламною метою. Усі ці намагання сприяли широкому залученню англомовної лексики до джерельної бази українського фірмонімікону міста Львова сучасної доби. Засилля англомовних або латинографічних онімів вкрай негативно позначається на еколінгвальному стані українського ономастикону пострадянської доби, а також суперечить українській законодавчій базі у сфері мовного будівництва. Адже за Законом України «Про мови...» всі назви організацій, підприємств та інших структур повинні називатись українською мовою [5].

На думку відомого сербського соціолінгвіста П. Піпер, якого цікавить статус латинографічних онімів у «кириличній» Сербії, також беззастережно зараховує до глобалізаційних впливів використання латинської графіки. За словами ученого, «писемність глобалізації – це латинська графіка. Латинська графіка має політичну, фінансову, медійну та будь-яку іншу підтримку, необхідну для витіснення кирилиці. Глобалізація намагається творити світ лише однієї графіки, однієї мови, однієї субкультури, однієї ідеології, однієї псевдорелігії…» [6, с. 25].

У сфері сучасної української ергонімії глобалізаційні впливи позначаються не лише на лексичному рівні онімів, а й поширюються на процес їхнього словотворення. Так, зокрема, все частіше як в офіційно-діловому, так і публіцистичному стилях

української літературної мови українська фірмонімна лексика без огляду на її морфологічну специфіку, переводиться у розряд невідмінюваних. Хоча помилкове зарахування українських ергонімів міста Львова сучасного періоду до складу невідмінюваних іменників часто намагаються пояснити потребою та вимогами чіткої, однозначної номінації денотатів, але, на нашу думку, поширення таких неправомірних варіантів українських фірмонімів – це наслідок глобалізаційних впливів. Адже в англійській мові онімналексика зокрема ергоніми, прізвища, в т.ч. прізвища-прикметники, як і решта іменників, не відмінюються. Поширення глобалізаційних впливів і на словозміну українських онімів є вагомим свідченням свідченням їх глибинності.

Також необхідно зазначити, що особливі вияви мають глобалізаційні тенденції у сфері творення української посттоталітарної антропонімії. На думку Л. О. Белея, головними екстра-лінгвальними причинами, які впливають на український пострадянський антропонімікон, скеровуючи його розвиток у пан'європейський простір, стали лібералізація українського законодавства, що врегульовує надавання та вживання особових імен та прізвищ, утвердження тісних міжнародних контактів, у тому числі й через масову трудову імміграцію, поступова інтеграція України в європейський й трансатлантичний економічний та культурний простір [2, с. 76]».

Поява в українському антропоніміконі чужомовних (італійських, іспанських, португальських, німецьких) прізвищ є наслідком одруження українок з іноземцями та має одиничний характер. У сфері ж сучасного українського іменника, а також частково серед прізвиськ, вплив глобалізаційних тенденцій значно помітніший та активніший.

Необхідно наголосити на тому, що український іменник упродовж двох минулих десятиліть поповнився чималою кількістю чужомовних з походження, як правило, неадаптованих до фономорфемної структури української мови онімами.

Поширення глобалізаційних впливів на сферу українського іменника міста Львова посттоталітарної доби не лише суперечить традиціям українського йменування, але й нерідко породжує креольські найменування.

Як наслідок, глобалізація породжує активне використання в українському іменнику подвійних імен, що суперечить традиціям та культурі українців, наприклад: *Марія-Тетяна, Дана-Марія, Віктор-Микола, Теодор-Йосиф, Тетяна-Даяна, Ян-Максим, Валерія-Тетяна, Анна-Марія, Аліна-Марія, Богдан-Володимир, Марія-Терезія, Анна-Софія, Елеонора-Наталія, Валерія-Марія, Яна-Квітослава, Марія-Анастасія, Вікторія-Марія, Юліанна-Марія, Анастасія-Даніела, Анна-Валерія, Олександра-Марія, Олександра-Вікторія, Марія-Вікторія, Тетяна-Кароліна, Марко-Мирослав, Артем-Євпатій, Артем-Арсеній, Віктор-Владислав, Роман-Андрій, Руслан-Мар'ян.*

Необхідно зауважити на тому факті, що, окрім нетрадиційності подвійних імен для українського назовництва, написання їх також часто не відповідає правописній основі української літературної мови. Навіть ім'я Папи Римського К. Войтили в українських джерелах пишуть, як правило, помилково – *Іван Павло II*, а не *Іван-Павло II*.

Глобалізація українського іменника́ має, на нашу думку, найглибший характер, адже в процесі розвитку сучасної Україні вона ґрунтується не лише на повсякденній мовній практиці мовців, але й підтримується окремими найновішими лексикографічними працями.

Необхідно зауважити, що ні чинне українське законодавство, ні «Український правопис» не передбачають можливості використання латинської графіки як єдиної графічної системи під час передачі на письмі українських онімів. У зв'язку із своєю глобалістичною основою чималий пласт українських онімів, який до того ж активно розширюється, перебуває за межами нормативно-правового поля України, а тому за таких обставин вже самим своїм існуванням сприяє до серйозних проблем для еколінгвального стану української пропріальної лексики.

Отже, глобалізаційний вплив на розвиток українського ономастикону став помітним лише в пострадянський період його функціонування. Чимало назв, які творяться методом дублювання іншомовних слів, зокрема англомовних, є наслідком данині моди. Вкрай негативна ця тенденція на онімну субсистему, адже сприяє засміченню власної назви непотрібними та чужорідними лексемами, а також порушує естетичні та правописні норми української літературної мови. Культура слова та естетичний бік його використання є важливою складовою розвитку мови в цілому, адже відображає мовну традицію, колорит, уподобання та інтелектуальний рівень його носіїв.

Глобалізація українського ономастикону найбільшим чином вплинула на такі субсистеми української пропріальної лексики, як ергонімія, антропонімія, віртуальна онімія та зоонімія.

Незважаючи на об'єктивний характер своєї сутності, глобалізація негативно позначається на еколінгвальному стані українського ономастикону міста Львова сучасної доби, оскільки породжує проблемні зони щодо дотримання чинного національного законодавства у сфері мовного будівництва, а також ігнорує норми чинного «Українського правопису». Ми спостерегли тенденцію до того, що знімна лексика, зокрема у підсистемі творення українських фірмо німів, перенасичена латино графічними назвами, а також назвами, утвореними поєднанням латиники та кирилиці. Це грубе порушення не тільки правописних норм української літературної мови, але і прояв неповаги до власних питомо українських назв, які відображають історичну цінність, колорит та традиції українського народу.

Для нормативного творення та функціонування власних назв необхідно дотримуватись правил «Українського правопису» та врегульовувати ці питання на законодавчому рівні. Дієва мовна політика повинна сприяти нормативному функціонуванню власних назв, які б підсилювали національний колорит українського народу, а також естетику творення та вживання онімної лексики.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48–54.
2. Белей Л. Глобалізація як панівна тенденція розвитку сучасного українського антропонімікону. *Ономастика і апелятиви. Збірник наукових праць*. 2007. Вип. 30. С. 76–82.
3. Белей Л. Українські імена колись і тепер. К. : Темпора, 2010. 128 с.
4. Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород, 1999. 111 с.
5. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР (Прийнятий на X сесії Верховної Ради УРСР 11 скликання 28 жовтня 1989). К., 1991. 15 с.
6. Пипер П. Језична страна глобализације у словенским земљама. Славистика. КЊ. IX. Београд, 2005.
7. Радевич-Винницький Я. Глобалізація і мовно-інформаційний простір в Україні. Дрогобич: Коло, 2005. 16 с.
8. Романюк М. І. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст. Ужгород: Ґражда, 2007. 124 с.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 15 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: anya.burtnyk@gmail.com

martha24@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-172-175

Burtnyk A. R., Karp M. A. Lexico-semantic stylistic devices in political speeches by Bill Clinton. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 172–175.

УДК: 81'37:81'42:32:808.51

Anna R. Burtnyk,
4th year student of Philology Department of Applied Linguistics
Institute of Computer Science and Information Technology
Lviv Polytechnic National University
Marta A. Karp,
Ph. D. in Philology,
Assistant Professor of Department of Applied Linguistics,
Institute of Computer Science and Information Technology
Lviv Polytechnic National University

LEXICO-SEMANTIC STYLISTIC DEVICES IN POLITICAL SPEECHES BY BILL CLINTON

The research deals with the study of stylistic and lexical peculiarities of political speeches of American ex-president Bill Clinton. Special attention is given to the individual characteristics of the language of the orator. The novelty of the study concerns detailed analysis, classification and comparison of lexico-semantic stylistic devices based on the speeches of B. Clinton. The object of the research deals with political speeches of B. Clinton including the first inaugural speech (January 20, 1993), farewell address (January 18, 2001), speech on Democratic National Convention (July 26, 2016). The information obtained through the analysis of political speeches helps to trace the influence of the words of a politician used in one context or another in order to establish power, influence and control of the people, as well as to understand the goals and intentions of a politician. The subject of the study describes lexico-semantic stylistic devices of the speeches. The practical value of the work highlights the ability to detect and interpret the use of linguistic means in political speeches. In the paper the main features of B. Clinton's political speeches and their influence on people's opinion have been revealed.

Key words: *lexico-semantic groups, political discourse, political speeches, stylistic devices, syntactic models.*

Буртник Анна Романівна,
студентка 4-го курсу спеціальності 035 "Філологія" кафедри прикладної лінгвістики
Інститут комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національний університет "Львівська політехніка"
Карп Марта Андріївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет "Львівська політехніка"

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ БІЛЛА КЛІНТОНА

Дослідження стосується вивчення стилістичних та лексичних особливостей політичних виступів Білла Клінтона. Особлива увага приділена індивідуальним особливостям мовця. Новизною дослідження є детальний аналіз, систематизація, класифікація та порівняння лексичних та стилістичних засобів у політичних промовах Білла Клінтона. У праці застосовано три методи дослідження: теоретичний, синтетичний та метод порівняльного аналізу. Практична цінність статті полягає у вмінні виявляти та чітко тлумачити використання мовних засобів у політичних промовах. У статті розкрито основні риси та засоби, які використовуються в політичних промовах Б. Клінтона та їх вплив на думку людей.

Ключові слова*: лексико-семантичні групи, політичний дискурс, політичні промови, синтаксичні моделі, стилістичні засоби.*

Problem statement. From time immemorial people needed a leader. They always needed a person whom they can listen to. It is laid down in the human nature that there must be number one who can cope with the task of universal peace and tranquility. Nowadays politicians are said to be such leaders, moreover, famous political speeches encourage people to think – some believe in them, others do not. In any case, what we hear make us react in different ways [8, p. 9–10].

Review of recent research studies and published works on this topic. Itemised and advanced political discourse analysis first of all gives direct knowledge into desultory political practices, for example, bureau gatherings, parliamentary discussions, laws, bureaucratic reports, party purposeful publicity, media meetings or dissents by resistance groups and associations [4, p. 162–165].

These political demonstrations, occasions and procedures need description and analysis in their own right. We need to know how they are composed, organised and communicated, and what sorts of conceivable impacts they may have on the political perceptions of general society on the loose [1, p. 14–15].

When we consider politics, we consider it mainly regarding the struggle for power so as to verify specific ideas and interests and set them in motion. In this procedure, language plays a significant role. Any political activity is prepared, controlled and affected by language [6, p. 201].

Formulation of the research problem and the material of the study. The novelty of this study covers detailed analysis, classification and comparison of lexical and stylistic devices based on the speeches of Bill Clinton. In solving these tasks such research methods have been applied as theoretical, which involves the synthesis and analysis of scientific literature for the theoretical basis of the study; the method of comparative analysis for comparing lexical and stylistic devices used in speeches; the method of synthetic analysis serves to study the totality of elements that forms the system.

One of the main functions of the language is the function of communication. Using eloquence, a person is able to express his/her thoughts, give information to others, and even influence them. A person can be influenced in different ways: with help of mood, desire, preferences, reasons, gestures, actions. People are influenced by political eloquence when it is broadly broadcast in the media, for example in newspapers, on radio and television [7, p. 16].

There are certain factors using which a person can improve his/her oratory skills including psychological, linguistic, technical, pedagogical (didactic), logical ones. Technical and linguistic factors are used for information transmission. They may both strengthen and weaken information or help to interpret a piece of information. It is necessary to understand that the audience is different and depending on it an orator needs to be able to speak correctly in order to avoid misunderstandings [5, p. 10–13].

In the modern world the high level of the speech culture is an integral part of any profession. Successful public performance is impossible without deep knowledge, experience and competence, as daily activities of politicians are connected with communication in which interpersonal contacts take place. Ignorance of the principles of public performances limits the impact on public opinion. Responsibilities of politicians require both high professional competence and mastering new methods of speech communication [7, p. 45–62].

The main research material with full justification of scientific results. For our research, we have chosen three speeches by Bill Clinton: the first inaugural speech (January 20, 1993); farewell address (January 18, 2001); speech on the Democratic National Convention (July 26, 2016).

Exploring Bill Clinton's speeches, we have analysed the **vocabulary** that he often used. It can be divided into the corresponding separate groups: general political terminology, general economic terminology, idioms, legal terms (see Fig. 1). In total 158 lexical units have been analysed. Political terms are 39% of all analysed units including: 1)general words (*the world's oldest democracy, political process, power, communities, to go into politics, to change parties, declare America's independence,);* 2) official names (*Oval Office, Vice President Gore, to my Cabinet Secretaries, Government, Walter Mondale's subcommittee, Pentagon Commission, National Guard, Armed Services Committee, Almighty*); 3) special political terms (*politics appropriate, took the oath, opposition to the Vietnam War, bipartisan*).

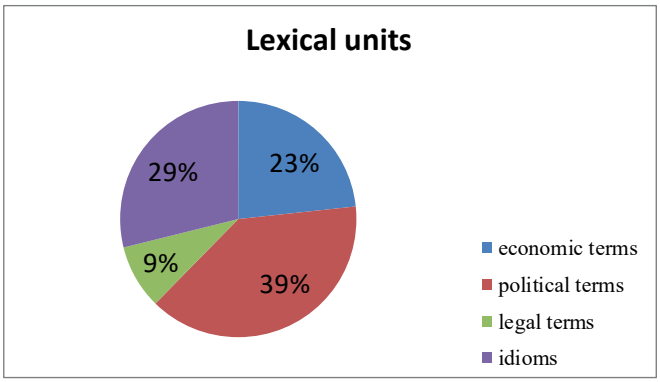

Fig. 1. Lexical units in speeches by Bill Clinton

Among the political terminology we have distinguished the following **syntactic models**: Adjective + Noun in Nominative Case, singular: *National Guard, entangling alliance*; Adjective + Noun in Nominative Case, plural: *civil rights, political issues*; Noun in the Nominative Case + Noun-prepositional construction: *forces of freedom, my days of service, forces of integration*; Noun in the Nominative Case + Adjective + Noun in Genitive Case: *era of great American renewal; President of the United States*; Verb + Noun: *declare independence, reinvent America.* It is noticeable that political terms often contain adjectives. It improves the emotional understanding of the expression: *world's oldest democracy, greater prosperity.*

General economic vocabulary takes the second place (29%). It contains the largest number of lexical units: *strong economy, incomes are rising, sales tax, low-income* [10]. Among the economic terminology, we have distinguished the following syntactic models: Adjective + Noun in Nominative Case, singular: *sales pitch, increasing inequality*; Adjective + Noun in Nominative Case, plural: *business failures, stagnant wages*; Noun in the Nominative Case + Noun-prepositional relation: *reins of leadership, the cost of living*; Noun in the Nominative Case + Adjective + Noun in Genitive Case: *record of fiscal responsibility.* Compound economic terms are often used in B. Clinton's speeches: *investment, commerce, tax exemptions, larger investments, accountability, high homeownership.*

Legal terms cover the smallest amount. Many of them are used in the everyday language: *law library, civil rights, social justice, liberal, private citizens, public service.* For example, *She was already involved in the law school's legal services project, and she*

was influenced by Marian Wright Edelman [9]. Words of general notions are used to denote human rights and freedoms or to indicate the scope of proceedings: c*rime, law enforcement, organised crime and narcotrafficking, criminal rights, law abiding citizens, civil rights movement.* We have distinguished such basic syntactic models of legal terminology as Adjective + Noun in Nominative Case, singular: *social justice*; Adjective + Noun in Nominative Case, plural: *civil rights*.

In speeches listeners often deal with expressions which meaning cannot be predicted from the meanings of the constituent words. They are so-called **idioms**. The idioms are persistent expressions which mean one concept and are indivisible. The use of idioms helps to make the language of the speaker more eloquent and versatile. Bill Clinton uses them to reveal a national colouring and express supplication, submission, or humility [3, p. 895]: *There I was in a trance just staring out the window trying not to cry, and there was Hillary on her hands and knees desperately looking for one more drawer to put that liner paper* [9].

Overall, in his speeches Bill Clinton uses various vocabulary: general political and economic terminology, legal terms and idioms. Politicians must be aware of the fact that it is necessary to speak a language that is understandable for voters. That is why in the B. Clinton's speeches there are words of everyday vocabulary, parasite words, even idioms that make speeches more emotional. In the speeches B. Clinton uses various **stylistic devices** to convince the audience.

Alliteration is a figure of speech in which the same sound repeats at the beginning of two or more words. Alliterative words are subsequent or close to each other in the text. Similar sounding word usage concentrates on a specific segment of content. Alliterative sounds make rhythm and mood and can have specific undertones [5, p. 110]. For instance, reiteration of the "m": *And I thank the millions of men and women whose steadfastness and sacrifice triumphed over depression, fascism, and communism*; "w" and "s": *Today, a generation raised in the shadows of the Cold War assumes new responsibilities in a world warmed by the sunshine of freedom but threatened still by ancient hatreds and new plagues*. The alliteration *though we march to the music of our time, our mission is timeless* motivates the audience to keep up with the time and take crucial steps. By enumerating aspects and using alliterations *increasing inequality, deep divisions* B. Clinton employs an asyndeton to arouse the reader's interest [9].

Assonance deals with repetition of vowels. Speakers use it for the same reasons as alliteration. It can affect the tone, rhythm, and mood of the speech [5, p. 110]: *We were happy for her, but sad for us to see her go* [10].

Antithesis is an opposite opinion or a contrary [5, p. 104]. In the speeches B. Clinton uses it to demonstrate that Americans have the ability to dominate over the venomous ideologies: *sacrifice triumphed over depression, fascism, and communism*. The phrase "*our friend and not our enemy*" is used to make a contrast [11].

Metaphor is a great device to help listeners to understand the content [5, p. 103]. For example, in the sentence *Today, a generation raised in the shadows of the Cold War assumes new responsibilities in a world warmed by the sunshine of freedom but threatened still by ancient hatreds and new plagues* returns us to the war in America that ended long time ago, but its effects still show themselves. Metaphor *sunshine of freedom* is used to show that everything bad ended and now is better time. Instead of its shadow, the sun raised and disposed the shadow so that people were illuminated [11]. In the sentence *When George Washington first took the oath I have just sworn to uphold, news travelled slowly across the land by horseback and across the ocean by boat* we have observed the deeper meaning – i.e. at the time of George Washington's news did not spread so quickly, but now technology has secret power [11].

Parallelism means using elements in sentences that are grammatically similar or identical in structure, sound, meaning. It adds effectiveness, and balance to the text [3]. In Bill Clinton's first inaugural speech it is used to underline the achievements of America: *Working together, America has done well. Our economy is breaking records with more than 22 million new jobs, the lowest unemployment in 30 years, the highest homeownership ever, the longest expansion in history. Our families and communities are stronger* [10].

Polysyndeton is the use of conjunctions close together for stylistic effect [3]. B. Clinton applies to it to stress that he intends to do much work for the citizens of America to minimise poverty: *Thirty-five million Americans have used the family leave law; 8 million have moved off welfare; crime is at a 25-year low* [10].

B. Clinton uses **chiasmus** *our challenges are fearsome, so are our strengths* to stress that Americans carry the quality of being courageous [11]. He also uses a **simile** *she had a childhood that made mine look like a piece of cake* to stress that someone's childhood was difficult [10].

Overall, the use of lexical and stylistic devices helps the listener understand the emotion of the speaker and imagery of the idea being conveyed. Stylistic devices give an additional or supplementary meaning, idea, or feeling [2].

Conclusions and perspectives of the study. Researching the issue of political discourse, we have come to the conclusion that the main mean of transmitting information and impact on the audience is language. Therefore, important factor of a good speaker includes his/her voice in the whole set of its capabilities and properties. In order to perform in public, an orator has to know the variety of language, its emotional influence, expressiveness, accuracy, logic of diversity. The speech of the speaker should adorn stylistic figures such as alliteration, assonance, inversion, parallelism, personification, and lexical means (comparison, synonyms, epithets, metaphors, hyperbole etc.).

Having analysed the speeches of Bill Clinton, the former President of the United States, it has been established that the politician uses a large number of political, economic terms, idioms and a few legal words. The used vocabulary is largely neutral, as it performs a nominative function. It refers to certain phenomena, processes in the field of politics, economics and jurisprudence.

In total, 158 lexical units have been identified: 62 political terms (39%); 45 economic terms (29%); 37 idioms (23%); 14 legal terms (9%). The most repetitive syntactic models are Adjective + Noun in the Nominative Case, singular; Adjective + Noun in the Nominative Case, plural; Noun in the Nominative Case + Noun-prepositional construction.

The results of the paper can be used to distinguish the basic principles of a successful political speech. The prospects for further research are due to the fact that the analysis is needed for the study of linguistic discourses to identify the role of lexico-semantic stylistic devices in political speeches.

To sum up, a political speech is more than an opportunity to parade leaders' charisma. In a country where most people live without access to digital platforms, speeches are the best way to engage them directly.

References:

1. Dijk T. What is Political Discourse Analysis? *Belgian Journal of Linguistics*. 1997. P. 52.
2. Dvornyk N. Stylistic devices of political speeches (based on Barack Obama's Political Appeals). URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30752/1/Dvornuk.pdf.
3. Holvei T. Words that come through time. The most influential speeches in the history of mankind that have changed our world. 2018. 480 p.
4. Kirvalidze N., Samnidze N. Political discourse as a subject of interdisciplinary studies. *Journal of Teaching and Education.* 2016. P. 161–170.
5. Osypova N. P., Vodnik V. D., Klimova H. P. Oratory: Tutorial for law specialty students of higher education institutions. Kharkiv: Odissei, 2006. 144 p.
6. Schaffner C. Editorial: Political Speeches and Discourse Analysis. *Journal Current Issues in Language and Society*, 3. 2010. 182 p.
7. Stets V. A., Stets I. I., Kostiuchyk M. Yu. Basics of oratory. Ternopil: Ekonomichna dumka, 1998. 60 p.
8. Zhuchkova E. V., Baklanova N. Y. Structural and lexical peculiarities of political speeches (Margaret Thatchers and Ronald Reagans speeches case study). *Molodoi uchenyi. Mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal*. P. 894–896.
9. Bill Clinton's Farewell Address. 2001. URL: https://en.m.wikisource.org/wiki/Bill_Clinton%27s_Farewell_Address.
10. Bill Clinton's Speech at the Democratic Convention. 2016. URL: http://time.com/4425599/dnc-bill-clinton-speech-transcript-video.
11. President Bill Clinton's first inauguration speech. 2017. URL: https://www.aol.com/amp/2017/01/19/president-bill-clintons-first-inauguration-speech-full-text.

Отримано: 20 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: brousls@ukr.net

inna.dovzhenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-176-180

Дячук Л. С., Довженко І. В. Особливості перекладів романів «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву» та «Закохані в книжки не сплять на самоті» французької письменниці Аньєс Мартен-Люган українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 176–180.

УДК: 81'25:821.133.1=161.2

Дячук Людмила Сергіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет
Довженко Інна Віталіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНІВ «ЩАСЛИВІ ЛЮДИ ЧИТАЮТЬ КНИЖКИ І П'ЮТЬ КАВУ» ТА «ЗАКОХАНІ В КНИЖКИ НЕ СПЛЯТЬ НА САМОТІ» ФРАНЦУЗЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ АНЬЄС МАРТЕН-ЛЮГАН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена аналізу на лексико-стилістичному та граматичному рівнях перекладів романів «Les gens heureux lisent et boivent du café» та «La vie est facile, ne t'inquiète pas» Аньєс Мартен-Люган українською мовою, виконані Леонідом Кононовичем. Особливу увагу зосереджено на відтворенні гендерних аспектів оригіналів творів. Вперше зроблена спроба аналізу гендерного відтворення при перекладі мови героя – представника нетрадиційної сексуальної орієнтації. Виокремлено лексичні та граматичні трансформації для відтворення особливостей авторського мовлення. Встановлено, що без гендерної адекватності перекладений текст втрачає належну повноту відтворення образу авторки і смислів, що породжуються текстом.

Ключові слова: *художній переклад, гендер, гендерний переклад, гендерна складова, авторське мовлення, перекладацькі трансформації.*

Liudmyla S. Diachuk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of Foreign Philology and Translation,
Kyiv National University of Trade and Economics
Inna V. Dovzhenko,
Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
of the Department of Foreign Philology and Translation,
Kyiv National University of Trade and Economics

THE PECULIARITIES OF RENDERING OF NOVELS «LES GENS HEUREUX LISENT ET BOIVENT DU CAFÉ» AND «LA VIE EST FACILE, NE T'INQUIÈTE PAS» BY FRENCH WRITER AGNÈS MARTIN-LUGAND INTO UKRAINIAN

The article deals with the analysis of lexical, semantic and grammatical levels of the novels' translations «Les gens heureux lisent et boivent du café» and «La vie est facile, ne t'inquiète pas» by Anese Martin-Lugan into Ukrainian, made by Leonid Kononovich. Particular attention is paid to reproducing the gender aspects of the original works. The need to render the images raises a number of difficulties that the translator faces. Anese Martin-Lugan's novels are full of examples of using different stylistic devices. The peculiarities of the translation of texts with means of expressiveness from French into Ukrainian with the use of certain translational transformations are examined. In general, metaphors are translated into the Ukrainian language: by a dictionary analogue, by a metaphorical word with the other image, by a metaphoric word with more expressive image. The first attempt was made to analyze gender reproduction in the translation of hero's language, who is a representative of nonstandard sexual orientation. The lexical and grammatical transformations to reproduce the features of the author's style are highlighted. It gives conclusions that the minor inaccuracies in the case of non-reproduction of lexical-grammatical and stylistic features of the author's individual style become much more meaningful when considering their gender components. These observations indicate a certain asymmetry enables to apply gender asymmetry as manipulation, deforming strategies and tactics of translation, and sometimes in case of discrepancy between the original text and translation in terms of analyzing its gender characteristics. It is established that, without gender adequacy, the translated text loses the appropriate completeness of reproduction of the author's image and the meanings generated by the text.

Key words: *literary translation, gender, gender translation, gender component, author's style, translation transformations.*

Постановка проблеми. Останні кілька десятиліть гендерне перекладознавство залишається одним із актуальних напрямків як у зарубіжних, так і в українських перекладознавчих студіях. Зростання останнім часом кількості публікацій творів французьких письменниць свідчать про нагальну потребу осмислення гендерних складових їхнього художнього перекладу.

Актуальність обраної теми зумовлена, по-перше, важливістю подальшого вивчення гендерних аспектів художнього перекладу і, по-друге, відсутністю досліджень перекладних творів відомої сучасної французької письменниці Аньєс Мартен-Люган.

Метою є висвітлення лінгвостилістичних особливостей відтворення в українських перекладах гендерних складових романів «Les gens heureux lisent et boivent du café» та «*La vie est facile, ne t'inquiète pas*».

Предметом дослідження є аналіз відтворення українською мовою лексико-стилістичних, граматичних особливостей та гендерних аспектів романів письменниці Аньєс Мартен-Люган.

Об'єктом дослідження є два романи «Les gens heureux lisent et boivent du café» та «*La vie est facile, ne t'inquiète pas*» Аньєс Мартен-Люган та їх українські переклади – «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву» і «Закохані в книжки не сплять на самоті», виконані відомим українським перекладачем Леонідом Кононовичем і видані львівським «Видавництвом Старого Лева», відповідно, у 2016 та у 2017 році.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснюється перекладознавчий аналіз романів Аньєс Мартен-Люган та їхніх українських перекладів в контексті гендерної проблематики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченням гендерних аспектів художнього перекладу в зарубіжному перекладознавстві займалися Ш. Саймон, С. де Лотбіньєр-Гарвуд, Л. Чемберлен, Л. фон Флотов, Ф. Масард'ї-Кенней, К. Маєр, С. Ж. Левін, Р. Аройо, П. Годайол, Л. Венутті, В. Леонарді, Ж. Сантаемілія, У. Еко, Ж.-М. Гуанвік, М. Волф, Ю. О. Сорокін, О. А. Бурукіна, Ю. С. Куликова, О. Б. Мойсова, Н. Ю. Корабльова, І. В. Денисова, М. В. Єліфьорова та інші. В українських перекладознавчих студіях дослідження гендерної проблематики представлені в працях О. Сизової, Т. Бідної, Л. Дячук, Н. Євтушенко, С. Засєкіна, Г. Висоцької, О. Золотарьової. Інтерес до вивчення гендерних аспектів перекладу художнього текст залишається актуальним та нагальними і сьогодні. У цьому контексті важливою видається передмова, написана Л. фон Флотов до першого номера журналу «La main de Thôt» [5], у ній окреслено перспективи сучасного гендерного перекладознавства, які вчена вбачає у фокусуванні досліджень на питаннях особливостей перекладів текстів, пов'язаних із секс–меншинами.

Виклад основного матеріалу. Аньєс Мартен-Люган – сучасна французька письменниця і психолог за освітою, свій перший роман «Les gens heureux lisent et boivent du café» опублікувала за власний рахунок 2012 року на інтернет-порталі «Amazon.com» після того, як всі французькі видавництва, до яких вона перед цим зверталася, відмовилися його друкувати. Однак, набувши швидкої популярності серед інтернет-користувачів, вже у 2013 році паризьке видавництво «Michel Lafon» друкує роман, придбавши всі права на його видання. Після цього популярність роману Аньєс Мартен-Люган лише зростає і не лише у Франції, а й закордоном: його перекладають десятками мов, кількість виданих примірників сягає 300 тисяч, а у 2015 році права на видання роману «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву» купує відомий американський кінопродюсер Гарві Вайнштейн.

Творчий доробок письменниці Аньєс Мартен-Люган не обмежується лише згаданим романом. Після здобуття визнання завдяки роману «Les gens heureux lisent et boivent du café» Аньєс Мартен-Люган досить плідно працює у літературній сфері, публікуючи кожного року у вже згаданому паризькому видавництві «Michel Lafon» щонайменше по одному роману, а саме: «*Entre mes mains le bonheur se faufile» (2014)*, «*La vie est facile, ne t'inquiète pas» (2015), «Désolée je suis attendue» (2016)*, «*J'ai toujours cette musique dans la tête» (2017), «À la lumière du petit matin» (2018), «Une évidence» (2019).*

Український читач може познайомитися з творчістю французької письменниці Аньєс Мартен-Люган не лише завдяки згаданому роману «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву», але й завдяки виданому у 2017 році «Видавництвом Старого Лева» роману «Щастя в моїх руках» («*Entre mes mains le bonheur se faufile*») в перекладі Л. Кононовича. Однак, ще більш важливо те, що наприкінці 2017 року це ж львівське видавництво надрукувало для українських читачів не просто ще один україномовний роман французької письменниці, а те, що це переклад продовження роману «Les gens heureux lisent et boivent du café», виконаний теж Л. Кононовичем під назвою «Закохані в книжки не сплять на самоті» («*La vie est facile, ne t'inquiète pas»*). Серед перекладацького доробку Л. Кононовича чотири твори письменниць: Ф. Ґен «Завтра – це кайф» (2009) та три згадані романи А. Мартен-Люган. Переклади письменників охоплюють десятки творів різних авторів, серед яких А. Вюрмсер, А. Камю, Е. Дюркгайм, Ж. Мере, Ж. Бодріяр, А. Сент-Екзюпері, М. Бланшо. На нашу думку, переклади письменниць з'являлися внаслідок «патронажного» впливу культурних інституцій – Посольства Франції та Французького Інституту в Україні.

Це одна драматична історія, яка в решті-решт отримує щасливе завершення. Все ж, певні відмінності відразу ж помітні у викладі основної сюжетної лінії при порівнянні першої та другої частини дуології, незважаючи на те, що обидві вони насичені жіночими переживаннями, пов'язаними з втратою найближчих людей, спогадами про них, коханням минулих днів та сьогодення, неминучими повсякденними життєвими клопотами, думками про майбутнє.

Коротко сюжет першого роману «Les gens heureux lisent et boivent du café» можна охарактеризувати, як сповідь жінки, яка втратила сенс життя після аварії, в якій загинули чоловік та маленька донька головної героїні роману – Діани. Цілковита пустота, емоційне знебарвлення у ставленні до всього і всіх, що оточують героїню, надовго поглинають Діану і не дають їй можливості змиритися із важкою втратою близьких людей і усвідомлювати гірку реальність її нового життя. Аби втекти від цього, побути на самоті і розібратися в собі Діана залишає Париж і перебирається до невеличкого ірландського містечка, де поступово починає по-новому жити, кохати і відчувати. В результаті Аньєс Мартен-Люган переконує читача в тому, що людина не лише може, але й повинна долати найгірші трагедії і жити по-новому знову.

Загалом, можна сказати, що перша частина, назвемо так: «Історії Діани» у викладі Аньєс Мартен-Люган сприймається як досить самодостатній, завершений літературний твір. Однак, таке відчуття відразу зникає після прочитання продовження – роману «*La vie est facile, ne t'inquiète pas»*. Насамперед, на наше переконання, помітним стає контраст кольорів: з самого початку і практично до самого завершення розвиток подій в романі «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву» відбувається на темно-сірому фоні, який створюють: жіноча біль, переживання, практично суцільний смуток і кричуща безвихідь, в якій перебуває наша головна героїня Діана. Навіть, здавалося б, повернення до життя, його поступове переосмислення не наводить читача на думку про остаточне моральне та духовне зцілення Діани, яке допоможе їй повноцінно жити далі.

У художній літературі широко застосовуються різноманітні стилістичні засоби, які надають мові виразності, експресивно-емоційного забарвлення. Наше дослідження присвячено розгляду перекладацьких проблем на матеріалі творів А. Мартен-Люган, тому увагу буде зосереджено на тих стилістичних прийомах, які виступають домінантами авторського стилю та відповідно потребують особливого підходу до їх відтворення при перекладі.

Вказану сіро-кольорову гаму особливо гармонійно доповнює не надто барвиста природа Ірландії та сумно-дощова погода, які є невід'ємною частиною життя та почуттів Діани під час її першого візиту до цієї країни. Таким чином, характерним для художніх творів А. Мартен Люган є їх образність, тому при перекладі передача стилістичних засобів набуває особливого значення.

«Je fermai les yeux, ***bercée par le bruit des vagues*** *qui s'échouaient à quelques mètres de moi»* [9].

«Я сиділа, заплющивши очі, ***заколисана хлюпанням бурунів****, що розбивалися до берега за кілька метрів від мене»* [7, с. 45].

У наведених прикладах відразу ж спостерігається авторська манера перекладу Леоніда Кононовича – надати більшої виразності та подекуди більшої експресії перекладному тексту, які жодним чином не спотворюють французький оригінал, а навпаки – збагачують мовними фарбами український переклад. Так, з наведених прикладів видно, як Л.Кононович французький метафоричний вираз «***bercée par le bruit des vagues***» («*шум хвиль*») передає за допомогою українського словосполучення «***заколисана хлюпанням бурунів***». Якщо слово «***хлюпання***», хоч і з більш вузьким значенням, пов'язаним з водою або будь-якою рідиною, в даному випадку передає лексико-семантичне значення французького оригіналу слова «***bruit***», то українське слово «*бурун*» вже несе в собі певний семантичний відтінок, що означає не просто «*хвилю*», а «*навальну пінисту хвилю*» [1]. Цей метафоричний вислів відтворено у перекладі за допомогою збереження метафори з конкретизацією значення з метою підсилити образ в українському перекладі. Таким чином, український перекладач надає дещо більшої експресії перекладному тексту, намагаючись тим самим підкреслити почуття розпачу і відчаю головної героїні Діани.

Було виокремлено багато прикладів перекладу метафоричних виразів, що зберігають образ і значення оригіналу:

*«****Le vent maltraitait ma peau*** *et faisait couler quelques larmes,* ***mes poumons s'emplissaient d'oxygène iodé****»* [9].

*«****Вітер шмагав моє обличчя*** *і витискав сльози,* ***легені спрагло пили йодисте повітря****»* [7, с. 45].

«Allongée sur la grève, je fixais la mer déchaînée; ***la pluie martelait mon visage, le vent et le sable le cinglaient*** [9].

«Уклавшись на гальці, я втупилася в розбурхане море. ***Дощ молотив по обличчю, вітер жбурляв пісок*** *у вічі* [7, с. 58].

Персоніфікації ***le vent maltraitait ma peau*** та ***la pluie martelait mon visage*** відтворені у перекладі за допомогою збереження того самого метафоричного образу ***вітер шмагав моє обличчя*** та ***дощ молотив по обличчю***.

В певній мірі сіру кольорову гаму можна спостерігати і в плані характеристик ряду інших головних героїв, яких ми бачимо у «Щасливих людях»: особливий негативізм та неприязнь практично до самого кінця згаданого роману у Діани викликає кремезний ірландський чоловік на ім'я Едвард, якого вона часто наділяє численною кількістю різноманітних і не надто позитивних епітетів:

«C'était forcément ***le genre de mec*** *à aller* ***boire un verre*** *pour se calmer»* [9].

«Адже мій ***сусіда – з тих молодиків****, які йдуть* ***хильнути чарчину****, щоб заспокоїтися»* [7, с. 56].

«Il était encore plus renfrogné que d'habitude, j'avais vraiment dû ***lui taper sur les nerfs****»* [9].

«Едвард був ще похмуріший, ніж завжди. Певне, я таки добряче ***хвоста йому вкрутила****»* [7, с. 56].

«Sans plus de manières, ***il se détourna****, siffla son chien et partit au fond du jardin»* [9].

«Навіть не думаючи про чемність, ***цей бевзь одвернувся****, свиснув псові й попрямував у садок»* [7, с. 44].

У наведених прикладах чітко простежується тенденція українського перекладача до вживання у перекладі більш стилістично маркованої лексики, аніж в оригіналі тексту. Ще більшого стилістичного забарвлення Л. Кононович досягає завдяки використанню маловживаних українських слів та виразів, що надає перекладному тексту особливого українського звучання. Помітно, що навіть на рівні французького словосполучення ***«boire un verre»*** Л. Кононович намагається надати йому більш виразного звучання, перекладаючи його українським фразеологізмом «***хильнути чарчину***». Отже, перекладач використовує українські фразеологізми для підкреслення реакції героїв на певні обставини та додає експресії, гіперболізації у порівнянні з оригіналом.

Разом з тим, французький фразеологічний вираз «***taper sur les nerfs***» Л. Кононович не передає досить вдалим, на нашу думку, українським фразеологізмом «***діяти на нерви / грати на нервах***», а відтворює за допомогою виразу «***вкрутити хвоста***», вдаючись до контекстуальної заміни при перекладі, хоча це і не відповідає по значенню французькому фразеологізму, але з достатньою точністю передає його зміст у даному контексті.

Перекладацький аналіз романів показав, що у текстах зустрічається велика кількість лексичних одиниць розмовного стилю:

«Je grimpai dans ma voiture. Je devais trouver ***ce mufle*** *et lui faire comprendre à qui il s'adressait. Très vite, je repérai son tas de boue garé devant le pub. Je pilai, sautai du véhicule et entrai dans le bar comme une furie. Je scannai la pièce pour repérer ma cible. Tous les regards convergèrent vers moi. Sauf un»* [9];

«Я сіла до авта. Зараз знайду ***цього гевалда*** *і дам йому добрячих чортів – нехай знає, з ким зв'язався! Незабаром я угледіла його забрьохану лайбу біля шинку. Загальмувала, вилізла з авта і вдерлася до бару – люта, мов фурія. Роззирнулася, шукаючи свою жертву. Всі погляди звернулися на мене, крім одного»* [7, с. 46];

«Je n'ai besoin de rien. Il me claqua la porte au nez. Je restai devant un long moment. ***Quel con, ce mec****»* [9];

«Нічого мені не треба, – відрізав і грюкнув дверима мені перед носом. ***Дурнуватий чолов'яга****»* [7, с. 62].

На особливу увагу заслуговує підбір Л. Кононовичем лексико-семантичних відповідників для відтворення тих вульгаризмів та розмовних слів, якими Аньєс Мартен-Люган наділяє Едварда: «***ce mufle***» – «***цього гевалда***», «***Quel con, ce mec***» – «***Дурнуватий чолов'яга***». Більше того, Л.Кононович навіть вдається до певної гіперболізації негативних рис згаданого ірландця, вживаючи лайливу лексику по відношенню до нього у тих випадках, коли в оригіналі французького тексту вона відсутня: «***il se détourna***» – «***цей бевзь одвернувся***».

Однак, подібна гіперболізація не сприймається чимось негативним на фоні намагання українського перекладача, як видно із вже наведених прикладів, українізувати розмовно-літературну мову перекладу. Українська лексема «***бевзь***» належить до синонімічного ряду таких слів, як: «*вайло, йолоп, бовдур*». Те ж саме стосується і слова «*гевал*»/«*гевал*», яке означає: «*велика неповоротка, незграбна людина*», (*грубе*) «*некультурна людина*» [1]. Тут для перекладу лексичних одиниць зниженого регістру перекладач використав спосіб синонімічної заміни для досягнення аналогічного впливу на читача із врахуванням стилістичного навантаження і емоційного забарвлення розмовної лексики.

Образ Едварда, його взаємовідносини з Діаною, як і поступова зміна ставлення до нього головної героїні, не лише пронизують і пов'язують між собою обидва романи Аньєс Мартен-Люган, але є особливо показовими з точки зору відтворення чи не відтворення Л. Кононовичем всіх авторських лексико-семантичних та стилістичних задумів французької авторки. Використані авторкою стилістичні прийоми створюють систему образів, тому їх відтворення необхідне для досягнення адекватності перекладу на стилістичному рівні.

Аналізуючи український переклад, складається враження, що Л. Кононович намагається надати чи не кожному його реченню суто українського звучання, часто використовуючи маловживану і давно забуту українську лексику:

«*Il faut savoir ce que tu veux. Soit* ***mes cabrioles****, soit tes parents»* [9];

«*То ти визначся, про що нам балакати – чи про мої* ***фортелі****, чи про твоїх батьків»*[7, с. 16];

«Félix n'était pas avare en détails ***graveleux****»* [9];

«*Фелікс не вдавався у деталі, тим паче* ***скабрезні****»* [7, с. 16].

В наведених прикладах заміна слова «***фортелі»*** на такий синонім, як «*витівка»*, а слова «***скабрезний»*** на «*непристойний»* чи «*соромітницький»*, за нашою оцінкою, не несла б у собі жодної лексико-семантичної втрати для точності відтворення французького оригіналу. Все ж вживання перекладачем саме цих слів надає перекладному твору питомо українського звучання. Таким чином, відчувається застосування перекладачем методу одомашнення.

Все ж не завжди Л. Кононович вдається до більш експресивного відтворення авторського мовлення у своїх перекладах. Наявні випадки, коли український перекладач, навпаки, нівелює авторську мовленнєву експресію, не відтворюючи її повністю, або надаючи їй дещо іншої стилістичної маркованості. Показовим, на нашу думку, в цьому плані є уривок, взятий з другого роману французької письменниці «Закохані в книжки не сплять на самоті», в якому Аньєс Мартен-Люган саме розповідає про одного із друзів, яких Діані сватав її найщиріший друг Фелікс і у стосунках з якими він намагався повернути Діану до звичайного життя, в якому вона змогла б віднайти себе. Одного разу на її життєвому шляху трапився «*champion du bio et de la vie saine*» («*чемпіон здорового способу життя*»), який довго розповідав Діані про її шкідливі звички. Не довго думаючи, Діана характеризує згаданого «чемпіона» їдким розмовним виразом:

«***Ce babos en tongs*** *m'avait déclaré de façon très naturelle que mon hygiène de vie était désastreuse, que je finirais stérile et qu'inconsciemment je devais chercher à flirter avec la mort»* [8];

«***Той пришелепок*** *цілком поважно торочив, що мій спосіб життя неодмінно призведе до лиха, що я стану безплідною, та й узагалі, що підсвідомо заграю зі смертю»* [6, с. 5].

Визначення слова «***babos***» у французькому словнику, поставлено в один синонімічний ряд разом з такими словами та виразами, як: *un babos et un baba-cool, un hippie* [2]. В той же час слово «***tongs***» французький словник «Larousse» визначає, як: *chaussure de plage en matériau plastique léger, composée d'une semelle et d'une bride en V* [3]. Навіть дослівний переклад даного виразу – «*хіпі в капцях*» – передавав би, на нашу думку, повноту авторського сарказму, з яким Діана ставилася до свого чергового кавалера і якого ми не помічаємо в перекладному виразі «*той пришелепок*». Для перекладу було застосовано семантичний відповідник, більш нейтральний за своїми стилістичними ознаками.

Подекуди Л. Кононович не завжди вдається до точного відтворення у своїх перекладах граматичних конструкцій та форм французького оригіналу. Так, одного разу Діана, насоливши нестерпному Едварду, шалено радіє з цього приводу, пританцьовуючи та співаючи «*на все горло/зі всієї сили*». Розглянемо приклад, який ілюструє трансформацію вилучення певних елементів речення:

«*J'exultais* ***en dansant et en chantant à tue-tête****»* [9];

«*Я казилася шалено»* [7, с. 56].

Л.Кононович не намагається деталізувати те, як саме «казилася» Діана, лише вказуючи, що це було «шалено».

Певної мінімізації авторської експресії можна спостерігати і в інших прикладах неточного відтворення граматичних конструкцій оригіналу при перекладі українською мовою:

«*Ton frigo, c'est* ***pire que*** *le désert de Gobi»* [9];

«*Твій холодильник –* ***ніби*** *пустеля Гобі»* [7, с. 15].

Звичайно, що пустеля Гобі має значну і просто вражаючу «пустоту», однак, за висловом Аньєс Мартен-Люган, холодильник у Діани був не просто «схожим на пустелю Гобі», а «ще гіршим» за неї.

Якщо в наведених прикладах вказані перекладацькі неточності не несуть надто масштабного спотворення авторського задуму, то в наступних проаналізованих нами прикладах ці неточності, на нашу думку, є значніші, оскільки вони пов'язані з невідтворенням гендерних особливостей французького оригіналу та авторської думки Аньєс Мартен-Люган.

Читаючи перший з виданих французьких романів «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву», переживання головної героїні від втрати своїх двох найближчих людей поділяється на дві складові: туга за донькою і за чоловіком. Показовим, наприклад, в плані акцентування авторкою почуттів Діани до свого загиблого чоловіка є намагання зберегти його у своїй пам'яті за допомогою його речей: вона місяцями їх не зачіпає, сама носить одяг Колена, щоб все це їй постійно і всюди нагадувало про нього:

«Je venais de m'enfermer dans la salle de bains pour prendre une douche, quand j'entendis Félix revenir. Dans la pièce, un grand drap recouvrait le miroir, toutes les étagères étaient vides, à l'exception des bouteilles de parfum de Colin. ***Plus aucun artifice féminin****, plus de maquillage, plus de crêmes, plus de bijoux»* [9];

«Я вже збиралася в душ, коли до квартири знову зайшов Фелікс. Та нехай уже. Дзеркало у ванній було затулене простирадлом. Усі полички порожні – ніякої косметики, кремів та прикрас. Тільки пляшечка Коленових парфумів» [7, с. 14].

Аналізуючи оригінал вказаного уривка та його український переклад, відчувається, наскільки сумніші почуття охоплюють Діану у ванній кімнаті в оригіналі, аніж в перекладі Л.Кононовича. У викладі останнього немає такої відчутної опозиції «чоловіче-жіноче», яку заклала у своєму тексті А. Мартен-Люган. В оригіналі дуже чітко відчувається, що у ванній кімнаті Діани на полицях не просто нічого немає, окрім «*пляшечки Коленових парфумів*». Там «немає ніяких жіночих речей», а саме: ні макіяжу, ні кремів, ні біжутерії. Тобто речей, яких зазвичай більше, а ніж чоловічих. Прийом опущення у перекладі призводить до втрат у перекладі.

Іншим надзвичайно цікавим персонажем для аналізу точності відтворення з гендерної точки зору його поведінки та мови в обох романах А. Мартен-Люган є вірний її друг, компаньйон і представник нетрадиційної сексуальної орієнтації Фелікс. Він часто розповідає Діані про свої любовні пригоди, які Л. Кононовичу інколи не вдається точно відтворити з урахуванням їх гедерно маркованих особливостей:

«*Il commence à me faire pitié ce pauvre garçon. Tu le fais mariner alors que* ***tu le regardes avec des yeux de merlan frit****. Je le vois bien, tu passes ta journée à te languir de lui, tu bégaies quand il arrive…* ***Qu'est-ce que tu attends pour lui sauter dessus?****»* [8];

«Мені вже шкода цього сердешного хлопчину. Ти маринуєш його, а ***він дивиться на тебе, мов кіт на сало****. Я ж бачу, як ти сохнеш без нього цілісінький день, а як він приходить, то аж затинаєшся…* ***Пора вже вкласти його в ліжко, на що ти чекаєш?****»* [6, с. 43].

Насамперед необхідно відзначити, що в оригіналі речення «*Tu le fais mariner alors que* ***tu le regardes avec des yeux de merlan frit****.*» А.Мартен-Люган за допомогою фразеологізму «***regarder avec des yeux de merlan frit***» підкреслює, що Фелікс «*маринує сердешного хлопчину, кокетливо поглядаючи/дивлячись на нього*». В дійсності з оригіналу речення читачеві невідомо, як саме цей хлопець дивиться на Фелікса і тим паче не як «***кіт на сало***», що, згідно з визначенням «Словника української мови», означає: *дивитися ласо або заздрісно на когось, що-небудь* [1].

В іншому випадку при відтворенні речення «***Qu'est-ce que tu attends pour lui sauter dessus?***» Л. Кононович за допомогою виразу «***вкласти в ліжко***» передає його значення – перейти до сексуальних стосунків. Однак, в даному випадку відсутня гендерно експресивна деталізація, яку несе в собі авторський вираз «***lui sauter dessus***», що означає: *(на)кинутись на кого-небудь, звалитися кому-небудь на голову* [4, с. 854]. Спосіб відтворення гендерних конотацій оригіналу, які зазнали інтенсифікації у цільовому тексті, призвели до певної асиметрії та спричинили втрату фемінних і маскулінних характеристик ідіостилю авторки.

У проаналізованих нами перекладах двох романів А. Мартен-Люган найбільшим проявом невідтворення гендерної складової задуму французької письменниці, на наше переконання, є зміна Л.Кононовичем назви другого роману А. Мартен-Люган «*La vie est facile, ne t'inquiète pas*» на *«Закохані в книжки не сплять на самоті»*. Це, скоріш за все, є копією назви, взятої з російськомовного варіанту перекладу даного роману «Влюбленные в книги не спят в одиночестве», виконаний Наталією Добробабенко і виданий в Росії у 2015 році. Задум подібної зміни назви можна аргументувати лише наміром російської перекладачки та її українського колеги таким чином показати, що роман «*La vie est facile, ne t'inquiète pas*» («*Життя легке, не переймайся/турбуйся*» – наш переклад) є другою частиною, тобто продовженням, саме «Щасливих людей» («Les gens heureux lisent et boivent du café»). Все ж французький оригінал, за нашою оцінкою, несе в собі дещо інший авторський задум. Якщо перший роман А. Мартен-Люган можна охарактеризувати як роман-страждання, роман-біль, то вже із самої назви другого роману «*La vie est facile, ne t'inquiète pas*» («*Життя легке, не переймайся/турбуйся*») авторка заздалегідь налаштовує читача на щасливий кінець, який не полягає в тому, що Діана знайде когось собі із чоловіків. Основний задум А. Мартен-Люган, який вона хотіла донести до читача – показати, що головна героїня обох романів Діана, подолавши далекі шляхи роздумів, переживань та страждань, врешті-решт знаходить не просто чоловіка для подальшого життя, вона знаходить себе в цьому житті.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В статті визначені особливості перекладу двох романів А. Мартен-Люган виконанних Л. Кононовичем. Аналіз текстів-перекладу книг «Щасливі люди читають книжки і п'ють каву» і «Закохані в книжки не сплять на самоті» А. Мартен-Люган дають змогу зробити висновок, що незначні неточності у випадку невідтворення лексико-стилістичних та граматичних особливостей авторського мовлення набувають значно більшого смислового значення при врахуванні їх гендерних складових. Наведені спостереження свідчать про певну асиметрію, а інколи й невідповідність перекладу оригіналу з точки зору аналізу його гендерних особливостей.

У статті зроблена спроба аналізу гендерного перекладу поведінки та мови героя – представника нетрадиційної сексуальної орієнтації. Урахування гендерних аспектів перекладу є дуже важливою і складною перекладацькою проблемою. Отже, важливість звернення перекладачами уваги на гендерні складові перекладу в даному випадку, на нашу думку, набуває ще більшої ваги, бо без гендерної адекватності перекладений текст втрачає належну повноту відтворення образу авторки і смислів, що породжуються текстом. Отже, поставлена проблема потребує подальшого вивчення та вдосконалення.

Література:

1. Словник української мови: у 11 т. К. : Наук. думка, 1973. URL: http://www. http://sum.in.ua/.
2. Dico 2 Rue: Le dictionnaire des mots et expressions d'argot français. URL: http://www.dico2rue.com/
3. Larousse. URL: http://www.larousse.fr/
4. Larousse: Французько-український словник. Українсько-французький словник [Текст] = Larousse Français-Ukrainien dictionnaire. / [голов. ред. В. Бусел]. К. : Ірпінь: Перун, 2011. 1504 с.
5. Flotow von L. Preface de «La main de Thôt» №1, 04/11/2013 / Luise von Flotow. URL: e–revues.pum.univ–tlse2.fr/.../article.pdf.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. *Мартен-Люган, Аньєс*. Закохані в книжки не сплять на самоті / пер. з фр. Л. Кононович. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 240 с.
7. *Мартен-Люган, Аньєс*. Щасливі люди читають книжки і п'ють каву / пер. з фр. Л. Кононович. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 160 с.
8. *Martin-Lugand, Agnès.* La vie est facile, ne t'inquiète pas. Editions Michel Lafon – Paris, 2015. 320 p. URL: http://ekladata.com/9MaG5L5ST9c5oQQrKPBExB5Ak1E/Agnes_Martin-Lugan_-_La_vie_est_facile_ne_t_inqui_.pdf.
9. *Martin-Lugand, Agnès.* Les gens heureux lisent et boivent du café. Editions Michel Lafon – Paris, 2013. 208 p. URL: http://www.kkoworld.com/kitablar/anyes-marten-luqan-xosbext-insanlar-kitab-oxuyur-ve-qehve-icir-kko-fra.pdf

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: antinomy@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-181-184

Кобута С. С. Прагматичні функції стилістичних засобів у авторських відступах у романі Річарда Олдінгтона «Смерть героя». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 181–184.

УДК: 811

Кобута Світлана Степанівна,
кандидат філологічних наук, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У АВТОРСЬКИХ ВІДСТУПАХ У РОМАНІ РІЧАРДА ОЛДІНГТОНА «СМЕРТЬ ГЕРОЯ»

У статті визначаються особливості авторського використання стилістичних засобів у авторських відступах у романі Річарда Р. Олдінгтона «Смерть героя». Особлива увага приділяється не самому факту використання стилістичних засобів, а розкриттю імпліцитної інформації, котра криється в них. Досліджується роль стилістичних засобів у формуванні читацького сприйняття загального тла та історичних обставин роману, опису його персонажів та основних подій. З'ясовується роль стилістичних засобів як виразників ставлення автора до подій. Акцентується прагматична роль авторських метафор, гіпербол, епітетів та алюзій в характеристиці особистості.

***Ключові слова**: Річард Олдінгтон, прагматичний аспект, стилістика, літературна та мовна інтерпретація, імплікація, алюзія, метафора, епітет, гіпербола.*

Svitlana S. Kobuta,
PhD of Philological Sciences, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

PRAGMATIC FUNTIONS OF THE STYLISTIC DEVICES IN THE AUTHOR'S SPEECH (ON THE MATERIAL OF «DEATH OF A HERO» BY RICHARD ALDINGTON)

The article dwells on the peculiarities of the author's usage of different stylistic devices. Richard Aldington uses a variety of lexical and grammatical stylistic devices in his outstanding novel «Death of a Hero». He is trying to implicitly show his readers his real attitude towards the setting hos novel takes place in. The author constantly leads an indirect dialogue with his readers in order to make them understand the real course of events, but instead of addressing them directly and persuading them to take his point of view as a truly accurate one, Richard Aldington uses a whole range of creative metaphors, similes, hyperbolas, allusions, epithets, parallel constructions and other stylistic devices to convey the true meaning of what he describes. His usage of figures of speeches serves a double purpose: a stylistic one, i.e. to beautify the text and make it linguistically and literary rich, and a pragmatic one, i.e to serve as a source of additional information. The article makes an attempt to find the correlation between these two functions and to come to the conclusions concerning their role in the author's speech of the novel as an additional source of information.

***Key words**: Richard Aldington, pragmatic aspect, stylistics, literary and linguistic interpretation, implication, allusion, metaphor, epithet, hyperbole.*

У романі Річарда Олдінгтона «Death of a Hero» поняття оповідача не є чітко визначеним, він не фігурує як окрема особистість, його поява у епізодах роману є імпліцитною, що дає підстави асоціювати оповідача власне з автором. Авторська мова є надзвичайно іронічною, подекуди навіть цинічною, вона сприяє розкриттю справжнього ставлення Р. Олдінгтона як до своїх героїв, так і до соціальних умов та історичного періоду, на тлі якого розгортається сюжет.

Імпліцитній критиці піддаються традиційний спосіб життя середнього класу англійців кінця XIX – початку XX століття, зокрема священний інститут шлюбу «*And then they had luv. They luved each other. Luv was enough, luv covered a multitude of ignorances, luv would provide, luv would strew their path with roses and primroses. Luv and God. In an 1890 marriage there was such a lot of Luv and god that there was no room for common sense, or common sex knowledge, or any of the knowledge we vile modern decadents think necessary in men and women»* [5, с. 46]. Акцент у даному випадку зроблений на фонетичний засіб – навмисне спотворення та неодноразове повторення слова "love", яке, у наданій йому формі *luv,* має передавати зневажливе ставлення автора до цього поняття, як дешевого замінника справжньої любові. Надзвичайно іронічною є алюзія на біблійні гіперболічні метафори *covered a multitude of ignorances, luv would strew their path with roses and primroses* як символи обмеженого пуританського світогляду, за якого можливе лише вузьке трактування прописних істин і не прикладається навіть мінімум зусиль для втілення бажань у реальність. Автор гіперболізує обмеженість довоєнного покоління англійців *no room for common sense, or common sex knowledge, or any of the knowledge*, акцентуючи на тому, що їхня сліпа відданість традиції у більшості випадків приводила до неспроможності знайти щастя у шлюбі. Саркастичний відтінок отримують епітети *vile modern*, негативна конотація яких повністю нівелюється у даному контексті, імліцитно підкреслюючи, що нове не завжди погане, а іноді просто є наступним кроком у необхідній еволюції людства.

Критика Р. Олдінгтона поширюється не лише на ілюзію любові, через яку вступають у шлюб, але й на неконтрольоване дітонародження із врахуванням того факту, що переважно цих дітей ніхто особливо не бажав «*A man and a woman who can do nothing else can always have children, and, if they are legally married and are able to support their progeny, there seems no end to the amount of begetting they may do and the laurel crowns of virtue to which they are thereby entitled*» [5, с. 64]. Метонімія *A man and a woman*, котра в даному випадку є формою узагальнення, зайвий раз підкреслює, що автор звинувачує не конкретний прошарок населення, але всіх і кожного, хто сповідує такий тип світогляду. Гіпербола *can do nothing*, яка вдало поєднана у антитезу із *can always have children*, акцентує на непристосованості більшості молодих подружь до життя, на їх невмінні та небажанні реалізувати себе, і це все загалом створює іронічно-комічний ефект. Наступна гіпербола *no end to the amount of begetting* надає попередньому висловлюванню виразнішого звучання, прирівнюючи людей до нерозумних тварин, в яких відсутність інтелекту компенсується здатністю до розмноження, але фінальним акордом виступає сповнена

іронії метафорична алюзія на лаври за доброчесність *the laurel crowns of virtue*, за допомогою якої Р. Олдінгтон показує, що більшість не лише не розуміє наскільки хибним є їх спосіб життя, але й претендує на шану і повагу, вважаючи своєю основною заслугою народження потомства. Слід зазначити, що Р. Олдінгтон неодноразово порушує питання небажаного народження – небажаного самою дитиною.

Окрему увагу автора привертає неприйняття традиційним суспільством людей із потягом до мистецтва, незалежно від наявності чи відсутності у них таланту «*Thank God … an English family can still be relied upon to present a united front against any of its members indulging in obscene pursuits of Literature or Art…The great English middle-class mass, that dreadful squat pillars of the nation, will only tolerate art and literature that are fifty years out of date, eviscerated, de-testiculated, bowdlerized, humbuggered, slip-slopped, subject to their anglisized Jehovan»* [5, с. 54]. Метафоричний опис ситуації різко контрастує із справжнім ставленням Р. Олдінгтона до проблеми і це передається за допомогою контекстуальної іронії. Особливу роль відіграють оригінальні авторські епітети *eviscerated, de-testiculated, bowdlerized, humbuggered, slip-slopped,* які межують з вульгаризмами, і передають усю глибину презирства автора до предмета розмови, а також черговий раз зачіпають неадекватну, на його думку, релігійність англійців. Р. Олдінгтон намагається окреслити можливі шляхи для талановитих особистостей і його висновок невтішний «*You may escape for a time. You may think you can compromise. You can't. You've either got to lose your soul to them or to have it smashed by them. Or you can exile yourself*» [5, с. 55]. Паралельні конструкції імпліцитно вказують на те, що кожен попередній спосіб, як і наступний, приречений на поразку, про що свідчить антикульмінація *You can't*. Метафора *lose your soul to them* набуває особливо трагічного значення, оскільки вказує на найгірший, з точки зору Р. Олдінгтона, вихід із ситуації. Вона може розглядатися як традиційна біблійна алюзія на пекло, але в даному випадку провина приречених полягає лише в їхньому нонконформізмі та прагненні до самовираження, а пекло – це втрата таланту, необхідність стати одним із сірої маси, яка нищить все, що перебуває поза її розумінням.

У той же час Р. Олдінгтон визнає, що більшість «молодих талантів» страждала графоманією і частіше займалася імітацією діяльності, аніж самою творчістю, хоча їм це не заважало вважати себе елітою «*The ceaseless babble of petty talk about petty interests irritated and bored him (George)…So this was Upjohn's 'only intelligent group in London'! If this is 'intelligence', then let me be a fool for God's sake. Better the great octopus ennui outside than this jelly-fish tentacles stinging with conceit, self-interest, and malice»* [5, с. 106]. Повтор епітета *petty* поряд із звуконаслідувальною гіперболічною метафорою *ceaseless babble* передають читачеві справжню атмосферу званих вечорів для бомонду, де присутні більше пліткували, ніж висловлювали новаторські ідеї. Наступна гіпербола *Upjohn's 'only intelligent group in London'* має комічний відтінок, оскільки дозволяє досить точно змалювати марнославний і недалекий портрет власне містера Апджона – типово представника «творчого кола». Р. Олдінгтон усіляко намагається підкреслити свою зневагу до подібних компаній, вживаючи протиставлення *intelligence – a fool.* Фінальне поширене порівняння дозволяє стверджувати, що представники бомонду були дуже лицемірними і не заслуговували елементарної поваги, оскільки навіть не мали мужності критикувати когось відкрито, надаючи перевагу обмовлянню за спиною, про виразно говорить метафора *stinging with conceit, self-interest, and malice*. Більше того автор протиставляє концепти *octopus* та *jelly-fish*, надаючи перевагу неприкритій агресії і відвертому суперництву, що уособлює восьминіг перед аморфністю та пасивністю медузи, здатної на дрібну злість.

Р. Олдінгтон вважає, що насправді суспільству не так вже й потрібна величезна кількість реакційних митців, адже середньостатистичний громадянин рідко коли цікавиться досягненнями в мистецтві і ще рідше здатен відрізнити один стиль від іншого. Він впевнено моделює ситуацію їх зникнення «*If all the artists and writers of the nation were suddenly obliterated by some plague of Egypt, some legitimately vengeful angel, most people would be totally unaware that they had suffered any loss, unless the newspapers made a fuss about it. But let the journeymen bakers go on strike for a fortnight».* Алюзії на кару єгипетську та ангела помсти демонструють справжнє ставлення автора до псевдомитців, вважаючи, що за свою творчість вони не заслужили нічого кращого за забуття чи показове покарання. У той же час він імпліцитно вказує, що на свідомість його сучасників найбільший вплив мала преса, тобто масова культура і в цьому полягає іронія ситуації. Ще однією алюзією є згадка про альтернативний страйк пекарів, адже правило «хліба та видовищ» ніхто не відміняв, і люди більше схильні думати про хліб у всіх сенсах цього поняття, аніж про «високе мистецтво» «*If I were a millionaire it would amuse me to go about giving high-minded artists five-hundred pounds a year to shut up. The suggestion is not copyright*» [5, с. 120]. Залишаючись до кінця цинічним, Р. Олдінгтон вважає, що творчій верхівці слід платити за те, щоб вони нічого не робили, оскільки, очевидно, результати їх старань перевершують найгірші авторські сподівання.

Продовжуючи роздуми на тему домінантності повсякденного над вічним, тобто протиставлення мистецтва та щоденних турбот, Р. Олдінгтон пояснює, що «*But in all our little arrangements on this satellite of the Sun, we are apt to forget – among a multitude of other things – two important facts. We are the inhabitants of the planet who keep alive only by a daily consummation of the material products of that planet; we are members of a crude collective organization which distributes these essential products in accordance with certain bizarre rules painfully evolved from chaos by primitive brains»* [5, с. 61]. Літота *our little arrangements* демонструє, що у масштабах всесвіту прагнення митців бути оригінальними є абсолютно непомітним, оскільки не входить в категорію глобального, що підкреслюється зумисним перифразом *this satellite of the Sun.* Епітети *daily, material* та *essential* акцентують увагу читача на тому, що більшість людей надають перевагу матеріальному над духовним, і труднощі їх повсякденного життя, описані метафорою *bizarre rules painfully evolved from chaos by primitive brains,* де особливо експліцитну іронічну роль виконують епітети *bizarre* та *primitive*, грають першу скрипку у їх думках, а тому мистецтво, особливо не надто якісне, не здатне їх зацікавити чи зачепити.

В той же час, Р. Олдінгтон схильний звинувачувати митців не лише в їх відірваності від реальності, але й в лицемірстві та нещирості, оскільки переважно їхнє натхнення надумане та незрозуміле «*A good deal of adult imagination consists in people's persuading themselves that they can see white lobsters, just as their poetry consists in persuading themselves that the milk pudding did come out of the ostrich's egg. A child at least is honest, which is something»* [5, с. 65]. Паралельна побудова речення та повтор *persuading themselves* створюють враження наполегливості, яка, втім не приносить бажаних позитивних результатів, адже такі поняття як «білий омар» та «молочний пудинг з яйця страуса» мають мало спільного з мистецтвом і є скоріше знущанням над людською уявою, аніж творчим пошуком. Основна проблема псевдомитців полягає у їх лицемірстві, адже

вони прагнуть слави і грошей, для них визначальну роль грає епатаж, а отже їхнє мистецтво не є самоціллю. Епітет *honest* лише підсилює цю думку, приводячи як приклад дітей, які щиро вірять у те, що вигадують.

Головний герой роману – один із фронтових друзів автора, тому всі відступи, у яких йдеться про його особистість та вчинки, просякнуті співчуттям та гіркотою «*I wish he hadn't stood up to that machine gun just one week before the Torture ended. After he had fought the swine (i.e. the British ones) so gallantly for so many years. Bloody fool! Couldn't he see that we have only one duty – to hand on, and smash the swine?»* [5, с. 74]. Метафорично-евфемістична заміна війни поняттям *the Torture* акцентується капіталізацією слова, що повинне передати читачеві справжню суть того, що відбувалося. Особливої уваги заслуговує метафора *swine,* яка у більшості воєнних та повоєнних творів зустрічається як перифраз німецьких військ і лише Р. Олдінгтон вважає за потрібне уточнити *the British ones*, таким чином підкреслюючи, що не війна як така довела Джорджа до самогубства, а те суспільство, у якому він жив, яке не розуміло його, але намагалося його зламати і підкорити собі. І в цьому, на думку автора, полягав злочин Британії. Оклична метафора *Bloody fool!* повинна виразити усю глибину скорботи та роздратування автора, яке пояснюється наступною гіперболою *only one duty – to hand on, and smash the swine*, згідно з якою служба в армії, яку Вінтерборн сприймав як громадянський обов'язок була не такою важливою як боротьба за власне „я" та право на самореалізацію.

Окрім критичних відступів, в яких Р. Олдінгтон показує недоліки існуючого суспільного ладу, у нього присутні декілька справді ліричних відступів, сповнених філософськими алегоріями «*A life, they say, may be considered as a point of light which suddenly appears from nowhere, out of the blue. The point describes a luminous geometrical figure in spacetime; and then just as suddenly disappears. (Interesting to have seen the lights disappearing from Space-Time during one of the biggest battles – Death dowses the glims.) Well, it happens to us all; but our vanity is interested by the hope that the rather tangled and not very luminous track we made will continue to shine for a few people for a few years»* [5, с. 16]. Повтор *suddenly* акцентує увагу читача на непередбачуваності майбутнього, коли життя може обірватись щомиті і тому кожна хвилина є цінною. Про це ж говорить і вживання поняття *point* у значенні короткого життєвого шляху, який надто малий для поділів, а у вселенському масштабі майже непомітний. Важливим є порівняння життя із світлом, як уособленням добра та тепла, що не має бути змарноване. Графічними засобами, дужками, Р. Олдінгтон виділяє ще одну думку, яка передає більше гіркоту та сум, аніж цинізм: метафорично смерть гасить життя, хоча тут вона виступає не як винуватиця, автор імпліцитно робить відповідальною війну. Останнє метафоричне порівняння про сенс нашого короткого життя набуває символічного значення для Р. Олдінгтона, на що вказують як епітети, так і повтор *few.* Імпліцитно автор має не увазі Джорджа Вінтерборна, чия смерть залишилась непоміченою для більшості, але вплинула на кількох фронтових товаришів.

Р. Олдінгтон протиставляє Джорджа решті системи, позиціонуючи його як справжнього чоловіка, що не пожертвував своїми ідеалами заради суспільних кліше «*You see, they cannot really kill the spark if it is there, not with all their bullyings and codes and prejudices and thorough manliness. For, of course, they are not manly at all, they are mere puppets, the products of the system – if it may be dignified by that word. The truly manly ones are those who have spark, and refuse to let it be extinguished; those who know that the true values are the vital values, not the £ s.d. and falling-into-a-good-post and the kicked-backside-of-the-Empire-values»* [5, с. 80]. Він неодноразово повторює поняття *spark* як символ чогось вищого над сірою масою, здатності самостійно думати та по-справжньому сприймати. Центральним залишається епітет *manly,* який поступово змінює свою конотацію з негативної на позитивну, спершу зустрічаючись як засіб тиску на особистість, потім поруч з метафорою *mere puppets,* яка свідчить про маніпулювання свідомістю більшості британців за допомогою навчальної пропаганди, і лише у поєднанні з епітетом *true* набуваючи потрібного звучання та асоціацій. Повтор епітета *true* акцентує увагу читача на тому, що саме благородне сприйняття життєвих цінностей є правильним, і воно не повинно бути спотворене меркантильними мірками старої Англії та її псевдопатріотично орієнтованими цінностями, про що свідчать епітети *£ s.d. and falling-into-a-good-post and the kicked-backside-of-the-Empire-values.*

Р. Олдінгтон не намагається перекласти всю провину за війну на німців, а просто прагне передати її безглуздість та марність, що власне і пригнічує автора «*I can't claim that I had set up any altar to the deceased George in my heart, but I truly believe that I am the only person left alive who ever thinks of him (poor old bag of decaying bones)… His father had taken it out in religiosity, his mother in the sheik, Elizabeth in 'unlicensed copulation' and brandy, and Fanny in tears and marrying a painter. But I hadn't taken it out in anything»* [5, с. 31–32]. Автор не намагається виставити себе у позитивному світлі. У його мові класична метафора та романтизуючий епітет створюють опоетизований образ померлого *altar to the deceased George in my heart* і різко контрастують з метафорою на межі з дизевфемізмом *poor old bag of decaying bones.* Паралельні конструкції із зевгмами, які йдуть слідом за гіперболою *the only person left alive who ever thinks of him,* зайвий раз підкреслюють правдивість слів автора і завершуються антитезою *I hadn't taken it out in anything*. і власне і в цьому полягає проблема: війна була марною, і ніхто не пам'ятає її героїв.

Більше того, Р. Олдінгтон намагається вказати на справжніх винуватців трагедії, адже німецькі солдати також постраждали на цій війні, і не всі вони йшли туди за власним бажанням «*The enemies – the enemies of German and British alike were the fools who had sent them to kill each other instead of help each other. Their enemies were sneaks and unscrupulous; the false ideas, the unintelligent ideas imposed on them, the humbug, the hypocrisy, the stupidity. If those men were typical, there was nothing essentially wrong with common humanity, at least as far as the men were concerned. It was the leadership that was wrong – not the war leadership, but the peace leadership…Hopeless, hopeless…»* [5, с. 216]. Неодноразовий повтор поняття *enemies* змушує читача не просто сприйняти інформацію, а вдумливіше читати текст, шукаючи визначення ворогів. Розширеною метафорою Р. Олдінгтон намагається передати, що це була війна ідей, здебільшого помилкових, і трагедія людства полягала в тому, що воно було змушене пожертвувати тисячами життів заради перемоги однієї з них. Епітети *typical, common* не несуть негативної конотації, як можна було б очікувати. Навпаки, автор захоплюється мужністю тих, які боролися за свої країни, не залежно від їх національностей. Його повагу викликає мужність воїнів, але й тут Р. Олдінгтон дозволяє собі зіронізувати *at least as far as the men were concerned*. Проте центральним поняттям відступу виступає *leadership* із контрастними епітетами *war* та *peace,* які повинні підтвердити стару ідею про те, що війна є лише інструментом у досягненні певних цілей, а основним завданням країн є не допустити її початку. Доволі мінорним є повтор *hopeless*, покликаний продемонструвати, що

люди здебільшого не здатні вчитись на власних помилках і робити правильні висновки, і саме тому трагедії на зразок війни схильні повторюватись.

Завершується роман віршем-алюзією, епілогом, що виступає останнім своєрідним ліричним виступом і несе у собі основну ідею твору.

And I thought of the graves by desolate Troy
And the beauty of many young men now dust,
And the long agony, and how useless it all was [5, с. 311].

Алюзія на Трою підкреслює, що у цьому протистоянні програли усі, а сама війна, яка метафорично названа *long agony*, та ще одна метонімічна метафора *beauty of many young men now dust* змушують згадати класичні тужливі вірші, в яких оплакують смерть героїв, пам'ять про яких живе віками. Саме тут форма контрастує із змістом, а цинічний Р. Олдінгтон, сприяючи сприйняттю імплікації, підсумовує жорстоким вичерпним епітетом *useless it all was*. Основне емоційне навантаження у цих рядках несуть епітети як традиційні, так і не стандартні з огляду на ситуацію. Вони контрастують, створюючи особливий тон і антикульмінацію, черговий раз підкреслюючи ідею пацифізму.

Таким чином, основною прагматичною функцією стилістичних засобів у авторських відступах у романі «Смерть героя» є передача справжнього ставлення автора до висловлюваного, з усіма емоційними відтінками. У відступах Р. Олдінгтон чіткіше висловлює свою позицію на ті чи інші прояви життя, а тому імпліцитної інформації, яку могли б нести тропи, значно менше, хоча емоційне навантаження дуже велике. Окрім того, аналіз вживання графічних, синтаксичних та лексичних стилістичних фігур дозволяє проникнути в логіку автора та побачити ситуацію його очима, що дозволяє краще зрозуміти як основну ідею твору, так і окремі реалії життя сучасників Р. Олдінгтона.

Література:

1. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту. Альма матер, 2009. 264 с.
2. Кравець Л. І. Явище підтексту та засоби його вираження у художньому творі. Нова філологія. 2005. № 1. С. 138–144.
3. Bach K. The Top 10 Misconceptions about Implicature. Oxford: Oxford University Press, 2006. 154 p.
4. Davis S. Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1991. 499 p.
5. Richard Aldington Death of a Hero. A novel ; Предсл. и коммент. Г. Э. Ионкис. М.: Высш. шк., 1985. 350 с.

Отримано: 20 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: muntonya@gmail.com

shpirinka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-185-188

Muntian A. O., Shpak I. V. Verbalization of female artistic images in "A Thousand Splendid Suns" by Khaled Hosseini: gender aspect. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 185–188.

УДК: 81.38

Antonina O. Muntian,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Dnipro National University of Railway Transport after V. Lazaryan
Iryna V. Shpak,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Dnipo National University of Railway Transport after V. Lazaryan

VERBALIZATION OF FEMALE ARTISTIC IMAGES IN "A THOUSAND SPLENDID SUNS" BY KHALED HOSSEINI: GENDER ASPECT

The purpose of this study is an attempt to examine women's artistic images and their verbalization in Khaled Hosseini's novel "A Thousand Splendid Suns". In this study, the authors try to analyze the manifestations of the feminine discourse of the two main female characters in the novel "A Thousand Splendid Suns" in sociocultural and linguostylistic aspects. In the recent years women's studies are becoming more and more significant; female discourses are being analyzed form different scientific points of view. Considering the relevant scientific works of eminent scientists, the authors of this article conclude that artistic images play an extremely important role in the implementation of current topics and ideas of any literary work: artistic images have the ability to produce new ideas and communicate these ideas to readers who in their turn could interpret them according to the cultural background, which ensures the formation of the linguistic and cultural concepts. Khaled Hosseini's female characters' discourse in his novel "A Thousand Splendid Suns" is multilayered: on the one hand, it is actualization of the personal fight for basic human rights within family hierarchy (cultural aspect) and on the other hand, it is the fight for civil rights from the point of view of social context.

Key words*: novel, literary work, artistic image, literary character, linguacultural concept.*

Мунтян Антоніна Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. В. Лазаряна
Шпак Ірина Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. В. Лазаряна

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЖІНОЧИХ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ В РОМАНІ ХАЛЕДА ХОССЕЙНІ «ТИСЯЧА СЯЮЧИХ СОНЦЬ»

Метою даного дослідження є спроба дослідити жіночі художні образи та їхню вербалізацію в романі Халеда Хоссейні «Тисяча сяючих сонць». В даному дослідженні автори роблять спробу проаналізувати маніфістації фемінінного дискурсу двох головних жіночих персонажів роману «Тисяча сяючих сонць» у соціокультурному та лінгвостилістичному аспектах. Останніми роками вивчення жіночих дискурсів набирає значущості в різних сферах науки, а також зростає більшість досліджень і цій галузі. Розглянувши відповідні наукові праці видатних вчених, автори даної статті доходять висновку, що художні образи відіграють надзвичайно важливу роль у реалізації актуальних тем і ідей будь-якого літературного твору: художні образи мають здатність продукувати нові ідеї та передавати ці ідеї читацькій аудиторії, щоб читачі, у свою чергу, могли інтерпретувати їх відповідно культурному бекграунду, що забезпечую формування лінгвокультурного концепту. Дискурс жіночих персонажів в романі Халеда Хоссейні «Тисяча сяючих сонць» варто розглядати на кількох рівнях: з одного боку, це актуалізація особистої боротьби за базові права в родині (культурологічний аспект), а з іншого боку – це боротьба за громадянські права та свободи з точки зору соціального контексту.

Ключові слова*: роман, літературний твір, художній образ, літературний персонаж, лінгвокультурний концепт.*

Introduction: Existential problems of the 20th century have exacerbated and drastically marked sociocultural context of the 21st century. The meaning, essence, purpose and significance of human life become pivotal point for research in a number of humanities, such as in philosophy, psychology, cognitive science, linguistics and literary science. In the sphere of sociocultural, linguacognitive and literary aspects, namely in the works of art, the verbalization of artistic images becomes of utmost importance. Artistic images embody not only physical, mental and cultural peculiarities of different nationalities and ethnic groups but also accentuate certain values, beliefs, customs and traditions formed during historical development.

The story of women fighting for their right to be a meaningful part of the human society from the historical point of view is rather vague. It has been relatively lately that these issues have become the subject of a wider discussion and scientific research. Feminism is an extremely wide and multilayered concept, studied by a number of distinguished scientists such as Dorothea Leighton and Alba Zaluar in the sphere of anthropology, Sarah Richardson [7, p. 177], Sharon Crasnow [3, p. 413] and others, however, when it comes to Khaled Hosseini, he focuses on rather simple and at the same time the most complicated aspect of this notion – a social one. He stresses out peculiarities of functioning of feministic notions in Afghan environment, its development through generations of Afghan women – through mother to daughter, and reveals both positive and negative features of the process. The scientific relevance of this study can be traced through consideration of the cultural concept of an afghan woman as an integral part of modern oriental society form the point of view of historical retrospect.

Aim of the current piece lies in analyzing linguacultural inventory of a novel by Afghan-American writer Khaled Hosseini "A Thousand Splendid Suns" used for verbalization of female artistic images in a gender aspect.

Problems: There are several aspects of female character's discourse in Khaled Hosseini's novel "A Thousand Splendid Suns". On the one hand it deals with female discourse within a family in Afghan society and the position of a woman – her aspirations, chances for development and freedom; on the other hand the author draws attention to social context of female discourse – struggle for basic human and social rights for women under Taliban rule.

Methodology: In the current piece it is our intention to use descriptive poetic method of the analysis of the text in question as well as the literary text analysis with the implementation of feminism critique. The artistic images form a system, which exists under certain conditions of interaction and thus provides uniqueness and unity of a literary text. The system of such kind plays a key role of introduction of the most relevant thoughts of a literary piece [1]. The problem of the artistic image investigation attracted the attention of such scholars as Bart, Bakhtyn, Potebnya, Franko and others, whereas the problem of feminism was studied by such notable scientists in different spheres of knowledge as Freud, Reich, and Mead, philosophers of the Frankfurt school such as Marcuse, Adrono and others.

Research and Discussion: From time immemorial, the roles of men and women in society were strictly differentiated. At the same time, if a whole horizon of opportunities to realize oneself in this world was opened before a man, then the vocation of a woman was only to create and preserve a family hearth; to give birth and raise children; to support male partners and provide conditions for their societal development. Modern life is gradually making adjustments to these established views. The woman now faces other, no less important tasks that go far beyond the hearth. This is true for women all around the world, who started on a journey of search for female identity; it is true for women in Europe and Asia; it is true for a Christian woman as well as it is true for a Muslim.

After the matriarchy the role of women in society has been greatly diminished. Even the greatest thinkers and philosophers from Aristotle to Nietzsche to Hegel and Sartre thought of women as of lesser beings. In Simone de Beauvoir's opinion women perceived themselves as free beings however compelled to live according to the roles imposed on them by the males [2, p. 301]. The history of women fighting for their rights to be a meaningful part of society is not known to the wide majority of people. It has only in recent years that feminism became a subject of public discussions, scientific research and a subject in universities. Thanks to a number of scientific works devoted to this social phenomenon, which were published in the 80ies – 90ies of the XX century, today we can start to fathom the concept of feminism. The definition of the term even today differs from a scientist to scientist. According to Chaman Nahal, feminism is a way of being for a female, exempt from constant feeling of dependence. Under feminism rule women are independent from male members of society, religious groups and stereotypes produced by them [6, p.17–18]. The term feminism is extremely broad and not homogeneous; there is a number of waves of feminism as well as a great number of definitions and tasks, however it would be fair to note that the primary goal of feminism is to enforce the changes of the way to justice and social equality. Trying to schematize feminism Susan James points out that this movement is based on the understanding that females are at weaker position, being compared to their male counterparts. She also believes that female oppression is interpreted differently, thus it would be not correct to consider feminism as a "single philosophical doctrine" or as a unified program if one recons a political aspect [5, p. 576]. "A Thousand Splendid Suns" is a literary piece based on real events. The novel tells the story of two women, Mariam and Layla, and draws attention to instances of terrible things that happened to them in a society where their male counterparts had absolute authority supported by religious bigotry. The author also details their social status and the violence that pervades the Afghan society in which these women live.

The author tried to convey to the reader the peculiar characteristics of the time when women were oppressed in every sphere of their life. This is a very relevant story about a war without romantic decorations: not about the heroes of the war we are used to imagining, but about heroic female souls. It is a great secret (female soul) for everyone, regardless of gender. The suffering of modern society, a single nation, mothers plunge and create a lingering sad note that rings in the middle of the story. The plot captures the oriental motifs of a prayer-plunging and war-torn Afghanistan. This work introduces us to the style of the writer: Hosseini's novels are full of Afghan descriptions, as far as the events of his literary works take place in Afghanistan. The novel under analysis is not an exception and is colorful with Afghan phrases that are only sometimes directly defined:

"Nor was she old enough to appreciate the injustice, to see that it is the creators of the harami who are culpable, not the harami, whose only sin is being born" [4].

The reader is introduced to the word "harami" – the meaning of which is "bastard". This emphasizes that, from the beginning, Miriam was not a desired child, moreover, she was a girl, and the girl symbolized a certain weakness. The use of this term establishes the environment.

"There is only one, only one skill a woman like you and me needs in life, and they don't teach it in school... Only one skill. And it's this: tahamul. Endure... It's our lot in life, Mariam" [4].

Thus, we see that the stereotype of a woman's worthlessness is raised from early childhood, often by the mothers of those young girls. It goes from mother to daughter: self-loathing, insignificance, submission worthlessness. In this instance, Hosseini tried to introduce the readership to the emotional implication of the nuances of the fate of those women who belong to the lower classes.

From the beginning, the author throws us into the world of Mariam, a young girl living alone with her unmarried mother in the suburbs of Herat, showing how sad Mariam's life is. Her mother is suffering from epilepsy and the girl lives day to day with the thought of meeting her father, who runs the Herat Cinema Station, and only dreams of becoming a family member at her father's home.

"What's the sense in schooling a girl like you? It's like shining a spittoon. There is only one skill a woman like you and me needs in life[…]: tahamul. Endure" [4].

At that time, girls were forbidden to get an education, because having acquired knowledge a child would find a way to freedom.

These words are spoken by Nana when she learns that Mariam wants to go to school. In Mariam's childhood, it was not uncommon for women to be educated as far as Jalil's other daughters were expected to enter the university. Nana, however, does not value education. Eventually, education for women stops being an option for all women regardless of their social class and status under the Taliban rule.

Nevertheless, her soulless father thought very differently even before the Taliban came to power in Afghanistan and never reckoned that Mariam might even think about having education. After her mother commits suicide, the young girl – the illegitimate daughter of a rich man who is ashamed of her existence – is quickly married to a much older shoemaker named Rashid. Soon, Mariam and Rashid's relationship deteriorates after a miscarriage. Since at that time the main function of women was childbirth, it became a tragedy for Rashid and Miriam. Ultimately, Rashid becomes more and more depressed by his wife's inability to bear a child, namely a son to show everyone Rashid's manhood and this could be confirmed only by producing an heir. For Rashid, their marriage became more tiring, he himself became incendiary and irritable, since the purpose of the woman was to raise children and maintain a household and Mariam was not successful in this capacity.

"… to see a man who's lost control of his wife" [4].

Rashid forces Mariam to wear a veil and treats her with badly disdained contempt, exposing her to mockery and insults:

"… walking past her like she was nothing but a house cat" [4].

Miriam lives in constant fear.

"His shifting moods, his volatile temperament, his insistence on steering even mundane exchanges down a confrontational path that, on occasion, he would resolve with punches, slaps, kicks, and sometimes try to make amends for with polluted apologies and sometimes not".

We understand that a woman has no right to object, she has no right to vote. The author shows us that despite the enormous amount of problems and mishaps in her life, Mariam does not become angry, cruel, or tired of hoping. Hosseini vividly describes to the reader what life is like for women in a society in which they are valued only because they can give birth to children.

The second central character of this literary piece is Laila, who is the daughter of Mariam's neighbor, and who was raised up in a liberal family with her father always present and taking care of her. He was a man with faith and love in his heart, and he believed in his daughter's fate and prestigious education

"I know you're still young, but I want you to understand and learn this now….Marriage can wait, education cannot" [4].

This advice from Laila's father shows his contemporary views on women's rights. First of all, it was true regarding education. We all understand that education is the first step towards self-realization in society. Earlier, the education of Muslim girls was envisioned as only obtaining the most basic knowledge of reading, writing and numeracy, today the doors of the most prestigious universities in the world are open to Muslim women. The life of another character in the novel, Laila, who becomes Rashid's second wife, takes an even sharper path to collapse. Although she is the coveted daughter of an intellectual who encourages the pursuit of education, Laila considers her life literally destroyed when a rocket faell on to her house.

As we see in the novel, women like Laila are the rare exceptions and they have tendency to leave present day Talib and post-Talib Afghanistan. Laila was a complete opposite of Mariam who had to share the life of a typical female stripped of basic rights solely due to unlucky circumstances. Laila never talked to Mariam because she was uneducated:

"…passed Rasheed, the shoemaker, with his burka-clad wife, Mariam, in tow" [4].

While going through this story the reader cannot help noticing that while demonstrating the duty of serving, defending and liberating their country Afghan men do not seem to notice the slavery which is a natural way of existence for their wives. This novel shows us how Laila's acquaintance with Mariam gradually and eventually turns into a great friendship, despite their husband's abusive, terrifying attitude:

"For the first time, it was not an adversary's face Laila saw but a face of grievances unspoken, burdens gone unprotested, a destiny submitted to and endured. If she stayed, would this be her own face, Laila wondered?" [4]

It is obvious that the main female characters of the novel, like the majority of Afghan women< are often victims. Mariam understands this, and this understanding helps her to reconcile with her own mother. More interestingly, it shows how Mariam becomes a kind of mother for Laila, how she guides and protects her. One of the strikingly emotional moments is the murder of Mariam's husband. As is often the case with victims of domestic violence, Mariam believes that she is somehow the reason and is the person to blame for male aggression and abuse. It takes her real long to come to peace with herself and get enough courage to stand up against him:

"Had she ever been a deceitful wife? she asked herself. A complacent wife? A dishonorable woman? Discreditable? Vulgar? What harmful thing had she willfully done to this man to warrant his malice, his continual assaults, the relish with which he tormented her?" [4]

Without any doubt, women are the most discriminated class in Islamic society because of cultural and religious beliefs, which can often be reflected in the laws of Islamic countries, affecting criminal justice, the economy, education and health systems etc. However, Khaled Hosseini points out that originally the girls of Islam had the right for education and thus they had the opportunity for independent living. Not all of the, of course, but with the rise of Taliban even those who were entitled to some basic liberties lost them. Khaled Hosseini dwells on the topic of education for Mariam; he shows the readership how difficult it is to obtain education, status and reputation for Muslims, especially Muslim girls with low social status in society.

"What's the sense schooling a girl like you? It's like shining a spittoon. And you'll learn nothing of value in those schools. There is only one, only one skill a woman like you and me needs in life, and they don't teach it in school" [4].

But at the same time, we find contradictions to these words when we get to the middle of the novel. When it comes to young girl Leila, she is the one who becomes completely independent and she begins to fight for her place in life and for her social status in society: she wants to be meaningful.

There is much debate about the role of women in the Islamic world and a lot of assumptions are being made. Unfortunately, these discussions are often negative. The most common notion of women is that they live under brutal dictatorship on the part of their husbands and fathers; they are forced on getting married, etc. In terms of her position and role in society, the woman is constantly ridiculed. For centuries, men and women have different roles to play in society. A man has a wider perspective on the realization of himself in the modern world. Women's call is to create and keep a family hearth, their task is to give birth and raise children.

"God has made us differently, you women and us men. Our brains are. You are not able to think like we can. Western doctors and their science have proven this. This is why we require only one male witness but two female ones" [4].

And those who do not agree to live by these rules can and should be punished. Mariam and Laila are the main characters who teach the reader the reality of life by showing how a woman exists in a backward Muslim country. They have overcome several wars throughout their lives and turn into strong and loyal women, despite being married to a mediocre and mean men and having to live under the Taliban rule.

"You know what he told his wives by way of defense? That I forced myself on him. That it was my fault. Didi? You see? This is what it means to be a woman in this world" [4].

Mariam sacrifices herself to save Leila, Tariq and the children. The main theme of Khaled Hosseini's novel "A Thousand Shining Suns" is a theme that shows discrimination against women in Afghan society. Each group that rules in Afghanistan allows men to have full control over their wives and daughters, their sisters and other female relatives: beatings, murders, loss of control over their children and humiliation are just the trifles that can be found in some Muslim countries.

"Each snowflake was a sigh heard by an aggrieved woman somewhere in the world. All the sighs drifted up the sky, gathered into clouds, then broke into tiny pieces that fell silently on the people below. As a reminder of how women suffer" [4].

Feminism is a complex and multilayered notion, which can be treated differently: from manifestations of justified fight for women's rights to an extreme warlike trend, which is completely destructive primarily for women. Some vehement feminists are constantly pushing women to compete with men in everything, and often even in the field of hard physical labor, which is a bit exaggeration as far as it is biological fact that men and women are not the same. When leaving the realm of social and legal spheres, the fight for gender equality may to some extent leave the realm of adequacy. In Hosseini's opinion the gender equality is not about equal amount of physical work, but about just opportunities and fare admittance of value brought by every individual, regardless of his or her gender affiliation: upbringing of children is as important as defending the country.

Conclusion: Correction of society, according to Khaled Hosseini, should begin with each individual fighting for the awakening of basic positive human emotions. That is why the main female characters of the novel are in constant battle with natural circumstances that interfere with the truly free life, thought, and love. The writer hopes that in the future there will come a temporary victory over the world of social absurdity. In his novel "A Thousand Splendid Suns" Khaled Hosseini creates a narrative, where the center is a small world of family life with motifs of struggle, suffering, fight and reconciliation. Naturally his novel if full of a number of striking images, however the two protagonists of the story are Mariam and Laila. They are both extremely different and at the same time extremely alike: different in terms of original opportunities and similar in terms of life circumstances brought by the cannons of male/Muslin/Talib society. These women oppose not only absurd family cannons, but also senseless societal norms, both of relatively tolerable Afghan customs and outrages dogmas of Taliban. They struggle for the right of choice of their own destiny and possibility to experience their own luck. Khaled Hosseini truthfully reveals the inner world of female characters in his novels: analyzes their actions, and justifies the causes of their tragic fate. He tries to depict the functioning of feminist trends in modern Afghan society.

Література:

1. Русова Н. Ю. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. От аллегории до ямба. М.: Флинта, Наука, 2004.
2. Beauvoir S., The Second Sex. rpt. Harmondsworth: Penguin, 1952. P. 301.
3. Crasnow Sh. Feminist Philosophy of Science: Values and Objectivity. *Philosophy Compass*. 2013. 8 (4). P. 413.
4. Hosseini Kh. "A Thousand Splendid Suns". Riverhead Books. 2007. P. 144. URL https://medium.com/@kneukel/pdf-a-thousand-splendid-suns-full-pages-f12bb67c8231.
5. James S. Feminism. In Edward Craig (ed.), Routlege., Routledge Encyclopedia of Philosophy, London: Routledge, 1998; 10:P. 576.
6. Nahal Ch., Feminism in English Fiction: Forms and Variations, Feminism and Recent Fiction in English New Dehli: Prestige Books, 1991. P. 17–18.
7. Richardson S. "Feminist philosophy of science: history, contributions, and challenges". *Synthese*. 2010. P. 177 (3).

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: super-bravo@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-189-192

Нестерук С. М. Жанрово-стильові особливості роману-полар Елізабет Джордж «Гіркі плоди смерті». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 189–192.

УДК: 82-1/-9

Нестерук Сніжана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та історії світової літератури,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ-ПОЛАР ЕЛІЗАБЕТ ДЖОРДЖ «ГІРКІ ПЛОДИ СМЕРТІ»

У розвідці здійснено спробу систематизації типологічних особливостей жіночого детективу Елізабет Джордж, узагальнено специфіку «поліцейського роману» через призму роману «Гіркі плоди смерті». Встановлено, що текст роману американської авторки складають кілька звичних «справ», які пов'язуються в один ланцюжок. У творі письменниці спостерігаються такі стильові ноу-хау: суб'єктна організація тексту, «асиміляція детективного початку», система двійництва, ускладнений образ поліцейської (складні відносини з правоохоронними органами), конфлікт між професійним і приватним життям героїні, домінування епічного начала, опис процедури розслідування як «слідства за всіма правилами».

Показано, що сюжетна комбінаторика розслідування злочину зумовила введення в текст характерних для поліцейського роману композиційних форм – опису процедури розслідування як «слідства за всіма правилами». З'ясовано, що аргументом існування поліцейської стає робота серед домінантів чоловіків. Тому героїня презентує дві іпостасі: «експлуатована» одиниця поліцейського відділку та пригнічена «замаскована» жінка. Конструюючи сюжет, систему образів роману-полар, Елізабет Джордж намагається завершити процес «відкриття леді-поліцейської». Для реалізації такого задуму авторка створює систему двійництва, котра на всіх структурних рівнях зумовлена обов'язковим компонентом – переодяганням.

Ключові слова: *роман-полар, асиміляція детективного початку, «розкручування» дії, «замаскована» жінка, «експлуатована» одиниця, система двійництва.*

Snizhana M. Nesteruk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Theory and History of the World Literature Department,
Rivne State University of the Humanities

GENRE AND STYLISTIC PECULIARITIES OF THE CRIME NOVEL "A BANQUET OF CONSEQUENCES" BY ELIZABETH GEORGE

The research endeavors to systematize the typological peculiarities of the woman's detective prose of Elizabeth George, as well as generalize the specifics of the "crime novel" through the prism of her work "A Banquet of Consequences".

We established that the text of the novel of the American author covers several ordinary "cases", which are linked in one sequential chain. It also showcases such stylistic know-hows as subjective text organization, "the assimilation of detective narration", the twins system, many-dimensional characterization of the policewoman (and her complicated relationship with the police authorities), the main heroine's work-life conflict, epic narration domination, and the description of the by-the-book investigation process.

Elizabeth George uses a well-known method of "unfolding" of the detective storyline, where different evident and hidden motives are being revealed and analyzed. The slow-paced exposition gears down the events and creates the effect of the expanded epic narration of the crime novel. At the same time, she tackles both personal and professional conflicts between and within the characters.

We learned that the main reason behind the policewoman's choice of lifestyle is the fact that she is forced to work in the team of the dominant men. Therefore, the heroine's combines two images, being both an "exploited" member of the police unit and a depressed "disguised" woman. By building the plot and the system of characters of the crime novel, Elizabeth George tries to complete the process of the police officer rediscovering herself as a woman. To bring this idea to life, the author creates the twins system, which, on all structural levels, incorporates one essential element – changing of clothes.

Key words: *crime novel, the assimilation of detective narration, unfolding plot, "disguised" woman, "exploited" member, twins system.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Жіночий детектив на початку XXI століття посідає одне з монопольних місць у корпусі новітньої детективної літератури. Наявність сталої традиції, відповідно до якої чоловічий детектив подає уявлення про загальноприйняті суспільні норми, вступає в суперечку з освоєнням жінками публічного простору [5], схемою спадкоємності, прагненнями авторок змінити стратегію та маркування цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Історично жінки не мали б брати участь у написанні поліцейського детективу, однак поява спочатку перших авторок, а згодом і образів жінок-поліцейських (які не були тиражовані), стала аргументом для порушення патріархальних стандартів. Така аномалія в метанаративі жанру спровокувала актуалізацію проблем еволюції детективної літератури, апеляцію до жіночого досвіду та жіночої ідентичності, про яку згадується у праці Kathleen Klein «Жіночий детектив: стать та жанр»(1988) [6]. Інша дослідниця Люсі Сассекс в розвідці «Women Writers and Detectives in Nineteenth Century Crime Fiction» (2010) стверджує, що тексти авторок були важливими, синхронізованими віхами в розвитку як жанру, так і жіночності всередині нього [8, с. 72].

Про науковий рівень осмислення феномена детективного жанру свідчать публікації Г. Анджапарідзе, Т. Амірян, А. Борисенка, Я. Маркулан, А. Адамова, М. Можейко, О. Богуславської, Г. Улюри, С. Філоненко, А. Таранової й інших. Зокрема, Л. Цапенко у розвідці «Типологічна диференціація різновидів англомовної детективної розповіді» велику увагу приділила аналізу базових ознак різних типів детективного жанру, систематизувала підходи та критерії до їх вивчення, серед яких тематичний, функціонально-стильовий, структурний. Дослідниця ж Т.Гуляк у ряді статей сконцентрувалася на

факторах виникнення і розвитку різних варіантів детективного роману, подала класифікацію наявних сьогодні зразків жіночої детективістики. Роман «Гіркі плоди смерті», як і стиль Елізабет Джордж, ще не є об'єктом літературознавчих розвідок, хоча заслуговує на вивчення як частина загальносвітового феномену жіночої детективної літератури.

Мета статті зосереджена довкола розгляду жанрово-стильової стратегії у романі Елізабет Джордж крізь призму традиційних і варіативних компонентів. Для досягнення даної мети визначено наступні завдання: розглянути характер та спосіб презентації субжанру «поліцейського роману», проаналізувати новації у сюжетній структурі та образ поліцейської.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна американська письменниця – Елізабет Сюзан Джордж є авторкою поліцейських романів, близьких по стилю до «класичного» детективу. Вона здобула освіту в каліфорнійських університетах в Ріверсайді, Берклі і Фуллертоні, отримала магістерський ступінь з психології. У віці 17 років майбутня письменниця здійснила поїздку в Англію – центр молодіжної культури шістдесятих років. Захоплення Англією вплинуло на формування жанрової і географічної спрямованості її творів. По завершенню університету авторка впродовж 13 років викладала англійську мову в різних навчальних закладах Каліфорнії, отримала звання «Кращий вчитель року». У 1988 році побачив світ перший роман – «Велике позбавлення», який отримав значні нагороди Ентоні, Агата і Гран-Прі французької «поліцейської літератури».

Роман Елізабет Джордж «Гіркі плоди смерті» був опублікованим у 2015 році. Він входить до серії романів, що розповідають про професійну діяльність сержанта Скотланд-Ярду Барбари Хейверс. «Поліцейський детектив» американської письменниці можна охарактеризувати як жанр літературного твору, що лежить на стику детектива і виробничого роману. З цього приводу А.Вуліс зазначав: «Як правило, ситуація «жанр в жанрі» вирішується асиміляцією детективного початку, погашенням його пригодницького пафосу, «прирученням» троянського коня» [1, с. 247]. Перш за все, потрібно сказати про те, що хоча сам термін «поліцейський роман» є «калькою» з французького roman policier [4], ми розуміємо його як субжанр, що об'єднав кілька жанрових різновидів: роман-загадку, психологічний роман, чорний роман і т.п.. Відомо, що для позначення кримінальних жанрів в американській науці використовується слово polar. Воно веде свою історію з Франції 70-х років XIX століття, і використовувалося як родове поняття, що охоплює терміни «детективний роман», «роман-загадка», «чорний роман» або «hard boiled» («крутий»), «роман-саспенс», «нео-полар» [7]. Полар тут постає практично синонімом roman policier, позаяк об'єднує різні кримінальні жанри. Саме в такому сенсі термін вживається, зокрема, в статті Іветт Оріак «Полар, підозрілий жанр?» [7].

Примітно, що поява і подальший розвиток детективної літератури у США безпосередньо пов'язані з перебудовою в сфері системи правосуддя, оскільки, підтримуючи в фікціональній формі фундаментальні принципи демократії, детектив висуває ідею абсолютної справедливості. Саме демократичні традиції стали основним соціокультурним фактором, котрий визначив подальший розвиток детективної літератури в США в XX столітті. Поява у США напрямків «крутого» детективу, детективу поліцейської процедури і юридичного трилеру багато в чому ґрунтувалася на глибоко укоріненому переконанні американців про невід'ємне право окремої особистості на захист своїх прав, свобод та інтересів, котрі реалізуються через відповідну систему інститутів. Тому значимість як літературних джерел, так і соціально-культурних передумов визначає двояку природу поліцейського роману. З одного боку – це художня форма оповіді, що відповідає на певні запити часу, пов'язані з соціальними змінами і становленням правової держави, з іншого – це зображення вигаданих персонажів і подій, що мають специфічне естетичне оформлення, та вперше були артикульовані американськими романтиками.

Особливість композиційного оформлення класичного американського детективу полягає в тому, що його сюжетна схема конструюється в інвертованому порядку по інваріантній моделі: злочин – розслідування – розгадка. Організуючим початком всього твору є нишпорка-протагоніст, чиє завдання – встановлення правди і, як наслідок, – відновлення справедливості. Структура сюжету вимагає певного порядку, суворої узгодженості та послідовності всіх елементів, що є константними, й завершуються покаранням злочинця. Збереження і розвиток цієї традиції розглядається науковцями, дослідниками як самоцінність.

Суб'єктна організація твору Елізабет Джордж «Гіркі плоди смерті» відповідає характеристикам «поліцейського» роману: тут цілком можлива зміна носіїв точки зору, з позиції яких висвітлюються події (Лілі, Чарлі, Барбари, Алістера, Кароліни, Клариси). При цьому, текст полару складають кілька звичних «справ», які, врешті-решт, пов'язуються в один ланцюжок (самогубство Уільяма, переслідування співмешканкою Лілі членів сім'ї Голдейкер, зрада Алістера, шантаж сексуальних партнерів Кароліною Голдейкер, розлучення Чарлі та Індії і т.п.). Прийом «нанизування» подій сприяє відтворенню загальної атмосфери подій, маленьких людських драм. Відтак, ці злочини оцінюються поліцейською Барбарою як незвичні, неординарні, що народжують ребус подій (такий підхід неприпустимий в поліцейському романі).

Дискретний сюжет роману polar Елізабет Джордж володіє рисами стереотипного характеру. У ньому можна виділити основну і внутрішню оповіді: першу складають сцени, де діє неординарна поліцейська та її помічник, друга – вкладена в першу й представлена через різні розповіді про жертву і злочинницю. Основна розповідь виконує функцію орієнтації, однак далекі й неважливі історії доповнюють контекстуальне тло роману. Повільне, приховане визрівання конфліктів стає двигуном всього того, що відбувається. Цікавий хід – Елізабет Джордж застосовує відому схему «розкручування» детективного дії, у ході якої відбувається розкриття та аналіз явних й таємних мотивів. Принцип класичного детективу «підозрюються всі» тут набуває особливого значення – долі й почуття всіх персонажів стягнуті в один «вузол». Навіть поліцейська виявляється попередньо знайомою з майбутньою жертвою (випадково відвідає презентацію книжки). Таким чином, Елізабет Джордж робить таємницю (основний елемент схеми) відносною, підпорядковуючи їй власне кримінальну складову, а сам процес розслідування переносить в область розгадування таємниць характерів і взаємин героїв.

«Асиміляція детективного початку» розпочинається із зображення подій, що відбувалися до цього за три роки та три місяці у Лондоні (район Спіталфілс). Лілі Фостер разом із своїм бойфрендом вирішила на уікенд поїхати в Марракеш. Однак «… к тому моменту, когда его старенькая «Фиеста», наконец, выехала из-за угла с Хинидж-стрит, Лили прождала его уже целых четыре часа. Поездка в Марракеш накрылась. Деньги выброшены на ветер. Они опоздали. Оставалось найти того, кто в этом виноват» [2, с. 7]. Погашенню пригодницького пафосу роману Елізабет Джордж сприяв й опис фрагменту з приватного життя Лілі та Уільяма Голдейкера: «Где его носило? Чем он занимался? Почему, черт возьми, не брал труб-

ку?! Потому что сделай он это раньше – это так просто, Уильям! – она бы рассказала ему о своих планах. Они могли бы встретиться в аэропорту. И сейчас с довольным видом сидели бы рядышком на борту гребаного самолета, который нес бы их к солнцу, океану и прочим приятным вещам прочим приятным вещам» [2, с. 7–8]. Така затягнута експозиція сповільнює характер подій та створює розлоге епічне начало роману. На наш погляд, порушення хронологічного порядку в романі зумовлене декількома факторами. По-перше, необхідність збереження інтриги диктує авторці вибірковість щодо повідомлення фактів, їх повноти, об'єктивності, зв'язків один з одним. По-друге, читач знайомиться з нишпоркою раніше, ніж з обставинами злочину.

Сюжетна комбінаторика розслідування злочину зумовила введення в текст характерних для поліцейського роману композиційних форм – опису процедури розслідування як «слідства за всіма правилами»: «Полицейский убедился, что факт смерти имел место, опечатал место, в котором та случилась, и позвонил дежурному інспектору» [2, с. 314]. Збирання доказів відбувається по заздалегідь фіксованій схемі: «Надев комбинезоны, перчатки и бахилы, они протянули защитный комплект Барбаре, после чего озабоченно посмотрели на Уинстона, как будто сомневались, что найдут для него соответствующий размер. Впрочем, каким-то неведомым образом они ухитрились нарядить и его» [2, с. 467]. Авторка зосереджує увагу не тільки на звичайних дрібницях, а й, у першу чергу, – на дотриманні субординації всередині команди. Незалежно від того, що чіткий розподіл обов'язків засвідчує командну роботу поліцейських, дії поліцейської Барбари спрямовані на пошук доказів і відновлення картини злочину: «Нужно было выяснить, были ли у Виктории гости в тот день или вечер, когда произошло отравление. Тем временем Барбара с коллегами собиралась отправиться в квартиру редактора, где они соберут все, что могло содержать азид натрия» [2, с. 468].

Як відомо, головними жанрово-облігаторними домінантами американського детективу є: по-перше, оповідальна модель, що неодмінно завершується встановленням істини й відновленням справедливості, і, по-друге, функція головного персонажа.

Зупинимось тепер на характеристиках жінки-поліцейської. Традиційно будь-який персонаж (інакше – герой, характер) у прозовому жанрі звертає на себе увагу, бо він володіє найбільшою наочністю. Так, дослідниця Н.Кириленко вважає: «... основним критерієм … тип героя-слідчого; в кримінальній літературі розслідування через вибір нишпорки – це вибір жанру» [3, с. 36]. У романі «Гіркі плоди смерті» сержант Скотланд-Ярду Барбара Хейвер – розумна, освічена жінка, котра потрапила в немилість до високого начальства. Головним аргументом існування героїні в якості поліцейської стає робота серед домінантів чоловіків. У певному сенсі вона «експлуатована» одиниця поліцейського відділку та пригнічена «замаскована» жінка: «Если Барбара не способна работать в команде, равно как и подчиняться известным требованиям в том, что касается поведения, то пусть ищет себе другую работу. Кстати, я могла бы предложить ей несколько вариантов трудоустройства, но все они связаны с овцами и Фолклендскими островами. Боюсь, правда, что мои вакансии вряд ли покажутся ей привлекательными» [2, с. 73–74]. Про не типовість характеру персонажа науковець А. Вуліс висловився так: «Мабуть, саме проблема характеру стає ключовою, коли ми намагаємося зрозуміти поетику детектива хоча б у першому наближенні. … Не в тому сенсі, що тут доречні переважно безбарвні індивідуальності. Ні, нехай вони будуть як завгодно колоритні, не вимагаючи, проте, щоб сюжетний час витрачався на перипетії їхнього приватного життя, які, помножуючи знання характеру, гальмують авантюрну дію або кримінальне розслідування. Інакше кажучи, лаконізм характеру в детективі – це лаконізм маски» [1, с. 247].

У Елізабет Джордж героїня-поліцейська – це маргінальна особистість, що займає проміжне місце між світом нормальних людей і вбивць. Патріархальна професія поліцейської частково нівелювала жіночі ідеали Барбари. Особливо це помітно завдяки переконанням (на обв'язково створювати сім'ю), прихильності до феміністичних ідей, зовнішності, одягу: «ее прическа… И это странное отсутствие интереса к косметике… И ее абсолютно жуткий стиль в одежде» [2, с. 74]. Квазі-чоловічий стиль домінує в її роботі та побуті (симптомно, що на прогулянку з колегою героїня «…оделась соответствующим образом: спортивные брюки на кулиске, футболка с броской надписью «Ты разговариваешь сам с собой или делаешь вид, будто я слушаю?» и – по случаю прогулки с коллегой – новые кроссовки. То, что это были высокие кроссовки с леопардовым принтом, кое о чем говорило. По крайней мере, надевая их, сержант именно так и думала. Теперь же ей казалось, что они слегка… не в тему, если можно так выразиться» [2, с. 87–88].

Затягнута експозиція у романі «Гіркі плоди смерті» експлікує як особистісні, так і професійні суперечності. Розширити обов'язковий у поліцейському романі конфлікт між професійним і приватним життям героїні допомагає постулат авторки про те, що саме професійні обов'язки стали причиною невдалого особистого життя: «Детективу-сержанту Хейверс необходима отдушина. Некто особый в ее жизни, чтобы ее мир не сводился только к стенам этого здания» [2, с. 80]. Приміром, ланцюжок переконань секретарки Доротеї Гарріман стосовно життя героїні виглядає так: зацикленість на роботі Барбари призвела до відсутності чоловіка, що, в свою чергу, спровокувало неможливість сексу. Відтак, колега вважає, що «Ей нужна интимная жизнь. Нам всем нужна интимная жизнь» [2, с. 80] і ставить риторичне запитання: «Скажите, у детектива-сержанта Хейверс таковая когда-нибудь была?» [2, с. 80].

Попри те, що події відбуваються у Лондоні, а офіцер поліції презентує мікросередовище Англії, образ Барбари виглядає нетипово для Англії та цілком закономірно для США. Адже інваріантний тип поведінки героя американського фольклору (героїв десятицентових романів), а надалі й нишпорки «крутого» детективу ґрунтується на глибоко вкоріненому в американському характері індивідуалізмі, пуританській традиції трактування проблеми добра і зла, уявлень про моральність і чесноти, які можуть виявлятися тільки в практичній площині, тобто, в очевидних результатах дій людини, що прагне до успішного досягнення мети. З іншого боку, діяльність поліції як органу, що захищає громадський порядок більше демонструє американський підхід і, відповідно, співвідноситься з традиційними уявленнями про роботу в США. Саме з цієї причини поліцейський роман репрезентує відповідні рівні складності системи взаємовідносин в американському суспільстві.

Загалом, перевірка на міцність поліцейської Барбари у Елізабет Джордж обумовлена не складнощами розслідуваної справи або деталями життя поза розслідуванням, а перебуванням в межах суспільно-політичної системи. Розмова між Ізабелою Ардері та Лінлі завсідчує вади роботи окремих інституцій: «Ты не хуже меня знаешь, что Барбара сливала информацию газете «Сорс», что она злоупотребляла служебным положением. Будучи офицером лондонской полиции, она имела

наглость проводить собственное расследование, не подчинялась приказам и даже самовольно ушла в отпуск. Уехала, черт возьми, за границу и вляпалась в неприятности в чужой стране.

– Я ничего не отрицаю. Но и ты, как никто другой, знаешь, что такое постоянно работать под зорким оком начальства. Когда тебя постоянно разглядывают в увеличительное стекло, когда ты знаешь, что одно неосторожное движение – и тебя переведут на другое место или вообще дадут коленом под зад» [2, с. 69]. Спілкування «начальників» повсякчас доводить, що критерієм успішної роботи поліцейської є її ефективність, робота на результат. Пріоритет результату над зовнішнім дотриманням необхідних процедур умотивовує складні відносини Барбари з керівниками відповідних інституцій та провокує їх загострення.

Конструюючи сюжет, систему образів роману-полар, Елізабет Джордж намагається завершити процес «відкриття леді-поліцейської». Для реалізації такого задуму авторка створює систему двійництва, котра на всіх структурних рівнях зумовлена обов'язковим компонентом – переодяганням. Приміром, темпоральна логіка жіночної секретарки Дороті підказує, що ненормальність героїні, її квазі-чоловічність та втрату іміджевої репутації відділку, можна відновити завдяки зміні гардеробу Барбари й пошуку партнера («нова подруга» організовує побачення наосліп): «Я лишь хотела, чтобы вы поняли: легкая небрежность – это не… Послушайте. Это всего лишь брюки, жакет и рубашка. Просто примерьте их. Расцветка ваша, обещаю вам, жакет будет сидеть как влитой, а брюки…» [2, с. 100].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, роман-полар Елізабет Джордж «Гіркі плоди смерті» має динамічну оповідну систему, в якій фіксуються канонічні/ неканонічні зрушення жанрової структури. Про новаторство стилю свідчать суб'єктна організація тексту, «асиміляція детективного початку», сюжетна комбінаторика та новаторський підхід у зображенні головної поліцейської. Все це робить американський поліцейський роман Елізабет Джордж унікальним явищем популярної літератури і актуальним предметом дослідження гуманітарних наук. У перспективі ретельного аналізу вимагає образ злочинця та метафоричність назви.

Література:

1. Вулис А. Поэтика детектива *Новый мир*. 1978. № 1. С. 244–258.
2. Джордж Элизабет Горькие плоды смерти /перевод Бушуев А.В. М.: ООО «Издательство «Э», 2016. 1176 с.
3. Кириленко Н. Н. Детектив: логика и игра *Новый филологический вестник.* 2009. № 2 (9). С. 29.
4. Кириленко Н. Н. Федунина О.В. Классический детектив и полицейский роман: к проблеме разграничения жанров URL: https://cyberleninka.ru/article/n/klassicheskiy-detektiv-i-politseyskiy-roman-k-probleme-razgranicheniya-zhanrov/viewer (дата звернення: 19.02.2020).
5. Lerner G. The Majority Finds Its Past: Placing Women in History. New York: Oxford University Press, 1979. 217 p.
6. Klein, K. G. The Woman Detective: Gender and Genre Illinois: University of Illinois Press,1995. 296 p.
7. Polar URL: http://www.cafe.edu/genres/n-polar.html (дата звернення: 19.02.2020).
8. Sussex, L. Women Writers and Detectives in Nineteenth Century Detective Fiction: The Mothers of the Mystery Genre Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2010. 216 p.

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: nikonenko2706@gmail.com

shep@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-193-195

Ніконенко О. І., Ріггер О. П. Кулінарна тематика у детективах (на прикладі німецькомовної літератури). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 193–195.

УДК: 821.112.2-312.4

Ніконенко Ольга Іванівна,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Ріггер Олена Павлівна,
кандидат філологічних наук, доцент

КУЛІНАРНА ТЕМАТИКА У ДЕТЕКТИВАХ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

У статті розглядається роль кулінарної тематики у сучасному детективі та поняття жанру детективу, кулінарного детективу на прикладі сучасної літератури німецькою мовою. Проведено загальний огляд звернення до кулінарної теми у детективі як художнього засобу розкриття сюжету та зображення головного герою. Проаналізовано правомірність віднесення творів сучасної німецької літератури до жанру кулінарного детективу, аналізується роль кулінарної тематики у розкритті детективного сюжету. Метою даної статті є дослідження та аналіз творів німецькомовної літератури детективного жанру, які пов'язані з кулінарною тематикою.

Ключові слова: *сучасна німецька література, детектив, форми детективного жанру, жанр кулінарного детективу, кулінарна тематика та її роль у розкритті детективного сюжету.*

Olha I. Nikonenko,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
Olena P. Rigger,
Candidate of the Philological Sciences, Asociate Professor

CULINARY THEMATICS IN DETECTIVES

The article is devoted to the consideration of genre of crime novels in contemporary German literature general and to those with a culinary theme especially. The using of the term "culinary thriller" by authors and journalists is critically considered.

There is a short overview of the development of the genre of crime novel, there important stages, the structure and characteristics in German literature. Discussed is the popularity of this genre in recent years. The thriller in the modern German literature are thematically qualified. Culinary and gourmet theme is a popular environment in the criminals of the modern German crime thriller authors.

Culinary has a great place in the works of the crime genre and has various functions such as means of portraying the person's manager, crime scene or means for a crime or murder, as a tool of subject's development. Crime novels often have an educational function, informing the reader about the quality and production of gourmet products.

Authors analyze the concept of the culinary crime novel are of the opinion that a culinary crime novel is only a novel when the culinary theme is the motive for the crime. The empirical research is based on the thrillers by writers from Germany, Austria, Switzerland and Luxemburg. This allows an analyses of breadth and depth of the culinary content in the crime novels.

Key words: *modern German literature, detective, forms of the detective genre, the culinary detective genre.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Детективний жанр сьогодення користується особливою популярністю як з боку читачів, так і авторів. Популярність цього літературного жанру пояснюється його спрямованістю на розкриття таємниці, здатністю робити незрозуміле зрозумілим, можливістю знайти істину [2, с. 36].

Серед творів сучасних авторів, що пишуть німецькою мовою детективний жанр посідає також провідне місце. Про популярність детективної літератури свідчить той факт, що в Німеччині з 1985 р. запроваджена щорічна премія за кращий детективний роман («*Der deutsche Krimipreis*»).

Детективний жанр сягає своєю історією до античності. Так автори Давньої Греції зверталися у своїх творах до теми вбивства та його розслідування. Підйому детективний жанр зазнає лише у 18 ст. і деякі дослідники вважають, що саме німецькі класичні твори як-то «*Розбійники*» Ф. Шіллера та особливо «*Панна Скюдері*» Е.Гофмана підготували ґрунт для класичного детективу. Розквіт детективного жанру пов'язують переважно з творчою діяльністю відомих представників англомовного детективного жанру Е. По та А. Коннан Дойла. Сучасний етап розвитку цього літературного жанру характеризується різноманітністю тем та численністю творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на надзвичайну популярність цього жанру, академічне літературознавство залишається здебільшого осторонь, обмежуючись окремими дослідженнями переважно класиків англомовного детективу.

Наукові розвідки останніх років присвячені переважно аналізу детективу як літературного жанру, його розвитку [5], класифікації [3], та аналізу форм [2; 4]. Частково незацікавленість літературних критиків та літературознавців пояснюється тим фактом, що детективний жанр тривалий час вважався масовою літературою, яка не виявляє художніх особливостей. У докір детективу ставилась чітка схема, відсутність апеляції до реального життя з політичними та соціальними подіями. На що ще Б. Брехт влучно зазначив, що у детективного роману «… є своя схема і силу свою він проявляє в її варіаціях» [1].

Питання детективного жанру розглядалися з позицій літературознавства, лінгвістики, культурології та філософії, що дозволяє нам зробити висновок, що вивчення особливостей детективного жанру має міждисциплінарний характер. Німецький дослідник П. Нуссер виділяє такі напрямки дослідження детективного жанру [7, с. 14–19]:

• Дослідження, присвячені становленню та розвитку жанру, аналізу термінологічного апарату, визначення місця жанру серед інших літературних жанрів.

• Жанрово-поетологічний напрямок вивчає техніку створення детективного роману, аналізує його внутрішню та зовнішню композиції.

• Літературно-соціологічний напрямок досліджує зображення суспільства в детективному романі та його влив на читача.

• Напрацювання дидактичного напрямку присвячені можливостям вивчення літературно-соціологічних, критичних і естетичних аспектів детективного роману на практичних заняттях з літератури та інтерпретації тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновизнаним є факт, що структура детективного твору є сталою – події пов'язані завжди зі злочином і його розкриттям. Виходячи з тематичного забарвлення подій, предмету, головного персонажу та, особливо, місця розвитку сюжету, у сучасній німецькомовній літературі розрізняють поліцейський роман (*Polizeikrimi*), шпигунський (*Agenten- und Spionageroman*), історичний (*historischer Krimi*), психологічний (*Psychothriller*), жіночий (*Frauenkrimi*), регіональний (*Regionalkrimi*), політичний (*politischer Krimi*), роман-загадку (*Rätselkrimi*), жорсткий (*Noir Krimi*), молодіжний (Jugendkrimi) і, навіть, шкільний (*Schulkrimi*) детективи. Ці назви є безпосередньою проекцією змісту художніх творів.

У своїй статті ми користуємося загальним терміном детектив під яким розуміємо літературний твір (роман або повість), пов'язаний зі скоєнням та розслідуванням кримінальних дій. Свідомо користуємося терміном також «сучасна німецькомовна література», оскільки для аналізу залучили твори авторів-носіїв німецької мови з Німеччини (*Ella Danz*, *Carsten Sebastian Henn*), Люксембургу (*Tom Hillenbrand*), Австрії (*Eva Rossmann*), Швейцарії (*Martin Suter*).

Сучасні німецькомовні автори детективного жанру все більше і більше звертаються у своїх творах до кулінарної тематики. Гастрономічна тема набула дивовижного розквіту на теренах детективного жанру, вражаючи своєю багатоплановістю художнього втілення. Деякі автори та, особливо, журналісти користуються терміном кулінарного детективу [8, с. 36]. Видавництво *Europa-Verlag* запровадило навіть окрему рубрику під назвою: *GourmetCrime*. А відоме австрійське медіа-видання «*Die Presse*» публікує періодично підбірку кулінарних детективів, обраних разом із Віденською книгарнею *Thrill & Chill*.

Мета статті – дослідити та проаналізувати твори німецькомовної літератури детективного жанру, які пов'язані з кулінарною тематикою.

Звернення до кулінарної або гастрономічної теми у детективному німецькомовному романі відбувається на різних рівнях та з різною інтенсивністю. На схожість детективу і кулінарії наголошує, можливо з певною іронією, Р. Кропф: «Вбивство як гарне меню: складові та час мають бути вірно обраними, а кухареві необхідні гарні нерви» (*переклад наш*) [6].

Інколи автори самою назвою твору готують читача до злочину, пов'язаного з кулінарною тематикою, а саме зі:

– стравами або продуктами харчування: „*Rostbratwurst*" (K. Jäger), „*Unglückskeks*" (E. Danz), „*Tödliche Oliven",* „*Teufelsfrucht*" (T. Hillenbrand);

– напоями: „*Räuberbier*" (H. Schneider), „*Schnapsleiche*" (S. Trinkaus), „*Riesling-Leiche*" (S. Zimmermann), „*Der Kaffedieb*" (T. Hillenbrand),"*Wein und Tod*" (E. Rossmann);

– кухарем як головною діючою особою: «*Der Koch*» (M. Suter);

– процессом приготування «Der Mittagstisch» (I. Noll), «*Kochwut*» (E. Danz).

Автори німецького кулінарного детективу, як прийнято на теренах жанру, створюють цілі серії творів за участю однією або кількох осіб. Головними героями є відомі шеф-кухарі Юліус Айхендорф (К. Генн) і Ксавіер Кіфер (Е. Гіленбрад), гурман-поліцейський Ґеорг Анґермюллер (Е.Данц) або ж приватний детектив Альмен (М. Зутер), які вводять читача в захопливий світ креативного, творчого процесу приготування вишуканих страв, а також журналістка Міра Валенскі, через яку авторка та кухар Е.Росман ділиться власними рецептам.

Усіх протагоністів об'єднує пристрасть до витонченого смаку, вони є гурманами найвищого ґатунку, створюючи або насолоджуючись як самим процесом приготування, так і смаком страв та вин. Готування страв постулюється як надзвичайно творчий та креативний процес, а самі твори перетворюються в оду кулінарії.

Переважна більшість романів включає в себе готові рецепти, за якими читач може відразу почати готувати та ласувати шедеври кулінарного мистецтва.

Особливої уваги заслуговують романи німецької письменниці Е.Данц, яку критики охрестили Агатою Крісті німецького кулінарного роману [9]. Комісар Ґеорг Анґермюллер, головний герой серії романів Е.Данц, є справжнім гурманом. Він цінує високоякісні страви, сам любить готувати і з задоволенням, проводить свій вільний час на кухні, щоб потім частувати рідних та друзів. Пристрасть до витонченого смаку настільки важлива для героя, що він не вірить в можливість скоєння злочину гурманом, чим і викликає подив та насміхання з боку колег. У всіх творах серії докладний опис процесу приготування та смакування посідає вагоме місце. А кожен кримінальний випадок відкриває комісару-гурману можливість нових досягнень в кулінарній сфері та нових знайомств з цінителями високої кухні та смаку. Але гастрономічна лінія виконує скоріше функцію створення реальної, знайомої кожному картини життя, слугує фоном для розкриття образів.

Іншого значення набуває тема кулінарії у творах К.С. Генна [10; 11]. Зірковий шеф-кухар Юліус Айхендорф випадково залучається до поліцейських розслідувань, спочатку захищаючи власні інтереси та перетворюючись поступово з підозрюваного в хобі-детектива. Незважаючи на різні мотиви злочинів, в усіх творах циклу особливе місце посідає кулінарна тема, яка слугує допоміжним засобом художнього розвитку сюжету. Творчий процес створення нових страв є для головного героя майже медитативним процесом, під час якого він не тільки створює кулінарні шедеври у своєму ресторані, але досягає особливого стану спокою і, завдяки цьому, розслідує вбивства. Шеф-кухар і шанувальник класичної музики у романі «Nomen est Omen» не просто готує, а «*komponiert eine neue Soße*» під назвою «*Soßenorgel*»,в якому смак отримує«*Moll-Geschmacknoten*» [11]. Через героя-кухаря автор вдається до символічності. Так, у романі «In vino veritas» за допомогою старанно продуманого меню та подачі страв і вин (які занадто детально описані), герой провокує злочинця завдяки назвам та асоціаціям. Цим самим автор доводить інтригу до кульмінації, утримуючи напругу читача, який має нагоду ознайомитися як з історіє страви *Labskaus*, так і з особливостями виробництва та смаку вина *Riesling Spätburgunder* [10].

Кулінарна тематика представлена і в творах письменниці Е. Росман. Твори цієї представниці детективногот жанру об'єднує сюжет, який базується на розкритті злочину журналісткою Мірою Віленські, яка обожнює готувати. І, незважаючи на те, що кулінарна тема слугує обрамленням кримінального злочину, авторка вдається до такого детального опису, що у читача складається враження, що він присутній при цьому процесі та відчуває аромат і смак.

Автори настільки захоплюються описом приготування різних страв, що інколи романи перетворюються в збірки кулінарних рецептів.

Інакше розгортається кулінарна тематика разом із зірковим кухарем, Ксавієром Кіфером у творах Тома Гілленбранда із Люксембургу. Автор обмежується переважно лише назвами страв, які передають атмосферу та колорит Люксембургу: *Gromperekichelcher, Bouneschlupp, Gaardebounen,Mummentaart* [12]. Місцем злочину є ресторан головного герою, а мотивим і засобом слугує екзотичний фрукт, тінь якого переслідує читача до кінця роману. У кожному романі читач пізнає різні сторони гастрономічного світу: як має смакувати справжня оливкова олія: *pfeffrig, fruchtig, bitter* [14], відкриває таємницю приготування суші [13]. Події, злочини і розслідування шефа ресторану, який вимушено стає хобі-детективом, повязані з гастрономічною сферою, викриваючи мафіозні схеми харчової галузі, повязані з якістю оливкової олії, отруйною рибою, жорсткою конкуренцією у гастрономічній галузі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Незважаючи на таке детальне висвітлення кулінарної та гастрономічної тем у детективах сучасних німецькомовних письменників, вважаємо помилково відносити деякі зазначені твори до жанру кулінарного детективу. Так, у більшості вище згаданих творів кулінарна тематика слугує засобом розкриття характеру героїв, місцем скоєння злочину, засобом скоєння злочину. Ґрунтуючись на визначенні жанру як типу художнього твору, специфічними властивостями якого є наявність злочину, вважаємо кулінарним детективом лише романи, в яких мотив злочину пов'язаний з кулінарією. Так, з проаналізованих творів, до жанру кулінарного детективу належать, на нашу думку, лише твори Тома Гілленбранда.

Загалом дана тематика вимагає більш ґрунтовного подальшого аналізу та вичення теоретичних засад, залучення інших творів та порівняння творів німецької літератури детективного жанру з відповідними представниками інших країн.

Література:

1. Брехт Б. Заметки о литературе и искусстве. *Иностранная л-ра.* 1972, № 5. С. 298–315.
2. Крапівник Г.О. Гібридизація форм детективного жанру як відображення сучасного культурного процесу. *Грані*. 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_8
3. Терехова М. Б. Пути развития современных текстов детективного жанра. *Вестник Московского государственного лигвистического ун-та*. 2009. № 559. С. 159–168.
4. Ebner R. Rot-weiß-rote Mordgesellen. Neue kulinarische Krimis von Alfred Komarek und Eva Rossmann. *Wiener Zeitung, Rubrik: Bücher*. 2001. № 212. С. 12.
5. Götting U. Der deutsche Kriminalroman zwischen 1945 und 1970. Formen und Tendenzen. Marburg: Tectum Verlag, 2000. 372 S.
6. Kropf R. Tatort Küche: Kulinarische Krimis. *Die Presse*. 25. 10.2007. URL: http://diepressecom/home/leben/ausgehen/339309/Tatort-Kueche_Kulinarische-Krimis.
7. Nusser P. Der Kriminalroman. Stuttgart: Metzler, 1992. 187 с.
8. String D. Der Hedonismus und der Tod. Warum in Krimis so viel gegessen und getrunken wird. *Ich kannte den Mörder wußte nur nicht wer er war. Zum Kriminalroman der Gegenwart*. Innsbruck: Studienverlag, 2004. С. 121–143.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Danz E. Ballaststoff. Gmeinder Verlag, 2011. 326 с.
10. Henn C. In vino veritas. Eifel Krimi 4. Köln: Emons Verlag, 2002. 205 с.
11. Henn C. Nomen est Omen. Eifel Krimi 5. Köln: Emons Verlag, 2003. 220 с.
12. Hillenbrandt T. Teufelsfrucht. Ein kulinarischer Krimi. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2011. 304 с.
13. Hillenbrandt T.Rotes Gold. Köln: Kiepenheuer &Wirtsch, 2011. 304 с.
14. Hillenbrandt T.Tödliche Oliven. Köln: Kiepenheuer &Wirtsch, 2014. 320 с.
15. Rossmann E. Ausgekocht. Ein Mira-Valensky-Krimi. Wien, Bozen: Folio Verlag, 2003. 262 с.

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: glamourousmail@meta.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-196-199

Фока М. В. Філософський підтекст повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 196–199.

УДК: 821.133.1–343.09

Фока Марія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДТЕКСТ ПОВІСТІ-КАЗКИ А. ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ»

У статті досліджується філософський імпліцитний смисл повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Авторка детально аналізує образи-символи на різних підтекстових рівнях, розкриваючи множинність їхнього тлумачення, у яких криється життєва філософія, головна ідея якої полягає в потребі людини завжди вирізняти дійсно важливе й слідувати йому, цінувати дружбу та любов, нести відповідальність за себе та за іншого, бути добрим і небайдужим, а також зберегти в собі дитину, чистоту її душі, відкритість Усесвіту й наповненість істинним.

Ключові слова: *підтекст, філософія життя, символ, А. де Сент-Екзюпері, повість-казка «Маленький принц».*

Mariia V. Foka,
Candidate of Philological Sciences (PhD),
Associate Professor of Linguodidactics and Foreign Languages Department
Volodymyr Vyynychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

THE PHILOSOPHICAL SUBTEXT OF THE FAIRY STORY «THE LITTLE PRINCE» BY A. DE SAINT-EXUPERY

The timeliness of the fairy story «The Little Prince» by A. de Saint-Exupéry lies in the deep subtextuality of the work, the decoding of which enables readers to learn a complete life philosophy, grasping the true meanings of the work. So, the philosophical subtext of the work is investigated in the paper. The author analyzes in detail the images-symbols (travel image, snake, fox, flower, baobab, desert, well, planet, star, etc.) at different subtext levels, revealing the multiplicity of their interpretations. The review of the sources allows distinguishing a purely biographical approach to the implicit part of the work, but it can be decoded through the prism of the historical context of the time, as well as through philosophical aspects. The plain fantastic plot of "Little Prince" hides the whole life philosophy: one must always distinguish between what is really important and follow it, appreciate friendship and love, be responsible and kind, preserve the child, the purity of his/her soul, the openness of the universe and the fullness of the true.

Key words: *subtext, life philosophy, symbol, A. de Saint-Exupéry, fairy story «The Little Prince».*

Постановка проблеми. З моменту публікації повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» у 1943 р. в Америці спершу англійською мовою («The Little Prince», видавництво «Reynal & Hitchcock», переклад К. Вудз) і незабаром, того ж року, французькою («Le Petit Prince»), інтерес до цього художнього твору не тільки не вщухає, а, навпаки, зростає. Про це насамперед свідчить той факт, що «Маленький принц» уважається третьою книгою у світі (після Біблії й Корану!) за кількістю перекладів (видано 300 мовами); більш ніж 200 мільйонів екземплярів книги продано по всьому світу [див.: 5]. Ці статистичні дані змушують замислитися над причинами успіху «Маленького принца». Секрет, на наше глибоке переконання, полягає в глибокій підтекстовості твору, розкодування якої дає нам змогу пізнати цілісну філософію життя, отримати відповіді на низку «вічних» питань, осягнувши істинні смисли твору. Відповідно, постає питання підтексту в художньому творі, що є однією з важливих проблем у літературознавстві.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Приховані смисли «Маленького принца» були об'єктом зацікавлення таких дослідників: А. Буковська, М. Ваксмахер, Л. Викулова, В. Григор'єв, О. Ісбах, Л. Лунгіна, А. Моруа, М. Мижо, Л. Мироненко, Л. Фролова, Н. Юдіна, R.-V. Albérès, D. Anet, M.-A. Barbéris, M. Brumont, E. J. Capestany, André-A. Devaux, E. Drewermann, A. Gascht, L. Hawkins, P. Lassus, Y. Le Hir, Y. Monin, R. Zeller та ін. Проте імпліцитність повісті-казки через її складність і багатоаспектність залишається до кінця не вивченою. У цьому полягає **актуальність дослідження**. **Метою статті** є охарактеризувати явище підтексту, зокрема його філософське наповнення, у творі А. де Сент-Екзюпері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Назва твору «Маленький принц» викликає в читача передусім теплі й позитивні емоції, пов'язані з чарівністю та казковістю, притаманних дитинству. І дійсно, хоч жанр «Маленького принца» можна визначити як повість, що складається з двадцяти семи частин, проте за сюжетом – це фантастично-чародійна казка, у якій ідеться про пригоди маленького мешканця планети астероїда B–612.

Варто відзначити, що казка становить благодатне підґрунтя для підтекстовості, адже завдяки образній формі цього жанру передаються досвід і мудрість народу або письменника. До того ж виховний потенціал казки «Маленький принц» увиразнюється притчовою манерою письма, що виражає морально-філософські роздуми А. де Сент-Екзюпері, формулює його головні життєві принципи.

Глибокий філософський підтекст цього художнього твору значно розширює читацьку аудиторію: від дітей, що захоплюються незвичайним фантастично-чародійним сюжетом, до дорослих, які за казковими образами прочитують імпліцитну інформацію. Те, що книга адресована дітям, не викликає сумніву: по-перше, мова повісті проста й лаконічна, навіть «шляхетно стримана» [1, с. 131]; по-друге, типовими, а отже, легко розпізнаваними є такі казкові герої, як Принц, Лис,

Квітка (Троянда) чи Змій. Без сумніву, книга цікава й для дорослих, адже другий план змісту розрахований на декодування зрілим читачем, який здатен глибоко аналізувати, критично мислити, конкретизувати, робити широкі узагальнення тощо. Ретельної інтелектуальної напруги потребує розкодування підтекстового змісту символічних образів.

Під час подорожі планетами Маленький принц вибудовує свою модель життя, поступово знаходить відповіді на важливі життєві питання й ділиться своїми відкриттями з льотчиком. Образ подорожі є промовистим – це універсальний символ змін чи розвитку, пошуку свого місця в житті [4, с. 297]. Подорожуючи разом з Маленьким принцом, читач упізнає типові життєві явища. Наприклад, абсурдність влади розкривається через образ короля, що, по-суті, немає над ким володарювати, та й роздає він тільки ті накази, виконання яких не залежить від чиєїсь волі, бо є природним станом речей [див.: 6, с. 36–37]. Беззмістовність життя постає через образи марнославного самозакоханого чоловіка [див.: 6, с. 40]; або чоловіка, який шукає на дні чарки забуття [див.: 6, с. 41–42]; або бізнесмена, що, рахуючи зірки, уже не помічає їхньої краси [див.: 6, с. 43–44]; і географа, який замість того, щоб займатися дослідницькою діяльністю, тільки записує дані [див.: 6, с. 49–50]. Ось, здавалося б, насправді вартісна справа – дбати про когось, окрім себе – постає в епізоді про ліхтар і ліхтарника, але й вона виявляється безглуздою: ліхтарник відчуває себе нещасливим, бо повинен постійно, без відпочинку запалювати й гасити ліхтар, який насправді нікому не потрібен [див.: 6, с. 47–48].

На цьому шляху лише увиразнюються псевдоцінності, яким слідують люди. Зрештою Маленький принц остаточно пересвідчується в дивності дорослих: «Дорослі дуже дивні» [6, с. 38] – «Дорослі вочевидь дуже дивні» [6, с. 40] – «Дорослі вочевидь напрочуд дивні» [6, с. 42] – «Без сумніву, дорослі абсолютно дивні» [6, с. 45].

Лише на планеті Земля Маленькому принцові відкриваються справжні цінності, цілковитому розумінню їх сприяють образи-символи, на які багата повість. Однією з перших на Землі Маленькому принцу зустрілася змія. Змія – прадавній, надважливий і надзвичайно складний символ, що має суперечливу природу, бо поєднує життя і смерть, захист і руйнування, мудрість і спокусу; своєю отрутою змія може вбити або зцілити [див.: 4, с. 114–120]. Це зумовлює її всемогутність:

«– Дивна ти тварина, – зрештою сказав він, – тоненька, мов палець…

– Але могутніша за палець короля, – заявила змійка.

Маленький принц усміхнувся:

– Ти не могутня… ти навіть лап не маєш… навіть не здатна мандрувати…

– Я здатна завезти тебе далі, ніж будь-який корабель, – заперечила змійка і, мов золотий браслет, обвила кісточку Маленького Принца. – Доторкнувшись до людини, я повертаю її до землі, з якої вона вийшла, – казала далі змійка. – Але ти чистий і прибув із далекої зорі…

Маленький Принц мовчав.

– Мені жаль тебе, такого кволого, на цій гранітній Землі. Я можу допомогти тобі коли-небудь, якщо надто тужитимеш за своєю планетою. Я можу…

– Ох! Я зрозумів тебе дуже добре, – сказав Маленький принц, – але чому ти завжди говориш загадками?

– Я розгадую їх усі, – запевнила змійка.

Обоє замовкли» [6, с. 54–55].

Зрештою змія таки приносить смерть Маленькому принцу («…Лише жовта блискавка майнула коло кісточки хлопчика. Він на мить заціпенів. Не зойкнув, а повільно впав, як падає дерево. На сипкому піску навіть не гупнуло» [6, с. 81]), разом з тим даруючи друге життя: він нарешті зміг повернутися на свою планету («– Розумієш, це надто далеко. Я не можу взяти своє тіло. Воно заважке» [6, с. 80]). Так автор утілює християнську ідею про життя після смерті.

Не менш давнім символічним казковим образом є лис, який пов'язується з життєвою мудрістю і якого можна розглядати як алегорію дружби. Варто наголосити, що маємо на увазі саме лиса (у французькій мові слово «renard» чоловічого роду: «le renard»), а не лисицю, яка означає хитрість, злість, лицемірство й порок. Тож лис відкриває Маленькому принцу секрети любові (і кохання) та дружби: «…якби ти приручив мене, ми відчували б потребу один в одному. Ти був би для мене єдиним у світі. Я був би для тебе єдиним у світі…» [6, с. 62], «Не приручиш – не зрозумієш. […] Люди вже не мають часу розуміти бодай що-небудь» [6, с. 63], «Треба бути дуже терплячим» [6, с. 63], «Мова – джерело непорозумінь» [6, с. 63], «…бачать насправді тільки серцем. Очі головного не бачать» [6, с. 66], «За тих, кого приручив, ти відповідаєш довіку» [6, с. 66]. Цю філософію Маленький принц не тільки перейняв, але й розвинув: «Якщо дав себе приручити, є ризик, що доведеться плакати…» [6, с. 75].

Знаковим є образ квітки, символу жіночої краси [4, с. 402], надалі троянди, що увиразнює додаткове значення божественного, романтичного та чуттєвого кохання [4, с. 308]. У повісті квітка (троянда) стає втіленням жіночого начала, а Маленький принц – чоловічого, тож крізь призму *інь* і *ян* проступають особливості взаємовідносин чоловіка й жінки, їх різне сприймання та неоднакове розуміння почуття любові. Разом вони становлять алегорію кохання. Наприклад, Маленький принц не одразу зрозумів, що криється за кокетливою манерою поведінки квітки: «Я тоді нічого не міг зрозуміти! Я мав судити про квітку з її дій, а не слів. Вона дарувала мені духмяність і сяєво. Я ніколи не повинен був тікати! Я мав би здогадатися про її ніжність, приховану жалюгідними хитрощами. Квіти такі суперечливі! Я був надто юний, щоб уміти любити» [6, с. 30]. З набуттям знань про життя, з усвідомленням відповідальності до Маленького принца приходить і розуміння кохання: «– Знаєш… моя квітка… я відповідаю за неї! А вона така квола! Така наївна. Має чотири нікчемні колючки, щоб боронитися від світу…» [6, с. 81].

Одним із центральних образів казки є баобаб, що алегорично втілює зло. «Земля планети була заражена ним. А баобаба, якщо пізно взятися за нього, вже ніколи не пощастить позбутися. Він захаращує всю планету. Пронизує її своїм корінням. А якщо планета дуже мала, а баобабів надто багато, вони розірвуть її […].

Про небезпеку баобабів знають так мало, а ризики, яких зазнає недбайливий на астероїді, такі великі… Я кажу: «Діти! Стережіться баобабів»» [6, с. 19–21].

Символічно, що і льотчик, і Маленький принц опиняються в пустелі. У християнській та іудейській культурі це потужний знак – місце Одкровення (бесіди з Богом) [4, с. 296], яке сприяє самопізнанню й відкриттю істинного. Знаковим є також образ криниці, що асоціюється зі спасінням, життям, знанням, істиною та чистотою [4, с. 156] й органічно прив'язується до

образу води – відродження [4, с. 43]. Тож образи *пустелі – криниці – води*, які складають неподільну триєдність, означають шлях до пізнання героями істини. «Пустелю прикрашає те, – сказав Маленький Принц, – що вона ховає десь криницю…» [6, с. 71].

Звернімо увагу: льотчик шукає криницю разом з Маленьким принцом, і саме хлопчик дає йому надію:

«…Маленький Принц глянув на мене й відповів […]:

– Я теж хочу пити… Пошукаймо криницю…

Я втомлено махнув рукою: безглуздо шукати навмання криницю серед безмірної пустелі. І все-таки ми пішли.

[…] – Тож і ти відчуваєш спрагу? – запитав я.

Він не відповів, лише мовив:

– Вода й для серця може бути добра…» [6, с. 70–71].

Водночас і льотчик дарує спасіння Маленькому принцу:

«– Ця вода і мою втамує спрагу, – озвався Маленький принц. – Дай мені пити.

І я збагнув, чого він шукав!

Я підніс йому відро аж до вуст. Він пив, заплющивши очі. Мить була втішна, наче свято. Ні, та вода не була поживою. Вона народилася з походу під зорями, зі співу блока, з зусиль моїх рук. Вона була добра для серця, немов подарунок. Як я був малим хлопцем, вогні різдвяної ялинки, музики опівнічної меси, лагідність усмішок становили отак разом усю осяйність мого різдвяного подарунка» [6, с. 73–74].

Шлях льотчика й Маленького принца до криниці символізує, що ми, дорослі, можемо знайти справжні істини тоді, коли зберігаємо в собі дитину / дитинство, дитячу чистоту, відкритість і щирість – лише в цьому разі наступає момент Одкровення, а справжнє стає очевидним.

Настільки ж глибоким змістом відзначається образ планети Маленького принца, яку той залишає в пошуках сенсу буття та на яку зрештою повертається (принаймні саме в це вірить льотчик, а разом з ним і читач). Ця планета стає символом людської душі, домівки, духовного й істинного. З нею невід'ємно пов'язаний образ зірки, що зберігає вищенаведені значення: «– Я запитую себе, – мовив він, – чи справді зорі сяють тому, щоб кожен міг коли-небудь знову знайти свою» [6, с. 54].

Маленький принц знайшов свою зірку: «Вона якраз над нами…» [6, с. 54]. Її він дарує льотчикові: «– Уночі ти споглядатимеш зорі. Моя надто маленька, щоб я показав тобі, де вона. Так краще. Моя зоря буде для тебе однією з безлічі зір. І тоді ти з любов'ю споглядатимеш усі зорі… Всі вони стануть твоїми приятелями. А я тобі дам ще й подарунок… […]. Коли глянеш уночі на небо, тобі здаватиметься, ніби сміються всі зорі, бо ж я житиму на одній з-поміж них, сміятимусь на ній. Ти матимеш зорі, які вміють сміятися!» [6, с. 78–79]. А льотчик ділиться цією зіркою з читачем: «Уважно роздивіться краєвид, щоб мати впевненість, що ви впізнаєте його, якщо вам доведеться коли-небудь мандрувати в африканській пустелі…» [6, с. 84]. Лише від читача, від його віри в диво та від намагання пізнати істинне залежатиме, чи почує він зорі, як п'ятсот мільйонів дзвіночків чи сльозин, адже «жоден дорослий ніколи не зрозуміє, що це має дуже велике значення!» [6, с. 84].

Філософська казка має декілька рівнів підтекстовості. Огляд джерел дозволяє виокремити суто біографічний підхід до імпліцитної частини твору. Відомо, що 29 грудня 1937 року А. де Сент-Екзюпері зробив вимушену посадку в Сахарі, за 200 кілометрів від Каїру, і тільки через 5 днів після аварії за ним прийшов друг Прево з караваном. Маленького принца ототожнюють із самим А. де Сент-Екзюпері, «Королем-Сонцем» (саме таке прізвисько мав автор в дитинстві через своє біляве волосся), квітку – з дружиною письменника Консуело, лиса – з духовно близькою подругою Рене де Соссін або з найкращим другом Леоном Вертом.

Водночас казку, написану під час Другої світової війни (1942 року) далеко від рідної окупованої Франції, у Нью-Йорку, можна тлумачити крізь призму тогочасного історичного контексту. А. Буковська зазначає: «Пишучи поетичну, сумну казку, він *[А. де Сен-Екзюпері. – М. Ф.]* протиставляв її навколишній дійсності, своєму часу. Солідарністю з дитинством він хотів захиститися від війни, що продовжувалася в Європі, від політичних інтриг і метушні своїх земляків в еміграції, з якими в такій атмосфері й на такій основі він не зумів знайти спільну мову» [2, с. 171]. Так, квітка символізує Францію, а баобаби – фашизм.

Проте підтексти твору набагато глибші й не вичерпуються біографічним чи історичним контекстом тієї доби; у казці порушується *вічне*, що не вимірюється епохою, народами, віком, а отже, позначається позачасовістю.

Простота й водночас глибинність образів, зокрема змії, квітки, лиса, баобабів тощо, сприяють множинності інтерпретацій. М. Міжо відзначає: «Людям, які прагнуть неодмінно розкрити алегорії та сперечаються: «Троянда – це Консуело!» – «Ні, це Франція!» – «Лисиця – це дружба!» – «Ні, це подруга». – «Ні, це Леон Верт». – «Баобаб – це зло загалом?» – «Ні, це фашизм» тощо, – можна сміливо відповісти: «Так, ви праві, ви всі праві. Ця алегорична казка дає можливість читачеві наповнити кожне слово тексту найбільш близьким йому змістом, наділити кожен образ реальною формою. Бо внутрішній зміст цих форм – безпосереднє відображення життя» [3, с. 882]. Очевидно, у цій можливості наблизити текст «до себе», до власного розуміння й відчуття також полягає унікальність твору.

Повість «Маленький принц» не має щасливого закінчення, що суперечить традиції казки. Повість-казка відзначається світлим смутком. Фінал твору можна вважати відкритим, адже письменник залишає можливість домислити його. Тільки від читача залежатиме, чим закінчиться твір: «Для мене це найгарніший і найсумніший краєвид у світі. Це той самий краєвид, що й на попередній сторінці, але я намалював його ще раз, щоб ви добре запам'ятали його. Саме тут Маленький Принц з'явився на Землі, а згодом зник.

Уважно роздивіться краєвид, щоб мати впевненість, що ви впізнаєте його, якщо вам доведеться коли-небудь мандрувати в африканській пустелі. Якщо вам трапиться проминати те місце, благаю, не поспішайте: постійте трохи якраз під його зорею! Якщо тоді до вас підійде хлопчик, якщо він засміється, якщо матиме золотаве волосся, не відповідатиме на запитання, ви одразу здогадаєтесь, хто то. Тоді будьте ласкаві! Не лишайте мене в незмірно великому смутку, а напишіть мерщій, що він повернувся…» [6, с. 84]. Таке звернення до читача покладає на кожного відповідальність за майбутнє, адже Маленький принц передав нам цінні знання про буття й істинно вартісне в житті. Як тонко зауважив М. Міжо, «Маленький принц» – це свого роду заповіт ідеалів, кодекс чистої моралі [3, с. 882].

Висновки та перспективи подальших досліджень. За простим словесним вираженням і нескладним казковим сюжетом повісті А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» приховується ціла життєва філософія: треба завжди вирізняти дійсно важливе й слідувати йому, цінувати дружбу та любов (кохання), нести відповідальність не тільки за себе, а й за іншого, бути добрим і небайдужим та, що найважливіше, зберегти в собі дитину, чистоту її душі, відкритість Усесвіту й наповненість істинним. Своєю чергою, розуміння механізму творення імпліцитного плану письменником дає змогу зрозуміти природу підтексту як літературного явища, що дає ключі до декодування прихованих смислів в інших художніх творах, а отже, відкриває нові перспективи їхнього вивчення.

Література:

1. Болабольченко А. На п'єдесталах вічності: Біографічні нариси. К.: Щек, 2010. 296 с.
2. Буковская А. Сент-Экзюпери, или парадоксы гуманизма / Пер. с пол. А. Н. Ермонского; педисл. Т. В. Балашовой. М.: Радуга, 1983. 208 с.
3. Мижо Марсель. Сент-Экзюпери / Пер. с фр. Горация Велле. М.: Молодая гвардия, 1963. 464 с.
4. Тресиддер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С. Палько. М.: Гранд: ФАИР-ПРЕСС, 2001. 444 с.
5. «Le Petit Prince» traduit dans une 300e langue, le hassanya // franceinfo: [сайт]. URL: https://www.francetvinfo.fr/culture/livres/le-petit-prince-traduit-dans-une-300e-langue-le-hassanya_2133029.html

Ілюстративний матеріал:

6. Сент-Екзюпері А. (де) Маленький принц. Листи та публіцистика / Пер. з франц. П. В. Таращука, С. В. Бойка. Харків: Фоліо, 2016. 221 с.

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: nataliabaschuk.fl@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-200-203

Башук Н. П. Фразеологізми із зоонімічним компонентом в німецькій та українській мовних картинах світу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 200–203.

УДК: 811.112.2'373

Башук Наталія Петрівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ ЗООНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

У статті проведено зіставний аналіз фразеологізмів із зоонімічним компонентом у німецькій та українській мовних картинах світу, які тісно пов'язані з національною культурою. Було встановлено, що зоонімічний компонент у складі фразеологічної одиниці має яскраво виражену національно-культурну специфіку, яка визначає його асоціативні зв'язки і дозволяє використовувати такі фразеологізми для характеристики зовнішності, соціального статусу, міжособистісних відносин, поведінки, фізичного та емоційного стану, інтелекту, відношення до роботи та рис характеру людини. Назви тварин у різних мовах можуть бути пов'язані не з тотожними образами та символами, а одна й та ж тварина бути еталоном різних якостей та характеристик. Фразеологічні одиниці із зоонімічним компонентом можуть перекладатись повними еквівалентами, частковими лексичними та граматичними еквівалентами, підбором аналогів, описово, дослівним та обертональним перекладами.

Ключові слова: *мовна картина світу, фразеологічна одиниця, зоонім, образність, символ, національна специфіка, переклад.*

Natalia P. Bashuk,
National Technical University of Ukraine
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

PHRASEOLOGISMS WITH A ZOONYMIC COMPONENT IN GERMAN AND UKRAINIAN LINGUISTIC WORLD IMAGES

The article provides a comparable analysis of phraseologisms with the zoonymic component in German and Ukrainian linguistic images of the world, which are closely related to national cultures, traditions, customs and religions. Representatives of the animal world become symbols of prototype imagery of strength, bravery, courage, loyalty, stubbornness, humility, guile, speed of movement, wisdom. It has been identified that zoonymic component in a phraseological unit has a pronounced national-cultural specificity, which determines its associative relations and allows to use these phraseologisms to characterize appearance, social status, interpersonal relationships, behavior, physical and emotional state, intelligence, attitude to work and character traits of a person. In this case, the negative characteristics in zoonyms outweigh the positive ones, which is explained by the fact that any language tends to more likely adopt negative deviation in meaning. Mythology, folklore, biblical and literary sources, historical events and facts have significant bearing on the choice of zoonyms in phraseological units of the languages compared. Names of animals in different languages can be related to not the same images and symbols, and the same animals can be a standard for ascribing different qualities and characteristics. Thus, phraseological units with zoonyms can cause difficulties in translation, since zoonimic image plays a crucial role in the formation of the individual meaning of the phraseological unit, performing both informative and imaginative-expressive function. Phraseological units with a zoonymic component can be translated using full equivalents, partial lexical and grammatical equivalents, selection of analogues, description, literal and overtonal translations.

Key words: *linguistic image of the world, phraseological unit, zoonym, imagery, symbol, national specificity, translation.*

Постановка проблеми. Мова як засіб комунікації і пізнання – це сукупність культурних кодів, які відіграють важливу роль при репрезентації мовної картини світу. Під мовною картиною світу ми розуміємо «відображені в категоріях і формах мови уявлення певної національної спільноти про дійсність» [7, с. 66]. Вивчення ж способів вербалізації мовної картини світу стає найбільш *актуальним* напрямком сучасних лінгвістичних досліджень. Фразеологічні одиниці з назвами тварин у мовах всього світу використовуються для образної характеристики людини і мають високий конотативний потенціал. В основі переносу різних рис людини на представників тваринного світу лежить дуже актуальний сьогодні антропоцентричний підхід. Особливу зацікавленість викликає встановлення причинних чинників виникнення асоціативно-образної основи переносу і ці причини слід шукати в національно-культурній специфіці етносу. Одним з найважливіших джерел формування національної специфіки є фразеологія, яка є невід'ємною частиною культури, в якій найбільш яскраво представлений національний спосіб світосприйняття. Методологічну основу вивчення національно зумовленої інтерпретації світу заклав Вільгельм фон Гумбольдт у своїй праці «Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung», у якій він зазначав, що «різні мови – це не різні позначення однієї і тієї самої речі, а її різні бачення»

[7, с. 66]. Прихильниками цієї концепції були Вільям-Дуайт Вітні, Герман Штейнталь, представники американської школи етнолігвістики Френсіс Боас, Едвард Сепір, Бенджамін Ворф, німецький мовознавець Лео Вайсгерберг. Розгляд проблем співвідношення мови і духовної культури, мови і менталітету, їх взаємозалежності, культурно-національної семантики фразеологічних одиниць був започатковий у працях О. О. Потебні, М. І. Костомарова, М. І. Зубрицького, М. О. Максимовича та інших. У XX столітті взаємозв'язок етнокультури і фразеології досліджували В. М. Білоноженко, М. Т. Демський, Р. П. Зорівчак, Л. І. Коломієць, В. В. Коптілов, В. Д. Ужченко. Виникненню антропоцентричного підходу до вивчення мов ми завдячуєм фундаментальним дослідженням Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, В. І. Постовалової, В. М. Телія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження зоонімів у фразеології привертало увагу багатьох науковців як вітчизняних, так і закордонних, ці наукові розвідки проводились на матеріалах однієї, двох або трьох мов. В українському мовознавсті цій проблемі присвячені роботи І. О. Голубовської, О. П. Левченко, В. Д. Ужченка, О. А. Крижко та інших. Лінгвокультурологічний аспект зоонімів на матеріалі української, російської, частково польської та болгарської мов розглядається в монографії О. П. Левченко, на матеріалі німецької та української мов в статті Л. С. Івашкевич, на матеріалі німецьких зооморфних метафор в дисертації Карпенко О.І. Зооморфну метафору в латинських прислів'ях та приказках досліджувала М. Й. Петришин, компаративні фразеологізми із зоонімічним компонентом у німецькій мові Г. І. Капніна, національну специфіку семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом І. Л. Покровька. Г. А. Кривенко, З. Р. Дубравська, І. А. Салата порівнювали зоосемізми в англійській та українській мовах, О. В. Коваленко, В. В. Рзаєва проводили свої розвідки на матеріалах німецької та української мов, С. В. Буренкова вивчала зооморфні образи німецької та російської фразеології. Національно-культурну специфіку зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов розглядала О. О. Юзьвяк, в німецькій та англійській мовній картині світу К. В. Лаврищева, Н. Б. Аброськіна, семантичні особливості образних порівнянь із зооморфним компонентом на позначення емоційних характеристик людини (на матеріалі української, німецької та англійської мов) досліджувала О. Г. Сошко, функціонально-семантичні особливості фразеолгізмів з анімалізмами як відображення самобутності німецького і російського народів розглядали В. Є. Щербина, Л. О. Пасечна. Особливостям перекладу зоонімічних фразеологічних одиниць присвятили свої наукові праці Л. О. Ярова, Є. К. Буточкіна, Я. В. Григошкіна, І. В. Кравчук, А. Р. Зубрик. Незважаючи на велику кількість наукових розвідок у даній області, на сьогодні знаходимо різні терміни для позначення досліджуваного поняття: «фразеологічні одиниці із зооморфізмами (або зооморфним компонентом)» (О. П. Сошко, О. А. Крижко, С. В. Буренкова, М. Й. Петришин, О. І. Карпенко, І. А. Салата), «фразеологізми з зоосемізмами» (І. О. Голубовська, О. В. Коваленко, В. В. Рзаєва), «фразеологізми із зоонімами (або зоонімічним компонентом)» (З. Р. Дубравська, К. В. Лаврищева, Н. Б. Аброськіна, Г. І. Капніна), «фразеологізми з анімалістичним компонентом» (В. М. Бойко, В. М. Мокієнко, Л. С. Івашкевич, В. Є. Щербина, Л. О. Пасечна). У нашому дослідженні ми будемо користуватись терміном «зоонім», під яким розуміємо назву біологічної тварини, на основі якої розвивається метафоричне значення [8, с. 286].

Мета статті – провести порівняльний аналіз фразеологізмів із зоонімами у німецькій та українській мовних картинах світу, виявити спільність та розбіжності образності зоонімічного компоненту у зіставлюваних фразеологічних картинах, розглянути особливості перекладу фразеологізмів із зоонімами.

Виклад основного матеріалу. Мовна картина світу є основою національно зумовленої інтерпретації світу тому, що вона ґрунтується на певних історичних подіях та фактах, тісно пов'язана з національною культурою, традиціями, звичаями, релігією, впливає на мислення, свідомість і світосприйняття представників певної мовної спільноти. Символами прототипних уявлень про силу, мужність, відвагу, вірність, впертість, покірність, хитрість, швидкість у пересуванні, мудрість стають представники тваринного світу, що знаходить яскраве відображення у фразеологічній системі мови, основний масив якої формувався під впливом антропоцентричних уявлень. Вся фразеологічна тваринна символіка пов'язана з вербалізацією характеристик зовнішнього вигляду людини, її віку, рис характеру, психологічного сприйняття, освіченості [6, с. 141]. На вибір однакових чи різних зоонімів у фразеологічних одиницях впливає також весь символічний всесвіт – міфологія, фольклор, біблійні та літературні уявлення, хоча пропорція культурних джерел може змінюватись у різних національних свідомостях [11, с. 106].

Деякі зооніми були запозичені з християнської релігії (з Біблії та Євангелії), мають інтернаціональний характер і є зрозумілими для тих народів, які прийняли християнство, як наприклад: *ein Wolf im Schafspelz – вовк в овечій шкірі.* Цей вислів, якому понад дві тисячі років, вперше був зафіксований у Євангелія від Матвія: «Стережіться лжепророків, що приходять до вас в овечій одежі, а всередині – вовки хижі», адже вовк вважався символом брехні та лицемірства.

Людська свідомість не знає обмежень у процесі створення зоонімічних характеристик, саме тому майже всі представники тваринного світу можуть бути використані для образної характеристики та соціальної оцінки людини за тими чи іншими ознаками та рисами. Це цілком природно, оскільки тварини складають найближче оточення людини. При цьому негативні характеристики із зоонімами переважають над позитивними, що пов'язано з тенденцією мови фіксувати відхилення від норми в негативний бік.

Проаналізувавши фразеологічні одиниці із зоонімічним компонентом в німецькій та українській мовній картині світу, ми виявили, що вони можуть використовуватись для характеристики:

а) **зовнішності людини:** *Er sieht so aus, als hätten ihm die Hühner das Brot genommen (дослівно: Він виглядає так, ніби кури в нього хліб забрали) – у нього дуже розчарований вигляд.* Для опису занадто худої жінки у німецькій лінгвокультурі використовують компаративний фразеологізм із зоонімом *die Ziege* (коза): *mager wie eine Ziege*, відповідником якого в українській мові буде: *худа як тріска*;

б) **поведінки**: незграбну поведінку в обох мовних картинах світу пов'язують зі слоном: *sich benehmen wie ein Elefant im Porzelanladen – поводитись як слон у посудній крамниці.* Для характеристики непорядної, грубої, неосвіченої людини, яка порушує норми пристойності та поведінки у німецькій мові використовується фразеологізм із зоонімом свиня: *Wir haben die Schweine nicht zusammen gehütet (derb) – Ми разом свиней не пасли (грубо*) [1]. Неврівноважена особа асоціюється в німецькій лінгвокультурі з мавпою (der Affe): *sich benehmen wie ein wildgewordener Affe – біснуватися, скаженіти; rennen wie ein vergifteter Affe – бігати як очманілий.*

в) **соціального статусу**: загальновідомим є протиставлення багатих та бідних людей, адже кількість грошей, яку заробляє людина, визначає її положення в суспільстві, що знаходить відображення і у фразеології. Дуже вбога людина в багатьох культурах асоціюється з церковною мишею: *arm wie ein Kirchenmaus – бідний як церковна миша.* Походження цього фразеологізму пов'язано з тим, що в церквах не було комор, де б миші могли хоча б щось знайти для харчування. Про дуже багату людину в українській культурі часто говорять, що *«в неї так багато грошей, що їх кури не клюють»,* відповідниками у німецькій лінгвокультурі будуть фразеологізми без зоонімічного компонента*: Geld wie Heu haben, Geld wie Dreck haben, im Geld schwimmen;*

г) **міжособистісних відносин**: людей, які абсолютно різні та не можуть разом співіснувати та порозумітися, як в німецькій так і в українській лінгвокультурі порівнюють з котом та собакою: *wie Hund und Katze leben, Katz und Hund verträgt sich nicht – жити як кішка з собакою, тобто постійно сваритись, не ладнати один з одним;*

д) **відношення до роботи**: в українській та німецькій культурі для характеристики людини, яка багато та тяжко працює, використовують компаративний фразеологізм із зоонімічним компонентом *віл (der Ochse)*: *arbeiten wie ein Ochse – працювати як віл*;

е) **фізичний стан**: у німецькій та українській мовних картинах сила асоціюється з ведмедем: *stark wie ein Bär – дужий як ведмідь, сили як у ведмедя*, проте силу в українській мові можуть уособлювати бик *(сили як у бика)* та віл *(сильний як віл).* Спільним для обох мов буде використання зооніма ведмідь для характеристики незграбної, неповороткої людини, яка не вміє поводитись і йде напролом: *ein ungeleckter Bär, ein rechter Bär – груба, неотесана людина, plump wie ein Bär – незграбний як ведмідь* [1, с.32]. Специфіка мовних картин простежується у характеристиці сильного голоду, так в німецькій мові він *як у ведмедя (einen Bärenhunger haben*), а в українській – як у вовка *(мати вовчий апетит);*

є) **емоційний стан:** закоханість, гнів, лють, хвилювання можуть передаватись за допомогою таких зоонімів, як *der Affe* (*einen Affen an j-m gefressen haben* – бути в захваті від когось, закохатись, *ich dachte, mich kratzt der Affe* – я просто очманів (від здивування)), *der Kater (verliebt sein wie ein Kater* – бути закоханим по самі вуха), *der Esel (j-n auf den Esel setzen/ bringen* – когось вивести з себе, розізлити)*, der Löwe (auf j-n losgehen wie ein gereizter Löwe* – накинутись на когось як розлючений лев)*, der Bock (ihn stößt der Bock* – упирається, капризує (про дитину)*, der Rennpferd (nervös sein wie ein Rennpferd (vor dem Start)* – бути дуже знервованим (як біговий кінь перед стартом));

ж) **інтелект:** інтелектуальні здібності людини характеризуються в німецькій та українській мовах за допомогою концептуальної опозиції «розум- дурість». Розумна людина постає в обох порівнюваних мовах в образі сови, що знаходить відображення у німецькій лінгвокультурі: *klug wie eine Eule – бути дуже розумним,* а в українській мові порівняння *«розумна як качка»* має антонімічне значення, тобто характеризує нерозумну людину. Дурість асоціюється в українській та німецькій мовній картині з віслюком, проте при перекладі компаративного фразеологізма німецької мови: *dumm wie ein Esel* українською зоонім зникає: *дурний як пень,* а в пареміях асоціативний образ залишається, а зоонім також відсутній: *den Esel erkennt man an den Ohren (дослівно: Осла впізнають по вухах) – Дурість важко приховати, Das hieße den Esel Griechisch lehren – даремна праця (дослівно: Це все одно, що вчити осла грецької мови).* У німецькій культурі *die Kuh (корова)* асоціюється з неохайною жінкою або з людиною, яка погано знається на своїй справі: *Soviel von etwas verstehen, wie die Kuh vom Sonntag – Розбирається, як свиня в апельсинах; Dastehen wie die Kuh vor dem neuen Tor – Втупитися, як баран на нові ворота; etwas passt hinein wie die Kuh in die Akademie – щось пристало комусь як свині наритники* [3]. Як свідчать наведені приклади, зооніми у порінюваних мовах не співпадають.

з)**рис характеру:**

• **хитрість** уособлює в багатьох культурах лисиця, цьому сприяла біблійна символіка, фольклор, літературна традиція: *schlau wie ein Fuchs –- хитрий як лисиця* або *Wer der Fuchs glaubt, wird betrogen (дослівно: Хто повірить лисиці, того обдурять); Dem Fuchs den Hühnerstall anvertrauen (дослівно: Довірити лисиці курник); Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn – Старий лис двічі в сильце не попадеться; Ein alter Fuchs lässt sich nicht prallen – Старий лис не дасть себе обдурити.* Проте хитрість лисиці інколи виступає синонімом її розуму, обережності та розважливості, що має навіть перевагу над силою*: Was der Löwe nicht kann, das kann der Fuchs (дослівно: Що не може лев, те може лисиця), Bär und Büffel können keinen Fuchs fangen (дослівно: Ведмідь та буйвол не можуть спіймати лисицю*), аналогом яких в українській мові буде паремія: *Розум більший за силу;*

• **неохайність** приписують свині як у німецькій, так і в українській фразеологічній картині світу: *wie das Schwein aus dem Stall fortlaufen (umg.) – піти, залишивши безлад; das Schwein fühlt sich im Dreck am wohlsten – свиня завжди багнюку знайде.* В обох лінгвокультурах порівнюють дуже п'яну людину зі свинею: *besoffen wie ein Schwein (derb) – п'яний як свиня (грубо)* [1, с.31]. Проте в німецькій мовній картині світу свиня має також позитивну конотацію і стала символом вдачі, достатку і багатства: *er hat Schwein – йому дуже щастить; er hat (großes) Schwein gehabt (umg.) – йому страшенно пощастило;*

• **впертість** у німецькій та українській культурі асоціюється з бараном або віслюком: *stur wie ein Bock/ Esel – впертий як баран/ осел;*

• **пихатість, гамірність, задерикуватість** пов'язують у німецькій та українській фразеології з півнем*: wie ein Hahn hochgehen – розходитися, розшумітися; wie zwei Hähne aufeinander losgehen – наскакувати один на одного, як два півні; er stolziert umher wie ein Hahn auf dem Mist(haufen) – Всякий півень на своєму смітнику гордий, Jeder Hahn ist König auf seinem Mist – Кожен півень на своєму смітнику пан.* У німецькій фразеології образ півня використовують також для характеристики необізнаної людини: *Von etwas soviel verstehen wie ein Hahn vom Eierlegen (дослівно: На чомусь розумітись як півень на кладці яєць) – Знатись на чомусь як свиня на перці* [3];

• **покірність, лагідність, невинність** символізує в багатьох мовах вівця (ягня): *fromm wie ein Lamm – лагідний як ягня;*

• **лякливість, боягузтво** в німецькій та українській мовній картині асоціюється із зайцем: *ängstlich wie ein Hase sein – бути боязким як заєць*; *ein Hasenherz haben (umg., spött., abw.) – мати заяче серце, бути боязким; einen Hasen im Busen tragen – бути боязким; er ist ein wahrer Hase – він справжній боягуз.* Проте зоонім заєць *(der Hase)* у німецькій лінгвокультурі амбівалентний: з одного боку *ein heuriger Hase (umg.) – недосвідчена людина або малюк*, а з іншого боку *ein alter Hase*

(umg.) – досвідчена людина, стріляний горобець; wissen wie der Hase läuft – розумітися на чомусь, знати, як взятися за справу; nicht den Hasen in der Pfanne glauben (umg.) – не вірити словам, довіряти лише фактам;

• **вірність, відданість** пов'язують у багатьох культурах з собакою: *treu wie ein Hund – вірний як собака;*

• **злопам'ятність** символізує слон, оскільки він ніколи не забуває завданих йому образ та жорсткого поводження з ним: *nachtragend wie ein Elefant sein – бути злопам'ятним як слон*. Часто слон є знаком чогось надзвичайно великого, важкого, значного, тому цей зоонімічний компонент входить до складу німецьких та українських фразеологічних одиниць: *Aus einer Mücke einen Elefanten machen – робити з мухи слона*, тобто щось занадто перебільшувати або чомусь надавати занадто великого значення;

При перекладі фразеологізмів та паремій із зоонімічним компонетом слід звертати особливу увагу на образність цієї фразеологічної одиниці, оскільки назви тварин у різних мовах можуть бути пов'язані не з тотожними образами та символами, а одна й та ж тварина бути еталоном різних якостей та характеристик. Зоонімічний образ відіграє вирішальну роль у формуванні індивідуального значення фразеологічної одиниці, виконуючи як інформативну, так і образно-експресивну функцію.

Фразеологізми із зоонімічним компонентом можуть перекладатися: **повними еквівалентами**, коли збігається лексичний склад, образність, граматична структура: *ein Wolf im Schlafspelz – вовк в овечій шкірі; die Katze im Sack kaufen – купувати кота в мішку;* **частковими лексичними еквівалентами**, коли фразеологічні одиниці різняться зоонімічним компонетом: *Arbeit ist kein Hase, läuft nicht in den Wald – Робота не вовк, в ліс не втече; Aus einer Mücke einen Elefanten machen – Робити з мухи слона*; **частковими граматичними еквівалентами,** коли фразеологічні одиниці різняться граматичною структурою: *Mit den Wölfen muss man heulen – З вовками жити, по-вовчому вити; Ein Wolf im Schlaf fing nie ein Schaf – Той вовк, що дрімає, вівці не спіймає;* **підбором аналогів:** *Wenn man vom Wolfe spricht, ist er nicht weit – Про вовка промовка, а він тут як тут; Der Fuchs ändert den Balg und bleibt ein Schalk – Лисиця линяє, але вдачі не міняє;* **описово,** коли перекладаємо не фразеологізмом, а тлумачимо його значення: *da kommt der Fuchs zum Loch heraus – тепер зрозуміло, от і вся хитрість; j-n auf den Esel setzen/ bringen – когось вивести з себе, розізлити;* **дослівним перекладом (калькуванням)**, коли образ, який міститься у фразеологізмі, є необхідним для розуміння висловлювання, а заміна його іншим образом не дає достатнього ефекту: *Ein gutes Pferd trabt ohne Peitsche – Добрий кінь біжить риссю без батога*; **обертональним перекладом,** коли перекладач знаходить випадковий еквівалент, який використовується для перекладу фразеологізму лише в даному контексті: *Keine Kuh leckt es ab, keine Krähe hackt es aus – Що написано пером, того не витягнеш і волом.*

Висновки. Проведений порівняльний аналіз фразеологізмів із зоонімами у німецькій та українській мовних картинах світу, дає підстави зробити висновок, що зоонімічний компонент у складі фразеологізмів має яскраво виражену національно-культурну специфіку, яка визначає його асоціативні зв'язки і дозволяє використовувати такі фразеологізми для характеристики зовнішності, соціального статусу, міжособистісних відносин, поведінки, фізичного та емоційного стану, інтелекту, відношення до роботи та рис характеру людини. Було встановлено, що на вибір зоонімів у фразеологічних одиницях впливає міфологія, фольклор, біблійні та літературні джерела, зоонімічні компонети можуть бути як універсальними, так і специфічними в порівнюваних мовних картинах або належати тільки до однієї з мовних культур.

Фразеологічні одиниці із зоонімічним компонетом викликають найбільше труднощів при перекладі, оскільки назви тварин у різних мовах можуть бути пов'язані не з тотожними образами та символами, а одна й та ж тварина бути еталоном різних якостей та характеристик. Зоонімічний образ відіграє вирішальну роль у формуванні індивідуального значення фразеологічної одиниці, виконуючи як інформативну, так і образно-експресивну функцію. Фразеологізми із зоонімами можуть перекладатись повними еквівалентами, частковими лексичними та граматичними еквівалентами, підбором аналогів, описово, дослівним та обертональним перекладами.

Предметом майбутніх досліджень може бути аналіз паремій із зоонімічним компонентом на матеріалі німецької та української мов з метою виявлення особливостей відображення менталітету порівнюваних мов.

Література:

1. Буренкова С. В. Зооморфные образы немецкой и русской фразеологии// Вестник Челябинского государственного университета: электр. версия журн. 2008. № 30 (131). С. 29–40. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/zoomorfnye-obrazy-nemetskoy-i-russkoy-frazeologii/viewer (дата обращения: 07.02.2020).

2. Дубравська З. Р. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів. *Молодий вчений.* 2018. № 3.1 (55.1). С. 51–53.

3. Капніна Г. І. Компаративні фразеологізми із зоонімічним компонентом у німецькій мові// Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. 2013. Т. 21. Вип. 19 (3). С. 69–72.

4. Коваленко О. В., Рзаєва В. В. Функціонування зоосемізмів у фразеологізмах німецької та української мов// Національний університет «Одеська юридична академія» Одеса: Фенікс, 2013. Вип. 2. С. 30–38.

5. Лаврищева Е. В., Аброськина Н. Б. Остроухова А. В. Национальная специфика фразеологизмов с компонентом-зоонимом в немецкой и английской языковой картине мира. *Вестник Волжского университета имени В.Н. Тапищева: электр. версия журн.* 2019. Т. 2, № 2. С. 40–46. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnaya-spetsifika-frazeologizmov-s-komponentom-zoonimom-v-nemetskoy-i-angliyskoy-yazykovoy-kartine-mira (дата обращения: 07.02.2020).

6. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 353 с.

7. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

8. Петришин М. Й. Зооморфна метафора в латинських прислів'ях і приказках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна.* 2015. Вип. 51. С. 285–287.

9. Сошко О. Г. Семантичні особливості образних порівнянь із зооморфним компонентом на позначення емоційних характеристик людини (на матеріалі (української, німецької та англійської мов). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2016. Вип. 51. С. 321–323.

10. Щербина В. Е., Пасечная Л. А. Функционально-семантические особенности фразеологизмов с анимализмами как отражение культурной самобытности немецкого и русского народов. *Филологические науки. Вопросы теории и практики: электр. версия журн.* 2016. № 10 (64). Ч. 2. С. 29–40. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionalno-semanticheskie-osobennosti-frazeologizmov-s-animalizmami-kak-otrazhenie-kulturnoy-samobytnosti-nemetskogo-i-russkogo (дата обращения: 07.02.2020).

11. Юзьвяк О.О. Національно-культурна специфіка зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов// Молодий вчений. 2015. № 6 (2). С. 105–108.

Отримано: 15 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: lasigor@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-204-207

Ласка І. В. Творча складова концепту *переклад* у французькому перекладознавстві XVII ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 204–207.

УДК: 802.2:801

Ласка Ігор Васильович,
доцент, кандидат філологічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка

ТВОРЧА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ *ПЕРЕКЛАД* У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ XVII СТ.

У статті на матеріалі праць французьких перекладознавців XVII ст. встановлено два напрямки концептуалізації творчого аспекту перекладу. Прихильники жанру les belles infidèles прирівнюють переклад до справжньої літературної творчості і надають перекладачеві необмеженої свободи, компрометуючи своєю практикою саму ідею перекладання. Більш поміркованi перекладачі Пор-Руаяля визнають творчий характер перекладу, обмежуючи свободу перекладача необхідністю дотримуватися правил, не відходити від тексту оригіналу, враховувати відмінності між мовами і т. ін. Проблематика творчості, що обговорювалася в добу класицизму включає: роль перекладача і автора, їх суперництво, буквальний і вільний переклад, відтворення риторико-стилістичних особливостей оригіналу в перекладі.

Ключові слова: *творчість і переклад, автор і перекладач, переклад і оригінал, les belles infidèles, обмеження свободи.*

Igor V. Laska,
Cand. Sc (Philology), Associate Professor
Borys Grinchenko Kyiv University

THE CREATIVE COMPONENT OF THE CONCEPT *TRANSLATION* IN FRENCH TRADUCTOLOGY OF THE 17 TH CENTURY

The present article highlights the problem of translation as creativity in the writings of French translators of the 17th century. The analysis of the traductologic texts of the classicism era allowed to establish two directions in conceptualization of the creative aspect of the translator's work. Translators who grouped around the newly formed French Academy, in particular Perrot d'Ablancourt and supporters of translations of the genre les belles infidèles, equate the work of the translator with the work of the author and see his task in giving a new real creation of the receiving literature. However, due to the uncertainty of the limits of creative freedom of the translator, their translation practice rather compromised the very idea of creativity in translation. The second and more moderate direction, represented by translators from Port-Royal, is also oriented to the receiving language and culture. The translator is also considered a full-fledged author and must create a real work, but his freedom is limited by the text of the original, differences in language and culture, the rules of translation. The problems of translation creativity, which was discussed in the traductological texts of classicism, includes: role of translator and author, their rivalry, choice between literal and free translation, restriction of translator's freedom, etc.

Key words: *creativity in translation, auther and translator, original and translation, les belles infidèles, limitation of translator's liberty.*

Творчість як невід'ємна частина мистецтва перекладу так чи інакше не могла залишатися поза межами рефлексії майстрів перекладу над власним досвідом. Різні аспекти перекладацької творчості висвітлено в численних публікаціях українських перекладознавців минулого (М. Зеров, М. Рильський, О. Кундзіч, Г. Кочур, В. Коптілов і ін.) і сьогодення (Р. Зорівчак, Л. Коломієць, М. Лановик, М. Новікова, О. Ребрій, М. Стріха, О. Чередниченко і ін.). Питання творчості в перекладі є предметом сталого наукового інтересу західних традюктологів, зокрема у Франції, де в останні десятиліття вийшла низка фундаментальних праць А.Бермана, Ж. Женета, Ж.-Р. Лядміраля, А. Мешоніка, Ж. Мунена, І. Осекі-Депре та ін. Ця тематика активно обговорюється на постійних семінарах (« Assises de la traduction littéraire », які проводяться вже 36 років поспіль в Арлі) і наукових конференціях (« La traduction littéraire comme création », Avignon, mai 2015).

Обираючи предмет дослідження, ми виходили з того, що в сучасному перекладознавстві "*набуває* ***актуальності*** *потреба* перевести врешті-решт творчість із розряду таємничих загадок до цілком вирішуваних наукових проблем [1, с. 7]. Одним із ефективних кроків у цьому напрямку може стати, на нашу думку, звернення до історичного досвіду попередніх поколінь перекладачів, які теж ставили собі питання про місце творчості в перекладі.

Отже, **об'єктом** дослідження є концепт ПЕРЕКЛАД у французькому перекладацькому метадискурсі XVII ст. **Предметом** розгляду обрано категорію творчості, яка є його невід'ємною складовою частиною. **Мета** дослідження полягає у визначенні основних рис перекладу як творчості у працях французьких перекладознавців доби класицизму. Основними **завданнями** дослідження визначено: встановити особливості трактування ролі перекладача у різних перекладацьких школах XVII ст., виокремити і систематизувати проблематику творчості, що обговорювалася в перекладознавчих текстах.

У підсумковій статті до спеціального випуску журналу «Мета», в якому надруковано матеріали колоквіуму «Літературний переклад як творчість», французький дослідник Ж.-І. Масон зазначає, що народження справжнього осмислення перекладу, передумови якого були закладені в німецькому романтизмі і яке у XX ст. стало «традюктологією», співпало з усвідомленням недостатності традиційних стереотипів стосовно перекладу як вторинного тексту-копії і з бажанням реабілітувати перекладача, який не є простим копіювальником, а повноправним автором [12, с. 636].

Між тим, проблема творчості перекладача не є чимось абсолютно новим для французького перекладознавства, кращі представники якого від самих початків його становлення розмірковували над креативною природою перекладу і роллю перекладача як його творця. Творчий аспект перекладу у французькому перекладознавсті XVII ст. обговорюється в контексті протистояння двох протилежних стратегій − вільного перекладу жанру *les belles infidèles* (П. д'Аблянкур і його прихильни-

ки, що гуртувались довкола французької Академії) і буквального перекладу (школа Пор-Руаяля). Водночас, мусимо здавати собі справу з того, що йдеться лише про полюси, між якими варіюються уявлення про переклад і роль прекладача.

Ще на початку XVII ст. молодий літератор Антуан Ґодо у «Слові про твори Малєрба» *(1629)* мав сміливість поставити перекладача в один ряд зі справжніми авторами. Суть проблеми полягала в тому, що після критичного виступу Ж. дю Белє, який різко засудив погані переклади і висловив сумнів у спроможності самого жанру, переклад втратив свій престиж і розглядався як технічне ремесло, далеке від справжньої літературної творчості. Відповідаючи на ключове питання про статус жанру перекладу та його сумісність з творчістю, яке поставало перед тогочасними перекладачами, Ґодо нагадує про великих античних попередників Плавта, Теренція, Ціцерона, які надавали своїм перекладам такої краси, що *«копія виглядає такою ж блискучою як оригінал»* [7, с. 368]. Згодом це прирівнювання перекладу до другого оригіналу буде багато разів повторене представниками різних шкіл і напрямів у французькому перекладознавстві XVII ст., вочевидь тому, що воно вірно відбиває зміну у ставленні до перекладу.

Ґодо вимагає від перекладача вірності в перекладі, але застерігає проти рабського слідування за автором. Пропонована ним стратегія спрямована на творчий підхід до перекладу: перекладач, щоб відповідати правилам, мусить звільнитися від них, щоб вірно йти за автором, має часом відходити від нього:

Sans se rendre servile il faut estre fidèle,
Changer l'air étranger en beauté naturelle,
Pour estre régulier se dispenser des loix,
Et pour suivre l'Auteur le laisser quelquefois [8, с. 136].

Ґодо в "*Посланні"* надає перекладові як чину гіперболізованого виміру. Перекладач бачиться йому міфологічним героєм, який у поєдинку з відважним Геркулесом віднімає у нього булаву. Він заслуговує слави, бо приносить своїй країні неоціненні дари корисних наук :

C'est au vaillant Hercule arracher la massuë,
C'est égaler son nom aux plus célèbres noms,
C'est faire à son païs d'inestimables dons, <...> [8, с. 137].

Насправді йдеться про латинський вираз, який Вірґілій використовує, коли говорить про неможливість наслідувати вірш Гомера*: Facilius esse Herculi clavam, quam Homero versum subripere.* Звертаючись до цього порівняння, Ґодо концептуалізує переклад як змагання перекладача з автором, у якому перекладач мусить бути переможцем.

Нове ставлення до перекладу як до справжньої творчості утвердилося в колі перекладачів, що гуртувалися довкола новоствореної французької Академії. Його підтримували своїм авторитетом передовсім кодифікатори французької мови Ф. де Малєрб і К.Ф. де Вожля, які обидва використали переклад як випробувальний майданчик для правил «доброго вжитку» *(bon usage).* Малєрб, відкидаючи буквальний переклад, залишав перекладачеві певні межі свободи. При перекладі він уважає за необхідне пунктуально дотримуватися історичних фактів, викладених у праці Тита Лівія, однак категорично виступає проти «рабства дослівного перекладу», який неминуче має результатом «гротескний» текст, і обирає смаки королівського Лувру, де захоплювались вільними перекладами д'Аблянкура [11, с. 464–465].

У іншого реформатора французької мови К. Де Вожля, автора «Заміток про французьку мову» (1647), найвищої оцінки як перекладач заслуговує Амйо: *Хіба не здається, що він сперечається за першість в історичному красномовстві зі своїм автором, і змушує сумніватися тих, хто знає обидві мови, чи підніс він чи опустив славу Плутарха, переклавши його?* [14, §10.1]. Отже, цей мотив суперництва перекладача з автором, у якому може перемогти перекладач, є одним із ключових для перекладознавства XVII ст. Вожля ставиться до перекладу як до повноцінної творчості, і перекладні тексти кращих авторів Амйо, Коефто та інших для нього є таким же рівноправним джерелом прикладів доброго вжитку, як і оригінальні тексти. За даними Енді Ейр-Бенета, в самому тексті «Заміток про французьку мову» Вожля безпосередньо цитує 31 раз Амйо і 90 разів Коефто, більше посилань лише на Малєрба [4, с. 4]. (Пор. дані щодо обмеженого використання перекладних текстів у сучасній французькій лексикографії [12, с. 639–641]).

Утвердження нового стилю французької прози, головними рисами якого були чистота, ясність, зрозумілість, граматична правильність, логічна послідовність, виявилося потрібним і близьким як перекладачам, що гуртувалися довкола Академії і школи *les belles infidèles*, так і більш схильним до суворих правил перекладачам Пор-Руаялю. Провідні теоретики перекладу цієї школи А. Лєметр, А. Арно, П. Кутель і близький до них Ґ. Де Танд повторюють у своїх правилах загальні нормативні вимоги Малєрба і Вожля до будь-якого тексту, написаного літературною французькою мовою.

Найбільш остентаційно ідеал перекладу, який читається як оригінал, утверджували прихильники так званих перекладів жанру *les belles infidèles,* передусім Перо д'Аблянкур. Самюель Сорб'єр, перекладач Томаса Мора і Гоббса, в одному з листів (1649 р.), називає серед найкращих п'яти-шести тогочасних перекладачів Малєрба, дю Ріє, Мароля і д'Аблянкура, бо в них *«Тацiт, Цицерон і Сенека заговорили по-французьки так, що їхні прекрасні копії здаються оригіналами»* [Цит. за 16, с.102]. Безперечниий авторитет у питаннях естетики письма класицизму Ґе де Бальзак у листі до Шаплєна, оцінюючи переклад Арріана, здійснений д'Аблянкуром, наголошує на його творчому підході: *Усі інші перекладачі йдуть услід за своїм автором і є його прислужниками. Цей же веде і керує своїм, він сміливо використовує свій розум, тому що користується ним як господар* [Цит. за Zuber, p. 390].

Водночас д'Аблянкур надто розширює межі «творчого» втручання перекладача в авторський текст і заходить так далеко, що розповсюджує цей принцип не лише на слова, а й на зміст, даючи перекладачеві право усучаснювати навіть думки автора: *Я не прив'язуюсь повсякчас до слів і до думок цього автора і, не відходячи від його мети, облаштовую все на наш лад і на наш манер. Різні часи вимагають не лише різних слів, але й різних думок […]* [2, с. 3]. Результатом перекладу за таким методом є *«не стільки портрет Фукідіда, скільки сам Фукідід, який перейшов у інше тіло ніби за допомогою якогось метемпсихозу і з грека став французом»* [3, с. 3]. У такий спосіб творча складова перекладу була дещо скомпрометована практикою перекладів жанру *les belles infidèles* з їх установкою на вдосконалення й офранцуження оригіналу.

Більш поміркованi думки щодо творчості в перекладі висловлюються в Пор-Руаялі, перекладачі якого працювали з сакральними текстами, де навіть порядок слів, за висловом Єроніма, може мати особливе містичне значення. Проте, навіть

янсеністи мусіли враховувати надзвичайну популярність д'Аблянкура і перекладів на зразок *les belles infidèles* і шукати компромісу між цим домінуючим смаком і своїми вимогами точності. Один із чільних представників цієї школи Ісаак-Люї де Сасі стисло окреслює так званий серединний шлях, який полягає у знаходженні золотої середини між повним волюнтаризмом перекладача і рабським буквалізмом, результатом якого є нежиттєздатний текст: *Саме таким чином я намагався уникнути також двох крайнощів, у які легко впадають ті, хто перекладає, однією з яких є свобода, яка вироджується у вольність [...], а іншою є підпорядкування, яке вироджується в рабство і робить переклад подібним на модель, яку він хотів зобразити, як мертва людина подібна на живу* [10, с. ã3r-ã4r]. З приводу цього порівняння Р. Зюбер констатує, що навіть вільні перекладачі з кола д'Аблянкура ніде не вживали настільки сміливого образу [16, с. 117].

Про творчий підхід де Сасі до здійснення завдань перекладу свідчить адресований учням переклад комедій Теренція *(Comédies de Terence, 1647)*, у якому він пішов на сміливий експеримент, використавши віршовані рядки з інших творів того ж автора, щоб компенсувати вилучення надто відвертих сцен. Менш переконливою видається спроба внесення до тексту Теренція «вкраплень» з Плавта та додання власних сцен для завершення творів.

Антуан Лєметр, інший провідний перекладач з Пор-Руаяля, у передмові до «Проповідей святого Бернара» (1658) наполягає на подвійній ідентичності довершеного перекладу, знайшовши парадоксальну форму вислову, яка поважала письменницьку гордість перекладачів: «*Треба, щоб наші переклади, для того щоб вони були досконалими, виглядали як інші оригінали і як нові твори і щоб вони викликали у читачів запитання, чи твори, які було перекладено, є такими ж красивими як переклади*» [9, с. X]. Стверджуючи, що переклад має мало не перевершувати оригінал, Лєметр заходить далі, ніж будь-хто з представників Пор-Руаялю. Під цією сміливою думкою міг би підписатися навіть сам П. д'Аблянкур, натхненник перекладів типу les belles infidèles.

Врешті решт, Лєметр, подібно до д'Аблянкура, вимагає від перекладача вживатися в думки автора, повністю ідентифікувати себе з ним: *Треба ввійти в їхні думки і в їхні слова. […] щоб здавалося, що перекладаючи ми пояснюємо скоріше наші власні думки, а не тлумачимо те, що уявили собі інші* [9, с. X]. У такій ідентифікації перекладача зі «своїм» автором, повного «присвоєння» його думок Лєметр бачить передумову адекватного відтворення мовної форми тексту.

Відтак, у площині трактування творчого аспекту перекладу перекладачі Пор-Руаялю, несподівано йдуть услід за д'Аблянкуром, про переклади якого близький друг Буальо О. Патрю теж казав, що читаючи їх, *«думаєш, що читаєш оригінали»* [13, с. 163]. Водночас, у процесі роботи над перекладом канонічного сакрального тексту Нового Заповіту позиція Лєметра та його однодумців стає все більш поміркованою, і вони схиляються навіть до необхідності буквального передання темних місць.

Попри надзвичайну популярність д'Аблянкура з таким «творчим» трактуванням перекладу погоджувались далеко не всі. Головним його опонентом став молодий ученому-екзеґет і перекладач П'єр-Данієль Юе, якому не забракло рішучості кинути виклик перекладацькому загалові і поставити проблему вірності перекладу в окремому трактаті *[De Interpretacione, 1660].* Він ставить собі за мету стримати надмірну свободу перекладачів, а особливо поставити розумні межі тим, хто береться за переклад святих книг. На думку Юе, межа свободи перекладача визначається авторським текстом. Він категорично відкидає позицію перекладача, який на догоду своєму самолюбству і через відсутність здорового глузду, *«не тільки не зважає ні на автора, ні на речення визначене словами автора, а навпаки або стає рабом задоволення і смаків читача, або віддається повністю власному натхненню»* [Цит. за 6, с. 34–35]. Справжній перекладач, на переконання Юе, повинен залишатися непомітним у тексті, бо головна фігура – автор. Його завдання якраз полягає в тому, щоб читач бачив автора, а не його самого: *[…] Хай він приймає форму автора, таким чином щоб сам повністю ховався під виглядом іншого, і кожен раз, коли навіть найпроникливіший читач зосередить свою увагу, щоб бачив він лише автора, а перекладач ніколи не показувався* [Там само]. (Пор. відомий вислів Миколи Гоголя, який порівнював переклад до прозорого скельця). Використовуючи міфологічні образи, Юе ставить перед перекладачем абсолютно протилежне завдання: *Хай перекладач робиться подібним до Протея і зазнає стільки чудесних перетворень, хай він приймає всі кольори елоквенції і ними просякає, мінливіший за хамелеона* [Цит. за 15, с. 244].

Висновки. Аналіз поглядів на переклад як творчість дозволяє виокремити два напрямки концептуалізації творчого аспекту перекладу у перекладознавчому дискурсі XVII ст. Перекладачі, що гуртувалися довкола Французької Академії, зокрема П. д'Аблянкур і прихильники перекладів жанру *les belles infidèles,* беззастережно прирівнюють творчість перекладача до творчості автора і бачать його завдання в тому, щоб дати новий твір, який має справляти таке ж враження як першотвір і повинен стати питомим твором приймаючої літертаури. Щоб досягти цього результату, перекладач повинен бути не менш талановитим, ніж будь-який письменник. Проте, через невизначеність меж творчої свободи перекладача, їхня практика перекладу радше компрометувала саму ідею перекладацтва як творчості.

Другий, більш поміркований напрямок концептуалізації творчого аспекту перекладу у XVII ст., представлений головно перекладачами Пор-Руаяля, теж орієнтований на приймаючу мову, літературу і культуру. Перекладач теж вважається повноправним автором і повинен дати справжній твір, однак його свобода обмежується текстом оригіналу, відмінностями у мові і культурі, його завдання включає відтворення риторико-стилістичних особливостей оригіналу і навіть збереження його місцевого колориту, тим самим його завдання стає ще важчим і потребує ще більшого таланту.

У перекладознавстві XVII ст. окреслились межі досить широкого проблемного поля обговорення творчого аспекту перекладу: роль перекладача і автора, суперництво перекладача і автора, вибір між буквальним і вільним перекладом, обмеження свободи перекладача, оригінал і переклад, відтворення риторико-стилістичних особливостей оригіналу в перекладі.

Література:

1. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012.
2. Ablancourt Nicolas Perrot d'. A monsieur Conrart... Delisle J. Histoire de la traduction. CD-ROM. Université d'Ottawa, 2005
3. Ablancourt Nicolas Perrot d'. Thucydide. Préface. Delisle J. Histoire de la traduction. CD-ROM. Université d'Ottawa, 2005.
4. Ayres-Bennett W. Traduction et remarques sur la langue française au 17e Siècle. URL : http://htl.linguist.univ-paris-diderot.fr/seminaire/ayres09.pdf (*Дата* звернення: 01.02.2020).
5. Delisle, Jean et Lafond, Gilbert (éd.). Histoire de la traduction. CD-ROM, Université d'Ottawa, 2005.

6. Garnier Bruno. La traduction de la tragédie grecque en France... TTR, vol. 11, n° 1, 1998, p. 33-64. URL: http://id.erudit.org/iderudit/037315ar (*Дата* звернення: 01.02.2020).
7. Godeau Antoine. Discours sur Malherbe // Fr. Malherbe. Œuvres de Malherbe. Éd. par M.L.Lalanne. Tome premier. Paris : Hachette, 1862, pp. 365-385.
8. Godeau A. À Monsieur d'Ablancourt sur ses traductions. Epistre XXII // Poésies chrestiennes et morales.T. III, Paris, chez P. Le Petit, 1663, pp.133–138. URL: https://numelyo.bm-lyon.fr/f_view/BML:BML_00GOO0100137001101225402# (*Дата* звернення: 01.02.2020).
9. Lemaistre Antoine. Les Sermons de S.Bernard... Préface. P. : Chez Ch. Savreux, 1658. (Préface pp. I-XII – Нумер. стор. наша.− І.Л.) URL: https://books.google.com.ua/booksid=l7Y8AAAAcAAJ&hl=ru&pg=PP9&output=embed (*Дата* звернення: 01.02.2020).
10. Le Maistre de Sacy Isaac-Louis, Préface du Poeme de S. Prosper... 1647 / French Translators, 1600-1800. University of Massachusetts Amherst. URL: http://scholarworks.umass.edu/french translators/55 (*Дата* звернення: 01.02.2020).
11. Malherbe, F. de Avertissement. Tite Live, Le 33 Livre. Malherbe. Oeuvres, T. I. Éd. M. L. Lalanne, P., Hachette, 1862. URL : https://books.google.co.zw/books?id=NUVAAAAMAAJ&hl=fr&pg=PR1#v=onepage&q&f (*Дата* звернення: 01.02.2020).
12. Masson, J.-Y. De la traduction comme acte créateur : raisons et déraisons d'un déni. Meta, 62 (3), 635–646. https://doi.org/10.7202/1043954ar (*Дата* звернення: 01.02.2020).
13. Muntéano Basil. Port-Royal et la stylistique de la traduction. CAIEF, 1956, Vol. 8, N.1, p.151-172. URL: https://www.persee.fr/doc/caief_0571-5865_1956_num_8_1_2091 (*Дата* звернення: 01.02.2020).
14. Vaugelas C. F. de. Remarques sur la langue françoise. Paris: Camusat, M.DC.XLVII. 668 p. URL: http://visualiseur.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k84316s (*Дата* звернення: 01.02.2020).
15. Viallon Marie F. La traduction à la Renaissance et à l'âge classique. Univ. de Saint-Etienne, 2001. URL : https://books.google.fr/books?id=Li5IDH78b3EC&printsec=frontcover&hl=fr#v=onepage&q&f (*Дата* звернення: 01.02.2020).
16. Zuber Roger. « Les belles infidèles » et la formation du gout classique. Paris : Albin Michel, 1992. −XIII–521 p.

Отримано: 17 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: nataliplotnikova02@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-208-211

Plotnikova N. V. Holy ritual bypass "*Pocivannya*" as a front concept of the microconseptosphere "*Sviatki*". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 208–211.

УДК: 811.161.2'373 : 398.3

Natalya V. Plotnikova,
Candidate of Philology, Associate professor
National University of Pharmacy

HOLY RITUAL BYPASS *"POCIVANNYA"* AS A FRONT CONCEPT OF THE MICROCONSEPTOSPHERE "*SVIATKI*"

*The article deals with the complex analysis of the concept **"Pocivannya"** of the microconceptosphere **Sviatki** projected for studying the peculiarities of its reflection in the synchronistical and diachronic aspects, as well as for clarifying of the specific character of its reflection in the hierarchical system of the linguistic world-image. Keeping within the limits of the lingvoculturological approach of the linguistic conceptology, in the research the notions such as conceptosphere, concept, conceptual microfield were considered.*

*In the structure of the microconceptosphere **Sviatki** 46 central concepts distributed to 10 conceptual microfields were distinguished. The appropriate field structure (nucleus, near-nucleus zone and periphery) of the microconceptosphere **Sviatki** was modeled and the hierarchical organization (superconcepts, presuperconcept, basic concepts, subconcepts) was presented. But the technique of the analysis of the lingvoculturological concepts suggested in this work consists of 3 stages: 1) formation of the nominative field of concept and definition of its nominative density; 2) description of the structural elements of the concept; 3) modeling of its field structure. During the analysis of every concept the means of its linguistic expression, including their paradigmatic and derivational peculiarities were characterized. The research of the central concepts of the microconceptosphere **Sviatki** permitted to discover the specific character of the national mentality of the Ukrainians within the limits of this fragment of the linguistic world-image.*

***Key words**: linguistic culturology, microconceptosphere, concept, rite.*

Плотнікова Наталя Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний фармацевтичний університет

СВЯТОЧНИЙ ОБРЯДОВИЙ ОБХІД *ПОСІВАННЯ* ЯК ПРИЯДЕРНИЙ КОНЦЕПТ МІКРОКОНЦЕПТОСФЕРИ *СВЯТКИ*

*Статтю присвячено комплексному аналізу концепту **«Посівання»** мікроконцептосфери **Святки**, який спроектований на вивчення його особливостей у синхронічному та діахронічному аспектах, а також на з'ясування специфіки його відображення в ієрархічній системі української мовної картини світу, що передбачає вилучення інформації про досліджуваний фрагмент концептуальної картини світу людини зі словників різних типів та етнографічних джерел (культурологічний аспект) і визначення особливостей його репрезентації в мові (семантичний аспект). Запропонована техніка аналізу лінгвокультурних концептів проходить у три етапи: 1) побудова номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності; 2) опис структурних елементів концепту; 3) моделювання польової структури.*

***Ключові слова**: лінгвокультурологія, мікроконцептосфера, концепт, обряд.*

For thousands of years, a series of holidays and ceremonies have formed in Ukrainians and their primary purpose is to influence magically the phenomena and forces of nature, to have a good harvest, breeding cattle, successful hunting and abundant prey in military campaigns. Among such ceremonies there are the holy ritual bypass that have taken place throughout the annual agrarian calendar. Calendar bypass are visits of each house and yard by special groups of participants which occur on certain calendar holidays and are conditionally divided into two types: 1) farm yards bypass; 2) bypassing the fields and pastures. The calendar bypass of the farm yards include those that occur in the winter during the Sviatki Holidays.

This material makes it possible to consider Christmas holidays or the Microconceptosphere ***Sviatki*** (MCS) as a complex system – a conceptual field that includes many concepts, that is, a macro-level conceptual field [8, p. 214]. The macro-level conceptual field, like the micro-level conceptual field, fully corresponds to all traditional canons of the field theory, that is, it has a structure in the form of a nucleus, a prenucleus zone and a periphery. Since the conceptual field is a large groupe of concepts, we consider it advisable to divide it into fragments – conceptual microfields (CMFs), which form a complex hierarchical system of interconnected fields, on the basis of which the linguistic picture of the world is formed, and combine homogeneous units in conceptual terms (simple concepts).

At the conceptual level, the concepts reflecting these cultural phenomena are divided into four CMFs: I. "Holy ritual bypass" – concepts ***Kolyaduvannye, Shchedruvannya, Pocivannya;*** II. "Holy Ritual Songs" – concepts ***Kolyadka, Shchedrivka, Christosanka, Vinshuvannye, Picivalna pisnya, Vodohresna pisnya***; III. "Theatre performances" – concepts ***Koza, Malanka, Vertep***; IV. "Anthropomorphic Mummers" – concepts ***Malanka, Did Moroz / St. Nicholas, Sniguronka.***

The concepts within these CMFs do not exist outside the MCS ***Sviatki,*** so we refer them to the prenucleus zone of the macro-level conceptual field, i.e. the MCS ***Sviatki.*** One of the fragments of such a conceptual microfield, the concept ***Pocivannya,*** is the subject of this study.

Detailed historic-ethnographic and cultural explorations devoted to the holy ritual bypass were made by L. Vinogradova [3], O. Kurochkin [5, p. 69–98], V. Chicherov [10], but there is no complex linguistic analysis of the tokens that represent the concept ***Pocivannya*** in the scientific literature.

The relevance of the topic of this article is due to the need to describe the concept ***Pocivannya*** according to the new linguistic paradigm, which is represented by the linguocultural trend in linguistics, taking into account both lingual and extralinguistic factors.

The purpose of the article is to perform a linguoconceptual analysis of the linguistic expressions of the concept ***Pocivannya*** within the Microconceptosphere ***Sviatki***.

For the study of the central concepts of MCS ***Sviatki*** we apply a complex methodology that combines elements of the semantic-cognitive and the linguocultural analysis and is based on three stages:

1) *construction of the nominative field of the concept and establishing its nominative density.* **The nominative field of a concept** is a *set of linguistic means that objectify a concept in a particular period of social development* [6, p. 66]. The concept's nominative field is constructed by sampling dictionaries of different types and ethnographic sources of direct concept nominations, their synonyms and derivatives. Nominative density of the concept is proposed to be represented in digital equivalent, for which we introduce the concept of the nominative density coefficient, which is calculated by the formula **Qnd = NFc: NFmcs**, where **Qnd** is the coefficient of the nominal density, **NFc** is the total number of units of the nominative field of concept, **NFmcs** is the total number of units of the nominative field of the microconceptosphere, which is 314 units.

2) *selection and description of structural elements of the concept.* According to the method of analysis of cultural concepts of Y. Stepanov, the structure of the concept are divided into two components – cultural and conceptual [9, p. 41]. The cultural component has three layers: a) historical, where we analyze the phenomenon from historical and ethnographic point of view; b) actual, where we analyze the existing synonyms and derivatives of the concept name; c) etymological, consideration of which makes it possible to determine the primary meaning of the concept name. The conceptual component is identified by analyzing the values of the main linguistic representations of the concept, which is carried out by the method of component analysis. According to the methodology of conceptual analysis of Z. Popova and Y. Sternin, we generalize and interpret the joint or similar in meaning sems of different linguistic representatives of one concept as cognitive features of the concept [6, p. 201], which is called the semantic element or component of the meaning of the concept. Similar semantic elements are also obtained through the analysis of all layers of the cultural component of the concept, generalizing and interpreting as the semantic elements the primary meaning of the concept name, the meaning that the concept has in the historical-ethnographic context, the lexical meanings of synonyms and derivatives.

3) *modeling the concept's field structure.* Dividing the conceptual field into the conceptual field of macro- and micro-level, A. Prikhodko includes to the first the set of concepts (in the article it is the MCS ***Sviatki***), while the conceptual field of micro-level "can be conditionally considered as an idiofield of a separate concept" [8, p. 214]. So, the concept ***Pocivannya*** is a micro-level conceptual field, consisting of a hierarchy of semantic elements. The nucleus include the semantic elements that are highlighted during the analysis of the conceptual component. All other components of the meaning, depending on the frequency of their use, as well as the scope, belong to the prenucleus or peripheral zones. The field structure of the concept is presented taking into account the features of different periods.

Cultural-linguistic analysis of the concept ***Pocivannya***. **I. The cultural component of the concept**. **A) historical layer**. It is believed that the rite ***Pocivannya*** has come to us from pre-Christian times, because our ancestors celebrated the New Year not in the winter, but in the spring, and therefore the sowing ceremony is associated with the hope of a good harvest. According to A. Afanasyev, "the rite marks the spring insemination of the mother Earth, who marries with the enlightened sky, and the grain is the emblem of fruitful seed of rain and sunlight" [1, p. 746]. So, it is legitimate to think that it is a simulation of sowing.

Traditionally, the sowing rite is performed as it is described by O. Potebnya: In Little Russia, on the New Year, as the sun rises, boys, young men and old people go to sprinkle different grain from their bags or mittens" [7, p. 60], that is, the sowers in each house sprinkle with the grain of the owner and the house, saying: "Fortunately, for health and for the new summer. Bear, O God, of rye, of wheat, and of all pasture". Undoubtedly, all sowers were received as the most desirable guests and were genuinely treated with apples, pies, dumplings, were donated small money, "scattered grains were collected with special remarks and stored until spring sowing" [7, p. 60].

The sowing rite was preserved as a remnant of pagan times, as indicated by the archaic elements in its composition that have agricultural character. The basis of this bypass was "the magical idea of the "first day", according to which the wishes expressed in the period of New Year were to become reality, give tangible positive effects" [5, p. 307]. With the withering away of agrarian beliefs, this rite is turned into folk games and in such form exists today, which deprives scientists of the opportunity to study it. That is why in 1965 O. Day assured that there are not still materials in science that would testify to the content and nature of these rituals in the pre-Christian and early Christian times. Such materials didn't appear in the modern period.

So, considering the holy bypass ***Pocivannya*** as a concept, we note that the basis for its formation was the mythological worldview of the pagans, that is why depending on the role in the structure of consciousness we define it as a mythological concept; from the point of view of the subject conceptualization it is an ethno-concept; based on the object conceptualization parameter it is cultural concept.

Historical layer analysis of the cultural component of concept ***Pocivannya*** revealed its semantic elements*: "sacrifice", "joy", "rite", "bypass", "sowing", "sowing song", "sowing", "spell", " spring ","* harvest ",* grain ",* reward ", "children ",* boy ".* At the lexical level, this mythological concept is represented by the corresponding token – *Pocivannya*.

B) etymological layer. The noun *pocivannya* comes from the verb *сіяти (to sow),* whose etymology is quite transparent, because it has the same meaning in all Slavic languages. The etymology of the verb *сіяти* is represented in the table:

Token	Slavic languages	Non Slavic languages
Сіяти	R. *сеять*, br. *сеяць*, or. *сѣяти*, pol. *siać*, ch. *síti*, slov. *siat'*, bulg. *сéя*, [4, p. 259].	Related to lit. *sėti* «сіяти», lat. *sero* «сіяти» [4, p. 259].

Since the etymology of the verb *сіяти* is rather transparent, the analysis of the etymological layer of the cultural component of the concept ***Pocivannya*** within the framework of the MCS ***Sviatki*** has revealed only one of its semantic elements: *«to sow».*

C) actual layer. Lexical signs. The dictionary of Ukrainian language synonyms does not fix synonyms of the token *pocivannya*, but the name of the festive sowing rite has semantic synonyms that are recorded in historical and ethnographic sources, in particular, the tokens *pocipannya* [5, p. 313] and *zacivannya* [5, p. 313].

Most ethnographers note that the rite of sowing on the first day of the New Year was the most common and still remains common in Ukraine. The noun *zacivannya* as the name of the New Year's rite was formed from the verb *zacivati* in the last sixth meaning, "Sprinkle with grain in the house, in the room, congratulating on the New Year" [2, p. 421], therefore, we consider it more legitimate to use for this rate the name *pocipannya*, used in the researches by O. Voropay, S. Kylymnyk, V. Suprunenko, since the last meaning of the verb *zacivati* is the first meaning of the verb *pocivati*: "*Scatter grain in the house, in the room, greeting the hosts with the New Year»* [2, p. 1077]. So, the nomination *pocivannya* will be more logical, though, the basis of both *zacivannya* and *pocivannya* nominations is the action that takes place on that day. That is, the scattering of grain around the house or the room simulate the sowing of a field.

With regard to the name of *pocipannya*, its occurrence is related to the method of performing the rite. According to some ethnographers, the grain is not only sown during the ceremony, but sprinkled on it, in particular, the boys on New Year's Day, when the sun rises, go around the houses and sprinkle all the grain. But this name is rarely used.

The paradigmatic aspect of the study of the mythologem ***Pocivannya*** verbalizers revealed the synonymic row **POCIVANNYA – ZACIVANNYA – POCIPANNYA** with the common archives of *ceremonial bypass*. Considering the scarcity of token *pocipannya* and the logic of using of the token *pocivannya* instead of *zacivannya*, we consider like the dominant of this synonymous row the token *pocivannya*, which is the name of the concept.

The analysis of the actual layer of the cultural component of the concept ***Pocivannya*** within the framework of the MCS ***Sviatki*** made it possible to identify its semantic elements: *«rite», «bypass»*. The number of units of the nominative field of the concept ***Pocivannya*** is 3, and the coefficient of the nominal density is 0, 009, which indicates the conscious existence of this concept within the limits of the MCS ***Sviatki,*** and its insufficient communicative relevance.

II. Conceptual component of concept. Linguistic representatives of the mythologem ***Pocivannya*** are the tokens *pocivannya, zacivannya*, *pocipannya*. Concerning the noun *pocivannya* it is noted in lexicographic dictionaries: «***Pocivannya*** – ethn. old. *Action that means* **to sow 1**.» [2, p. 1077]. The verb *pocivati* in the first sense has the following definition: «ethn., old. *Scatter grain around the house, room, greeting the hosts with the New Year* » [2, p. 1077], therefore, it is considered possible (by analogy with the tokens *kolyaduvannye* and *shchedruvannya*) to distinguish in the semantic structure the token *pocivannya* LSV *a New Year's ritual bypass, accompanied by the scattering of the grain in the house or room and greetings of the hosts with the New Year*.

The noun *zacivannya* has the following definition in the dictionaries: «Action that means **to sow**» [2, p. 421]. The verb **to sow** has the following meanings in modern lexicographic sources: 1) *to throw grain, the seeds in the cultivated land, in some way shattering, scattering them*; 2*) sowing grain, seeds to occupy any land // Cover something (about plants)*; 3) *appearing, growing on the skin, cover it (about mustache, beard, freckles*); 4) *cover something, some surface with something scattered*; 5) *start to sow (about rain, etc.)*; 6) *ethn., old. Sprinkle with grain in the house and the room, congratulating the New Year* [2, p. 421]. Given the fact that none of the dictionaries indicate which meaning of the *verb to sow* is motivating for the noun *zacivannya*, we conclude that all mentioned meanings of the verb *to sow* are related to the newly formed noun, so in the semantic structure of token *zacivannya* we distinguish the corresponding LSVs. Analyzing the selected LSVs, we pay special attention to the meaning of the word *zacivannya*, which is connected with the calendar ritual of the Ukrainians during the winter holidays, in particular the LSV *New Year's ritual bypass, accompanied by scattering the grain in the house and rooms and New Year's greetings.*

«***Pocipannya*** – action with the meaning **to sprinkle**» [2, c. 1077]. The noun *pocipannya* has the following definition in the dictionaries: 1*) throw, scatter anything loose; pour;* 2) spoken l. *Give loose food to some animals, usually birds;* 3*) pour some time*; 4) *to cover with a layer of something loose // to shake, to scatter something on the surface of something // to throw, to direct in large quantities to someone, something, to something;* 5) *start pouring, scattering, throwing away, etc. something loose or small;* 6) *start to crumble, fly out of large numbers;* 7) spoken l. *Talk very fast // start playing at a very fast pace;* 8) *start to go, pour in (about light snow or hail), pour (about heavy rain);* 9) spoken l. *To go fast, to run one after another like a large mass (about many);* 10) ethn., old. *According to ancient folk custom, to scatter grain in the house, in the room, greeting the owners with the New Year* [2, p. 1077]. Given that none of the dictionaries indicate which meaning of the verb *to sprinkle* is motivating for the noun *pocipannya*, we conclude that all the meanings above of the verb *to sprinkle* have to do with the newly formed noun, so in the semantic structure of the token *pocipannya* we distinguish the corresponding LSVs. Analyzing the selected LSVs, we pay special attention to the meaning of the word *pocipannya*, which is connected with the calendar rite of Ukrainians during the winter holidays, and given the fact that during the sowing ceremony, grain is not only symbolically sown, but sprinkled with, we believe that LSV (in the semantic structure of token *pocipannya*) should look like this: *New Year's ceremonial rite, accompanied by the sprinkling with grain of hosts, houses, rooms and greetings to the owners with the New Year.*

Set of mentioned LSV is given in the table:

LANGUAGE REPRESENTATIVE	LSV	SEMS
pocivannya	New Year's rite, followed by scattering grain in the house, room and greetings to the hosts on the New Year's Day.	1. Rite bypass. 2. New Year's rite bypass. 3. Spread the grain around the house or room. 4. New Year's greetings.
zacivannya		
pocipannya	New Year's rite, accompanied by the sprinkling with grain of hosts, houses, rooms and greetings to the hosts on the New Year's Day.	1. Rite bypass. 2. New Year's rite bypass. 3. Sprinkling with grain houses, rooms and the hosts. 4. New Year's greetings.

Accordingly, in the minds of modern Ukrainians, the mythological concept ***Pocivannya*** as a constituent of the MCS ***Sviatki*** contains the semantic elements *«rite», «bypass», «sprinkling», «sowing», «congratulations on the New Year».*

The complex analysis of the concept ***Pocivannya*** as a component of MCS ***Sviatki*** contributed to the selection of its dominant semantic elements, which made it possible to consider the field organization of this concept:

PERIOD	COMPONENTS OF MEANINGS
Pre-Christian period	1. *Nucleus*: “sacrifice”, “sowing”, “to sow”, “rite”, “bypass”, “sowing song”, “sowers”; 2. *Pre-Nuclear zone*: “spell”, “spring”, “harvest”, “grain”, “sprinkling”, “sowing”, “reward”; 3. *Periphery:* «children», «boy», «congratulations with Happy New Year», «joy».
Christian period	1. *Nucleus*: “Sowing”, “to sow”, “rite”, “bypass”, “sowing song”, “sowers”; 2. *Nuclear zone:* “harvest”, “grain”, “sprinkling”, “sowing”, “sacrifice”, “reward”; 3. *Periphery:* «children», «boy», “spring”, «congratulations with Happy New Year», «joy».
Modern period	1. *Nucleus*: “rite”, “bypass”, “sowing song”, “sowers”; 2. *Nuclear zone:* “Happy New Year” greetings, “grain”, “sprinkling”, “sowing”, “reward”; 3. *Periphery:* «children», «boy», «joy».

Analyzing the conceptual structure of the concept ***Pocivannya*** with respect to the field organization, we conclude that the nuclear components of meaning make up ≈ 33%. Over the centuries, this concept has undergone changes in the nuclear zone, in particular, the conversion of holy ritual bypass into folk games led to a loss of motivation for some rites, which led to the disappearance of the meaningful elements of “sowing”, “to sow” in the conceptual structure of the mythological concept ***Pocivannya***.

The percentage expression of the meanings elements in the pre-nucleus zone of the concept ***Pocivannya*** is ≈ 41%. Changes have also taken place in this zone over the centuries, in particular, the conversion of the pagan worldview to a Christian one is accompanied by the loss of the semantic element “*spell*”, and the transfer of the New Year’s date from spring to winter contributes to the transition of the “*spring*” meaning component to the periphery zone and leads to its decline. The semantic element “*harvest*” disappears from the pre-nucleus zone of conceptual structure of the mythologem ***Pocivannya*** in connection with the extinction of agrarian beliefs, that is, the loss of understanding of sowing as an imitation of spring sowing leads to the disappearance of the hope that this sowing promotes the harvest.

The periphery zone of the mythologem ***Pocivannya*** contains ≈ 25% of the meaning elements. This zone is also characterized by changes, such as the meaningful element «*New Year’s greeting*» moves from the periphery to the pre-nucleus zone at the present stage.

The results of the studying of the mythologem ***Pocivannya***, obtained by means of component, etymological and historical-cultural analysis, make it possible to conclude that this concept belongs to the significant in Ukrainian culture and in the life of Ukrainians.

The proposed method of complex analysis of cultural concepts can be used in studying other similar concepts, which is promising in the modern period, when we see an increase in attention to the national identity of Ukrainian culture.

References:

1. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу: В 3 т. Москва: Типографія Грачева, 1865-1869. Т. 3. 1869. 818 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
3. Виноградова Л. Н. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян: Генезис и типология колядования. Москва: Наука, 1982. 256 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР, ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1982–2006. Т. 3. 1989. 552 с.
5. Курочкін О. В. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. Київ: Наукова думка, 1978. 191 с.
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007. 314 с.
7. Потебня А. А. Объясненія малорусскихъ и сродныхъ народныхъ пѣсенъ. II. Колядки и щедрівки. Варшава: Типографія М. Земкевича, 1887. 810 с.
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем’єр, 2008. 332 с.
9. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва, 1997. 824 с.
10. Чичеров В. И. Зимний период русского земледельческого календаря XIV–XIX вв. М.: Из-во АН СССР, 1957. 236 с.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: ponad2008@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-212-214

Пожидаєва Н. П. До проблеми перекладу рекламних слоганів з погляду на особливості кроскультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 212–214.

УДК: 81`255.4

Пожидаєва Надія Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут)

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ З ПОГЛЯДУ НА ОСОБЛИВОСТІ КРОСКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена вивченню проблеми пошуку перекладацьких відповідностей для перенесення ідейного змісту і передачі емоційного ефекту стислих текстів рекламних слоганів. Висвітлюється аспект крос-культурної комунікації, яка вимагає від її учасників розуміння й прийняття неминучих культурних відмінностей, що допомагає подолати культурні бар'єри та призводить до взаємної довіри. Відзначається, що адекватний переклад відтворює оригінальність вихідного тексту засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми тексту перекладу. При цьому співвідношення вихідного та кінцевого текстів має бути максимально точним. Перекладач використовує лексико-граматичні трансформації для забезпечення повного розуміння з боку одержувача тексту. Перекладений текст створює певний кінцевий ефект, від якого залежить набір лексичних, граматичних і стилістичних одиниць мови перекладу за фантазією перекладача. В рамках статті розглядаються приклади перекладу рекламних текстів, які було відзначено як найкращі на різних рекламних фестивалях.

Ключові слова: *крос-культурна компетенція, мисленнєві моделі, адекватний переклад, принцип динамічної еквівалентності, перекладацькі трансформації, адаптація тексту.*

Nadia P. Pozhydaieva,
PhD, associate professor
Horlivka Institute for Foreign Languages of the Donbas State Pedagogical University

PROBLEMS OF TRANSLATING SLOGANS CONSIDERING THE ASPECT OF CROSSCULTURAL COMMUNICATION

The article tackles the problem of finding translation matches in order to render the idea and save the emotional content of the source advertisement text in the target text, thus preserving its preciseness. It also highlights the aspect of cross-cultural communication involved, which requires on part of its participants realizing inevitable cultural differences and overcoming cultural barriers to achieve mutual understanding and respect. With globalization of all spheres of life it is natural to assume that we are becoming part of world web media which will contribute to forming new thought patterns mainly because more and more bilingual people use English as a second language. Now that this tendency is overwhelming, we can look at the problem of translation anew. Effective cross-cultural communication takes place under the condition that all the communicants possess certain similar thought patterns. If communicants have different thought patterns, it can cause misunderstanding and cross-cultural conflict. So, the mediators in cross-cultural communication have to be not only bi-lingual, but also bi-cultural. The effectiveness of cross-cultural communication can be achieved via equivalent thought and speech patterns. With translation of advertisement texts the principle of dynamic equivalence helps to obtain the most adequate translation where the unity of the form and the content is preserved with the help of text adaptation. The target text creates a certain final effect, which determines the set of lexical, grammatical and stylistic units of the translation language with the translator's imagination. The article also gives examples of translation of advertising texts that were marked as the best at various advertising festivals. The dynamic development of media linguistics contributes to the research in the sphere of translation of advertising texts.

Key words: *cross-cultural competence, thought patterns, adequate translation, principle of dynamic equivalence, translation transformations, text adaptation.*

Проблеми крос-культурної комунікації посідають важливе місце у лінгвістичних розвідках у зв'язку з розповсюдженням процесів глобалізації та інтернаціоналізації мовних систем. Взаємодія між мовами зростає до безпрецедентних масштабів, взаємодія між культурами відбивається на поступовому нівелюванні відмінностей між національностями, релігіями, особистісними поведінками, і врешті решт кордонами. Для визначення особливих рис крос-культурної комунікації залучається компаративне дослідження культур. Ефективна крос-культурна комунікація відбувається за умови наявності в комунікантів навичок з аудіювання, говоріння, спостереження, толерантності та адаптивності. Крос-культурна комунікація вимагає від її учасників розуміння й прийняття неминучих культурних відмінностей, що допомагає подолати культурні бар'єри та призводить до взаємної довіри. Взагалі інформація щодо міжкультурних відмінностей міститься навіть в одязі, жестах і рухах, манері вести бесіду.

Крос-культурна комунікація неодмінно потребує загального простору для обміну знаннями і досвідом. Сам процес комунікації відбувається на таких рівнях: синтаксичний (знаки і символи), прагматичний (відносини між знаками) і семантичний (вивчення відносин між знаками і символами, а також їх значення). Прийнято вважати, що основним інструментом комунікації є мова. Вона відображає способи мислення, і водночас культурні відмінності впливають на усталений розвиток мови. До основних концептів крос-культурної комунікації слід віднести культуру в загальному смислі. Саме культура визначає способи кодування інформації для передачі її до іншої культури [1, с. 59]. Така модель знання і поведінки уможливлює трансмісію досвіду наступним поколінням на міжкультурному рівні. Прагматичний аспект крос-культурної комунікації поширює лінгвістичні знання комунікантів і пояснює, як саме можна подолати двозначність і розкрити намір висловлювання. Структуру крос-культурної комунікації визначає співвідношення мови і культури, обидва поняття є невід'ємною

частиною один одного, а також засобом передачі інформації поза рамками однієї культури. Будь-які культурні концепти є зануреними в мову, і водночас будь-яка мова характеризується культурними особливостями.

Сьогодні стає особливо актуальним вивчення проблем крос-культурної комунікації завдяки поширенню тенденції до зростання відносин між представниками різних культур в таких сферах життя як наука, освіта, торгівля, економіка, соціальні мережі, тощо. Все частіше виникає необхідність володіння другою мовою, що призводить до зростання числа учасників крос-культурної комунікації. Поряд із зростанням глобального ринку розвиток глобальної економіки впливає на фундаментальну природу підприємств, організацій і урядів. Державні кордони вже не мають такого значення, ми стаємо частиною взаємозалежної міжнародної мережі, з тріумфальним маршем Інтернету у світовому масштабі.

Попри значущості таких змін слід зауважити, що не менш актуальним є вивчення інтегрованих моделей людської поведінки, які відбивають думки, звичаї, вірування, цінності та інститути расових, етнічних, релігійних або соціальних груп. Можливість взаємодіяти з представниками інокультур визначається наявністю крос-культурної компетенції. Вважаємо за доцільне виділити чотири її компоненти: усвідомлення власного культурного світогляду; толерантне ставлення до культурних відмінностей; знання різних культурних практик і світоглядів; крос-культурні навички [5, с. 166]. Всі чотири компоненти є важливими для здійснення ефективної крос-культурної комунікації. Так, відсутність культурного усвідомлення призводить до помилкової інтерпретації повідомлення і може навіть викликати образу. Особистісні, релігійні або політичні упередження перешкоджають взаєморозумінню. Незнання або нерозуміння інституційних правил поведінки заважає правильній організації висловлювання. Без володіння навичками вербальної та невербальної комунікації в межах певної культури буде неможливим крос-культурне спілкування.

Крос-культурна компетенція діє на трьох рівнях: встановлення відносин, спілкування з мінімальними втратами, співпраця для досягнення взаємного інтересу. Взагалі це можна визначити як здатність мислити та відчувати враховуючи етнічну, соціокультурну та мовну різноманітність [3, с. 52]. Це визначення акцентує увагу на тому, що всі культурні групи є різними, але жодна з них не є нормативною. Вивчення нових моделей поведінки, застосування таких знань на практиці сприяє ефективному крос-культурному спілкуванню. Процес формування крос-культурної компетенції є поступовим, що можна порівняти з поширенням горизонтів, або з багаторівневою сходинкою, де нижній рівень визначається як деструктивна культурна нездатність, а вищий – як культурна досвідченість.

Потужним інструментом для формування крос-культурної компетенції є мова. Це не просто засіб спілкування, а й спосіб формування думок певним чином, від чого залежить, якім набором концептів користується той чи інший соціум. Ефективна крос-культурна комунікація відбувається за умови володіння всіма комунікантами певними мисленнєвими моделями, що характеризують кожну культуру, яка є учасником комунікації. Шаблони мислення відрізняють одну культуру від іншої саме в тому, як концепти та ідеї організуються і втілюються в мові [2, с. 10]. В разі, коли комуніканти володіють різними шаблонами мислення, це може призвести до непорозуміння і крос-культурного конфлікту. Для запобігання таких конфліктів слід використовувати такі стратегії: брати на себе відповідальність за ефективність комунікації, слідкувати за невербальною реакцією співрозмовника, бути готовим пояснiти інформацію, не звинувачувати співрозмовника за непорозуміння.

Крос-культурна комунікація відбувається частіше за посередництвом перекладу, що визначається одночасно мовною і культурною діяльністю. Перекладач при цьому є не тільки білінгвальною особою, а й бікультурною водночас. Беручі до уваги розбіжності в культурних цінностях і мовних структурах мов оригіналу і перекладу, варто слідувати принципу динамічної еквівалентності [4, с. 80] при перекладі аутентичних текстів. Поняття еквівалентності є одним з найпроблематичних і суперечливих в теорії перекладу. Таким чином, пошук еквівалентів завжди викликає безліч проблем для перекладача. Крос-культурна комунікація є вдалою за наявністю еквівалентних моделей мислення і мовлення, тобто успішна перекладацька робота оцінюється як така, що є повністю зрозумілою для одержувача інформації. Імпліцитні елементи культурної специфіки є присутніми в тексті оригіналу, навіть коли вони займають фонове місце. Вирішальним у перекладі стає момент, коли перекладач знаходиться у пошуку адекватних еквівалентних одиниць для передачі імпліцитної культурно забарвленої інформації. Тобто переклад є процесом концептуальної реструктуризації в рамках конвенцій і норм цільової культури.

Адекватним переклад вважається тоді, коли перекладач зробив змогу використати вдалі трансформації для забезпечення повного розуміння з боку одержувача тексту. При цьому співвідношення вихідного та кінцевого текстів має бути максимально точним. Відтворення оригінального тексту засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми тексту перекладу є головною задачею перекладача. Ідейний зміст оригіналу має відповідати ідейному змісту перекладу. Перекладений текст створює певний кінцевий ефект, від якого залежить набір лексичних, граматичних і стилістичних одиниць мови перекладу за фантазією перекладача.

Знання та досвід, що накопичується протягом століть в тієї чи іншій культурі, відбиваються в мові, де вони кодуються певним чином і передаються з покоління до покоління. Поряд з накопичувальною функцією, мова виконує функцію творчого засобу самовираження. Як невід'ємна частина культури, мова завжди відображує культурні реалії та сприяє формуванню національної ідентичності. Все це варто брати до уваги при здійсненні перекладу національно або соціально забарвленого тексту. Рекламні слогани беззаперечно можна віднести до такого типу текстів. Дослідження реклами належить до відносно нової сфери – медіалінгвістика. Це пояснюється тим, що саме явище реклами перебуває на межі таких наук як лінгвістика (соціолінгвістика), психологія та економіка. Рекламні слогани – це така форма комунікації, яка має бути переконливою і надавати інформацію через різні засоби масової комунікації. Тексти такого роду містять багато інформації, проте є малослівними. Такий текст виконує функцію не стільки поінформування, скільки формування позитивного враження від певного продукту або сервісу. Він неодмінно має викликати емоції з боку одержувача такої інформації. При перекладі таких текстів слід звертати увагу на стислість кінцевого продукту і емоціональну реакцію реципієнта.

Розглянемо декілька прикладів подібних текстів англійської мовою та їх перекладів українською мовою. В сфері електроніки відомі компанії *Sharp*, *LG* та *Samsung* увійшли в життя багатьох людей за посередництвом таких слоганів відповідно: *Sharp Minds, Sharp products; Life's Good; Digitally Yours*. Ці слогани було відзначено як найкращі на різних рекламних фестивалях. Стислість тексту відіграє велику роль для створення правильного емоціонального ефекту. До того ж ці слогани

є абсолютно культурним продуктом, частиною культурного пласту нашого часу. Автори тексту звернулися до каламбуру, і це призвело до вдалого ефекту. Саме це створює труднощі для перекладача. Головною задачею при перекладі є зберегти такий каламбур.

При перекладі слогану *Sharp Minds, Sharp products* неодмінно загубиться омонімія слова *Sharp* у значенні назви компанії. *Гострі уми, гострі продукти; Идеї Sharp у виробах Sharp* – обидва варіанти не повністю відповідають змісту оригіналу. Зрозуміло, втрати під час перекладу є неминучими, то ж варто поступитися словом або значенням. Останнім часом замість перекладу все частіше використовують оригінальний слоган цілком або його частину. Це пояснюється поширенням використання англійської мови в глобальному масштабі. Наприклад: *CITIBANK: The CITI Never Sleeps / CITI ніколи не спить.*

В разі формального перекладу слогану *Life's Good – LG (Життя є добрим)* можна загубити весь емоційний ефект, тому варто розглянути принцип динамічної еквівалентності, що допомагає уникнути двозначності або невизначеності. Саме цей тип еквівалентності наближає реципієнта до моделей мовної поведінки його рідної мовної культури. Такий переклад не вимагатиме від одержувача інформації культурні знання мови-джерела для отримання повної картини повідомлення і відтворення емоційного ефекту [3, с. 120]. Наприклад, загальновідома фраза *Жити добре, а добре жити ще краще* може створити необхідний ефект в разі, коли поряд буде емотікон *LG.*

Текст слогану *Digitally Yours* містить каламбур від *sincerely yours,* що слугує культурно маркованою фразою для закінчення письма або звернення. Таким чином, автори намагалися створити ефект кінцевого звороту. Україномовна культура не має відповідностей до таких зворотів, тобто варто створити такий зворот, що буде відповідати такому емоційному ефекту. Наприклад: *з повагою, цифра.*

Оператор мобільного зв'язку *Orange* рекламує свої послуги за допомогою такого слогану: *The Future's Bright; The Future's Orange.* Здається вдалим переклад за допомогою комбінації латиниці та кирилиці для збереження назви бренду: *Майбутнє яскраве, майбутнє ORANGEве.* Подібні приклади поєднання двох абеток працюють в таких салоганах: *Wake up. It's Eight O'clock / Прокинься. Час пити Eight O'clock* (реклама кави *Eight O'clock*); *Easy as Dell / Легко як Dell; Inspire me. Surprise me. AMD me. / Надихай мене. Здивуй мене. AMDуй мене* (реклама електроніки).

Особливу увагу привертає переклад таких слоганів, що потребують пошуку рими, не загубивши ідейного змісту. Такий переклад можна порівняти з перекладом художньої поетичної літератури попри стислості тексту. Наприклад, певні труднощі очікують на перекладача в таких слоганах: *Once you go Mac you'll never go back* (реклама комп'ютерів *Macintosh*)*; Once you pop the fun don't stop* (реклама чіпсів *Lays*). Пропонуємо розглянути такі варіанти перекладу: *Спробуй Мак, відмовиться тільки чудак; Пачку розірви, розваги розпочни.*

Інколи автори рекламних слоганів користуються сленговим варіантом висловлювання. Це безсумнівно привертає увагу широкого кола користувачів того чи іншого продукту або сервісу. Наприклад, реклама чіпсів *Lays* або чеського пива *Budweiser*: *Betcha can't eat just one; WaSSSSSUp?!* Ретельний аналіз граматичної структури тексту дозволів впровадити такий переклад слоганів на російському рекламному просторі: *Так вкусно, что не устоять; Кагдилаааааа?!* Вважаємо за доцільне звернути увагу на україномовний варіант цих текстів: *Сперечаємось, не встоїш? ЯквонОООООО?!*

Наведемо ще декілька прикладів рекламних слоганів, які привертають увагу з точки зору труднощів перекладу. Перш за все, це такі тексти, що були трансформовані з широко відомих фраз, як, наприклад, реклама напою *Coca Cola: The Coke side of life / Все буде кока-кола.* По-перше, відчувається аналогія з прислів'ям *«sunny side of the road»*, по-друге, ідея слогану має бути в тому, що кока-кола – це щось добре і корисне. Отже ідея *«все буде добре»* працює в тексті перекладу. Реклама автомобілів *VolksWagen* гарантує безпеку своїм клієнтам за допомогою тексту *Safe Happens*, що був трансформованим з добре відомої фрази з кінофільму «Форест Гамп» *Shit happens.* Автори реклами зосередили увагу на винятковості певних властивостей. Отже, адекватним можна вважати такий переклад: *Буває й безпека!*

Аналіз перекладу стислих текстів рекламних слоганів дозволяє дійти висновку, що це непростий процес, який потребує багато фантазії з боку перекладача та сформованих навичок щодо вживання перекладацьких трансформацій. Продукт перекладу має бути переконливим і враховувати такі фактори, як соціальний та віковий статус цільової аудиторії, тип рекламованого товару або послуг, а також методи впливу на реципієнта. Результатом вдалого адекватного перекладу є адаптований текст, який повинен відтворювати максимально можливий ідейний зміст оригіналу і викликати ідентичний емоційний ефект. Слід пам'ятати, що при перекладі таких текстів варто звернутись до принципу динамічної еквівалентності, що допомагає уникнути непорозуміння або повного фіаско. Загальновідомо, що будь-який переклад не може бути стовідсотково еквівалентним з оригіналом текстом. Втрати при перекладі неминучі. Використання лексико-граматичних трансформацій дозволяє отримати якісний продукт перекладацької роботи.

Дослідження перекладу рекламних текстів в межах крос-культурної комунікації є перспективним з погляду на динамічність розвитку такої нової сфери мовознавства як медіалінгвістика. Проблема адаптації текстів реклами до культури з відмінними мовними законами залишається актуальною для багатьох дослідників. Лінгвістичний і комунікативний аналіз особливостей текстів рекламних слоганів потребує особливої уваги з боку перекладацьких досліджень.

Література:

1. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие. М.: Слово / Slovo, 2000. 624 с.
2. Kaplan R. Cultural thought patterns in intercultural education. *Language Learning* / University of Michigan, 1966. 16(1). P. 1–20.
3. Lynch E., Hanson M. Changing demographics: Implications for training in early intervention. *Infants and Young Children* / Philadelphia, 1993. 6(1). P. 50–55.
4. Nida E. Fascinated by languages. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2003. 157 p.
5. Stavans I. The Hispanic Condition: Reflections on Culture & Identity in America. New York: Harper Perrenial, 1995. 242 p.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 17 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: ivashkevych.ee@gmail.com

a-natalya@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-215-219

Ivashkevych E. E., Antyukhova N. I. The problem of using fairy-tailes to teach pupils english at primary school. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 215–219.

УДК: 814.56-42'31.56

Ernest E. Ivashkevych,
PhD in Psychology, Lecturer of Practice of English Language Department,
Rivne State University of the Humanities
Nataliia I. Antyukhova,
PhD in Psychology, Professor's assistant of the Department of German philology and translation,
Institute of Philology, Kyiv National University named after Taras Shevchenko

THE PROBLEM OF USING FAIRY-TAILES TO TEACH PUPILS ENGLISH AT PRIMARY SCHOOL

In this article it was shown that studying a foreign language was not possible without the formation of pupils' socio-cultural competence. Foreign-language socio-cultural competence is the knowledge of the cultural features of native speakers, their habits, traditions, norms of behavior, etiquette, and the ability to understand and adequately use them in intercultural communication, while remaining a model of behavior of a person of another culture.

Socio-cultural competence is formed on the materials of fairy-tales determined the success of communication with representatives of foreign language culture, allowing pupils from primary school to feel confident and convenient in a foreign-language environment. It was shown that various kinds of fairy-tales, each of which revealed a particular aspect of the culture of a foreign-language country, became to a teacher a method in helping him/her to form socio-cultural competence of pupils. Choosing a fairy-tale a teacher should take into account the educational objectives of the lesson, so that it becomes a successful means of learning a foreign language.

The linguistic material of fairy-tales is based on principles of easy and creative learning. Here the thematic approach is combined with grammatical and semantic ones, and language models and speech patterns are gradually becoming more complex. One and the same sentence scheme can be used in different situations, since talking with a child uses fabulous scenes that do not prevent the emergence of a large number of analogous expressions.

Key words: *fairy-tales, socio-cultural competence, foreign-language environment, linguistic material, language models, speech patterns, process of communication.*

Івашкевич Ернест Едуардович,
кандидат психологічних наук, викладач кафедри практики англійської мови,
Рівненський державний гуманітарний університет
Антюхова Наталія Ігорівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри германської філології та перекладу,
Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ПРАВИЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ НАВЧАННЯ УЧНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті показано, що вивчення іноземної мови постає неможливим поза формуванням у учнів соціокультурної компетентності. Іншомовна соціокультурна компетентність – це знання культурних особливостей носіїв мови, їх звичок, традицій, норм поведінки, етикету, а також здатність розуміти та адекватно використовувати їх у міжкультурному спілкуванні, залишаючись фіксованою моделлю поведінки людини іншої культури.

Соціокультурна компетентність формується на матеріалах казок, що визначають успішність спілкування з представниками іншомовної культури, дозволяючи учням початкової школи відчувати себе впевнено та зручно в іншомовному середовищі. Було показано, що різні види казок, кожна з яких розкривала б певний аспект культури іншомовної країни, має бути для вчителя способом допомагати йому формувати соціокультурну компетентність учнів. Вибираючи казки, вчителю слід враховувати навчальні цілі уроку, адже саме казка має стати успішним засобом вивчення іноземної мови.

Показано, що мовний матеріал казок базується на принципах легкого та творчого навчання. У початковій школі тематичний підхід поєднується з вивченням граматики та лексики, а мовленнєві моделі поступово ускладнюються. Одна і та ж сама схема речення

може використовуватися в різних ситуаціях, оскільки для розмови з дитиною є досить зручними казкові сцени, які не перешкоджають виникненню великої кількості аналогічних висловлювань, які, в свою чергу, можна використовувати у повсякденному спілкуванні.

Ключові слова: *казки, соціокультурна компетентність, іншомовне середовище, мовний матеріал, мовні моделі, мовленнєві зразки, процес спілкування.*

The applicability of the article. The problem of teaching fairy-tale's materials has always been one of the key problem in the methodology of teaching foreign languages, because it is the main means of implementing this or that principle and approach. In the light of communicative and socio-cultural approaches to the teaching of foreign languages, special attention is paid to the authenticity of educational materials. Inclusion of it into the educational process allows us to create conditions for a full-fledged acquaintance of pupils with another culture [3].

At the elementary school the problem of educational materials has its own peculiarities, including the impossibility of incorporating full-fledged authentic texts into the content of instructions through lack of communicative, linguistic and socio-cultural competences of pupils. In addition, the introduction of authentic narratives at elementary school has its own specificity, which is associated with psychological and pedagogical characteristics of children of this age. Thus, educational materials has to contain an element of fiction, a certain game with a purpose to develop the imagination and thinking of any child.

That is why *the subject-matter* of the given article are different types of fairy-tales for teaching English pupils at primary school, which not only help teachers to use methods and approaches to teach English, but influence the development of schoolchildren's person, to form their socio-cultural competence.

The tasks of the research are:

1. To single out types of fairy-tales for teaching English.
2. To describe stages and methods of the activity with a fairy-tale at the English lessons at primary school.
3. To propose exercises for pupils from primary school to teach them to read and understand fairy-tales.

Among the wealth of accumulated folk material, we have to choose only a few ones, because we can not overcome the child with all folklore, which scientists try to preserve for scientific purposes. We have to remember that the material must be selected in accordance with the age-specific characteristics and interests of children.

A fairy-tale is a kind of narrative, mostly prose folklore, which includes multi-genre monologues, in the content of which, from the point of view of the folklore characteristics, there is no equal probability. We've to notice that a fairy-tale carries a great informational component, passed from generation to generation, faith based on respect for its ancestors.

There are *different types of fairy-tales*: folk ones and literary fairy-tales. The folk tale, based on the traditional plot, refers to a prose folklore (so called fairy-tale prose). The literary tale, or a tale which imitates a folk component (literary fairy- tale, written in folk poetic style), or a tale that creates a didactic product, based on non-folklore plots. The folk tale historically favors the literary one. The myth, having lost its functions, has also become a fairy-tale [6].

In myths the early elements of religion, philosophy, science and art are intertwined. The myths of different peoples are characterized by similar and repetitive themes and motives. The most typical myths about the origin of the world and a man are anthropological myths; about the origin of the sun there are solar myths, about the moon – lunar myths, according to the description of stars there are astral myths. Also in the literature we can find myths about animals; calendar myths, etc. A special place is occupied by myths about the origin and the introduction of cultural goods (firefighting, invention of crafts, agriculture), as well as the establishment of certain social institutions, marriage rules, customs and rituals. In a primitive society myths are the main way of knowing the world based on a kind of logic (not dismemberment, based on the identity of the subject and the object, the subject and a sign, some being and his/her name). Myths have features of mythological consciousness – the establishment of relationships between different phenomena. Elements of mythological thinking are preserved also in a modern mass consciousness (for example, racial and class myths, the cult of the leaders, the rituals of mass meetings, etc.). Myths in their figurative meaning are false, uncritical, detached from reality, consciousness of the person and concepts in general [1, p. 30–31].

Literary fairy-tale is a literary epic genre in prose or poetry, based on the folk tales' tradition. Folk fairy-tales are often sources of copyright. Miraculous in a literary tale, as in a folk tale, is not the end in itself, it is not a way to surprise the reader, but a means to create an ideal fairy-tale world where generosity, kindness and selflessness prevail. But there is so interesting fact that the literary fairy-tale also often consists of an oral genre. There are, therefore, many examples. First of all, of course, L.Carroll. Everyone knows that "Alice in the Land of Wonders" he had told at first and only then wrote. And Hans Christian Andersen, who only went to school and learned literacy only nineteen years ago, had told everyone his tales long before. And Astrid Lindgren's first fairy-tale about Peppi Long stocking had told her daughter in the evenings, and then on her request recorded.

As among the literary and among the folk fairy-tales we can distinguish: fairy-tales about animals; household fairy-tales; adventure fairy-tales; humorous tales; romantic ones; fables; storytelling tales; anecdotal fairy-tales; charming ones.

Novelistic fairy-tales are such tales that have the same composition with magic tales, but a lot of differences in quality. In the fairy-tale of this genre there are truly magical events. The trick is a man in a novelist tale. He is from a democratic environment, he fights for justice and power that he succeeds in. Anecdotal tale differs from the jokes by the fact that the fairy-tale is an unfolded narrative of an anecdote.

Absurd ones are these fairy-tales, built on the absurd, small in scope and also called formulaic fairy-tales, because they are inserted into the text of a big fairy-tales. The function of these tales is to capture the viewer with a future fairy-tale.

Magic in British fairy tales is traditionally associated with representatives of the "other" world: elves, fairies, giants (in "The Red Ettin" the giant turns the first of the brothers into a stone).

Adventurous tales are very close to the magic ones, but their main difference is that the hero solves the hardest tasks, thanks to ingenuity and intelligence, and not to some magical powers.

Humorous fairy-tale appears when people talk about the enemy, about a great social evil, there he fights acutely striking weapon of satire, which strikes each opponent and turned it into the spot. Human weaknesses, abnormalities at home, deviations from common sense, anti-social behavior are accompanied by a laugh that has many nuances – from condemnation to a benevolent humorous smile.

In *household fairy-tales* the time reflects in events in which they were invented. They are distinguished by their cocktail satire, laughing at social injustice. Household tales usually have one-line plot, not too long in content. Heroes of household fairy-tales demonstrate so simple experiences. Usually in such fairy tales there are no descriptions of any adventure or travel, and all actions takes place in one city or a village, and the heroes of fairy-tales are quite ordinary people. Household fairy-tales were often written in the era of romanticism [2].

The fairy-tale about animals is the oldest one, because our distant ancestors were completely dependent on nature, on how lucky they were to trample on some kind of prey for living, and to hunt in such a way that they would not become someone's prey. Animals for humans were just like such humans, and therefore they were easy and relaxed to feel the characters of such fairy tales, speaking in a human language, living by human laws. The same people in the fairy-tales about animals say that they are episodic ones.

Fairy-tales about animals are sometimes called even fables. First of all, it relates to fairy-tales with a pronounced instructive content, although in the vast majority of such direct healing they are deprived. But what not to take away from the fairy-tales about animals, this is a huge linguistic wealth: perfectly completed dialogues, numerous canvases, rhythmic poems, songs [4]. The example of such tale is "The Tortoise and the Hare".

A romantic tale reflects emotions, and can describe adventures and scenic landscapes; here it is possible to meet the dreams of the characters, the unknown countries where the leg of a man has not yet stepped. The purpose of such a fairy tale is to awaken the reader's emotions, pity for the heroes or influence understanding of their heroism. It is often expressed by means of exaggeration. For example, "Cinderella" is a good example of an old romantic fairy-tale. The main character is so attractive to children of all peoples of the world because she has as many as 345 versions [5, p. 34].

Thus, various kinds of fairy-tales, each of which reveals a particular aspect of the culture of a foreign-language country, become to a teacher a method in helping him/her to form socio-cultural competence of pupils. Choosing a fairy-tale a teacher should take into account the educational objectives of the lesson, so that it becomes a successful means of learning a foreign language.

Let us described stages and methods of the activity with a fairy-tale at the English lessons at primary school.

The construction of lessons of a foreign language based on fairy-tales leads to a high efficiency of the educational process. The linguistic material of fairy-tales is based on principles of easy and creative learning. Here the thematic approach is combined with grammatical and semantic ones, and language models and speech patterns are gradually becoming more complex. One and the same sentence scheme can be used in different situations, since talking with a child uses fabulous scenes that do not prevent the emergence of a large number of analogous expressions.

Each new child's speech unit must be included into well familiar context so that complex elements for perception or reproduction are not encountered in a single chapter of the text. Due to the fact that a child who is 6-8 years old does not understand why he or she should learn a foreign language, the whole process of studying should be based on satisfaction of cognitive gaming, personal psycho-physiological needs and opportunities of the child.

Among the numerous pedagogical possibilities of a fairy-tale, the teacher should note those that most closely correspond to the psychological development of the subject of extinction. Since the English fairy-tale is an element of syncretic culture, it suggests:

❖ a rich palette of attendants, adequate to the artistic example of a fairy-tale of aesthetic activity (drawing, song, dance, drama, etc.);

❖ variability of creative tasks (making own stories, authors' fairy-tales, improvisations, etc.).

So, we'll offer such a sequence of activity with a fairy-tale (Picture 1).

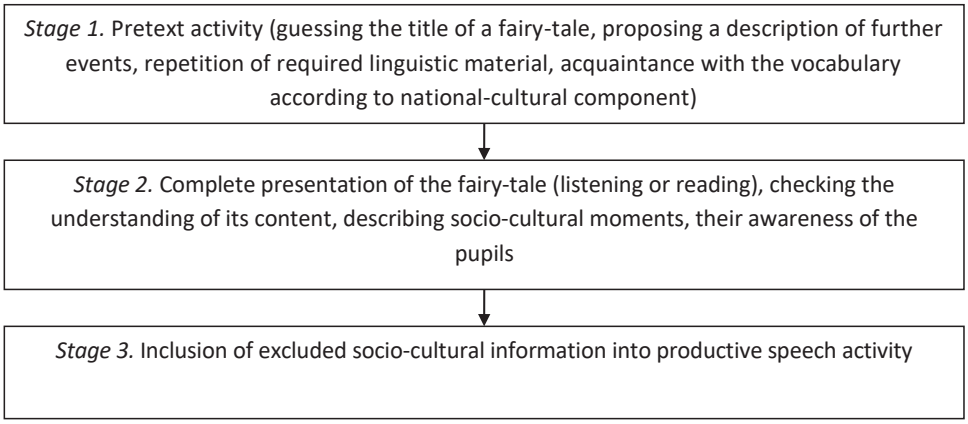

Picture 1. The stages of doing the analyses of a fairy-tale

Pretext activity is the first step in motivating pupils from primary school to do some activities according to the thematic block and understanding a fairy-tale in parts, during which the atmosphere of interest for all children in the group / class is created. Thus, the means of its creation may be the use of a cross-cutting character Gingerbread Boy, whose appearance in the classroom immediately sets the children to the fact that a lesson will sound (or be read) by a fairy-tale.

Among the functions of the first stage it is necessary to allocate organizational methods of teaching (pupils are organized to different types of the activity), updating methods (actualizing educational linguistic – lexical, grammar material, and also lexical material with the national-cultural component), motivational methods (pupils have a motive before hearing/reading the text), stimulatory ones (stimulating cognitive activity of pupils).

When choosing how to present a fairy-tale (by listening or reading), the teacher has to keep in mind the special requirements for each of these types of speech activity. In the case of listening, pupils should be provided with required amount of visibility and carefully monitor the pace of speech and pupils' feedback on what they hear. The teacher's speech must be clear enough, correctly

arranged by intonation, with organizing the activity of children with the aim to understand the text by a certain number of pauses. In a case of reading it is necessary to provide children with texts. Among the functions of the second stage, we can distinguish informational and activating ones (new information is provided, pupils' mental processes and attention are actualized).

It should be noted that the task of the teacher after reading/listening to the fairy-tales is not only to find out how children understood the text or liked it, but also to ensure the awareness of socio-cultural information contained in the fairy- tale. After reading/listening to the tale it is important to isolate general socio-cultural moments of the fairy-tale and to include them into productive speech activity of pupils at the English lesson.

Methodists always developed a set of exercises, designed a step-by-step activity with fairy-tales. It is known that according to the criterion of orientation, the exercises of perception the information is determined by receptive, reproductive, productive exercises, and the communicative criterion is defined by communicative, conditional communicative and non-communicative exercises. Therefore, in the proposed complex of exercises, at various stages of processing the fairy-tale the corresponding exercises are used. Thus, at the pretext stage, receptive and receptive-reproductive, non-communicative and conditional-communicative exercises are proposed, with the aim to revise studied information and memorize new linguistic material. During reading/listening to the fairy-tale, reciprocal communicative listening/reading and receptive-reproductive conditional and communicative exercises are performed, with the aim to test pupils' understanding of the content of the fairy-tale. At the last stage, conventional and communicative exercises of reproductive and productive character are dominant, the purpose of which is to include socio-cultural information into productive speech activity of pupils of primary school.

We'll illustrate the formation of socio-cultural competence of pupils by the help of English-language tales on the example of a fairy-tale "Fish and Chips" written by D.Bissett [5, p. 65].

The topic of hospitality and courtesy, which focuses on social rules of this tale, the use and selection of greetings for reception of guests at home which relates to the programmatic thematic block "Accommodation", is a leading theme in the fairy-tale "Fish and Chips". In its content pupils can also get acquainted with the traditional English-style dish "fish and chips", recall the features of the design of letters and leaflets. In order to make the best use of this fairy-tale about two bird-friends who are in turn invited to each other for dinner, it is necessary to prepare such visibility: the image of Cormor Denis and Alice, the sea, fried fish oil with fish, as well brightly decorated letters from Denis to Alice and from Alice to Denis.

During the pretext activity for the perception of this fairy-tale, pupils are encouraged to perform receptive, as well as communicative and conditional exercises. So, we'll present the stages of the activity with a fairy-tale.

1. The pretext activity of pupils.

Before reading a fairy-tale, the teacher should have a conversation with pupils in order to find out what "foreign" dishes and what traditional dishes of their country they know. Among the possible variants, pupils in a great emphasis tell that they like remember kebabs, hot dogs, and also vareniks, borscht, cabbage pies, after which it is advisable to submit a linguistic-ethnographic commentary on fried potatoes with fish – a popular English dish. The teacher suggests to distribute the text of the comment to each pupil before reading the most fabulous tale and to find out the meanings of the concepts "fish and chips", "take away", "french fries", "crisps" and other unfamiliar words with the help of clarity (cod, haddock, plaice, flour batter, slabs) or by explanation and translation. Fish (cod, haddock, plaice) deep fried in flour batter with chips (fried potatoes) dressed in malt vinegar is England's traditional take-away food. *Fish and chips* are not normally home cooked but bought at a fish and chip shop ("chippie") to eat by "taking away".

British English, on the one hand, and Canadian and American English, on the other, differ in their use of the word "chips". People from the United Kingdom refer to eat fried, chipped potatoes as "chips", whereas most people from the United States of America and Canada may call any kind of long-cut fried potato "French fries" or "fries". The British usually serve thicker slabs of potato than the "French fries" popularized by major multinational American hamburger-chains.

The most American restaurants which serve the fish dish the combination of strips of potato-flesh still have the name "fish and chips". But the snack as Americans term "potato chips" means "crisps" in the UK.

2. Reproductive is not a communicative exercise of Word Webs, using by the teacher with the aim of repeating studied lexical units, the semantization of new ones (cormorant, grouse, buoys, harbor) and stimulating interest in a fairy-tale.

Time: 10 minutes.

Task: Dear kids, what do you know about "chips"? What other words of traditional meals do you know? Now let's record these words in the form of a word web so that we can revise the words easily when hearing them in the story.

The Word Web may look like this:

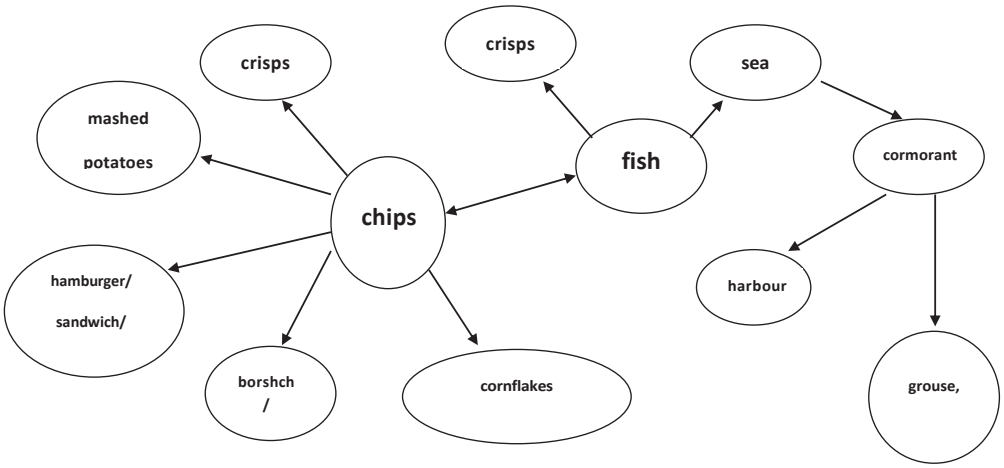

After the necessary vocabulary will be updated, the linguistic-national commentary is used and it will be understood that the children have adjusted to the perception of the fairy-tale, it is possible to go to the audience to listen to the fairy- tale. It should be based on the prepared visibility. (Before the lesson the teacher places on the board pictures which depict the main characters, fairy-tale scenes) [7, p. 78].

3. Audition of a fairy-tale "Fish and Chips".

At the stage of listening of a fairy-tale by the children, it is expedient to the teacher to stop the speech at certain intervals and apply *the Predicting exercise*, an example of which is given below.

Exercise is receptive-reproductive and communicative by its character, it is based on the mechanism of anticipation of events. It helps pupils to focus on the text and stimulate interest of them in the further development of the plot.

Time: 5-7 minutes.

Task: Listen to the story and try to guess what can happen next. Will Denis like eating raw fish? Will Alice come to Denis to tea?

4. Testing of listening comprehension. Receptive-Reproductive conditional-communicative exercise "Answer my questions".

Time: 5-7 minutes.

Task: Dear kids, what are the main characters of the story? Where does Denis/Alice live? Where did Denis meet Alice? Did Denis like eating raw fish? What did Denis buy for Alice?

5. Test of pupils' understanding of socio-cultural information.

The following questions are offered: "What do you know about fish and chips now? Where can you buy fish and chips in Great Britain? In the USA? Why do we need to send a letter to a person?"

6. Application of extracted socio-cultural information in productive speech activity. Exercise *Sending a letter* is a receptive-productive communicative exercise and the aim of it is to develop the skills of self-writing letters. In addition, pupils will be able to match the notion of traditional Ukrainian and British dishes, as well as proposing different ways of writing letters in two languages and cultures.

Time: 10-15 minutes.

Task: Dear children, Gingerbread Man has got a letter from his friend Denis. He wants to know more about Ukrainian national meals. Let's help him write a letter. Here is Denis' letter on the blackboard. Have a look and try to write your own letter. Finish this task at home [7, p. 84].

The moor, near the Golf Court

Galway

England

Tuesday

Dear Gingerbread Man, I remember that you are good at cooking, and you are in Ukraine now. Can you tell me anything about Ukrainian traditional meals?

Are there any meals like our pudding or peas porridge?

Conclusions. Studying a foreign language is not possible without the formation of pupils' socio-cultural competence (it includes knowledge of the geographical location and economic situation, historical development and the peculiarities of the cultural values of the country, the language they study). *Foreign-language socio-cultural competence* is the knowledge of the cultural features of native speakers, their habits, traditions, norms of behavior, etiquette, and the ability to understand and adequately use them in intercultural communication, while remaining a model of behavior of a person of another culture.

Socio-cultural competence is formed on the materials of fairy-tales determined the success of communication with representatives of foreign language culture, allowing pupils from primary school to feel confident and convenient in a foreign-language environment. Therefore, socio-cultural competence and help pupils to overcome cultural barriers.

References:

1. Завгородня Ю. М. Казка, гра, фантазія. *Англійська мова в початковій школі.* 2006. № 5. С. 30–33.
2. Калініна Л. В., Самойлюкевич І.В., Березенська Л.І. Your English-Speaking world. Sound Land. *Методичний посібник для вчителів іноземної мови початкової школи*. К. : Контекст, 2004. 164 с.
3. Колодько Т. М. Педагогічні умови ефективного формування соціокультурної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки: Зб. наук. праць.* К. : НПУ, 2004. Вип. 57. С. 54–63.
4. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі. К. : Ленвіт, 2005. 105 с.
5. Ellis G. & Brewster J. The Storytelling Handbook for Primary Teachers. London : Penguin Books Ltd.б 1991. 195 p.
6. English for Young Learners: Phonological Aspect of Teaching Young Pupils Speech Interaction. *IATEFL – Ukraine. Newsletter.* № 6. 1996. P. 34.
7. Wright A. Storytelling with children. Oxford: Oxford University Pressб 1995. 223 p.

© С. В. Камінська, А. В. Момот

Отримано: 22 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: kaminskayasveta2020@gmail.com

anmed@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-220-223

Камінська С. В., Момот А. В. Шляхи появи запозичень в сучасній англійській мові. Їх асиміляція та вживання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 220–223.

УДК: 81-26

Камінська Світлана Василівна,
старший викладач,
Державний університет інфраструктури та технологій
Момот Анна Василівна,
старший викладач,
Державний університет інфраструктури та технологій

ШЛЯХИ ПОЯВИ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ. ЇХ АСИМІЛЯЦІЯ ТА ВЖИВАННЯ

Важливими та характерними рисами будь-якої мови та її словникового складу є рухливість, мінливість, прагнення до вдосконалення й розвитку. Будь-яка мова більшою чи меншою мірою поповнюється новими словами за рахунок власних ресурсів, а також за рахунок запозичень. Роль запозичень у різних мовах неоднакова і залежить від конкретно-історичних умов розвитку кожної мови. В англійській мові відсоток запозичень через історичні обставини значно вищий ніж у багатьох інших мовах.

Актуальність теми статті зумовлена посиленою увагою науковців до запозиченої лексики як складника словникового запасу англійської мови та антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень, потребою систематизації іншомовних лексичних одиниць у сучасній морській англійській мові на семантичному та функціональному рівнях. Дослідження запозичень у цих аспектах відповідає сформованим сучасним категорійним підходам до вивчення мовних явищ, оскільки поєднує параметри як традиційної, так і нової лінгвістичної парадигми.

***Ключові слова**: запозичення, неологізм, синтаксичні вирази, асиміляція, морфологічна структура.*

Svitlana V. Kaminska,
Senior Lecturer,
State University of Infrastructure and Technologies
Anna V. Momot,
Senior Lecturer,
State University of Infrastructure and Technologies

WAYS OF APPEARANCE OF BORROWINGS IN MODERN ENGLISH. THEIR ASSIMILATION AND APPLICATION

Important and characteristic or peculiar features of any language and its vocabulary are mobility, changeability, striving for improvement and development. Any language in a certain extent enriches by new words at the expense of its own resources and of course at the expense of borrowings. The role of borrowings is different in different languages and it depends on the concrete historical circumstances of language development. In English the percent of loan words is higher than in other languages thanks to the historical events.

At the present stage, a new impulse is being traced to a more careful and detailed study of neologisms, which is due to the rapid growth of their number, that is, the frequent appearance of new realities naturally, necessitates the acceleration of the nomination process. One of the means of the emergence of new lexical units is borrowing.

The relevance of the topic of the article is also due to the increased attention of scholars to the borrowed vocabulary as a component of the vocabulary of English and the anthropocentric orientation of modern linguistic studies, the need to systematize foreign-language lexical units in modern marine English at semantic level. The study of borrowing in these aspects corresponds to the current categorical approaches to the study of linguistic phenomena, as it combines the parameters of both the traditional and the new linguistic paradigm.

***Key words:** borrowing, neologism, syntactic expression, assimilation, morphological structure.*

Вступ. Упродовж останніх десятиріч в англійській мові, як і в багатьох інших, виникла велика кількість нових слів, що призвело до необхідності їх вивчення й опису. Це, у свою чергу, викликало появу зовсім нової галузі лінгвістики – неології – науки про неологізми, у сферу діяльності якої входить виявлення нових слів і значень, аналіз чинників їх появи, вивчення засобів їх утворення, розробка принципів ставлення до них та їх лексикографічної обробки.

Англійська мова в ході історичного розвитку зазнала змін, під час яких відбулось запозичення великої кількості слів з різних мов. Періоди запозичень співпадають із часом великих міжкультурних контактів.

Мета статті – розкрити значення терміну запозичення, окреслити напрямки, за якими слова проникають та асимілюються в мові, описати особливості процесу організації асиміляції запозичених слів та класифікацію запозичених слів. Дослідити наповненість мови запозиченнями морської англійської та причини її появи.

Завдання статті:

– визначити сутність поняття «запозичення»;

– відстежити походження запозичених слів у морській англійській мові;

– визначити основні методи і прийоми розвитку запозичень.

Основна частина. Одна з причин появи нових лексичних одиниць є запозичення.

Запозичення – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), який було перенесено з одної мови до іншої внаслідок мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої [7].

Доктор філологічних наук Арнольд І.В. у своєму підручнику з лексикології визначає запозичення як слово взяте з іншої мови і змінене фонетично або в правописі, або в значенні згідно зі стандартами англійської мови [2, с. 252].

В англійській мові частіше вживаються два терміни для визначення поняття лінгвістичне запозичення: borrowing, loanword. Тлумачний словник Macmillan визначає слово запозичення як:

1) borrowing (a word or phrase that comes from another language) [6, с. 152];

2) loanword (a word from one language that is used in another language without being changed) [6, с. 839].

На основі вивчення терміна «запозичення» встановлено, що це слова, які були взяті в одній мові й внесені до словникового запасу іншої зі змінами, або без. За словами доктора філологічних наук Гармаша О.Л., на іншомовне походження слова можуть указувати його вимова, графічне оформлення, морфологічна структура, граматичні форми, лексичне значення. Проте, це стосується лише нового лексичного матеріалу. Деякі ранішні запозичення, настільки глибоко асимілювалися й міцно ввійшли до системи мови-реципієнта, що їхній іншомовний характер може бути виявлений тільки завдяки етимологічному аналізу.

Переважно з інших мов запозичуються слова, рідше – синтаксичні й фразеологічні вирази. Запозичення окремих звуків і словотворчих морфем (суфіксів, префіксів, коренів) відбувається в процесі їх вторинного виділення з більшої кількості запозичених слів. Простежено, що запозичення проникають до системи мови-позичальниці, а іноді настільки нею поглинаються, що іншомовне походження таких слів не відчувається носіями мови та виявляється лише за допомогою етимологічного аналізу.

Запозичення є наслідком культурного контакту між двома мовними спільнотами. Запозичення слів може йти в обох напрямках між двома мовами, які контактують, але часто виникає асиметрія, коли більше слів переходить з однієї мови в іншу.

Канали запозичень можуть бути як усні, так і книжні. При усному запозиченні слово зазнає більших змін, ніж при книжному запозиченні. Якщо слово входить до іншої мови з одночасним запозиченням нового предмета чи поняття, то значення цього слова не змінюється, але у випадку входження нового слова як синоніма до вже існуючого в мові слова, між цими синонімами відбувається розмежування значень та спостерігаються зсуви у первісній семантиці. Такі запозичення іноді називають «проникненнями» [7]. Багато слів французького походження замінили англійські слова і в якості прикладу можна навести наступні: air, place, large, river, change, front. Але багато слів увійшли в мову як синоніми до вже існуючих: to begin – to commence, foe – enemy, to go on – to continue.

Слід відзначити, що сам факт запозичення лексеми з однієї мови в іншу є явищем складним і багатогранним. Тісна взаємодія народів світу діалектично обумовлює взаємозбагачення їхніх мовних систем за рахунок зростання запозичених одиниць. Розвиток інноваційних засобів масової інформації сприяє збільшенню запозичень у мові, серед них провідні мас-медіа: теле- і радіокомпанії, світова мережа Internet та періодичні видання. При цьому зміни зумовлюються як інтерлінгвістичними (тенденція до мовної економії, прагнення до аналітичності), так і екстралінгвістичними чинниками (науково-технічний і соціальний прогрес, поширення інформації).

Доктор філологічних наук О. О. Потебня також зазначав, що процес запозичення носить творчий характер. Він стверджував: «Запозичувати – це означає брати для того, щоб у тебе була можливість внести в скарбницю людської культури більше, ніж отримувати» [4, с. 68].

Вважається, що чим раніше слово було запозиченим, тим повніше воно асимілювалося й міцніше ввійшло в систему мови-реципієнта. Проте, слова, які не становлять комунікативної важливості, рідко використовуються в повсякденній мові, поступово залишають словниковий склад мови незалежно від часу їхнього надходження. Навпаки, інноваційні лексичні одиниці, які мають широку сферу вживання, мають можливість бути повністю адаптованими до системи мови-реципієнта.

Англійська мова більш ніж будь-яка інша мала можливість запозичувати іншомовні слова в умовах прямого безпосереднього контакту: спочатку в середині сторіччя від загарбників, які змінювали один одного на Британських островах, а пізніше – в умовах торговельної експансії та колонізаторської активності самих британців.

Той чи інший вплив однієї мови на іншу завжди пояснюється історичними причинами: війни, завоювання, мандри, торгівля. Інтенсивність притоку нових запозичених слів у різні історичні періоди варіюється залежно від конкретних історичних умов.

У XII–XIII ст. англійська мова збагатилася французькими словами в різних сферах. Запозичені слова класифікуються за своїм вживанням. Слова, пов'язані з владою: government, royal, judge, sentence; слова пов'язані з армією: army, regiment, victory; слова пов'язані з наукою: doctor, experiment, science; слова пов'язані з торгівлею: money, merchant, profit, purchase.

У сучасній англійській мові численними є французькі запозичення: boutique, fresee, fromage, pêcher, unijombist, tranche, які здебільшого зберегли своє лексичне значення.

Запозичені слова з російської мови пов'язані з подіями, які відбувалися в цій країні в 90-х роках XX століття – з політичними явищами: perestroika, glasnost, khozraschot, prizhok тощо. Усі ці слова були запозичені як в усній, так і в письмовій формі й не змінили своє значення та склад.

Нечисленні запозичення з італійської, португальської та іспанської мов свідчать про культурні зв'язки з цими країнами: ісп. – ÈL NIÑO, nacho, guerilla, junta; італ. – biasco, motto; порт. – favela, favelado.

У сучасній англійській мові набувають поширення слова з мов африканських племен, які увійшли до лексикону через американську англійську під час тісних зв'язків з африканськими рабами на півдні США: tote, gumbo, jambalaya; з мов індіанських народностей: paneer, ghari.

Кожен з дослідників запозичень намагається запропонувати свої схеми проникнення нових слів в іншу мову. Ось деякі з них:

1) культура: cinematheque, discotheque, anti-roman (з французької);

2) суспільно-політичне життя: ayatollah (з арабської), релігійний вождь ісламської секти Shiite в Ірані (слово стало відомим від січня 1979 року, коли після скидання шаха Ірану до влади прийшов Аятола Хомейні);

3) повсякденне життя (напої, їжа, спорт, одежа): petit dejeuner (фр.) "сніданок";

4) науково-технічний прогрес: biogeocoenose (із російської) "екологічна система".

Саме таку структуру пропонує доктор філологічних наук А. Ю. Філоненко.

Існуючі в словниковому складі мови запозичені слова можна класифікувати:

1) за джерелом запозичення;

2) за частиною запозиченого слова;

3) за ступенем асиміляції.

За джерелом походження запозичення можемо поділити на групи:

1) французькі запозичення (summit conference, visagist, frisee, auteur);

2) німецькі запозичення (kettenraucher, blitz, angst, gastarbeiter, reitgeist, glitch, glitry, spritrer);

3) запозичення з ідишу (kosher, bagle);

4) русизми й запозичення з грецької мови (perestroika, khozraschot, troika, samizdat, telenovela);

5) португальські запозичення (marmalade, flamingo, buffalo, guinea).

Запозичення можна також класифікувати за тим, яка частина слова є новою для мови. За цим принципом запозичення розділяються на:

– фонетичні (з французької regime, ballet, bouquet);

– кальки (translation-loans) (з німецької Vaterland при перекладі по частинам на англійську дало Fatherland, з російської самоубивство через латину дало sui – себе, cide – вбивати);

– семантичні (з російської pioneer, brigade);

– запозичення словоскладаючих елементів (з грецької і латини anti-, counter-, inter-, sub-, ultra-).

Обґрунтовано думку про те, що джерелом запозичень в англійській мові виступає не одна мова.

Простежено і виявлено, що на сьогоднішній день існують і інші способи розподілу запозичень на тематичні групи й підгрупи.

Основна більшість англійських запозичень зосереджена у дев'яти тематичних групах.

1. Суспільно-політична лексика. Тут виділяють дві підгрупи :

а) Соціальні відносини й явища: yakuza – японський хуліган або гангстер (яп.), Chozrim – євреї, які повернулися до Ізраїлю після еміграції (івр.).

б) Політика: Franquista – послідовник політики іспанського диктатора Франко (ісп.), brigatisti – члени терористичної організації "Червоні бригади" (італ.),

(Al)fatah – найбільша партизанська група організації визволення Палестини.

2. Культура: cafe theatre – кафе-театр (місце де читають лекції і дають вистави) hayashi – японський оркестр (яп.), salsa – карібська танцювальна музика, яка нагадує мамбо, з елементами джазу й рок-музики (ісп.).

3. Фінанси. У цій тематичній групі переважають назви грошових одиниць країн Африки й Азії, наприклад: Свазіленду – Lilangeni "лілангені" (банту), Екваторіальної Гвінеї – ekpwele «екуеле» та ін.

4. Кулінарія. Сюди ввійшли запозичення з французької, італійської, іспанської, грецької, китайської та ін. мов, наприклад: calzone – високий пиріг з сиром (італ.), burrito – маїсові млинчики з начинкою з яловичини, сиру й смажених бобів (ісп.), hoisin sause – густий темно-червоний соус із сої, часнику і різноманітних приправ (кит.).

5. Наука. Цікаво, що найбільше запозичень у цю тематичну групу прийшло з російської мови, напр: bioplasma – біоплазма; aulacogen – (геол.) аулакоген (слово створене російським геологом С. Шатським).

6. Спорт. У цій тематичній групі переважають запозичення з японської мови, наприклад: iaido – японський різновид фехтування, basho – п'ятнадцятиматчевий турнір з боротьби сумо та ін.

7. Релігія: satsang – індуська проповідь (санскрит); zazen – медитація в дзен-буддизмі (яп.); sesshin – тривалий період усамітнення й медитації в дзен-буддизмі (яп.).

8. Медицина: shiatsu – різновид масажу, який знімає біль, утому тощо. (яп.), sulfazin\sulphazin – сульфазін – ліки для лікування психічно хворих (рос.).

9. Судноводіння: buoy – рятувальний круг (гол.), keelhauling – протягувати під кілем (гол.) [4]

Більшість запозичень – це назви нових предметів, явищ, понять, наприклад: suiseki – японське мистецтво збирання й розміщення каменів (яп.); infitah – економічна політика відчинених дверей, запроваджена А. Садатом (ар.); amour fou – сліпе захоплення, палка закоханість (фр.), паралельне в англійській мові слово infatuation.

Більша частина запозичень, які є найменуваннями відомих носіям англійської мови предметів (явищ, понять), прийшла на зміну власне англійським описовим зворотам, наприклад: kilometrage – кілометраж (фр.) замість англійського the number of kilometers covered or traveled; anshinksen – японський швидкісний пасажирський поїзд (яп.) замість англійського high-speed passenger train of Japan.

Виходячи із усього вищезазначеного, можна дійти висновку, що через запозичення потреби номінації частіше задовольнялися тоді, коли виникала необхідність відобразити реалії суспільно-політичного життя, спорту чи наукових досягнень тієї чи іншої країни. Досягненнями Велика Британія завжди пишалася у морській сфері. Саме завдяки англійській мові багато слів увійшло до лексикону інших мов. Проте англійська мова запозичила так само чимало морських термінів.

Деякі англійські слова були запозичені безпосередньо з голландської. У багатьох випадках запозичене слово набувало значення, істотно відмінне від його голландського попередника. Але, як правило, англійські написання голландських запозичень не враховують комбінації голосних початкових слів, які не існують в англійській мові, і замінюють їх відповідно існуючим сполученням голосних.

Англійська та голландська мови є західногерманськими, але відійшли від загальноєвропейської мови предків. Через тісні стосунки та взаємовплив багато англійських слів по суті ідентичні своїм голландським лексичним аналогам, як у написанні, так і в вимові.

Голландські вирази були включені в англійську мову з багатьох причин і в різні періоди часу. У середньовіччі, коли до Британії постійно переїздили ремісники з Голландії. Торгівля і контакти між англійськими і голландськими моряками обумовила взаємовплив між двома мовами: snatch (хапати), tackle (такелаж). Пізніше у XV-XVII ст. під час розвитку суднобудування та мореплавства були запозичені такі терміни: bouy (буй), deck (палуба), yacht (яхта), skipper (шкіпер), reef (ріф), dock (док).

Історично склалося так, що багато голландських військових термінів асимілювалися в усьому світі. І більшість цих слів пов'язані з військово-морською діяльністю.

Слід зазначити, що з розвитком мореплавства англійська мова збагатилася словами з малайської мови, які часто використовуюся моряками на борту корабля: proa (вітрильне судно), gong (ударний інструмент у формі диска), junk (type of boat) – вітрильне судно з плоским дном, характерне для Китаю та Південно-Східної Азії, з видатним вітрилом на стеблі та в'язці.

Прийняття різних малайських термінів почалося з контакту між європейськими державами та класичними султанатами Малайзії в XVI столітті і продовжилися в XIX столітті з появою британської колонізації в регіоні. Багато найдавніших запозичень можна знайти у документах ранніх подорожей у епоху відкриття, коли торговці та мандрівники поверталися і привозили з Південно-Східної Азії товари та предмети побуту. З часом й інші слова малайського світу та культури укорінилися в англійській мові: batik (батік), agar (агар-агар), durian (дуріан), mangostin (мангостан), bamboo (бамбук), sago (саго).

До внутрішньомовних запозичень в англійській мові слід віднести і міжваріантні запозичення. При цьому слід відзначити особливу роль американського варіанта, оскільки значна кількість нових словотворчих елементів, які в наш час активно використовує британська англійська мова зародилися саме в американському варіанті англійської мови. До їх числа належать, наприклад, такі елементи, як -friendly, -speak, -burger, -(a)thon, -person, -gate, -holic, -cade, -something, -erati.

«Систему запозичення слід іменувати «трансляційним» шляхом збагачення словникового складу, оскільки в ролі «продукту» функціонування системи запозичення постає лише процес і результат трансляції конституентів. Під трансляцією ми розуміємо: а) передача мовних одиниць у структуру системи, б) переміщення всередині неї» [8].

«Запозичення з інших мов характеризують англійську мову через її історію. Більше ніж дві треті англійського словника – слова романського походження. Запозичені слова відрізняються від власне англійських своєю фонетичною структурою та граматичними формами» [6, с. 99].

Сучасна англійська мова – це унікальне поєднання германських і романських елементів. Як англійська, так і іспанська мови належать до індоєвропейської мовної сім'ї. Багато слів прийшло в англійську мову через іспанську. Хоча іспанських запозичень не так багато, як, наприклад, запозичень з латини, або французької мови, усе ж вони є поширеними й широковживаними. Англійська мова вже давно збагатилася такими відомими словами, як: armada (військовий флот), canoe (байдарка), cargo (груз), embargo (ембарго).

Запозичення можуть залишати первинні значення, а можуть їх змінювати в мові реципієнта. Нещодавні запозичення з італійської мови залишили не тільки значення, а ще й написання в сучасній англійській. Це такі слова, як espresso, carpaccio – карпаччо (шматочки сирого м'яса чи риби з оливковою олією і парміджано) cappuccino тощо (тобто всі ті слова, які пов'язані з напоями і закінчуються на ccino/ccio). До морських та військових запозичень можна віднести: alarm (тривога), brigand (бандит), bark (барка), colonel (полковник), squadron (ескадрон).

Обґрунтовано думку про те, що будь-яка мова поповнюється за рахунок слів узятих з іншої мови. У випадку з англійською мовою є цілий список слів-запозичень. Деякі з них не мають навіть прямого еквівалента в англійській мові і при вживання описують предмет/об'єкт, наприклад, запозичення з японської мови. Слід зазначити, що японська мова сама робила запозичення з китайської мови, тож у випадку з англійською мовою, японська виступає мовою-посередником.

Розділимо запозичення з японської на такі тематичні групи:

– Мистецтво: koto, kabuki, bonsai, origami.
– Історичні: samurai, tycoon, banzai.
– Мова: tanka, hokku.
– Релігія: Zen, bonze.
– Кулінарія: soy, sake, tofi, nori, sushi, tempura, fugy, ramen.
– Спорт: judo, dojo, aikido, karate.
– Інше: geisha, sayonara, sensei, anime.

Століттями англійська мова проявляла помітну гнучкість стосовно запозичень. Арабська мова раніше насичувала англійську в контексті науки й літератури. На превеликий жаль сьогодні контексти запозичень змінилися. Ними стали війна й політика: Abu-Gareb (в'язниця), Jihad (священна війна), Algaeda (база, фундація, очолювати).

Бурхливий розвиток усіх сфер сучасного людського життя знайшов своє відображення в мові, особливо на лексичному рівні. Еволюція лексики – це не просто зміна складових словника. Виходячи з того, що «саме поняття динаміки, як діяльності» [3, с. 19], ми спробували розглянути основні шляхи запозичень у мові та проаналізувати чинники появи нових слів.

Запозичення – процес багатогранний; воно має певні причини, види і результати. Причини запозичення лежать як всередині певної мовної системи, так і поза її межами. Виникнення у всередині мови потреби в запозиченні іншомовного елемента пояснюється неточною наявною назвою або її відсутністю. Зовнішні причини появи запозичень виникають в результаті контактів людей, які розмовляють різними мовами. Запозичені слова полегшують спілкування, а також часто несуть соціально-психологічне навантаження у вигляді конотацій.

Сучасний словниковий запас англійської мови змінювався і доповнювався протягом багатьох століть і зараз має в своєму запасі велику кількість слів. Англійська мова залишається мовою германської групи з усіма характерними рисами, властивими їй протягом її розвитку, і ті зміни, які вона зазнала у зв'язку з запозиченнями, лише збагатили її словниковий склад.

Література:

1. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка. М.: Высш. шк., 1977. 240 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка (the English Word). М.: Высшая школа, 1986. 295 с.
3. Дубанец Э. М. Лексикология современного английского языка: лекции и семинары. Пособие для студентов гуманитарных вузов. М.: «Глосса-Пресс», 2002. 192 с.
4. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: збірник. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
5. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М.: Московский гос. университет им. М. В. Ломоносова, 1998. 206 с.
6. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. 2006. 1692 с.
7. http://uk.wikipedia.org
8. www.referats.kiev.ua
9. www.rusnauka.com

© Н. В. Лутай, Т. П. Бесараб

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: natalia.lutai@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-224-227

Лутай Н. В., Бесараб Т. П. Обучение префразированию на занятиях ESL. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 224–227.

УДК: 81'42.

Лутай Наталия Викторовна,
старший преподаватель кафедры интеллектуальных компьютерных систем,
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Бесараб Татьяна Петровна,
кандидат филологических наук, доцент
Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого

ОБУЧЕНИЕ ПРЕФРАЗИРОВАНИЮ НА ЗАНЯТИЯХ ESL

В статье рассматриваются способы развития навыков перефразирования на занятиях. Обозначены такие факторы, ограничивающие возможности студентов, как недостаточные фоновые знания и словарный запас, которые также могут играть роль в процессе обучения. Эффективное написание резюме текста требует навыков критического мышления. Суть заданий в основном заключается в построении общей концептуальной сструктуры на основе анализа отрывка и синтеза информация полученной из него. Исследовательское обучение (IBL) используется в качестве стратегии, которая поощряет независимое мышление при написании резюме в аудитории. Особое внимание в статье уделено необходимости развития навыков говорения.

Ключевые слова: *навыки перефразирования, исследовательское обучение, эффективное написание резюме текста.*

Лутай Наталія Вікторівна,
старший викладач кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків
Бесараб Тетяна Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків

НАВЧАННЯ ПЕРЕФРАЗУВАННЮ НА ЗАНЯТТЯХ ESL

У статті розглядаються способи розвитку навичок перефразування на заняттях з іноземної мови. Позначені такі фактори, що обмежують можливості студентів, як недостатні фонові знання і словниковий запас, які також можуть грати роль в процесі навчання. Ефективне написання резюме тексту вимагає навичок критичного мислення. Суть завдань в основному полягає в побудові загальної концептуальної структури на основі аналізу уривка і синтезу інформація отриманої з нього. Дослідницьке навчання (IBL) використовується в якості стратегії, яка заохочує незалежне мислення при написанні резюме в аудиторії. Особливу увагу в статті приділено необхідності розвитку навичок говоріння.

Ключові слова: *дослідницьке навчання, перефразування, єфективне написання резюме тексту.*

Natalia V. Lutai,
NTU "KPI", Kharkiv
Tetiana P. Besarab,
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

TEACHING PARAPHRASING IN SECOND LANGUAGE CLASSROOMS

The article enlightens some ways of developing paraphrasing skills in the ELS classroom. The factors limiting students' abilities, such as insufficient background knowledge and vocabulary, which can also affect the process of learning, are indicated. Effective summary writing requires critical thinking skills. So, the goal of tasks is mainly focused on constructing a common conceptual framework based on the analysis of passages and synthesis of information obtained from them. Inquiry based-learning (IBL) can be applied as a strategy that encourages independent thinking when writing resumes in the classroom. To master paraphrase skills, special attention should be paid to vocabulary, e.g. morphology as well as grammar and syntax since students face definite difficulties with writing tests. One of possible ways of solving this problem is to teach students to recognize and use link words and word-markers, as well as to know how phrase and subordinate sentences function. What's more, it is essential for teachers to emphasize the rules of word formation and ways of interpreting idioms. Particular attention is paid to the necessity of developing speaking skills. In this article some exercises that illustrate the problems of paraphrasing are given to show how students can manipulate a text to paraphrase short passages from it.

Key words: *paraphrasing skills, inquiry based-learning, effective summary writing.*

Постановка проблемы. Одной из основных проблем, с которыми сталкиваются студенты, изучающие английский как второй язык (ESL) является их неспособность перефразировать полученную информацию. Это значительно препятствует развитию навыков письма и способности выражать свои мысли.

Анализ исследований и публикаций. «Сжатое изложение, написанное вашими собственными словами, кратко повторяет основные положения автора. Парафраз, хотя и написан вашими словами, используется для связи деталей или развития идеи в вашем источнике. Цитата, используемая экономно, может придать доверие к вашей работе или запечатлеть незабываемый отрывок» [1, с. 26].

Худ отмечал, что процесс изменения формулировки кажется сложным, когда студенты должны представлять то же значение другим способом [7, с. 351–365]. Следовательно, для учащихся довольно трудно определить основную концепцию

материалов. применить навыки перефразирования структур предложений и представить конечный продукт в виде точного сжатого резюме, отражающего то же акцент, который предусматривал первоисточник [9; 11].

Некоторые исследователи отмечают, что студенты, изучающие ESL, часто используют свой родной язык, что может привести к появлению гибридного языка. Это также указывает на тот факт, что во время перефразирования заданий на уроках учащиеся испытывают трудности с выполнением подобной задачи [4, с. 21–41].

Исследования в этой области предполагают, что подход к процессу перефразирования с использованием ступенчатой метакогнитивной структуры может быть довольно эффективным. В дополнение к этому многие специалисты отметили в своих исследованиях, важный факт, чтобы студенты учились развивать мышление с использованием анализа, синтеза, и оценивания [2; 3; 5].

Основная цель работы. Перефразирование – это процесс, в котором люди пытаются осмыслить концепции и неправильные представления, накопить знания и метапознание, когда человек способен понять свой собственный процесс обучения. Учащиеся, которые рефлексивны в обучении, могут контролировать процесс обучения и стать более результативными учениками.

Передача прочитанного своими словами, например, резюме статьи, представляет собой навык, который необходим для студентов, изучающих ESL. Он позволяет им перефразировать и обобщать то, что они прочитали и одновременно интерпретировать то, что они поняли из текста. Это важное упражнение для улучшения навыков понимания, т.к. оно воспринимается большинством студентов с ограниченным словарным запасом как сложная задача [8, с. 105–121].

Следует отметить, что обучение перефразированию включает в себя три основных компонента:

– эмоциональный;

– поведенческий;

– когнитивный.

Исследовательское обучение (IBL) может быть полезно для осознания студентами того, что они учат и как они учатся. Задача преподавателей состоит в том, что они должны поощрять студентов быть более выразительными с точки зрения мышления и активными на занятиях с помощью различных стратегий IBL [13, с. 131–175]. Это требует планирования, реализации и оценивания занятий, чтобы воспользоваться фоновыми знаниями учащихся и постепенно подтолкнуть их к участию в классной работе. Кроме того, IBL помогает студентам стать опытными учениками, чему также будет способствовать групповое обучение, где они учатся, будучи частью среда, которая помогает им создавать идеи и формировать новые парадигмы [12, с. 48–65].

Это, в свою очередь, приведет к рефлексивному обучению, что является важным шагом к обучению навыкам перефразирования. Некоторые исследователи отмечают), что преподаватели, давая задание написать резюме текста, должны убедиться, что студенты в состоянии самостоятельно выполнить эту задачу [6, с. 62–78]. Таким образом, следует уделить время для пояснения и моделирования поведения, необходимого для выполнения данного задания.

Среди студентов существует тенденция подходить к перефразированию как к задаче, которая включает в себя простое изменение каждого слова с использованием синонимов без обращения к структуре предложения. Очень важно вооружить студента различными стратегиями, и помочь студентам думать о перефразировании как о задаче, аналогичной тому, как если бы они рассказывали историю знакомого. Преподаватель должен предоставить студентам широкие возможности для участия в структурированной практике, которая позволяет им разрабатывать различные стратегии, а затем объединять их.

Перефразирование в сочетании фоновыми знаниями представляет собой первый шаг к пониманию любого текста, т.к. представляет собой навык мышления и проявляется в различных формах выражения. Преподаватели перефразируют бессознательно при чтении, письме, говорении, прослушивании, потому что у них достаточно практики, в то время как многие студенты не могут делать это автоматически независимо от того, являются ли они к «dependent» или “developing” читателями.

Чтение требует мышления и в тоже время развивает его. Поэтому развивая навыки чтения, студенты развивает мышление, но, к сожалению, многие из них считают, что это врождённая способность. Следовательно, подобный навык необходимо развивать и укреплять на любом уровне изучения иностранного языка, т.е. моделировать привычку эффективного чтения.

Для успешного овладения навыками перефразирования следует уделить особое внимание:

– переводу незнакомых слов, применяя знание (полученные навыки работы над лексикой) морфологии;

– грамматике и синтаксису, так как одной из причин, по которой у студентов возникают значительные трудности с написанием тестов (например, ЗНО, SAT, TOEFL и т.д.), является довольно большой объем текстов для чтения, которые состоят из длинных сложных предложений. Чтобы расшифровать такие предложения, студентам необходимо распознать слова-связки и слова-маркеры, а также знать как функционируют фразы и придаточные предложения;

– пониманию идиом.

Преподавателям следует сделать акцент на словообразовании. На каждом этапе обучения иностранному языку особое внимание необходимо уделять работе над лексикой (например, студенты должны знать достаточно много латинских и греческих корней, суффиксы и приставки). Если они знают корни слов, то смогут выучить слова однокоренные слова (мемы). Повторив корень какого-либо слова в 5разных словах в течение недели, студенты смогут узнать его и в незнакомых словах [9; 10].

Кроме того, учащиеся должны уметь использовать слова-связки и сигнальные слова (*transitions and signal words*). Иногда даже одно маленькое слово может поставить студентов в тупик. Они должны находить слова- маркеры, которые могут помочь расшифровать запутанные фразы. Наряду с прямым указанием на слова-связки и сигнальные слова, следует моделировать типовые мыслительные процессы посредством размышления и чтения вслух [16, с. 301].

Это также поможет студентам писать более эффективно, при этом осознавая, что их задача заключается в том, чтобы подсказать читателю слова-связки. То есть, они должны знать, что подразумевается под «логическим потоком.» Некоторые

учебники определяют *transitions* просто как « "*time and order words* «, в результате чего обучаемые используют механический письменный шаблон, чаще всего состоящий из пунктов «первое, второе и третье».

Часто студенты говорят, что они никогда не слышали о словах-связках, но, позже выясняется, что предыдущий преподаватель назвал их *"time and order words"*, поэтому необходимо, чтобы учащиеся знали синонимы, независимо от того, как другие люди называют их.

Одним из важных условий является умение перефразировать стратегически, т.к. студенты часто не уверены какое слово заменить, а какое оставить. Поэтому именно обсуждение в аудитории дает возможность практиковать этот навык.

Также следует научить студентов эффективно использовать академический язык и пунктуацию.

Особое внимание следует уделить идиомам, которые в процессе понимания прочитанного могут играть роль «лежачего полицейского». Возьмем для примера следующее предложение 'Because my participation in the stock market had cost me *an arm and a leg*, I decided to invest in real estate instead. Легко найти синонимы к словам '*participation*' и '*invest*' и перефразировать большую часть предложения, но не саму идиому. Можно знать буквальное значение слов *"cost," "me" "an arm" and "a leg*", но не понять их значение в данном сочетании [14;15].

Но прежде, чем приступить к письменному заданию, необходимо усовершенствовать навыки говорения. Так как перефразирование обычно преподается как навык письма, студенты могут извлечь пользу из менее формального воздействия.

Перефразирование естественным образом происходит в разговоре; мы делаем это почти каждый день, не осознавая этого. Вовлекая студентов в повседневную и интересную игру, можно помочь им перефразировать реальную жизнь.

Например, известная игра «*The phone*», когда студенты сидят в кругу; преподаватель может начать игру, написав короткое смешное послание одному из них. Этот студент передает сообщение следующему и так далее. К тому времени, когда сообщение обойдет круг, оно, вероятно, превратится во что-то совершенно иное, чем оригинал.

Альтернативный вариант – "*The Bear Says North" (shrinking story)*, где класс нужно разделить 3-4 группы по 5 человек. Кто-то из учащихся быстро читает/слушает текст и пересказывает его 1 студенту, 1 передает содержание 2, и т.д. Четвертый студент пересказывает последнему, который должен рассказать историю всему классу. После этого все учащиеся могут прослушать оригинальную версию рассказа. Это интересный способ показать студентам, как легко информация может быть «утеряна», если мы не очень осторожны с тем, как мы «ее передаем».

Еще одним упражнением, которое хорошо иллюстрирует проблемы перефразирования, является игра *"Creative plagiarism: manipulating a text"*, в которой учащиеся работают вместе в группах для письменного перефразирования коротких отрывков из текстов, а затем дают их другой группе студентов, чтобы «перефразировать парафраз». Вторая группа может передать его третьей группе и так далее.

Это задание может занять много времени, и три раунда перефразирования должно быть достаточно. В конце упражнения студенты могут сравнить последний парафраз с оригиналом и проверить, не изменился ли смысл оригинала. Если значение сильно различается, важно попросить учащихся проверить прогрессию, поскольку парафраз был передан каждой группе. Это поможет проиллюстрировать ошибки, которые можно использовать как дополнительную возможность для обучения.

Заключение

Чтобы научить студентов парафразу необходимо объяснить из чего состоит процесс понимания и как перефразирование вписывается в него, т.к. им легче выполнить задание, если они понимают, как это работает.

Для этого студентам необходимо усвоить следующие правила:

– перефразируя отрывки, которые представляют важные моменты, объяснения или аргументы, но не содержат запоминающейся или прямой формулировки, необходимо быстро просмотреть отрывок, чтобы получить представление в целом, а затем внимательно изучите отрывок, предложение за предложением;

– высказывайте идеи своими словами, определяя слова по мере необходимости;

– при необходимости отредактируйте для ясности, но не меняйте значение;

– если вы заимствуете фразы напрямую, поставьте их в кавычки;

– сверьте ваше перефразирование с оригиналом на предмет точного тона и значения.

Перспектива. Для студентов, изучающих английский как иностранный перефразирование – это важный навык грамотности, который необходимо тщательно развивать. Главная задача преподавателя заключается в том, чтобы убедиться, что цель и техника перефразирования четко понятны и структурированы.

Литература:

1. Anderson R., & Pearson P. A schema-theoretic view of basic processes in reading comprehension. In P. D. Pearson (Ed.), Handbook of reading research. New York: Longman. 1984. P. 46.

2. Anderson V., & Hidi S. Teaching students to summarize. Educational Leadership, (1988/1989). Pp. 26–28.

3. Durst R. K. Monitoring processes in analytic and summary writing. Written Communication, 6(3), 1989. Pp. 340–363.

4. Golden J., & Pappas G. A sociolinguistic perspective on re-telling procedures in research on children's cognitive processing of written test. Linguistics and Education, 2, 1990. Pp. 21–41ю

5. Hamilton S. J. Development in Reflective Thinking. Retrieved /October 19,2009,from /Development in_Reflection_Thinking.pdf – 2005. http://www.reap.ac.uk/reap07/portals/2/csl/trydy%20banta

6. Hare V. C., & Borchardt K. M. Direct Instruction of Summarization Skills. Reading Research Quarterly, 20(1), 1984. Pp. 62–78.

7. Hood S. Linguistics and education: An International Research Journal, 19(4), 2008. Pp. 351–365.

8. Kirkland M. R., & Saunders M. A. / Maximising student performance in summary writing: Managing cognitive load. TESOL Quarterly, 1991. Pp. 105–121.

9. Spada Nina, P. Lightbrown. *How Langauges are learnt.* Oxfford university press. 2006. Pp. 69–71.

10. Spatt Brenda. Writing From Sources, 8th ed. Bedford. St. Martin's, 2011. Pp. 35–37.

11. Sezer R. Integration of critical thinking skills into elementary school teacher education courses in mathematics. *Education*, 128(3), 2008. Pp. 349–362.

12. Vygotsky L. Mind in society: The development of higher psychological processes. 1978. Pp. 48–65.

13. Windschitl M. Framing construction in practice as the negotiation of dilemmas. *Ananalysis of the conceptual, pedagogical, cultural and political challenges facing teachers. Review of Educational Research*. 72, 2002. Pp. 131–175.

14. Бесараб Т. П. Изучение лексики профессинального направления стулентами-юристами как способ ативного метода обучения иностранным языкам в вузе. *Молодой ученый*. 2015. С. 590–593.

15. Бесараб Т. П., Павлюк М. М. Особливості перекладу юридичної термінології США та Великобританії. *Наукови записки НТУ «ХПІ»*, 2019.

16. Лутай Н. В., Бесараб Т. П., Коновалова В. Б. Письмові навички при вивченні англійської мови як іноземної. Теоретичні перспективи. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. Випуск № 53. 2015. С. 300–304.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: oksana_ternova@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-228-231

Тернова О. І. Використання мультимедійних технологій для розвитку міжкультурної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 228–231.

УДК: 378.147:004

Тернова Оксана Іванівна,
Київський національний торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Процеси інтеграції і нова політична та соціально-економічна реальність в країнах Східної і Центральної Європи зумовили необхідність нового підходу і використання інновацій у викладанні іноземних мов. На сучасному етапі мета вивчення іноземної мови у майбутнього фахівця значно змінюється. Він, крім професійної кваліфікації, повинен мати навички вільного володіння іноземною мовою як засобом ділового спілкування в рамках професійної діяльності. У статті проаналізовано використання мультимедійних технологій для розвитку міжкультурної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів. З'ясовано, що застосування мультимедійних технологій в процесі інформатизації вищої освіти, по суті, є процесом використання інформаційно-комунікаційного потенціалу сучасних Інтернет-технологій. Їх впровадження вважається одним з актуальних факторів організації навчання іноземним мовам. Сучасні технічні засоби навчання сприяють модернізації навчального процесу взагалі, а також активізують розумову діяльність студентів та творчість викладачів. Метод проектів − це одна з технологій в навчанні, в тому числі іноземним мовам, заснована на моделюванні соціальної взаємодії в малій групі в ході навчального процесу. Також на заняттях з англійської мови варто використовувати і кейсові технології. Основне завдання статті – довести доцільність застосування інноваційних мультимедійних технологій для підвищення міжкультурної комунікативної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *мультимедійні технології, іншомовна компетенція, метод проектів, кейс-метод, парна робота, групова робота, індивідуальна робота, тестування.*

Oksana I. Ternova,
Kyiv National University of Trade and Economics

USING OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES FOR DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENSE OF STUDENTS OF NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The modern realities require the need of a new approach and the usage of innovations in the foreign language teaching. This is due to the intensive development of the global computer network. Nowadays the purpose of studying of a foreign language for a future specialist is changing radically. In addition to professional qualifications, he or she must have the skills of fluent business communication in a foreign language in the context of professional activity. In the article the usage of multimedia technologies for the development of foreign language competence of students of non-linguistic higher education institutions is considered. It has been found that the usage of multimedia technologies in the process of informatization of the higher education is the process of using of the information and communication potential of the modern Internet technologies. The modern technical means of education affect the modernization of the educational process in general, as well as activate the mental activity of students and the creativity of teachers. The project method is one of the technologies in learning, including foreign languages, based on the modeling of the social interaction in a small group during the educational process. Also during English language classes the case technologies should be used. The main subject of the article is to prove the feasibility of using the innovative multimedia technologies for the enhancing the foreign language competence of students of non-linguistic higher education institutions.

Key words: *multimedia technologies, foreign language competence, project method, case method, paired work, group work, individual work, testing.*

Постановка проблеми. Процеси інтеграції, що охопили країни Західної Європи, і нова політична та соціально-економічна реальність в країнах Східної і Центральної Європи зумовили появу нових концепцій в дидактиці і методиці, а саме концепцій міжкультурної комунікації і міжкультурного навчання.

Дослідження методики викладання іноземної мови, що спрямована на формування багатомовної особистості, знайшло своє відображення не тільки в нових акцентах мовної та культурної політики Ради Європи, але і в розвитку дидактичних і методичних концепцій міжкультурного навчання іноземним мовам (M. Brandt, L. Bredella, R. Brislin, D. Buttijes, M. Byram, P. Casse, P. Funke, J. Gumperz, D. Hack, D. Landis, E. Murphy, R. Picht і багато інших). Якщо в 70-ті і, особливо, в 80-ті роки багато напрямків в методиці навчання іноземним мовам ставили собі за мету формування комунікативної компетенції, то в наш час в якості мети іноземним мовам висувається розвиток міжкультурної компетенції студентів і формування цілісної культурно-мовної особистості. Такий розвиток методичних поглядів на цілі навчання є правомірним, адже навіть формування комунікативної компетенції передбачає не тільки оволодіння відповідною іншомовною технікою спілкування, а й засвоєння позамовної інформації, необхідної для адекватного спілкування і взаєморозуміння, оскільки останнє недосяжне без принципової тотожності основних відомостей комунікантів про навколишню дійсність.

Різниця відомостей визначається різними матеріальними і духовними умовами існування відповідних народів і країн, особливостями їх історії, культури, суспільно-економічного ладу, політичної системи і т.п. Звідси випливає висновок про необхідність глибоко знати специфіку країни, мову якої вивчаємо, і тим самим про необхідність врахування країнознавчого і культурознавчого підходів, як одного із головних положень методики навчання іноземним мовам. Тому саме заняття з іноземної мови повинне являти собою процес, який забезпечує можливість для сучасних студентів розширити їх образ світу,

що носить відбиток власної культури, до великої, більш гнучкою мультикультурної картини світу. Оптимально організований процес викладання іноземної мови може підготувати особистість студента до толерантного сприйняття чужої культури, до емпатії, до «розмивання» національних стереотипів і забобонів і, в кінцевому підсумку, до визнання рівноправності культур та існування загальнолюдських цінностей.

Навіть цей короткий огляд виховних і розвиваючих цілей навчання іноземної мови показує, що лінгвокраїнознавчий підхід у викладанні іноземних мов не міг вирішити таких завдань вже в силу своєї виключно інформативної функції і орієнтації на виявлення та показ стороннього, чужого, не характерного для рідної етнокультури. Сьогодні потрібні не тільки країнознавчі знання, але в більшій мірі соціокультурні навички та вміння, що дозволяють брати участь в міжкультурній комунікації, а також систематичне порівняння з власною соціокультурною специфікою і рефлексія по відношенню до неї, до власної позиції і до системи власних цінностей і дій.

Таким чином, навчання міжкультурного спілкування на заняттях іноземної мови є сьогодні завданням часу, для вирішення якої потрібні нові шляхи, засоби і методи, вибір яких залежить в першу чергу від предмета і цілей навчання.

Мета статті – дослідити використання мультимедійних технологій для розвитку міжкультурної компетенції майбутніх фахівців – сучасних студентів немовних ВНЗ, і формування їх цілісної культурно-мовної особистості.

Основна частина. Бурхливий розвиток мультимедійних технологій, викликаний інформатизацією всіх видів діяльності людини, вимагає не тільки зміни в професійній діяльності викладача іноземних мов, але і пред'являє певні вимоги до його знань, умінь і навичок. Використання мультимедійних технологій в процесі інформатизації вищої освіти, по суті, є процесом використання інформаційно-комунікаційного потенціалу Інтернет-технологій в ході навчального процесу. До найбільш важливих технологій інформатизації освіти відносяться прийоми створення і оцінки якості інформаційних ресурсів освітнього призначення, підготовка викладачів до ефективного використання інформаційних та телекомунікаційних технологій у професійній діяльності.

Персональний комп'ютер, оснащений відповідним набором периферійних пристроїв і підключений до Інтернету, є основним засобом використання мультимедійних технологій в сфері вищої освіти і дає майбутнім спеціалістам додаткові можливості при вивченні англійської мови. Таких як:

• включиться в глобальний діалог зі студентами та викладачами всього світу;
• отримати прекрасну мовну практику спілкування в «онлайнових» телеконференціях;
• стати учасником проектів, що ґрунтуються на співпраці багатьох студентів по всьому світу;
• отримати додаткові роз'яснення від «онлайнових» навчальних програм або включиться в заочні навчальні курси і т.д. [3, с. 72].

У навчальному процесі велике значення приділяється проведенню занять з використанням мультимедійних технологій, які пропонують вигідні варіанти уявлення творчих ідей і, звичайно ж, додають нові. На заняттях з англійської мови з використанням сучасних інтерактивних програм дедалі застосовуються різноманітні види групової, парної, індивідуальної, самостійної роботи та тестування, а також ще більшого поширення отримають новітні кейсові технології та метод проектів.

Груповий вид роботи найчастіше проводиться на основі мультимедійних програм з використанням інтерактивної дошки. Кожен студент самостійно виконує завдання, потім подане завдання виконується на інтерактивній дошці і з використанням програми проводиться автоматична перевірка. Можливий й інший варіант роботи: студенти по черзі виконують завдання безпосередньо на інтерактивній дошці. Необхідно відзначити цікавість завдань, барвистий дизайн і швидкість перевірки, що підвищує мотивацію студентів до вивчення предмета [1, с. 28].

Парна та індивідуальна форми роботи проводяться на основі інтерактивних програм, призначених для роботи з використанням персональних комп'ютерів. На етапах формування і розвитку умінь і навичок доцільно використовувати парну форму роботи (по 2 студенти за комп'ютером), а на етапах вдосконалення і контролю – індивідуальну. Для індивідуальної роботи викладач може планувати однакові завдання для всіх студентів або диференційовані для кожного студента з урахуванням їх індивідуальних здібностей та особливостей, а також рівня засвоєння навчального матеріалу [1, с. 32]. Таку роботу досить легко можна спланувати, використовуючи такі інтерактивні програми, в яких представлена велика кількість однотипних вправ, спрямованих на формування, розвиток і вдосконалення умінь і навичок в різних видах мовленнєвої діяльності, особливо в граматиці, лексиці, аудіюванні та читанні.

Самостійна робота майбутніх фахівців на основі мультимедійних програм включає завдання різних видів і різного рівня складності, які спрямовані не тільки на формування, розвиток і вдосконалення різних видів мовленнєвої діяльності, а й на контроль сформованості основних умінь і навичок. У багатьох програмах закладені контрольні завдання, виконавши які неможливо переглянути правильні відповіді і повернутися до виконання завдань, при цьому виконується автоматична перевірка введених відповідей [2, с. 39].

З точки зору навчання іноземної мови, тестування цікаве не тільки своєю основною функцією – контролем, але і засобом діагностики труднощів мовленнєвого матеріалу, а також мірою визначення навченості студентів і способом прогнозування успішності чи неуспішності процесу навчання. Тому в наш час тестування знаходить все більш часте застосування в повсякденній навчальній практиці. Форми тестових завдань: відкрите тестове завдання (вільна відповідь), закрите тестове завдання (одна відповідь з безлічі, кілька з безлічі), встановлення відповідності, встановлення правильної послідовності. У тестах необхідно використовувати завдання з вільно конструйованою відповіддю, так як вибір правильної форми не завжди вказує на вміння застосувати її в практиці володіння мовою. Практика тестування показує, що студенту легше вибрати правильну відповідь з даних, ніж сформулювати її самому. Одним з ефективних типів тестових завдань є клоуз-процедура, яка передбачає відновлення пропущених слів у тексті. Цим тестом перевіряється загальний рівень володіння мовою.

У практиці викладання іноземної мови можна виділити ще кілька видів тестових завдань:

• використання інтерактивних програм;
• використання ресурсів Інтернету;
• тестування он-лайн;
• тести, розроблені педагогом [5, с. 40].

Ефективність використання тестової методики в самостійній роботі студентів включає: часте використання тестів з різними навчальними цілями, чіткість і стислість формулювань, швидкість виконання і перевірки результатів та аналіз помилок в аудиторії.

Сучасний викладач вузу повинен володіти не тільки технікою проведення тестування, а й практикою складання тестів. Найефективнішими тестами, з точки зору навчання, є тести, розроблені викладачем з певною метою, які спрямовані на контроль або навчання конкретним аспектам навчального матеріалу. Доцільно проводити поточне і підсумкове тестування з кожної теми, що вивчається. Результати тестування викладач повинен враховувати при подальшому плануванні та коригуванні навчальної роботи з даною групою студентів. Інтерактивні тести можна створювати в різних програмах і додатках Microsoft Office.

Ефективність використання інтерактивних програм і тестів в самостійній роботі студентів на заняттях англійської мови полягає в наступному:

• швидкість виконання;
• чіткість і стислість завдань;
• автоматична перевірка;
• фронтальна, групова, парна та індивідуальна форми роботи;
• диференційованість завдань;
• можливість роботи у власному темпі;
• різноманітність видів завдань;
• відпрацювання різних видів мовленнєвої діяльності;
• можливість тестування;
• підвищення мотивації до вивчення предмета [5, с. 46].

Одним із перспективних напрямків у вивченні англійської мови в цілому або окремих її тем, на наш погляд є використання різного роду Інтернет-спільнот (електронна пошта, відео конференції, форуми, чати). Роль викладача в таких умовах змінюється. Педагог виявляється вільним від рутинних функцій підготовки та проведення пояснювально-ілюстративного процесу, його функції зводяться до постановки задачі, визначення напрямку пошуку необхідної інформації, консультування студентів, він приділяє більше уваги окремим студентам, які в тій чи іншій мірі не справляються зі своїм завданням.

Отже, в цілому, можна сказати, що на сучасному етапі викладання іноземної мови в процесі навчання все більше зростає роль самостійної роботи студентів, ефективність якої підвищується при її організації на основі використання інтерактивних програм і тестів. Розвиток самостійності, формування навичок самостійної роботи є одним із пріоритетних завдань в роботі сучасного викладача іноземної мови.

Метод проектів − один з інтерактивних методів сучасного навчання. Він є складовою частиною навчального процесу [4, с. 41]. Він входить в життя як вимога часу, свого роду відповідь системи освіти на соціальне замовлення держави і громадськості.

Проектний метод − це сучасна ефективна технологія в навчанні, в тому числі іноземної мови, заснована на моделюванні соціальної взаємодії в малій групі в ході навчального процесу. По суті проектна технологія − це взаємодія в ході навчання і навчання в системі соціальної взаємодії, при якому студенти беруть і виконують різні соціальні ролі (організатора, лідера, виконавця і ін.) і привчаються, готуються до їх виконання в процесі вирішення проблемних завдань у ситуаціях реальної взаємодії [4, с. 42].

Проектна технологія набула широкого поширення в різних предметних областях і, звичайно ж, в області вивчення іноземної мови. Популярність проектної технології, як серед студентів, так і серед викладачів іноземної мови та її перспективність пояснюється тим, що проектне завдання пов'язує процес оволодіння певним предметним знанням з реальним використанням цього знання. Комплексний, інтегративний характер проектної роботи дозволяє майбутньому фахівцю вибудовувати єдину картину світу, збираючи для цього свої знання з різних джерел. Це означає, що в навчальному процесі знання, навички та вміння перестають бути «нічийними», «розрізненими», вони органічно присвоюються студентам. При цьому орієнтація на створення проекту як особистісного освітнього продукту робить процес оволодіння предметним знанням особистісне мотивованим.

Практика використання методу проектів показує, як зазначає Є. Полат, що «разом вчитися не тільки легше і цікавіше, але і значно ефективніше» [Цит. за 1, с. 16].

Метод проектів дозволяє здійснювати диференційований підхід в навчанні. Як форма навчального заняття проектне навчання орієнтоване на самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну, групову − протягом певного відрізка часу. Існують різні класифікації проектів. Так, Е. Полат пропонує п'ять головних умов, за якими розрізняють типи проектів:

• Дослідні,
• Творчі,
• Рольово-ігрові,
• Інформаційні,
• Практико-орієнтовані (прикладні),

За ознакою предметно-змістовної галузі

• Монопроекти,
• Міжпредметні проекти.

За характером контактів

• Внутрішні або регіональні,
• Міжнародні.

За кількістю учасників проекту

• Індивідуальні,
• Парні,

• Групові.

За тривалістю проекту:

• Короткострокові,
• Середньої тривалості,
• Довгострокові.

За результатами:

• Доповідь, альбом, збірка, каталог, альманах;
• Макет, схема, план-карта;
• Відеофільм;
• Виставка [1, с. 17].

Також на заняттях з англійської мови варто використовувати і кейсові технології. Метод кейсів (case study) – це вивчення проблемної ситуації на ґрунті фактів реального життя або відомої ситуації. Схему кейсу можна звести до тренінгу по закріпленню знань, умінь та навичок поведінки в певних ситуаціях. Такі ситуації повинні бути наочними та детальними. Відмінними рисами кейс-методу є: опис реальної проблемної ситуації; альтернативність вирішення проблемної ситуації; єдина мета і колективна робота з вироблення рішення; функціонування системи групового оцінювання прийнятих рішень; емоційне напруження студентів – майбутніх фахівців. За допомогою кейс методу студенти готуються до реального життя фахівця та непередбачуваних професійних ситуацій.

Висновки. Отже, сучасні викладачі іноземної мови у своїй педагогічній діяльності повинні використовувати мультимедійні технології для розвитку міжкультурної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів. При використанні мультимедійних засобів повинні враховувати три можливих напрями впровадження засобів інформатизації освіти в навчальний процес.

По-перше, використання засобів інформаційних комунікаційних технологій в якості «допоміжних (підтримуючих)» засобів в рамках існуючих традиційних форм та методів навчання, що історично склалися в системі вищої освіти.

Застосування мультимедійних засобів в даній якості дозволить використовувати їх для інтенсифікації навчального процесу, індивідуалізації навчання та автоматизації рутинної роботи викладача (контроль над засвоєнням знань, виставляння і облік оцінок, використання оболонок різних тестуючих програм і т.д.).

По-друге, використання мультимедійних засобів необхідне для підвищення якості та ефективності навчання.

Використання інформаційних та комунікаційних технологій для організації міжкультурного обміну навчальної інформацією не тільки зі студентами одного регіону, а й іншої країни в рамках телеконференцій, спільних семінарах, навчальних проектів і т.д. Цей напрямок призведе до істотної зміни якості вивчення іноземних мов при організації діалогу зі студентами цих країн.

По-третє, використання мультимедійних засобів як глобального ресурсу зберігання навчального, методичного, довідкового матеріалу для ефективної організації навчального процесу.

Іноземна мова займає особливе місце в ряду загальноосвітніх дисциплін. Саме вона дозволяє долучитися до іншої культури, познайомитися з історією, традиціями мовленнєвими особливостями людей, що говорять на цій мові.

Література:

1. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов : навчальний посібник. К. : Знання, 2011. 206 с.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учебное пособие. М. : Академия, 2007. 336 с.
3. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык : Учебное пособие. М. : Мастерство, 2013. 160 с.
4. Нільсон О. А. Теорія і практика самостійної роботи учнів : навчальний посібник. К. : Валгус Таллінні, 1996. 280 с.
5. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики : учебное пособие. М. : Педагогика, 1984. 86 с.

Отримано: 22 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: shtohman@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-232-234

Штохман Л. М. Зворотній зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 232–234.

УДК: 372.881.1

Штохман Лілія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається питання зворотного зв'язку у динаміці педагогічного процесу. Зворотний зв'язок – це інформація як для студента, так і для викладача про результативність їх діяльності або з метою удосконалення певних аспектів навчання. Зворотний зв'язок стосується не лише виправлення помилок, але й може включати в себе різноманітні способи удосконалення якості діяльності студентів. Наголошується, що надзвичайно важливо відзначати успіхи студента у виконанні роботи крім огріхів, яких він припустився. Практика взаємного зворотного звязку між студентами, оцінювання виконання завдання за чітко визначеними критеріями, є цінним досвідом, який дозволяє зробити його виконання ще цікавішим. Працюючи в парах, студенти мають можливість тренувати мову, а спостерігаючи за ними, викладач може помітити, в чому основна суть нерозуміння.

Ключові слова: *навчання, контроль, перевірка, завдання, зворотний зв'язок.*

Liliia M. Shtokhman,
Candidate of Philology (PhD), associate professor,
Ternopil national economic university

FEEDBACK IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

The article deals with the analysis of foreign language teaching in respect of giving good feedback – commenting on the task and the language. Feedback is rightly considered to be a key part of teaching.

The term feedback can apply to a number of classroom situations and procedures, but here it refers to a range of techniques employed by the teacher to facilitate responses from the students to an exercise or task. There are alternatives to traditional whole-class feedback conducted by the teacher or teacher-nomination in a lockstep pattern. Traditional feedback is teacher-led, involves little communication between learners and tends to be contrary to current good classroom practice.

Feedback on an activity satisfies students' expectations and needs, both as a measure of success or failure and as reassurance that they have completed the task properly. As tasks, in particular the practice exercise type, are in effect a form of test, feedback which indicates a degree of success can be motivating. Often an element of competitiveness enters into feedback which encourages learners to participate. The negative aspects of competition, together with the risk of demotivating some learners, can be reduced by the judicious use of nomination and sensitive management of feedback by the teacher.

Key words: *training, control, checkup, task, feedback.*

У час переходу до інформаційного суспільства особистісно орієнтована професійна підготовка майбутніх фахівців у ВНЗ чітко визначається за учінням, що є самостійним особистісно значущим і дуже дієвим джерелом пізнання та розвитку особистості. У загальній структурі навчально-пізнавальної діяльності студентів значна роль відводиться такому компоненту учіння як зворотний зв'язок, який традиційно розглядається як складова контролю.

Система перевірки та оцінки знань, навичок і умінь включає взаємопов'язані види і форми контролю. Їх взаємозв'язок полягає насамперед у тому, що узгоджуються цілі контролю. Так, загальні і кінцеві його цілі випливають з вимог до обсягу знань, навичок і вмінь, а часткові (проміжні) з установок навчальних програм дисциплін. Більш детальна перевірка (особливо в ході вивчення дисциплін) відповідає цілям проведення окремих занять. Сукупність різних видів і форм контролю може бути системою лише тоді, коли всі його цілі і завдання об'єднані єдиною структурною схемою. Коли можна простежити, як, на яких етапах, і в якій послідовності здійснюється перевірка досягнення кожної кінцевої мети навчання [2, с. 175].

До компонентів, що складають зворотний зв'язок у навчальном у процесі, належать усні відповіді студентів, результати тестів і контрольних робіт, спостереження викладача, бесіди зі студентами. Саме завдяки зворотному зв'язку забезпечується динаміка педагогічного процесу і реалізується його основна ціль – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості студента – майбутнього фахівця. За допомогою зворотного зв'язку викладач регулює процес навчання, має можливість враховувати необхідні зміни в педагогічній системі і вчасно коректувати хід процесу. Завдяки зворотному зв'язку можливо розробляти системи, що будуть ефективними навіть у складних і непостійних умовах.

Метою нашої статті є розгляд особливостей та альтернативних практик надання зворотного зв'язку у навчальному процесі, описаних у працях деяких західних науковців та педагогів-практиків.

Темі зворотного зв'язку присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів і психологів, і більшість із них розглядають зворотний зв'язок у навчальному процесі як одне із центральних понять в освіті.

Навчання спілкуванню іноземною мовою здійснюється в безпосередній взаємодії навчальної діяльності викладача (викладання) і навчальної діяльності студентів (навчання), які складають цілісну систему. У цій системі зворотний зв'язок функціонує в різних напрямках: на викладача і на студентів. Крім спрямованості, він відрізняється також набором функцій, їх характером і змістом [6]. Питання про функції контролю в навчанні іноземної мови доцільно розглядати з урахуванням структури навчального процесу.

У методичній літературі визначаються різні функції контролю у навчанні. Як відзначає у своїй праці М. Артюшина: «Дотримуючись загальнопедагогічної підходу, деякі методисти (Н. І. Гез, М. В. Ляховицький, С. К. Фоломкіна,

С. Ф. Шатілов) називають такі, як контрольно-коригуючу, контрольно-попереджувальну, контрольно-стимулюючу, контрольно-узагальнюючу, інші (А. О. Миролюбов) – класифікують контрольні функції як навчальну, діагностичну, коректувальну, управлінську, оціночну» [1].

Британська педагог Сенді Мілін (Sandy Millin) наголошує, що зворотний зв'язок – це інформація як для студента, так і для викладача про результативність їх діяльності чи то з метою удосконалення певних аспектів навчання, чи для подальшого планування [5].

Розрізняють такі види зворотного зв'язку: основний і допоміжний. Основний зворотний зв'язок у процесі навчання – це зв'язок, що встановлює рівень початкових та вихідних знань, умінь і навичок. Допоміжний зворотний зв'язок обумовлюється реакцією студентів за опосередкованими ознаками: увагою, швидкістю реакції студентів і т.д. До вже згаданих видів деякі педагоги додають негайний, в ході виконання завдання, та відкладений зворотний зв'язок – після його завершення, або навіть в кінці вивчення навчальної програми [3, 4, 5].

Форма зворотного зв'язку на занятті, як зазначає Мілін, залежить передусім від типу завдань, які виконують студенти. Вони поділяються на так звані «закриті» та «відкриті».

Перші є завданнями з фіксованими, чіткими, однозначними відповідями, наприклад завдання на читання чи завдання для практикування щойно вивченого матеріалу. Відкритими є завдання тоді, коли на їх вирішення немає однозначних рішень, або варіанти роботи з ними залежать від тих, хто їх виконує. До них можуть належати письмові чи завдання на говоріння.

Сенді Мілін, досвідчений вчитель-практик вважає, що у випадку із закритими завданнями традиційне опитування кожного студента на предмет того, яку відповідь вони обрали, має низку недоліків, серед яких:

• повільність процесу;

• не всі студенти однаково уважно сприймають усну інформацію, тому саме вони можуть затримувати час, перепитуючи;

• така перевірка є досить нудною;

• більшість роботи виконує викладач;

• викладач викликає студентів, а вони, даючи відповідь на своє запитання, інших відповідей не слухають, адже їх цікавить лиш те, як відповіли вони;

• якщо запитання задається групі, домінують сміливіші чи гучніші студенти.

Саме тому вона пише про практику так званого взаємного зворотного зв'язку у групі. Перевіряти завдання після самостійного виконання Мілін пропонує студентам в парах, що також дозволяє збільшити час їх власного говоріння мовою, що вивчається, та навіть посилення власної впевненості перед тим, як озвучувати відповіді.

Мілін радить записувати відповіді на дошці, що дає візуальну підтримку і дозволяє обійтись без повторення правильних варіантів. Ще краще, якщо їх записуватимуть ті, хто виконав завдання найшвидше, хоч тут необхідно слідкувати, щоб у цій справі приймали участь усі. Замість оголошення правильних відповідей уважність студентів можна перевірити фразою «У списку правильних відповідей на дошці є дві/одна помилки. Знайдіть їх» [5].

Письмовий відгук надзвичайно важливий як форма зворотного зв'язку щодо завдань, де вимагається відповідь, а не просто вибір букви чи цифри. Усного коментаря недостатньо у завданнях щодо правильного написання слів чи їх порядку у реченні – довів свою ефективність обмін підручниками між студентами як один зі способів перевірки.

Ключовим видом роботи з «відкритими» письмовими чи усними завданнями Сенді Мілін називає моніторинг. Під час нього вона радить робити записи, що згодом допоможуть дати грунтовний зворотний зв'язок щодо найважливіших пунктів, тож додатково необхідно подбати про наявність засобів для такої діяльності.

Працюючи із «відкритими» завданнями, студенти оцінюють як зміст, так і форму (мову). Щодо змісту в усних завданнях, то найпростішим завданням є підсумувати все сказане, можливо задаючи додаткові запитання. Правильне формулювання задачі є ключовим у завданнях такого типу, адже тоді студенти розуміють, за якими критеріями вони надають зворотний зв'язок. Те, як сформульовано завдання, може зробити його виконання ще цікавішим. Замість завдання описати свій будинок можна поставити завдання, що зробить слухання значущим – «Опишіть свій будинок мрії. Послухайте своїх одногрупників і подумайте, чи хотіли б ви жити у котромусь із описаних будинків» [5].

Такого ж типу завдання можна ставити до письмових робіт, якими треба буде чи обмінятись між групами, чи виставити на загальний огляд. Мілін радить уникати завдань типу «Оберіть найкращий текст», адже тут не дається критеріїв для оцінювання, і оцінювання вийде повністю суб'єктивним. Перед початком роботи студенти мають розуміти конкретні цілі завдання.

Зворотний зв'язок щодо форми – мови яка використовувалась – є ще важливішим для студентів, адже часто вони просять, щоб їх більше виправляли. Під час моніторингу варто занотовувати як успішні, так і невдалі приклади вживання мови. Для кращого розуміння проблемних моментів приклади можна записати на дошці разом із подібними варіантами в контексті. Працюючи в парах над визначенням правильних речень, студенти мають можливість тренувати мову, а спостерігаючи за ними, викладач може помітити, в чому основна суть нерозуміння [6].

У праці «Feedback beyond the sentence» Девід Банкер розглядає способи урізноманітнення видів зворотного зв'язку, який є ключовою частиною викладання. Саме коментарі викладача дозволяють студентам зрозуміти, якою є ціль виконання того чи іншого завдання завдання, та розуміти, що до них прислухаються. Зворотний зв'язок стосується не лише виправлення помилок, але й може включати в себе різноманітні способи удосконалення якості діяльності студентів. Наголошується, що надзвичайно важливо відзначати успіхи студента у виконанні роботи крім огріхів, яких він припустився [3].

Після роботи над усним завданням доцільно провести обговорення. Вчитель занотовує на дошці список речень із помилками, так само, як і приклади правильного вживання мови. Студенти, спостерігаючи за помилками інших, мають можливість проаналізувати своє мовлення. Виправляючи граматичні помилки в тексті, варто так само акцентувати на досягненнях і позитивних моментах.

Н. Муліна у своїй статті також розглядає питання ефективного зворотного зв'язку і зазначає, що згідно із моделлю сучасних технологій як засобу підвищення якості освіти (Technology as Facilitator of Quality Education) зворотний зв'язок

є базовим принципом успішного навчання. Необхідно, щоб після виконання певних дій студент отримав докладну опорну інформацію про можливості і способи ефективнішої діяльності. Інформація може надходити від інтерактивної навчальної програми, викладача або одногрупників. Дієвість зворотного зв'язку визначається його частотою (кількістю взаємодій з завданням або особою) та якістю (здатністю виявляти специфічні, а також такі, що підлягають виправленню, помилки та невідповідності в діях або "ментальних моделях", які за ними стоять [6].

Расел Стенерд (Russell Stannard), досвідчений науковець-практик із університету Вестмінстера, у своїх численних роботах розглядає питання під подібним кутом – він ділиться досвідом використання технологій для надання студентам зворотного зв'язку – аналізу письмових робіт. Педагог наголошує, що усний відгук може бути складнішим на сприйняття для студентів із нижчим рівнем володіння іноземною мовою, ніж письмовий. У своїй статті «Talking feedback» він зазначає, що пересуваючи курсор, вчителі можуть кардинально змінити спосіб перевірки письмових робіт студентів [9].

Технології, за його словами є засобом, а не методом у практиці оцінювання письмових робіт, і вона теж має відповідати всім ознакам доброго зворотного звязку.

У своїй статті «The spelling mistake: scene one, take one»…педагог ділиться таким досвідом. Студенти надсилають свої роботи на електронну пошту викладача. У відповідь він робить відеозапис того, як він перевіряє письмові роботи своїх студентів – записується кожен рух мишки, підкреслення чи виправлення; коментуючи кожну помилку і пояснюючи ті чи інші лексичні, граматичні чи стилістичні особливості. Кожне виправлення і кожен коментар записуються – чи то виділення частини тексту, підкреслення помилки або коментар щодо структури роботи. Залишається лише натиснути кнопку програми і відіслати відео студентові. Запис він може програвати скільки завгодно і, відповідно, робити необхідні виправлення у своїй роботі [8].

Як цікавий досвід він пропонує спробувати не виправляти неточності повністю, а лише позначити, де вони знаходяться, і прокоментувати їх причину, щоб студент міг зробити всі коригування самостійно. Такий підхід заохочує студента до самостійної роботи з відео та коментарями [9].

Michael Thomas, професор Японського університету, після власного досвіду використання такого типу співпраці зі своїми студентами стверджує, що ця практика корисна також для дистанційного навчання, де бракує особистої співпраці студента із викладачем [8].

Студент отримує веб-посилання на свою пошту, а коли його відкриває, бачить відео зі своєю роботою, відправленою на пошту викладача. На екрані відображається текст і курсор, що виділяє певну частину тексту з помилками. Голос викладача коментує зміни, які мають бути здійснені, коментарі щодо варіантів заміни. Такого типу програмне забезпечення може, за його словами, стати основним засобом викладача іноземної мови та його студентів, які переглядають отримані автентичні відеоматеріали по кілька разів.

Ця практика застосовується в університеті Вестмінстера, а студенти задоволені новим способом коментування їхніх робіт, адже збільшується обсяг інформації від викладача, яку вони отримують індивідуально, що є добрим досвідом для наслідування іншими університетами.

З допомогою відеовідгуків можна занотовувати типові помилки, які прозвучали на занятті, створити їх список та у табличці надати правильні варіанти, які студенти отримають у відповідному відео. Викладачі також можуть надсилати щотижневі відео про помилки та їх правильні варіанти чи вокабуляр, необхідний для опрацювання.

Студенти цінують особистий зворотний зв'язок, але у випадках із великими групами його не завжди можливо здійснити. У таких ситуаціях подібні програми можуть бути хорошою альтернативою, адже, як відгукуються студенти «Це ніби мій викладач поруч, і прослухати можна кілька разів». Таким чином, з використанням сучасних технологій змінюється і сама природа зворотного зв'язку. Відеовідгук дозволяє здійснювати не лише коригування мови, використаної у творчому завданні а й надати розширені коментарі щодо структури твору, чи стилістичного оформлення [10].

Отож, можемо стверджувати, що для здійснення ефективного управління навчальним процесом, навчанням іноземної мови зокрема, необхідно забезпечити постійний зворотний зв'язок, адже саме він є інформацією як для студента, так і для викладача про результативність їх діяльності. Різноманітність методів його здійснення дозволяє цю процедуру зробити цікавою, особливо якщо вони заохочують студента до участі, відповідальності і співпраці. Тоді викладачеві залишається відповісти на питання, прояснити проблемні аспекти і виконати діагностичну функцію, а зворотний зв'язок служить реальній, відчутній комунікативній меті.

Література:

1. Артюшина М. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. URL: http://posibniki.com.ua/post-tema-5-kontrol-navchannya.

2. Булах І. Методи контролю та оцінювання рівня знань. *Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України*. К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1997. С. 169–185.

3. Bunker D. Feedback beyond the sentence. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/blogs/davidbunker101/feedback-beyond-sentence.

4. Callahan W.P., Switzer T.J. Technology as Facilitator of Quality Education: A Model. URL: http://www.intime.uni.edu/model/modelarticle.html.

5. Millin S. Importance of feedback. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/blogs/sandymillin/sandy-millin-importance-feedback.

6. Муліна Н. І. Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"* – Додаток 1 до Вип. 31, Том І (43): Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. К.: Гнозис, 2013. С. 609–616.

7. Stannard R. How technology can revolutionise the way we give feedback. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/article/how-technology-can-revolutionise-way-we-give-feedback-0.

8. Stannard R. The spelling mistake: Scene one, take one. URL: https://www.timeshighereducation.com/features/the-spelling-mistake-scene-one-take-one/207117.article.

9. Stannard R. Talking feedback. URL: https://www.theguardian.com/education/2012/jan/10/esl-video-feedback.

© М. П. Янісів, М. П. Ділай, М. М. Іщук

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: m.yanisiv@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-235-238

Янісів М. П., Ділай М. П., Іщук М. М. Психологічні засади формування іншомовної дискусійної компетенції на основі художніх творів: вчинок і дія. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 235–238.

УДК: 372.881.111.1

Янісів Михайло Петрович,
кандидат педагогічних наук, доцент
Ділай Мар'яна Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Іщук Мирослава Миколаївна,
старший викладач
НУ «Львівська політехніка»

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ДИСКУСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСНОВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ: ВЧИНОК І ДІЯ

Формування та розвиток умінь вести дискусію на соціокультурологічні та літературні теми – соціальне замовлення нашого суспільства. Науковці, які займаються питаннями іншомовної дискусійної компетенції, стверджують, що учні повинні вміти використовувати іноземну мову як засіб для покращення професійного та загальноосвітнього рівнів, тобто не лише для комунікативної, а й для когнітивної цілі. Метою дослідження є проаналізувати учинкову поведінку людини на основі її компонентів – вчинку та дії і виявити їх вплив на ефективність проведення іншомовної дискусії. Наведено приклади з класики світової літератури, що відображають поведінку співрозмовників.

Ключові слова: *дискусія, учинкова поведінка, дія, вчинок, уміння, індивідуально-психологічні особливості.*

Mykhailo P. Yanisiv,
PhD in Pedagogics, Associate Professor
Marianna P. Dilai,
PhD in Philology, Associate Professor
Myroslava M. Ishchuk,
Senior Lecturer
Lviv National Polytechnic University

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING FOREIGN LEARNERS' DISCUSSION SCILLS BASED ON FICTION: ACT AND ACTION

Scholars who address the issues concerning the second language communicative competence claim that learners should be able to use a foreign language as a means to increase professional and general educational level, that is not only for communicative, but also for cognitive purpose. The development of non-standard, creative thinking skills meets the social demand of our society at the present stage of its scientific and technological progress, social, political and cultural development. The aim of this study is to clarify the psychological basis of holding an effective discussion, determine its principles and methods, reveal the influence of individual psychological characteristics, acts and actions of discussion participants while disputing socio-cultural and literature problems. The research objectives are to highlight the main principles and methods that ensure effectiveness of discussion process, specify individual psychological characteristics of participants that have an impact on successful discussion course, provide examples from fiction, which show behavior of communicators. On the whole, the conditions of discussion, its techniques and psychological aspect, as well as the consideration of individual psychological characteristics of discussion participants come forward, on one side, as an important facet of discussion, on the other side, they determine the its effectiveness, aiming at solving various cultural problems.

Key words: *discussion skills, foreign language learners, psychological foundations, fiction.*

Актуальність та постановка проблеми. У добу інтеграції України в Європейський науково-технічний, суспільно-політичний, економічний й культурний простір питання формування вміння дискутувати на соціокультурологічні й літературні теми і, зокрема на морально-етичні і естетичні – є одним із пріоритетних серед зарубіжних й вітчизняних вчених, які займаються цією проблемою.

Під час цих досліджень визначено шляхи, методи й засоби організації дискусії [5], уточнено проблемно-пізнавальні комунікативні ситуації та логіко-композиційні схеми її побудови [20], а також запропоновано вправи для формування дискусійних умінь [9]. Вчені висловлюють також думку про високу ефективність дискусії як засобу подолання лексико-граматичних і синтаксичних труднощів у навчанні старшокурсників усного мовлення, а саме: відсутність активного розвитку мисленнєво-мовленнєвих умінь студентів та незадовільний рівень усної мовленнєвої комунікації [5].

Проте деякі питання, що пов'язанні з ефективністю проведення дискусії на вищезгадані теми залишаються не розв'язаними і знаходяться в центрі уваги вчених. Серед них щільне місце займає учинкова дія людини.

Мета праці – проаналізувати основні психологічні компоненти перебігу дискусії, а саме вчинок та дію і виявити їх вплив на ефективність проведення іншомовної дискусії під час вирішення проблем соціокультурологічного та літературного характеру.

Учинкова дія, як принцип пояснення поведінки людини займає одне з основних ідей у психології XIX і XX століття Г. Спенсер, Ж. Піаже, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, П. К. Анохін, М. М. Бахтін, К. Г. Юнг, В. А. Романець та інші. Вчені розглядають психологію людини, як засіб і як мету. Як засіб – психологія людини виступає як інструмент адаптації до навколишнього середовища, а як мета – психологія людини сприймається по-перше, як творчий підхід до вирішення будь-

якої соціокультурологічної проблеми, бо саме в творчості як самовідтворенні виражається самодостатність психічного в людині і, по-друге, як реалізація складних відношень буття людини, «так як у кожному настрої наше буття переживається нами як ''таке-то'' й ''таке-то'', то для нас відкривається наше ''тут-буття'', тобто буття у конкретній нашій відкритості» [17, с. 108].

Рух від мети до засобу і від засобу до учинкових дій, що слугують формуванню міжособистісних відношень, виражених у широкому розумінні, порочним колом добра і зла (від поневолення до доброчинності), – формує зміст, що виникає в межах учинкової дії, де основними компонентами відповідно виступають: адаптація – творчість – особистість. «Треба зазначити, що вченими, які займалися цією проблемою було доведено положення про те, що психіка людини не тільки чомусь слугує, а й існує, переживається як щось дане, самодостатнє, вона є дзеркалом Всесвіту. Саме дія, може вважатися тим грунтом, на якому виникають психічні здатності людини» [15, с. 48].

Універсалізм вчинку, – зазначає Л. С. Рубінштейн, – полягає в тому, що він є осередком різних форм діяльності й поведінки – теоретичної і практичної, моральної, естетичної, технологічної та ін. Він охоплює активність людей на будь-яких рівнях індивідуального розвитку [16, с. 315].

Отже, дії та вчинки людини – це ніщо інше як те, що вона зробила і робить своїм, і що, від тепер, це своє, як результат звершеної дії, належить тільки їй, а відтак, по-перше, формує її картину світу, світогляд, морально-етичні й естетичні цінності, розуміння свого буття, яке притаманне тільки їй одній (людині), по-друге, створює передумови вирішення будь-яких соціокультурологічних проблем і, таким чином, керується цим у світі зараз і тепер, і, по-третє, виступає тим наріжним каменем, який зумовлює формування її індивідуально-психологічного розвитку, до яких, за Платоновим відносять: спрямованість, що передбачає переконання, ідеали, інтерес, бажання, покликання; досвід особистості; особливості психічних процесів – волю, почуття, уявлення, мислення, сприймання, пам'ять та емоції [14], а також інтелект, дух, душу за К. Юнгом [19].

У романі «Знедолені», Віктор Гюго описує учинкові дії своїх героїв – єпископа Марієля, Жана Вальжана, пана і пані Тенардє, Фантіни й Козетти, коли хоче показати їхню справжню людську сутність.

«Двері відчинилися. Дивний гурт збуджених людей з'явився на порозі. Троє чоловіків тримали за комір четвертого. Троє були жандарми. Четвертий – Жан Вальжан.

Унтер-офіцер, який, певно, був начальником дозору, підійшов до єпископа і по-військовому віддав честь.

– Ваша превелебносте… – почав він.

На ці слова Жан Вальжан, який стояв похмурий і пригнічений, здивовано підвів голову.

– Ваша превелебність… – прошепотів він. – А я думав, кюре…

– Помовч! – наказав жандарм. – Це його превелебність єпископ.

Тим часом монсеньйор Б'єнвеню підійшов до гурту так швидко, наскільки дозволяв йому похилий вік.

– А, це ви! – вигукнув він, звертаючись до Жана Вальжана. – Я радий бачити вас. Але чому ви не взяли свічники – я ж вам віддав і їх? Вони теж срібні і коштують франків двісті, не менше.

– Виходить, цей чоловік сказав правду, – мовив унтер-офіцер. – Він біг так, наче втікав від когось. Ми затримали його й обшукали. Знайшли у нього це срібло…

– І він сказав вам, – перебив єпископ усміхаючись, – що срібло дав йому старий священик, у якого він провів ніч? Так воно і є. Це непорозуміння, що ви його затримали…

– Мій друже, – озвався єпископ, – перед тим як піти, візьміть ваші свічники. Ось вони.

Він підійшов до каміна, взяв свічники й подав їх Жанові Вальжану. Обидві жінки дивилися на все це без жодного слова, руху або погляду, які могли б перешкодити єпископові.

Жан Вальжан тремтів усім тілом. Машинально, з розгубленим виглядом він узяв свічники.

– А зараз, – мовив єпископ, – ідіть собі з миром. До речі, друже, коли ви завітаєте до мене ще, вам нема потреби йти через сад. Ви завжди можете вийти крізь парадні двері. Вони зачинені тільки на клямку і вдень, і вночі.

Єпископ підступив до нього і сказав тихим голосом:

– Не забувайте, ніколи не забувайте, що ви обіцяли мені використати це срібло на те, щоб стати чесною людиною.

Жан Вальжан, який нічого не обіцяв, приголомшено дивився на нього. Єпископ вимовив свої слова з особливим притиском. А тоді додав урочистим голосом:

– Жане Вальжане, брате мій, ви більше не належите злу, ви належите добру. Я купую вашу душу: я забираю її в духа тьми і передаю Богові» [6].

Отже, як видно з уривку, єпископ Марієль відмовляється від сили свого сану і ренти задля звільнення Жана Вальжана від жандармів. Він бачить в каторжнику, яким був на початку Жан Вальжан, людину, яка прагне духовного становлення. Марієль розмовляє з ним, як рівний з рівним, як доброчесна людина з доброчесною людиною, сподіваючись, що від тепер ніякі злі наміри, а відтак й вчинки не зможуть опанувати серцем й душею Жана Вальжана. Цей вчинок доводить просту людську істину: пожертвування чимось задля блага іншого є тією основою на якій виростає справжня повага і справжня любов до свого ближнього.

Щоб показати ницість пана та пані Тенардьє, автор так описує їхнє ставлення до Козетти.

«То були дріб'язкові душі, які за певних обставин стають потворними й страхітливими. І чоловік, і жінка мали природжений потяг до зла. Існують люди-раки, що все життя задкують у темряву. До таких істот і належали обоє Тенардьє.

Поки Козетта була зовсім маленька, з неї знущались, як хотіли, хазяйські дочки. Коли вона підросла, цебто вже з п'ятьох років, то стала в домі служницею.

«У п'ять років, – скажуть нам. – Неймовірно!» Та ба, це правда. Байдуже до страждань людини, суспільство виявляє таку саму байдужість до її віку. Хіба нещодавно не засудили такого собі Дюмолара, бандита, який, згідно з офіційними документами, «рано осиротівши, уже з п'ятьох років сам заробляв собі на прожиток і почав красти».

Козетту примушували підмітати в кімнатах, на подвір'ї, на вулиці, мити посуд, навіть носити клунки.

Якби через три роки Фантіна повернулася до Монфермея, вона не впізнала б своєї дитини. Козетта, така весела й рожевощока, коли вперше з'явилась у цьому домі, стала худа й бліда. Вона вічно щулилася від страху. «Потайна!» – казали Тенардьє.

Несправедливість зробила її злою, а лихо – негарною. Гарними лишилися тільки очі, в яких застиг невимовний сум.

Серце стискалося бачити це бідолашне дитя, якому не було й шістьох років, коли зимового ранку воно підмітало вулицю, тремтячи від холоду під своїм убогим лахміттям і ледь утримуючи величезну мітлу в маленьких, почервонілих від морозу рученятах.

В селі її прозвали Жайворонком. Народ, який любить образні вислови, наділив саме таким прізвиськом крихітне створіння, не більше за пташеня, тремтяче й налякане, яке вставало раніше від усіх і ще вдосвіта з'являлося на вулиці або в полі».

Тільки цей бідолашний жайворонок ніколи не щебетав [6].

Ці вчинки, так само як і інші: постійне переслідування Жана Вальжана з метою його пограбування; мародерство на полі бою після битви під Ватерлоо – відображають лицемірство і цинізм, підступність і підлість Тенардьє. Його постійне бажання знищити будь-кого задля своїх егоїстичних інтересів завжди відповідають основному принципу ненажерливих, людиноненависницьких людей, згідно з яким, «злочини чиняться людьми через їхні прагнення до надміру в усьому, а не в набутті предметів першої необхідності [2, с. 28]. Тенардьє не здатний відчувати будь-які життєстверджуючі сили: він не переймається ні потребами й бажаннями маленької Козетти, ні можливістю порозумітися з Жаном Вальжаном. Він не співчуває їхнім життєвим проблемам, а навпаки абстрагується від них. Віддалення від їхніх проблем, так само як і від них самих – це захисна реакція світогляду Тенардьє, оскільки тільки це дає йому можливість закритися у своєму світі, щоб подавляти і знищувати будь-які ознаки життя задля своїх фізичних потреб. Він всіляко намагається уникнути їхнього впливу на себе так як боїться, що цей вплив зможе зруйнувати його (Тенардьє) відношення до оточуючого світу. Усвідомлення змісту свого буття, суть якого – самовідчуження й абстрагування тобто не допущення співчуття у дії та вчинки тих людей, які його оточують і які, своєю чергою, можуть мати на нього ''негативний'', ''руйнівний'' вплив: відступ від своїх переконань і поглядів, не дають йому можливості змінитись. Тенардьє сприймає навколишній світ тільки як світ насильства, болю й ненависті. У всьому він бачить страх буття. Страх, який живе у ньому, породжує і формує його світогляд, штовхає його до самовідчуження. Він, як людина, абстрагується від навколишнього світу тільки з однією метою, по-перше, насильно подавити його, і, по-друге, заглибитись в самого себе, щоб створити, придумати, вигадати в собі таку форму існування, яка могла б зберегти його індивідуальні життєві цінності: відчути свою грубість, а відтак силу протидіяти впливу інших людей, духовно й морально відмінних від нього.

Протиставляючи дії та вчинки Тенардьє, вчинкам та діям Жана Вальжана, автор так описує один з них.

«Дядечко Мадлен (Жан Вальжан) брав на роботу всіх, хто до нього просився. Він вимагав тільки одного: «Будь порядним чоловіком! Будь чесною жінкою!»

Мадлен досить швидко нажив багатство, але – дивна річ як на фабриканта – здавалося, це для нього не головне. Він більше піклувався про інших, ніж про самого себе. Було відомо, що на 1820 рік він поклав у банк Лаффіта на своє ім'я шістсот тридцять тисяч франків; але перш ніж відкласти собі ці шістсот тридцять тисяч, він витратив понад мільйон на потреби міста та на бідняків.

Лікарні бракувало коштів – він утримував там на свої гроші десять ліжок. Монтрей-Приморський ділиться на верхнє місто і нижнє. Нижнє місто, в якому він жив, мало одну школу – жалюгідну розвалюху. Він збудував там дві школи: одну для хлопчиків, другу для дівчаток. На свої кошти він заснував сирітський притулок, яких тоді на всю Францію були одиниці, і касу допомоги для старих робітників та калік. У новому кварталі, що виріс навколо його фабрики, він відкрив безкоштовну аптеку» [6]. На відміну від Тенардьє, який відчуває внутрішню пересторогу і страх, що його оточують, Жан Вальжан не відчуджується і не абстрагується від світу, а навпаки вчувається в нього. Він не відгороджує себе від людей, які його оточують, а навпаки допомагає їм, підтримує їх, переймається їхніми проблеми. Його вчинки і дії стають усвідомленими. Вони є смислом його життя, яке наповнене реальними подіями. Жан Вальжан сприймає навколишній світ, як такий, який можна і треба пізнати з метою самоствердження.

Отже, дії та вчинки героїв роману ''Знедолені'' Віктора Гюго – це формування внутрішньої структури особистості шляхом засвоєння зовнішніх дій, зовнішньої діяльності під час оволодіння і формування ціннісними відношеннями через самопізнання й самотворення, які виступають як інтеріоризація тобто «самозаглибленням «субстанції» в її внутрішню суть» [15, с. 79]. Жан Вальжан постійно розмірковує над своїми вчинками, осмислює й усвідомлює їх: рятує у суді незаконно затриманих і звинувачених у крадіжці Бреве, Шенілдьє, Кошпая, задля тільки однієї мети – виказати себе й урятувати невинного від каторги; звільняє Фантіну від імовірного ув'язнення, відвідує її у лікарні, допомагає їй матеріально, не шкодуючи грошей на утримання її маленької донечки – Козетти і врешті-решт, забирає її у ненависного Тенардьє. Останній не тільки не змінюється, а залишається негідником, крадієм, злочинцем, підлим й мерзенним, а його бажання переосмислити свої вчинки ні до чого не призводить, а навпаки спонукає його до скоєння інших негідних вчинків. Тенардьє потрапляє в духовну ситуацію свого внутрішнього світу, свого світогляду, усвідомлюючи основний особистісний смисл – чинити зло. Він не може і не хоче звільнитися від своїх ненажерливих намірів, залишаючись у порочному колі зла своїх вчинків. У цьому весь Тенардьє і його людська суть.

Отже, рефлексії Жана Вальжана й Тенардьє над своїми вчинками та над вчинками інших людей – це не що інше, «як інтеріоризація, – як стимуляція спонтанно виникаючого змісту» [15, с. 49], так як кожен організм має в самому собі «рефлекс мети» [12]. Якщо мета, яку переслідує Тенардьє пов'язана лише із задоволенням постійно зростаючих фізичних потреб, тобто «його творчість об'єктивує тільки матеріальне, і не спрямоване до вічних неперевершених духовних цінностей» [3, с. 83], то для Жана Вальжана пріоритетним є його життя, яке переживається ним на основі його індивідуальних, значущих цінностей, які, повною мірою, співпадають із загальнолюдськими духовними цінностями.

Розмірковування Жана Вальжана над своїми вчинками носять характер очищення своєї душі, через їх осмислення й переосмислення, тоді як у Тенардьє це ''очищення'' не що інше як виявлення постійного лицемірства й цинізму в своїй ''людській'' суті, яка завжди приводить його до скоєння інших злочинів, суть яких виражено у фразі, яку Тенардьє промовляє після втечі з в'язниці, «кого ми зараз будемо жерти» [6] і яка, повною мірою, відповідає основному принципу таких людей як Тенардьє: чинити зло й несправедливість і завжди брати у цьому активну участь.

«Вона, людина, – зазначає В. А. Романець, – тепер знає, що зробила й оцінює свою дію, співвідносить оцінку з еталоном моральним, пізнавальним, естетичним, бо саме після вчинкової дії людина відчуває справжній драматизм вчинку як такого. Вона розмірковує над буттям, особливо над тим, у що вона як активна істота внесла свою пристрасть і наклала на зовнішній світ свою печать. А чи так вона вчинила, як слід було вчинити? І що говорити про це її совість?» [15, с. 51] що повністю співвідноситься з ідеєю зворотного зв'язку за Дж. Доної, П. К. Анохіна.

Отже, якщо людина ставиться до будь-яких людських чеснот абияк, то й вчинки і дії її будуть носити хибність поступу до досконалості і, таким чином, вона віддаляється від твердості і принциповості творити доброчинні справи. Для того, щоб дії людини були справедливими і шляхетними треба, щоб і наміри її були такими ж, а відтак практично підкріплювалися відповідними діями і вчинками суть яких – ідеал, до якого завжди прагне доброчесна людина, – це прагнення духовної досконалості.

Таким чином, учинкова дія через рефлексію спрямована на її осмислення та усвідомлення. Людина переживає те, що вона сама здійснила, виробляє нові настановлення для майбутніх учинків, і саме на грунті післядії виявляється справжня психологія людини.

Післядія Тенардьє привела його до внутрішнього конфлікту між свідомим і несвідомим. Його трагізм полягає в тому, якщо він і осмислює свої вчинки, усвідомлює їх, то це не має ніякого позитивного значення, а мораль залишається людиноненависницькою і веде його до саморуйнування, а відтак до загибелі.

Суть вчинків Тенардьє полягає не тільки в скоєні злочину як такого, а й в тому, що він не може здолати своє внутрішнє зло і залишається завжди поневолений ним, так як йому на це не вистачає ні волі, ні душевних, ні духовних сил, а відтак такі загальнолюдські цінності як: добро, справедливість, честь, гідність залишаються для нього лише маревом.

Вчинки та дії кожної людини, їх усвідомлення складають для неї смисл її життя, який відображений у взаємопов'язаних актах творчості – самопізнанні, самотворенні та самоствердженні. Збагачення особистості через її минуле та теперішнє – це її життєвий і творчий шлях, суть якого є смисл його життя.

Таким чином, будь-яка дія людини виявляє себе через вчинок, який повинен, по-перше, мати особисте значення, і, по-друге, бути осмисленим. Отже, якими цінностями керується людина під час здійснення учинкових дій, що вона пережила, чи вона усвідомила їх, чи осмислила їх до кінця, – в цьому виявляється справжня суть людини: відмовляння від своїх дій і вчинків, які носять деструктивний характер, чи здійснення поступу до вчинків добра, а відтак переродження людини-ненажери у доброчинну людину. Оскільки, як зазначає Арістотель, «…здатність вступати у спілкування відрізняє людину від недорозвинутих у моральному смислі істот і від надлюдини, тому той, хто не здатний вступати у спілкування, або думає, що він є самодостатнім і не відчуває потреби ні в чому, отже не є елементом держави, – стає або твариною, або божеством» [2, с. 17].

Висновки. Так як розв'язання будь-яких соціокультурних проблем визначають морально-етичні й естетичні норми поведінки людини, то саме учинкова дія, з одного боку, а з другого – її рефлексія, виступають основним засобом для досягнення цілей дискусії – встановлення істини, а такі її категорії й поняття, як справедливість, добро, відповідальність, доброчесність, правда мають життєво важливий екзистенційний смисл, тому що існування людини – це реальне тілесно-душевно-духовне життя, а не якась її абстракція.

Таким чином, в основі учинкової поведінки людини під час розв'язання буд-яких соціокультурних проблем лежить загальний морально-етичний принцип людського існування, «Роби так, щоб максима твоєї волі завжди могла мати також і силу принципу всеосяжного блага» [8], тобто іншу людину слід сприймати не як засіб для задоволення своїх фізичних потреб, а як духовну істоту.

Перспективними напрямами майбутніх досліджень є подальше вивчення учинкової поведінки людини, уточнення основних компонентів логіко-композиційної структури дискусії та визначення стилістичних і структурно-семантичних особливостей мовлення її учасників.

Література:

1. Аристотель. Полн. собр. соч. Т. 3. / Пер. с древнегреческого. Под общ. ред. А. И. Доватора. М.: Мысль, 1983. 812 с.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2003. 239 с.
3. Бердяев Н. А. О назначении человека. М.: Изд-во «Республика», 1993. 383 с.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь. *Психология.* М.: Изд-во ЭКСМО, 2002. С. 262–511 (Серия «Мир психологии»).
5. Гурвич П. Б. Основы обучения устной речи на языковых факультетах Ч. 2/ Владимир: Изд-во Владимир. пед. ин-та, 1974. 176 с.
6. Гюго Віктор. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=705.
7. Жинкин Н. И. Механизмы речи. М.: Изд-во АПН РСФСР., 1958. 370 с.
8. Кант Іммануїл. URL: http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Krytyka_chystoho_rozumu.pdf.
9. Коблова Л. П. Методика обучения дискуссии на третьем курсе языкового вуза. Дис. канд. пед. наук. М., 1974. 150 с.
10. Левченко О. П. Усне ділове мовлення: методичні вказівки. Львів: ЛРІДУ, 2010. 254 с.
11. Леммерман Х. Уроки риторики и дебатов / Пер. с нем. М.: ООО «Издательство «Уникум Пресс», 2002. 336 с. URL: http://evartist.narod.ru/text10/68.htm.
12. Павлов И. П. Избранные труды по физиологии высшей нервной деятельности : монография / под ред. Н. Г. Маркова. М. : Изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1950. 263 с. : портр.
13. Павлова Л. Г. Современная риторика Спор. Дискуссия. Полемика. М.: Просвещение, 1991. 127 с.
14. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. 255 с.
15. Романець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття / Романець В. А., Маноха І. П. – Київ,» Либідь», 1998, – 988 с.
16. Рубинштейн Л.С. Бытие и сознание. *Человек и мир*. СПб.: Питер, 2003. С. 285–406.
17. Хайдегер М. Бытие и время. М., 1997.
18. Шантарин Е. В. Методика проведения бесед − дискуссий при обучении устной речи в языковом вузе. Дис... канд.. пед. наук. Владимир, 1973. 162 с.
19. Юнг К. Г. Алхимия снов. Четыре Архетипа / Пер. с англ. Пантелеев С. И. М., 2011. 312 с.
20. Янісів М. П., Іщук М. М., Ділай М. П. Комплекс вправ для формування англійськомовної дискусійної компетенції. *Зб. наукових праць.* Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 171–181.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 12 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: yelena5678@ukr.com

irvetr@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-239-242

Verovkina O. Ye., Vietrova I. M. Correcting mistakes in teaching English as a second language. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 239–242.

УДК: 378:811.11

Olena Ye. Verovkina,
PhD in Psychology, Associate Professor,
Rivne State University of the Humanities
Iryna M. Vietrova,
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Rivne State University of the Humanities

CORRECTING MISTAKES IN TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

The article deals with the problem of finding out the most effective techniques and strategies of correcting students' mistakes in the English language teaching process. The research is aimed at the analysis of the concept "mistake" and defining its role in teaching English. It is stated, that communicative approach views mistakes as an inevitable and necessary aspect in studying a second language. Three types of mistakes have been singled out: slips, errors and attempts. It has been found out, that errors are indicators of what should be taught. It is also defined, that the main reasons of making slips are hurrying and carelessness, attempts are caused by students' desire of achieving the communicative goal, and only errors are viewed as gaps in students' knowledge. There also have been found out the most productive strategies of correcting mistakes by teachers. Nonetheless, according to the observation, teachers do not use all types equally often, a large number of correction cases is taken by recasts and elicitation, accounting for over a half of all feedback. It is stated, that peer correction and self-correction are not widely used, though the last should be taken into consideration by teachers as the productive and efficient strategies for successful English language acquisition.

Key words: *communicative approach, mistake, correction, self-correction, correction strategies.*

Верьовкіна Олена Євгенівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет
Вєтрова Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

КОРЕКЦІЯ ПОМИЛОК В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ МОВИ

Робота спрямована на дослідження ефективних технік та стратегій корекції помилок. Наукова розвідка передбачає аналіз поняття «помилка» та визначення його ролі у навчанні англійської, як другої мови. Визначено, що комунікативний підхід характеризує помилки як корисну складову навчання англійської мови, а їх корекцію як невід'ємну частину навчання. Проаналізовано типи помилок учнів та з'ясовані причини їх виникнення. Окреслені основні способи корекції помилок та найбільш продуктивні стратегії вчителя, які сприяли б ефективному навчанню англійської мови. Визначено, що на уроках вчителеві слід надавати учням можливість для самокорекції.

Ключові слова: *комунікативний підхід, помилка, корекція, самокорекція, стратегії корекції.*

Language acquisition is a long process, during which the student inevitably makes a lot of mistakes. There are a lot of reasons and factors, which can influence making mistakes. So, the necessity of their correction, in order to achieve a high level of language competence is obvious. However, the role of a teacher in this process still remains under discussion, as well as the problem of finding out the best strategies and approaches to error correction.

Needless to say, that mistakes can be viewed from two perspectives: as a part of learning, and as a part of teaching process. Researchers often ponder on how to avoid them, and how to predict and correct them. Some of the scholars characterize errors, as disadvantage of teaching process (R. Ellis, S.Mitchell and F. Myles). L. Selinker admits, that making errors in foreign language depends on student's native language. A. Doff claims, that errors are indicators of what is necessary to teach. As for the Comunicative approach supporters, they agree with these viewpoints. Additionally, there arises the question, which can be qualified as what role mistake plays in teaching and studying. This problem was investigated by J. Edge. R. Lyster and L. Ranta worked out effective

techniques of error correction and corrective feedback. There are other researchers, who are involved into investigation of this topic: S. Gaponova, R. Ellis, M. Bartram, A. Brown, N. Chomsky, S. Krashen, and R. Yoshida.

Consequently, in language teaching, mistakes cannot be avoided, and the first thing, a teacher has to cope with, is how to treat the mistakes. The topic of error correction has always brought controversy among many language teachers and researchers. Based on their own experiences on language learning, many teachers nowadays have very strong views about error correction, and some of them, being influenced by the latest teaching methods (communicative approach), are often ambivalent toward it.

So, **the aim** of the research is to find out the most effective techniques of correcting mistakes. The main tasks of the research are to prove or refute the effectiveness of corrective feedback, and to highlight the disadvantages of inappropriate error correction. The aim has defined the following objectives:

– to consider the notions "attempts", "errors", "slips" and the peculiarities of their correction;
– to highlight the reasons of making mistakes;
– to define the effective strategies of error correction.

Communicative approach is nowadays the most widespread method of language teaching. Rather than a method, it is regarded a universal approach to teaching. There are many aspects in communicative language teaching (CLT) that differ from those of the previous methods. The teachers are no longer seen as a key aspect of the learning process. Instead, they should appear to be nothing more than participants of communication, which should cause lessening of tension and remove the barrier between a student and a teacher. A learner is encouraged to be more independent, and interaction among all learners in the class is supported. Most importantly, errors are not seen in such a negative way as before and are generally more tolerated. To sum up, the most important difference is that CLT predicts that learners want to learn a second language in order to use it for communicative purposes. That means that a successful language learner should be one who is able to communicate without problems, rather than someone who has no errors in written exercises. It is a well-known fact, that CTL regards an error as something inevitable and natural in the process of language learning. A. Doff has managed to accurately illustrate the positive side of errors in his work. He claims that:

"Students' errors are a very useful way of showing what they have and have not learnt. So instead of seeing errors negatively, as a sign of failure, we can see them positively as an indication of what we still need to teach. Obviously, if we try to prevent students from making errors we can never find out what they do not know"[2].

According to Julian Edge, there are three categories of error: slips, errors and attempts. Slip refers to the situation when the student knows the language point, and is capable of correcting the mistake. Native speakers also make this type of errors. The second category is called errors. Students cannot correct these mistakes by themselves. The third type of errors usually occurs during free speaking practice and free writing practice. The student has an idea, what he wishes to express, but doesn't know the corresponding language item. J. Edge refers to this as an attempt.

Slips can appear, because of learner's tiredness, nervous or angry mood. The slip is the mistake, which shouldn't be corrected by a teacher, but students can correct it by themselves. Errors are the result of incomplete learning and linguistic incompetency of the learners, and errors cannot be self-corrected. That is why errors should be explained by a teacher.

Researchers in the field of applied linguistics usually distinguish between two types of errors: performance errors and competence errors. Performance errors are those errors, made by learners, when they are tired or hurried. Slips can be included in this type of errors. Competence errors are more serious than performance errors, since competence errors reflect inadequate learning. In this connection, it is important to note that researchers distinguish between mistakes which are slips in performance and errors which reflect inadequate competence.

Other researchers distinguish local and global errors. Local errors don't interrupt communication and they don't change the meaning of utterances. On the other hand, global errors are more important and serious; they can interrupt communication and change meanings. Local errors involve noun and verb inflections, and the use of articles, prepositions, and auxiliaries. Global errors involve wrong word order in a sentence [1, p. 44–46].

All in all, language learning errors involve all language components: the phonological, the morphological, the lexical, and the syntactic.

According to the forms of students' activity, mistakes can be also divided into general two types: oral and writing errors. Oral mistakes appear while students do speaking tasks, and writing errors, connected with the activities, developing writing skills.

At this stage of the research it would be logical to look into the reasons of mistakes. One of them is the influence of the speaker's native language. It can provide both local and global mistakes including grammar, phonological, lexical, syntactic and others.

The second cause of mistakes comes from the fact when students think that they know the rule, but actually, they don't know it perfectly.

Thirdly, people can say things that they know are not correct. But the importance of getting the message across is more urgent than rules. Fourthly, mistakes can happen because someone is tired or in a hurry or simply thinking about something else.

It is quite easy to think of possible causes of mistakes, that students make when speaking a foreign language, but it is very difficult indeed to say in any one case exactly what caused a particular mistake to occur. The student might be in a hurry, influenced by the words and structures of his\her native language, and also trying to apply a rule of English which may not be correct [4, p. 75–80].

So, it can be concluded, that mistake is an important part of the learning process. If students do not make mistakes, they will not be ready for more difficult topics, tasks and structures to work with. It is important to choose the material, which is challenging, but manageable for special class and then correct mistakes in positive ways. The teacher should bear in mind, that he should correct errors, but not attempts, unless they cause a breakdown in communication.

Most researchers agree that pupils should not be interrupted in their speech to correct an error, made by that particular pupil. Especially, teacher should not interrupt the student during fluency activity. If a teacher over-corrects, the students might get frustrated, because they don't have the opportunity to express themselves without teacher's interrupting. The other situation take place, when correction is not necessary: students make systematic errors or mistakes, which appear, when students haven't learnt the rule yet. (for example, *" Yesterday I goed…")*

Nonetheless, if the aim of activity is accuracy, teacher should deal with all mistakes in the target language immediately.

As well as with oral work, teacher should consider the aim of the activity of written work. If it is controlled writing practice, e. g. a gap-fill exercise on recently-studied language point, teacher needs to correct all errors.

Thus, both in oral and written work, it is important to find the aim of activity. Secondly, teacher should know the objectives.

As for creative or extensive writing, it is possible to correct some, but not all errors. How to correct errors in a piece of creativity or communicative writing, should be considered very carefully, because it can be very frustrating for students to have their work returned, covered in corrections. Teachers, as a rule, make special notes on the margins indicating the type of an error.

When marking, teacher indicates the spot at which there is a mistake and puts the corresponding symbol on the margin. The students can attempt to correct the errors themselves. For high-level students teacher can put the symbol on the margin without indicating, where the error exactly is. The important feature is to give students a chance for self-correction. This approach also teaches students to review their works [5, p. 60–64].

After correcting any work, it is possible to give students time in order to review, what they have done and to consider teacher's feedback. This will also give students the opportunity to ask some questions, if they are unable to find the correction themselves.

In order to observe teacher's correction the model proposed by Lyster and Ranta was used. They focused on phonological, grammatical, and lexical errors and came up with a model of corrective feedback types such as recasts, explicit correction, elicitation, clarification, repetition of error, and metalinguistic feedback [6, p. 37–66].

Types of error correction with examples from the lessons are described below.

1. Explicit correction: Clearly indicating that the student's utterance was incorrect, the teacher provides the correct form.

"S: there was some milk in fridge.

T: + in the fridge"

2. Recast: The teacher implicitly reformulates the student's error, or provides the correction without directly pointing out that the student's utterance was incorrect.

S: he like pop-music.

T: yes, he likeS pop-music

3. Clarification request: The teacher indicates that the message has not been understood or that the student's utterance included some kind of mistake and that a repetition or a reformulation is needed by using phrases like «*Excuse me?».*

S: there aren't many /hotıls/ in this town.

T: again?

4. Metalinguistic clues: The teacher asks questions like *"Do we say it like that?"* or provides comments or information related to the formation of the student's utterance without providing the correct form.

S: I seed it yesterday.

T: Is seed the past tense of see?

5. Elicitation: The teacher directly elicits the correct form from the student by asking questions *(e.g., «How do I ask somebody to clean the board?»)*, by pausing to allow the student to complete the teacher's utterance *(e.g., «He is a good…»)* or by asking students to reformulate the utterance *(e.g., «Can you say that again?»).*

S: there are a few books in my /lıbrari/

T: in my…?

6. Repetition: The teacher repeats the student's error and changes intonation to draw student's attention to it.

S: How much money do you have in your /pakıt/?

T: /pakıt/?

S: /pokıt/

T: yes

The teachers don't use all types equally often, that's why in order to increase the accuracy of the research, teacher interactions were observed and the results yielded the percentage distribution of the six feedback types as: recasts 55%, elicitation 14%, clarification requests 11%, metalinguistic clues 8%, explicit correction 7%, and repetition of error 5%. Recasts were by far the most widely used technique, accounting for over half of all feedback.

It should be pointed out, that most teachers prefer direct correction, because it is quick, though not always efficient. A middle stage between direct and indirect methods is giving a chance for students. It has three ways of realization. The first way is using a signal at the moment of mistake (for example, face expression). The student notices, that he has made a mistake and tries to correct it. But the disadvantage is that he doesn't know, where the mistake is.

The next way is isolation, or as it was previously said, metalinguistic clues for grammatical area (the student says, *"Yesterday l goed…"* It is possible to say *"Past"* in order to show the mistake of the tense with irregular word).

The last way is focus. It means, that teacher can focused on the wrong word, *"I GOED?"* intonation rises.

Additionally, in correcting mistakes there always the chance for self-correction and peer-correction. The more students are involved in correction, the more they have to think about the language used in the classroom [3, p. 22–30]. A useful way of organizing peer-correction is the creation of correction groups.

Teacher divides the class into some groups. Every week, students get some tasks and every week there is one correction group and two groups of writing. Teacher checks students' task, but he only makes correction codes on the margins but does not correct mistakes. Correction mistake is the task of correction group. And at the end of each lesson, student from correction group explain their classmates their error. The role of teacher is to move around the class and help students with correction and explanations [3, p. 53–55].

There is another technique, correction competition, when students correct mistakes, which the teacher offers them. The basic idea of this activity is to give students some fun while they are focusing on accuracy.

So, all things considered, several conclusions can be made. There is a quite difference among mistake, error and slip. Each of these notions have causes, classification and area of existing. The most important sort of mistake is a mistake that leads to misunderstanding. There is no point in learning to say correct sentences in English if they don't contain a message. It is more

important to correct mistakes which affect the meaning of several sentences, than to correct small grammatical points inside one sentence. Many things, which are called mistakes and viewed as problems, are in fact signals which prove students' successful language acquisition. Correction is a way of giving information or feedback to students. Its main function is to support their learning. Sometimes it is possible to ignore mistakes, when it is more important to give student a chance for communication. It is always necessary to give student a chance of self-correction. The more students are involved in correction, the more they have to think about the language used in the classroom. Yet, peer correction is not a common practice in language classes but it could be quite effective.

The perspectives of this research lie in finding out new productive strategies in correcting students' mistakes.

References:

1. Гапонова С. В. Типологія помилок у мовленні майбутніх учителів на уроках англійської мови. *Іноземні мови.* 2009. № 4. С. 44–46.
2. Brumfit C. Communicative Methodology In Language Teaching. The Roles Of Fluency And Accuracy. Cambridge: Cambridge University Press. 1984. 140 p.
3. Edge J. Mistakes and Correction. Longmang Keys of Language Teaching. 1948. 70 p.
4. Hanna Y. Touchie. Second Language Learning Errors Their Types, Causes, and Treatment. *JALT Journal.* Volume 8. No. 1.1986. P. 75–80.
5. Lucy P. Lucy Pollard's Guide to Teaching English. 2008. P. 60–64.
6. Mitchell, S. & Myles, F. Second Language Learning Theories. New York: Oxford University Press, Inc. 2004. P. 27–46.

Отримано: 13 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: gudkova.nm@knutd.com.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-243-245

Гудкова Н. М. Формування навичок письмового перекладу як складової перекладацької компетентності студентів у немовних вишах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 243–245.

УДК: 81'243:378.147.227

Гудкова Наталія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет технологій та дизайну

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У НЕМОВНИХ ВИШАХ

У статті висвітлено доцільність формування навичок письмового перекладу як складової перекладацької компетентності студентів у рамках курсу «Іноземна мова фахового спрямування» у немовних вищих навчальних закладах. Описано алгоритм дій під час письмового перекладу, який передбачає певні етапи перекладацької діяльності, такі як аналіз тексту оригіналу, створення тексту перекладу та його редагування. Наголошено на когнітивній та психологічній природі перекладу та описано основні рівні механізмів діяльності перекладу. Доведено, що критерії визначення якості письмового перекладу обумовлюють наявність відповідних цим критеріям перекладацьких компетенцій студентів. Обґрунтовано раціональність реалізації на кореляційній основі одночасного викладання мови та навчання перекладу.

Ключові слова: *перекладацька компетентність, письмовий переклад, немовний ВНЗ, професійна іншомовна підготовка.*

Nataliia M. Gudkova,
PhD in Linguistics, Associate Professor
Kyiv National University of Technologies and Design

FORMING THE SKILLS OF WRITTEN TRANSLATION AS A COMPONENT OF TRANSLATION COMPETENCE OF STUDENTS IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES

The article highlights the expediency of developing translation skills as a component of student' translation competence within the framework of the «Foreign Language for Special Purposes» course in non-linguistic higher education institutions. An algorithm for writing translation, which involves certain stages of translation activity such as analysing the original text, creating the translation text, and editing it, is described. It is emphasised that writing translation as the main form of technical translation has cognitive and psychological nature. In this regard, the basic levels of mechanisms of translation activity are general psychological mechanisms, specific mechanisms within the activity and specific mechanisms of translation activity. It is proved that the criteria for determining the quality of written translation specify the presence of students' translation competencies corresponding to these criteria. The main of them are the substantive equivalence and adequacy of language translation of the text at the lexical, grammatical and syntactic levels as well as technological competence (specific knowledge, mastery of basic translation strategies and techniques), special competence (knowledge of the subject, knowledge of the terminological apparatus of the subject area), compensatory competence (ability to use dictionaries, databases and other sources). The rationality of realization on the correlation basis of simultaneous language teaching and translation training is substantiated.

Key words: *translation competence, written translation, non-linguistic university, professional foreign training.*

Постановка проблеми. Підписання Болонської угоди та інтеграція України в єдиний загальноєвропейський освітній простір істотно вплинули на орієнтацію та переорієнтацію українських освітніх стандартів. Значне розширення міжнародних, ділових, економічних і культурних контактів привело до зміни потреб і цілей володіння іноземними мовами не тільки в мовних, а також в немовних вищих навчальних закладах України. Сучасне проектування державних освітніх стандартів вищої професійної освіти засновано на компетентнісному підході, що покликаний формувати ключові компетенції фахівців будь-якого напрямку, а саме: уміння вчитись; соціальна компетентність; загальнокультурна компетентність; здоров'язбережувальна компетентність; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій; громадянська компетентність; підприємницька компетентність [7, с. 49].

Останнім часом все більше випускників немовних університетів у процесі своєї професійної діяльності спілкуються іноземною мовою, співпрацюють із закордонними компаніями та підприємствами як в усній, так і в письмовій формах. Таким чином, навчання перекладу з однієї мови на іншу стає одним з актуальних аспектів курсу «Іноземна мова фахового спрямування» в немовному ВНЗ.

Огляд останніх досліджень і публікацій свідчить про накопичений досвід з навчання перекладу технічних, економічних, художніх, медичних текстів (Л. П. Циленко, 2001; В. І. Карабан, 2002; Т. Р. Кияк, 2007; О. В. Ребрій, 2009; V. T. Montalt, 2011; Н. М. Гудкова, 2014; Смірнова, 2015; Поворознюк Р. В., 2018 та ін.). В деяких наукових роботах спостерігається зацікавленість проблемами суто письмового перекладу наукових текстів (Т. Д. Пасічник, 2011; Р. В. Поворознюк, 2013; Л. М. Черноватий, 2012; Л. О. Максименко, 2017), але аспекти перекладацької діяльності, пов'язані з письмовим перекладом спеціалізованих текстів студентами-нефілологами, залишаються поза увагою дослідників. В даний час знайомство з основами письмового перекладу літератури за фахом є одним з аспектів вивчення іноземної мови в немовних вищих навчальних закладах, тому формування у студентів перекладацьких навичок і умінь на базі наукових текстів за фахом можна вважати одним із пріоритетних завдань навчання іноземної мови в описуваних умовах.

Завданням дослідження є вивчення алгоритму дій студенів під час письмового перекладу текстів фахового спрямування та висвітлення когнітивної природи перекладу для усвідомлення механізмів діяльності перекладу та подальшого

формування перекладацьких компетенцій студентів у практиці викладання іноземної мови студентам немовних вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У методиці розрізняють такі види перекладу, як переклад з рідної мови на іноземну та переклад з іноземної мови на рідну. Текст для перекладу та результат перекладацької діяльності можуть бути представлені як у фіксованій (письмовій), так і нефіксованій (усній) формах [14, с. 672]. При письмовому перекладі студенти поєднують написання, при якому багато разів подумки вимовляють іноземні слова, з пошуком невідомих слів у словниках. У більшості випадків на пошук невідомих слів відводиться достатньо часу, і текст не вимовляється вголос. При цьому студенти бачать текст, але не чують його; вони подумки перекладають текст, не промовляють його вголос, повторюючи багато разів як іноземні, так й українські слова при їх написанні. До того ж, студенти можуть прочитати весь текст кілька разів, що створює загальне враження про написане. Цей алгоритм дій під час письмового перекладу відрізняє його від усного, оскільки виконуючи усний переклад студенти працюють в більш стресовій ситуації, бо не мають можливості зазирнути у текст, який мають слухати далі, або скоригувати вже здійснений переклад. При письмовому ж перекладі весь текст можна бачити, багато разів перечитувати, звертатися до попередніх фрагментів тексту й коректувати. Позитивним при письмовому перекладі тексту є те, що, не вимовляючи перекладений текст, здійснюється перехід перекладених нових слів у підсвідомість і пасивне володіння іноземною мовою, майже не зачіпаючи активної свідомості. З наявних видів перекладу навчання студентів немовного ВНЗ письмовому перекладу є доволі актуальним та доцільним, оскільки саме письмовий переклад є основною формою технічного перекладу.

В сучасній науці є цілий ряд з різним ступенем повноти визначень перекладу, що відбивають різні сторони цього багатогранного явища. У даній статті під перекладом ми розуміємо повноцінну передачу повідомлення засобами однієї мови на іншу мову.

Письмовий переклад – це такий вид перекладу, при якому оригінал і текст перекладу об'єднуються в акті міжмовного спілкування, результаті чого перекладений текст виступає у фіксованому на папері вигляді, до якого можна неодноразово звертатися. При цьому письмовий переклад може виконуватися як з письмових, так і з усних джерел.

Процес письмового перекладу, як і процес перекладу взагалі, охоплює цілий спектр механізмів, що здійснюють планувальну і регулюючу функцію в даній мовленнєвій діяльності. При цьому механізми розглядаються з позицій не тільки системного, але й рівневого підходу. Використовуючи концепцію рівневого підходу В. І. Єрмоловича, який наголошує на когнітивній та психолінгвістичній природі перекладу, можна виділити три рівні механізмів діяльності перекладу: 1) загальнопсихологічні механізми – сприйняття, пам'яті, осмислення; 2) специфічні в межах діяльності механізми – регуляція діяльності, увага, вірогідність прогнозування, синтез власного відтворення інформації; 3) специфічні механізми діяльності перекладу – перекодування зовнішніх кодів мови у внутрішні коди мовлення, механізми перемикання, компресії, декомпресії [2, с. 46].

Якщо узагальнити наявні підходи щодо етапів процесу письмового перекладу, то можна виділити, вслід за Л. М. Черноватим, наступні три етапи: аналіз тексту оригіналу (ТО), створення тексту перекладу (ТП) і його редагування [18, с. 126]. Слід зауважити, що практично всі етапи супроводжуються використанням словника. На першому етапі, який можна позначити як впізнання та первинне осмислення слів і загальної структури тексту, до словника звертаються з метою загального інформаційно-смислового орієнтування в тексті. На другому етапі відбувається більш глибоке занурення у зміст тексту та відтворення смислової та стилістичної інформації оригіналу. На фінальному етапі здійснюється контрольне саморедагування, де також можливе використання словників для уточнювальних завершальних цілей.

Для визначення якості письмового перекладу існує декілька критеріїв. Але слід зауважити, що принципово невірно використовувати однакові критерії для оцінки якості перекладу, наприклад, високохудожнього літературного твору та патентного свідоцтва. Якщо для перекладу художнього твору одним з найважливіших критеріїв якості перекладу є лінгвокраїнознавча компетенція, яка передбачає знання не тільки рідної культури, а й культури того народу, на мову якого потрібно перевести, то для перекладу технічного тексту найголовнішими критеріями є змістова еквівалентність та адекватність мовного оформлення тексту перекладу на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях [16, с. 237]. Еквівалентність похідного та перекладеного тексту передбачає термінологічна правильність останнього, іншими словами, точність [8, с. 128]. Дана умова передбачає точну відповідність змісту оригінального і перекладеного тексту. Другою умовою, яка визначає якість письмового перекладу, є адекватність мовного оформлення тексту, тобто прозорість [8, с. 28]. Цей критерій передбачає, що перекладений текст повинен сприйматися не як переклад, а як текст, створений з дотриманням всіх норм і правил правопису мову, на яку перекладає студент, зі знанням лексики, граматики, фонетики, синтаксису цієї мови. Безумовно, вищеозначені критерії визначення якості письмового перекладу обумовлюють наявність відповідних цим критеріям перекладацьких компетенцій студентів, до яких відносимо також технологічну компетенцію (специфічні знання, володіння основними перекладацькими стратегіями та прийомами), спеціальну компетенцію (знання предмету, володіння понятійно-термінологічним апаратом даної предметної галузі), компенсаторну компетенцію (вміння користуватися словниками, базами даних та іншими джерелами додаткової інформації) [6, с. 56].

Виходячи з того, що в основі перекладацької діяльності в професійній сфері лежить мовна й комунікативна компетенції, а також беручи до уваги, що володіння іноземною мовою студентами технічних університетів є недосконалим, навчання перекладу слід здійснювати одночасно з формуванням мовних навичок і розвитком умінь в основних видах мовленнєвої діяльності. Отже, навчання письмового перекладу доцільно поєднується з навчанням інформативному читанню та письму. При цьому можна сказати, що одночасне викладання мови та навчання перекладу набуває більш раціональний характер, якщо воно реалізується на кореляційній основі [3, с. 123]. Тому навчання перекладу, на відміну від навчання іншим практичним аспектам мови, доцільно починати на другому етапі навчання, коли студенти опанувати значним обсягом знань лексики, фразеології, граматики й стилістики.

В ході практичного навчання перекладу викладачеві слід демонструвати вдалі та невдалі переклади, щоб сформувати свідоме ставлення студентів до позитивних і негативних зразків перекладу та впевненість в адекватності власного пере-

кладу, який має поєднуватися з належною самокритичністю та здатністю до обґрунтованої критичної оцінки зразків перекладених текстів.

Висновки та перспективи дослідження. У висновку слід зазначити, що в умовах немовного вищого навчального закладу формування навичок і розвиток умінь письмового перекладу потрібно проводити спільно з навчанням мовної, мовленнєвої та лінгвокраїнознавчої компетенцій. Крім того, студенти немовного вищого навчального закладу повинні розуміти, що переклад є засобом, оволодіння яким, поряд з іншими комунікативними компетентностями, дозволить більш ефективно вирішувати професійні завдання, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці, дозволить отримати доступ до нових інформаційних ресурсів та розширить кваліфікаційні можливості. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні стратегій навчання письмового перекладу студентів інженерного профілю в технічному університеті та впровадженню цих стратегій у навчальний процес.

Література:

1. Гудкова Н. М. Особливості трансформації метафори при перекладі англомовного наукового тексту на українську мову. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологічна».* Острог : Вид-во НаУОА, 2014. Вип. 45, квітень. С. 224–226.

2. Ермолович В. И. Проблемы изучения психологических аспектов перевода. Тетради переводчика : научно-теоретический сборник. М. : МГЛУ, 1999. Вып. 24. С. 45–62.

3. Зайченко А. А. Сопреподавание языка и перевода будущим переводчикам в сфере профессиональной коммуникации. *Обучение иностранным языкам и культурам : Дискуссионные и нерешенные вопросы –Лемпертовские чтения – VIII. Материалы Международного научно-методического симпозиума*. Пятигорск : Издательство: Пятигорский государственный лингвистический университет, 2006. С. 120–124.

4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2002. 564 с.

5. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир, 2007. № 32. С. 104–108.

6. Комиссаров В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу. М. : Рема, 1997. 112 с.

7. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

8. Куимова М. В., Кобзева Н. А. К вопросу обучения переводу иноязычных текстов в неязыковом вузе. *Молодой ученый*. Чита : Молодой ученый, 2011. № 3. Т.2. С. 127–130.

9. Максименко Л. О. Втілення сучасних підходів у процес формування у філологів-перекладачів компетентності у письмовому перекладі наукових текстів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 58. С. 93–101.

10. Пасічник Т. Д. Методика навчання майбутніх філологів писемного двостороннього перекладу комерційних листів : дис. … к. пед. н. Київ, 2011. 300 с.

11. Поворознюк Р. В. Медичний переклад як засіб популяризації біомедичних знань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: серія «Філологія».* Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 34. Т. 2. С. 74–76.

12. Поворознюк Р. В. Теоретичні засади аналізу письмових та усних перекладів медичних текстів. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту: серія «Лінгвістика».* Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2013. Т. 20. С. 275–281.

13. Ребрій О. В. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Європейський Союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації : навч. пос. для студентів вищих закладів освіти. Вінниця : Нова книга, 2009. 240 с.

14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

15. Смірнова Т. Переклад текстів транспортної галузі: проблеми та перспективи. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* Київ : Нац. авіац. ун-т., 2015. № 31. С. 80–90.

16. Фабрична Я. Г. Критерії оцінювання якості письмових перекладів текстів з методики навчання іноземних мов. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ : Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. Київ, 2014. Випуск 29. С. 237–243.

17. Циленко Л. П. Методика организации лингво-профессиональной подготовки современного инженера в процессе изучения курса «Технический перевод» : дис… к. пед. н. Тамбов, 2001. 234 с.

18. Черноватий Л. М. Навчання письмового перекладу: навички та уміння етапу аналізу тексту оригіналу і вправи для їх формування. *Філологічні трактати*. Суми, Харків, 2012. Т. 4. № 1. С. 126–131.

19. Montalt V. Medical translation and interpreting. Handbook of translation studies. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2011. Vol. 2. P. 79–83.

Отримано: 13 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: natali.korotka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-246-249

Коротка Н. В. Формування мотивації навчальної діяльності в процесі вивчення англійської мови при навчанні аспірантів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 246–249.

УДК: 378.147:811.111

Коротка Наталія Володимирівна,
доцент кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням
Держаний університет інфраструктури та технологій

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРИ НАВЧАННІ АСПІРАНТІВ

Стаття посвячена вивченню етапів формування мотивації навчальної діяльності у процесі вивчення іноземної мови при навчанні аспірантів, розглянуті роботи, присвячені мотивації навчальної діяльності. У цій роботі під мотивацією розуміється система спонукальних імпульсів, що направляють навчальну діяльність, у разі позитивної установки викладача, на більш глибоке вивчення іноземних мов, їх вдосконалення і прагнення розвивати потреби пізнання іншомовної мовної діяльності. У статті сформульовані етапи формування мотивації навчальної діяльності, які повинні лягти в основу організації процесу навчання іноземних мов в методичній системі, що практикується в навчанні аспірантів.

Ключові слова: *освіта, іноземні мови, методика викладання, навчальна діяльність, мотивація, індивідуалізація, принцип, викладач, студент, аспірант.*

Nataly V. Korotka,
docent of Kyiv State University of Infrastructure and Technologies

MOTIVATION IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH WHEN TEACHING POST – GRADUATE STUDENTS

The article is devoted to the study of the stages of formation of motivation of educational activity in the process of learning a foreign language in the training of post graduate students. Rapid development of different forms of teaching foreign languages, changes in social and cultural life involves changing demands of our society for the whole education and particularly learning foreign languages. Since some students do not have physical need of using foreign languages as a means of communication, one of the most important factors which stimulate the process of communication in a foreign language is motivation in leaning foreign languages. In our paper motivation is referred to as a system of motives which leads the learning process to thorough knowledge of foreign languages with the positive aim of teachers. We have formulate the specific methodical principle underlying in the organization of teaching foreign languages to post graduates students. It was considered different ways of forming a positive sustainable motivation of graduate students' educational activity. The formation of such motivation should not use one way, but all the ways in a certain system, in complex, because one of them, without others, cannot play a decisive role in the formation of post graduate students motivation.

Key words: *education, foreign languages, methods of language teaching, studies, motivation, individualization, principle, teacher, student, post graduate student.*

Необхідність формування в учнів високорозвинених внутрішніх мотивів навчальної діяльності обумовлена ідеями особистісно-орієнтованої педагогіки. Зміна пріоритетів у сфері соціальних цінностей на сучасному етапі розвитку нашого суспільства сприяла розробці нової парадигми освіти, що передбачає створення умов для прояву суб'єктності учня.

Проблема мотивації навчальної діяльності відноситься до найважливіших напрямів наукових досліджень, що викликала підвищений інтерес з боку філософів, психологів, соціологів, педагогів (Б. Г. Анан'єв, П. К. Анохін, Н. А. Бернштейн, Р. Р. Бірбіх, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, А. Н. Арсен Мірзоян-Зимній). У більшості праць мотивація інтерпретується і досліджується в складі людської діяльності як найважливіший компонент її структури; розглядаються механізми виникнення мотивів та їх роль у здійсненні різних видів діяльності.

Проблема формування мотивації навчальної діяльності вирішувалася в теорії і практиці за комплексом напрямків: як психологічна категорія (В. Р. Асєєв, В. К. Вилюнас, В. І. Ковальов, А. Н. Леонт'єв, В. С. Мерлін, С. Я. Рубінштейн, Б. А. Сосновський); як чинник, що визначає ефективність навчальної діяльності (Ю. М. Орлов, Т. З. Савочкіна); в ряді робіт виявлялися психолого-педагогічні основи формування мотивації школярів (К. І. Божович, Ю. М. Кулюткин, А. К. Маркова, Н.Р. Морозова, Л. С. Славіна, Р. С. Сухобська); досліджувалися потреба в знанні, інтерес до навчання (О. С. Гребенюк, М. А. Данилов, В. С. Ільїн, В. М. Матюхіна, Г. І. Щукіна); визначалася структура і динаміка навчальної мотивації (І. А. Васил'єв, Р. Р. Бірбіх, Н. І. Мєшков, Л. Б. Юшкова); обґрунтовувалися педагогічні підходи до розвитку мотиваційної сфери учнів (Ю. К. Бабанський, М. М. Скаткін, І. Я. Лернер, П. І. Підкасистий).

У цілому ряді досліджень висвітлені різні питання становлення навчальної мотивації студентів (В. М. Аксьонова, А. Н. Букіна, Ю. В. Варданян, А. А. Вербицький, Т. А. Кольцова, І. Б. Коротяєва, Н. І. Мєшков, Ю. К. Чернова).

У методиці викладання іноземної мови досить гостро стоять такі питання, як: допомога дитині перебороти мовний бар'єр, а також розвиток інтересу та любов до вивчення іноземної мови. Тому дуже важливо зацікавити аспірантів вивченням іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення, знайти необхідну мотивацію та пояснити значущість володіння іноземною мовою як основним засобом міжкультурного спілкування.

Саме мотивація виступає провідним психологічним чинником успішного оволодіння іноземною мовою. Навчальна мотивація учнів, на думку А. Маркова, залежить від наявності в них інтересу до навчального процесу [10, с. 36]. Головним у розвитку інтересу до вивчення іноземної мови є втримання початкової мотивації і всілякої її підтримки. Цього можна

досягти двома способами. По-перше, бачити успіхи і не помічати невдачі. Бо невдача часто призводе до розчарування, а розчарування – до браку мотивації, що, в свою чергу, веде до прямої відмови зробити ще одну спробу.

Успіх веде до перемоги, перемога – до мотивації, а мотивація – до бажання перемогти й нових успіхів. Другий спосіб полягає в «навчанні граючись» або «граючись навчати» [3, с. 225]. Ще Ж, Руссо стверджував, що «гра є одним із найхарактерніших виявів дитячої природи, що має велике значення у формуванні особистості людини» [Цит. за: 3, с. 226]. Гра у навчальному процесі покликана створювати мотивацію, збуджувати інтерес, розвивати комунікативні навички. Під час гри аспіранти позасвідомо засвоюють і закріплюють досить багато матеріалу.

Результати досліджень методистів і психологів засвідчують, що використання дидактичної гри активізує навчально-пізнавальну діяльність, умотивовує навчальну діяльність, сприяє розвитку творчого мислення [6, с. 90].

Для розвитку індивідуальної мотивації в навчанні іноземної мови необхідно дотримуватись двох основних умов. Перша умова полягає в новизні діяльності. Потрібно використовувати нові навчально-методичні комплекси з абсолютно новими типами завдань, з якими аспіранти не працювали раніше. Іншою умовою є наявність можливості для прояву самостійної роботи, що здатна викликати різні внутрішні переживання, таким чином сприяючи розвитку позитивної мотивації в навчальному процесі. Також позитивна мотивація підвищується за допомогою змагання. Тому важливо проводити різноманітні конкурси й змагання відповідно до теми уроку.

Важливим є розвиток мотивації колективних досягнень, що розвивається за допомогою включення аспірантів в парну та групову роботи. Результат колективної діяльності напряму залежить від готовності кожного учня включити власні зусилля задля досягнення загальної колективної мети [12, с. 205].

Вивчення іноземної мови досить тісно пов'язане з культурою народу, оскільки поняття культура та мова є нероздільними. Навчальна програма вищого навчального закладу передбачає ознайомлення аспірантів з основними національними звичаями, традиціями та реаліями країн, мова яких вивчається. Для формування країнознавчої мотивації потрібно допомагати аспірантів займатися листування, обмінами листівками, фотографіями з іншими учнями англомовних країн. Найголовніше у процесі вивчення іноземної мови пам'ятати, що на уроці іноземної мови, учні повинні почуватися, як в іншій країні.

Особливу увагу варто звернути на оформлення кабінету іноземної мови. Окрім звичайної необхідної наочності, необхідно, щоб присутня була символіка та прапор країни, картинки з визначними місцями, портрети відомих письменників та науковців. Тобто, усі реалії країн, мову яких вивчають аспіранти, необхідно повинні бути присутніми для стимулювання інтересу до традицій та культури, мови. На рівень активності аспірантів позитивно впливає емоційність навчально-виховного процесу та створення самої доброзичливої атмосфери в процесі навчання [14, с. 37]. Вивчення іноземної мови за допомогою пісень, римівок, віршів, а також використання вербальних та невербальних опор призводить не тільки до підтримки початкової мотивації, а також до розвитку інтересу вивчення іноземної мови, що є надважливо.

Урок іноземної мови обов'язково повинен бути оснащений наочними предметами, адже домінуючим ще залишається образне мислення. Тому будь-яке методично виправдане й дидактично доцільне використання предметного унаочнення є ефективним засобом впливу на пам'ять, а також процес усвідомлення значення цієї одиниці. Визначальною умовою привернення уваги аспірантів до вивчення іноземної мови є широке використання яскравих ілюстрацій, що здатні бути цілком адекватними завданням й цілям навчання іноземної мови. Багато уваги на уроках іноземної мови потрібно приділяти використанню яскравого та цікавого наочного матеріалу, що здатний підвищувати ритм заняття, інтерес, тобто безпосередньо впливати на мотивацію навчання.

Аналіз наявної літератури показав, що на сьогодні немає єдиної думки або однозначного вирішення цієї проблеми, а саме, що ж таке мотивація загалом і мотивація навчальної діяльності зокрема. Пошук шляхів вирішення питання про мотивацію навчання можливий у плані психологічних досліджень цього напрямку, де розглядаються психологічні основи мотивації.

За словами І. О. Зимньої, «мотив – це те, що пояснює характер цієї мовної дії, тоді як комунікативний намір висловлює те, яку комунікативну мету переслідує мовець, плануючи ту чи іншу форму впливу на слухача» [2, с. 55].

Згідно до психологічних досліджень мотивації та інтересу при навчанні іноземної мови зусилля викладача повинні бути спрямовані на розвиток внутрішньої мотивації спірантів, яка виходить з самої діяльності і володіє найбільшою спонукальною силою. Внутрішня мотивація визначає ставлення аспірантів до предмету і забезпечує просування в оволодінні іноземною мовою. Якщо аспіранта спонукає займатися сама діяльність, коли йому подобається говорити, читати, сприймати іноземну мову на слух, дізнаватися нове, тоді можна сказати, що у нього є інтерес до предмету «іноземна мова» і забезпечені умови для досягнення певних успіхів.

І. В. Соловйова, розглядаючи проблему підвищення навчальної мотивації до вивчення іноземної мови, наводить модель навчальної мотивації Золтана Дернея, компонентами якої є наступні:

1) інтегративність (позитивне сприйняття досліджуваної іноземної мови і культури, прагнення вивчаючих мову інтегрувати себе в культуру мови і стати схожими на носіїв мови);

2) інструментальність (прагматична вигода, яку учні сподіваються витягти в результаті засвоєння іноземної мови);

3) значимість спільноти носіїв мови, що вивчається (прагнення учня стати частиною референтної групи шляхом придбання якості, яка відрізняє її володіння англійською мовою);

4) ставлення до носіїв мови, що вивчається (прагнення до безпосереднього контакту з ними);

5) культурний інтерес (сприйняття продуктів культури, пов'язаних з іноземною мовою та її носіями і переданих засобами масової інформації);

6) лінгвістична впевненість (переконання, що цілі, поставлені при вивченні іноземної мови, посильні і досяжні);

7) оточення (вплив батьків, сім'ї, друзів, зокрема, їх відносини до іноземної мови, що вивчається, та її носіїв) [15].

Таким чином, посилюючи кожен компонент окремо і всю систему в цілому, можна підвищити і результативність процесу вивчення іноземної мови.

Багато викладачів і дослідників пропонують свої ефективні способи підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови. Так, О. В. Наумова [13] пропонує наступні способи: 1) створення спеціально розробленої системи вправ, ви-

конуючи які учні відчували б результат своєї діяльності; 2) залучення емоційної сфери у процес навчання; 3) педагогічний вплив викладача, зокрема наявність стимулів і підкріплень; 4) використання на заняттях аудіовізуальних засобів; 5) використання особистісної індивідуалізації. Крім того, підвищення мотивації йде через: 1) залучення учнів у самостійну роботу на уроці; 2) проблемність завдань і ситуацій; 3) контроль знань умінь і навичок; 4) країнознавчий матеріал; 5) доброзичливе ставлення. Використання на заняттях сучасних педагогічних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних (соціальні мережі, блоги, вікі тощо.), має великий вплив на формування позитивної мотивації до вивчення іноземної мови.

Отже, при навчанні аспірантів необхідно враховувати, що формування стійкого рівня мотивації вимагає від викладача врахування особистого досвіду студентів, інтересів та схильностей, емоцій і почуттів, статусу в колективі. «Підвищуючи мотивацію до вивченню іноземної мови, ми підвищуємо і рівень її засвоєння і як додатковий позитивний ефект отримуємо підвищення успішності з цього предмету і суб'єктивну задоволеність» [3, с. 224].

З вищесказаного ми бачимо, що в даний час є достатня кількість досліджень в психології та методиці викладання іноземних мов, що дозволяють використовувати їх в подальших пошуках вирішення проблеми і здійснити ціннісний підхід у розгляді шляхів і методів формування позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності.

У прагненні підвищити мотивацію до вивчення свого предмета, «точкою опори» для викладача іноземної мови в аспірантурі має стати, на наш погляд, розуміння того, що в силу своїх вікових особливостей (старше 20 років) аспіранти орієнтовані не стільки на процес, скільки на результат [4, с. 9]. Виходячи з цього, на першому ж занятті необхідно пояснити практичну значимість вивчення іноземної мови для написання і захисту дисертації, а також подальшої наукової діяльності. Завдання викладача – донести інформацію про те, що в нормативних документах з підготовки дисертаційного дослідження прописані вимоги до обов'язкового використання іноземних джерел з їх включенням до списку літератури, очної та/або заочної участі у зарубіжних конференціях, яка передбачає вміння написати не тільки текст іноземною мовою, але й вести ділове листування з видавництвами. Мотивуючим моментом може стати можливість підвищення відсотка оригінальності дисертації за рахунок включення в текст дисертації своїх перекладних матеріалів, адже цей матеріал являє новизну не лише завдяки новій дослідницькій інформації, але й як продукт самостійного осмислення і формулювання.

Для підтримки лінгвопізнавальної мотивації дуже важлива тісна тристороння співпраця «аспірант – викладач іноземної мови – науковий керівник». Ми поділяємо думку Н. К. Іванової в тому, що науковий керівник може і повинен брати активну участь у підборі наукової літератури для читання та реферування, по можливості бути присутніми на вступному та кандидатському іспиті з іноземної мови, на навчальних аспірантських конференціях іноземною мовою, що буде сприяти, в першу чергу, «підтриманню в аспіранта внутрішніх мотивів для формування стійкого інтересу до процесу вивчення іноземної мови» [4, с. 9].

Для аспіранта, який освоює іноземну мову, вкрай важливо знати, для чого вона йому знадобиться, тому що цей процес займає чимало часу, вимагає наполегливості, ретельності і великих зусиль. Однією з проблем є те, що прагнення вивчити мову може поступово зникнути, тому завдання викладача – підтримувати високий рівень залученості під час всього курсу. Аспіранти повинні бути зацікавлені у засвоєнні іноземної мови не тільки через бажання завершити свій навчальний процес з добрим балом за підсумковою атестацією. Важливо усвідомлювати значимість даної дисципліни для побудови подальшої професійної діяльності.

Звідси можна зробити висновок, що мотивація – один з найважливіших, ключових факторів, здатних значно вплинути на бажання засвоювати нові дисципліни студентами будь-кого віку. Особливо це стосується навчання у сфері іноземних мов. Саме завдяки вірно сформованій мотивації навчальна діяльність для аспірантів набуває динамічності, учні свідомо підходять до завдань, поставлених перед ними викладачем, і самі направляють самостійні та групові заняття до мети – повноцінного засвоєння предмета [7, с. 108]. Створення короткострокових і довгострокових особистих цілей має основоположне значення при роботі з аспірантами. Вони часто прагнуть до реалізації конкретного проекту, пов'язаного з інноваціями, подальшого отриманню ступеня і зацікавлені в продовженні кар'єри. Нові знання збагачують не тільки інтелект, але й кругозір аспірантів, що істотно впливає на наступні досягнення.

Розглянемо основні фактори, що впливають на формування мотивації аспіранта ВНЗ в рамках засвоєння предмета «Іноземна мова».

1. Досягнення мети дослідження. Це завдання можна віднести до першорядного у вивченні іноземної мови. Можливість досліджувати зарубіжні джерела інформації, а також наукові роботи колег з інших країн сприяє найбільш великому розкриттю теми основного дослідження аспіранта і допомагає сформувати більш точну точку зору.

2. Представлення результатів дослідження, значущих в міжнародному науковому товаристві. Удосконалення знань з іноземної мови дозволяє аспірантам публікувати свої наукові роботи у зарубіжних виданнях, що вважається на нинішній момент важливою частиною успішної наукової діяльності. Крім того, деякі вітчизняні ВНЗ організовують студентські науково-практичні конференції іноземною мовою, в яких так само беруть участь і аспіранти, що є дуже цінним досвідом [17, с. 146].

3. Розвиток комунікативної компетенції. Високий рівень володіння іноземною мовою дозволяє аспірантам брати безпосередню участь у міжнародних конгресах та конференціях, вести полеміку з іноземними авторами за темою дослідження.

Таким чином аспіранти отримують можливість не тільки своєчасно отримувати та аналізувати результати сучасних наукових досліджень, спілкуватися з колегами та іншими авторитетними зарубіжними вченими, а й ділитися своїми досягненнями. Однією з цілей вивчення дисципліни «Іноземна мова» в аспірантурі вищого навчального закладу є спілкування у науковому та професійному середовищі. Таке спілкування має бути грамотним та відображати повний спектр отриманих аспірантом знань. По мірі вирішення завдань того чи іншого етапу навчання іноземної мови досягається ще одна мета – подолання психологічного бар'єру, що заважає комунікації [11, с. 530]. Крім того, вивчення іноземної мови вимагає врахування особистих інтересів аспірантів в тій області досліджень, яку вони обрали основною для себе [8, с. 48]. Ці фактори істотно впливають на професійне зростання.

4. Кар'єрний ріст. Навчання іноземної мови вдосконалює навички мовної комунікації, що дозволяє підвищити свою конкурентоспроможність і на вітчизняному, і на зарубіжному ринках праці. Високий рівень володіння іноземною мовою так само є істотним фактором при виборі зарубіжними роботодавцями претендентів на вакантні посади.

5. Роль педагога. На ефективність методики викладання багато в чому впливає як компетенція і досвід викладача, так і його особистість. Успішним навчання аспірантів можна назвати, якщо викладач поєднує в собі, крім знань з предмету, майстерність артиста і оратора, гарне почуття гумору, дар переконання і харизму. Обов'язковими слід назвати навички психолінгвістики та лінгводидактики.

6. Цифрові технології. Важливо відзначити, що в якості ще одного мотиваційного фактора при вивченні аспірантами іноземної мови є використання сучасних технологій. З їх допомогою можливо провести такі види самостійної роботи як складання глосарію або потренуватися в аудіюванні. Працювати над глосарієм (тобто, скласти свій словник термінів, стійких виразів і регулярно вживаних слів) можна в Google-документах, які дозволяють підключити до складання всю навчальну групу. Така групова самостійна робота ефективна і в цілях збільшення кількості міжособистісного спілкування аспірантів іноземною мовою.

Завдяки сучасним цифровим технологіям викладач здатний контролювати процес самостійного навчання аспірантів і виконання ними завдань віддалено, що збільшує щільність надходження нових знань і економить час для роботи в аудиторії [1, с. 185]. За допомогою технологій викладач може проводити контрольні роботи, використовуючи персонально складені опитувальники, тести або творчі роботи. Актуальність подібного підходу очевидна через високу завантаженість аспірантів науковою роботою та професійною діяльністю [5, с. 135].

У результаті зробимо висновок, що описані мотиваційні механізми сприяють не тільки мотивації аспірантів при освоєнні дисципліни «Іноземна мова», а й при правильній практичній реалізації здатні підвищити якість освітнього процесу на третьому щаблі вищої освіти в Україні.

Література:

1. Григорьева Э. К., Григорьева Н. К., Никонова Ю. И. Организация самостоятельной работы аспирантов по изучению иностранных языков с применением цифровых технологий. *Казанский вестник молодых ученых.* 2018. Т. 2. № 5 (8). С. 184–186.

2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1978.

3. Зосюк К. В. Дидактична гра на уроках англійської мови як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2013. №4 (44). С. 224–229.

4. Иванова Н. К. О совершенствовании языковой подготовки аспирантов: из опыта изучения мотивации. *Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение*. 2008. № 3. С. 7–13.

5. Капустина Д.М., Коротаева И.Э. Использование компьютерных технологий при обучении иностранному языку в авиационном вузе. *Научно-методический семинар кафедр Факультета иностранных языков*. 2016. № 6. С. 130–140.

6. Качалов Н. А. О повышении мотивации обучения иноязычному речевому общению на начальном этапе языкового пед. ВУЗа. *Мотивационные аспекты профессионально-ориентированного обучения иностранному языку в ВУЗе. Межвузовский сб. науч. тр.* М., 2007. С. 46–52.

7. Кубачева К.И. Мотивация как фактор влияния на успешное обучение иностранным языкам аспирантов медицинских вузов. *Вестник северо-западного государственного медицинского университета им. И. И. Мечникова*. 2017. Т. 9. № 1. С. 107–109.

8. Ласковец М. А. Актуальные проблемы обучения аспирантов иностранному языку в неязыковом вузе. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 4. URL: https://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=13998

9. Литвиненко І. П. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. К.: Просвіта, 2002. 316 с.

10. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособ. [для учителя]. М. : Просвещение, 1983. 95 с.

11. Михеев А. И. Особенности обучения иностранному языку в неязыковом техническом ВУЗе. *Культура поведения в парадигме педагогики ненасилия*. 2006. С. 529–532.

12. Назарчук А. А., Желіхівська Т. М. Формування мотивації та інтересу до вивчення англійської мови на початковому етапі. *Педагогічний дискурс*. Випуск 11. 2012. С. 202–206.

13. Наумова О. В. Формирование мотивации учебной деятельности при изучении иностранного языка в процессе обучения аспирантов. *ЛИНГВИСТИКА И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ*. Т. 1. 2009. С. 44–60.

14. Роман С. В., Коломінова О. О. Психологічні умови навчання іноземної мови у початковій школі. *Іноземні мови*. 2002. № 1. С. 35–38.

15. Соловьева И. В. Учебная мотивация и практика преподавания английского языка в неязыковом ВУЗе. *Современные научные исследования и инновации.* Июнь, 2012. URL: http://web.snauka.ru/issues/2012/06/15610.

16. Степанов Д. А. Использование мотивационных стратегий при обучении иностранному языку в неязыковом ВУЗе. URL: http://www.nop-dipo.ru/ru/node/358.

17. Яновская Г. С. Конференция как научно-практический этап подготовки к сдаче кандидатского минимума по английскому языку. *Недели науки-2017 Факультета ИЯ МАИ-НИУ.* 2017. С. 142–148.

Отримано: 9 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: mariastupenko@gmail.com

o.dunayevska@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-250-253

Ступенко М. Ю., Дунаєвська О. В. Функціональний аспект лексичного корпусу "Rogue Lawyer" (на матеріалі книги Дж. Ґрішема «Адвокат негідників»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 250–253.

УДК: 811.111' 42

Ступенко Марія Юріївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Дунаєвська Ольга Валеріївна,
кандидат філологічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИЧНОГО КОРПУСУ "ROGUE LAWYER" (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ ДЖ. ҐРІШЕМА «АДВОКАТ НЕГІДНИКІВ»)

Робота висвітлює особливості функціонального навантаження елементів лексичного корпусу, що використовуються на позначення професійної діяльності юриста у творі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників». Корпус лексичних одиниць отримує контентову інтерпретацію і фрагментується на контент-категорії. Останні слугують підґрунтям формування згущень лексичних одиниць, чотирьох функціонально-семантичних полів (ФСП): ФСП «Юрист», ФСП «Клієнт», ФСП «Судовий процес» та ФСП «Інструменти». Кожне функціонально-семантичне поле вміщує окремі мікроФСП. У дослідженні встановлено, що мікроФСП «Дії юриста» накладається на мікроФСП «Дії клієнта», що підтверджує функцію професійної діяльності юриста, як таку, яка цілком і повністю збігається з діями клієнта під час судового процесу.

Ключові слова*: (мікро) функціонально-семантичне поле,лексична одиниця, контент-аналіз, професійна діяльність юриста.*

Mariia Yu. Stupenko,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Olha V. Dunaievska,
PhD in Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

FUNCTIONAL ASPECT OF LEXIS' CORPUS "ROGUE LAWYER" (BASED ON THE BOOK BY JOHN GRISHAM "ROGUE LAWYER")

The paper addresses the analysis of the lexis used for verbalization of lawyer's professional activity described by John Grisham in his work "Rogue Lawyer." The words used for lawyer's professional activity are approached as uniform corpus of nominative units. The paper focuses on the corpus content and the research of functional peculiarities of its nominative units is offered. The approach to classification of the lexical corpus used by the author for description of lawyer's professional activity is based on content-analysis procedure. The latter presupposes the fracturing of lexical corpus into specific categories differentiated according to part of speech they belong to. The researched corpus of lexical units contains nominal, verbal, and adjectival / adverbial / participial categories. The obtained data point at their definite mode to explicate the semantic characteristics and the functional potential of each lexical unit analysed. As the result it was determined that the distribution of the units within the corpus of lexis adheres to the principle of functional-semantic field and their smaller fragments – micro functional-semantic fields. Thus, it is inspected that the corpus of lexis used by John Grisham in his book "Rogue Lawyer" splits into four functional-semantic fields: "Lawyer," "Client," "Trial," and "Tools," which involve the smaller components − micro functional-semantic fields.

Key words*: (micro) functional-semantic field, content-analysis, lexical unit, professional activity of a lawyer.*

Сучасне суспільство, як конгломерат різних культур, підходів до діяльності та поглядів на життя, відкриває необмежені можливості ведення досліджень комунікації. Професійна комунікація не залишається осторонь сучасних тенденції та викликів, що стоять перед фахівцями різних галузей. Оскільки дискурс, котрий твориться згідно норм права і є формою передачі змісту в праві [Павленко 2015, с. 7–8] чітко регламентований, то він, обмежується певними процедурними вимогами. Теза автора книги «Rogue Lawyer»: "*Sometimes you have to fight dirty to get clean*" пояснює особливості професії юриста у веденні захисту в кримінальних справах, що може призвести до засудження невинного і «*часом ти змушений грати у брудні ігри з метою виправдання клієнта*». Останнє є основною тезою твору обраного для аналізу, озвучує деякі із сучасних викликів, які стоять перед фахівцями з будь-якої галузі права, тим самим ілюструє актуальність даного дослідження.

Особливості юридичного дискурсу привертають увагу низки дослідників, зокрема типологічні характеристики формування суджень описані у роботах А. Є. Конверського, Г. І. Манова, Д. Мейера; поняттям аргументації займаються вчені В. В. Мельник, А. Пріор, В. А. Новицький; серед досліджень комунікації в рамках судового дискурсу знаходяться праці Т. В. Дубровської та О. В. Красовської. Слід вказати на відсутність робіт функціонального та семантичного напрямків на матеріалі англійської мови, які б розкрили проблематику добору лексичних одиниць у вербалізації тієї чи іншої ситуації з професійної діяльності юриста. Таким чином, **метою** роботи є встановлення функціонального потенціалу набору лексичних одиниць, що використовуються у книзі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників». До **завдань** роботи належить: 1) формування корпусу одиниць на позначення головних учасників професійної діяльності юриста; 2) встановлення контент-категорій лексичних одиниць, що позначають професійну діяльність юриста; 3) розподіл корпусу лексичних одиниць на позначення адвокатської діяльності у творі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників» за польовим принципом. Дана робота покликана об'єднати елементи лексичного, функціонального та контент-аналізів в рамках семасіологічної парадигми.

Для встановлення корпусу одиниць роботи Дж. Ґрішема необхідним є застосування методу контент-аналізу [6, с. 10–13], що дає можливість зафіксувати наявність певних базових контент-категорій [1, с. 72], котрі являють собою згущення номінативних одиниць однакової частиномовної приналежності і використовуються як одиниці для позначення головних учасників професійної діяльності юриста:

Іменникова контент-категорія

Секція 1. Опис юриста.

defendant (1, с. 3,13,135); *defender* (1, с. 5); *lawyer* (1, с. 5, 12, 13, 74, 83, 216, 220); *lawyers* (1, с. 5, 6, 9, 12, 223); *burden of proof* (1, с. 5);

attorney (1, с. 7); *defense* (1, с.12, 203); *co-counsel* (1, с. 12); *State Bar Association* (1, с.13, 247); *protector* (1, с.13); *briefs* (1, с. 106); *execution* (1, с.15, 47, 74);

Секція 2. Опис клієнта.

prisoners (1, с.7); *client* (1, с.11, 12); *assault* (1, с. 120); *courtroom liar* (1, с. 9, 18,180);

Секція 3. Опис судового процесу та інших його учасників.

courtroom (1, с. 3,8,11,14, 81, 86, 199); *trial* (1, с. 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 145, 17,189); *prosecutor* (1, с. 3, 9, 10, 11,13, 118, 157, 166, 181, 221); *state police* (1, с. 3, 4); *justice* (1, с. 5, 6, 14, 15,166); *jail* (1, с. 6, 8, 9, 14, 20, 68, 210, 217); *police* (1, с. 6, 217, 217); *courthouse* (1, с. 6, 7, 18); *murders* (1, с. 8, 9); *witnesses* (1, с. 8, 9, 15, 17, 181); *victims* (1, с. 8, 117); *prosecution* (1, с. 8, 9, 176, 181); *jailhouse* (1, с. 9); *prison* (1, с. 9, 97); *testimony* (1, с.9, 10, 11, 15, 17, 18, 39); *cops* (1, с. 8, 118, 121, 159, 182, 189, 213, 221, 247); *court* (1, с.11); *witness* (1, с. 11, 38, 171, 172,181); *motions* (1, с.12, 106, 135); *State Bar Association* (1, с.13, 247); *conviction* (1, с.13, 14, 74); *law* (1, с.13); *bailiff* (1, с. 14); *His Honor* (1, с. 14, 15); *appeal* (1, с. 14); case (1, с. 15); *Appellate Court* (1, с.17, 66); *cross-examination* (1, с. 17, 52, 172, 181,183); *petition* (1, с. 88); *supreme court* (1, с. 88); *charges* (1, с. 106); *assault* (1, с.120); *arrest warrant* (1, с. 217); *damages* (1, с.136); *constitution* (1, с. 128); *bail* (1, с. 210); *lawyer-client meetings* (1, с. 216); *execution room* (1, с. 78).

Прикметникова / прислівникова при /
дієприслівникова контент-категорія

Секція 1. Характеризація юриста:

street (lawyer) (1, с. 1); *first-class* (defense) (1, с. 3); *local* (lawyer) (1, с. 4); *younger* (lawyers) (1, с. 5); *older* (lawyers) (1, с. 5); *criminal* (defense) (1, с. 7); *vigorous* (defender) (1, с.12); *defense* (lawyer) (1, с.17, 86); *corrupt* (prosecution) (1, с. 65);

Секція 2. Характеризація клієнта:

guilty (1, с. 2, 3, 4, 5, 14, 15, 38, 182, 212); *twisted* (murderer) (1, с. 5);

courtroom (liar) (1, с. 9, 18,180); *capital* (murder) (1, с.11, 17); *innocent* (1, с.12, 68, 172); *convicted* (1, с. 2, 3, 14, 37, 39); *sentenced* (1, с. 2, 73); *executed* (1, с. 2); *charged* (1, с. 3); *arrested* (1, с. 3, 4, 5); *prosecuted* (1, с. 8);

Секція 3. Характеризація судового процесу (перед- та пост судового етапів) та його учасників:

fair (trial) (1, с. 5); *pretrial* (motion) (1, с. 6); *physical* (evidence) (1, с. 8); *physical* (proof) (1, с. 8); *regional* (jail) (1, с. 9); *county* (jail) (1, с. 9,12); *criminal* (trial) (1, с. 10, 182); *credible* (witness) (1, с. 11); *lying* (cops) (1, с.12); *criminal* (justice) (1, с. 37); *guilty verdict* (1, с. 47); *unconstitutional* (1, с. 106); *civil* (case) (1, с. 158); *police* (incompetence) (1, с. 120); *criminal* (litigation) (1, с. 135); *criminal* (immunity) (1, с.137);

criminal (prosecution) (1, с. 137); *criminal* (case) (1, с. 158); *criminal* (defendants) (1, с. 212); *nice*, *simple*, *wide-eyed*, *so anxious to believe the lies* (jurors).

Дієслівна контент-категорія

Секція 1. Дії юриста.

to protect (1, с. 3); *to defend* (1, с. 5, 97); *to fight for the rights* (1, с. 3);

Секція 2. Дії клієнта.

To hire (1, с. 219);

Секція 3. Дії суду та інших учасників судового процесу.

to put to death (1, с. 8); to string up (1, с. 5); to trump up the charges (1, с. 3); *to fabricate the evidence* (1, с. 3); *to fabricated testimony* (1, с. 8, 11); *to convict* (1, с. 11); *to offer* (1, с. 15); *to vote* (1, с. 15); *to demand* (1, с.15); *to affirm* (1, с. 74); *to dismiss* (1, с. 106, 122); *to charge with* (1, с. 157); *to arrest* (1, с. 123).

Отже, корпус номінативних одиниць на позначення професійної діяльності юриста налічує дієслівну, іменникову та прикметникову / прислівникову / дієприслівникову контент-категорії. Кожна контент-категорія вміщує секції відповідно до того, вербалізацію яких учасників професійної діяльності юриста вони здійснюють. Таким чином, професійна діяльність юриста з твору Дж. Ґрішема «Адвокат негідників» передбачає наявність вербалізацій юриста, клієнта та інших учасників досудового, судового та пост судового етапів.

Отриманий за допомогою контент-аналізу посекторовий розподіл дозволяє припустити, що розподіл лексичних одиниць має чітку організацію. Дане припущення робить можливим перехід до наступного етапу дослідження, а саме − мапування лексичних одиниць на позначення професійної діяльності юриста за польовим принципом [4, с. 55–68]. Польова організація, як спосіб об'єднання лексичних одиниць на основі їх спільної ознаки чи функції [5, с. 57], дає змогу закріпити за ядром найчастіше застосовувані лексичні одиниці для вербалізації тих чи інших компонентів професійної діяльності юриста і класифікувати інші лексичні одиниці на основі частоти їх вживання як навколоядерні компоненти поля або його периферію [2]. Семантичний аспект польової структури виявляється у співвіднесенні елементів поля з певним спільним значенням, у даному випадку це можуть бути: позначення 1) юриста (фрагментовані на мікрополя: позначення дій, характеризацій тощо); 2) клієнта (фрагментовані на мікрополя: позначення дій, характеризацій тощо); 3) судового процесу (фрагментовані на мікрополя: позначення характеризацій, учасників, тощо). Такий розподіл номінативних одиниць всередині лексико-семантичних полів вказує на присутність у них ще одного аспекту, а саме – функціонального, оскільки всі елемента поля «демонструють предметну подібність» [3], тобто дана структура є функціонально-семантичним утворенням, організована за ядерно-периферійним принципом, тобто може бути описана як функціонально-семантичне поле. На основі

зазначених вище контент-категорій можна встановити наступні функціонально-семантичні поля (ФСП) корпусу номінативних одиниць на позначення професійної діяльності юриста у творі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників»:

1) ФСП «ЮРИСТ»:

МікроФСП «Номінації юриста». До ядра мікроФСП належить лексична одиниця *lawyer* (10 вживань); до навколоядерної зони − *defendant* (3 вживання); до ближньої периферії – *defense* (2 вживання); до дальньої периферії − *protector* (1 вживання) та *co-counsel* (1 вживання);

МікроФСП «Дії юриста». Ядро мікроФСП представлене лексемою *to defend* (2 вживання), а периферія – лексемами *to demand, to offer, to protect, to fight for the rights* (по 1 вживанню);

МікроФСП «Характеризації юриста». Ядро вміщує лексему *defense* (2 вживання), а на периферії знаходяться лексеми: *first-class*, *local*, *street*, *younger, older, criminal* (по 1 вживанню).

Отже, ФСП «Юрист» налічує три фрагментарні ланки, мікроФСП «Номінації юриста», мікроФСП «Дії юриста» та мікроФСП «Характеризації юриста». Описана структура не є громіздкою і об'єднує 19 % від усього корпусу лексичних одиниць використаних Дж. Ґрішемом на позначення професійної діяльності юриста.

2) ФСП «КЛІЄНТ»:

МікроФСП «Номінації клієнта». До ядра мікроФСП належать лексеми: *client* та *murders* (2 вживання), до периферії – *innocence* та *prisoners* (по 1 вживанню);

МікроФСП «Дії клієнта» характеризується відсутністю ядерно-периферійного розміщення лексичного матеріалу, оскільки вміщує лише одну лексичну одиницю *to hire*. Даний факт яскраво демонструє те, що професійна діяльність юриста розпочинається від моменту його найму клієнтом, а надалі всі дії, пов'язані з судовим процесом опосередковано здійснюються юристом від імені клієнта.

МікроФСП «Характеризації клієнта». До ядра належить номінативна одиниця *arrested* (3 вживання), до ближньої периферії − *sentenced* (2 вживання), до периферії – *guilty, twisted, innocent, convicted, executed, charged, prosecuted* (по 1 вживанню).

Описане ФСП «КЛІЄНТ» є фрагментованим за своєю структурою, тобто вміщує три окремі мікроФСП «Номінації клієнта», «Дії клієнта» та «Характеризації клієнта» та становить 14 % від усього корпусу лексичних одиниць, які використовуються при описі професійної діяльності юриста.

3) ФСП «СУДОВИЙ ПРОЦЕС»:

МікроФСП «Номінації учасників судового процесу». Ядро вміщує лексичні одиниці *jury* (*juror/jurors*) (25 вживань), навколоядерна зона охоплює номінативні одиницю *judge* (22 вживання), до ближньої периферії відносяться лексичні одиниці: *prosecutor / prosecution* (14 вживань) та *cops* (10 вживань), до середньої периферії можна віднести номінативні одиниці: *witness* (5 вживань) та *police* / *statepolice* (5 вживань), на дальні периферії розміщені лексичні одиниці *victims* та *His Honor* (по 2 вживання) та *co-counsel* і *bailiff* (по 1 вживанню).

МікроФСП «Характеризації учасників судового процесу». Ядро поля містить лексичну одиницю fair (2 вживання), а периферія представлена лексичними одиницями *physical*, *regional*, *credible*, *lying*, *corrupt*, *unconstitutional*, *civil*, *nice, simple, wide-eyed, anxious to believe the lies* (по 1 вживанню).

МікроФСП «Дії учасників судового процесу». Ядро поля представлене номінативною одиницею *to fabricate* (3 вживання), у навколо ядерній зоні розміщена номінація *to dismiss* (2 вживання), а периферія налічує по одному вживанню лексичних одиниць *to trump up the charges*, *to string up, to convict*, *to vote*, *to affirm*, *to charge with, to arrest*.

Необхідно зазначити, що унікальною рисою описаного вище ФСП є наявність мікроФСП «Характеризації учасників судового процесу», де практично відсутнє розмежування між ядром та периферією. Лексичні одиниці, що розташовані в межах ФСП «Характеризації учасників судового процесу» становлять 35 % всього корпусу номінативних одиниць на позначення діяльності юриста в творі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників». Характеристикою даного ФСП є те, що воно об'єднує лексичні одиниці, залучення для позначення всіх учасників судового процесу, окрім вже, тих номінацій, що були проаналізовані попередньо в межах ФСП «Юрист» та ФСП «Клієнт».

4) ФСП «ІНСТРУМЕНТИ»:

МікроФСП «Інструменти юриста». Ядро поля включає номінативні одиниці *State Bar Association*, *Appellate Court* та *physical evidence* / *proof* (по 2 вживання), до периферії належать лексичині одиниці *lawyer-client meetings*, *civil case, briefs, petition, appeal* (по 1 вживанню). Характеристиками даного мікроФСП є його практична однорідність структури, оскільки межа між ядром і периферією є мало відчутною та його злиття з мікроФСП «Інструменти клієнта», згідно зазначеного вище, юрист є найманим працівником і діє виключно від імені клієнта, а отже його мікроФСП «Дії юриста» є фактично мікроФСП «Дії клієнта» під час судового процесу, тобто в рамках професійної діяльності юриста.

МікроФСП «Інструменти інших учасників»: ядро містить лексичні одиниці *trial* (12 вживань), на ближній периферії розміщені лексичні одиниці *jail* (8 вживань), *testimony* та *courtroom* (7 вживань), а дальня периферія охоплює лексеми *cross-examination* та *justice* (по 5 вживань), *execution*, *courthouse* та *conviction* (по 3 вживання), *bail*, *arrest warrant*, *damages, constitution*, *charges*, *supreme court*, *case*, *prison*, *jailhouse* (по 1 вживанню).

Отже, ФСП «ІНСТРУМЕНТИ» розділене на мікроФСП «Інструменти юриста», де останнє безпосередньо втілює й мікроФСП «Інструменти клієнта» та «Інструменти інших учасників» і об'єднує 31% корпусу лексичних одиниць на позначення професійної діяльності юриста у творі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників».

Професійна діяльність юриста у творі Дж. Ґрішема «Адвокат негідників» об'єктивована за допомогою корпусу лексичних одиниць, який налічує дієслівну, іменникову, прикметникову / прислівникову / дієприслівникову контент-категорії. Останні, є підставою для об'єднання у семантичні поля за функціональним навантаженням їх компонентів. Найбільш громіздким є ФСП «СУДОВИЙ ПРОЦЕС», яке охоплює 35% усього корпусу лексичних одиниць, в той час як ФСП «ІНСТРУМЕНТИ» займає 31% корпусу, ФСП «ЮРИСТ» − 19%, а ФСП «КЛІЄНТ» − 14%. Встановлені функціонально-семантичні поля демонструють розподіл лексичних одиниць, що використовуються для позначення професійної діяльності юриста на такі, які позначають юриста, клієнта, інших учасників судового процесу та їх інструменти. **Дане дослідження може слугу-**

вати платформою для подальшого проведення лінгвокогнітивного та когнітивного-семантичного аналізу адвокатської діяльності на матеріалі твору Дж. Ґрішема, результати якого в подальшому можуть становити ґрунтовний внесок у доповнення спеціалізованих глосаріїв з дисципліни іноземна мова за професійним спрямуванням для спеціалізації «086-01 Право».

Література:

1. Дунаєвська О. В. Лінгвокультурні та лінгвокогнітивні особливості номінативного простору ХРЕЩЕННЯ ДИТИНИ в англомовній картині світу : Дис. … канд. філол. Наук: 10.02.04. Львів, 2015. 281с.
2. Нижегородцева-Кириченко Л. А. Лексико-семантическое поле «Интеллектуальная деятельность»: опыт концептуального анализа (на материале существительных современного английского языка): Дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Нижегородцева-Кириченко Лариса Алексеевна. К., 2000. 357 с.
3. Павленко Ж. О. Юридичний дискурс в контексті діалектичного підходу до юридичної аргументації: особливості і функції. Логіка і право: матеріали VII регіон. наук.-практ. конф., 15 травня 2015 р. Харків, 2015. С. 7–13. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9520/1/Pavlenko.pdf (16 січня 2020).
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Полевые структуры в системе языка. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1989. 198 с.
5. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. М.: Наука, 1974. С. 88–98.
6. Holsti O. R. Content analysis for the Social Science and Humanities. London, 1969. 256 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Grisham J. Rogue Lawyer. London: Hodder & Stoughton Ltd., 2016. 371 p.

Отримано: 12 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: ochepil@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-254-256

Чепіль О. Я. Фактор ситуативного контексту трансакційної моделі у практиці міжкультурної бізнес-комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 254–256.

УДК: 811'111'26

Чепіль Оксана Яківна,
кандидат психологічних наук, доцент англійської мови та літератури
Національний університет "Острозька академія", м. Острог

ФАКТОР СИТУАТИВНОГО КОНТЕКСТУ ТРАНСАКЦІЙНОЇ МОДЕЛІ У ПРАКТИЦІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ

У статті представлено багатовимірність ключового поняття міжкультурної бізнес-комунікації як складного соціо-культурного феномена, проблематика його дослідження знаходиться у міждисциплінарній площині, зокрема таких наук як лінгвістика, соціологія, комунікативістика, мовна комунікація, філософія, етнологія, культурологія, антропологія тощо.

Об'єктом дослідження є – ситуативний контекст (СК). У сучасному бізнес-середовищі він є вагомим чинником впливу та виміром ефективності успішної бізнес інтеракції.

Аналіз чинника ситуативного контексту (СК) у практиці МКБК є найбільш врахованим у трансакційній моделі комунікації.

Приклади, які були проаналізовані у статті ґрунтуються на працях Едварда Холла та Ерін Меєр. Розкрите значення низькоконтекстних та висококонтекстних культур, що визначають культурний вимір СК.

У підсумках зазначено, що існуючі проблеми міжкультурної комунікації – спричинені не суто лінгвістичним аспектом, чи фактом використанням інших семіотичних систем, а саме ситуативним контекстом, зокрема його культурним виміром.

Ключові слова*: міжкультурна бізнес-комунікація, трансакційна модель комунікації, ситуативний контекст (СК), низькоконтекстні та висококонтекстні культури.*

Oksana Ya. Chepil,
PhD in Psychology, Associate Professor, the National University of Ostroh Academy

SITUATIONAL CONTEXT OF THE TRANSACTIONAL MODEL IN MODERN INTERCULTURAL BUSINESS COMMUNICATION

The article highlights the complexity of the nature of intercultural business communication as a multidimensional sociocultural phenomenon. In many ways, the field of intercultural communication is the subject of study of an array of disciplines ranging from linguistics, sociology, language communication, philosophy, ethnology, anthropology etc. In particular, this paper deals with the notion of situational context (SC) as a chief element of the communication process. It is defined as the circumstances at which communication act takes place. There are four dimensions of SC: physical, social, chronological and cultural. Each of the following dimensions has been thoroughly examined, with a strong emphasis on the cultural component. Moreover, the object of the study has been analyzed within the transactional model of communication, thoroughly examined by the American scholars T. Gamble and M. Gamble.

The model comprises the following elements of communication: the addresser, messages, channels (medium), obstacles, situational context, the addressee.

Reflecting on the importance of SC in the modern intercultural business communication it is worth noting its significance as the criteria of the effectiveness of business interaction. The examples introduced in this paper are based on the works of Edward Hall and Erin Mayer which demonstrate the role of low-context and high-context cultures determining the cultural dimension of the situational context. According to the results, the problems of intercultural business communication are not caused by the linguistic aspect. They are to occur due to the ignorance or misperception of the situational context, in particular its cultural dimension. Since cultural patterns of behavior and belief impact our perceptions, cognitions, and actions.

Key words*: intercultural business communication, transactional model of communication, situational context, low-context and high-context cultures.*

Постановка проблеми. Питання дослідження усіх аспектів сучасної міжкультурної бізнес-комунікації (МКБК) є особливо актуальним з огляду на глобальні революційні зміни стратегій ведення бізнес-комунікації, нового формату корпоративної культури, здійснення міжнародних бізнес-операцій. Цілком закономірно розглядаємо ці зміни як такі, що пов'язані з глобалізацією, динамічністю усіх процесів, тотальною діджиталізацією усіх сфер людської діяльності, впливу штучного інтелекту (алгоритмів), активному використанню нових каналів та медіумів сучасної бізнес-комунікації.

Стрімкі зміни, що відбуваються в сучасній гуманітарній науці сприяють зміні підходів та методології у проведенні досліджень. Георгій Почепцов слушно наголошує на появі двох нових факторів – "об'єктивність та міждисциплінарність, на яких сьогодні стоїть нова гуманітарна наука" [4, с. 240].

Враховуючи багатовимірність ключового поняття міжкультурної бізнес-комунікації як складного соціокультурного феномена, проблематика його дослідження знаходиться також у міждисциплінарній площині, зокрема таких наук як лінгвістика, теорія мовної комунікації, соціологія, комунікативістика, філософія, етнологія, культурологія, антропологія тощо.

Розглядаючи складну природу та структуру людської комунікації загалом, та МКБК зокрема, особливу увагу потрібно звернути на її важливий компонент – ситуативний контекст (СК). У сучасному бізнес-середовищі він є вагомим чинником впливу та виміром ефективності успішної бізнес інтеракції.

Врахування СК та його характерних особливостей є необхідною умовою у здійсненні процесів кодування та декодування повідомлення, а також правильному вибору каналів та медіумів МКБК.

Мета статті – здійснити спробу окреслити основні виміри ситуативного контексту трансакційної моделі комунікації, розкрити особливості його впливу у сучасних процесах міжкультурної бізнес-комунікації.

Обрана тема дослідження тісно пов'язана із навчальними планами Національного університету «Острозька академія», зокрема із робочою програмою дисципліни «Business Communication», а також необхідністю комплексної реалізації одного із наукових напрямків дослідження факультету РГМ з напрямку « Когнітивні аспекти міжкультурної комунікації». Була здійснена апробація дослідження під час проведення дискусії у форматі "крулого столу" студентами-магістрами НаУОА на тему: *" Insights Into the Current Context of the Transformed Business Communication: Vectors of Change".*

Огляд останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки дослідження аспектів міжкультурної комунікації здійснені у різних галузевих напрямках сучасного мовознавства, основ теорії мовної комунікації, антропології, культурології, соціології, філософії, літературознавства, дидактики тощо. Цей багатоаспектний феномен було досліджено у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Е. Холла, Е. Мейер, Х. Баузінгера, Ю. Габермаса, Ф. Бацевича, П. М. Донець, О. Леонтович, Т. Б. Фрік, О. Яшенкової та ін.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження актів міжкультурної бізнес-комунікації базується на методі моделювання діяльності, який можна тлумачити як складання певних абстрактних схем (моделей). За визначенням О. Яшенкової, модель комунікації – " схема, що відтворює основні елементи та функціональні характеристики комунікативних процесів" [7, с. 40].

Спроба осягнути цей складний процес соціальної взаємодії сягає античних часів, коли з'явилася перша проста лінійна модель комунікації у працях "батька" риторики – Арістотеля. У сучасних дослідженнях представлена значна кількість моделей комунікації, що спричинено різними підходами у вивченні цього складного і динамічного явища. Із бачення головних елементів комунікативного акту, видів зв'язку, характеру взаємодії учасників комунікативного процесу розрізняють лінійну, інтеракційну та трансакційну моделі комунікації.

Аналіз чинника ситуативного контексту (СК) у практиці МКБК є найбільш врахованим у трансакційній моделі комунікації, яка грунтовно досліджена у працях американських науковців Тері Гембла та Майкла Гембла. В даній моделі розглянуто такі основні елементи комунікації: відправник, повідомлення, канали (медіуми), перешкоди, ситуативний контекст.

Як зазначає українська дослідниця О. Яшенкова, "комунікація у трансакційній моделі є представлена як коловий процес, в якому обидва комуніканти несуть відповідальність за передавання та отримання інформації" [7, с. 43]. Передавання повідомлення здійснюється за допомогою одного або декількох каналів (медіумів). Успішність учасників комунікативного процесу визначають складові ситуативного контексту. Ймовірність виникнення перешкод у процесі взаємодії комунікантів – є також фактором успішності передавання і отримування інформації. В рамках дослідження МКБК, такі перешкоди можуть бути спричинені ігноруванням СК.

Отже, трансакційна модель, на противагу лінійній та інтеракційній моделі, які є за своєю природою дискретними явищами, виступає динамічною та всеохоплюючою системою взаємодії учасників комунікативного акту. Формування змісту повідомлення та способу його передачі у цій моделі залежить від досвіду соціальних взаємодій комунікантів. О. Яшенкова слушно вказує на те, що трансакційні моделі наголошують на соціально-сторичній природі спілкування [7, с. 43].

Оскільки предметом дослідження є ситуативний контекст трансакційної моделі МКБК, доцільно більш детально розкрити його визначення та особливості основних вимірів.

Ситуативний контекст – обставини, за яких відбувається комунікація [7, с. 48]. За класифікацією О.Яшенкової, СК характеризують чотири виміри: *фізичний, соціальний, хронологічний та культурний* [7, с. 48–49].

*Фізичний вим*ір має відношення до місця, де відбувається комунікація, включаючи проксемічні аспекти (правил використання простору). МКДК може відбуватися в офісі, конференц-залі, транспорті, вдома (у віддаленому режимі), соціальних мережах, телестудії, громадських закладах харчування тощо, що відобразиться на контенті, формі викладу та атмосфері комунікації.

Використання просторового-часового параметру є особливо важливим у МКБК, який зумовлений соціальними, національно-етнічними, віковими ознаками, статтю комунікантів, характером стосунків тощо. Так, наприклад, ще у 1950-х роках американський антрополог Едвард Холл, досліджуючи особистісний простір людини та ввівши у використання термін "проксеміка", визначає норми використання простору для північноамериканської культури, які були класифіковані чотирма просторовими зонами [8, с. 118–124]:

1. Інтимна відстань від 15 до 50 см використовується у спілкуванні близьких людей (наприклад, подружжя)
2. Персональна відстань від 46 до 120 см – відстань, що використовується у спілкуванні зі знайомими людьми.
3. Соціальна відстань від 120 до 400 см – саме такі відстані рекомендовані під час ділової бесіди, офіційних прийомів.
4. Публічна відстань від 400 до 750 см і більше – відстань, що використовується під час презентацій, промов перед різною аудиторією.

У виборі дистанції МКДК визначальним є також врахування соціального, хронологічного та культурного вимірів СК.

Соціальний вимір визначає характер стосунків комунікантів, які зумовлені законами і нормами соціуму, їх статусними та соціальними ролями, віковими, гендерними особливостями прояву вербальної та невербальної поведінки, тривалістю ділових стосунків тощо.

Хронологічний вимір визначає вплив часу на здійснення процесу комунікації. Так, ефективність комунікації може залежати від того, в яку пору доби відбувається взаємодія (вранці чи після обіду), в кінці чи на початку робочого тижня, наприкінці чи початку нового фінансового року тощо.

Культурний вимір визначається національно-етнічними, культурними та субкультурними особливостями комунікантів (расовим, етнічним походженням), незнання яких ускладнює порозуміння [7, с. 48–49].

На думку сучасної американської дослідниці Ерін Меєр, "cultural patterns of behaviour and belief frequently impact our perceptions (what we see), cognitions (what we think), and actions (what we do)" [10, с. 14].

Кожна культура має свій власний набір правил та конвенцій спілкування. Американський лінгвіст Е.Холл вперше науково обгрунтував поняття *низькоконтекстних та висококонтекстних* культур, коли працював в американських резерваціях у 30-х роках минулого століття [10, с. 41].

Комунікація низькоконтекстної культури – є чіткою, простою, точною, характеризується експліцитністю висловлювання, повторами, якщо необхідне роз'яснення, що сприяє правильному розумінню повідомлення, а також прямотою, відсутністю недомовленості, відкритим вираженням невдоволення. [9, с. 107–113].

Комунікація висококонтекстної культури – має імпліцитний характер, звернена до діалогу, характеризується відсутністю відкритого висловлювання, наявністю великої кількості пауз, стриманістю емоцій, врахуваннням невербального параметру повідомлення – значимість зовнішнього вигляду, невербальної поведінки, статусу, ієрархічного спрямування [9, с. 107–113].

Неврахування культурного виміру СК створює перешкоди при здійсненні декодування повідомлення. Нажаль, велика кількість сучасних менеджерів, які здійснюють міжнародну економічну діяльність, не завжди усвідомлюють важливість цього виміру. Особливо, коли йдеться про використання усного та зорового каналів комунікації та їх типових медіумів, наприклад: телефонна розмова, відеоконференція, голосова пошта, презентація, обговорення тощо.

На думку Едварда Холла, проблеми міжкультурної комунікації – спричинені не лінгвістичним аспектом, чи фактом використання інших семіотичних систем, а саме ситуативним контекстом, зокрема його культурним виміром. Вчений розробив окрему шкалу зростання від низько-контекстних до високо- контекстних культур, з точки зору комунікації [10, с. 39]. Зі спостережень науковця, не лише мова, але й врахування фактору історичної ідентичності вказують на розташування різних країн на цій шкалі. До прикладу, діаметрально протилежне розташування на цій шкалі таких країн як США та Японії, перша – приклад найбільш низькоконтекстної культури, друга – найбільш висококонтекстної культури, є аргументом на цю користь.

Як відомо, висококонтекстна культура характеризується довгою історією та традиціями своєї нації. Острівна країна Японія – з її однорідним населенням і спільною більше ніж тисячолітньою історією, де дуже важливими є особисті зв'язки, ієрархія, стосунки, які встановлюються із покоління в покоління, створюючи у такий спосіб спільний контекст своєї спільноти. І, навпаки, США, країни з власною історією у декілька століть, яка була сформована завдяки великим міграційним потокам із різних країн світу, людей різного походження, володіння різними мовами, в результаті має дуже низький спільний контекст [10, с. 40].

Професорка всесвітньовідомої бізнес-школи INSEAD, Ерін Мейер, у своїй праці " The Culture Map", [10] наводить багато корисних прикладів та порад зі свого досвіду роботи на різних континентах під час перебування у різному міжкультурному просторі.

"Travel to India on business and you'll soon learn that the half-shake, half-nod is not a sign of disagreement, uncertainty, or lack of support as it would be in most other cultures. Instead it suggests interest, enthusiasm, or sometimes respectful listening. Over email or telephone, you may interact daily with your Indian counterparts from your office in Hellerup, Denmark, or Bogota, Columbia, without ever seeing environment they live and work in. So when you are on videoconference with one of your top Indian managers, you may interpret this half-shake, half-nod as meaning that he is not in full agreement with your idea. You redouble your efforts to convince, but the more you talk the more he (seemingly) indicates with his head that he is not on board. You get off the call puzzled, frustrated, and perhaps angry" [10, с. 11].

У ситуації, коли відбувається зміна каналу комунікації з усного на зоровий, використання, наприклад, таких медіумів як відеочат або відеоконференція, дають змогу спостерігати невербальну поведінку співрозмовника, що може призвести до хибного декодування змісту повідомлення. Тобто, з наведеного прикладу слідує, якщо співрозмовник американець, представник низькоконтекстноі культури, не є обізнаним у використанні таких невербальних засобів представниками висококонтекстноі культури Індії, це може призвести до непорозуміння усіх учасників комунікації.

В контексті дослідження СК, важливо також усвідомлювати вагомий чинник впливу інформаційного простору. Масштабні та прискорені зміни, що відбуваються в інформаційному просторі, водночас призводять не лише до суспільних змін, але й змін у діловій міжкультурній комунікації. « Кожне нове покоління буде віддалятися все сильніше від стандартів культури минулих десятиріч... Процеси глобалізації є наслідком процесів уніфікації, які прийшли за допомогою сучасних медіа» [4, с. 16–17].

Сучасний німецький філософ і соціолог Ю. Габермас також висловлював схожу думку про те, що культура наближається до ідеї створення «ідеальної комунікативної спільноти», що призведе до появи нових форм комунікативного дискурсу, уніфікації та спрощення міжкультурної комунікативної взаємодії учасників комунікації [5, с. 55–60].

Відтак, продовжуючи думку Ю. Габермаса та Г. Почепцова, очевидним видається факт швидкої трансформації культурного вмісту ситуативного контексту за рахунок домінування глобальної культури над локальною.

Висновки. Таким чином, на прикладі аналізу основних вимірів ситуативного контексту трансакційної моделі комунікації, було розкрито особливості його впливу у сучасних процесах міжкультурної бізнес-комунікації.

Перспективи подальших пошуків у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні співвідношення ситуативного і комунікативного контекстів, а також перевірки гіпотези про те, що трансформації культурного вмісту ситуативного контексту відбуваються за рахунок домінування глобальної культури над локальною.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2004. 344 с.
2. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм: автореф. дисс. на соискание научн. степени док.филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, 2003. 24 с.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. 2-ге вид. доп. К.: Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
4. Почепцов Г. Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. К.: Спадщина, 2012. 464 с.
5. Покляцька К. Міжкультурна комунікація в інформаційному просторі на макро- і мікро рівнях. URL: http://irbis-nbuv.go.ua
6. Фрик Т. Б. Основы теории межкультурной коммуникации: учебное пособие / Томский политехнический университет. Томск: Изд-во Томского политехнического унивеситета, 2013. –100 с.
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : [навчальний посібник]. К.: Видавничий центр «Академія», 2010. 312 с.
8. Hall E. T. The Hidden Dimension. N.Y.: Doubleday, Garden City, 1996. 201 p.
9. Hall E.T., Beyond Culture. N.Y.: Anchor Books. 1989. P. 85–125.
10. Meyer E. The Culture Map: Decoding How People Think, Lead, and Get Things Done Across Cultures. N.Y.: Public Affairs, 2015. 277 p.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: vira_chorniy@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-257-261

Chorniy V. Ya. The problems of raising students awareness (motivation) in the process of foreign languages training. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 257–261.

УДК: 378.141

Vira Ya. Chorniy,
Ph.D in Pedagogics
Associate Professor of Foreign Languages Department for Natural Sciences
The Faculty of Foreign Languages
Lviv National University named after Ivan Franko

THE PROBLEMS OF RAISING STUDENTS AWARENESS (MOTIVATION) IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGES TRAINING

The article highlights the problems of junior university students' motivation to studying foreign languages. These problems are vital and widely discussed by scholars due to implementation of Bologna process. The author offers to understand the motivation as a process that combines individual and situational parameters aiming to transform the subject situation into the relevant motive. The author proves that the leading motive of the students should be awareness of the necessity of foreign language command for the successful professional activity. But students are primarily influenced by the teacher's motivation. Under this framework the levels of the teacher's activity forming is presented together with the framework of the motives study. On the basis of the references survey common classification of the motives is considered as well as techniques that stimulate the process of communication. The examples are taken from foreign and Ukrainian sources on methodology of teaching. These practical examples prove that communication centered training involves all language training skills. The article contains strategies and examples the above strategies. In the conclusion the reasons that determine students' motivation are considered. It is proved that the most effective way of foreign language teaching is an interactive activity of a teacher and a student. Systematic estimation, encouragement and consideration of students' professional interests are key elements in the process.

Key words: *awareness, motivation, stimulus, types of motivation, foreign languages studying, methods of foreign languages teaching, students of non-linguistic specialities.*

Чорній Віра Ярославівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ (МОТИВАЦІЇ) У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті йдеться мова про важливу роль мотивації у вивченні іноземних мов студентами молодших курсів немовних спеціальностей, розглядаються головні види мотивації і стимулів до навчання іноземних мов, а також пов'язані з ними методичні підходи і прийоми. Доводиться необхідність враховувати мотивацію студентів, обумовлену передусім професійним пізнавальним інтересом. Подається розгляд різних видів мотивації, а також її максимальний вплив на підвищення результативності навчання. На практичних прикладах показано, як на основі комунікативно-орієнтованого навчання іноземній мові як «підмові» спеціальності здійснюється взаємозв'язане аспектне навчання із залученням всіх видів мовленнєвої діяльності. В зв'язку з цим обґрунтовується велика ефективність вироблення продуктивних умінь у студентів на відміну від рецептивних умінь і навичок, а також заохочення до вивчення професійної іноземної мови, як запоруки конкурентноздатності на ринку праці.

Ключові слова: *усвідомлення, мотивація, стимул, види мотивації, вивчення професійної іноземної мови, студенти немовних спеціальностей.*

Implementation of the awareness raising or motivational stage at a university requires the correlation of the content of classes in a foreign language, psychology, ethics in terms of focus on the culture of behavior, preparation of students for future professional activities. In addition, it is necessary to form a positive motivation for cognitive activity of students in the process of learning a foreign language since the motive is to inspire the activity and it directs the whole process.

The motivation to study a foreign language at a non-linguistic university has increased significantly as political, social and economic, cultural changes in the country have identified new challenges for professionals, with the prospect of studying abroad, the possibilities of personal communication with colleagues and the reading of special literature issued abroad. Hence, the tendency for contemporary students is the interest in gaining knowledge of a foreign language, since there is an opportunity to study in another country, to work on the Internet, to find the necessary information in foreign sources, to participate in scientific conferences, etc.

Students must clearly understand the need to learn a foreign language, feel the internal need for learning, because "learning without motivation is ineffective" [1, p. 11].

In addition, first-year students need to learn information about professional culture because it determines the effectiveness of their future activities. And for this purpose it is necessary to constantly replenish the vocabulary.

Professionally oriented English currently occupies the leading position in the field of learning foreign languages in connection with integrational processes, which, although slowed down on the background of the complication of the political situation, nevertheless, continue to develop in the new environment. Professional English is widely demanded, but, unfortunately, many students are aware of this fact only at senior courses, when studying the discipline "foreign language" has already finished. Many students have the opportunity to take part in double degree programs, to undergo training in foreign companies. But because of the low level of proficiency in a foreign language, learners are not able to take advantage of this opportunity. Therefore, before starting training it is necessary to investigate the students motives for learning a foreign language. A motive is understood as "a set of external and internal conditions that cause the activity of the subject and determine its direction" [1, p. 162].

Motivation is often defined as the psychological quality that leads a person to goal implementation. In domestic psychology study of motivation has long traditions. Modern ideas about motivation come from the concepts of O. Leontyeva, S. Rubinstein, D. Uznadze [2, 3, 4].

Uznadze distinguishes the concept of motive and purpose. The goal is an advance result that a person represents. The motive is the stimulus for achieving the goal. Rubinstein believes that objects and phenomena of the outside world act not only as objects of knowledge but also as peculiar behavior engines, as winners − certain impulses to action. He admits that the motive replaces one character of behavior to another: less accepted to more accepted – and thus makes it possible to carry out certain activities. Rubinstein considers the problem of how the motives that determine the circumstances change into something stable that characterizes the personality as the basis in motivation.

In pedagogical studies motivation is considered as the most indisputable and studied factor in the success of learning in general and the study of a foreign language in particular. It is the trigger for any activity, whether it is a labor, communication, or cognition. Jacobson defines three types of learning motivation [5]. First, in his opinion, there is a motivation that can be called "negative". Under that type of motivation he understands the student's drive, caused by the perception of certain inconveniences and troubles that may arise if he/she does not learn (accusations from parents, teachers, and fellow students). Such motivation is unlikely to lead to successful results. Secondly, the motivation, which is positive but also related to the motives that are not laid in the educational activity itself. This motivation is in two forms. In one case, it is determined by the recognized personalities of social aspirations, in connection with which learning is considered as a way to realize its purpose in life. A similar instruction in the study, if it is sufficiently developed and occupies a significant place in the student's personality, gives him/her inspiration to overcome difficulties, to reveal patience and diligence. This is the most valuable motivation. However, if in the process of learning this guidance will not be supported by other motivational factors, it will not provide maximum effect. The third form of motivation is determined by the narrow personal motives of the student: the approval of people from his environment, the path to his own well-being, etc. Jacobson states that the process of acquiring knowledge induces itself to study and the student experiences pleasure from the process and the results of cognitive activity, the discovery of a new, the realization of his/her capabilities and abilities [5]. Consequently, the learning motives are in this case with its goals.

There are a number of variables that until now were considered unimportant but, in fact, are involved in the successful study of a foreign language. They relate to the subject and motivation, the desire to learn language, self-confidence, independence, personal variables (the need for achievements, language skills, language strategies). But Gardner and Lambert believe that motivation is a major factor in the implementation of all the variables that influence the process of learning a foreign language. In his view, "language teaching strategies are likely to not work if the individual is not motivated to learn a language" [6]. The problem of motivation is considered by the American scholar on the three sides − from the standpoint of the student, teacher and researcher trying to understand the contribution of each side, in terms of motivation, in the process of learning a foreign language. During the study, he concludes that an important contribution to the motivation process of learning a foreign language is, first of all, the student himself/herself, and secondly – his/her environment, and then − such an important external factor as the teacher. The researcher's contribution to the success of a particular student learning a foreign language is minimal but he is able to understand the link between factors that will help the student and teacher to achieve higher levels of success.

Modern Ukrainian researchers also investigated the problems of students' motivation raise, including in the study of foreign language. For example, Aristova states that the main criteria for motivation forming during foreign languages studying are the presence of cognitive motives and goals, the presence of positive emotions that cause the learning process, the ability and desire to learn, the ability and ability to apply the knowledge gained in practice. Based on a comprehensive consideration of these indicators, the researcher has identified four levels of motivation for learning a foreign language: the level of motivation lack (negative internal motivation of learning, embedded in the educational activities of the subjects of learning); low (negative external motivation of learning that is outside the learning activities of the subjects); medium (positive external motivation for learning that is directly outside the learning activities of the subjects) and high (positive internal motivation for learning, embedded in the learning activities of the subjects) [7].

Shchukin believes that the principle of motivation is based on understanding the motive as encouraging activities related to meeting specific human needs. It is important for the teacher to know the motives underlying students' activities and to be able to maintain a positive motivation for learning at a fairly high level. This can be achieved thanks to the expedient organization of classes, in the process of which the interests of students, their motives of learning (cognitive, professional, etc.) are taken into account as much as possible. It is important to create the students' emotional and positive attitude towards the learning process. And this largely depends on the individual and personal ideas of students, the pedagogical skill and behavior of the teacher in the classroom, the methods and technologies of learning, which he/she uses (collective forms of work, role-playing games, watching videos). An important role is played by intrinsic motivation, when students' activities are directed to study the content of the subject and mastery of this content (cognitive motivation), to use the language for professional purposes (subject and functional motivation), to watch movies, to get acquainted with the sights of culture (entertaining and cultural motivation), the use of language to increase general education (educational motivation), etc.

Consequently, they distinguish external and internal motivations. The internal depends on the internal environment (teacher, training group, circumstances or envirinment). External motivation is proved by the importance of information about the language being taught, its culture and history, the awareness of the importance of language to meet needs. It is important for the teacher to know and understand the needs that students are guided by, and he/she must constantly support the motivation of learning at a high level [8].

According to Galskaya and Geez concept, a linguistic personality is a multilayered set of linguistic abilities, wit, ability to perform speech acts of varying degrees of complexity, actions that identify and characterize the motives and goals that determine a person's development, behavior, and control his or her text producing and, in the end, ultimately determine the hierarchy of understanding and significance in the language of the model world. It means that the process of learning a foreign language should create conditions that provide the student with the opportunity:

• freely display all mental operations and actions;
• use language tools to meet personal needs;
• overcome so-called language barriers and obstacles.

In addition, researchers insist that learning a foreign language should stimulate students' high personal motivation to speak and learn the language. Free use of language is not a complete assimilation of these language means. It does not mean their quantity but their quality that allow a person to successfully communicate [9].

The system of managing the forming of motivational mechanisms for learning a foreign language will not be effective unless the educational process creates favorable pedagogical conditions for students' creative learning activities, self-realization of their personality. According to Grishkova, "The student's realization of his/her creative opportunities and personal development are possible only under the following psychological and pedagogical conditions:

• creating educational pedagogical situations that encourage students to become aware of their image-self and adequate self-esteem;
• the advantage of dialogue over the monologue in the communication of the teacher with the students;
• forming the situations of success and a positive self-concept of the student;
• "technologicalization" of the process of learning a foreign language;
• changing the position of the teacher in relation to the student [10].

Setting objectives. The issue of education quality management in the organization of the educational process in the discipline of "Professional English" requires the obligatory consideration of motivational mechanisms which are powerful factors that stimulate the process of its learning by students.

Presenting the main information. While analyzing different points of view the author tries to understand the main incentive can encourage the student to work fruitfully on mastering a foreign language. This can be a powerful source of motivation and how to make the external motivation grow into a stable internal one. The answer to this is obvious. It is the mechanism proposed by the Bologna Process. It lies in the fact of practical implementation of a foreign language during the study or prospective potential employment and employment not only abroad. Practical implementation of this is in the fact that the intelligent student will first of all undertake the study of a foreign language not only in the audience but also independently learn the material from the language, knowledge of which, probably, will open to him/her new opportunities for future successful life, maximum creative and personal realization. But the teacher should remember that it is not enough to outline to students the practical purpose of using their knowledge. It is also necessary to constantly support the students desire to learn and improve their knowledge.

If motivation is natural for "Foreign language" learning as the discipline in a linguistic university then, as a rule, in non-linguistic higher education institutions, in the absence of a real linguistic environment, artificial motivation is urgently needed. The purpose of the teacher is not only and not so much to get the students acquainted with the subject in the first lesson, how much to interest them, to create conditions for intensifying cognitive activity, to arouse the desire for it. To realize and promote this goal the teacher should use the following tools: a) the organization of information and meetings of both senior and graduate students, which is a benchmark of success in the professional field. This can prove that not only professional knowledge but also a high level of language proficiency have enabled them to achieve their goals; b) creating an environment where knowledge of a foreign language is considered prestigious and students would see real opportunities to increase their level of knowledge; c) activation of students' independent work by engaging them in national and international language conferences with the purpose of understanding that the knowledge of the language gives the opportunity to be aware of the latest developments in science, profession and life in general. A very important role is played by the personality of the teacher, his general and professional culture and pedagogical skills at this stage. It is in this case that he is able to formulate the proper goals and motives of learning, set the tone, show the direction of the educational movement, determine the individual approach of educational activity for each student.

The teacher is the main participant in the learning process. He/she organizes and directs it. In the modern methodology, a student-centered approach has become widespread. Its essence is to maximize the transfer of the learning initiative to the student, which creates partnerships between the teacher and the students during the classes and maximizes the personal potential of students through a special organization of study. But the main role of the teacher is to manage the learning process, master individual learning tasks, etc. The peculiarity of the organizing the process of training in a foreign language is that the learning is not in the mother tongue but in the language being learned, the acquisition of which involves the solution of two problems: mastering the language system and mastering the means of its practical use in various communication situations. Successful decision-making depends essentially on the teacher's professional training and teaching skills.

Teacher professionalism is often also a motivating mechanism for students to learn a foreign language. It requires a high level of knowledge of its discipline, psychological orientation to pedagogical activity, perfect knowledge of pedagogical technologies, the ability to identify and effectively use the abilities and individual characteristics of the student. In addition to the teacher's functions, pedagogical abilities are of great importance for the effectiveness of pedagogical activity. Abilities are the individual characteristics of the teacher, which largely depends on the nature and quality of knowledge, skills, as well as the success of a particular pedagogical activity.

It is necessary to underline the role of the professional and pedagogical qualities of the teacher which help to increase the student's motivation in learning a foreign language, and the availability of which provides optimal opportunities for managing the quality of the educational process. Among them we can distinguish: general and pedagogical erudition, pedagogical thinking, observation, wit and flexibility of thinking, reflection, pedagogical foresight (pedagogical prognosticism).

As it has been mentioned above, the Bologna Process facilitates the emergence of new, additional sources of motivation in learning a foreign language of professional communication. Students have the opportunity to choose the best higher education institutions in Europe and continue their studies in the professional field. Some universities in Ukraine that are aware of the prospects that the Bologna Process opens have switched to teaching general and special subjects in English. This partly solves the problem of further education and employment of students abroad. Lviv National University named after Ivan Franko is among them. In addition, the department of foreign languages offers its students a more advanced study of English through their parallel studies at

the correspondence course department of the specialty "Translation", since the student is unable to study in two full-time specialties at the same time. Thus, in parallel with his main specialty, he/she receives a bachelor's degree in technical translation. It is clear that this requires high organization of the student himself/herself and dedication of time to master the language material independently. But there are enough examples of successful combination of full-time and part-time students.

The content and technology of teaching a foreign language must meet the current interests and meet the needs of the student, that is, to reproduce the environment closest to real life and for this purpose the foreign language teacher should show greater interest in the specialties of students of the faculties they serve, be knowledgeable in major in relevant industries. It is necessary to constantly keep in touch with the professors of special departments to determine the actual issues of the student's profession. Textbooks are of particular importance for the activation of students' independent cognitive activity, tutorials and audiovisual learning aids. Departments of foreign languages are working on the creation of methodological materials and terminological dictionaries in order to activate students' independent work and increase its efficiency.

The educational system prepares the economists for work not only in the near future but also in a fairly distant future. The detailed conditions and nature of these activities are even difficult to predict today. Therefore, the choice and justification of the content of education, including learning a foreign language, should also perform some predictive function. This means that the teacher of each discipline should orient himself/herself and orient the students not only to its narrowly utilitarian role but also to the prospects of effective use of the acquired knowledge, skills and abilities in future activity, the forming of their ability and internal need for constant self-education, self-education and self-improvement throughout the active working life.

The goals of any education can only be successfully achieved through active self-study and student self-education. It (education) is capable of providing constant growth of professional qualification and self-improvement of a specialist, promotes perfection of his style of activity, encourages creative search. Therefore, the task of "higher school" is to educate a specialist who is able to constantly improve his/her professional skills. Therefore, the task of the teacher is not only to transfer certain information to students but, first of all, to teach them the means of independent action to obtain and comprehend new information, its practical application.

In addition, there is a long-standing problem for many foreign language teachers: the desire and the need to give students everything as soon as possible. But all the time, we forget that we teach not linguists but specialists who are only users of the language. Therefore, it is necessary to clearly set the goals and objectives of a particular course and try to fulfill them, selecting everything that is necessary and methodically appropriate. It is necessary to learn to prioritize and to reject the secondary, to teach students to use the acquired knowledge, to form in them the habit of working independently. It is well-known that the learning material is better learned and the skills of cognitive activity are formed more intensively by students during their independent work. The positive results obtained from its implementation become a powerful motivational factor for further deepening and improvement of knowledge, skills and abilities.

Each student in the group is an individual. He/she has his/her own unique structure of abilities, advantages in choosing certain topics, problems, types of activities. For greater efficiency of independent work in practical classes the teacher uses individual tasks, during which he takes into account the level of preparation of each student and actually conducts individual work with him/her. The teacher, taking into account the individual features of the student's development, provides him/her with a successful promotion in mastering his native language. The individual approach creates a peculiar mechanism of cognitive resonance that significantly enhances the student's foreign language learning motives and adds confidence in his or her abilities. At the same time, since learning a foreign language is an aggregate of equivalent processes, every student should be aware that the qualitative result of his/her work on mastering the language is determined primarily by his or her own efforts and aspirations. Together with the teacher, he/she is responsible for the success and quality of the learning process.

The problem of students' motivation to perform independent work with language materials becomes more and more acute each year, especially in the context of reduced classroom time for learning foreign languages in higher technical education institutions. Indeed, today, their curriculum provides only four hours a week for the first year of study, which is clearly insufficient and cannot provide for the achievement of their study objectives.

Conclusions and prospects for further research. The success of achieving a good command of a foreign language is the need to ensure continuous learning process in Professional English in the institutions of higher education. According to the National Program on the discipline "Professional English" to achieve the level of B2 + it is required 270 hours of classroom and 120 hours of individual work of students [11]. But really the situation is the following: that students learn the language during the first and the second year only and the number of classes is 80, individual work – 126. Moreover, after studying the course, there is a two-year break and then those who come to gain Master Degree complain that two years out of the language negates all previous efforts of teachers and students themselves. The phenomenon of language is that it does not forgive oblivion. It is impossible to learn the language and then to forget about it and at the right moment of life to "pull" it from the memory bins and communicate qualitatively. Language requires regular training.

So, the challenge is how, if not to improve, at least maintain a decent level of command of the language. How to help a student who wants and is able to study not lose the level that teachers have shaped over the years? How to maintain the incentive and effort spent to reach this level?

If a teacher is unable to increase the amount of classroom time he or she may be obliged to direct students to effective systematic independent work in the field of language training. At the same time, an interesting motivational mechanism is the work with foreign texts in the specialty in scientific and economic journals and monographs, which is necessary for the fulfillment of certain tasks, coursework, speeches at practical and seminar classes, preparation of a scientific article or report at a scientific conference. The concept of students' individual work can be regarded as a specific type of educational cognitive activity. The student independently, under the action of his/her own motives, evaluates the subject of activity, determines the overall purpose and specific tasks, selects the most appropriate means of solving them to achieve the desired result, exercises the necessary self-control. But it should be noted that this type of activity, as an independent activity, causes a lot of difficulties for students.

Therefore, it seems advisable to plan all the time devoted to learning English in professional communication so that students can maintain this level within two years of completing the compulsory language study, and teachers can control it. In the second,

third and fourth courses of study for those full-time students who intend to pursue graduate and postgraduate studies are advised to introduce a so-called supportive (or correlated) English language course in correspondence. In August and September students aiming to further study English in professional communication will have the opportunity to attend tutorials, where they will receive tutorials from teachers designed for self-study. That requires learning a certain material and mastering new language skills. But the teacher gives the theoretical part and practical advice on self-discipline. During the modular week, in the middle of the semester, students submit completed tests, meet in consultancy regular meeting with the teachers, receive a credit score and receive a new test assignment. During the winter examinations, the procedure is repeated, and so for the next four semesters. So, we are convinced that such a system of combining full-time study with correspondence will be a good motivational element of maintaining students' interest in learning a foreign language, especially for those students who are focused on practically significant results of its use and not only on mastering a certain knowledge.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
2. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. М.: Педагогика. Т. 2. 1983. 320 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М.: Учпедгиз, 1946. 704 с.
4. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования. М.: Наука, 1966. С. 404–407.
5. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации в поведении человека. М.: Просвещение. 1969. 317 с.
6. Gardner R. C. Language Learning Motivation: The Student, the Teacher, and the Researcher. *Texas Papers in Foreign Language Education.* Pp. 2–4.
7. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів: Дис... канд. пед.наук: 13.00.04. К., 2009. URL: http://disser.com.ua/content/350944.html.
8. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика. М.: Филоматис, 2004. С. 161–162.
9. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. М.: Издат. центр "Академия", 2004. С. 151.
10. Гришкова Р. О. Психолого-педагогічні умови особистісно орієнтованого вивчення іноземної мови. *Наук. записки КМА.* Т. 18. К., 2000. С. 35–36.
11. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Колектив авторів: Бакаєва Г. Є., Борисенко О. А., Зуєнок І. І. та ін. К.: Ленвіт. 2005. 119 с.

Bibliography (transliterated):

1. Goncharenko S. U. Ukraïns'kij pedagogichnij slovnik. K.: Libid', 1997. 376 s.
2. Leont'ev A. N. Izbrannye psihologicheskie proizvedenija: V 2 t. M.: Pedagogika. T. 2. 1983. 320 s.
3. Rubinshtejn S. L. Osnovy obwej psihologii. M.: Uchpedgiz, 1946. 704 s.
4. Uznadze D. N. Psihologicheskie issledovanija. M.: Nauka, 1966. S. 404–407.
5. Jakobson P. M. Psihologicheskie problemy motivacii v povedenii cheloveka. M.: Prosvewenie, 1969. 317 s.
6. Gardner R. C. Language Learning Motivation: The Student, the Teacher, and the Researcher. *Texas Papers in Foreign Language Education.* Pp. 2–4.
7. Aristova N. O. Formuvannja motivacії vivchennja inozemnoї movi u studentiv viwih nelingvistichnih navchal'nih zakladiv: Dis... kand. ped. nauk: 13.00.04. K., 2009. URL: http://disser.com.ua/content/3590944.html.
8. Wukin A. N. Obuchenie inostrannym jazykam: Teorija i praktika. M.: Filomatis, 2004. S. 161–162.
9. Gal'skova N. D., Gez N. I. Teorija obuchenija inostrannym jazykam: Lingvodidaktika i metodika. M.: Izdat. centr "Akademija", 2004. S. 151.
10. Grishkova R. O. Psihologo-pedagogichni umovi osobistisno orієntovanogo vivchennja inozemnoї movi. *Nauk. zapiski KMA*. T. 18. K., 2000. S. 35–36.
11. Programa z anglijs'koї movi dlja profesijnogo spilkuvannja. Kolektiv avtoriv: Bakaєva G.Є., Borisenko O.A., Zuєnok I.I. ta in. K.: Lenvit, 2005. 119 s.

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Отримано: 13 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: liudavolkova@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-262-265

Волкова Л. В. Огляд змін курікулуму середньої школи великої Британії з позицій мультикультуралізму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 262–265.

УДК: 378.14

Волкова Людмила Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов,
Університет державної фіскальної служби України

ОГЛЯД ЗМІН КУРІКУЛУМУ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ПОЗИЦІЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Стаття присвячена висвітленню досвіду Великої Британії у втіленні принципів мультикультуралізму в освітній процес. Надано визначення поняття «мультикультуралізм»; проаналізовано поняття «культура» й виявлено зміни, яких воно зазнає у мультикультурному суспільстві. Вивчено й проаналізовано документи департаменту освіти і навичок Міністерства освіти Великої Британії щодо змін змісту курікулуму середньої школи. Нами встановлено, що було запропоновано перегляд усіх начальних програм з метою запровадження всебічного й рівного висвітлення внеску усіх націй у загальноєвропейську та світову скарбницю знань. Було також запропоновано створити систему підготовки вчителів до роботи у мультикультурному навчальному середовищі. Виявлено можливості для розвитку освітньої системи України через запровадження принципів мультикультуралізму. Розглянуто можливі шляхи використання досвіду Великобританії щодо запровадження мультикультурного підходу в освітню систему України.

Ключові слова: *курікулум, мультикультуралізм, толерантність, культура, різноманіття, національні цінності, підготовка вчителів.*

Liudmyla V. Volkova,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor
University of State Fiscal Service of Ukraine

A SURVEY OF CHANGES INTRODUCED INTO SCHOOL CURRICULAR FROM THE POSITION OF MULTICULTURALISM

The article deals with a coverage and analysis of experience of Britain school authorities in implementing the principle of multiculturalism in the curriculum of key 3 and 4 stage of studying. The author begins with an analysis of the term 'multiculturalism', stating that the term is now widely used in scientific works of European researchers, while the term policulturalism that is used in Ukrainian discourse, is only a translation of it. Further on, the article describes the views of European scientists on the notion of 'culture', which, according to them, is a changeable and flexible phenomenon, and can accumulate and absorb phenomena that belong to different cultures. The author's aim in writing this article was to spread the knowledge about how school curricular in the UK and principles of teachers' training have changed in order to disseminate and implement ideas of multiculturalism in school training. These changes include equal and honest representation of diverse scientific ideas and views highlighting the contribution of all nations in the global culture and science. The article also underlines that there are 2 sides in the process of implementing multiculturalism, and one should not exaggerate the idea of European values contrary to local ones. The arcticle emphasizes the necessity of adopting the results of the mentioned research, made in British schools, to the educational environment of Ukraine, including such steps as: implementing the notion of multiculturalism into all the documentation that concerns school education, providing teachers with a proper training and resources, and forming the image of an Ukrainian as a representative of a multi-cultured and multinational nation that is united by common national values.

Key words*: curriculum, multiculturalism, tolerance, culture, diversity, national values, teachers' training.*

Постановка проблеми. Мультикультуралізм – не нова течія у системі освіти європейських країн, хоча його витоки лежать в процесі інтеграції представників різноманітних етносів, які добровільно або примусово емігрували до США протягом минулого століття, й проходили процес адаптації до нових умов життя, адаптації у соціумі й системі освіти та навчання [2, с. 108]. Сьогодні поняття «мультикультуралізм» використовується в науково-педагогічному дискурсі більшості педагогічних розвідок у європейських країнах. Оскільки процес міграції охопив всю Європу, мультикультуралізм визнаний одним із основних підходів до організації начального процесу й підготовки педагогічних кадрів у всіх європейських країнах.

Огляд літератури з питання дослідження. Вивченню цього феномену присвятили свої наукові розвідки такі відомі сучасні закордонні дослідники як Ф. Дервін [7], Л. Розенталь [26], К. Слітер [29], Т. Кляйн [4], Л. Дейвіс [6], К. Флінт [9], Б. Парех [24], Р. Кілі [11], Т. Модуд [19], С. Лухтенберг [17] тощо. Серед українських дослідників, що вивчають питання мультикультуралізму в освіті, необхідно згадати таких провідних вчених як А. Гордієнко [5], Р. Кравець [16], І. Ковалинська [13], А. Колодій [15] тощо. Однак, серед українського наукового дискурсу нами не виявлено наукових робіт із питання запровадження змін курікулуму з метою урахування мультиетнічного складу учнівського колективу та підтримання соціальної когезії суспільства.

Метою статті є вивчення й оприлюднення результатів запровадження змін курікулуму середньої школи на основі принципів мультикультуралізму в освітній системі Великобританії та осмислення можливих шляхів використання досвіду європейських країн у запровадженні змін курікулуму середньої школи в Україні з урахуванням культурного та етнічного різноманіття навчально-педагогічного й учнівського складу.

Нами було поставлено такі цілі:

1. Визначити принципові зміни філософського поняття «культура» в процесі глобалізації, спричинені впливом міграційних процесів;

2. Виявити еволюцію терміну «мультикультуралізм» в сучасних освітніх умовах європейських країн;

3. Виявити та описати зміни курікулуму середньої школи, запропоновані дослідниками Великої Британії задля створення простору різноманіття в освіті;

4. Осмислити можливі шляхи використання досвіду європейських країн у створенні начального курікулуму середньої школи з урахуванням культурно-етнічного різноманіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура як філософський термін, який охоплює різні сторони людського буття, включаючи мистецтво, літературу, образотворче мистецтво, тісно пов'язана із соціальними проявами, такими як спілкування, соціальна презентація, соціальна поведінка й діяльність; самовизначення й само-презентація особистості, що базуються на певних, засвоєних в ранньому віці або у процесі освіти й соціалізації, соціо-культурних зразках. Поняття «культура» розглядається сьогодні як гнучка й здатна до змін структура. Її здатність змінюватися й вбирати в себе нові, недоступні або невідомі раніше культурні зразки стає основною й необхідною характеристикою культури в сучасних умовах глобалізації й міграційних процесів, які впливають на етнічний, расовий, культурний, релігійний склад населення будь-якої європейської країни [25, с. 6]. Шлях від розуміння культури як статичного або застиглого набору певних поведінкових зразків, класичних художніх виявлень, переконань або уявлень про представників власної й інших культур до нового типу культури – відкритого для засвоєння нових культурних і соціальних зразків, був досить довгим і дуже тернистим. Протягом 20-го століття науковці, культурні та релігійні діячі, дослідники й митці намагалися усвідомити зміни, що привнесла нова соціальна реальність. З'явилися роботи науковців, які формулювали принципи культури як феномену, що постійно змінюється й здатний до створення нових культурних та соціальних зразків, які відображають реальні соціально-культурні зміни суспільства [27, с. 28; 10, с. 1019–1021]. Сьогодні деякі вчені [30, с. 2] говорять про можливість створення глобальної культури, щ увібрала в себе усі найкращі зразки культур національних й продовжує еволюціонувати.

Результати досліджень свідчать, що в деяких школах поставлені завдання навчання з точки зору множинності й різноманіття культур все ще не входять у пріоритетні. Зокрема, не враховуються відмінності серед представників білої частини учнівського колективу, а саме учнів ірландського, валлійського та шотландського походження. Також викликає занепокоєння той факт, що представники небілої частини учнівського колективу уникають обговорення питань расової або етнічної приналежності.

Аналіз, проведений робочою групою з вивчення запровадження різноманіття й спільних громадянських цінностей також продемонстрував, що у пропонованих до вивчення дисциплінах Національна програма часто спирається на поняття «бути британцем», що, в свою чергу, асоціюється у більшості людей із поняттями «бути білим» та «бути християнином». Тому було висловлено занепокоєння, що включення такого терміну до національної програми може призвести до формування ще більш суворого, негнучкого, вузького націоналістичного погляду на поняття «бути британцем» сьогодні; на противагу необхідності критичного осмислення цього терміну і формування розуміння спільної громадянськості та спільних цінностей, які поділяються усіма членами суспільства [8, с. 210]. Було також виявлено, що «різноманітність національних, регіональних, релігійних та етнічних ідентичностей у Сполученому Королівстві та потреба в взаємній повазі та розумінні, що вважається ключовою для розуміння Британії, «британства» та принципів та процедур, що лежать в основі британської демократії, не були висвітлені належним чином у програмах для учнів 11-16 років (Key stages 3 and 4)» [11, с. 5–82].

Для підтримання мультикультурного підходу та використання різноманіття у шкільних програмах було запропоновано здійснити наступні кроки:

– застосування сильного лідерства і ефективного управління;
– ефективне планування й керівництво;
– використання власного досвіду учнів;
– використання ідеалів та оптимізму учнів.

Вивчаючи матеріали робочої групи Департаменту освіти та навичок (DfES) з вивчення запровадження різноманіття й спільних громадянських цінностей та програми Міністерства освіти з релігійної освіти [31, с. 12], ми прийшли до наступних висновків:

Поняття «культура» розглядається сьогодні як таке, що постійно змінюється, здатне еволюціонувати та вбирати в себе найрізноманітніші нові культурні зразки. Створюється нова загальноєвропейська культура, яка охоплює прояви усіх культур, що присутні сьогодні на континенті, незалежно від кількості осіб, що представляють ці культури. У європейських країнах дотримуються принципу спільних культурних та соціальних цінностей, який допомагає підтримувати когезію культурно різноманітного суспільства.

У сьогоднішньому європейському науковому дискурсі вживається термін «мультикультуралізм», на противагу терміну «полікультуралізм», який поширений в українському науковому дискурсі. Теоретичний аналіз цих понять виявив, що

обидва терміни описують принципи організації навчання етнічно гетерогенних груп. У багатьох наукових матеріалах, надрукованих в Європі, вживається й термін «культурне різноманіття», який також має безпосереднє відношення до навчання етнічно гетерогенних колективів. Тож, після детального лінгвістичного та методичного аналізу, а також з огляду на значну поширеність терміну «мультикультуралізм» і похідних від нього в наукових розвідках європейських учених, ми вважаємо за можливе використовувати його в українському науковому дискурсі.

Аналіз заявлених матеріалів, зокрема документів Департаменту освіти й звіту робочої групи з перегляду навчальних програм, виявив, що міністерство занепокоєне недостатньою підготовленістю вчителів до роботи у мультикультурному навчальному середовищі, й наголошує на тому, що вчителів необхідно заохочувати застосовувати усі їхні вміння, навички й здатності для використання переваг мультиетнічного навчального колективу [19, с. 138]. Було також наголошено на необхідності перегляду усіх навчальних програм з метою включення в них різноманітних або відмінних наукових точок зору, соціокультурних та художніх знань й вмінь, притаманних різноманітним культурам, та їх активного використання в подальшому у навчальному процесі з метою розширення уявлення учнів про відмінні та різноманітні культури, світи, наукові принципи, соціальні вимоги; що навчить їх жити у мультиетнічному середовищі.

На нашу думку, запровадження принципів мультикультуралізму в освітню систему України необхідно проводити з огляду на мультиетнічний склад населення України; а також з урахуванням постійних міграційних процесів, які додають різноманітності до національного та етнічного складу населення країни. Тому, принципи мультикультурної освіти мають зайняти своє важливе місце серед основних принципів організації освітнього процесу в Україні. Отже, назріла необхідність перегляду усіх навчальних програм школи з урахуванням різноманітних наукових точок зору та внеску усіх націй до загальнонаціональної, європейської та світової скарбниці знань. Зокрема, має бути проведений перегляд навчальних програм не тільки з дисциплін, що безпосередньо пов'язані з викладанням гуманітарних дисциплін (мови, історія, мистецтво, музика), але й природничих (фізика, хімія, біологія тощо).

Необхідно, щоб представники нетитульних націй відчували значущість своєї історії та культури серед інших культур, які наявні в Україні. Тож, користуючись досвідом європейських країн, де підтримується принцип культурного різноманіття і у програмах школи пропонується навчання мовами меншин або національними мовами, було б доцільно розробити програму вивчення місцевих мов або мов меншин протягом навчання у молодшій та середній школі, що дасть змогу представникам національних та етнічних меншин у подальшому самостійно опановувати рідну мову, спілкуватися нею, вживати її у професійній діяльності тощо.

На нашу думку, було б доцільно розробити програму перепідготовки вчителів для роботи у місцевостях компактного проживання представників інших етносів чи культур, в яку б включалися вивчення основ національного менталітету, культури, мистецтва, мови, традицій. Учитель має володіти широким кругозором, психологічною гнучкістю, бути здатним до вивчення нового і вільним від упередженості та забобонів, які є основою непорозумінь і конфліктів. Тільки такий вчитель зможе виховувати учнів в дусі толерантності, підготувати їх психологічно до сприйняття нового, навчити їх поважати відмінності й бути здатними до співпраці в культурно-різноманітному суспільстві.

Користуючись досвідом європейських країн, необхідно налагодити співпрацю школи з місцевою громадою таким чином, щоб робота школи підтримувала, пропагувала розвивала ідею розвитку місцевих культур. Школа має відображати потреби місцевої громади та готувати учнів до життя й активної продуктивної діяльності у культурно-різноманітному соціумі.

Разом із необхідністю визнання й використання культурного різноманіття у навчальному процесі, необхідно наголошувати на принципі толерантності, розвивати уміння жити разом, підкреслювати та просувати пріоритет загальнонаціональних цінностей задля соціальної стабільності, когезії суспільства, зниження соціальної напруги та відновлення миру в країні. Необхідно сформувати самосвідомість українця як представника багатонаціональної країни, де громадяни пишаються культурним різноманіттям й об'єднані спільними національними цінностями.

Література:

1. Banks J., McGhee C., Cortes C., Hahn C., Merryfield M., Moodley K., Murphy-Shigematsu S., Osler A., Park C. and Parker W. (2005) Democracy and Diversity: Principles and Concepts for Educating Citizens in a Global Age (Seattle, WA, Center for Multicultural Education, University of Washington).

2. Banks J. A. (2012) The Encyclopedia of Diversity in Education Newbury Park, Ca. Sage Education Inc.

3. Breslin T., Rowe D. and Thornton A. (2006) Citizenship Education: current state of play and recommendations – the Citizenship Foundation's written submission to the Education Select Committee (March) (Available at: http//www.citizenshipfoundation.org.uk/main/php? 280).

4. Cline T., De Abreu G., Fihosy C., Gray H., Lambert H. and Neale J. (2002) Minority Ethnic Pupils in Mainly White Schools London, DfES/RR 365.

5. Гордієнко А. В. Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Пера Могили. Сер.: Політологія.* 2012. Т. 178. Вип. 166. С. 17–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_178_166_6.

6. Davies L. (2001) Citizenship, Education and Contradiction, Review Essay, British Journal of Sociology of Education, 22 (2): 299–308.

7. Dervin F. (2012) Cultural identity, representation and othering The Routledge handbook of language and intercultural communication, 2, 181–194.

8. Directorate-General for Education and Culture lifelong Learning: Education and Training policies School education and Higher education. Education and Training 2010 programme Cluster 'Teachers and Trainers' Report of the Peer Learning Activity, Oslo, May 2007 'How can Teacher Education and Training policies prepare teachers to teach effectively in culturally diverse settings? Retrieved March, 15-th, 2016. URL: http://www.atee1.org/uploads/EUpolicies/pla_teaching_in_culturally_divers_settings.pdf.

9. Flint K. J., Peim N. (2011) Rethinking the Education Improvement Agenda: A Critical Philosophical Approach. London, New York: Bloomsbury Publishing

10. Josefová Alena (2014) The cultural diversity as a phenomenon of the multicultural society *Procedia – Social and Behavioral Sciences 152 (2014) 1019 – 1021*. URL: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.09.266.

11. Kieley, R., McCrone, D., and Bechhofer, F. (2005) Whiter brutishness? English and Scottish people in *Scotland, Nations and Nationalism, 11(1):5-82.*

13. Ковалинська І.В. Основи полікультурності освітньої системи Великобританії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія. Зб. наук. праць.* 2016. Вип.1 (18). К.: Вид-во НАУ. С. 51–56.

14. Ковалинська І. В. Результати дослідження мультикультурної освіти вчителів у західноєвропейських країнах. *Scientific Journal Virtus.* Svatove: PE Shpak V. B., 2019. Т. 1. Вип. 32. С. 53–68.

15. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія в галузі економіки, культури і науки*. 2008, С. 5–14. URL: http: // political-studies. com/?p=578.).

16. Кравець Р.А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі: Дис….. д-ра пед. наук 13.00.04. Хмельницький, 2018. 577 с.

17. Luchtenberg, S. Multicultural Education: Challenges and Responses (2005). *JSSE, 4 (1), 31–55.*

18. Maylor, Uvanney, Read, Barbara, Mendick, Heather, Ross, Alistair and Rollock, Nicola, 2007. Diversity and Citizenship in the Curriculum: Research Review. Research Report 819. Project Report. Department for Education and Skills, London: Goldsmiths Research Online. URL: http://eprints.gold.ac.uk/4132/

19. Modood T. and Werbner P. (eds) (1997) Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and the Politics of Anti Racism. London: Zed Books.

20. National Curriculum Handbook for secondary Teachers in England. URL: http://www.nc.uk.net

21. Nieto S. (2010). Affirming diversity: the sociopolitical context of multicultural education. New York: Pearson Publishing.

22. Ofstead (2000) Evaluating Educational Inclusion: Guidance for Inspectors and Schools. London, Offsted/HMI 235.

23. Page G.T., Thomas J. B., Marshall A.R. (1997) International dictionary of education London: Kogan Page; New York : Nichols Pub. Co.

24. Parekh B. (2000) The Future of Multi-Ethnic Britain: The Parekh Report. London: Profile Books and the Runnymade Trust

25. Recommendations of the European parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006/962/EC). URL: hppt://www.alfa-trall.eu/wp-content/uploads/2012/01/EU2007-keyCompetencesL3-brochure.pdf.

26. Rosenthal L., & Levy S. R. (2010). The colorblind, multicultural, and polycultural ideological approaches to improving intergroup attitudes and relations. Social Issues and Policy Review, 4(1), 215–246. URL: https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2010.01022.x...

27. Resituating culture. Titley, G. (ed.) (2005) Strasbourg Directorate of youth and Sport Council of Europe Publishing

28. Сисоєва С. О. Культурологічні аспекти освітології та розвиток полікультурного суспільства. *Освітологія – соціально-культурологічні контексти*. 2012. Ч. ІІ. С. 28–36.

29. Sleeter S., Maclaren P. (1995) Multicultural Education Critical Pedagogy and the Politics of Difference. Albany: SUNY Press.

30. Tarozzi M. (2014). Building an untercultural ‘ethos’ in teacher education. *Intercultural education, 25:2*

31. URL: https://www.gov.uk/national-curriculum/key-stage-3-and-4.

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: mcovganuk@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-266-268

Кірієнко (Човганюк) М. М. Мовленнєва реалізація локальної стратегії соціальної (міжособистісної) інтеграції у ток-шоу Ларрі Кінга. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 266–268.

УДК: 811.111'42(73):316.77

Кірієнко (Човганюк) Мирослава Миколаївна,
кандидат філологічних наук
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ (МІЖОСОБИСТІСНОЇ) ІНТЕГРАЦІЇ У ТОК-ШОУ ЛАРРІ КІНГА

У статті розглянуто мовленнєву реалізацію локальної стратегії соціальної (міжособистісної) інтеграції. У ток-шоу Ларрі Кінга вона відображається за допомогою наступних тактик ввічливої: залучення адресата до спільної діяльності, ствердження групової приналежності, апелювання до спільних фонових знань і цінностей, взаємної експектації. Авторка чітко характеризує кожну із тактик, котрі використовуються у межах розглянутої стратегії та вказує як саме вони сприяють перебігу вдалої комунікації. Не менш важливим є також окреслення палітри мовних засобів, що уможливлюють реалізацію тієї чи іншої тактики у межах досліджуваного ток-шоу.

Ключові слова: *стратегія, локальна стратегія, тактика, дискурс інтерв'ю, мовний засіб, демінутивна лексика, інтерв'юер, інтерв'юйований.*

Myroslava M. Kiriienko,
Candidate of Philological Sciences (comparable to the Academic Degree of Doctor of Philosophy)
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

SPEECH IMPLEMENTATION OF THE LOCAL STRATEGY OF SOCIAL (INTERPERSONAL) INTEGRATION IN LARRY KING TALK SHOW

This article is devoted to the study of specific features of the speech implementation of the local strategy of social (interpersonal) integration. In Larry King talk show it is expressed by the usage of the tactics which help to attract the addressee into cooperation, assertion of group identity, appealing to common background knowledge and values, mutual expectation.

The author clearly describes each of the tactics used within the researched strategy and outlines how they contribute to the course of the successful communication. The definition of the linguistic means that enable the implementation of one or another tactic in the studied talk show is also represented in this piece of work.

The researcher concludes that the local strategy of social (interpersonal) integration in Larry King talk shows is aimed at demonstrating the unity of actions, thoughts, views, interests of the interviewer and the interviewee. Using the tactics that give both the addressee and the addresser an opportunity to organize the flow of their communication successfully, they achieve a positive result in the exchange of the necessary information. It should be also stated that correlation of these tactics in accordance with the global strategy of politeness is predetermined by a number of features of the talk show discourse.

Key words: *strategy, local strategy, tactic, discourse interview, linguistic mean, diminutive vocabulary, interviewer, interviewee.*

У межах ток-шоу, яке є жанром телевізійного інтерв'ю та дискурсивної практики, для спілкування передбачено використання глобальної стратегії позитивної ввічливості. Основна її функція полягає в зближенні співрозмовників, встановленні спільності їх інтересів, для того аби полегшити міжособистісну взаємодію, закріпити дії інтерв'юера та інтерв'юйованого. Також позитивна ввічливість виступає засобом свідомого цілеспрямованого стимулювання толерантного і безконфліктного спілкування.

Говорячи про локальні стратегії, направлені на зближення співрозмовників у ток-шоу, доречно було б виокремити стратегії встановлення та підтримування мовленнєвого контакту, забезпечення стабільно-гармонійного спілкування та соціальної (міжособистісної) інтеграції, що реалізуються за допомогою відповідних тактик [4].

Локальна стратегія соціальної (міжособистісної) інтеграції в ток-шоу Ларрі Кінга втілюється використанням *тактик залучення адресата до спільної діяльності, ствердження групової приналежності, апелювання до спільних фонових знань і цінностей, взаємної експектації* [4, с. 117].

Співвідношення тактик локальної стратегії соціальної інтеграції у ток-шоу Ларрі Кінга зображено на наступному рисунку:

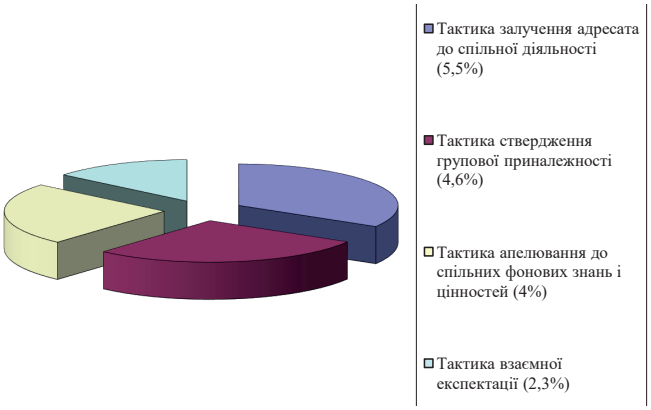

Тактика залучення адресата до спільної діяльності використовується для залучення як адресата, так і адресанта в реалізацію дії. Мовленнєві акти реалізації вказаної тактики прагнуть донести до слухача, що його співрозмовник дбає не лише про себе, а й про нього.

У дискурсі ток-шоу ця тактика досить часто виражена інклюзивною формою *let's*, що ідентифікує різноманіття спільних діяльнісних ареалів. Наприклад, епізод спілкування Ларрі Кінга з телеведучою Шері Шеперд слугує ілюстрацією вживання зазначеної інклюзивної форми, з метою залучення до обговорення її шоу:

– «*LARRY KING: All right, let's talk a little bit about you and «The View*».

– «*SHEPHERD: Yes».*

Тактика залучення до спільної діяльності реалізується не лише за допомогою експліцитних форм, а також шляхом використання питально-заперечного речення *Why don't we…?*:

– «*LARRY KING: Tara, why don't we start with you. Your first reaction to what's going on with Lindsay Lohan».*

За допомогою іншого питально-заперечного речення *Why not…?* ведучий намагається продемонструвати співрозмовнику, що немає причин замовчувати певні факти своєї скандальної історії розлучення:

– «*LARRY KING: Why not just sit and tell the story and be done with it?»*

Компресовані синтаксичні форми, серед яких виділяємо еліптичні запитання на зразок *See what I mean? You know?* та ін., використовуються в ток-шоу Ларрі Кінга для залучення співрозмовника до бесіди. Наприклад:

– *«BROWNE: You know why, because he probably was the good sender. See what I›m saying? In other words, telepathy is such a different thing than to be able to tell future. That›s almost mind reading. That›s like Kreskin can do, see what I mean? In other words, I have to pull it out of your mind».*

Співак Бон Джові досить часто у ток-шоу вживає запитальну форму *you know*?:

– *«BON JOVI: Yes, because – well, now you know that nationalism has changed. You know? It›s much more of one world that we live in. You know?»*

Отже, тактика залучення до спільної діяльності скорочує дистанцію між комунікантами та дозволяє адресантові продемонструвати піклування про свого співрозмовника, реалізуючи прийом заохочення та імпліцитної пропозиції. До мовних засобів втілення тактики відносяться займенники *we, us, our*, інклюзивна форма *let's*, еліптичні запитання *See what I'm saying?, See what I mean?You know?*, питально-заперечні речення *Why don't…? Why not…?*.

Тактика ствердження групової належності в ток-шоу Ларрі Кінга позиціонує співрозмовників як єдине ціле, що сприяє скороченню дистанції між ними та реалізується за допомогою прийомів ідентифікації спільних знань та апелювання до співрозмовника.

В наступному інтерв'ю Ларрі Кінг намагається подискутувати про хобі Барбари Стрейзанд, яке стосується дизайнерської діяльності. Для цього він згадує про її рідний дім, який був досить типовим для сімейним з обмеженими доходами. Те, що ведучий знає певну інформацію про минуле гості зближує їх та робить всі його запитання досить комфортними:

– *«LARRY KING: Why do you like it so much?»*

– *«STREISAND: Designing?»*

– *«LARRY KING: Yes.»*

– *« STREISAND: Well, composition and graphics and order, symmetry, appeal to me. They satisfy my … my mind. My eyes. My heart. I don't know. Maybe it's because my mother … you know…we lived with slipcovers out of plastic».*

– *«LARRY KING: I know the bit».*

– *«STREISAND: You know the bit? With the newspapers on the floor?»*

– *«LARRY KING: That's right. Don't sit there».*

– *«STREISAND: Right. With the lamp shades covered with the plastic? It never appealed to me. I always thought it was so awful that I guess in rebellion for that, I don't know how I quite developed this sense of what seem to be beautiful to me».*

Тактика апелювання до спільних фонових знань і цінностей реалізується за допомогою конвенційного та неконвеційного еліпсису. Ми ж дійшли виснову, що саме неконвенційний інтендований ситуативний еліпсис використовується в ток-шоу [1, с. 145].

Ідентифікація володіння комунікантами спільних знань реалізується за допомогою вживання еліптичних речень, адже речення з еліптованими компонентами не викликають жодних ускладнень під час декодування інформації комунікантами у ток-шоу, так як вони виявляються у певній прагматичній ситуації, коли співрозмовники, спираючись на спільні знання, мають змогу без ускладнень передбачити значення еліптованого компонента фрази. Прикладом вживання еліпсису з метою скорочення дистанції є наступні дискурсивні фрагменти розмов Ларі Кінга з гостями ток-шоу:

– *«LARRY KING: Ever want to do theater?»*

– *«DEPP: Yes. There is a part of me. There is a part of me that wants to do it, you know.*

– «*LARRY KING: Have Indian blood, right*»;

– «CARREY: Mind if I check it out?»;

– «*LARRY KING: How about the first time on a basketball court?».*

Таким чином, вищезгадана тактика імплементується в мовлення шляхом застосування елементів світського спілкування.

Тактика взаємної експектації полягає у прагненні мовця донести до адресата думку про те, що він виявляє зацікавленість і готовність до здійснення послуги слухачу, очікуючи при цьому збоку останнього прояву відповідного інтересу до потреб, почуттів мовця. Взаємовідносини як специфічний вид ставлення людини до людини передбачають можливість безпосереднього (або опосередкованого технічними засобами) одночасного чи відкладеного відповідного власного ставлення. Вербалізація вказаної стратегії під час комунікації також слугує зближенню комунікантів через мінімізацію загрози позитивному «іміджу» співрозмовника і полягає у вираженні солідарності зі слухачем.

Зазначена тактика є неодмінною складовою структурної побудови інтерв'ю у ток-шоу Ларі Кінга та асоціюється із взаємним обміном благами, компліментами, обіцянками, вибаченнями, що можна проілюструвати наступними прикладами дискурсивних епізодів ток-шоу*:*

– «*LARRY KING: You are the best*».
– «*DION: And you are a friend*».
– «*LARRY KING: Love you*».
– «*DION: I love you too*»*;*
– «*LARRY KING: Thanks, Mick. JAGGER: Hey, thank you so much*»*;*
– «*LARRY KING: Pleasure seeing you again*».
– «*CARREY: Good to see you again too. Say hi to my girl*».
– «*LARRY KING: I'll give your regards*»*;*
– «*LARRY KING: Thank you, Johnny*».
– «*DEPP: Thank you. What a pleasure. What an honor*».
– «*LARRY KING: The pleasure is mine. I am honored too*».

Кожний із співрозмовників спрямовує свої дії на виявлення приємного, бажаного, потрібного за ситуацією ставлення, щоб викликати прихильність іншого.

Мовні засоби, за допомогою яких у ток-шоу реалізується тактика взаємної експектації мають різнобарвний характер. Серед них поширеним є кліше *How about you*?, яке семантично еквівалентне заохоченню і вживається з метою зменшення комунікативного тиску на співрозмовника, сприяючи успішній реалізації комунікативного акту:

– «*LARRY KING: Thank you so much, Wolf. We're right on top of things. In a couple of moments, we'll talk with Senator John McCain. He got a nice referral tonight from the president. I have a suggestion though. How about talking about our first polls first and the effect of the polls will be on the people in that House tonight?*»

– *«LARRY KING: Here's been a lot of stories and stories so often wrong about your health. How are you?»*

– *«LADY GAGA: I'm OK, thank you, Larry. How about you ? I am good, thank you.»*

Тактика взаємної експектації, яка проявляється проявом взаємної люб'язності, уваги і прихильності, значно зменшує дистанцію між комунікантами. В результаті такого спілкування, комуні канти не лише обмінюються необхідною для них інформацією, а й набагато краще розуміють одне одного.

Отже, маємо змогу прийти до висновку, що локальна стратегія соціальної (міжособистісної) інтеграції в ток-шоу Ларрі Кінга спрямована на демонстрацію єдності дій, думок, поглядів, інтересів інтерв'юера та інтерв'юйованого. Використовуючи тактики, які її втілюють (залучення адресата до спільної діяльності, ствердження групової приналежності, апелювання до спільних фонових знань і цінностей, взаємної експектації) як адресат, так і адресант вдало організовують перебіг свого спілкування, досягаючи позитивного результату у обміні необхідною інформацією.

Література:

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія]. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
2. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолигвистики. М. : Лабиринт, 1997. 224 с.
3. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 266 с.
4. Човганюк М. М. Вербалізація стратегій і тактик ввічливості в англомовному телевізійному дискурсі ток-шоу (на матеріалі програми Larry King Live). : дис. канд. філ. наук : 10.02.04. Київ – Запоріжжя, 2017. 224 с.
5. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Use. L., NY, etc. : CUP, 1987. P. 106–107.
6. The New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English / ed. by T. Dalzell, T. Victor. New York : Routlege, 2005. 2216 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Encore: Interview with President Barack Obama. URL: http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1006/03/lkl.01.html.
8. Encore: Donald Trump Interviews Larry King. URL: http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1007/05/lkl.01.html.
9. Encore: Interview with Hulk Hogan. URL: http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0910/31/lkl.01.html.
10. Encore: Interview with Jon Bon Jovi. URL: http: // transcripts.cnn.com/1012/29/lkl.01.html.
11. Encore: Interview with Mike Tyson. URL: http://transcripts.cnn.com/1012/11/lkl.01.html.
12. Encore: Interview with Stevie Wonder. URL: http: //transcripts.cnn.com/1012/23/lkl.01.html.
13. Larry King Special: Johnny Depp. URL: http: //transcripts.cnn.com/1110/22/lkl.01.html.
14. Larry King Special: Larry King's Remarkable Journey. URL: http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0905/19/lkl.01.html.
15. Larry King Special: One-on-One with Barbra Streisand. URL: http: // transcripts.cnn.com/1012/30/lkl.01.html.
16. Larry King Special: One-on-One with Celine Dion. URL: http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1012/22/lkl.01.html.
17. Larry King Special: Psychic Sylvia Browne Talks about Life on the Other Side. URL: http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0008/31/lkl.00.html.
18. Larry King Special: Tiger Woods accident in Florida. http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0911/30/lkl.01.html.

Отримано: 15 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: t.koropatnicka@chnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-269-272

Коропатніцька Т. П. Моделювання семантичних звя'зків у порівняльних структурах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 269–272.

УДК: 811.112.2'367'37

Коропатніцька Тетяна Петрівна,
кандидат філологічних наук
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИЧНИХ ЗВЯ'ЗКІВ У ПОРІВНЯЛЬНИХ СТРУКТУРАХ

У цій статті здійснено спробу змоделювати універсальні семантичні формули для порівняння-уподібнення та для контрастивного порівняння, які були б актуальні для різних дистрибутивних моделей порівняння для того, щоб уможливити семантичну інтерпретацію порівняння незалежно від різноманіття його формального вираження. Порівняння як когнітивний механізм, як операція, як спосіб оперування розумовими репрезентаціями передбачає, що цю операцію здійснює певна особа, суб'єкт порівняння. На основі матеріалу дослідження виокремлено засоби, що маркують присутність суб'єкта порівняння. Установлено, що елемент семантичної моделі,,суб'єкт порівняння" об'єднує два можливі варіанти:,,зазначений суб'єкт порівняння" і,,адресант", що передбачає два варіанти реалізації семантичної моделі порівняння: порівняльні структури з wie/als із зазначеним суб'єктом порівняння та порівняльні структури з wie/als, у складі яких вказівка на суб'єкт порівняння відсутня.

Ключові слова: *порівняння-уподібнення, контрастивне порівняння, референт, корелят, модуль порівняння.*

Tetiana P. Koropatnitska,
PhD in Philological Sciences
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

MODELING OF THE SEMANTIC RELATIONS IN COMPARATIVE STRUCTURES

Two universal semantic formulas are approved and confirmed for comparison-assimilation and for contrastive comparison. They are relevant for different distributive comparison models, regardless of its formal expression.

Our research is the part of the analysis of the comparative structures with wie/als Markers in Contemporary German Language and aims at revealing qualitative and quantitative correlation between components of the comparative frame models with the help of symbols. We try to model universal semantic formulae for comparison-assimilation and for contrastive comparison that are suitable for various distributive models of comparison and help to enable semantic interpretation of comparison irrespectively of the variety of their formal expression.

To define the components of the semantics model of comparison we have selected such terms as referent, module and correlate that, in our opinion, explicitly illustrate the vast system of comparison verbalization in the contemporary German language.

Category of comparison has a wide range of means of linguistic representation – morphological, word forming, lexical, syntax. However, three first ones do not exist beyond the framework of syntagmatics and their compatibility with other language units transfers them into the components of the syntax structures with comparative semantics.

Comparison as cognitive mechanism and means of controlling mental representations implies the subject of the comparison.

We have singled out the means for the subject of the comparison and stated that the element "subject of the comparison" unites two possible variants: "mentioned subject of the comparison" and "addresser". These variants are the basis for the two ways of implementation of the semantic model of comparison: comparative structures with wie/als markers with subject of the comparison and structures with wie/als markers without subject of the comparison.

Key words: *comparison-assimilation, contrastive comparison, referent, correlate, module of comparison.*

Постановка проблеми та **аналіз останніх досліджень.** У процесі розвитку мов на різних етапах еволюції людства спостерігаються певні закономірності, що дозволяє мовознавцям виокремлювати спільні риси розвитку як мови в цілому, так і її окремих складників, а також наголошувати на своєрідних універсаліях. Однією з таких універсалій є категорія порівняння. За зміни парадигм у лінгвістиці увагу мовознавців привертали різні аспекти *порівняння*. Зокрема, у 60 – 90-х років XX ст. формально-структурний підхід (О. В. Гулига та О. І. Шендельс, І. М. Жилін, І. З. Іскандерова, В. Є. Куленко, M. Bierwisch, C. Hamann, E. Klein, G. Kolde, W. Köller, J. Nerbonne, W. Oppenrieder, R. Pietsch, M. Pinkal, K.-E. Sommerfeldt, B. Varnhorn, I. Zimmermann). У дослідженнях кінця XX – початку XXI ст. увагу сконцентровано на вивченні функціонально-семантичного поля *порівняння* (М. П. Айрапетова, С. Я. Александрова, Н. Д. Арутюнова, Л. І. Балута, Г. Л. Денисова, І. О. Захарова, Л. О. Іванова, Н. М. Іванюк, Т. Є. Кузьміна, Л. О. Кучинська, К. І. Мізін, О. В. Падучева, В. Є. Прищепа, Г. А. Риш, Н. С. Федосєєва, H. Blühdorn, K. Ehrich, V. Ehrich, F. Eggs, L. Hoffmann, G. Starke, C. Peschel, S. Hahnemann, M. Thurmair, A. Redder, A. Rousseau). Перспективним видається комплексний аналіз глибинної сутності категорії порівняння із залученням лінгвістичного аналізу та когнітивних засад операції порівняння. З точки зору структури, порівняння як лінгвістична одиниця відрізняється від інших мовних явищ особливими конструктивними ознаками. Структурний і семантичний виміри категорії порівняння важлива складова комплексного підходу задля всебічного вивчення цього мовного явища. В рамках здійснено нами дослідження [2] структурний розподіл порівняльних структур з маркерами *wie/als* на чотири типи: субстантивні, дієслівні, адвербіальні та ад'єктивні, дозволив виокремити, зафіксувати та проаналізувати 11 дистрибутивних моделей, які наочно підтверджують розгалужену систему засобів вербалізації порівняння в сучасній німецькій мові.

Метою статті є спроба семантичної інтерпретації порівняння незалежно від різноманіття його формального вираження шляхом моделювання двох універсальних семантичних формул: для *порівняння*-уподібнення та для контрастивного *порівняння*.

Виклад основного матеріалу. Дослідники оперують різними найменуваннями конституентів порівняння: тема (те, що порівнюємо), модуль (ознака, яка лежить в основі порівняння), корелят (те, з чим порівнюємо) (Є. О. Лєвіна, 2010), показник порівняння – формальний засіб, який вказує на порівняльні відношення між елементами (*wie*) (І. З. Іскандерова, 1982; О. О. Баженова, 2014); прообраз, модуль й образ (О. Є. Гутман, Ф. О. Литвин, М. І. Черемісіна , 1997); об'єкт порівняння, основа порівняння, корелят, образ (С. Я. Александрова, 1981); агент, модуль, референт (С. М. Мезенін, 1983); предмет, зв'язуюча ознака та образ (Б. В. Томашевський, 1999); тема, ознака або комплекс ознак й образ (І. В. Шенько, 1972); тема, модуль, компарат (В. Є. Куленко, 1976); суб'єкт, tertium comparationis, частина, яка порівнюється або порівняння, ознака, компаративний член (А. Б. Михалєв, 1982); те, що порівнюється, основа порівняння, порівняльна конструкція (С. С. Постникова, 2013); компарант, основа порівняння й компарат (О. П. Пустошило, 2010); суб'єкт, основа/корелят, об'єкт (О. І. Шаля, 2011).

Для позначення складових семантичної моделі порівняння ми обрали однослівні (нескладні) терміни – референт, модуль, корелят [2, с. 45], які, на нашу думку, чітко відображають суть елементів процесу порівняння.

Незважаючи на те, що порівняння має у своєму розпорядженні широкий арсенал засобів лінгвістичної репрезентації: 1) морфологічний, 2) словотворчий, 3) лексичний, 4) синтаксичний, слід, однак, погодитись із М. Я. Оленяк [8, с. 82] у тім, що морфологічний, лексичний і частково словотвірний способи побудови порівняння умовні, оскільки вони не існують за межами синтагматики, обов'язковою умовою їхньої реалізації є сполучуваність з іншими мовними одиницями, що робить їх складовими елементами власне синтаксичної структури із семантикою порівняння. Задекларовані мовознавцями морфологічний та лексичний способи утворення порівняння не можна охарактеризувати як самодостатні засоби, оскільки, взяті поза межами словосполучення, вони здатні демонструвати окремі елементи порівняння, але не порівняння в цілому.

З огляду на уже здійснені дослідження семантичної структури порівняння [5, с. 92–108; 6; 7; 9] установлено, що порівняльна природа не може бути притаманною окремому слову або словосполученню. Для актуалізації ідеї подібності чи відмінності потрібна синтаксична структура, в якій експліцитно або імпліцитно будуть наявні всі складові семантичної моделі, тобто всі обов'язкові елементи порівняння: 1) те, що порівнюють (референт); 2) те, з чим порівнюють (корелят); 3) спільна ознака порівнюваних понять (модуль m); 4) формальний показник порівняння чи мовний маркер порівняльних відношень (*wie, als*), що сигналізує про факт порівняння, пов'язує елементи порівняльної структури і вказує на порівняльні відношення між ними, який, утім, є не обов'язковою складовою порівняльної структури, а радше факультативною, додатковою одиницею.

Оскільки порівняння розглядається з точки зору семантичної репрезентації подібності чи відмінності між поняттями/речами, а не тільки як структура, яка відповідає формулі *X є* як Y, має значення різниця між семасіологічним та ономасіологічним підходом. Ретроспективний аналіз численних досліджень *порівняння* доводить, що семасіологічний підхід (від форми до значення) не може розкрити різні прояви *порівняння*. Ономасіологічний підхід (від змісту до форми) уважаємо для цього дослідження більш вдалим, оскільки він дає змогу конкретизувати дві універсальні семантичні формули для порівняння-уподібнення і для контрастивного порівняння, які передають семантичну модель порівняння незалежно від його формального вираження [2, с. 92–108].

Оскільки у *wie/als*-ПС порівнюються як якісно/кількісно схожі, так і відмінні сутності, які належать до однієї або різних сфер буття, вважаємо логічним у формулі позначити їх різними буквами, на відміну від дистрибутивних моделей, де іменники позначені як N, тобто *Nomen*. Для цього обираємо такі скорочення: R (референт), C (корелят). Уведення у формулу спільної ознаки m (модуля) важливе для аналізу імплікатури порівняння, яка є ключовим фактором у її правильній інтерпретації. Оскільки спільна ознака характерна для референта й корелята різною мірою, семантична формула повинна це відображувати. Наприклад, у порівняльній структурі (1) сила чоловіка прирівнюється до кінської сили, однак, яким би сильним не був чоловік, кінь – набагато сильніший. Він у цій ситуації корелят як прототип, як певний ідеал володіння ознакою. З огляду на це, для того, щоб показати, якою мірою володіють референт та корелят певною ознакою, обираємо операції множення і піднесення до ступеня, оскільки Rn буде кількісно меншим, ніж C^n, тобто„кількість" спільної ознаки в Rn буде меншою ніж у C^n [2, с. 92–108].

(1) *Du großer Schwanz, Engländer, du bist stark wie Pferd* [DWDS].

Будь-яка формула повинна позначати, перш за все, відношення між її елементами, якщо такі існують, а не просто перераховувати складові. Традиційні формули, як-от *А є як В* чи *А (r) В*, на жаль, не демонструють цих зв'язків, оскільки семантика порівняння не дорівнює сумі загальних значень її компонентів. Порівняння є незалежним лінгвістичним поняттям, мета якого полягає у виділенні спільної ознаки, на основі якої референт і корелят порівнюються. Відповідно, використання символів„+" чи„-" у формулі порівняння здається недоречним, оскільки зміст порівняння не є сумою чи різницею значень його елементів, це результат експліцитного чи імпліцитного акцентування спільної ознаки. При розробці формули для порівняння, слідом за М. Оленяк [8, с. 18–32], уважаємо більш доцільним вдатися до символу наближеної подібності„≈", що дає можливість показати тип відношень між референтом і корелятом, і розуміємо його у межах нашої роботи як„певною мірою подібний/відмінний" [2, с. 95].

Пропонуємо, отже, семантичну формулу порівняння $Rm \approx C^m$ (для порівняння-уподібнення та $R^m \approx Cm$ для контрастивного порівняння, де R – референт, C – корелят, m – модуль/ознака, Rm та C^m, чи R^m та Cm показують різний ступінь володіння референтом та корелятом певною ознакою, ≈ – символ, який передає подібність/відмінність референта та корелята за певною ознакою. Обираємо операції множення (Rm, Cm) і піднесення до ступеня (R^m, C^m), щоб продемонструвати, що ознака, передана символами Rm чи Cm, буде кількісно меншою, ніж передана позначеннями C^m чи R^m. Тобто„кількість" спільної ознаки в Rm чи Cm завжди буде меншою, ніж„кількість" спільної ознаки у C^m/R^m. Наведемо приклади:

(I) $Rm \approx C^m$ – порівняння-уподібнення:

(2) *Die Haut ist weiß wie Alabaster* [DWDS].

Так, у реченні (2) шкіру порівнюють з алебастром. У словниковій статті (eWDG) знаходимо визначення: *Alabaster – feinkörnige, weißliche, meist durchscheinende Gipsart* (дрібнозернистий, білуватий, напівпрозорий вид гіпсу), тобто шкіра

уподібнюється з алебастром, щоб конкретизувати її ніжність, білизну, однак білого в алебастрі„більше" (C^m), ніж у шкірі (Rm). Метою цього порівняння є уподібнення білизни шкіри ідеально білому алебастру.

(II) $R^m \approx Cm$ – контрактивне порівняння:

(3) *Das Bein war doppelt so dick wie der rechte Oberschenkel* [DWDS].

Ця порівняльна структура вербалізує контрастивне порівняння, оскільки ознаки *dick* 'товстий' у референта„більше" ($R^{m)\ \text{ніж у корелята}}$ (Cm) – 'Нога вдвічі товстіша, ніж стегно'. Очевидно, що корелят не є еталоном для порівняння, метою ПС є не уподібнення референта корелятові, а навпаки, диференціювання їх. *Wie*-NP у цьому прикладі уведена, щоб показати контраст між референтом і корелятом через різний ступінь спільної для обох ознаки.

Варто наголосити, що семантичні формули не містять маркерів *wie/als*, оскільки результати структурно-семантичного аналізу *wie/als*-ПС доводять, що жоден із них не має чітко закріпленого за собою семантичного значення подібності чи відмінності. Це ще раз підтверджує універсальність запропонованих нами семантичних формул.

Наявність у семантичній моделі порівняння суб'єкта порівняння пов'язана із характером цього явища. Порівняння як когнітивний механізм, як операція, як спосіб оперування розумовими репрезентаціями передбачає, що цю операцію здійснює певна особа, суб'єкт порівняння.

Загальновизнана думка, що суб'єкта з мовлення не позбутися. Пряма мова обов'язково співвідноситься з мовцем, монолог художнього тексту – з особистістю автора. М. П. Брандес відзначає, що навіть у найбільш об'єктивному тексті присутній образ автора [1, с. 53, 57]. Н. К. Рябцева пов'язує це з антропоцентричністю мови та з виробленою мовцем рефлексією. За спостереженнями Н. К. Рябцевої, суб'єкт висловлення може бути присутнім у висловленні одночасно як спостерігач / суб'єкт сприйняття, мовець / суб'єкт мовлення, суб'єкт свідомості й мислення (відносини, реакції, міркування), а також як суб'єкт (мовної) дії / поведінки, культури й, крім того, як об'єкт [4, с. 377–389]. Його присутність маркується суб'єктними компонентами мовлення, які Н. К. Рябцева визначає як„компоненти висловлення / тексту, що співвідносяться із суб'єктом, який його творить" [4, с. 337].

На основі матеріалу дослідження спостерігаємо засоби, що маркують присутність суб'єкта порівняння, який виступає у вищеназваних ролях.

На суб'єкт порівняння вказують, як правило, коли хтось повідомляє про результати порівняння, здійсненого іншою людиною, наприклад:

(4) *Der Ballon scheint ihm mehr Kamerad als Spielzeug zu sein, immer wieder schmust er mit ihm, ohrfeigt ihn, dann küsst er ihn wieder* [DWDS].

Варіювання складових елементів, що виявляються суб'єктом, пов'язане з тим, що людина описує мовними формами не стільки саму об'єктивно існуючу ситуацію, скільки те, що і як вона сприйняла та зрозуміла.

Так, структура семантичної моделі – у сприйнятті / в уявленні суб'єкта порівняння референт (R) подібний/неподібний кореляту (C) на основі спільного модуля (m) (Rm ≈ C^m чи $R^m \approx Cm$") – розглядається нами як базова, що дозволяє розмежувати елементи, які активізуються в пам'яті суб'єкта в процесі порівняння.

Позначення суб'єкта порівняння зустрічається зі словами, які належать до таких семантичних груп:

– слова семантичної групи„спосіб уявлення", наприклад: *der Traum, die Gedanken, die Schimare, die Vision*. На суб'єкт порівняння, який здійснює розумову дію, вказують іменник у родовому відмінку або займенник (наприклад, *in der Vorstellung des Vaters або in meiner Vorstellung* тощо):

(5) *In meiner Vorstellung sind Bücher wie Millionen unterschiedliche Türen, die wiederum Abermillionen verschiedene Welten miteinander verbinden oder so* [DWDS];

– слова семантичної групи„думка / судження", наприклад: *die Meinung, die Überzeugung, das Erachten, die Ansicht* тощо. На суб'єкт порівняння, який висловлюється або міркує, вказує іменник у родовому відмінку або займенник (наприклад, *nach der Meinung des Vaters або nach meiner Meinung*):

(6) *Nach unserer* Überzeugung *gilt das wie für Schulen genau so auch für Kindertageseinrichtunge*n [DWDS];

– слова семантичної групи„вплив на почуття суб'єкта". Ця група включає такі дієслова та синонімічні віддієслівні словосполучення, як, наприклад, *erinnern, wecken, hervorrufen, mahnen, assoziieren; durchschlagen, sich verstehen, es mit jmdm. aufnehmen können, grenzen, streifen, vertreten, ersetzen, koordinieren, teilen, berühren, sich berühren, zusammengehen, sich richten* тощо. Більшість дієслів цієї групи виражають реальне порівняння у своїх модифікованих значеннях, однак воно не актуалізується при вживанні цих дієслів у їх прямих значеннях. До цієї групи належать також дієслова, основою порівняння яких є, залежно від конкретного лексичного значення, перцептивні якості (смак, запах, звучання, тональність, колір, параметричні та часові характеристики тощо): *anklingen an, klingen an, duften nach, stinken nach, riechen nach, schmecken nach, assonieren, aussehen* (в значенні„бути схожим"), *abtönen; zusammenfallen, zusammenkommen, zusammentreffen, erscheinen, dünken, vorkommen, scheinen* тощо.

(7) *Ihre Seele scheint mir wie ein Diamant zu sein* [DWDS];

Як було зазначено раніше, існування суб'єкта порівняння визначає можливість здійснення відповідної розумової операції, ймовірно, тому даний елемент не завжди називається. Логічно припустити, що в ситуації спілкування, під час отримання інформації про результати порівняння в умовах відсутності вказівок на авторство, актуалізується позиція„адресант". Зазначений факт пояснює, чому в порівняльних структурах з дієсловами порівняльної семантики суб'єкт порівняння може бути також лише факультативним актантом і не називатися, як у нижченаведеному прикладі:

(8) *Das Verhalten der Akteure erinnert eher an ein magisches Ritual* [DWDS].

Причина відсутності вказівки на суб'єкт порівняння в розглянутій порівняльній структурі, найімовірніше, пов'язана з тим, що ситуація подається як результат розумової дії адресанта. У центрі уваги адресанта – елементи, що спонукують до здійснення розумової дії, до пошуку ознаки. Позицію„суб'єкт порівняння" адресат може заповнити самостійно, на основі інформації, яку він отримує у результаті аналізу контексту або ситуації спілкування.

Якщо в *wie/als*-ПС або в контексті, який його оточує, відсутня вказівка на конкретний суб'єкт порівняння, то в прямій мові передане враження співвідноситься з адресантом, а в художньому тексті – з особистістю автора. Останнє дозволяє

констатувати, що елемент семантичної моделі„суб'єкт порівняння" об'єднує два можливі варіанти:„зазначений суб'єкт порівняння" і„адресант". Установлений факт передбачає два варіанти реалізації семантичної моделі порівняння: порівняльні структури із зазначеним суб'єктом порівняння та порівняльні структури, у складі якої вказівка на суб'єкт порівняння відсутня. В останньому випадку змістова структура включає інформацію про референт і корелят і відношення, яке між ними встановлюється.

Кількісний аналіз показав, що лише у 31% порівняльні структури з *wie/als* була присутня мовна проекція суб'єкта порівняння, тоді як у 69% висловлень суб'єкт порівняння не був названий.

Компоненти порівняння, реалізованого порівняльними структурами з *wie/als*, завжди семантично нерівноправні: внаслідок того, що референт зазвичай нейтральний, основне значеннєве навантаження падає на модуль і корелят, у дослідженні яких вбачаємо перспективи наших подальших пошуків.

Висновки. У цій статті, яка є частиною комплексного дослідження порівняльних структур з *wie/als* німецькій мові, здійснена спроба передати з допомогою символів кількісну і якісну кореляцію між складовими порівняльної структури, а не просто перераховано її складові. Семантичні формули для *порівняння*-уподібнення та для контрастивного *порівняння* є актуальними для різних дистрибутивних моделей порівняння, що робить можливим семантичну інтерпретацію порівняння незалежно від різноманіття його формального вираження.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс. Москва: Прогресс-Традиция; Инфра-М, 2004. 416 с.
2. Коропатніцька Т. П. Порівняльні структури з маркерами wie та als у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та лінгвокогнітивний аспекти : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Коропатніцька Тетяна Петрівна – Чернівці, 2019. 242 с.
3. Левина Е. А. Сравнения в предложениях с копулятивными глаголами (на материале немецких радиотекстов). Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Сер.: «Современные лингвистические и методико-дидактические исследования». Воронеж, 2010. Вып. 2 (14). С. 128–136.
4. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект. Москва: Academia, 2005. 640 с.
5. Херберман К.-П. Компаративные конструкции в сравнении. К вопросу об отношении грамматики к этимологии и языковой типологии. Вопросы языкознания. 1999. № 2. С. 92–108.
6. Ehrich V. Pragmatische Restriktionen der Bedeutung von graduierbaren Adjektiven und Vergleichssätzen. Beiträge zur Grammatik und Pragmatik / Veronika Ehrich, Peter Finke (eds.). Kronberg: Scriptor (=Skripten Linguistik und Kommunikationswissenschaft 12), 1974. S. 141–153.
7. Hahnemann S. Vergleiche im Vergleich: zur Syntax und Semantik ausgewählter Vergleichsstrukturen mit «als» und «wie» im Deutschen, Linguistische Arbeiten. M. Niemeyer, 1999. S. 252.
8. Oleniak M. Semantic representation of similes (based on the Ukrainian, English and Polish languages). Topics in Linguistics. 2018. № 19 (1). P. 18–32.
9. Thurmair M. Vergleiche und Vergleichen: eine Studie zu Form und Funktion der Vergleichsstrukturen im Deutschen. Linguistische Arbeiten. № 43. Tübingen: Niemeyer, 2001.

Список використаних джерел:

DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart, hrsg. v. d. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, URL: https://www.dwds.de (дата звернення: 19.01.2020)

Отримано: 14 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: toma.lntu@ukr.net

ira200601sand@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-273-275

Николюк Т. В., Шкляєва Н. В. Мовна толерантність та мовна гра в сучасній політичній рекламі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 273–275.

УДК: 811.161.2'27

Николюк Тамара Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету
Шкляєва Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету

МОВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА МОВНА ГРА В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ

У статті досліджено особливості мовної толерантності та мовної гри в сучасній політичній рекламі. Проаналізовано комунікацію політичних партій виборчої кампанії 2019 року. На прикладі дописів у соціальних мережах виявлено толерантні форми звертань та запитань, демінутиви, що виконують емотивно-оцінну функцію. Виділено ряд компліментарних висловлювань та висловів, адресованих виборцю, та окремі засоби самопрезентації.

Досліджено інструменти мовної гри як засобу впливу на реципієнта. Проаналізовано емоційно-оцінну лексику, що виражає схвалення, критику, симпатію та метафори, завдяки яким текст набуває оригінальності. Виявлено, що постійні риторичні запитання та звертання пожвавлюють спілкування.

У політичній рекламі виділено лексико-семантичний та фонетично-графічний способи ведення мовної гри.

Ключові слова: *лексика, лексема, демінутив, політична реклама, комунікація.*

Tamara V. Nykoliuk,
PhD in Philology, Associate Professor of Department of Ukrainian and Foreign Linguistics, Lutsk National Technical University
Natalia V. Shkliaieva,
PhD in Philology, Associate Professor of Department of Ukrainian and Foreign Linguistics, Lutsk National Technical University

LANGUAGE TOLERANCE AND PLAY ON WORDS IN MODERN POLITICAL ADVERTISING

The features of linguistic tolerance and the "play on words" in contemporary political advertising are explored in the article. Different interpretations of the tolerance concept are considered. The issue of tolerance-intolerance is updated. The concept of "communicative tolerance" is outlined and its necessity in the field of political advertising is clarified. Correct forms and means of political advertising are highlighted.

The own communication space of the party HOLOS (translated as Voice) was identified, the communication of the ES (translated as European Solidarity) political party in the election campaign 2019 was analyzed.

On the basis of posts in social networks there are revealed the tolerant forms of appeal, the questions, the deminitivs, that perform an emotional and evaluative function. The role of exclamatory, ninterrogative sentences in political advertising is investigated. The list of complementary statements, statements addressed to the voter and some instruments of self-presentation are highlighted. Two types of complimentary statements are qualified: those that convey a positive overall value and those with a metaphorized value.

Complementary statements have been found to include those expressing the sender's need for the addressee.

A number of statements with an emotional tone have been identified. It has been found the usage of appeals with formulas which provoke the voter to act emotionally.

The "play on words" as the tools for influencing on the recipient are explored. Emotional-evaluative vocabulary is analyzed, which expresses approval, criticism, sympathy and metaphors, through which the text receives originality. It's found out that repeated rhetorical questions and appeals do stimulate communication. There are analyzed the lexems which are metaphorized in many combinations and receive new meaning.

Political advertising highlights vocabulary, semantics, and phonetic-graphic ways of playing on words. An example of a phonetic-graphical language play is the use of the root "HOLOS" in many lexems. As an example of a lexical-semantic way of conducting a language game is the campaign "to take the Council under control" ("take into the arms").

The "play on words" is an example of constructive communication in political advertising, an alternative to anti-advertising. This is an example of a tolerant dialogue with a voter.

Key words: *vocabulary, token, deminitive, political advertising, communication.*

Останнім часом у наукових джерелах актуалізується питання толерантності в глобальному світі. Дослідники спостерігають загострення конфліктів на різних рівнях у сучасному суспільстві та шукають вирішення проблеми шляхом пошуку способів мирного співіснування представників людства [9].

Питання толерантності-інтолерантності надзвичайно актуальне, зважаючи на нові виклики у XXI столітті, як-от зростання кількості біженців, тероризму, трудової міграції. Міжетнічні суперечності часто призводять до поширення практик інтолерантності, для яких характерне застосування норм примусу в моделях суспільної поведінки. Соціальна напруга може зростати і внаслідок перерозподілу багатств на користь певних прошарків населення [5]. Прикладом інтолерантних практик у суспільстві є ксенофобія та етноцентризм.

Толерантність досліджено в наукових працях В. Берегового, І. Беха, Б. Гершунського, О. Гриви, Л. Завірюхи, А. Маслоу, К. Роджерса т він. Мовну толерантність вивчали психологи, лінгвісти, соціолінгвісти, педагоги В. Бойко, В. Євтух, А. Зінченко, О. Потебня.

Питанням толерантності-інтолерантності як проблемою сьогодення цікавились і В. [9], В. Ляпунова [7], І. Галицький [2], О.Максимова [8] та ін., але мало вивченою залишилася тема вербальної толерантності, що проявляється в культурі комунікації.

Синонімом до поняття мовної толерантності є «комунікативна толерантність», що «…є її найважливішим аспектом як з погляду об'єктивізації, так і з погляду потенціалу комунікативної толерантності в плані формування толерантності як когнітивної категорії, яка є складовою когнітивної свідомості нації» [1].

На думку декотрих дослідників, мовна толератність «…є активною моральною позицією, яка передбачає знання мовних і культурних особливостей адресата повідомлення і повагу до них, а також модифікацію своєї вербальної і невербальної мовленнєвої діяльності відповідно до цих знань» [7].

Мовна (чи вербальна) толерантність практикується на всіх рівнях суспільного життя, особливо вона необхідна у сфері політичної реклами, де простежується недотримання елементарної політичної культури. Загострення політичної боротьби призводить до порушення етичних мовних норм у рекламній кампанії, такий тип реклами називають негативною, «антимаркетингом» [6].

На жаль, політична антиреклама стала звичним явищем інформаційної політики в Україні, тому найбільше потребує корекції в плані пошуку нових толерантних форм презентації та комунікації та необхідності застосування вербальних толерантних практик.

Мета статті – проаналізувати мовні засоби в політичній рекламі та виявити інструменти мовної толерантності.

На нашу думку, у політичній кампанії 2019 року найбільш толерантною та конструктивною була комунікація партії «Голос», на прикладі якої можна виділити коректні форми та засоби політичного піару.

Політична реклама «Голосу» спрямована передусім не на критику опонентів, а на формування власного іміджу завдяки позитивній діяльності. Під час виборчої кампанії партія провела ряд цікавих культурних, освітніх акцій, як-от відкриття у містах «Коворкінгів змін», проведення «Туру змін». У «коворкінгах» відбувались зустрічі з творчими людьми, проводились тренінги та круглі столи (обговорення) нагальних проблем.

«Голос» створив власний комунікативний простір: спілкування з виборцями відбувалось на позитивному емоційному рівні. Наприклад, дітей, присутніх на концерті лідера партії, політтехнологи «Голосу» називають «голосята». Демінутив, як відомо, виконує емотивно-оцінну функцію, а в цьому значенні – емоційно-позитивну оцінку. «Голосята» має конотативний відтінок ніжності, симпатії. https://www.facebook.com/GolosVolyn/

Чимало прихильників «Голосу» – молодь, тому в закликах партії можна виділити значну емоційну складову, адже молоді люди, як відомо, більш емоційні. Вербально це проявляється в окличних, запитальних реченнях: *ваші руки, серця і голоси з нами! Тут все, як було – ГОЛОСно, неформально, емоційно! Не мовчіть, коли ваш голос може допомогти! Наш #ТурЗмін підкорює Україну! Сто тисяч людей у центрі міста – це вам не абищо! Рівне – запалює серця!*

Чимало в гаслах партії емоційно-оцінної лексики. Вона виражає схвалення, критику, симпатію. Емоційно-оцінні слова мають компліментарний характер. Можна виділити декілька типів компліментарних висловлювань: перший – ті, які передають загальнооцінне позитивне значення: *львів'яни, ви – неймовірні! Запоріжжя!! Ви – дивовижні! Кременчук – надзвичайний! Неймовірне Рівне! Шалений драйв, красиве місто, прекрасні люди – це #ТурЗмін у Львові.* Другі – з метафоризованим значенням: *Суми, з вами було гаряче!; обмінюємося енергією на Контрактовій площі у Києві!; Рівне – запалює серця! Океан вашої любові і енергії під дощем.*

До компліментарних висловлювань належать і ті, які виражають потрібність адресанта адресату (потрібність виборця партії). Вони не безпосередньо, а опосередковано дають високу оцінку адресантові. Наприклад, *без Вас немає нас! Разом ми зможемо все!*

Гасла «Голосу» постійно адресовані виборцю, тому в політичних слоганах багато займенників «ваш», «ви», «вам», а в окремих хештегах використовуються вислови з пісень С. Вакарчука «Дякую Тобі». Дякувати – ще один вербальний вияв толерантності щодо своїх прихильників: *дякуємо усім за підтримку та довіру; дякуємо нашим волонтерам; дякуємо усім, хто вчора прийшов на зустріч з нами; дякуємо за прийом; дякуємо, Луцьк; дякуємо вам за це – далі буде більше; дякуємо за вашу ініціативу.*

Адресант «Голосу», вочевидь, молода людина, бо формула звертань «друзі» має емоційний відтінок. Поруч зі звертанням часто вживаються формули, що спонукають виборця до емоційної дії: взяти участь у «Турі змін», стати волонтером.

Часто віртуальна комунікація партії з прихильниками перетворюється в цікаву мовну та немовну гру.

Мовна гра мовознавцями розглядається як інструмент впливу на реципієнта, у якій відбувається порушення мовних норм для надання текстам експресії, нестандартної та оригінальної форми.

У мовній грі переосмислюються приказки, прислів'я, фразеологізми, використовуються каламбури, графічні прийоми для неоднозначного прочитання текстів. Один із поширених – навмисні графічні помилки, ігрові прийоми семантичної сполучуваності, «…найпопулярнішими в рекламних текстах є прийоми мовної гри на фонетичному (28%) та графічному (41%) рівнях, рідше – на лексичному (19%) та морфологічному (12%). На фонетичному рівні це передусім римування, алітерація, ономатопея, на графічному – різні види шрифтів та різні графічні виділення окремих літер, слів чи фраз, які привертають увагу та викликають певне ставлення до написаного. На лексичному рівні – використання запозичених елементів у словах, внаслідок чого виникають рекламні лексичні неологізми та явище парономазії. Морфологічний рівень представлений свідомим вживанням у текстах неправильних форм прикметників чи іменників»[11].

У виборчій кампанії «Голосу» прикладом переосмислення метафори «солодке» спілкування, «насолода» є лайв-сесії, під час яких представники «Голосу» споживають фрукти. Такі акції, очевидно, мають на меті зробити комунікацію яскравою та незвичною і привернути увагу ще більшої кількості людей.

Прикладом лексико-семантичного способу ведення мовної гри є й акція «взяти в руки Раду», коли Святослав Вакарчук за руки брав виборців і ходив біля Ради.

Не менш цікавою мовною грою є «день без голосних»: « 5 липня 2019 партія "Голос" провела соціальний експеримент під час якого вся комунікація відбувалась без голосних. Упродовж 4 годин всі офіційні повідомлення від партії "Голос",

а також публікації у соціальних мережах були "позбавлені голосу". Таким чином "Голос" привернув увагу до проблеми контрольованих медіа, які підвладні олігархам». «Ось так звучить українська мова, коли ми позбавляємо її голосних. Ось так звучить український народ, коли олігархи позбавляють його голосу. Під час російської агресії 80% телевізійного простору країни контролюється групою олігархів, які часто маніпулюють суспільною думкою на користь Росії. Партія «Голос» вважає це неприпустимим. Ми повернемо можливість висловитись простим українцям і повернемо журналістські стандарти українським телеканалам. Ми заберемо телебачення із рук олігархів і гарантуємо незалежність редакційної політики. Партія «Голос» виступає за введення кримінальної відповідальності власників і керівників медіа за маніпуляцію суспільною думкою", – сказав Святослав Вакарчук, лідер партії «Голос».

Прикладом фонетично-графічної мовної гри [10] є використання кореневого ГОЛОС у багатьох лексемах: *проГОЛОСуйте, проГОЛОСували, долучайся до найГОЛОСнішої вечірки перед днем тиші*.

Голос у багатьох сполученнях метафоризується та набуває нового значення: *будьте голосом тих, хто цього потребує! Не мовчіть, коли ваш голос може допомогти!*

Мовна гра у цих прикладах є засобом впливу на реципієнта, адже «У функціональному сенсі ігрова форма подачі інформації спрямована на оптимізацію комунікативного впливу на реципієнта. Мовна гра психологічно полегшує сприйняття інформаційного матеріалу й одночасно привертає довіру читача до думки співрозмовника-медіатора» [10].

Віртуальна комунікація партії «Голос» із прихильниками дуже жвава. На сторінці «Facebook» вона пожвавлюється постійними риторичними запитаннями та звертаннями. Риторичне «Скільки нас?» дає відчуття причетності до партії, співучасті у її діяльності, таке ж значення має й займенник першої особи множини «ми»: *Попри все, що ми пережили – ми все-таки оптимісти. 58% молоді вважає, що за 10 років життя в Україні буде кращим, ніж зараз.*

Спілкування з виборцями партії «Європейська Солідарність» у соціальних мережах більш стримане. Мовна толератність ЄС проявляється на рівні запитань-відповідей, риторичних запитань: «Настав час, коли кожен з нас має відповісти собі на прості питання: «Хто зможе протистояти російському реваншу в Україні та за її межами? У кого є достатньо досвіду та вмінь?» [4].

Самопрезентація ЄС переважно обмежується окремими стриманими текстами, у яких акцент робиться на силі та досвіді: «У нас молода, сильна, амбітна і досвідчена команда. Унікальне поєднання досвіду – і свіжої крові та рішучості. В цих документах, які ми зараз подаємо до ЦВК – сотня найкращих кандидатів. Більше 70% нових облич, які не були у парламенті цього скликання і не були в уряді».

Кожен учасник ЄС дотримується толерантних форм самопрезентації і позитивно характеризує не окремі особистості, а свою команду загалом: «Ахтем Чийгоз: Я йду в парламент разом з командою переможців. Ми обов'язково визволимо окуповані території! Ми переможемо у війні з нашим ворогом!»

На сторінці «Facebook» ЄС чимало етикетних формул звертань, привітань, побажань: вітаємо кримськотатарський народ з Днем прапора! Вітаємо наших воїнів з Днем сухопутних військ! Вітаємо з Днем журналіста! Вітаємо з Днем родини! Родина – це найцінніше, що у нас є, бережіть один одного!

Представники Європейської Солідарності у коректній та лаконічній формі запрошують виборців на організовані ними лекції та зустрічі*: Завтра запрошуємо вас в Open Office BPP Solidarnist на другу безкоштовну лекцію з циклу «Юридична самооборона». Адвокат Дмитро Незвінський розповість як захистити дитину під час сімейних конфліктів.*

Отже, мовна гра є інструментом толерантної комунікації з виборцем. Це креативний спосіб подання матеріалу та ефективний метод самореклами. Мовна гра в політичній рекламі може стати альтернативою неконструктивним способам політичного піару.

Література:

1. Бондырева С. К., Колесов Д. Толерантность (введение в проблему). URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/znpgvzdia_2014_57_175.pdf.
2. Галицький І. Типи толерантності в сучасному світі. URL: http://www.apdp.in.ua/v52/47.pdf.
3. Голос. URL: https://www.facebook.com/GolosZmin/
4. Європейська Солідарність. URL: https://www.facebook.com/EuropeanSolidarity.official/?ref=br_tf&epa=SEARCH_BOX.
5. Коваль В. Толерантность и интолерантность как социальные практики. URL: http://vestnikzgia.com.ua/article/view/57532/53802.
6. Ковальова Т. Стратегія конфронтації в політичному дискурсі (на матеріалі слоганів німецької та української політичної реклами). URL: http://eprints.zu.edu.ua/15240/1/Стаття%20Ковальової%20Т.П.%20Стратегія%20конфронтації.pdf.
7. Ляпунова В. Мовна толерантність як основа комунікативної компетенції майбутнього педагога: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2014/2/28.pdf.
8. Максимова О. Толерантність: від епохи Відродження до сьогодення. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12577/1/Maximova.pdf.
9. Стець В. Феномен толерантності в сучасному суспільстві. URL: http://dspu.edu.ua/filos_lud/wp-content/uploads/2016/04/2013_10.pdf.
10. Третяк Н. Мовна гра як засіб комунікативного впливу на читача (на матеріалі ЗМІ). URL: http://old.philology.lnu.edu.ua/mova_i_suspilstvo/03_2012/38.pdf.
11. Чернюх Л. Мовна гра в словацьких рекламних текстах. URL: http://sociolinguistics.lnu.edu.ua/ua/issues/04/26.pdf.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: kpi.pavlovych@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-276-279

Pavlovych A. V. Australian English and Canadian English as Two Examples of Language Development. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 276–279.

УДК: 811.111

ORCID: 0000-0003-4849-7039

Andrii V. Pavlovych,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institue"

AUSTRALIAN ENGLISH AND CANADIAN ENGLISH AS TWO EXAMPLES OF LANGUAGE DEVELOPMENT

The article is devoted to the development of English in Australia and Canada. The analysis of historical, social and political prerequisites of formation of English in Australia and Canada has been conducted. The influence of extralinguistic factors on the development of English in the abovementioned countries, the universalization of vocabulary, grammar and phonetic structure of the language is described. The geographical location and lifestyle of Indigenous people and migrants had a significant impact on the development of Australian English. Concerning Canadian English, it should be mentioned that Canada is a bilingual country and French, and French, as well as American and British English, had a considerable influence on the development of language in this country.

Key words: *Australia English, Canadian English, vocabulary, grammar, accent, phonetics, special features.*

Павлович Андрій Васильович,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний університет ім. Ігоря Сікорського»

АВСТРАЛІЙСЬКА АНГЛІЙСЬКА ТА КАНАДСЬКА АНГЛІЙСЬКА ЯК ДВА ПРИКЛАДИ РОЗВИТКУ МОВИ

Статтю присвячено розвитку англійської мови в Австралії та Канаді. Проведено аналіз історичних, соціальних та політичних передумов становлення англійської мови в Австралії та Канаді. Описано вплив екстралінгвальних чинників на розвиток англійської мови у вище згаданих англомовних країнах, універсалізацію лексики, граматики та фонетичної структури мови. Значний вплив на розвиток австралійської англійської мови мали географічне положення та спосіб життя корінного населення та мігрантів. Що до розвитку англійської мови в Канаді, то варто відмітити, що Канада – це двомовна країна і суттєвий вплив на розвиток мови в цій країні мала французька мова, так само як і американська та британська англійська.

Ключові слова: *Австралійська англійська, канадська англійська, словниковий запас, граматика, акцент, фонетика, особливі характеристики.*

The article is devoted to the development of the English language in Australia and Canada. Due to the number of historic events and social aspects Australian English and Canadian English acquired individual linguistic features. The purpose of this article is to study vocabulary, grammar and phonetics of AusE and CanE in terms of historical and social aspects.

It is important to mention that English was spoken on the British Isles before the British arrived in Australia. At the end of the eighteenth century one third of the British population spoke Celtic Languages. The English spoken in those times was far from what we call now Standard English. The first dictionary of English was published in 1755.

The first settlers from Britain were prisoners who arrived to colonies in New South Wales. Captain Cook arrived in Australia in 1770 and 20 years later the first colony was established. G. W Turner mentioned the process of a "consequent mixing, leveling and simplification of language" [1].

People with different accents were brought to Australia which is crucially important to take into consideration as Aboriginal language and these accents of English were the start of AusE. Many features were brought from England, Scotland and Ireland into AusE but those from London and Ireland caused a major influence [2].

The term Australian English originates from 1940 when it was first recorded. Previously it related to the colonial decline from Standard English. From the very beginning British colonies were penal and contact with indigenous population was at a very low level though a set of words was borrowed (boomerang, dingo, kangaroo, koala, kookaburra, wombat).

Vocabulary. As it has been mentioned above the first settlements were penal colonies which influenced AusE a lot as the vocabulary similar to the one of a slave society was in use among convicts. For instance the words bond and free (free native, free emigrant) had a considerable distinction. The words *free* and *freed* reflect an interesting historical aspect. Convicts who were released from prison when terms of their sentences were over or the convicts became *emancipists* (those who obtained pardons) were known as *free convicts*, *freed men*, *exclusives* or *exclusionists*. Though convicts after their imprisonment had a limited degree of freedom. On the other hand there were also military servants and free settlers which might have caused the phenomenon mentioned above.

Stock-raising gave the impetus to the enrichment of AusE vocabulary. *Graziers* or *squatters* were stock-raisers who moved inland from *limits of location* (the frontier of settlement) into *the back country* or *back of beyond* looking for land for *runs* (grazing land) or *stations* (ranches). *Brush* (dense natural vegetation), *scrub* (poor vegetation) were commonly used by such people. *Overseers* or *superintendents* (these are convict terms), *stockmen* and *rouseabouts* were employed in the industry. *Drovers* moved stock *overland* at long distances, original *overlanders* did the same travelling from New South Wale to South Australia. Sheep industry played a huge role in the development of frontier society and professional vocabulary of droving and shearing is widely used in Australian literature [3].

The distinctive feature of AusE lexicon is that it reflects attitudes, values and self-perception of Australians. The word *mateship* means a code of behaviour based on solidarity and fellowship between mates. *Larrikin* is a mischievous young person. Informality

and irreverent humor are distinctive features of AusE. For instance, *drunk as a skunk* means very drunk and other ruder expressions clearly illustrate it. This vernacular trait in AusE originated from convicts and settlers from 1788. Rude language is a common thing in spoken AusE and these are males who use it more compared to females. Expressions to describe somebody`s appearance, mental ability or character features manifest a great linguistic creativity of Australians: *lower than a snake`s belly* (someone with low morals or something low), *silly as a chook with its head cut off* (with great haste, with careless manner). Another interesting feature of AusE is the use of rude language to those who they are affectionate to.

On the other hand there are expressions borrowed from American English such as *cookie, guy, dude* caused by communication changes and the influence of American culture. In general American English has influenced AusE only in terms of lexicon. There are words in which stress patterns are from American English (e. g. finANCE to FINance, research to REsearch). There is also emission of *the* in structures of the type *I play (the) piano.* It must be mentioned that many Aboriginal words are used actively as well, e. g. *Uluru* for Ayers Rock.

Pronunciation Received Pronunciation (RP) ("Queen`s English" or "BBC English") is one of the most prestigious accents. On the other hand the speech of AusE is not "linguistically uniform" and has a lot of varieties. For instance the vowels in lexical sets FLEECE, FACE, PRICE, GOOSE, GOAT, MOUTH are significant when accents of AusE are compared. There are many Irish features as well which was caused by immigration from Ireland.

There are three main varieties of AusE: Broad AusE, General AusE and Cultivated AusE. Broad appeared in New South Wales in 1830s. It has similar characteristics to the speech of London and southeast England. This is the accent of low social layers. General Australian became widespread between 1870 and 1890. It was formed in the environment of free settlers and prisoners. General was the considered new, urban and more prestigious compared to Broad. There was also certain mixture of these accents. Cultivated is the most similar to RP. The shift in pronunciation is the influence of RP. According to G. Leitner this accent related to education and many social clubs, formed in 1830s. It developed in the cities and in southeast Australian and women predominantly began to speak it.

Concerning the historical aspect of the development of Australian English it should be mentioned that there are a few theories. The most plausible is considered the "Sydney Mixing Bowl" theory explained by a high level of population mobility (Bernard 1969, Trudghill 1986). According to Bernard AusE began with the first generation of native-born Australians which was caused by the social situation in the colony. The "proto-Broad" accent of the new dialect is characterized by homogeneity and it was determined by the need of speech "upgrading" as later there was educational and economic development.

On the other hand Hammarstrom (1980) and Gunn (1992) claim that London English was brought to the colony and the speaker of other dialects quickly adapted to it. Horvarth mentions huge socio-economic differences in the colony, which explains linguistic variation from the beginning. Horvath also disagrees with Bernard`s explanation concerning the homogeneity of AusE because New South Wales and Tasmania were the colonies whereas Victoria, South Australia and Western Australia were not. Consequently it could not lead to the uniform linguistic features. According to Horvath the uniformity of AusE is explained by population mobility based on historical evidence.

In general AusE pronunciation is non-rhotic, intonation is flatter, speech rhythms are slow, stress is spaced more evenly, vowels are closer and more frontal than in RP.

Phonology

According to Peter Collins Alexander G. Mitchell and Arthur Delbridge were the first to research the phonology of AusE in 1940-60s. and they identified three varieties of AusE mentioned above: "Cultivated", "General" and "Broad" AusE. The use of Australian questioning intonation ("AQI") is popular in narrative texts to engage listeners and keep their attention.

Morphology

Hypocoristic suffixation with *–ie* (proper names for people, places, religions) and *–o* (for men`s names an professional terms) is very common in AusE. Ther are also other examples of the suffixation.

Grammar

It is quite interesting that in AusE there is the trend to use Present Perfect Tense in the past tense context. Use of modal verbs is characterized by certain peculiarities: *shall* and *ought to*, the use of *may* instead of *might* in the expressions of past possibilities etc. another amazing feature of AusE is the use of *but* at the end of a sentence: e. g. *He used to be a champion. He is a bit out of practice but. Yeah-no* is another Australian "linguistic invention": *he`s a really good kid, he just comes over and we spoil him rotten. Yeah-no he`s a good kid*. This expression includes assent and dissent and enables speakers to compromise and maintain conversational solidarity [4].

Canadian English

Canada was inhabited by the Irish, Scottish and English in the 19th century. There were English speakers earlier. When America`s Thirteen Colonies started a war with Britain because of unpopular taxes a part of colonists were against it (250, 000), they were known as Loyalists as they remained loyal to the English Crown. They were oppressed in their civil rights and finally fled to other British Possessions. About 40,000 moved to British North America. Most of them settled in Eastern Canada where there were three provinces: New Brunswick, Nova Scotia and the Maritimes (Prince Edward Island). About 7000 Loyalists took up residence in Upper Canada (Ontario).

There was a great period of immigration from the British Isles between 1824 and 1860. In 1871 there were more than two million immigrants from the British Isles most of whom were the Irish.

In 1857 A. C. Geikie used the term Canadian English by which he described the English of Ontario and he considered it "a corrupt language". In 1889 W. D. Lighthall described the state of Canadian English mentioning that it was a uniform dialect with a small percentage of French words and crediting English, Scottish and Irish immigrants with their contribution into it. Ligthall also highlighted the resemblance of this dialect to American English (e. g. down town, pants, buggy, limbs, location) [5].

In general terms CanE is considered a mixture of AmE and BrE. It is caused by the contacts both with Great Britain (immigration) and the USA (commercial relations, mass media).

There has been a debate since 1950s concerning the British and American elements in CanE. The debate was started by Matthew H. Scargill when he responded to Morton W. Bloomfield`s paper. Bloomfiel researched CanE and stated that there was a varied developmental model. Bloomfiel pointed at its historical development and adhered to the Loyalist Base History and proved it by the fact that CanE sounds more like AmE. On the other hand Scargill said that partially CanE looked like AmE but accents in BrE in 19th centure were rhotic exactly like modern North American English. Since then all debates were focused on these two approaches [6].

Pronunciation in CanE. It should be mentioned CanE includes a larger use of British features. Conversely American English is acquiring the status of a prestige model and is becoming more common among younger upper layers of population in Cananda. It is regarded there is no standard Canadian pronunciation. Still the standard (general) Canadian English is the dialect spoken by educated middle-class Canadians living in cities from eastern border of Ontario to Vancouver Island. A survey made by Waler S. Avis in 1993 showed the variety among Ontario speakers in their pronunciation of many colloquial words. It is interesting that the influence of the French Language on CanE is very insignificant. The dialects of Maritimes (Nova Scotia, new Brunswick, prince Edward Isand), of Quebec (Montreal and the Eastern Township), and of the Ottawa Valley have slight difference from those in West (British Columbia), the Prairies (Alberta, Saskatchewan, and the Arctic North). The most distinguishing feature of CanE is rhoticity opposed to BrE which is non-rhotic. The ending *–ing* is pronounced in three ways: /in/, /iŋ/ and /ən/. The first way of pronunciation /in/ is more common in casual styles, /ən/ is not used frequently. Palatal glide (yod-form) /j/ after /t/, /d/, or /n/ and before /u/ is preferred in CanE like in British English: *duke* /dju:k/, new /nju:/, tune /tju:n/. in AmE "yod-less" pronunciation is used: *duke* /du:k/, new /nu:/, tune /tu:n/ [5].

Canadian Raising and Canadian Shift are two very distinctive features of CanE. Canadian Rising is characterized by change in diphthongs in such words as mouth and price so the words with these two diphthongs are pronounced on a bit different way, e. g. house, mouse or wife, knife, price etc. It should be mentioned that effect of CR varies in different regions of Canada. The Canadian Shift affects front vowels in such words as kit, dress, trap etc. The vowels in the words *kit* [ɪ], *dress* [ɛ] are lowering and the vowel in the word *trap* [æ] is retracting [6].

Grammar. In CanE there are varieties in the use of prepositions: "on Blank Street" instead of "in Blank Street" (BrE), "first vacation in two years" instead of "first holiday for two years". Canadians use *due to* instead of *owing to.* The preposition *to* is preferred in an idiomatic expression (the influence of AmE): *sick to the stomach* instead of *sick at the stomach*. Other examples: *name for* instead of *name after*, wave at them – wave to them (BrE), *all of the people* (from AmE) – *all the people* (BrE).

The expression **'cep'fer** is a form of *except for*. Ever-exclamation has a strong emphatic meaning: *Does he ever drive so fast!* **Any more** has a positive meaning (southern Ontario): *He complains lot any more.* The phrase **as well** can be a sentence connector: She warned us of all the dangers. *As well, she told us how to avoid them.* The interjection **eh** is used in different types of sentences and has different meanings e. g. *You like it eh?, You want to go, eh?, We had pizza, eh, and beer* etc. The use of **eh** also relates to tags: *isn't it?, does he?, haven't they?* etc., which shows the tendency to **the economy of language** in CanE.

Vocabulary. C. J. Lovell`s classification shows that CanE is a separate linguistic variety. According to Lovell CanE includes words of the following groups: changed everyday words (apartment block, bush pilot, staking rush etc.); words that are more often used in BrE (elevator instead of lift, movies (cinema), sidewalk (pavement) etc.); words that convey different meanings than in Br E (maid of honour, north country); words that have developed new meanings (reeve, frontier etc.).

Canadian vocabulary underwent the influence of both BrE and AmE. They say *billboard* (AmE) instead *hoarding* (BrE), *porridge* (BrE) instead of *oatmeal* (AmE), *luggage* (BrE), not *baggage* (AmE). But in the compound words *baggage-car, baggage-check* American *baggage* is used. There are varieties both with *store (AmE)* and *shop (BrE)*: *barber shop, bake-shop, book-store, grocery-store, drug-store.* There are also interchangeable word couples: *braces* (BrE) and *suspenders* (AmE), *parcel* and *package*, *odd jobs* and *chores, a pack* or *a deck of cards*. It should be mentioned that in political and legal terminology British English is dominant (*cabinet, electoral district, cabine*t etc.) while in the area of motoring and transport both British and American English is used: *railway, trucks, fenders, cabooses* – BrE; terms connected with trains *(All aboard!!, conductor* for *guard*, *one-way ticket* for *single ticket* etc.).

Canadianisms. There are Canadianisms from aboriginal languages: *totem, toboggan, muskeg, pemmican* (Alqonquian Indian), *igloo, mukluk, kayak* (Eskimo). Other examples of Canadianisms: *hydro* for hydro-electric, *gridroad, cat train, chuck race, corduroy road, separate school, bank machine, washroom, snow shovel* etc.

The impact of French on Canadian English. In 1969 Canada became a bilingual country. Montreal (Quebec) English underwent a huge influence of French but CanE was exposed to the impact of French in general.

There expressions derived from which are used only in English froms: *mush* (French *Marche!*), *sny(e)* (French *chenail*), *lacrosse* (French *jeu de*) *la crosse*, a name of Algonquian origin) unlike other words: *carryall* and *cariole*. Sush words as *caboteur, coureur du bois, cache, voyageur, portage* and *seigniory* relate to life, work and society in Canada.

Quebeck English. The word *steamie* is often used in Quebec English. It is suggested that this words originates from a Canadian French expression *hot dog steamé. Poutine* is French fries with cheese. Othe French words: *autoroute* for English *highway*, *dépanneur* from French *dépanner* (to repair), or *one-and-a-half* and *two-and-a-half* (one-room and two-room apartments respectively where *half* means a bathroom), *stage* for *internship*, *chalet* for *summer cottage*, *guichet* for *ATM*. The other examples are: *collectivity* (*community* in English), *scholarity* (*schooling*, from French *scolarité*), *syndicate* (a *trade union* from *syndicat*), *reunion* (*meeting*, from French *réunion*), "a good *souvenir* of something" (memory from French *souvenir*), *deceive* in the meaning of *disappoint* (French – décevoir).

The expressions *take a decision* (not *make a decision*), *give a conference* or *give alecture* (from French *donner une conference*) appeared under the impact of French. The verb *to accept* is used in such a structure: accept + infinitive (*accept to call her*) instead of accept + direct object (*accept a conference*).

Both Australian and Canadian English underwent a range of changes. These changes were incited by historic, social and linguistic aspects. AusE and CanE are characterized by a number of linguistic peculiarities the basis of which is British English [7].

Література:

1. Social Variation i Australian English. *Olsjövägen* 10. 77270 Saxdalen. 2005. URL: http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:517801/FULLTEXT01.pdf.

2. Aboriginal English: some gramatical features and their implications. *Edith Cowan University*. 2013. URL: https://benjamins.com/catalog/aral.36.3.03mal/fulltext/aral.36.3.03mal.pdf.

3. Australian English. *encyclopedia.com*. 2020. URL: https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/australian-english.

4. Australian English: Its Evolution and Current State. *University of New South Wales, Australia.* 2012. URL: https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/latic/article/viewFile/2718/2487.

5. Canadian English. *Charles University in Prague*. 2010. URL: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/39668/BPTX_2009_2_11410_0_84784_0_70456.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6. Canadian English: a Conservative Variety. *Zeitschrift fur Kanada-Studien*. 2015. URL: http://www.kanada-studien.org/wp-content/uploads/2015/03/zks_2015_2_Dollinger.pdf.

7. The English Language in Canada: a Questionable Dialect or a Distinct Variety of English. *Masaryk University*. 2006. URL: https://is.muni.cz/th/tl85d/Archiv-IS-Bc.pdf.

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: irynapaten@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-280-283

Патен І. М., Жигало І. І. Компонент гроші в українській, польській та англійській фразеологічних картинах: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 280–283.

УДК: 81'373.7=161.2=162.1=111

orcid.org/0000-0001-8706-6149
Research ID N-6942-2018
orcid.org/0000-0001-7176-599X

Патен Ірина Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Жигало Іван Іванович,
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту організацій
Національний університет «Львівська політехніка»

КОМПОНЕНТ ГРОШІ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КАРТИНАХ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*У статті **проведено** порівняльний аналіз фразем із компонентом гроші в українській, польській та англійській фразеологічних картинах; **з'ясовано**, що гроші є невід'ємною частиною життя суспільства, відтак входять у систему ключових цінностей, що свідчить про значущість цього поняття; **доведено** актуальність фразеологічних одиниць, приказок, прислів'їв, крилатих висловів із компонентом гроші у сучасному світі, адже фразеологічна картина найкраще відображає ті зміни, які відбувають у сфері економіки, політики, культури тощо; **встановлено**, що гроші пов'язані із національним самопізнанням; **виявлено** амбівалентність щодо грошей: з одного боку вони постають як цінність, а з іншого – як соціальне зло.*

Ключові слова: *фразеологія, фраземи, фразеологічна картина світу, гроші, грошоцентризм.*

Iryna M. Paten,
PhD in Philological Sciences, Associate professor,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogicaln University
Ivan I. Zhygalo,
PhD in Economic Sciences, Senior Lecturer,
Lviv Polytechnic National University

MONEY COMPONENT IN UKRAINIAN, POLAND AND ENGLISH PHRASEOLOGICAL PICTURES: LINGOCULTURAL ASPECT

The article provides a comparative analysis of phraselogical units with monetary component in Ukrainian, Polish and English phraseological pictures; it has been clarified that money is the subject of many sciences: economics, philosophy, psychology, sociology, etc., and it is an integral part of society, and therefore they are the part of a core value which indicates the importance of this concept. The article investigates and reveals universal and cultural-specific features of phrases with a component of money on the material of phraseological pictures of Ukrainian, Polish and English cultures. The relevance of phraseological units, sayings, proverbs, winged expressions with the money component in the modern world has been proved, because the phraseological picture better reflects the changes that are taking place in the sphere of economics, politics, culture etc., it has been found that money is associated with national self-knowledge; it has been revealed ambivalence regarding money: on the one hand, they arise as a value, and on the other, as a social evil. The most promising research is a comparative study of Slavic (Ukrainian, Byelorussian, Polish) and German (English, German) phrases to indicate people's attitude to money.

Key words: *phraseology, phrases, phraseological picture of the world, money, money-centrism.*

Постановка проблеми. Гроші – універсальна категорія, базове поняття сучасної цивілізації, вони впливають на усі сфери суспільного життя, «диктують свою політику, нав'язують свій світогляд, свою філософію» [5, с. 62], відтак формують соціальну поведінку, визначають сенс і призначення буття; як незамінний атрибут будь-якого суспільства є дзеркальним відображенням релігійних та культурних законів існування людства.

Аналіз останніх публікацій. Уперше проблему грошей порушили давні греки: Сократ, для якого збагачення було несумісним із доброчинністю, Платон – визнавав гроші, як міру вартості та засіб обігу, Аристотель – засновник економічної науки про гроші; Фома Аквінський розмірковував про походження і призначення грошей і вважав, що гроші не повинні стояти на заваді щастю людини; а згодом філософи XVII – XIX століття, зокрема Дж. Локк, який обґрунтував приватну власність, і вважав, що зі з'явою грошей виникла нерівність, Ф. Ніцше – трактував гроші як символ бездуховності; Г. Зіммель – розглядав гроші як особливу форму культури тощо.

У наш час гроші є предметом багатьох наук: економіки (Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський, М. Фрідман), філософії (З. Скринник, В. Гончаров), психології (В. Москаленко, І. Зубіашвілі, Г. Авер'янова, Ю. Семенов, А. Фернам, Т. Танг, Р. Левіс), соціології (В. Гончаров, З. Скринник, О. Сулима) тощо. Науковці виокремлюють грошові типи особистостей (П. Вернімот, С. Фіцпатрик, Р. Льюіс), досліджують грошові неврози (П. Форман), ставлення різних соціальних груп до грошей (І. Зубіашвілі, А. Капустін, П. Муравйова, О. Нікітіна), вивчають морально-етичні норми у ставленні до грошей (О. Горбачова, А. Купрейченко), розглядають використання грошей (П. Лант, С. Лівінгстоун, Г. Рабінович та ін.) тощо.

Грошовий компонент у мовному матеріалі заслуговує на особливу увагу і серед лінгвістів. Так, Г. Крайчинська вивчає етнокультурне коріння української нумізматичної фразеології; Г. Малиновська досліджує концепт «гроші» у паремійному фонді української мови; О. Струк розглядає національно маркований концепт «гроші» у британській мовній картині; С. Кошарна аналізує цей концепт на фразеологічному матеріалі російської мови, А. Лугинина – китайської мови; цікавими є дослідження у порівняльному аспекті: І. Майоренко – російської та англійської мов; З. Унук – української та словацької; Ю. Денисенкова – на матеріалі паремійного фонду російської та англійської мов; Н. Башук – у пареміях німецької та української мов тощо. Усе це дозволяє стверджувати, що гроші – ядерний концепт національного світосприйняття, та все ж можливості різнобічного вивчення поняття «гроші» ще не вичерпані.

Мета статті полягає у дослідженні та виявленні універсальних та культурно-специфічних ознак у складі фразем із компонентом гроші на матеріалі фразеологічних картин української, польської та англійської культур.

Виклад основного матеріалу. Початок XXI століття знаменується суттєвими змінами в політичній, соціальній, економічній та культурній сферах життя суспільства. Світова фінансова криза, її наслідки, фінансові маніпуляції, інфляція, безробіття, нестабільний курс валюти змінюють свідомість, морально-економічні взаємовідносини, поведінку людей, а все це знаходить відображення у фразеологічній картині світу.

Фразеологічна картина світу (термін належить Д. Добровольському) – сукупність фразеологізмів певної мови, що відображає життя людини у всіх її проявах.

На думка Ф. Буслаєва, «фразеологічні одиниці – це своєрідні мікросвіти, вони містять і моральний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові, які заповідали предки для керівництва потомкам» [2, с. 37]. Погоджуємося, що «фразеологізми – це душа кожної національної мови, у якій неповторним чином виражаються дух і своєрідність нації» [10, с. 82]. Ми дотримуємося широкого погляду на фразеологію і услід за В. Телія, під терміном фразема розуміємо усі сполуки, які відтворюються в мовленні у фіксованому складі і не є словами, а саме: фразеологічні зрощення, сполучення, ідіоми, приказки, прислів'я, тобто континуум стійких словесних комплексів.

Фразеологія будь-якого народу специфічна та неповторна, наділена рисами етнічної культури і обумовлена найрізноманітнішими факторами, які і створюють її своєрідність.

Та перш ніж досліджувати поняття гроші у фразеологічних картинах української, польської та англійської мов та як вони впливають на усвідомлення свого «Я», з'ясуймо, що ж таке гроші. Фінансово-економічний словник трактує гроші як «економічну категорію, що означає специфічний товар, який виконує в суспільстві роль загального еквівалента в процесі обміну товарів» [4, с. 182]. Сучасні тлумачні словники польської та англійської мов дефінують гроші так: «Powszechnie akceptowany towar, za pomocą którego dokonuje się płatności za dostarczone dobra lub wywiązujemy się z zobowiązań. [17, с. 94]; «Something generally accepted as a medium of exchange, a measure of value, or a means of payment» [20]. Тож гроші – це товар, за який можна придбати усе, що хочеться.

Гроші формують мораль, ієрархію цінностей, психологію і світогляд людини зокрема і суспільства загалом. Цінність грошей прослідковується у стосунках між людьми, у системі комунікації, де індивіди взаємодіють між собою як власники товарів. Зміст комунікації – обмін товарів – створює зв'язок між людьми. Гроші є зовнішнім виразником цілого комплексу соціальних зв'язків.

За результатами соціологічного опитування, яке провела група «Рейтинг» у лютому 2017 р. [12] більшість опитаних українців погоджуються з тим, що гроші важливі, з ними вони можуть бути тими, ким хочуть, і це знаходить відображення у таких фраземах: *з золотом, як з вогнем, і тепло з ними і небезпечно; де густо, там не пусто; людина без грошей, як птах без крил; щасливий, кого гроші люблять; тепер за гроші й до неба зайдеш.* Третина опитаних вважають гроші абсолютним злом, коренем усіх бід. Сучасне українське суспільство «зберігає ідеологізований образ грошей як соціального зла, що веде до неадекватної об'єктивної дійсності соціальної поведінки» [13, с. 10]: *Гроші то й роблять, що біду на світі; Через золото сльози ллються; Від грошей усе лихе на світі.* Щоб подолати це негативне явище, потрібно сформувати такі умови існування, в яких гроші постануть «ідеологічно нейтральним інструментом економічної діяльності та розв'язанням соціальних проблем» [13, с. 10].

І хоч гроші дарують людині свободу, відкривають простір для розвитку, та разом з тим позбавляють духовних та емоційних зв'язків: *без грошей чоловік не хороший; гроші то й роблять, що біду на світі; шалені гроші // pieniądze, pieniądze i jeszcze raz pieniądze // a rat race*; *More money, more sin; Those who have money have trouble about it.*

Досліджуючи етнокультурне коріння українського нумізматичного фразеологічного фонду, Г. Крайчинська робить висновок, що фразема «*За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини*» символізує духовність української родини і підкреслює особливість формування світобачення й ментальності української нації. Найбільшою цінністю для українців є сім'я, здоров'я, честь, правда, щастя, воля: *час за гроші не купиш; розум за гроші не купиш; добре слово краще, ніж готові гроші; за гроші тільки рідного батька не купиш.* Відтак гроші в ієрархії цінностей української культури ніколи не посідали перше місце [9]. «Багатству деяких людей не слід заздрити: вони здобули його такою ціною, яка нам не по кишені, вони пожертвували ради нього спокоєм, здоров'ям, честю, совістю. Це надто дорого» (Жан де Лабрюйер).

Одну з основних вартостей польської культури відображено у фраземі: *honor droższy nad / niż pieniądze* – 'не все вимірюється вартістю грошей', побудованій на тріаді «Бог – Честь – Вітчизна». Така модель підтримує лицарську традицію, моральну систему виховання шляхти, яка була обов'язковою у польській культурі протягом багатьох століть і яка досі живе у свідомості поляків [8, с. 185].

В англо-американській фразеологічній картині спостерігаємо амбівалентне ставлення до грошей: у США гроші завжди були головними і виступають складником загального успіху, а у британському суспільстві, з одного боку, «гроші постають як сила, яка править усім світом» [3]: *Money talks; Money is power; When money speaks, the world is silent*; *Manner and money make a gentleman; Money greases the axle; Money makes the wheels and the world go round; Money answer all things; Money makes the mare go; Nothing but money is sweeter that honey Money greases the machine in the long run,* а з іншого – відсутність грошей британці вважають ознакою божественності: *Too much money makes one mad; Wit is better that wealth*. Очевидно, тут йдеться про неправильне трактування біблійної історії про те, як Ісус Христос перекинув столи із грішми перед храмом, що

й призвело до трактування бідності як ознаки «божественності», а багатства – «неправедності» [3]. Негативне ставлення британців та американців до грошей відображають наступні фраземи: *Money is the root of all evil; More money, more sin; Those who have money have trouble about it.*

Визначаємо також і стан існування людини як «жертви всевладдя грошей», схильність демонструвати свою вищість за рахунок багатства, так званого «грошоцентризму»: *Чого гроші не зроблять! Де гроші говорять, там правда мовчить; Гроші всюди хороші; Тепер за гроші можеш все зробити, а навіть і неба купити // kto ma pieniądze, ten jest pan, a kto ich nie ma, ten kapcan; ten dziedzic, kto pieniądze liczy; każdy hrabia, kto ma pieniądze; kto płaci, temu grają; za pieniądze masz, co serce żądze // Never marry for money but marry where money is; Money is the only monarch; Money makes the man; Money will do anything.* Крім того, у цих сполуках простежується переносне значення – «все залежить від того, хто має гроші». У цьому випадку, на нашу думку, соціальні умови створюють певне напруження щодо грошей, які «вносять у суспільне буття не тільки порядок <…> але і хаос, оскільки вони здатні зробити предметом купівлі-продажу все що завгодно, тим самим руйнуючи кордони між матеріальним і духовним» [6, с. 518]. У фразеологічній картині польської та української мов наявні одиниці, які підкреслюють соціальну ієрархію, висловлюють докори тим людям, які насамперед дбають про матеріальну користь: *grosz dzwoni, grosz śpiewa, grosz kadzi*; *za pieniądze ksiądz się modli; za pieniądze lud / człek / świat się podli; za pieniądze prawnik staje; za pieniądze wyrok daje // дяк читає – грошей мало бере, а піп слово скаже – та багато править.*

Негативним явищем у світі є хабарництво, корупція – різновид соціальної корозії, яка руйнує державу і суспільство в цілому. Вони не виникають на порожньому місці, це результат історичного розвитку суспільства: *«Ти знаєш – дурень не бере: У нас хоть трохи хто тямущий, Уміє жить по правді сущій, То той хоть з батька, то здере»* (І. Котляревський, «Енеїда»). Українці переконані, що отримати велику кількість грошей чесним шляхом неможливо, тому позитивно ставляться до різних податкових та фінансових операцій. На жаль, українці звикли до корупції та хабарництва в повсякденному житті: *давати хабаря; давати на лапу; гребти під себе.* Проте «такі правила життя» притаманні не лише Україні, але й іншим аналізованим лінгвокультурам, пор. пол.: *gdy są pieniądze, wszystko łatwo idzie; za pieniądze masz, co serce żądze.*

Проблема корупції – це загроза не лише для тих країн, які переживають економічну кризу, а також для тих, які мають сталу економіку: *One law for the rich and another for the poor; Possession is nine-tenths of law; hush money; dropsy* – ‘гроші, призначені для підкупу або хабаря’; *the almighty dollar.*

Низка екстралінгвальних чинників, таких як: міжнародна співпраця в галузях економіки, політики, зникнення цензури, зростання числа людей, які володіють іноземними мовами, прагненням новизни, неординарності зумовлює входження фразем однієї мови, у нашому випадку англійської, у фразеологічні фонди інших мов, української та польської мов, до прикладу: *dirty money* – ‘гроші з нелегальних джерел; гроші, зароблені нечесною працею, у тому числі й приховані від оподатковування; *money laundaring* – ‘легалізація грошових коштів, отриманих незаконним способом’ і їхні кальки у слов’янських мовах: *брудні гроші; відмивати брудні гроші // brudne pieniądze; prać brudne pieniądze.* І якщо раніше ці фразеологізми були пов’язані із колами бізнесу, то активне використання цих одиниць у текстах мас-медіа сьогодні має значно ширшу сферу застосування: економіка, фінанси, банківська справа тощо. Знаходимо й інші фраземи, які уже глибоко вкорінилися у певну лінгвокультуру, і маніфестують ідею про те, що заробити гроші можна лише нечесним шляхом: *слизькі карбованці; Іудині срібняки; давати на лапу // cyganić pieniądze // muck and money go together; hot money; spin money; black money; hot money; coin money.* Все це підтверджує думку, що Україна хоч і має високі показники корупції, але це явище притаманне навіть високорозвинутим державам. «Як засвідчує міжнародний досвід, жодна із соціально-економічних систем не мала і не має цілковитого імунітету від корупції, адже змінюються лише її обсяги та вияви. Відтак, корупційні злочини неможливо ліквідувати в якійсь конкретній державі чи на якомусь етапі історичного розвитку» [7, с. 37].

Та все ж етнічна мудрість застерігає людину від нечесних грошей: зароблена копійка краще краденого карбованця*; нажите махом – піде прахом // ostrożnie i wedle miary szafuj słowa i talary*.

Гроші є фактором формування психіки людини у процесі виживання, існування, самозадоволення, посіданні певного статусу в суспільстві [11]: *щастя не в грошах, а в їх кількості;* совісті менше – грошей більше *// strać pieniądze, strzegą cię nędze; pieniądze u nas to grunt // put money on;* вони змінюють життя людини і можуть підняти її на якісно новий рівень життя, та водночас це важке випробування, через яке проходить не кожен: *брат братом, сват сватом – а гроші не рідня // gonić za pieniędzmi // a great fortune is a great slavery.*

На прикладі макроекономічних досліджень, які проводили психологи у 43 країнах, ступінь цінності грошей для жителів цих країн тісно пов’язаний з показниками її (країни) економічного розвитку. Відтак, коли грошей вдосталь, люди починають їх сприймати як меншу цінність [1]: *гроші – це не головне; г*роші – набута річ *// money doesn’t make character; money doesn’t make the man.*

«Західні» гроші забезпечують стабільність, безпеку, надійність, це «соціальна гарантія благополуччя, та запорука розв’язання життєвих проблем» [14, с. 87]: *much coin, much care; money is the ace of trumps; he that has money has what he wants; there is no companion like penny; money is the ace of trumps.* Натомість «східні» гроші самі по собі не гарантують соціального статусу і стабільного існування. Навпаки, вони часто примножують ризики непевності життя [14, с. 87]: *гроші – лакома річ; біда з грішми – біда і без грошей; зайві гроші – зайві турботи.*

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах буття основними є товарно-грошові відносини, без яких неможливий жоден прогрес. Відтак гроші – це одна із найважливіших сфер існування людини, це категорія не лише економічна, а насамперед культурно-історична та соціально-психологічна. Про гроші можна говорити багато, але довести їхню важливість можна лише за допомогою мовного (фразеологічного) матеріалу.

Проаналізувавши фрагмент фразеологічної картини світу з грошовим компонентом в українській, польській та англійській мовах, висновуємо, що відмінності у трактуванні грошей мають культурологічні або національні відмінності, але їх значно менше ніж універсальних рис.

Аналіз матеріалу засвідчив амбівалентний характер грошей, адже ставлення до них змінюється на маргінесі загальносуспільних змін: з одного боку – це запорука щасливого життя (*без грошей як без рук // pieniądze rządzą światem; pieniądze*

to Bóg // *roll in money*), та з іншого – це соціальне зло, яке знищує усе духовне (*срібло-золото тягне чоловіка в болото* // *money is the sinews of war*).

Перспективним у цьому напрямку вбачаємо компаративне дослідження слов'янських (українських, білоруських, польських) та германських (англійських, німецьких) фразем на позначення ставлення людей до грошей.

Література:

1. Абрамова С. Деньги как социальная ценность: поколенческий срез проблемы. *Социологические исследования*. 2000. Вып. 7. С. 37–41.
2. Буслаев Ф. Русские пословицы и поговорки, собранные и объясненные. Москва. 1954. 457 с.
3. Голубовська І. Етнічні особливості мовних карни світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
4. Загородній А., Вознюк Г. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
5. Зеленцова М. Аналіз фразеологічних номінацій концепту гроші. *Лінгвістичні дослідження*. 2011. Вип. 32. С. 61–68.
6. Зіммель Г. Філософія грошей. Теорія суспільства. Москва. 1999. 616 с.
7. Зубкова Л. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № (104). С. 34–44.
8. Крайчинська Г. Етимологія польських та українських нумізматичних фразеологізмів. *Слов'янський вісник. Серія Філологічні науки*. Рівне: Рівненський державний гуманітарний інститут. 2006. С. 182–196.
9. Крайчинська Г. Етнокультурні маркери в українській нумізматичній фразеології з компонентом – загальною назвою гроші. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 19. С. 266–271. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2011_19_44.pdf.
10. Маслова В. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов. Москва: Academia, 2001. 208 с.
11. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології. *Соціальна психологія*. 2004. № 3 (5). С. 3–21.
12. Особливості ставлення українців до грошей. URL: ratinggroup.ua/…/osobennosti_otnosheniya_ukraincev_k_dengam.html.
13. Скринник З. Гроші як соціокультурний феномент у вимірах практичної філософії: автореф. дис. … докт. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Львів, 2007. 40 с.
14. Смовженко Т., Скринник З. Філософія грошей в епоху фінансової цивілізації : монографія. Київ, УБС НБУ, 2010. 463 с.
15. Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.]. К.: Наукова думка, 1993. Т. 1–2. 1512 с.
16. A Thesaurus of English Traditional Metaphors. Ed. by P. Wilkinson. L. & N.Y.: Routlege, 1993.
17. Begg D. Makroekonomia. PWE, Warszawa, 2003. s. 94.
18. Kłosińska A. Słownik frazeologiczny. Warszawa: PWN, 2010. 655 s.
19. Latusek A. Nowy słownik frazeologiczny. Kraków, Zielona Sowa. 2005. 718.
20. URL: www.merriam-webster.com.

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: julialeo1619@gmail.com

lana7sun@gmail.com

oksibella@icloud.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-284-289

Rybinska Yu. A., Pechenizka S. S., Stebaieva O. V. Cultural heritage of the beatles and the influence of their love songs on students' empathy. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 284–289.

УДК: 784.011.26:177.61:159.942(410)

Yuliia A. Rybinska,
Doctor of Science (Dr. Hab) in Education,
Professor, Head of Foreign Philology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts, (Kyiv, Ukraine)
Svitlana S. Pechenizka,
Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology),
Senior Lecturer, Department of Foreign Philology,
Kyiv National University of Culture and Arts,(Kyiv, Ukraine)
Oksana V. Stebaieva,
Assistant, Department of Foreign Philology,
Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

CULTURAL HERITAGE OF THE BEATLES AND THE INFLUENCE OF THEIR LOVE SONGS ON STUDENTS' EMPATHY

The article describes and analyses the cultural heritage and the Beatles mania phenomenon.

Explorations and expressions of love have dominated the lyrical content of popular music for decades, to the extent that the love song can be said to be the archetypal pop song. A detailed division of "love styles" has been proposed by the psychologist John Alan Lee, who suggests that there are six distinct styles of love. Through a consideration of the application of his typology to the lyrics of popular songs, it can be seen that the categories he has identified have relevance musically, as well as socially and emotionally. When these insights are employed in the analysis of songs written and performed by the Beatles, significant differences are seen in the approach to love between the group's earlier and later material. It is argued that these are not random variations, but indications of the ways in which their personal experiences and professional evolution were reflected in the nature of their music.

Key words: *national colouring, the Beatles, heritage, cultural phenomenon, methods and techniques for implementing songs in class, love songs, translation techniques.*

Рибінська Юлія Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології
Київського національного університету культури та мистецтва
Печенізька Світлана Сергіївна,
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземної філології
Київського національного університету культури та мистецтва
Стебаєва Оксана Володимирівна,
асистент кафедри іноземної філології Київського національного університету культури та мистецтва

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА THE BEATLES ТА ВПЛИВ ЇХ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ НА ЕМПАТІЮ СТУДЕНТІВ

У статті описано й проаналізовано культурну спадщину та феномен так званої Бітломанії.

Дослідження та вираження любові протягом десятиліть настільки домінували в ліричному змісті популярної музики, що любовну пісню можна назвати архетипною естрадною піснею. Детальний поділ «любовних стилів» запропонував психолог Джон Алан Лі, який припускає, що існує шість різних стилів (типів) кохання. Застосовуючи його типологію до популярної пісенної лірики, можна побачити, що визначені ним категорії є доречними як у музичному, так і в соціальному й емоційному плані. Коли ці уявлення використовуються для аналізу пісень, написаних та виконаних групою «Бітлз», стають помітними суттєві відмінності у підході до любові, що простежуються між ранніми та більш пізніми матеріалами групи. Існують суперечки щодо того, що це не випадкові відхилення, а вказівки на шляхи відображення їхнього особистого досвіду та професійної еволюції через характер їх музики.

Ключові слова*: національний колорит, «Бітлз», спадщина, культурний феномен, методи та прийоми опрацювання пісень на заняттях зі студентами, любовні пісні/пісенна лірика, методи/техніки перекладу.*

The Beatles and their impact on English

According to Ian Inglis [4], the predominant theme of popular music lyrics has always been – and continues to be today – love. The principal styles in which it has been expressed have been the lament for last or unrequited love, the celebration of mutual and genuine love, and the comment about the nature and significance of love. There styles were present in the major threads of twentieth century popular music whose convergence in the early 1950s, via rock'n'roll, led to the emergence of a contemporary popular music or pop- and the multiplicity of sub-categories that continue to derive from it.

The annual IATEFL Conference held in Liverpool, a city forever associated with the Beatles. The conference opened with a lecture by David Crystal [2], entitled "The world in which we live in: Beatles, blends and blogs" (the second "in" is deliberate). So it seemed like a good idea to republish a post on the language of the Beatles' songs which first appeared on this blog in October 2012.

In our corpus, the expression "the sixties" occurs over twice as often as "the fifties" or "the nineties" ("the seventies" and "the eighties" are somewhere in between, but still nowhere near as frequent as "the sixties"). Why do people talk about the 1960s more than any other decade? One reason is the phenomenon of the Beatles, whose first single was released on October 5th, 1962.

The Beatles' influence on music and popular culture is well-known, but this is a good moment to reflect on their impact on the English language. Up to this point, pop music in Britain mostly copied the music coming out of the U.S., whose dominance of popular culture was taken for granted. British bands sang American songs, using American words, in an American accent. All this changed with the Beatles. As the linguist Harold Somers points out, the band gradually developed their own distinctively British idiom, and "embedded references to British locations and customs, or used language patterns that seem a little strange to Americans" [9]. Somers has produced a fascinating guide to Briticisms in Beatles' lyrics, which include both cultural references, such as the National Health Service (from "Dr Robert") or the News of the World ("Polythene Pam"), and British English vocabulary like "*ring* my friend" ("Dr Robert" again: Americans would say *call*), "time for *tea*" ("Good Morning, Good Morning"), and *dressing gown* ("She's Leaving Home" – it's a *bathrobe* in American English). Not to mention those *plasticine* porters in "Lucy in the Sky with Diamonds"– the American equivalent *Play-Doh* doesn't quite work here.

For the first time it became acceptable for pop music to have a British accent. And not just a British accent, but a Liverpudlian one. In the early sixties, it was still unusual to hear non-RP accents on British TV or radio, and one side-effect of the Beatles' success was that regional and working-class accents suddenly became "cool" – Michael Caine's cockney is another example. As Hanif Kureishi notes: "By 1966 the Beatles behaved as if they spoke directly to the whole world" [5]. This was not a mistake: they were at the centre of life for millions of young people in the West.

As evidence of this, when the Beatles appeared on the Ed Sullivan Show in 1964, it was estimated that almost half the U.S. population was watching. It was the beginning of the so-called "British invasion".

This had consequences in the field of language learning: young people all over the world were listening to English songs, and when they started their own bands and wrote their own songs, they overwhelmingly used English too. Fortunately, you didn't need a huge vocabulary to understand the Beatles' early output: as the titles suggest, songs like *Please Please Me, From Me To You, She Loves You*, and the one that came out 50 years ago, *Love Me Do*, use incredibly simple language. In a (highly recommended) corpus analysis of nine Beatles albums released between 1964 and 1970, Guy Cook and Neil Mercer demonstrate that "the later songs use a much wider range of vocabulary" [1]. On *A Hard Day's Night*, for example, the songs contain a total of 2004 words, but since many of these occur more than once, there are only 420 *different* words in the whole album. But just three years later *Sgt Pepper*, with an only slightly higher word count (2257), includes 743 distinct words. Taken together with the fact that words like "you" and "love" appear progressively less often, this "reflects the fact that the writers were dealing with more varied topics" and writing fewer straightforward "boy meets girl" love songs.

But although the band became more sophisticated over time, both musically and in their use of language, the lyrics on even the later albums aren't too challenging. From a brilliant infographic entitled "The Language of the Beatles Abbey Road", we learn that over 91% of the words on this late Beatles album appear in the General Service List. The GSL lists the 2000 commonest English words, roughly corresponding to the 3-star red words in the Macmillan Dictionary – in other words, the most basic vocabulary of the language.

The aim of the article is to highlight the importance of Beatle's music and implement some songs in class.

Bob Dylan galvanized young people to speak up for themselves. His best early songs championed civil rights and decried injustice. The Rolling Stones sparked feelings of rebellion. And The Beatles, the greatest band of the era and of all time, invariably promoted peace and love.

Yes, it now seems trite to repeat the title of the group's 1967 hit single, "All You Need Is Love." After all, the message corresponded to the raging Vietnam War. It somehow rings hollow today in the wake of global terrorism and violence in Iraq and Afghanistan, among other hot zones. But it is still the best message around.

The Beatles believed it. They have said over the years that they were proud that their songs brought people together and tried to promote positive feelings among the warring generations. When The Beatles recorded "She's Leaving Home," on "Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band," they offered empathy for the heartbroken parents of the teenager who had packed up and split seemingly without a warning. They could easily have mocked the hapless mother and father in the song.

But instead, they suggested a lyrical shoulder to cry on. Countless families were being ripped apart during the tumultuous late 1960s, just ask in the song.

Remember, too, John Lennon's first big song as a solo star was "Give Peace A Chance," in 1969. It may have been a coincidence that he chose this title, but probably not. Lennon morphed from a pop star to a peace spokesman. He and his wife Yoko Ono later created "Happy Christmas (War Is Over)," and it has since become one of the most played and widely beloved holiday season songs.

The Beatles could have done anything they wanted, once they made it big. They could have sung about any theme and it would have become the gospel to their loyal followers. But they pointedly chose peace and love.

It was the best gesture they could have made with their global power.

The following materials, taken from Dalton and Lewes [3], were implemented in English class and provided with authenticity and motivation in time of learning.

Help, Hey Jude, Let it Be, A Taste of Honey, And I Love her, Yesterday, A Hard Day's Night, Love me Do, Girl, Michelle, Yellow Submarine.

Exercises.

I. Practise the pronunciation of these words and word-combinations:

Need somebody; not just; was younger; than today; help in any way; now these days; self assured; now I find; opened up the doors; feeling down; appreciate you; get my feet back; please, help me; has changed; my independence; vanish in the haze; now and then; so insecure; don't make it bad; a sad song; remember to let; made to go out; under your skin; feel the pain; don't carry; upon your shoulders; it's a fool; a little colder; let me down; found her now go; into your heart; let it out; for someone to perform; that it's just you; the movement you need is; not gonna break it.

II. Match the following:

I need somebody	ще холодніше
much younger	не бійся
not so self-assured	набагато молодший
I've changed my mind	незалежність
I do appreciate	як ніколи раніше
independence	виступати
every now and then	не такий впевнений в собі
like I've never done before	це дурість
don't make it bad	я б так хотів
don't be afraid	іди і візьми її
it's a fool	відтепер та назавжди
a little colder	мені потрібен хтось
go and get her	не сумуй
to perform	думаю інакше

III. Give your translation of these word-combinations and make up sentences with them:

Not just anybody; these days are gone; I'm feeling down; vanish in the haze; let her into your heart; being to make it better; don't carry the world; upon your shoulders; let it out and let it in; not gonna break it.

IV. Complete these sentences using the right word:

Vanish; so; better; help; afraid; feel; then; insecure; need; the pain; seems; get; just; on; for; was; don't; down; with; done; back; if; any.

1. A few years ago I… younger… today. 2. I… believe Jack, he's not… self assured. 3. Marry! I… some money, help me… you can. 4. … Helen to … her feet … … the ground. 5. My hope … to … 6. Why do you … so …? 7. You've … many mistakes in your homework, try to make it … 8. Don't be … of snakes. 9. … time you feel … call me. 10. Peter! Don't let me … cos I know it's … you. 11. Our group is looking … someone to perform….

V. Find the antonyms in the songs:

Nobody; older; always; come; closed; OK; dependence; appear; full of joy; worse; forget; finish; throw; sensible; warmer lost; on; make.

VI. Answer the following questions:

1. Do you always need smb to help study English at home? Who? 2. Are you always self assured while planning a new project, idea at work (school; the university)? In what way? 3. Which means are the best to get one's feet back on the ground after shock (failure) of any kind? 4. How has your life changed for the last two, three years? 5. When and where can you feel so insecure? 6. What is the best sad song you have ever heard? 7. Who do you remember every time you feel the pain? 8. How much housework can your mother (granny) carry upon her shoulder? 9. Is it clever or foolish to let into your heart someone you've just met? 10. Who is someone you'd like to perform with (to sing, dance or just act on the stage)?

VII. Give it a name:

- confident
- torn
- judge rightly the value of
- state of being not influenced or controlled by other
- gradually disappear
- idle & silly
- disappoint, fail to help
- come forward
- melancholy

VIII. Paraphrase using the vocabulary of the songs:

1. When I wasn't as old as now I used to work ten – twelve hours a day. 2. Helen is not so sure of herself and always consults her elder brother. 3. I'm torn I'm out of faith, this is how I feel. 4. Wish you were here, 'cos my heart's getting colder. 5. My life is quite different from the moment I left Donetsk for Odessa. 6. I'm not safe in this dark room without any windows. 7. Don't forget to let a dog into the room. 8. You were born to do everything and understand the hidden secrets of this woman. 9. Every time you have a hurting, this is inside call for a doctor. 10. All the troubles in your life will disappear very soon. 11. Can't realize, only you have an opportunity to find a way to the temple.

Exercises.

I. Practise the pronunciation of the following words and word-combinations:

Find myself; Mother Mary; speaking words of; let it be; in my hour of; right in front of; whisper; when the broken-hearted; world agree; be an answer; for thought; be parted; still a chance; when the night is; a light that shines; until tomorrow; up to the sound; honey; much sweeter that wine; of your first kiss; upon my lips again; will return; come back; yours was; awoke my heart; lingers still; far apart; all my love; and if you saw; her too; me everything; tenderly; lover brings; like ours; never die; have you near; bright are the stars; dark is the sky.

II. Give the Ukrainian equivalents:

In times of trouble; let it be; she is standing right in front of me; living in the world agree; they may be parted; that they will see; there is still a light; Mother Mary comes to me; much sweeter than wine; I feel upon my lips again; for the honey and you; there lingers still; that's all I do; the kiss my lover brings; a love like ours; dark is the sky.

III. Express the same in English:

До мене приходила Мати Марія; і в мій нелегкий час; люди з розбитим серцем; все ще є шанс; і в хмарну ніч; який світить мені; до завтра; прокидаюсь під звуки музики; смак меду; мрію про твій перший поцілунок; я повернусь; розбудив моє серце; хоч так далеко один від одного; віддаю їй всю свою любов; потрібно; дарує його мені; поки ти поруч зі мною; яскраво сяють зорі; ніколи не помре.

IV. Make up questions to the missing parts:

1. Mother Mary comes… 2. There will be… 3. For though they may be… 4. I wake up… 5. I dream of…6. I feel … again, a taste of honey. 7. … was the kiss that awoke my heart. 8. And if you saw my love you'd…9. And … the kiss my lover brigs. 10… are the stars.

V. Complete the sentences using the vocabulary of the songs:

1. … my friends call me and help to solve any problems. 2. Ok! We're going for a picnic on Saturday… 3. If you ask me for some money…,…no. 4. Sveta and Sasha… but they will never forget each other. 5. There… that *Shakhtar* or *Dynamo* will play in the CHAMPIONS' LEAGUE next year. 6. Oh! I like this beautiful cocktail… 7. …and then of our romantic travelling to Paris. 8. Don't worry,… very soon. 9. …my heart and aroused the feeling of complete and utter love. 10. … but why? Her heart is as cold as ice. 11. … is hard to understand; she never reveals her … to me. 12. … in the blue sky today.

VI. Give the right equivalents:

- She brings to me
  a) gives;
  b) goes;
  c) takes away;
  d) expresses.
- They may be parted
  a) divorced;
  b) taken away;
  c) separated;
  d) paralyzed.
- There is still a chance
  a) a chapter;
  b) a crime;
  c) a trouble;
  d) an opportunity.
- Will return
  a) recall;
  b) come;
  c) come along;
  d) come back.

VII. Translate using the sentence-models (underlined parts should be used):

Let it *be*
1. Хай завжди буде сонце!
2. Давайте-но проведемо конференцію в середу.
3. А що, якщо Саша залишиться дома.
4. Хай буде так, як ти хочеш.

There is still a chance
1. Ще є шанс, що вона повернеться до мене.
2. Можливість виграти матч ще не втрачено.
3. Все ще є ймовірність встигнути на якийсь потяг.
4. Шанс вступити до ВНЗ поки не втрачено.

Much sweeter than wine
1. Червоне вино набагато солодше за біле.
2. Ця вулиця значно довша тієї.
3. Іллічівськ набагато менше Одеси.
4. Підручник Murphy набагато товще, ніж будь-який HEADWAY.

A love *like* ours
1. Така гра не може бути не цікавою.
2. Акробат вже показував схожий трюк в минулому сезоні.
3. Саме цей суп дуже подобався Колі.
4. Така воля до перемоги, як у нас, варта натхнення.

VIII. Translate into English:

1. Коли для мене настає нелегка година, розумію: у кожній людині є щось цінне: годинник, одяг, гроші та прикраси…2. І коли у нелегку годину звучить телефон, усвідомлюєш: життя прекрасне! Та плювати, що це неправда. 3. Вона постає переді мною – уся кар'єра: від корки до... ікорки. 4. Відповідь така: дурнів, яких мало, здається багато. 5. Чесна бідність – сестра дурниці. Але хай буде так. 6. Хай люди живуть у згоді у цьому світі довгі роки. 7. Усе ще є шанс сказати правду, адже якщо людина називає більше однієї причини, вона бреше! 8. І в хмарну ніч, і в світлий день з-поза столу потрібно вставати трішки голодним, а не … трішки живим. 9. Прокидаюсь під звуки музики «Бітлз» та думаю, було б краще, аби час плив повільніше. 10. Кажучи слова мудрості, ніколи не відмовляйся від них. У крайньому випадку, бери їх назад. 11. Кохана! Смак твого поцілунку набагато солодше вина. 12. Ця каша для Каті! Спробуй, спробуй ще! 13. Не переймайся! я повернусь за медом і за тобою, за … двома ощадкнижками та своєю часткою спадщини. 14. Вмію вгадувати кожне твоє бажання, хоч ми інколи так далеко один від одного. 15. Як так можна? Віддаю їй усе своє кохання, а їй … жаль якихось двадцяти гривень. 16. Збираю книги, одяг, фотографії – ось усе, що роблю. 17. Побачиш, скільки в неї на рахунку, полюбиш її точно! 18. Поки ти поряд зі мною, готовий на будь-яку шаленість заради одного погляду.

Exercises

I. Practice the pronunciation of the following words and word-combinations:

Yesterday; seemed so far away; it looks as though; here to stay; not half a man I; a shadow hanging over; had to go; something wrong; long for; such an easy; hide away; believe in; been a hard day's; I've been working; should be sleeping; get home to; find the things that; feel alright; worth it just to hear; give me everything; why on Earth; moan; when I'm home; holding me tight; love me do; I'll always be; so please; someone to love.

II. Match the following:

Troubles	завжди буду щирим
suddenly	спрагу повернути
shadow	добути тобі грошей
something wrong	шукати притулок
long for	мені добре
hide away	міцно обіймаєш мене
hard day's night	кохай мене міцно
things that you do	турботи, клопоти
get you money	вечір важкого дня
worth it	раптом
I feel okay	усе, що ти робиш

you holding me tight	щось не те
love me do	кохати кого-небудь
I'll always be true	тінь
someone to love	варто того

III. Express the same in English:

Здавалися такими далекими; й на половину не той; яким звик бути; прийшло так раптово; спрага повернути вчорашній день; мені потрібно шукати притулок; я працював як пес; коли приходжу до тебе додому; здобути тобі грошей; готова віддати мені все; усе в порядку; завжди будь щирим; кохати кого-небудь; таку як ти.

IV. Make up your own sentences using these words and word-combinations:

Seemed so far away; looks as though; used; an easy game to play; to hide away; should be sleeping like a log; make me feel alright; just to hear you say; get you alone; when I'm home; find the things that you do; someone to love; somebody new; love me do.

V. Answer the questions:

1. What events in the nearest past seem so far away to you? 2. Do you often long for yesterday? 3. Are you sometimes half a man you used to be? When and where? 4. In what situations are you not able to apologize for saying something wrong? 5. What can be such an easy game to play for you? Football or maybe some feelings? 6. While doing what can one work like a dog? 7. How long should you be sleeping like a log on Monday? 8. Which music makes you feel alright after a hard day? 9. Do you always know your darling is OK when you get him/her alone? 10. Is it easy to be always true in any situation?

VI. Give it a name:

- unexpectedly
- desire earnestly
- get away for some time
- false
- difficult
- rough of tree-trunk fallen or cut down
- smth given or accepted when buying and selling
- of value equal to
- low sound of pain or regret
- keeping in one's possession
- real

VII. Paraphrase using the vocabulary of the songs:

1. Years of traveling changed Mary more than a half. 2. I wish yesterday would come back. 3. All of a sudden the Red Hat saw a Wolf. 4. Two years ago love seemed a play but now everything's changed. 5. Susan is much bored with city's life so she needs to get away for some time. 6. As I've been working hard, please, clean the room. 7. Nothing can wake her up 'cos she's having a rest after very difficult examination. 8. Vera! I see what you do to make my life more comfortable. 9. Darling! I earn all my money for you. 10. It's worthwhile listening to your words of love and tenderness. 11. I feel good sitting close to you and embracing you. 12. Darling! Love me stronger and I will love you. 13. Sveta! I'll never tell you a lie.

Exercises.

I. Practise the pronunciation of the following words and word-combinations:

Is there anybody; all about the; girl you want so much; don't regret; think of all the times; tried so hard; turn to me; promises the Earth to; she's the kind of; puts you down; friends are there; looking cool; would lead to pleasure; back to earn; leisure; there are words; all I want tov the only words; make you see; mean to me; get to you somehow; a man who sailed; land of submarines; lived beneath; are all aboard; band begins; speed ahead; cut the cables; has all we need.

II. Give the Ukrainian equivalents:

The kind of; when I think of all the times; promises the Earth to me; puts you down; she acts as if it's understood; they would lead to pleasure; to earn his day of leisure; these are words that go together well; until I find a way; I need to make you see; I get to you somehow; in the land of submarines; beneath the waves; many more of them; cut the cable; we live a life of ease.

III. Express the same in English:

Все про ту дівчину, що прийшла, щоб залишитися; не шкодуєш і дня; будеш благати мене; в присутності друзів; розбитися в коржик; ось і все, що хочу сказати; сподіваюся, ти дізнаєшся, що я маю на увазі; хочу, щоб ти тепер знала; ходив в море; поки не знайшли зелене море; на борту; оркестр повний вперед; у кожного з нас є все, що потрібно.

IV. Give the antonyms to the followings:

Not looking forward to; left; forever; easily; stop; realize; clever; old; do nothing; working day; alive; hate; many (words); dead; above; faraway; full speed back; hard life.

V. Answer the following questions:

1. Who is going to listen to the stories about the girl-vampire in the cemetery? 2. What is the kind of girl who can make you sorry on the beach? 3. In what situations can one promise the Earth to your date? 4. Can you break your back to earn the place in the lift accompanied by seven boys/girls? 5. What pets can one call "ma belle"? 6. "Sont les mots…" What do these words mean? 7. Who of your friends sailed to sea? 8. How long can one live the land of submarines alone? 9. Who in the crew may give a command**:** "Cut the cable, drop the cable"? 10. How can you imagine living a life of ease?

VI. Give it a name:

- account of a real or imagined event
- emotions accompanied by sadness, disappointment
- only
- call on/apply to
- behave
- do one's best
- denote
- by some means unknown
- vessel designed to operate submerged
- travel in a boat or a ship
- under
- orchestra

VII. Paraphrase using the vocabulary of the songs:

1. Will anybody be looking for a work in this company? 2. From early childhood Mike hated such a girl who always treated badly. 3. You'll never be sorry about visiting KVN with Maslyakov. 4. Masha assures me she'll never look down her nose to Boris.

5. Our manager will do or die but will get this playing business. 6. Helen, my beautiful, doesn't jump the gun. 7. Bring him back by hook or by crook. 8. I don't remember any other words to give my project the green light. 9. Don't give me a song and dance. I think you'll understand me. 10. That gentleman lives in my native town. 11. The orchestra starts to play and everybody begins to dance. 12. Some people live untroubled life in the Hawaii.

The lesson gives students an opportunity to perform songs, in groups or alone, for others in the class building confidence in producing the sounds and words of English. Dalton and Lewes note that this activity also helps with recognition of high-frequency words as well as lowering of the affective filters. Songs provide natural repetition that does not feel like a drill but can serve the same reinforcement function.

There is an abundant collection of Beatles songs in karaoke format on YouTube, many of them created outside English-dominant countries [3].

Conclusion. The Beatles are one of the most enduring musical groups, and it is not only because the songs of the «Fab Four» appeal to so many. It is also due to several striking features of the group's music:

1. The catalog of Beatles songs is large and has musical genres and arrangements in many styles, using instruments from sitar to string quartet to raunchy guitar.
2. Beatles songs have unusually audible lyrics, clearly pronounced and performed by four different singers, singing alone or in harmony.
3. The songs have simple, catchy lyrics and usually have a repeating chorus, giving more opportunities for practice and mastery.
4. Many of the songs deal with universal themes about loneliness, love, nostalgia, daily problems, or hopes for peace.
5. Finally, let's not forget that Beatles songs are «toe tappers» and «earworms» – they tend to get stuck in our heads for a long time!

An online survey of more than 500 ESL teachers found that Beatles songs were used by an astounding 40 percent of classroom teachers [8]. Dalton and Lewes [3] created a lesson using Beatles songs in karaoke.

References:

1. Cook Guy and Mercer, Neil. From me to you: austerity to profligacy in the language of the Beatles, in Ian Inglis (ed.) *The Beatles, Popular Music and Society*. 2000. P. 100.
2. Crystal David. Sounds Appealing: The Passionate Story of English Pronunciation, 2017.
3. Dalton C. and Lewes O. Utilizing karaoke in the ESL classroom: The Beatles. English in Texas 45 (1). 2015. Pp. 32–36.
4. Inglis Ian. The Beatles, 2017.
5. Kureishi Hanif. Collected Essays. 2011. P. 89.
6. Lee John Alan. Colours of Love: An Exploration of the Ways of Loving, 1973.
7. Lems Kristin. New Ideas for Teaching English Using Songs and Music. Faculty Publications. 2018. 90. https://digitalcommons.nl.edu/faculty_publications/ 90.
8. Martin. How to teach English infographic. 2013. KBlog. https://www.kaplaninternational.com/blog/howto-teach-english-kaplan-infographic.
9. Somers Harold. Britguide: An Introduction to Britishisms in the Beatles' Lyrics, 1993.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

Отримано: 9 січня 2020 року

Прорецензовано: 16 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: r.botwina@uw.edu.pl

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-290-294

Ботвіна Р., Борис О. Комунікативний підхід на практиці (на прикладі кафедри україністики Варшавського університету (Польща)). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 290–294.

УДК: 372.881.1'243

Ботвіна Рената,
доктор, ад'юнкт кафедри україністики Варшавського університету
Борис Оксана,
асистент кафедри україністики Варшавського університету

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД НА ПРАКТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ УКРАЇНІСТИКИ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ПОЛЬЩА))

Стаття ознайомлює з сучасними підходом до навчання іноземної мови студентів кафедри україністики Варшавського університету. Викладено специфіку дидактичної роботи викладачів з урахуванням культурних відмінностей у групах з різними мовленнєвими рівнями. Кафедра пропонує вивчення української та англійської мови як іноземної на рівнях від початкового (А1) до вільного володіння (С2), а також розбудовану програму навчання з предметами, мовою викладання яких є українська, англійська та польська мови. Увагу дослідження зосереджено на комунікативному підході з урахуванням специфіки викладання іноземних мов. Автори аналізують техніки, які використовують під час занять.

Ключові слова: *комунікативний підхід, навчання іноземної мови, говоріння.*

Renata Botwina,
PhD assistant professor, Uniwersity of Warsaw, Department of Ukrainian Studies
Oksana Borys,
M.A. assistant, Uniwersity of Warsaw, Department of Ukrainian Studies

COMMUNICATIVE APPROACH IN PRACTICE: THE CASE OF THE UKRAINIAN STUDIES DEPARTMENT AT THE UNIVERSITY OF WARSAW, POLAND

The growth of international market, business and travel around the world has resulted in English being an integral part of university curricula. Teaching English in the way that is not only motivating but also corresponding to the needs of the global market university graduates are about to face has become mandatory for higher education institutions. This paper aims at presenting a modern approach to teaching foreign languages to students studying at the Department of the Ukrainian Studies at the University of Warsaw, Poland. The specifics of the didactic work of lecturers teaching English and Ukrainian languages are presented with a view to a cultural diversity in groups. The Department offers students a rich program that gives them a thorough education both in Ukrainian and English languages. The authors show how they deal with various problems resulting from language interference, heterogeneous groups and cultural differences in their teaching practice. Motivating students to learn English with a view to a cultural context is of special importance since it results not only in interesting lessons, but also in students willing to deepen their knowledge of the English-speaking countries. A special attention is given to the Communicative Approach which has proved to be beneficial both for teachers and students. Moreover, the authors give practical solutions how to motivate students to learn foreign languages effectively.

Key words: *Communicative approach, foreign language teaching, speaking.*

Для ефективного вивчення будь-якої мови необхідно паралельно розвивати чотири мовленнєві компетенції: продуктивні (говоріння і письмо) та рецептивні (аудіювання і читання). Для багатьох учнів говоріння іншою, ніж рідна, мовою є проблематичним, часто пов'язане зі стресом та блокадою у майбутньому. Причини цього явища можуть бути різними: страх бути висміяним, невпевненість у своїх знаннях, негативний попередній досвід. Відтак вправи, які спрямовані на розвиток говоріння, не викликають ентузіазму навіть серед дорослих слухачів. Ця стаття спрямована висвітлити теоретичні підходи до говоріння як продуктивної мовленнєвої компетенції, проаналізувати та унаочнити техніки, які на практиці допоможуть навчитися говорити. Наведені приклади взяті з посібників і підручників, які використовують на практичних заняттях з української та англійської мови як іноземної з диференціацією на мовні рівні на всіх етапах навчання.

1. Говоріння в контексті методики навчання іноземної мови

У різні періоди розвитку дидактики іноземної мови говорінню було відведено більш або менш важливе місце. Так, граматико-перекладний метод навчання іноземної мови, який передбачав переклад речень поза контекстом із подальшим аналізом граматичних явищ у них, нівелював важливість говоріння. Пізніше прихильники натурального методу акцентували значення спілкування іноземною мовою в штучно створеному мовному середовищі – таким чином сприйняття мовних явищ було іманентним (без потреби перекладу). Ситуативний метод навчання керувався структурним підходом, оскільки мову також розглядав як структуру, складниками якої були діалоги, різного роду мовленнєві ситуації тощо. Аудіо-лінгвальний метод передбачав використання технічних засобів (магнетофони) у процесі вивчення мови, які дозволили записувати, прослуховувати та аналізувати усні відповіді учнів. Проте говорінню як продуктивному процесу не приділяли належної уваги (як і в сугестопедичному методі). Сугестопедія зосереджувалася на техніках релаксування учнів, які повинні вивчати іноземну мову в спокійному середовищі без відчуття стресу чи страху. Таким чином, сугестопедичний напрямок не розвивав в учнів комунікативних навичок, а лише створював середовище, у якому вони могли познайомитися з мовою, "відчути" її. Говоріння як компетенцію розвивали поетапно, однак основна увага була спрямовована на те, щоб розуміти і виконувати вказівки та рекомендації вчителя, які він давав іноземною мовою [6, с. 13–71].

Комунікативний підхід, який запропонували С. Крашен (S. Krashen) і Т. Терел (T. Terell) у 80-х роках XX ст., зосереджувався передусім на ефективній комунікації, що було головною метою у процесі вивчення іноземної мови. Дидактики вводять терміни "language acquisition"(засвоєння мови) "language learning" (вивчення мови). Засвоєння мови є підсвідомим процесом, який відбувається на основі її сприйняття та натурального відтворення. Діти легко засвоюють рідну мову, спілкуючись нею з батьками, які є носіями цієї мови. Вивчення мови відбувається свідомо, ґрунтується на детальному аналізі граматичних структур, запам'ятовуванню лексики тощо.

Основною передумовою засвоєння мови є розуміння значення отриманої інформації навіть за умови наявності в ній незрозумілих граматичних чи лексичних структур. Таке явище С. Крашен (S. Krashen) називає "comprehensible input" (зрозуміле висловлювання) і зазначає, що можливе воно тільки тоді, коли співрозмовник адаптовує усне висловлювання до рівня мови, якою володіє адресат (учень), а рівень аудіотекстів чи написаних текстів є дещо вищим. Таким чином учень використовує натуральні методи навчання – здогад, узагальнення або інтуїтивний пошук значення. Звертаємо увагу на те, що комунікативний метод базується на певних правилах. По-перше, вивчення мови має відбуватися в безстресовій атмосфері, адже стрес є основною причиною блокування мовлення. По-друге, учитель повинен використовувати цікаві автентичні матеріали для науки, які заоохочуватимуть учнів до науки та стимулюватимуть їх говоріння, наприклад, рекламні брошури, статті з газет і журналів, розклад руху транспорту, заповнення анкет і т.д.

У комунікативному підході граматика посідає другорядне місце. С. Крашен вважає, що її вивчення (learning) є малоефективне, оскільки в процесі говоріння відбувається натуральне засвоєння граматичних структур, а помилки, які при цьому виникають, є невід'ємним складником процесу вивчення будь-якої мови [5, с. 722–725].

2. Відсутність бажання говорити іноземною мовою

Кожен педагог, без сумніву, зіткнувся на уроці з ситуацією, у якій учні з небажанням виконували вправи усного характеру, при цьому надавали перевагу письмовим вправам, роботі з текстом чи перекладу речень зі словником. З психологічної точки зору говоріння є складним навіть для учнів, які вільно спілкуються іноземною мовою, оскільки асоціюється з оцінюванням. Ті учні, які володіють мовою на нижчих рівнях і мають недостатні знання з лексики чи граматики, ставляться скептично до вправ, спрямованих на розвиток дискусійних навичок. На нашу думку, подолання психологічних бар'єрів – половина запоруки успіху. Як цього досягти? Х. Браун стверджує, що ефективна комунікація передбачає одночасне використання багатьох інструментів: лексичного (відповідні лексеми, фразеологізми, сленг), фонетичного (інтонація, спрощення голосних) і синтаксичного характеру (стиль) [1, с. 112]. Погляди Д. Гарріса збігаються з думкою Х. Брауна – до наведених вище чинників автор додає знання з галузі граматики, плинність/динамічність мовлення і адекватне сприйняття інформації від співрозмовника [3, с. 81–82]. Відтак виправлення лексичних, фонетичних і стилістичних помилок допоможе не тільки покращити мовні компетенції, а й побороти страх перед публічними виступами у майбутньому. Крім того, Х. Браун вважає, що бесіда володіє "креативним потенціалом", оскільки заохочує учнів до дискусії з учителем й іншими учасниками групи.

Усі згадані чинники необхідні в процесі розвитку комунікаційних здібностей. На практичних заняття з іноземної мови доцільно їх поєднувати, наприклад, переглядаючи навчальне відео (аудіо-візуальне сприйняття) з подальшим аналізом фонетичних, граматичних, лексичних та стилістичних явищ. Результатом закріплення навичок буде створення та презентація діалогу, короткої сценки, рольової гри з використанням засвоєних лексичних зворотів, інтонації тощо. Вважаємо, що поєднання всіх згаданих чинників на практичних заняття з іноземної мови позитивно вплине на розвиток компетенції говоріння в учнів та дорослих слухачів.

3. Техніки навчання говорінню

Комунікативний підхід передбачає формування говоріння як мовленнєвої компетенції шляхом використання автентичних матеріалів, які безпосередньо пов'язані з реальними життєвими ситуаціями. У цьому розумінні варто використовувати сценарії, комунікативні ігри, проведення дебатів та дискусій, виголошення заздалегідь підготовлених промов, заповнення анкет, імітацію ролей [2, с. 22–37].

Використання сценаріїв полягає в розігруванні діалогів або сценок завчасно підготовлених учнями або взятими з відомих їм фільмів чи книг. Учитель виконує роль "режисера", який перевіряє, чи підопічні не мають труднощів із лексикою, вимовою, інтонацією тощо. Втілення ролі зменшує рівень стресу (учень може "сховатися" за персонажем, вдаючи іншого), а слухачам дає змогу вивчити нові слова, словосполучення в ширшому контексті.

Зразки завдань:[1]

➢ *Складіть діалог або монолог про таку ситуацію: ваша сестра хоче отримати в подарунок на день народження ігуану* [11, с. 142].

➢ *Складіть діалог або монолог про таку ситуацію: до вас у трамваї підійшов контролер, а ви ще не встигли закомпостувати талон* [11, с. 161].

➢ *Складіть діалоги на тему: 1) Мій улюблений вид спорту, 2) Мій улюблений вид музики, 3) Моє улюблене місце на світі* [10, с. 56].

➢ *Продемонструйте телефонну розмову: 1) з працівником комунального підприємства "Львівгаз", 2) з методистом деканату, 3) з торговим агентом видавництва, який хоче нав'язати літературу, видану російською мовою* [12, с. 81].

➢ *You will be taking part in an edition of Vistula, the live TV debate programme (Student A – chairperson, Student B – labour relations expert, Student C – government representative, Student D – opposition party representative, Student E – consumer group representative)* [7, с. 83].

Учителі іноземних мов повинні пам'ятати про потенціал комунікативних ігор, які, без сумніву, можуть стати інтегральною частиною дидактичного процесу. Доречним прикладом є класична гра "Шибениця", яку можна використовувати для перевірки написання складних слів або закріплення нового лексичного матеріалу.

Серед технік варто згадати дискусію і дебати, які варто використовувати у різних за кількістю групах – від малих до великих – застосовуючи різні стилі мовлення (офіційний для більшої групи, формальний – для меншої групи чи роботи в парах). У підсумку учні ознайомляться з різними мовленнєвими ситуаціями, розвинуть уміння аргументувати та викладати свою думку [2, с. 22-37].

Зразки завдань:

➢ *Обговоріть у парах / у групі: Чи часто ви оцінюєте людину на підставі її зовнішності, чи зовнішність людини має для вас значення?* [11, с. 54]

➢ *Поговоріть у парах про міжкультурні відмінності в поведінці. Чи ви маєте досвід спілкування з представниками інших культур, яку різницю ви помітили?* [10, с. 72]

➢ *Ви погоджуєтеся зі своїм опонентом щодо пропонованої тези, дібраних аргументів і сформульованих висновків. Виконайте таке завдання: висловіть свою думку, використовуючи емоційно-експресивні чи емоційно-модальні слова* [13, с. 147].

➢ *Discuss the advantages and disadvantages of each proposal/ choose five of the best ideas for further study and decide whether they can be achieved in the short, medium or long term* [7, с. 53].

➢ *Work in small groups and discuss the questions: 1) Is peer pressure and bullying common in our society? 2) How do peer pressure and bullying appear in your society?* [7, с. 99]

Вважаємо, що практика публічних виступів допоможе змінімалізувати негативне ставлення учнів до цієї техніки. Слід мати на увазі, що завдання вчителя полягає в детальному поясненні суті промови, її структури та правил. Тут маємо на увазі важливість ролі вчителя у донесенні до учнів трьохрівневої структури промови (вступ, основна частина, висновки) [2, с. 22–29], способів аргументації думок, шляхів демонстрації виступу (жести, міміка, інтонація, темп, тембр голосу тощо). На заняттях варто проаналізувати промови відомих людей, щоб предемонструвати практичне застосування теоретичних знань.

Зразки завдань:

➢ *Підготуйте промову зі спростуванням однієї з "тез":*

1. *Невдача – це просто можливість почати знову, але вже більш мудро (Генрі Форд).*

2. *Якщо проблему можна вирішити, не варто про неї турбуватися. Якщо проблема невирішувана, турбуватися про неї безглуздо (Далай-Лама).*

3. ... [13, с. 118–119]

➢ *Із запалом виголосіть коротку промову "Найкращий спосіб почати роботу – перестати говорити і почати працювати". Зверніть особливу увагу на жестикуляцію* [12, с. 62].

➢ *Демонструючи впевненість у собі, виголосіть переконливу міні-промову на тему:*

1) *Багато ходити корисно для здоров'я;*

2) *Ми знаємо, хто ми є, але не знаємо, ким ми хочемо бути (В. Шекспір);*

3) *Будь собою – інші ролі зайняті (О. Вайльд);* [12, с. 66]

➢ *Розкажіть, виявляючи невимушеність, про:*

1) *випадок із життя, який вразив найбільше;*

2) *найулюбленіше свято;*

3) *Львів – місто-музей;* [12, с. 65].

➢ *Make your presentations and discuss how to deal with the workers` concerns* [7, с. 123].

Анкети використовують не тільки зі спонукальною метою говоріння, а передусім як упорядковану форму інтеракції між інтерв'юером і респондентом. Учні можуть створювати власні анкети, які пізніше будуть використані як основа для групової дискусії або промови.

Зразки завдань:

➢ *Проведіть у парах опитування, використовуючи запитання:*

1) *Яке у тебе підключення до мережі інтернет?*

2) *Скільки годин щоденно ти сидиш в інтернеті?*

3) *Яку загальну кількість годин на тиждень ти перебуваєш в інтернеті?*

[1] Тут і далі зразки завдань походять з навчальних підручників, які використовуються на практичних заняттях з української та англійської мов на кафедрі україністики Варшавського університету (частину з них становлять авторські матеріали опрацьовані й видані викладачами кафедри).

4) *Яку нформацію ти найчастіше шукаєш?*
5) ... [11, с. 123]
➢ *Guess the answears to the quiz: What do you know about Volcanoes?1)…* [7, с. 20]

Імітація ролей відіграє одну з важливих ролей у процесі навчання говорінню. Ролі базуються на заздалегідь приготованому сценарії або на основі сценок із життя (у лікаря, у магазині, у ресторані, у готелі). При цьому доцільно заохочувати учнів до демонстрації відповідних емоцій і реакцій, притаманних конкретній ситуації, – це зменшить рівень стресу під час говоріння.

Зразки завдань:
➢ *Що скажете/як відреагуєте в таких ситуаціях українською мовою?*
1. *Spóźniłeś się! Jak mogłeś!*
2. *Zgubiłam nowy zegarek…*
3. *Dlaczego kładziesz się spać tak wcześniej?*
4. *Tym razem przyjdę punktualnie, uwierz mi, proszę!* [11, с. 74]
➢ *Що скажете/як відреагуєте в таких ситуаціях українською мовою?*
1. *Вам потрібно переконати батьків купити посудомийну машину.*
2. *Ви щойно купили квартиру, про яку мріяли все життя. Скажіть про це знайомим.*
3. *Ви маєте вільну кімнату і хочете здати її в оренду.* [10, с. 20]
➢ *You work for the tourist board of your home town. You are going to prepare and deliver a five-minute presentation to Kaleidoscope World. Use the notes below …* [7, с. 15]

4. Говоріння учнів vs. установка вчителя

Мрія кожного вчителя – робота з групою, яка спілкується іноземною мовою на будь-які теми. Ця мрія може стати реальністю за умови докладення певних зусиль. За нашим переконанням, важливою є добірка відповідних матеріалів і систематичне впровадження відповідних технік під час дидактичного процесу. Необхідно зазначити, що практичні заняття з іноземної мови мають на меті заохочувати висловлення думок передусім учнів, а не вчителя. Викладач, який домінує в дискусії, може зробити практику говоріння неможливою. Його роль, з одного боку, полягає у віданні чітких і зрозумілих команд, з іншого боку – у пересвідченні, що слухачі розуміють, у чому полягає завдання.

Особливу вагу варто звернути на те, як вчитель виправляє помилки. Демонстративне занотовування помилок учня під час його виступу безсумнівно викликатиме напруження і стрес. Вказати на помилки і проаналізувати їх слід після закінчення виступу. Більше того, учнів доцільно заохочувати виправляти помилки один одного. Дотримуємося поглядів П. Ур, яка стверджує, що вказування помилок під час виконання вправ типу “free talk” неагтивно впливає на формування говоріння як мовленнєвої компетенції, оскільки такі вправи спрямовані передусім спонукати комунікацію іноземною мовою попри фонетичні, лексичні чи граматичні помилки [9, с. 123–125].

Вчителю варто мотивувати учнів до перегляду фільмів, серіалів, прослуховування радіопередач, подкастів в оригіналі. Одним із способів практики говоріння є спонукання учнів до висловлювань іноземною мовою за допомогою програми Skype у парах або невеликих групах – вони можуть розмовляти про своє хобі, події в школі, новини і свої плани на майбутнє [8, с. 350–355].

Окрему увагу слід приділити учням, які бояться говорити в групі. Учитиль може стати ініціатором розмови “вчитель-учень”, у якій викладач може ділитися відомостями про себе, висловлювати зацікавлення студентом, запитуючи його про хобі і коментуючи відповіді, на кшталт “справді?”, “цікаво!”, “чудово!”, “wow!”, “interesting” [4, с. 237–240].

Викладаючи на уроках, педагог повинен ставити конкретні й відкриті питання, які вимагають розгорнутої відповіді. Відтак вони стимулюватимуть дискусію і покажуть слухачам, що існують різноманітні погляди на одну й ту ж тему [9, с. 129]. Упродовж занять усного мовлення важливо підкреслювати, що не вимагаємо, щоб учні знали всі відповіді на запитання, а щоб вони говорили і думали. Завдяки такому підходу слухачі навчаться розмірковувати, здогадуватися, припускати, мислити.

Висновки

Історія методики викладання іноземної мови є молодою галуззю науки. Хоча в різні періоди її розвитку надавано переваги найкращим, з точки зору їх авторів, методам, варто підкреслити, що жодна з них не є ідеальною. Коефіцієнт корисної дії кожної з них зумовлений цілями та очікуваннями педагогів, учнів, вікових груп тощо. Вибір властивого методу або групи методів є передумовою успіху. Протягом більше як 40 років комунікативний підхід вважають обов’язковим критерієм навчання іноземних мов; він становить складну концепцію, яка постійно еволюціонує. Його статус монополіста на ринку підходів вказує на популярність, проте вимагає великих зусиль з боку вчителя. Адже в добу новітніх цифрових технологій сучасне покоління слухачів вимагає значних досягнень за короткий проміжок часу, втрачають мотивацію, якщо завдання, які отримують, виявляються недостатньо цікавими для них. У зв’язку з цим удосконалення мовлення є неабияким викликом як для вчителів, так і для самих учнів. Для цього потрібна багатогодинна практика в класі, розвиток і володіння певними навичками і вміннями, і найважливіше – мотивація. Інколи вчитель змінює рутину за допомогою креативних елементів, які додає до щоденних занять. Перевагою такого підходу є побудова довіри учнів у процесі розвитку говоріння іноземною мовою. Що більш різноманітні й винахідливі вправи, то простіше викладачу удосконалювати навички говоріння учнів. Не менш важливим чинником є достатня кількість часу, присвяченого кожній мовленнєвій компетенції на заняттях з іноземної мови, беручи до уваги ті завдання, які передбачають роботу в групах або в парах. Ми переконані, що впровадження описаних у статті технік і стратегій причиниться до позитивної установки учнів на мовленнєві вправи, а вчителів вмотивує до креативності і самовдосконалення.

Література:

1. Brown H. D. Teaching by principles: An interactive approach to language. New York, 1994. 416 p.
2. Harmer J. The practice of English Language Teaching. London, 2007. 296 p.
3. Harris D. P. Testing English as a second language. Georgetown, 1969. 151 p.

4. Komorowska H. Metodyka nauczania języków obcych. Warszawa, 2005. 204 p.
5. Krashen S. The effect of formal grammar study: Still peripheral. *TESOL Quarterly*. 1993. № 27. P. 722–725.
6. Larson-Freeman D., Anderson M. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford, 2011. 252 p.
7. New Language Leader upper-intermediate / Cotton D., Falvey D., Kent S. Pearson, 2014. 183 p.
8. Scrivener J. Learning Teaching. Malasia, 2009. 432 p.
9. Ur P. A Course in Language Teaching. Cambridge, 1991. 326 p.
10. Z ukraińskim na Ty : podręcznik do nauki języka ukraińskiego, cz. 1 / [S. Delura, U. Drobiszewska, I. Kononenko, I. Mytnik, S. Romaniuk, M. Saniewska, E. Wasiak, M. Zambrzycka]. Warszawa, 2013. 210 c.
11. Z ukraińskim na Ty : podręcznik do nauki języka ukraińskiego, cz. 2 / [S. Delura, M. Jeż, I. Kononenko, I. Mytnik, S. Romaniuk, A. Samadowa, M. Saniewska, E. Wasiak, M. Zambrzycka]. Warszawa, 2014. 209 c.
12. Риторичний практикум: навч. посібник / за ред. З. Куньч, Г. Гордиловської та ін. Львів, 2018. 211 с.
13. Формування дискусійної компетенції у студентів-філологів на основі автентичних суспільно-політичних та художніх текстів / [Янісів М., Левченко О., Ділай М., Ліхнякевич І.]. Львів, 2017. 194 с.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 17 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: natakoval.kovalchyk@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-295-297

Павлюк Н. П. Психолінгвістичні основи навчання пунктуації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 295–297.

УДК: 811.161.2'367

Павлюк Наталія Петрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри стилістики та культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ПУНКТУАЦІЇ

У статті висвітлено питання поетапного формування розумових дій, підтримання психологічних операцій (попередження змістового відрізка, необхідного для вираження додаткового значення в реченні; передбачення нової думки і її зв'язку з попередньою в тексті; усвідомлення структури конструкції, що створюється, характеру і місця в ній змістового відрізка; визначення у реченні місця розділового знака і вибір потрібного; розташування розділового знака), які лежать в основі відкриття властивостей та ознак основних пунктуаційних понять, а також формування пунктуаційних навичок; описана структура розумової діяльності на оволодіння пунктуаційними правилами та формування навичок грамотного письма.

Ключові слова: *психологія, лінгвістичні основи пунктуаційного навчання, етапи оволодіння знаннями, види пунктуаційних навичок.*

Nataliia P. Pavlyuk,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Stylistics and Culture of Ukrainian, Rivne State Humanities University

PSYCHOLINGUISTIC BASICS OF PUNCTUATION LEARNING

The article deals with the issues of gradual formation of mental actions, maintenance of psychological operations (prevention of the content segment necessary for expression of additional meaning in the sentence; anticipation of new thought and its connection with the previous one in the text; the content of the punctuation mark, the definition of the punctuation mark and the selection of the desired punctuation mark), which underlie the discovery of the properties and features of the basic punctuation concepts, and so same formation punctuation skills; the structure of mental activity for mastering punctuation rules and the formation of literacy skills are described.

The general methods of mental work, consisting of the following operations, are distinguished: recognition in the sentence of some initial syntactic elements; mental combination of elements in the rule-like semantic-syntactic blocks, which are divided by sentences into punctuated parts; determining the required punctuation marks.

The concept of punctuation vigilance, which is the basis for forming the ability to punctuate correctly formulate sentences and text according to the studied punctuation rule, is distinguished.

It is noted that complete mastery of the techniques of punctuation analysis is not possible without taking into account certain psychological processes. It is established that the formation and operation of punctuation skills is possible only in the presence of certain syntactic and punctuation generalizations.

Key words: *psychology, linguistic bases of punctuation training, stages of mastering knowledge, types of punctuation skills.*

Психологія – наука про психіку в її розвитку як усіх людей, так і кожної людини зокрема, у її прояві в різних видах діяльності. Вона вивчає процеси мислення і мовлення, спілкування між людьми, закономірності оволодіння мовленням у дитячому віці, вивчає процеси засвоєння учнями різних структурних рівнів української мови, шляхи формування особистості учня, розвиток його пізнавальної активності. У педагогічній психології досліджується і психологія засвоєння пунктуації. Психологічні дослідження розкривають процеси засвоєння матеріалу, формування пунктуаційних понять, умінь і навичок [7, с. 486].

Лінгвістичні основи пунктуації дають правильне розуміння цілей, завдань і значення методики пунктуації. Однак раціональне вирішення практичних завдань, розробка нових методів і прийомів навчання пунктуації лише з опорою на лінгвістичне обґрунтування цього розділу рідної мови не можливе без чіткого розуміння вчителем психічних закономірностей формування в учнів пунктуаційних умінь і навичок. У з'ясуванні взаємозв'язку таких понять і полягає **мета** нашого дослідження.

З вищезазначеного визначимо низку **завдань** нашого дослідження: на основі теорії поетапного формування розумових дій з'ясувати зміст психологічних операцій, які лежать в основі розкриття властивостей і ознак основних пунктуаційних понять, а також формування пунктуаційних навичок; описати особливості розумових дій, спрямованих на засвоєння пунктуаційних правил і вироблення навичок грамотного письма.

У психологічному плані навчання – це форма активності, дії, направленої на засвоєння знань, умінь, навичок, розвиток здібностей, сприйняття, пам'яті, мислення, мови та інших процесів пізнання. Будь-які знання не можуть бути засвоєними чи збереженими поза дією того, що вивчається. Знання ніколи не можна дати в готовому вигляді: вони завжди засвоюються через включення їх у ту чи ту діяльність. Зважаючи на те, що знання – це лише образи предметів, явищ, дій матеріального світу, вони ніколи не існують у людській голові поза будь-якою діяльністю, поза окремими діями. Тому в основі психолого-педагогічної теорії навчання лежить діяльнісний підхід, який стосується процесу засвоєння нових знань. Прихильниками діяльнісної теорії навчання як процесу пізнання є О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, П. Я. Гальперин, Н. Ф. Тализіна та інші. Вчені розглядають пізнавальну діяльність як перехід із плану суспільного досвіду в індивідуальний і, відповідно, своїм завданням вважають вивчення законів перетворення явищ суспільної свідомості в індивідуальну, щоб, використовуючи всі психологічні знання з цього питання, оптимізувати навчальну діяльність [3, с. 15].

Пізнавальні дії моделюються в зовнішній матеріальній чи матеріалізованій формі, у якій існують і знання, що мають бути засвоєними (наприклад, схематична модель речення як форма "матеріалізації" ознак понять, що формуються), включаються до складу цієї дії. Таким чином, засвоєння знань і формування адекватної їм системи розумових дій – це єдиний процес, оскільки вміння функціонувати в зовнішньому (розумовому) плані формуються на основі зовнішніх предметних дій. Предметна дія і думка, що її виражає, становлять кінцеві, генетично пов'язані, але початково протилежні ланки одного процесу поступового перетворення матеріальної дії в ідеальну – її інтеріоризацію (перехід із зовні всередину) [3].

Основи теорії інтеріоризації, тобто перетворення зовнішньої матеріальної діяльності в діяльність внутрішню, психологічну, були закладені в кінці 40-их років XX століття у працях Л.С. Виготського, О.М. Леонтєьва, С.Л. Рубінштейна. У подальшому принципи єдності психічної і практичної діяльності отримали розвиток у працях П.Я. Гальперина, який розглядав процес перетворення зовнішньої матеріальної діяльності у внутрішню, психічну як процес закономірної заміни певних етапів. Розроблена вченим психолого-педагогічна теорія навчання отримала назву теорії поетапного формування розумових дій.

Спираючись на положення діяльнісної теорії засвоєння знань, П.Я. Гальперин виділяв такі етапи і співвідносні їм форми дій: матеріальний (чи матеріалізований), гучномовний (чи зовнішньомовний) і розумовий [3].

На першому етапі відбувається засвоєння змісту дії з матеріалізованим об'єктом – розкривається склад операцій, їх послідовність. Наприклад, запропонувавши граматичну схему речення, вчитель допоможе виділити істотні ознаки пунктограм.

На етапі зовнішньомовної дії (коли об'єкт дії представлений у формі усної чи писемної мови) вона ще доступна об'єктивному спостереженню, але вже набуває характеру теоретичного, ідеального.

Третій етап – етап реалізації дій у внутрішньому мовленні. Структурними елементами розумової форми дії є уявлення, поняття, операції, які формуються "в собі". Можливість виконання дії повністю в розумовій формі означає, що вона пройшла весь шлях інтеріоризації, змінилася із зовнішньої на внутрішню [10, с. 59].

Ми розглянули загальні психологічні закономірності засвоєння знань школярами залежно від ступеня узагальненості у вигляді орфографічного чи пунктуаційного правила. Вміння самостійно оволодівати міцними пунктуаційними навичками – це продукт процесу пізнання, певних етапів розумових дій суб'єкта представлених у згорнутому вигляді.

Інтелектуальні дії, які передбачають вибір і розташування розділових знаків на письмі, називають пунктуаційними вміннями [1, с. 95].

Пунктуаційні вміння складаються з таких інтелектуальних операцій:

1) попередження змістового відрізка, необхідного для вираження додаткового значення у реченні; передбачення нової думки і її зв'язку з попередньою в тексті;

2) усвідомлення структури конструкції, що створюється, характеру і місця в ній змістового відрізка;

3) визначення в реченні місця розділового знака і вибір потрібного;

4) розташування розділового знака [1, с. 196].

М.Т. Баранов виділяє чотири види пунктуаційних умінь:

1) уміння знаходити змістові відрізки, що потребують пунктуаційного оформлення розділовими знаками, спирається на пізнавальні ознаки змістових відрізків;

2) уміння розташовувати розділові знаки у співвідношенні з вивченими пунктуаційними правилами складається з низки пунктуаційних дій: знайти змістовий відрізок і з'ясувати його природу, встановити границі; з'ясувати місце змістового відрізка в комунікативній одиниці; зробити вибір розділового знака; поставити розділовий знак;

3) уміння обґрунтувати вибір місця розділового знака поєднує знаходження змістового відрізка, з'ясування його місця, значення та інтонації;

4) уміння знаходити пунктуаційні помилки [1, с. 196].

Проблеми формування пунктуаційних умінь розглядали М. Т. Баранов, В. В. Гадалова, Г. Г. Граник, Л. Т. Григорян та інші.

Можна виявити кілька шляхів формування пунктуаційних умінь. Найбільш традиційні пропонують Г. І. Блинов, Л. Т. Григорян, А. Ф. Ломизов, Ю. С. Пічугов та інші. Цей шлях зумовлюється взаємозв'язком навчання синтаксису і пунктуації: від синтаксичних понять до пунктуаційних правил. Із цього випливає, що в основі пунктуаційного вміння лежить уміння виконувати пунктуаційний аналіз речення: знаходити в його будові такі елементи та їх поєднання, встановлювати такі відношення між ними, коли пізнається структура, що схематично наявна в правилі [2, с. 24].

У роботі над формуванням пунктуаційних умінь виділяють три ступені: 1) підготовча робота (основна мета – опанування синтаксичної основи пунктуаційного вміння); 2) робота над формулюванням правила; 3) робота над застосуванням правила [8, с. 44].

У змісті підготовчої роботи з синтаксису А. Ф. Ломизов відзначає: "До вивчення конкретного пунктуаційного правила учні повинні, по-перше, осмислено і міцно засвоїти всі синтаксичні поняття, які фігурують у правилі, і, по-друге, вільно аналізувати ту синтаксичну конструкцію, з якою це правило пов'язене" [6, с. 18].

Робота над формулюванням правила включає два етапи: 1) осмислення пунктуаційного правила; 2) запам'ятовування пунктуаційного правила.

Суть запам'ятовування полягає в закріпленні тимчасових зв'язків, які утворюються в процесі сприймання нового матеріалу в корі великих півкуль головного мозку [6, с. 67]. Учні не запам'ятовують дослівне формулювання правила, а лише ті умови, які вирішують питання про розташування розділового знака.

Застосування правила – складний розумовий процес, пов'язаний зі встановленням умов пунктуаційної норми, виділенням логічних операцій та визначенням їх послідовності [2, с. 51]. Використання правила – це значить побачити і виділити ті синтаксичні конструкції, для пунктуаційного оформлення яких існує правило, вміти відмежувати ці речення від інших, що схожі з ними.

Інший шлях формування пунктуаційних умінь пропонують Г. Г. Граник, М. Я. Мікулинська та інші: формування пунктуаційних умінь будується на уявленні про психологічну природу навички грамотного письма.

Уміння Г. Г. Граник розглядає як дію, що людина може виконати в різних умовах. Ця дія-уміння має особливу орієнтовну частину, що складається з низки операцій, які змінюються. Забезпечує побудову орієнтовної частини дії-уміння загальний розумовий прийом [4, с. 104]. Під прийомом розумової роботи подається система мисленнєвих операцій, здійснення яких дозволяє застосовувати певні знання для вирішення завдань [5, с. 3]. Загальні прийоми розумової роботи – це такі прийоми, здійснення яких дозволяє вирішити всі пунктуаційні завдання, що регулюються синтаксичними правилами [8, с. 3]. Загальний прийом складається з таких операцій: розпізнавання в реченні деяких вихідних синтаксичних елементів; розумове поєднання елементів у правилоподібних семантико-синтаксичних блоках, що розділяються реченнями на пунктуаційно оформлені частини; визначення необхідних пунктуаційних знаків [4, с. 104].

Для вироблення вмінь виконувати вказані операції мають бути сформовані окремі прийоми розумової роботи. Прийоми, здійснення яких дозволяє вирішити всю сукупність пунктуаційних завдань будь-якого одного типу [5, с. 3].

Щоб забезпечити вільну, швидку зміну операційного складу дії, що виконується за різних умов, пропонується з самого початку тренування, після побудови зі школярами певного прийому-інструкції в застосуванні правила, систематично чергувати види письмових робіт [4, с. 110].

Такий спосіб формування пунктуаційних умінь запропоновала Г. Г. Граник, яка не розглядає пунктуацію як самостійну систему, що функціонує в мові.

М. Т. Баранов запропонував третій шлях формування пунктуаційних умінь: від загальних уявлень про значення пунктуації через осмислення сутності таких понять, як змістовий відрізок і функція розділового знака, до оволодіння умовами вибору розділових знаків [1, с. 18].

Пунктуаційна пильність є базою для формування вміння пунктуаційно правильно формувати речення і текст у співвідношенні з вивченим пунктуаційним правилом. Навчити школярів правильно оформляти тексти – це значить навчити їх, по-перше, знаходити межі змістових відрізків, по-друге, вибирати з низки розділових знаків потрібний [1, с. 21].

М. Т. Баранов пропонує таку послідовність пунктуаційних дій: знайти змістовий відрізок і з'ясувати його природу; визначити місце змістового відрізка в реченні; зробити вибір потрібного розділового знака; поставити розділовий знак [1, с. 23].

А. Ф. Ломизов, досліджуючи психологічні основи пунктуації, вказує на необхідність вироблення в учнів певних прийомів розумової дії. Для формування і закріплення навичок пунктуації велике значення, на його думку, має організація мисленнєвої діяльності школярів у процесі застосування конкретного пунктуаційного правила [6, с. 102]. Тому повне оволодіння прийомами пунктуаційного аналізу не можливе без урахування певних психологічних процесів.

Таким чином, для правильного написання недостатньо завчити правило і вміти його відтворити, необхідно його зрозуміти, сприйняти те граматичне узагальнення, яке наявне у вигляді пунктуаційного правила. Тому формування і функціонування пунктуаційної навички можливе лише за наявності певних синтаксичних і пунктуаційних узагальнень [9, с. 13].

Можна зробити такі висновки:

– удосконалення процесу навчання пунктуації не можливе без урахування внутрішніх психічних закономірностей засвоєння школярами пунктуаційних знань, психологічних особливостей формування пунктуаційних умінь і навичок, а також умілої організації мисленнєвої діяльності учнів у процесі застосування конкретних пунктуаційних правил;

– опора на теорію інтеріоризації – переходу "матеріалізованої" дії в ідеальну (внутрішню) – дозволяє прискорити процес формування пунктуаційних умінь і навичок, коли в якості "матеріалізованої" моделі абстрактних понять, синтаксичних явищ, пунктуаційних узагальнень учні оперують граматичними схемами та іншими умовно-графічними позначеннями;

– основою оволодіння правописними навичками, у тому числі й пунктуаційними, є навчальна діяльність, послідовне виконання певних видів якої у межах однієї системи приводить учня до нових знань та умінь.

Таким чином, психологічне обґрунтування процесу навчання пунктуації дає можливість оптимізувати процес формування пунктуаційних навичок, забезпечити широке перенесення пунктуаційних узагальнень на новий мовний матеріал, підвищити рівень граматичних знань і пунктуаційних умінь.

Література:

1. Баранов Е. А. Методика русского языка. Москва : Просвещение, 1974. 368 с.
2. Блинов Г. И. Методика изучения пунктуационных правил. Москва : Просвещение, 1972. 208 с.
3. Гальперин П. Я. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения действий. Москва : АПНРСФСР, 1968.
4. Граник Г. Г. Психологические основы пунктуационных упражнений. *Вопросы психологии*. 1980. № 4.
5. Граник Г. Г. Психологические принципы построения школьнного курса синтаксиса и пунктуации : автореф. дис. д-ра псих. наук. Москва. 1976.
6. Ломизов А. Ф. Трудные вопросы методики пунктуации : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1975. 159 с.
7. Наумчук М. М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2003. 132с.
8. Пичугов Ю. С. Формирование и совершенствование пунктуационных навыков. *Работа над орфографическими и пунктуационными навыками*. Москва : НИИ СиМО. 1979.
9. Текучов Ю. С. Использование системы условно-графических обозначений при изучении пунктуации. Москва, 1974. 128 с.
10. Талызина Н. Ф. Управление процесом усвоения знаний. Москва, 1975. 344 с.

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 16 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: aj.samadowa@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-298-302

Samadowa A. Funkcjonowanie polskich i ukraińskich frazeologizmów z komponentem nazywającym jedzenie w tekstach publicystycznych (ujęcie kontrastywne). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 298–302.

УДК: 811.162.1'373.48+811.161.2'373.48 (070)

Aleksandra Samadowa,
magister, wykładowca
Katedry Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego

FUNKCJONOWANIE POLSKICH I UKRAIŃSKICH FRAZEOLOGIZMÓW Z KOMPONENTEM NAZYWAJĄCYM JEDZENIE W TEKSTACH PUBLICYSTYCZNYCH (UJĘCIE KONTRASTYWNE)

Obecnie coraz więcej uwagi poświęca się frazeologii w rozumieniu działu językoznawstwa. Badane są zagadnienia stylistyki frazeologizmów, ich funkcjonowanie w tekstach jednego, dwu i więcej języków, a także problemy związane z ich tłumaczeniem. Wciąż, jednakże, brakuje opracowań z zakresu analizy kontrastywnej polsko-ukraińskiego materiału. W artykule autorka naświetla, w jaki sposób polskie i ukraińskie frazeologizmy z komponentem nazywającym jedzenie realizują we współczesnych tekstach publicystycznych funkcje fatyczne, aksjologiczne, oceniające i ekspresywne. Omawia rozbieżności w doborze leksemów-nazw jedzenia, wokół których zbudowane są dane frazeologizmy oraz wyjaśnia różnice w rozumieniu asocjacji zamkniętych w strukturze związków frazeologicznych przez odbiorców.

Słowa kluczowe: *frazeologizm, publicystyka, korpus, komponent, polski, ukraiński.*

Самадова Александра,
магістр, викладач
кафедри україністики, Варшавський університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ, ЯКИЙ НАЗИВАЄ ЇЖУ, НА БАЗІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ (КОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ)

Фразеології як розділові мовознавства нині приділяють чималу увагу, зокрема наявні дослідження з питань стилістики, функціонування фразеологічних одиниць у текстах на базі двох і більше мов, але не вистачає опрацювань на польсько-українському матеріалі в контрастивному аспекті. У статті авторка висвітлює, яким способом польські та українські фразеологізми з компонентом-назвою їжі реалізують фатичну, аксіологічну, оцінну, експресивну функції в текстах сучасної публіцистики. Підкреслено розбіжності в доборі лексем-назв їжі, навколо яких побудовані використані фразеологізми, а також різницю в розумінні, відповідними одержувачами, поміщених у їхній структурі асоціацій.

Ключові слова: *фразеологізм, публіцистика, корпус, компонент, польський, український.*

Aleksandra Samadowa,
MA, lecturer
The Department of Ukrainian Studies of the University of Warsaw

FUNCTIONING OF POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY WITH A COMPONENT NAMING FOOD IN PUBLICIST TEXTS (CONTRASTIVE APPROACH)

The article presents the function of Polish and Ukrainian phraseology, containing a component that names food in journalistic texts (in a contrastive approach). The analysis includes lexemes, which appears in the text of both languages, e.g. chleb/хліб, sól/сіль, mleko/молоко, as well as those appearing only in the text of one of them, e.g. kluski, drożdże in Polish, or сало, гречка in Ukrainian. Phrases, thanks to their imagery and depth of meaning go beyond the sum of the words they create and are a fashionable stylistic measure for the creators of informational text. Their simple form allows, for example journalists, to create word-games, often understood only by users of a given language because they refer to specific situations or people. In addition, phrases may contain an element of positive or negative assessment which significantly affects the message. Text constructed in this way is intended not only to convey information but also to influence the judgement of the recipients – hence the axiological function of phraseology. Based on the text analyzed in a given study, one can also indicate their expressive, persuasive, evaluative and phatic function. It should also be noted that phrases containing the names of basic products in both languages perform the same function – this is due to their very clear motivation and their deeply rooted position in the cultures of both nations. The more diverse a range of food products, the more diverse their motivation. Proposed analysis is covering only part of this extensive material and is raising only a few aspects of this important topic. In the future, it can be the basis for further research and extension.

Key words: *phraseology, journalism, corpus, component, Polish, Ukrainian.*

W XXI wieku waga posiadanych informacji jest tak duża, jak nigdy dotąd w dziejach ludzkości. Za pośrednictwem Internetu wiadomości rozprzestrzeniają się w zawrotnym tempie, możliwości manipulowania nimi są znaczne, a weryfikacja danych następuje dopiero po dłuższym czasie. O tym, jak ważny jest sposób przekazu informacji wiedzą szefowie sztabów politycznych, ustawodawcy, pracownicy agencji PR, copywriterzy, ale również dziennikarze – autorzy bezpośrednio pracujący nad codziennymi wydaniami gazet i serwisów informacyjnych. W czasach wysokiej konkurencyjności pod względem ilości i jakości wydań, uciekają się do różnorodnych zasobów stylistycznych, modelują teksty tak, aby przyciągnąć jak najszersze grono czytelników, jednocześnie spełniając dwa podstawowe zadania prasy: informowania i wywierania wpływu. Analiza tychże środków i sposobów ich zastosowania w celu zrozumienia mechanizmów rządzących informacją stanowi o **aktualności** i wadze postawionego problemu.

Frazeologii, w rozumieniu działu leksykologii, „który rejestruje i bada utrwalone połączenia wyrazów zwane związkami frazeologicznymi lub frazeologizmami" [9, c. 315] jej zastosowaniom, funkcjom, stylistyce, funkcjonowaniu w tekstach, wiele uwagi w swych badaniach poświęcają, m.in.: A. M. Lewicki, A. Pajdzińska [patrz: 7], P. Müldner-Nieckowski, S. Bąba, В. Виноградов,

Б. Антоненко-Давидович, О. Демська, Ж. Колоїз, Л. Супрун, В. Ужченко, Л. Булаховський. W zakresie badań kontrastywnych i porównawczych nad frazeologią powstają opracowania W. Chlebdy [patrz: 1], Д.О. Добровольського [patrz: 2], S. Kochmana [patrz: 3], J. Szerszunowicz [patrz: 13], О.О.Рогач [patrz: 11] i in. Przedmiotem ich analizy były nie tylko języki słowiańskie, ale również romańskie, germańskie i z innych grup. Na chwilę obecną powstało stosunkowo niewiele opracowań w parze językowej polski-ukraiński, ukraiński-polski. Wśród nich na uwagę zasługują między innymi prace I. Kononenko [patrz: 4], І. Патен [patrz: 10], С. Козяра, М. Боровик [patrz: 5], K. Kukowicz-Żarskiej [patrz: 6], czy Л.Ф. Устенко [patrz: 15], które stanowią bazę do dalszych dociekań. Zarówno w polskiej, jak i ukraińskiej literaturze naukowej nie podejmowano jeszcze próby opisu funkcjonowania frazeologizmów z komponentem nazywającym jedzenie, ani nie stosowano wobec nich ujęcia kontrastywnego.

Obiektem proponowanej analizy są polskie i ukraińskie teksty publicystyczne zawarte w odpowiednich korpusach narodowych: polskim [patrz: 16] i ukraińskim [patrz: 17]. Materiał do badań wyekscerpowano na podstawie danych pierwotnie pochodzących z publikacji: Gazeta Wyborcza (GW), Dziennik Polski (DP), Polityka (Pol.), Wprost (Wp.), Trybuna (Tr.), Dziennik Bałtycki (DB), Українська правда (УП), Високий замок (ВЗ), Дзеркало тижня (ДзТ), Український тиждень (УТ). **Przedmiotem** badania są polskie i ukraińskie frazeologizmy zawierające komponenty nazywające jedzenie i sposoby ich funkcjonowania w tekstach publicystycznych, natomiast **celem** niniejszej pracy jest zbadanie podobieństw i różnic występujących w wymienionych danych i zaprezentowanie ich w ujęciu kontrastywnym. W dobie zbliżenia polityczno-społecznego obu krajów jest to kluczowe dla jak najlepszego i najgłębszego wzajemnego zrozumienia użytkowników obu języków.

Frazeologizmy, dzięki zawartej w nich obrazowości i głębi znaczeń wykraczających poza sumę tworzących je wyrazów, są modnym [patrz: 12, 214] środkiem stylistycznym dla twórców tekstów informacyjnych. Ich prosta forma niesie nieporównanie większą treść, często zrozumiałą tylko dla użytkowników danego języka, bo odwołującą się do konkretnych sytuacji lub osób, wyzwala ciąg konkretnych skojarzeń. Pozwala to twórcom na swego rodzaju grę z odbiorcą, a jednocześnie zwięzłe i barwne wyrażenie myśli. Те „відтворюване, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення" [14, с. 7] stanowią źródło inspiracji dla gier słownych, tak istotnych dla reklamodawców – łatwo wpadające w ucho, krótkie slogany na długo zapadają w pamięć odbiorców i w ten sposób realizują cel, z jakim były wprowadzone do reklamy. Frazeologizmy, przez złożoność swojej semantyczno-stylistycznej struktury, często niosą elementy oceny zarówno pozytywnej np.: *jak po maśle, кров з молоком*, jak i negatywnej, np.: *ciepłe kluchy, сіль в очах* [9, s. 15-28.], wypełniając tym samym funkcję aksjologiczną. „Zwykle użycie związku frazeologicznego (…) zamiast wyrazu jest równoznaczne z wyrażeniem oceny wyodrębnionego zjawiska, które związek ten nazywa" [8, s. 40], co oznacza, że w bardzo prosty sposób można wpłynąć na oceny odbiorców. Może nastąpić również sytuacja odwrotna – frazeologizm ma za zadanie nadać dystansu i obiektywizmu przedstawianej sytuacji. Pełną klasyfikację funkcjonowania frazeologizmów w tekście przeprowadziła G. Majkowska [8, s.47].

Pierwsza grupa analizowanych jednostek frazeologicznych jest skoncentrowana wokół leksemów *chleb/хліб*. Jest to jedna z najliczniejszych kategorii – w języku polskim wyodrębniono 11 odpowiednich frazeologizmów, a w ukraińskim 9, przy czym użycie niektórych z nich wielokrotnie się powtarza. W skład tej kategorii wchodzą ustabilizowane związki, jak np. *chleb powszedni*, *lekki chleb*, *zarabiać na chleb*, *хліб-сіль, добувати хліб, на шматок хліба* z ewentualnymi modyfikacjami. Są one spetryfikowane i nie ulegają łatwo zmianom, ponieważ u obu narodów chleb jest bardzo mocno zakorzeniony w kulturze i codzienności, a zatem jego znaczenie w konstrukcjach frazeologizmów jest przejrzyste dla przeciętnego odbiorcy, pole skojarzeniowe jest znacznie zawężone. Ich funkcje w tekstach publicystycznych mogą być złożone, tzn. kilka z nich może się nakładać tak, jak w przypadku zwrotu *ciężki kawałek chleba*, w następującej sytuacji: „Zawodowe kolarstwo to *ciężki kawałek chleba*. Bardziej opłacało się zająć interesami?" [GW, 1993, *Lech PIASECKI, były kolarski mistrz świata, specjalnie dla \»Gazety\»*], czy też wywiadu z rolnikiem: „Uprawianie ziemi to *ciężki kawałek chleba* – tłumaczy nam Władysław Kroczek z przysiółka Górki w Przyszowej" [DP, 2003, *Trzystu pracowników*] dotyczącego trudności życia na roli. Frazeologizm ten nie tylko ubarwia wypowiedzi reporterskie i czyni je atrakcyjniejszymi dla odbiorcy, ale łączy w sobie również odcień oceny negatywnej wobec ogromu pracy wykonywanej przez sportowca czy rolnika, pełni zatem funkcję aksjologiczną. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku pozostałych polskich frazeologizmów tej grupy – silnie utrwalone, zazwyczaj nie są opatrzone żadnym kwalifikatorem stylistycznym, a zatem dopiero w kontekstach mogą otrzymać odcienie wartościujące, ich znaczenia odpowiadają definicjom słownikowym i wykorzystuje się je przede wszystkim w celu wzbogacenia języka danej publikacji. W przypadku ukraińskich frazeologizmów tej grupy w tekstach publicystycznych występują powszechnie znane związki, które ubarwiają teksty, jak np. w: „Адже саме освічена і всебічно розвинена людина – головний капітал для економіки та *хліб і сіль* демократії" [ДзТ, 2015, *Порочне коло*]. Użycie w tym kontekście wyrażenia *хліб і сіль* jasno wskazuje na jego funkcję aksjologiczną, o zdecydowanie pozytywnym odcieniu. Zarówno polskie jak i ukraińskie frazeologizmy z komponentem *chleb/хліб* występują w tekstach dotyczących życia codziennego i polityki społecznej, a mają za zadanie dowartościowanie podmiotu, o którym mowa.

Druga grupa analizowanych frazeologizmów koncentruje się wokół leksemów *sól/сіль*. Zachodzi tu dysproporcja między ilością polskich jednostek (3) a ukraińskich (6) występujących w tekstach publicystycznych. Związki *[być komu] solą w oku/сіль в оці*, *sól ziemi/сіль землі* mają wspólne pochodzenie – biblijne – stąd wynika ich mocne spetryfikowanie. Oba pełnią funkcję aksjologiczną, z tym, że pierwsze ma zabarwienie negatywne, a drugie pozytywne i oba znajdują zastosowanie w tekstach o tematyce zarówno obyczajowej, np.: „Ми з Вами – *сіль землі української*" [ДзТ, 2018, *Кожну дію чиновників щодо переселенців потрібно вигризати*], jak i polityczno-ekonomicznej: „Różne nacje, *sól ziemi*, jak pisał po wyjściu w samizdacie jeden z więźniów" [TP, 1994, *Piętno*] kontrastując z treścią i uwydatniając przez to ich znaczenia. Wspólne znaczenia mają także frazeologizmy *beczkę soli razem zjeść/ з'їсти разом пуд солі*, które znajdują zastosowanie w polskich tekstach obyczajowych, a także opracowaniach zagadnień kulturowych, w których pełnią funkcję wzbogacającą wyrazistość tekstu, natomiast w ukraińskich tekstach pojawia się również w kontekstach politycznych i ekonomicznych, np.: „І якщо Shell уже *доїдає свій перший пуд солі* в Україні, то Chevron у цьому сенсі – новачок" [ДзТ, 2012, *Нафторинок: іржаве існування на тлі мегаприбутків*]. W tym przypadku wyrażenie *з'їсти разом пуд солі* zostało poddane zabiegom modyfikacyjnym, aby lepiej pasowało do kontekstu, uwypuklało ironiczność wypowiedzi, a zatem jak najpełniej wypełniało funkcję ekspresywną, perswazyjną i aksjologiczną. Pozostałe wyrażenia, jak np.: *сипати сіль на рану*, *замало солі разом з'їли* zachowały swoje podstawowe znaczenia i mają za zadanie ubogacać stylistycznie teksty. Ostatnie wyrażenie, *ложка цукру в мішку солі*, umieszczony w tytule jednego z artykułów, to zmodyfikowane wyrażenie

влити в бочку меду ложку дьогтю, mające wywołać szereg skojarzeń, emocje, a przede wszystkim przyciągnąć odbiorców, a zatem wypełnić funkcje aksjologiczną oraz fatyczną.

Trzecią grupę tworzą frazeologizmy zawierające leksem *mleko/молоко* odpowiednio 5 polskich i 4 ukraińskie. Wspólny dla obu języków *tylko ptasiego mleka brakuje/ пташиного молока бракує* wypełnia funkcje: aksjologiczną (jak w przypadku tekstu opisującego sytuację piłkarzy na kolejnym meczu „16-osobowej ekipie *nie brakowało ptasiego mleka*" [DP, 2003, *Ptasie mleko*] czy też „Їм хіба що *пташиного молока бракує*, а рівень…" [ДзТ, 2012, *Сонети Шекспіра діють як ліки!*], kiedy mowa o pisarzach), a także perswazyjną (nadając mu zabarwienia ironicznego w tekście traktującym o sytuacji w PKP i kopalniach: „No, nie wszyscy, bo rządzący mają swoje kliniki, w których *nie brakuje ptasiego mleka*") [DB, 2003, *Inwazja barbarzyńców*]. Ponadto do tej grupy należy *płakać/płacz nad rozlanym mlekiem:* „Czy burzliwy spór Polski z Komisją Europejską, a rządu z Balcerowiczem o zakup przez włoski bank UniCredito akcji BPH SA i fuzję polskich banków nie jest *płaczem nad rozlanym mlekiem*, skoro od dawna ponad 70% naszych banków należy już do zagranicznego kapitału(…)" [Tr, 2006, *Zdziwienia pana K.*], który poprzez mocny kontrast z treścią tekstu o tematyce ekonomicznej uwypukla jego ironię i tym samym spełnia funkcje ekspresywną, perswazyjną i odwołania się do zdroworozsądkowego widzenia świata odbiorcy. Pozostałe wyrażenia, typu: *mleko pod nosem, kraj/ziemia mlekiem i miodem płynąca* mają utrwaloną formę i ich zastosowanie w tekstach ma na celu wypełnienie funkcji oceniającej odpowiednio negatywnej i pozytywnej oraz ekspresywnej. Zmodyfikowany frazeologizm z przykładu „*Z mlekiem matki* i każdym kopniakiem ojca *wysysają* nienawiść do świata" [Tr, 2006, *Życie pieskie, życie papieskie*] został wprowadzony do tekstu o nierównościach społecznych dotykających dzieci w Polsce w celu wywołania silnych emocji (funkcja ekspresywna), zasugerowania negatywnej oceny (funkcja aksjologiczna) oraz nawiązania kontaktu z odbiorcą, który, poprzez zestawienie formy pierwotnej ze zmodyfikowaną, sam podda tekst interpretacji (funkcja fatyczna). W języku ukraińskim frazeologizmy *всмоктувати з молоком матері*, *вбирати з молоком матері* również występują w tekstach o tematyce społecznej, ekonomicznej „І парадокс у тому, що молодим демократіям (…) це зробити набагато простіше, ніж державам, у яких існуюча система сплати податків *всмоктується з молоком матері*" [ДзТ, 2012, *Реформа не для наперсточників*], gdzie spełniają funkcje oceniającą i ekspresywną.

Frazeologizmy skupione wokół leksemu *miód/мед* tworzą kolejną grupę, już mniej liczną. Wyrażenie typu *łyżka dziegciu w beczce miodu/у бочці меду ложка дьогтю* wykazuje wysoką frekwencję użycia i jest stosowane w tekstach o tematyce kulturowej (tu w skróconej formie, odwołując się do wiedzy odbiorców – funkcja fatyczna): „Znalazła się tam jednak *i łyżka dziegciu*. Obszerny fragment poświęcony jednemu ze zmyślonych bohaterów (…)" [Pol., 2007, *Łyżka dziegciu*], społeczno-ekonomicznej: „безліч нерозв'язних проблем, які *додають* свою *ложку дьогтю в бочку меду* (...)" [ДзТ, 2012, *Ему дано величьем обладать...*]. Obraz zawarty w tym związku frazeologicznym jest na tyle przejrzysty i wyrazisty, że nie występują modyfikacje tej jednostki. Pełni funkcję ekspresywną, nadając tekstom dodatkowego poziomu kontrastu. Skojarzenia wywołane poprzez jego zastosowanie mają dodatkowo uwydatnić przekazywane treści. Ponadto w tej grupie polskich wyrażeń występują również: *miód dla oczu* w recenzji książkowej: «Nos jest najgorszym na mej twarzy solecyzmem, (…) to dość rozkraczony: wygląda jak czepiec nad mą górną wargą, (…). *Miód dla oczu*!" [GW, 1999, *Święta naiwność*], który ma za zadanie ironicznie spuentować rozterki bohatera dotyczące jego wyglądu, wypełniając tym samym funkcję oceniającą i ekspresywną, oraz *słodki jak miód* zaczerpnięty z tekstu o tematyce obyczajowej: „Jesteś dla nich *słodka jak miód*, choć nudzą cię niemiłosiernie" [GW, 1998, *Kocham pracoholika*], które ma również zwiększyć kontrast w tekście i spełnia takie same funkcje. Natomiast w ukraińskich tekstach pojawia się wyrażenie *передати куті меду* w znaczeniu „przesadzić" w kontekstach polityczno-ekonomicznych, np.: „Кажуть, він навіть *передав куті меду* оскільки мораторій стривожив народногосподарську діяльність: (...)" [ДзТ, 2007, *Стомлені землею*], czy „У своєму компліменті Лукашенкові Грібаускайте *передала куті меду*" [ВЗ, 2010, *Як «хрещений бацька» Кремль перехитрив*]. W obu przypadkach zestawienie słodkiego miodu i zagadnień zawartych w opracowaniach o tematyce poważnej, ma na celu wzmocnienie przekazu, wywołanie u odbiorcy konkretnych emocji i sprowokowanie go do formułowania własnych wniosków.

Kolejną grupę tworzą frazeologizmy zawierające komponent *kasza/каша*. W języku polskim spotkać można w użyciu *nie dać sobie w kaszę dmuchać/pluć*, który najczęściej występuje w tekstach dotyczących zmagań sportowych, np.: „Chłopcy z Resovii nie pozwalali *dmuchać sobie w kaszę*" [DP, 2002, *Z Resovią na dobre i złe*], co ma na celu przede wszystkim podniesienie ekspresyjności tekstu i wywołanie pozytywnych emocji u odbiorcy. Można tu zauważyć przeniesienie emocji sportowych na płaszczyznę językową. Spokrewnione z nim jest wyrażenie *kaszka z mleczkiem*, stosunkowo popularne w polskiej publicystyce, spełniające przede wszystkim funkcję oceniającą, w tym przypadku negatywną, i perswazyjną – ironiczną, jak np. w sytuacji tekstu o treści ekonomicznej: „Problemy prezesa banku centralnego to *kaszka z mleczkiem* w porównaniu z zadaniami, jakie stawia przed ministrem finansów" [GW, 1992, *Trzecie podejście*]. Natomiast w języku ukraińskim, w przeciwieństwie do polskiego, konotacje są przeważająco negatywne, np.: wyrażenie *сьорбати кашу*, to znaczy „odczuwać negatywne efekty swoich działań", występuje w wielu konfiguracjach, jak w przykładzie „Тепер у Криму ревні прихильники біло-синіх на президентських виборах 2004-2010 років *сьорбають політичну кашу* з вельми неприємними для них смаком" [УП, 2005, *Ревізія ленінських принципів?*] ma za zadanie urozmaicenie tekstu, wywołanie paradoksalnych skojarzeń u odbiorcy (smaczna, zdrowa kasza w połączeniu z nieprzyjemnym smakiem rozczarowania politycznego) i wyrażenie opinii autora, o poczynaniach zwolenników jednej z partii politycznych. Drugim popularnym wyrażeniem, o podobnym znaczeniu i konotacjach, jest *заварити кашу*, czyli „przedsięwziąć coś, co ma wszelkie szanse zakończyć się niepowodzeniem" i jest używane w kontekście ekonomicznym i politycznym, np.: „Врешті решт 0,70га повернулося до тих, хто всю *кашу заварив*" [ДзТ, 2019, *Органічна реформа*]. Głównym celem użycia tego wyrażenia jest zwiększenie ekspresyjności oraz negatywna ocena poczynań, w tym przypadku, rządzących. Wyrażenie to zostało poddane pewnym modyfikacjom: „…83 Конституції і з приводу якого, власне, й *заварилася* оця конституційна *каша*" [Гал., 2010, *Політично доцільна конституційність*] w celu wprowadzenia swoistej gry interpretacyjnej pomiędzy tradycyjnym, a uwspółcześnionym, na potrzeby tekstu, znaczeniem. Zestawienie *kaszy* i *konstytucji* ma pewien wymiar komiczny, ale przede wszystkim ma sprowokować do ocen i własnych interpretacji.

Z leksemem *drożdże/дріжджі* powiązany jest frazeologizm *rosnąć jak na drożdżach/як на дріжджах рости*, który w obu językach zawiera w swoim znaczeniu elementy „dużo" i „bardzo szybko". Dzięki temu to wyrażenie znajduje zastosowanie w tekstach o szerokim spektrum tematycznym, tj. 1) społeczno-politycznym, jak w śródtytule artykułu „Na biedzie *jak na drożdżach*", dotyczącym kwestii dzieci wychowujących się po wojnie w rodzinach zastępczych [Pol., 2005, *Bierzmy, toż to dziecko*] lub „Мов на

дріжджах розрослася і гвардія заступників міністрів – із 89 до 143 «ротів»" [ВЗ, 2009, *Навіщо 20 українськім міністрам 143 заступники?*]; 2) ekonomicznym, jak w przypadku opracowań na temat inwestycji „niepokojące pomruki z Wall Street, gdzie od kilku lat akcje *rosły jak na drożdżach*" [GW, 1996, *Lipiec na giełdzie*], rozwoju przedsiębiorczości „Polskie firmy *rosły wówczas jak na drożdżach*" [Wp., 1999, *Kapitał szansy*], udzielania kredytów „Таким чином сума загального кредиту росте як на дріжджах!" [ДзТ, 2012, *Новорічні кредити: будьте пильні!*], czy też 3) historycznym: „Саме за царювання Катерини II Російська імперія територіально зростала як на дріжджах" [ДзТ, 2017, *Висока ціна нашої незалежності*]. Wyraźny obraz zawarty w przytoczonych frazeologizmach pozwala na skontrastowanie go z treścią zawartą w publikacjach i tym samym na dobitne wyrażenie poglądów przez autora. Zestawienie *drożdży/дріжджи* z tekstem opisującym np. zagadnienia ekonomiczne, ma również na celu wywołanie oczywistych skojarzeń u odbiorcy, bazując na jego wiedzy dotyczącej życia codziennego. Oznacza to, że przywołane wyrażenia spełniają tym samym funkcję ekspresywną i aksjologiczną.

Kolejna grupa jest skoncentrowana wokół frazeologizmów, które występują w polskiej wersji, natomiast nie pojawiają się w ukraińskiej publicystyce. Są to frazeologizmy skoncentrowane wokół leksemów *kluski/kluchy, burak, kania*, np.: *ciepłe kluski/ciepłe kluchy*, *czerwony jak burak*, *łaknąć jak kania dżdżu* – wszystkie spełniają funkcję aksjologiczną i ekspresywną, jak w przypadku tekstu dotyczącego wprowadzenia stanu wojennego w Polsce: „Ale wiem, generałowie byli *ciepłe kluchy*, zapudłowaliby tylko" [GW, 1998, *13 grudnia*]. Dobór frazeologizmu zawierającego zgrubienie *kluchy* ma na celu jasne wyartykułowanie negatywnej opinii o generałach tamtych lat, a także odczuwanej ironii i lekceważenia wobec nich, spotęgowanych wywołanym w ten sposób kontrastem. Wyrażenie *łaknąć jak kania dżdżu*, zawiera w swoim znaczeniu element „bardzo" i „bardzo szybko", co pomaga zwięźle i barwnie wyrazić swoją opinię, jak w przypadku doniesień o remontach dróg: „Modernizacji ronda Zesłańców Syberyjskich warszawscy kierowcy czekają *jak kania dżdżu*" [GW, 2001, *Zaciskanie pasa*] lub tekstach dotyczących wystroju wnętrz „Klienci, spragnieni światła *jak kania dżdżu*, są zachwyceni" [GW, 1997, *Brudne nocy plemię*]. Niezależnie od charakteru publikacji, w której zamieszczono omawiane frazeologizmy, pełnią one wyraźną funkcję ekspresywną, oceniającą z pozytywnym (lub, w przypadku dzieci, negatywnym) zabarwieniem i prowokują do własnych interpretacji, odwołując się do zdroworozsądkowych skojarzeń nimi wywołanych.

W ramach tej kategorii można wyodrębnić jeszcze pięć mniejszych podgrup zorganizowanych wokół leksemów *groch*, *gruszka*, *orzech*, *barszcz*, *grzyb*. Frazeologizmy związane z *grochem*, to przede wszystkim: *grochem o ścianę* (z efemerycznymi wariantami *grochem o prasę/ władzę/ redaktora*), jak w np.: „(…) oba leki umieszczone są w tzw. pierwszej klasie wskazań według Europejskiego Towarzystwa Kardiologicznego. *Jak grochem o ścianę*" [Pol. 2004, *Raport Polityki*]. Jego użycie w tym kontekście ma za zadanie uwypuklić bezsens podejmowanych wysiłków i niemoc w sprawie uregulowania sytuacji z lekami w obszarze kardiologii, a zatem pełni funkcję ekspresyjną i oceniającą (w tym przypadku – negatywną). Analogicznie sytuacja wygląda w przypadku związków zawierających komponent *gruszka* (*gruszki na wierzbie*, a także z efemeryczną modyfikacją *gruszki na ojczyźnianej wierzbie*). Są one stosowane dla zwiększenia ekspresyjności tekstu, a poprzez zestawienie *gruszek na wierzbie* z sytuacją polityczną w kraju (jak np. w: „Leszek Miller, który w kampanii wyborczej obiecywał *gruszki na wierzbie*, na razie funduje nam zgniłe śliwki rosnące w krzakach" [DZ, 2003, *Przyspieszone wybory?*]) jest przejrzyście negatywną oceną tejże. Zachodzi tu również swoista gra słowna pomiędzy tradycyjnym i uzupełnionym znaczeniem, co jawnie czyni tekst bardziej wyrazistym i barwnym.

Podgrupa frazeologizmów skoncentrowana wokół leksemu *orzech* zawiera tylko jeden związek – *twardy orzech do zgryzienia*, ale o wysokiej frekwencyjności używania, np. w tekstach politycznych: „Moskwa i Pekin będą mieć *twardy orzech do zgryzienia*. Polityczna reorientacja Kirgistanu spowodować może reakcję łańcuchową w sercu Azji" [Pol. 2005, *Scheda po ZSSR*]. Jest tu wykorzystywane tradycyjne znaczenie w celu hiperbolizacji problemu, jaki może wyniknąć dla Rosji i Chin w przypadku zmian politycznych zachodzących w Kirgistanie. Ocena zawarta w tym wyrażeniu ma jednocześnie wpłynąć na osąd odbiorcy, a przypisywane dodatkowe określenia orzecha typu „ciężki", „szary" mają jeszcze precyzyjniej wyrażać oceny autora i wskazywać kierunek jego myśli.

Kolejną podgrupę stanowią frazeologizmy z komponentem *barszcz*: *tani jak barszcz*, *dwa grzyby w barszcz* i uaktualnione wersje *za dużo grzybów w barszczu* oraz *cztery grzyby w barszczu*. Ostatnie trzy to wariacje na temat znaczenia `za dużo czegoś` i znalazły zastosowanie w tekstach o tematyce politycznej: „Nie sposób pogodzić polowań na mityczne układy z unijną utratą suwerenności. A kto chce *dwa grzyby w barszcz*, wyjdzie jak na mydle" [Pol., 2007, *Na przykładzie templariuszy*], w którym pełnią rolę podkreślenia absurdalności, wg. autora, pewnych wyborów politycznych, w tym przypadku również poprzez połączenie z kolejnym frazeologizmem. Wyraża dzięki temu bardzo wyraźnie swoje negatywne opinie o danej sprawie, a także ucieka się do perswazji. Z kolei „*Za dużo grzybów w barszczu!*" [DP, 2009, *Za dużo grzybów w barszczu!*], ma za zadanie, w formie tytułu recenzji książki, przyciągnąć czytelników swoją jasną i zrozumiałą obrazowością i grą znaczeń. Ostatnia podgrupa jest po części związana z poprzednią, a koncentruje się wokół leksemu *grzyb* w wyrażeniu *jak grzyby po deszczu* w różnorodnych kontekstach. Wysoka frekwencyjność użycia tego zwrotu świadczy o tym, jak nośne są treści za jego pośrednictwem przekazywane. Element jego znaczenia – `bardzo szybko` – znajduje swoje zastosowanie w tekstach społeczno-gospodarczych, jak np. w artykule dotyczącym następstw powodzi: „A tam, gdzie brakuje doświadczenia, wiedzy fachowej pozwalającej uprzedzać wyrastające *jak grzyby po deszczu* zagrożenia" [Pol., 1997, *Racibórz*]. Wykorzystanie tej jednostki frazeologicznej ma na celu podkreślenie tempa zachodzących zmian i służy ocenie oraz wywołaniu pewnych skojarzeń (funkcja perswazyjna).

Ostatnią kategorię tworzą podgrupy frazeologizmów z komponentami *гречка і сало* występującymi w języku ukraińskim, ale nieobecnymi w polskich tekstach. Oba tworzą zaledwie po dwa wyrażenia, o niewysokiej frekwencyjności – są to okazjonalne neologizmy, które mają ubarwić artykuł. Wyrażenia *купувати гречкою* i *передвиборна гречка* są ściśle związane z wyborami i zawierają element negatywnej oceny, a także ubogacają tekst o wyraźnie sformułowaną opinię, np.: „Доки він з'їсть і перетравить *передвиборну гречку*" [ДзТ, 2012, *Чи є партії агентами демократії*]. Frazeologizmy z komponentem *сало* zostały użyte w tekstach o tematyce politycznej. Samo w sobie *сало* w przestrzeni ukraińskiej ma bardzo pozytywne konotacje, jednakże w tym przypadku ocena zawarta w wykorzystanych frazeologizmach jest zdecydowanie negatywna, np.: „Як то кажуть, *ласі до чужого сала"* w przypadku nierzetelnych polityków oraz: „Однак нині таких інвесторів – *як у комара сала*" [ДзТ, 2012, *Фондові недоїдки*] dla podkreślenia jak niewielu jest rzetelnych inwestorów poprzez cechy komparatywne danego związku.

W tekstach publicystycznych zarówno języka polskiego, jak i ukraińskiego, frazeologizmy z komponentem nazywającym jedzenie pełnią specyficzną funkcję. Przede wszystkim znacznie wzbogacają język, ożywiają tekst, podkreślają sprawy istotne dla autora, bądź pozwalają mu lepiej wyrazić swoją opinię. Związki frazeologiczne zawierające podstawowe dla obu nacji produkty żywieniowe, takie jak chleb, sól, mleko, miód, kasza, wykazują się wyższą częstotliwością występowania w tekstach. Należy podkreślić, że ich znaczenia i funkcje pokrywają się w obu językach, a są to przede wszystkim funkcje ekspresywne, perswazyjne, aksjologiczne i fatyczne.

Kolejne grupy, obejmujące frazeologizmy zbudowane wokół takich leksemów jak *barszcz*, *burak*, *kluski/kluchy*, *drożdże*, *groch*, *gruszka*, *kania*, *grzyb*, *orzech*, *гречка*, *сало* są mniej liczne, w porównaniu do grup skupionych wokół podstawowych produktów a ich użycie jest znacznie ograniczone. Komponenty wykorzystywane w obu językach są również bardziej różnorodne niż w poprzedniej grupie i nie schodzą się między sobą. Znacznie częściej ulegają też efemerycznym modyfikacjom, które mają na celu zapewnienie jeszcze większej precyzji i spójności tekstu. To, co łączy polskie i ukraińskie frazeologizmy tej grupy, to wykonywane funkcje – wyraźne aksjologiczne i dobitnie perswazyjne, które znajdują swoją realizację w tekstach o zróżnicowanej tematyce – od traktujących o polityce, ekonomii, do opisujących sytuacje społeczne.

Należy zauważyć dość zaskakującą rozbieżność pomiędzy szerokim spektrum zasobów frazeologicznych obu języków, a stosunkowo niską różnorodnością w przypadku wykorzystania ich w tekstach publicystycznych. Po polskiej stronie brakuje tych zbudowanych wokół bardzo popularnych w kulturze *piwo, śledź*, a po ukraińskiej *борщ, гарбуз*. Wynika to z faktu znacznie wyraźniejszej motywacji w przypadku produktów podstawowych i ich głęboko zakorzenionej pozycji w kulturach obu narodów, a dysproporcję w ilości wykorzystywanych związków frazeologicznych można tłumaczyć większym narodowym zamiłowaniem Polaków do rozmów o jedzeniu niż w przypadku Ukraińców, co z kolei powoduje przełożenie realiów tej części życia na język i sposób wyrażania.

Zaproponowana analiza objęła zaledwie część tego obszernego materiału i poruszyła zaledwie kilka aspektów tego istotnego tematu. W przyszłości może stanowić bazę dla dalszych badań i rozszerzeń.

Література:

1. Chlebda W., Elementy frazematyki. Wstęp do frazeologii nadawcy. Opole: Łask, 2003.
2. Добровольский Д.О. Сопоставительная фразеология: межъязыковая эквивалентность и проблемы перевода идиом. *Русский язык в научном освещении* № 2 (22). Москва 2011. С. 219–246
3. Kochman S. Studia nad słownictwem i frazeologią słowiańską. *Studia i Monografie* Nr 364. Opole: Uniwersytet Opolski, 2005.
4. Kononenko I. Obraz świata w polskiej i ukraińskiej frazeologii. *Przegląd Środkowo-Wschodni* t. 2/2017. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2017. S. 119–134.
5. Козяра С., Боровик. М. Українська та польська фразеологія біблійного походження. Стан лексикографічних опрацювань. *Науковий вісник Чернівецького університету випуск 678. Романо-слов'янський дискурс.* Чернівці: Видавництво ЧНУ, 2008. С. 11–14.
6. Kukowicz-Żarska K. Funkcje związków frazeologicznych w tekstach doniesień prasy sportowej. *Linguistica Bidgostiana* vol. 7. Bydgoszcz: 2010. S. 133–144.
7. Lewicki A.M., Pajdzińska A. Frazeologia. *Współczesny język polski* / pod red. J. Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001. S. 315–333.
8. Majkowska G. Funkcje frazeologizmów w tekstach publicystycznych. *Problemy frazeologii europejskiej I* / pod red. A. Lewickiego, Warszawa: Energeia, 1996, S. 40–47.
9. Pajdzińska A. Wartościowanie we frazeologii. *Wartości w języku i tekście* / pod red. J. Puzyniny, J. Anusiewicza, Wrocław: «Wiedza o Kulturze», 1991, S. 15–28.
10. Патен І. Лінгвокультурологічна специфіка фразем на позначення руху (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, вип. 12. Дрогобич: 2015. С. 162–168.
11. Рогач О.О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами (на матеріалі англійської, російської, української, французької, польської мов): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / НАН України. Ін-т укр. мови. Київ, 1999.
12. Słaby-Góral I., Moda językowa na frazeologizmy i idiomy w mediach jako „podtekst" glottodydaktyki. *Acta Univervistas Lodziensis*. *Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 17* / pod red. G. Zarzyckiej, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010. S. 213–222.
13. Szerszunowicz J. Quasi-ekwiwalenty związków frazeologicznych w teorii, frazeografii i translatoryce. *Białostockie Archiwum Językowe*, nr 9. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2009. S. 323–346.
14. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови. Київ: 2007. С. 7.
15. Устенко Л.Ф. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у різних стилях української мови. Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / від. ред. Г. В. Самойленко. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. С. 40–44.
16. Narodowy Korpus Języka Polskiego. http://nkjp.pl/
17. Korpus Języka Ukraińskiego. http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209.

Список скорочень:

GW – Gazeta Wyborcza, DP – Dziennik Polski, Pol. – Polityka, Wp. – Wprost, Tr. – Trybuna, DB – Dziennik Bałtycki, УП – Українська правда (УП), ВЗ –Високий замок (ВЗ), ДзТ – Дзеркало тижня (ДзТ), УТ – Український тиждень (УТ).

Отримано: 17 січня 2020 року

Прорецензовано: 22 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: vasylyshynata@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-303-306

Сіранчук Н. М. До проблеми створення методичної системи формування лексичної компетентності учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 303–306.

УДК: 373.3:811.161.2'373

Сіранчук Наталія Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті визначено методичну систему, яка є технологією навчання алгоритмів породження мовлення на основі вивчення номінативних і комунікативних одиниць мови в єдності їхньої форми, значення і функції, у результаті чого досягається ефективний мовленнєвий розвиток, лексичне збагачення молодших школярів.

Новизну розробленої методичної системи підтверджено не тільки практичними результатами навчального експерименту, що саме по собі є вагомим аргументом, – це підтверджує і проведений теоретичний аналіз підсумків навчання щодо відповідності методичної системи поняттю педагогічної інновації.

Ключові слова: *лексична компетентність, інноваційна педагогічна технологія, макроструктура методичної системи, мікроструктура методичної системи.*

Natalia M. Siranchuk,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education
Rivne State Humanities University

TO PROBLEM OF CREATION OF METHODICAL SYSTEM FORMING LEXICAL COMPETENCE OF PUPILS

The methodical system are created by us to represent the technology of teaching the algorithms of production of speech based on study of nominative and communicative units of language in unity of their form, values and functions. The effective speech development and lexical development of younger schoolchildren were found.

The novelty of the developed methodical system is confirmed not only the practical results of teaching experiment, that in itself is a weighty argument, is confirms and conducted by us theoretical analysis of results of teaching for the purpose accordance of the methodical system to the concept of pedagogical innovation.

The system of linguistics concepts were laid on the base of learning content on the competency-oriented classes – a system of theoretical knowledge about language, its forms, types and properties. Introduction of practical, cognitive and speaking tasks to the content – is the another feature of competence-oriented speaking lesson. These exercises consist cognitive questions which reveal the subject of a lesson. Solving of the practical problems according to the speaking situation promotes cognitive needs of pupils, creates their positive motivation for verbal skills, provides a conscious learning. The lack of rules in the traditional sense, system replacement of questions and tasks, algorithms and tokens allows child to do the independent conclusions and generalizations. The majority of searching and creative exercises help to enhance mental and speaking activity of pupils.

Nowadays, the most actual problem of children's language research is to identify the individual strategies about the speech behavior and «the entrance in the language.» It means that the main object of the research – is not the general laws which have been already set by linguistics and psycholinguistics, but the variability of their manifestations in children of different sexes, pupils(developing) who are enrolled in different systems and in children with different cognitive and psychological characteristics.

Key words: *lexical competence, innovative pedagogical technology, macrostructure of the methodical system, microstructure of the methodical system.*

Формування лексичної компетентності в учнів тісно пов'язане з комунікативним навчанням, яке лінгводидакти розглядають у контексті проблем успішного формування соціально активної особистості (З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, І. Кучеренко, О. Копусь, О. Любашенко, С. Омельчук, І. Хом'як та ін.). Сучасне навчання мови в школі набуває більш чіткої комунікативно-мовленнєвої спрямованості. Це зумовлено одним із провідних завдань навчання рідної мови – підготовкою учнів до повноцінного спілкування в усній і писемній формах.

Тлумачачи лексичну компетентність *як здатність до ефективної когнітивної, практичної, мотиваційної та рефлексійно-поведінкової діяльностей, які дозволяють швидко і якісно, на рівні програми оперувати не словами, а семантичними полями, зі складу яких людина обирає потрібне слово, словосполучення, щоб із можливою точністю висловити свою думку в мовленні, спілкуванні,* зосередимось на проблемі створення методичної системи формування лексичної компетентності учнів.

Розглядаючи ***методичну систему*** як сукупність її найважливіших компонентів – *мети, змісту, методів, засобів і форм організації освітньої діяльності, а також двобічних зв'язків між названими компонентами,* пропонуємо схематичну структуру методичної системи формування лексичної компетентності.

Структура методичної системи формування лексичної компетентності учнів початкових класів характеризується тим, що в ній жорсткість і гнучкість, постійність і змінюваність діалектично взаємопов'язані і перебувають у суперечності. Елементи структури методичної системи, з одного боку, є постійними, незмінними, оскільки не змінюються закономірності та логіка процесу навчання, а з іншого, – ця структура всередині кожного компонента може змінюватися залежно від змісту

навчального матеріалу і його цільової спрямованості. Це означає, що окремі етапи можуть здійснюватися у згорнутому вигляді, а інколи і випадати зовсім.

Вважаємо, що предметом роботи з формування лексичної компетентності учня початкової школи є функціювання мовної одиниці, під яким розуміємо не просто значення, функцію, роль тієї або тієї одиниці мови в лінгвальній системі, а призначення, застосування, використання мовних засобів для передачі певного «інтелектуального» або «логічного» змісту, їхнє функціювання в живому спілкуванні, організацію мовних одиниць і їхня взаємодія в комунікативному акті, реалізацію потенційних властивостей мовних засобів у мовленні залежно від особливостей самих засобів, мети висловлювання, наміру адресанта.

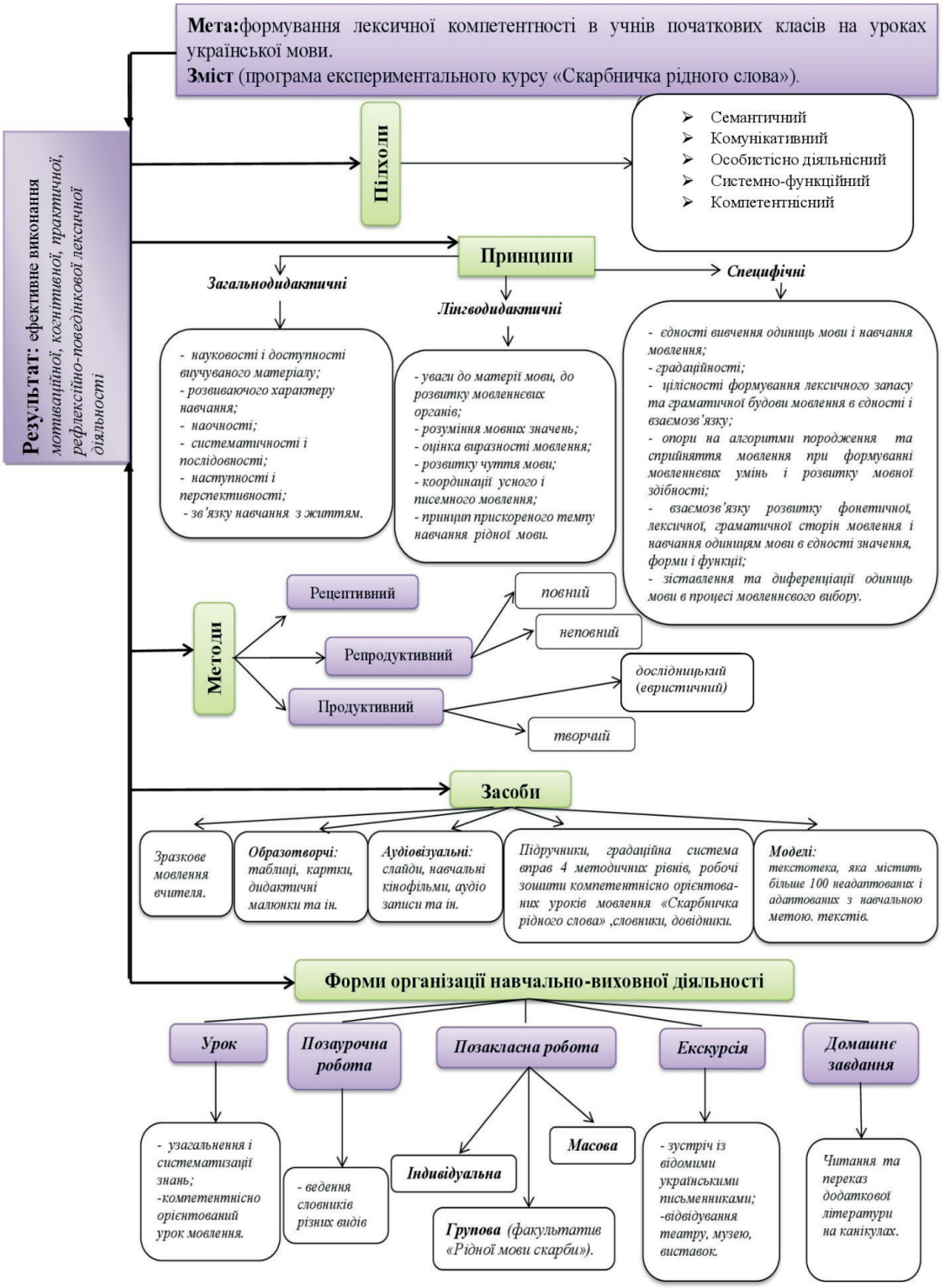

Рис. 1 Методична система формування лексичної компетентності

Вивчення призначення, застосування, використання мовних одиниць у мовленні – це і є студіювання функціювання одиниць мови. Отже, щодо кожної одиниці мови, яку вивчають у школі, має бути виокремлено і конкретизовано комунікативний і лексичний план її засвоєння, а ширше – функційний план породження мовлення.

Ідея взаємозв'язку між різними видами роботи з розвитку мовлення в методиці середньої школи отримала свою реалізацію [6]. Думка про взаємозв'язане вивчення всіх одиниць мови для початкової школи також не нова, оскільки є одним із принципів навчання в початковій школі [3]. Цей взаємозв'язок зумовлений об'єктивними взаємозв'язками між різними мовними одиницями, які функціюють у мові і котрі вивчають у школі. Не можемо стверджувати, що в методиці навчання української мови в початковій школі ідея взаємозв'язку між навчанням мови загалом і формуванням лексичної компетентності учнів зокрема отримала належну реалізацію. Поділяємо думку проф. І. Ґудзик про три напрями в роботі щодо розвитку мовлення: про збагачення мовлення (збагачення лексичного запасу та вдосконалення граматичного ладу мовлення), роботою над нормами літературної мови (над культурою мовлення), і, врешті, роботою над зв'язним мовленням [4]. Взаємозв'язок між трьома названими напрямами щодо формування лексичної компетентності учнів спрямовує їх на вирішення поставлених комунікативних завдань.

Важливим для формування лексичної компетентності учня є уміння зіставляти і диференціювати мовні одиниці в процесі породження мовленнєвого висловлювання (тексту) потрібні на всіх мовних (мовленнєвих) рівнях породження: на лексичному (вибір слова для точнішої передачі думки, задуму), на граматичному (вибір речення тієї або тієї структури, вибір доцільного варіанта з низки граматичних синонімів), рівень тексту (вибір типу тексту, стилю, композиції відповідно до задуму). У цьому випадку перелічуємо можливості вибору не в хронологічній послідовності і не в порядку значущості того або іншого процесу, а відповідно до градації й нарощування структурної складності одиниць.

Суттєвим компонентом методичної системи *є методи навчання.*

Проблема вдосконалення методів навчання української мови постала особливо актуальною у зв'язку з реалізацією ідей розвивального навчання. Проголошені принципи диктують необхідність уточнення й обґрунтування системи методів навчання, вирішення завдань мовленнєвого розвитку молодших школярів, приведення їх у відповідність зі структурними компонентами методичної системи.

Детальний розгляд різних класифікацій методів навчання, дидактичних і методичних, не входив у коло наших завдань, оскільки методика викладання української мови має в розпорядженні достатній аналітичний матеріал, на який варто спиратися. У методиці навчання української мови традиційною вважається дидактична класифікація В. Мельничайка [5].

Розглядаючи методи навчання як «способи взаємодії учителя й учнів за керівної ролі вчителя, спрямовані на досягнення мети навчання» [5], вбачаємо своє завдання в тому, щоб виявити й обґрунтувати ефективні методи формування лексичної компетентності учнів початкової школи, класифікувати їх і привести у відповідність з усіма компонентами методичної системи. Аналізу і коригування змісту предмета, виокремлення і співвідношення деяких його елементів, які передбачають різні способи їхнього засвоєння учнями, уможливлює здійснення системного підходу до розроблення методів формування лексичної компетентності, уникаючи тих недоречностей, які є ймовірними за умови ізольованого розгляду окремих методів, прийомів, засобів навчання.

Відповідно до класифікації В. Мельничайка, окреслюють методи навчання: інформаційно-рецептивний або пояснювально-ілюстративний, репродуктивний; проблемний, частково пошуковий (евристичний); дослідницький [5].

Поділяємо думки тих учених, які вважають за доцільне навіть термінологічно відокремити дослідницький метод, який забезпечує творчу діяльність щодо засвоєння основ української мови, і творчий метод, який слугує формуванню лексичної компетентності в її природній формі, що розуміємо як діяльність із постійно наявним у ній творчим потенціалом.

Подвійність мовлення, яка виявляється в тому, що в ній наявна єдність двох процесів – акту відтворення й акту творчості, підкреслювали багато вчених, наприклад, Б. Баєв [1]. Сучасна психолінгвістика також помічає цей важливий факт, адже мовленнєва діяльність людини будується головним чином на використанні готових комунікативних одиниць. Формуючи висловлювання, обов'язково використовуємо схеми, шаблони, кліше. А без оволодіння жанрово-рольовими стереотипами спілкування, у яких мовні одиниці досить міцно пов'язані з типовими ситуаціями, взаємодія осіб, які спілкуються, була б ускладнена... Своєрідність живого розмовного спілкування саме й полягає в тому, що трафаретність і шаблонізація поєднуються в ньому з чітко визначеною настановою на творчість [1].

Означені зауваження уможливлюють запропонувати класифікацію методів і прийомів щодо формування лексичної компетентності учнів початкових класів.

Рецептивний метод (інформаційно-рецептивний, або інформаційний, або пояснювально-ілюстративний) – бесіда, розповідь учителя, читання тексту, читання правила або пам'ятки, показ мовленнєвого зразка, ознайомлення зі словниковою статтею в словнику і т. ін. Цей метод використовують для формування знань щодо мовлення і мовленнєвознавчих понять, про способи мовленнєвої діяльності.

Репродуктивний метод. За допомогою цього методу формують мовленнєві навички й уміння. Учні реалізують на практиці здобуті знання про мовлення, зокрема, розв'язують типові мовленнєві завдання, виконують аналіз слова або тексту за даним зразком (при цьому, наприклад, формуються алгоритми породження і сприйняття тексту). Типовими прийомами репродуктивного методу можна вважати складання словосполучень, речень; усний і письмовий переказ тексту.

Виділяють *повний* і *неповний* репродуктивний метод. Так, повністю відтворюються в мовленні слова, фразеологізми; можуть репродукуватися (відтворюватися) мовленнєві стереотипи (наприклад, формули ввічливості). Неповністю відтворюються мовні моделі, коли, наприклад, граматична конструкція і значення зберігаються, а лексичне наповнення моделі змінюється [5]. З-поміж методів формування лексичної компетентності переважають саме варіанти неповного репродуктивного методу, що виявляється, наприклад, у таких мовленнєвих вправах, як добір слів за смислом у речення або текст, перетворення деформованих речень і текстів, вибір лексичних або граматичних синонімів, з'ясування значення слова і таке інше.

Особливістю цього методу щодо формування лексичної компетентності учнів є демонстрація зразкових текстів, наслідування яким має стимулювати потребу створити власний текст подібного рівня. Репродукція в цьому випадку є лише етапом, необхідним компонентом наступної продуктивної мовленнєвої діяльності учня.

У межах репродуктивного методу істотне місце посіли алгоритмічні вказівки на те, як працювати з текстом, зі словом (пам'ятки). Вони допомагають найефективніше реалізувати репродуктивний метод щодо формування основних дій із породження мовлення – дії породження задуму (смислоутворення) і дії щодо втілення цього задуму в тексті.

Продуктивний метод. Він охоплює дослідницький і творчий методи (про необхідність розрізнення цих понять було зазначено вище). Покликаючись на праці В. Мельничайка, окреслимо проблемний і частково пошуковий, або евристичний, методи. Для початкової школи характерні саме проблемний виклад і евристична бесіда, а не дослідницький метод у чистому вигляді. На цьому етапі учні опановують лише окремі елементи пошукової діяльності [5]. Продуктивні методи проблемного, частково пошукового характеру реалізуються у складанні плану тексту, під час його аналізу, що містить визначення теми, основної думки, добір заголовка, виокремлення частин тексту; у побудові тексту за певним планом (твір) і таке ін. Численні мовленнєві завдання проблемного характеру, редагування тексту також можна віднести до продуктивного методу формування лексичної компетентності школяра.

Особливого розгляду потребує питання словесної творчості учнів. Його досі розглядають лінгвісти [1], психологи [7] і методисти [6]. Усі сходяться на розумінні творчості як процесу, у результаті якого виникає новий продукт. Це може бути самостійно створений учнями текст (твір), наприклад, придумана казка або загадка. Варто зазначити, що учнівську словотворчість не варто відносити до творчості, оскільки «словотворчість учня – це творчість мимоволі, творчість без настанови на творчість» [7].

Вважаємо, що в межах продуктивного методу доречно виокремити творчий метод, розуміючи, що словесна творчість на уроці (створення учнем власних монологічних висловлювань) є лише суб'єктивно новою для нього, проте характер процесу від цього не перестає бути творчим.

Провідним методом формування лексичної компетентності учнів початкових класів визнаємо продуктивний метод. Аналіз педагогічного досвіду українських і зарубіжних педагогів і методистів (В. Сухомлинського, С. Френе та ін.), а також розроблені в психології основи формування писемного мовлення учнів початкової школи (В. Ляудис, І. Негуре та ін.) переконливо свідчать, що умовою ефективного формування лексичної компетентності в учнів є активне включення в процес навчання учнівської словесної творчості. При цьому двома основними діями, які формуються в учнів, мають стати: дія щодо породження смислового змісту тексту і дія щодо словесного його вираження.

Продуктивний метод спрямований передусім на навчання дії смислоутворення і дії вираження цього задуму, а «ситуація словесної творчості є найбільш сприятливо завданню формування дій створення смислового змісту і вираження його в письмовому тексті» [5]. У цьому випадку робота над словом, словосполученням, реченням набуває для школяра конкретного смислу – зробити власне мовлення доступним, зрозумілим для інших, донести свій задум до слухача або читача. Звідси випливає і високий рівень мотивації мовленнєвої діяльності.

Окремо варто розглянути кожний із названих методів із позиції формування узагальнених мовленнєвознавчих понять, а також формування і розвитку мовленнєвих умінь і навичок. Так, рецептивний і репродуктивні методи забезпечують передусім формування узагальненого мовленнєвознавчого поняття і на цій основі вироблення вмінь і навичок. Продуктивні методи забезпечують не лише формування лексичної компетентності, але і сприяють розвитку мовленнєвих здібностей учнів.

Названі типи методів взаємодіють між собою у процесі навчання української мови, вони є взаємозв'язаними і взаємозалежними, утворюють цілісну систему, виступаючи як ланки єдиного процесу формування лексичної компетентності учня. Межі між названими методами умовні, але кожен метод зберігає свою специфіку і має особливу характеристику діяльності вчителя й учнів.

Співвідношення методів навчання мовлення, порівняно з традиційним навчанням, змінюється з перевагою продуктивних методів, зокрема евристичного і творчого. Навчальна взаємодія вчителя й учнів спрямована на те, щоб школярі, з одного боку, засвоїли і репродукували алгоритм породження мовлення (від задуму до його словесного вираження), а з іншого боку, – у процесі евристичного пошуку знаходили власні рішення на кожному етапі породження мовлення.

Отже, методична система формування лексичної компетентності функціює на певному соціальному і культурному фоні, який, безумовно, впливає на неї. Під таким впливом перебувають усі компоненти методичної системи загалом, і кожний компонент зокрема.

Методична система формування лексичної компетентності спрямована на формування здатності до когнітивної, практичної, мотиваційної та рефлексійно-поведінкової лексичних діяльностей, які дозволяють швидко і якісно, на рівні програми оперувати не словами, а семантичними полями, зі складу яких людина обирає потрібне слово, словосполучення, щоб із можливою точністю висловити свою думку в спілкуванні.

Література:

1. Баєв Б. Ф. Психологія внутрішнього мовлення. К., 1966. 130 с.
2. Варзацька Л. О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання: моног. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. 310 с.
3. Вашуленко М. С. Теорія і практика навчання української мови в чотирирічній початковій школі: автореф. дис. … д-ра пед. наук. К., 1992. 39 с.
4. Ґудзик І. П. Компетентнісно орієнтоване навчання російської мови у початкових класах (у школах з українською мовою навчання): автореф. дис. … д-ра. пед. наук. К., 2008. 39 с.
5. Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. К.: Рад. шк., 1982. 214 с.
6. Пентилюк М. І. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: навч.-метод. пос. для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ленвіт, 2000. 264 с.
7. Тітов І. Г. Творча уява молодшого школяра: її критерії та функції у навчальній діяльності. *Обдарована дитина*, 2008. № 10. С. 56–60.

Отримано: 16 січня 2020 року

Прорецензовано: 22 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: olgalingva55@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-307-310

Степанова О. І. Динаміка педагогічної термінології в сучасному освітньому процесі: структурно-семантичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 307–310.

УДК: 811.161 2.37'013

Степанова Ольга Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної)
імені проф. Т.І. Поніманської
Рівненського державного гуманітарного університету

ДИНАМІКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено процес функціонування педагогічної термінології в сучасному освітньому процесі, охарактеризовано специфіку педагогічної терміносистеми, висвітлено нові поняття освітнього процесу XX – XXI ст. (нові терміни). Обґрунтовано доцільність появи нових термінолексем для осучаснення всіх галузей педагогічної науки, окреслено вплив фахової лексики на логіку наукового мислення та необхідність стандартизації термінологічних систем на сучасному етапі. Проведено аналіз тематичної класифікації, окреслено мови-джерела поповнення педагогічної терміносистеми, названо етапи формування та шляхи адаптації термінів в українській мові, виділено моделі вітчизняної педагогічної термінології, розглянуто системні відношення термінів на рівні полісемії та синонімії, визначено структуру їх і частиномовний статус, випадки його зміни в окремих термінах – міжмовних корелятах, названо основні завдання щодо упорядкування й уніфікації педагогічної терміносистеми освітнього процесу на сучасному етапі.

***Ключові слова**: термін, терміносистема, сучасний освітній процес, педагогічна термінологія.*

Olha I. Stepanova,
PhD in Philology, Associate Professor of T.I. Ponimanska Department of Pedagogics and Psychology
(Pre-school and Correctional),
Rivne State University of Humanities

DYNAMICS OF PEDAGOGICAL TERMINOLOGY IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS: STRUCTUAL-SEMENTIC ASPECT

This article investigates the functioning of pedagogical terminology in the modern educational process; the paper deals with the problems of scientific terminology study, particularly of pedagogical. It characterizes the specific character of pedagogical terminology, and highlights the new concepts of educational process XX – XXI century (new terms). Subject classifications are analyses along with the languages used to complete the pedagogical terminology. It highlights the stages of formation and the manner of adaptation of these terms in the Ukrainian language. Models of domestic pedagogical terminology are isolated, and the system relations of these terms at the level of polysemy and synonymy are examined, determining the structure and status of their relationship to speech and the cases of its change in various terms – interlanguage correlate. The most common main tasks of ordering and unification of the modern educational process of pedagogical terminology have been described. The pedagogical term has been investigated as a system unit that develops under the influence of intralinguistic and extralinguistic factors. Feasibility of emergence of new term for modernization of all branches of pedagogical science is substantiated. The influence of the professional vocabulary on the logic of scientific thinking and the necessity of systematization terminological systems at the present stage is outlined. Some structural and semantic peculiarities of the functioning of pedagogical terms are investigated.

***Key words**: term, terminology, modern the educational process, pedagogical terminology.*

Динаміка сучасного життя пов'язана з модифікацією словникового складу мови. Зміни дійсності, навколишнього середовища, зрозуміло, вимагають нових найменувань, активізують, своєю чергою, окремі ланки лексичної системи. Наукові досягнення XX – початку XXI ст. наклали відбиток, передусім, на термінологію як шар лексичного складу мови, який, із одного боку, інтенсивно розвивається, а з другого – піддається значному впливу екстралінгвістичних факторів.

Сфера використання термінів обмежена рамками фахової метамови, що дозволяє термінологічним одиницям функціонувати в своїй вузькоспеціальній терміносистемі, репрезентуючи при цьому структурні, семантичні та функціональні особливості.

Педагогічна термінологія, що становить основу мови науки та відіграє провідну роль у процесі виховання, навчання та розвитку особистості, ще не отримала системного лінгвістичного опису, який розкрив би особливості лексико-семантичної структури термінів цієї галузі. Освітня термінологічна система – цікавий за складом, значний за обсягом шар фахової лексики мов європейського ареалу і є важливим об'єктом для аналізу спеціалістів у галузі лінгвістики.

Дослідження педагогічної термінології завжди було в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних мовознавців (Г. Винокур, Т. Канделакі, М. Ваховський, Г. Манн, Д. Лотте, В. Лейчик, В. Даниленко, Л. Капанадзе, Т. Кияк, Т. Панько, Л. Полюга, Л. Симоненко, І. Кочан та ін.). Особливої актуальності набули наукові розвідки, присвячені особливостям функціонування педагогічних термінів у зв'язку з еволюцією мови, суспільства, а також їхнього етимологічного генезису (І. Кичева, О. Суперанська, Н. Костенко, С. Гончаренко, В. Бондар та ін.).

Педагогічна терміносистема має складну гетерогенну структуру як в семантичному, так і формальному плані. Одиниці фахової метамови перебувають в ієрархічних відношеннях та утворюють численні групи, що об'єднані семантичними ознаками [4, с. 24].

Мета статті – проаналізувати структурно-семантичні особливості педагогічних термінів та їхню динаміку в сучасному освітньому процесі.

Сьогодні активізувалася розбудова наукової педагогічної термінології. Терміни можуть бути джерелом постановки та усвідомлення проблеми. Разом із тим, у сучасній педагогічній науці немає стрункої концепції педагогічного термінознавства. Зниження культури терміновживання вказує на необхідність розробки нових наукових понять. Так, на думку О. Сухомлинської, понятійно-термінологічний апарат педагогічної науки недостатньо розроблений [8, с. 68].

Термінологія відбиває рівень наукового знання на кожному конкретному етапі розвитку науки, яку вона репрезентує на понятійно-словесному рівні. Динамічність і принципова відкритість постає як сутнісна риса її історичного розвитку [2, с. 156]. Одним із шляхів кількісного і якісного поповнення сучасної термінології є запозичення. Прямі запозичення формують спільний лексичний фонд як у споріднених, так і неспоріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами [3, с. 205].

На наш погляд, на сучасному етапі мотивованим є поповнення педагогічної термінології англійськими словами, наприклад: *бенчмаркінг* (англ. *benchmarking* – перезняття досвіду) – «визнаний та дозволений інструмент досягнення цілей та стратегій закладу, заснований на детальному вивченні конкурентного середовища та впровадження модифікованого досвіду закладів із метою безперервного вдосконалення своєї діяльності» [4]; *інсайт* (англ. *insights* – осяяння, проникнення в сутність) – «раптове розуміння сутності проблемної ситуації, що виражається у можливості побачити зв'язки між її елементами в новому ракурсі» [4] та ін.

Поява англійських запозичень у термінологічних системах пояснюється впливом англійської мови на розвиток багатьох сфер суспільного життя і наукових галузей, зокрема педагогічної. Як свідчать дослідження, англійські морфеми, як і класичні терміноелементи (латинські та грецькі), відповідають вимогам точності, стислості та забезпечують однозначність терміна [2, с. 192].

Крім англійських педагогічних термінів-запозичень, на сучасному етапі активізуються класичні, зокрема латинські та грецькі. Латинь була мовою міжнародної науки, оскільки нею відбувалося навчання в школах і університетах Європи. Так, деякі педагогічні терміни латинського походження широко використовують у педагогічних дослідженнях: *компіляція* (лат. *compilation* – крадіжка) – «неоригінальна, несамостійна література чи наукова праця, побудована на привласнені та використанні чужого надбання» [4]; *деетизація* (від лат. *de*… – рух униз і *ethos* – звичай, правило) – «процеси девальвації духовно-моральних цінностей педагога, що уможливлює виникнення на практиці помилок професійної діяльності, які мають етичну природу» [4] та ін.

Останнім часом поширюються латинські слова, що запозичують через англійську мову, в якій вони набувають нові семи. Таким чином відбувається інтернаціоналізація термінологій, наприклад, лексема *силабус* (від лат. Sillabus – перелік, у перекладі з англ. – навчальна програма) – «навчальна програма дисципліни, яка включає в себе опис навчальної дисципліни, мету та завдання, змістові модулі та найменування тем занять, їхню тривалість, завдання для самостійної роботи, час консультацій, вимоги викладача, критерії оцінки, політика курсу («правила гри»), список використаної літератури. Іншими словами, *силабус* – це персоніфікована програма викладача для навчання студентів із кожного предмета, що оновлюється на початок кожного навчального року. Розробляється на засадах освітньо-професійної програми підготовки фахівця того чи того рівня та відповідного навчального і робочого навчального планів з урахуванням логічної моделі викладання дисципліни» [4].

Регулярно використовують запозичення ще з однієї класичної мови – грецької, наприклад, *абулія* (грец. – *нерішучість*) – «хворобливе послаблення вольової діяльності до повної її втрати. Виявляється у відсутності стимулів до діяльності, у нездатності виконувати будь-яку дію, навіть у тому випадку, коли усвідомлюється її необхідність; є одним із проявів апатії» [1, с. 11].

Новий сенс отримають терміни-запозичення із французької мови: *менталітет* (франц. *mentalé – напрям думок*) – «спосіб мислення, світосприйняття, духовна налаштованість» [7, с.45]. У сучасній метамові педагогіки широко використовують складений термін *менталітет особистості* («інтегрована характеристика особистості»), який утворено за моделлю N + (praep) N, що складається з двох іменників без прийменника (або з прийменником). Зрозуміло, значення такого новоутвореного словосполучення розширюється за рахунок того, що залежна лексема уточнює основну сему стрижневого компонента.

На нашу думку, процес засвоєння українського терміна проходить такі етапи: а) запозичення терміна; б) адаптація терміна в українській мові та в терміносистемі.

Структурний аналіз терміносистем дозволив виділити групи: а) прості непохідні іменники: *баг, бот, мем* та ін. б) прості похідні іменники: *антракція*; *блогінг, мобінг*, *модуль* та ін.; в) складні іменники: *стейкхолдери; супервізор; професіограма*; *культуровідповідність* тощо.

Наприклад, прості непохідні іменники містять один склад: *баг* (англ. *bug* – «дефект, що спричиняє неправильний або несподіваний результат» [4].

У складі простих похідних іменників, крім кореня, є афікси (суфікси і префікси). Так, у терміна-субстантиву *буллінг* (англ. *blog*, від англ. *bully* – хуліган, забіяка, цькування) виділяється корінь *булл* + суфікс *інг,* що означає: «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процес, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві» [4].

Складні терміни утворюються за допомогою двох або більше основ: стейкхолдер (*англ. stakeholders*) має два значення: «1) фізична особа, група осіб або організація, що мають право на прийняття рішень і залежать від виконання прийнятих ними рішень; 2) *розм.* «зацікавлена, причетна сторона» [4]. Цей іменник складається з двох коренів – *stake* (*частка*) + *holder* (*володар, власник*) —> *власник частки,* тобто особа, що є володарем частки якогось закладу та виявляє легітимний інтерес до його діяльності.

Крім термінів-слів, можна виділити окрему групу складених термінів, які останнім часом є найпоширенішими в понятійно-термінологічному апараті педагогіки.

Терміни-словосполучення можуть бути: а) двочленні сполучення: *освітній омбудсмен* (зі швед. – «посадова особа, на яку покладається виконання завдань щодо захисту прав у сфері освіти» [4]; *академічна свобода* (з англ. – «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або ін-

новаційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, встановлених законом») [4]; *академічна доброчесність* (з англ. – «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та впровадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання чи наукових досягнень») [4] та ін.; б) трьохчленні: *соціальна функція вчителя* – «готувати молодь до професійної діяльності згідно з потребами особистості і врахуванням її природних задатків у межах суспільного поділу праці» [7, с. 82]; *культурологічний підхід до освіти* – «сукупність методичних прийомів, що забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального і психологічного життя, у тому числі сфери освіти й педагогіки, через призму системоутворювальних понять: культура, культурні зразки, норми та цінності, уклад і спосіб життя, культурна діяльність та інтереси тощо» [7, с. 43–44]; *домінантні якості особистості* – «здатність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки вчителя, спричиняє впевненість учнів у доброзичливості вчителя, його чуйності, доброті, толерантності» [7, с. 22].

Проведений аналіз новітньої педагогічної літератури виявив появу значної кількості складених термінів. При цьому двох-, трьох-, чотирьохкомпонентні терміни є досить різноаспектними, наприклад: *професійно-педагогічна компетентність у сфері виховання*; *ситуація збагачення соціально-емоційного досвіду дітей, індивідуально-психологічні відмінності* та ін. Педагогічну спеціалізацію семантики в терміні-словосполученні можуть виражати або стрижневе слово (*академічна свобода)*, або дефінітивний конкретизатор, що вказує на приналежність терміна педагогічній сфері (*педагогічна реабілітація, технологія навчання, формальна освіта*), або сукупність значень компонентів (*діти з особливими освітніми потребами, заклад вищої освіти, ігрова терапія*) [9, с. 101].

За частиномовною ознакою новітні педагогічні терміни мають субстантивний характер, оскільки номінація є носієм найважливіших змістів у пізнанні дійсності (*емпатія, ескапізм, наратив* та ін.). Прикметники, інші частини мови як окремі граматичні категорії в складеному термінопонятті тільки уточнюють значення іменника: *гнучкість* (яка?) —> *когнітивна*.

Понятійно-термінологічний апарат педагогіки характеризується багатомірністю структури, неоднорідністю одиниць, які базуються на різних відношеннях. Так, у межах сучасної термінологічної системи педагогіки терміни вступають між собою в синонімічні та антонімічні відношення.

Досить часто нові наукові найменування є синонімами до інших термінів: *метод математичного аналізу – контент-аналіз* (формалізований метод аналізу змісту документів, який складається з ряду дій: а) виділення одиниць аналізу; б) пошук їх індикаторів у тексті; в) підрахунок і статистична обробка частоти застосування визначеного поняття [7, с. 41]; *індивідуальний розвиток особистості – онтогенез* (від грец. – *зародження, розвиток* – індивідуальний розвиток організму) [1, с. 282]; *самоосвіта – інформальна освіта* (англ. *informal education* – «освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям») [4].

Аналізовані приклади, на нашу думку, є не стільки синонімами наукових понять, скільки їхніми варіантами. Таким чином описовий термін замінюється одним словом (простим або складним) чи навпаки. Синонімія в терміносистемах – явище небажане, оскільки термін повинен бути не тільки однозначною лексемою, а й такою, що не має експресивного забарвлення. Синоніми сприймаються в мовленні як образні засоби, які привносять додаткові емоційно забарвлені конотації, що не властиве науковому стилю. Очевидно, якщо пара або ряд термінів мають синонімічне значення, то, як правило, між ними існує ієрархічна залежність: один із термінів позначає ширше поняття, інший – вужче. Як правило, в науковому тексті допускається заміна терміна тільки його варіантом, а в науково-популярному – синонімами.

Антонімію в термінології трактують як особливу характеристику лексичного значення слова, відображення протилежного в предметах і явищах об'єктивного світу. Більшість лексичних термінів-антонімів у фаховій метамові педагогіки – терміни-словосполучення. На думку вчених, такі терміни-антоніми, на відміну від термінів-синонімів, мають позитивне значення, оскільки сприяють поглибленому усвідомленню понять, дають можливість точніше окреслити місце термінів у терміносистемі та їхні взаємозв'язки [5, с. 297].

Антонімічні відношення в термінології допомагають систематизувати поняття досліджуваної галузі, пояснювати їх через протиставлювані іншим: *формальна освіта* (англ. *formal education* – «освіта, що є інституціональною, свідомо визначеною та спланованою завдяки тому, що впроваджується державними або визнаними приватними закладами освіти, та, яка в сукупності складає офіційну систему освіти країни. Відповідно до цього, формальні освітні програми стверджують визнання від національних органів освіти або еквівалентних інституцій. Це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти на здобуття кваліфікацій, що визначаються державою») [4] – *неформальна освіта* (англ. *non-formal education* – «освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх класифікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій») [4].

Отже, дослідження структурно-семантичних особливостей педагогічних термінів свідчить, що аналізована лексико-семантична підсистема мови є гетерогенною, динамічною, яка постійно розвивається, удосконалюється, містить багатий матеріал для спостережень спеціалістів різних галузей знань (лінгвістів, педагогів, психологів, філософів, культурологів та ін.) і потребує уніфікації та стандартизації. Перспективним є аналіз структурно-семантичних особливостей термінів окремих підсистем педагогічної науки – дошкільної, спеціальної тощо.

Література:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 421с.
2. Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінґвістичні аспекти. Київ : Academia, 2000. 218 с.
3. Кияк Т. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ. 2007. № 27. С. 203–208.

4. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. 2001-20. URL: https://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml?14966 (дата звернення – 24. 02. 2020).
5. Михайлова Т. Антонімічні відношення українських науково-технічних термінів як мовне явище та об'єкт лексикографії. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. К., 2003. Вип. V. С. 295–299.
6. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
7. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. / Укладач О. Антонова. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
8. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ.: А.П.Н., 2003. С. 68.
9. Тищенко О. М. Конотативність у термінології. *Українська термінологія і сучасність:* Зб. наук. праць. Вип. IV. Київ, 2001. С. 100–103.

Отримано: 21 січня 2020 року

Прорецензовано: 22 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: zoya.stoliar@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-311-314

Столяр З. В. Особливості фахової підготовки майбутніх педагогів до реалізації мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 311–314.

УДК 378:811.161.2'373

Столяр Зоя Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено актуальні питання фахової підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта»; зауважено, що освітній процес, орієнтований на підготовку майбутніх учителів початкових класів до втілення мовно-літературної освіти молодших школярів, необхідно проектувати різновекторно. Під час аудиторних занять (лекційних, практичних), планування самостійної роботи варто передбачати завдання, що спрямовані не лише опанування теоретичних відомостей із лінгводидактики, лінгвістики, літературознавства, насичення словникового запасу майбутніх педагогів відповідною термінологією, а на комплексне формування ключових і фахових компетентностей здобувачів вищої освіти.

А тому процес фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів повинен забезпечити належний рівень формування комунікативної компетентності; оволодіння відомостями про українську мову як систему, про норми української літературної мови, яких майбутні педагоги дотримуються під час усного й писемного мовлення; сформувати художній смак і методичну компетентність для вибору якісного дидактичного інструментарію.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, мовленнєва діяльність, мовно-літературна освітня галузь, початкова освіта, фахова підготовка.*

Zoia V. Stoliar,
PhD (pedagogical sciences), Senior Lecturer, Department of Ukrainian Language and Literature,
the National University of Ostroh Academy

THE FEATURES OF TEACHERS'-TO-BE OCCUPATIONAL TRAINING FOR THE REALIZATION OF PRIMARY SCHOOL LANGUAGE AND LITERARY EDUCATION

The article covers topical issues of occupational training of those for those attaining higher education in "Primary Education". It is noted that the teaching process aimed at training primary school teachers-to-be for the implementation of primary school students' language and literary education should be planned in various directions. Class activities (lectures, seminars) and task planning for independent work should be aimed at mastering theoretical information on language education, linguistics, literary studies, appropriate vocabulary of the teachers-to-be and, above all, at forming communicative competence of students themselves, which is a key.

It stands to mention that the priorities of primary education set out in regulations clearly outline the competence that needs to be formed in primary school students when they study the Ukrainian language and literature. After completing the integrated courses of "Literacy", "Ukrainian", "Literary reading", students must master and be able to effectively undertake all types of speech activities, skillfully use the Ukrainian language in typical and atypical everyday situations and in training communication, all in all, they should be shaped language individuals.

Therefore, primary school teachers'-to-be occupational training should facilitate an adequate level of mastery of the Ukrainian language as a system and the Ukrainian literary language standards that teachers-to-be follow during verbal and written communication to form the virtuosity of choosing quality didactic material.

Key words: *communicative competence, verbal activity, language and literary education, primary education, occupational training.*

В умовах активної модернізації освіти, зміни векторів освітнього процесу на формування компетентних особистостей, готових до саморозвитку, самоосвіти, дослідницької діяльності, здатних навчатися впродовж життя, вимагає особливих підходів до забезпечення готовності здобувачів вищої освіти до втілення професійної діяльності – формування відповідних компетентностей.

Оскільки компетентнісна освіта, на думку дослідників, передусім є особистісно-діяльнісною, результативною, то особистісна парадигма сучасної освіти передбачає організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, суб'єктом якого є учень із його індивідуальними потребами, зацікавленнями й творчими пошуками, самобутністю, унікальністю.

Однією з умов реалізації зазначених пріоритетів освіти є оволодіння на високому рівні державною мовою, що є атрибутом державності України, засобом соціалізації особистості, ідентифікатором представника українського етносу. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» зафіксовано, що «кожному учневі гарантовано право на здобуття повної загальної середньої освіти державною мовою в державних, комунальних і корпоративних закладах освіти, що забезпечують шляхом організації викладання всіх навчальних предметів (інтегрованих курсів) державною мовою» [9], а тому якість фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації права кожного здобувача освіти на навчання українською мовою, до викладання навчальних предметів мовно-літературної освітньої галузі є актуальним питанням сучасної педагогіки й лінгводидактики.

Питання пошуків оптимальних шляхів і методик підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання української мови і літератури у своїх розвідках порушують В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Г. Коваль, Т. Котик, М. Пентилюк, Т. Суржук, Г. Шелехова та ін. Науковці різнобічно вивчають і розробляють результативні методики розвитку мовлення школярів, вивчення мовних одиниць різних рівнів, обґрунтовують доцільність застосування принципів, методів

і засобів навчання, що відповідають психолого-педагогічним і лінгвістичним основам навчання української мови і літератури в початковій школі, зокрема віковому, психологічному розвитку здобувачів освіти, з урахуванням рівня мотивації, особистісних зацікавлень школярів, із метою формування у них відповідних компетентностей (соціальних, дослідницької, культурної, комунікативної тощо).

Метою статті є висвітлення особливостей фахової підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» в контексті втілення мовно-літературної освітньої галузі, окреслення основних акцентів роботи під час лекційних, практичних занять, планування самостійної роботи.

У чинному Державному стандарті початкової освіти визначено, що метою вивчення української мови і літератури в початковій школі є формування ключових компетентностей здобувачів освіти, зокрема комунікативної, читацької, дослідницької тощо. Формування зазначених компетентностей можливе за умови здійснення ефективної освітньої взаємодії, спрямованої на розвиток особистості кожного школяра засобами всіх видів мовленнєвої діяльності. Утілення мовно-літературної освітньої галузі передбачає навчання учнів спілкуватися українською мовою в різних комунікативних ситуаціях (повсякденне спілкування, освітня й міжособистісна взаємодія тощо), що полягає не лише в обміні інформацією, повідомленнями, а взаємодію за допомогою лінгвокультурних кодів, етнічних лінгвістичних маркерів – формування мовної картини світу українця.

За результатами вивчення української мови і літератури в початковій школі здобувач освіти повинен навчитися взаємодіяти з іншими (однолітками, однокласниками, вчителями, батьками, родичами) усно й письмово, дотримуючись норм української літературної мови; сприймати, аналізувати, інтерпретувати й критично оцінювати інформацію, вміщену в текстах різних стилів і жанрів, медіатекстах; уміти конструювати, досліджувати й трансформувати власне мовлення, а також виявляти, спостерігати за мовними явищами, аналізувати їх [2].

Готовність педагога до втілення зазначених пріоритетів мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі, що відбувається поетапно відповідно до особливостей двох циклів (адаптаційно-ігрового в 1–2 класах і основного в 3–4 класах), визначає результативність/нерезультативність формування здобувачів освіти як компетентних мовних особистостей відповідного рівня.

Варто наголосити, що пріоритети початкової освіти, визначені в нормативних документах, чітко окреслюють перелік компетентностей, які потрібно сформувати в здобувачів освіти на уроках вивчення української мови і літератури в початкових класах. За результатами вивчення інтегрованих курсів «Навчання грамоти», навчальних предметів «Українська мова», «Літературне читання» школярі повинні оволодіти всіма видами мовленнєвої діяльності і вміти ефективно реалізовувати їх, вправно користуватися українською мовою в типових і нетипових ситуаціях побутового й освітнього спілкування.

Сформувати здобувачів освіти як умілих мовних особистостей спроможні лише компетентні педагоги, які в процесі фахового становлення здобули належну теоретичну і практичну підготовку до втілення мовно-літературної освітньої галузі, апробували найефективніші методики опрацювання мовного й літературного матеріалу, відкриті до міжособистісної взаємодії в освітньому просторі, готові постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, на високому рівні володіють нормами культури української мови і мовлення, дотримуються їх.

Нова українська школа, що активно функціює впродовж останніх 2 років, покликана реалізовувати інноваційні підходи до освітнього процесу, зокрема забезпечувати втілення педагогіки партнерства, результативної співпраці між учителем і здобувачами освіти, де учень є рівноправним партнером, а не об'єктом професійної діяльності педагога [1, с. 3]. Крім того, в умовах реформованої школи значно зростає роль учителя в освітній діяльності, а тому і його відповідальність за результати навчання. У початковій школі наявність учительської свободи полягає і у виборі типової навчальної програми, можливості на власний розсуд розробляти освітню програму для класу, і в можливості самостійно визначати найоптимальніше методичне забезпечення провадження освітньої діяльності (підручників, зошитів тощо), а також обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту предметів (адже мовно-літературна освітня галузь втілена в інтегрованому курсі «Навчання грамоти» (1 клас), навчальних предметах «Українська мова», «Читання» або інтегрованому курсі цих навчальних предметів (2 клас) і «Українська мова» й «Літературне читання» (3 і 4 класи)) тощо. Учителеві забезпечено право добирати дидактичний інструментарій на основі власних спостережень і висновків про індивідуальні пізнавальні запити й можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку) [5]. Враховуючи вибір і потреби здобувачів освіти, дослідивши дидактичну потребу, учитель може вносити корективи в тривалість уроків, розклад, варіювати кількість передбачених годин на вивчення конкретної теми залежно від її складності, рівня засвоєння здобувачами освіти тощо.

Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» окреслює сукупність компетентностей, необхідних для провадження освітньої діяльності педагогів, зокрема: здатність вивчати, аналізувати, застосовувати професійну літературу; здатність планувати роботу, розробляти календарно-тематичне планування, планувати професійний саморозвиток вчителя; здатність добирати доцільні методи, форми й засоби навчання відповідно до визначених мети і завдань уроку, іншої форми навчання; здатність до відстеження динаміки та забезпечення підтримки особистісного розвитку дитини в освітньому процесі тощо [10].

На основі визначених компетентностей логічно виокремити в структурі підготовки майбутнього вчителя до здійснення професійної діяльності складники, які пропонує Н. Калита, а саме: загальну підготовку, яку ще можна назвати методологічно-розвивальною; спеціально-професійну підготовку, що передбачає психологічно-педагогічну, методичну готовність; особистісну підготовку (самовиховання й самовизначення майбутнього педагога) [3, с. 267].

Майбутні вчителі повинні розуміти, що початкова школа є першою ланкою в системі шкільної освіти, завданням якої є успішна адаптація молодших школярів до умов середовища, в якому вони здобуватимуть освіту, соціалізація дітей у новому колективі, формування ключових компетентностей, виховання ввічливих і толерантних особистостей зі сформованим художнім смаком. Однією з умов формування таких особистостей є врахування й задоволення індивідуальних потреб школярів, стимулювання їхньої дослідницької активності й мовленнєвої діяльності. А тому здобувачі вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта» повинні бути підготовлені до втілення змістових ліній початкового курсу мовно-літературної

освіти, зокрема «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Читаємо», «Досліджуємо мовні явища», «Досліджуємо медіа» [12].

Педагоги є еталонами для учнів, зокрема і з погляду дотримання норм літературної мови. А тому в процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів особливу увагу потрібно звертати на якість мовлення, дотримання норм української літературної мови в усному й писемному мовленні.

Одним із основних завдань під час аудиторних занять є цілеспрямована робота над викоріненням усталених у студентському мовленні помилок, адже однією з основних причин наявності помилки є неусвідомлення її як помилки. З-поміж типових помилок варто виокремити найчастотніші, зокрема:

а) акцентуаційні: *випАдок, разОм, середИна, віршІ, пОмилки;*

б) орфоепічні: *[ч'áсто], [вагáјеш'а], [шч'одéн':і п'áт'];*

в) лексичні: *даний (цей, такий), дійсно (справді), хлопати (аплодувати), включати записи (вмикати записи), привести приклад (навести приклад), буква пишеться (букву пишемо, пишуть), письменники і поети (письменники; поети і прозаїки),*

г) граматичні: *давайте зробимо (зробімо), самий кращий (найкращий), Наталіїн*;

ґ) орфографічні: *врешті решт (врешті-решт), на сам перед (насамперед)* тощо.

Робота над усуненням помилок у мовленні здобувачів вищої освіти безпосередньо пов'язана з формуванням компетентності майбутніх педагогів виявляти такі відхилення в усному й писемному мовленні учнів і планувати роботу над запобіганням порушень різних типів норм сучасної української літературної мови.

Важливим питанням у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи, спрямованої на втілення мовно-літературної галузі, є робота з уніфікацією термінологічного апарату, оскільки в науковій літературі й методичному супроводі освітнього процесу досі наявна неоднозначність.

У наявних методичних матеріалах, відеоматеріалах педагогів-практиків із розробленими фрагментами уроків, візуалізаціями використання інтерактивних методів навчання під час уроків української мови тощо трапляється паралельне вживання термінів *м'який знак* і *знак м'якшення* на позначення відповідної літери в алфавіті (***ь***). Однією з причин цього є те, що в новій редакції «Українського правопису» [13], ухваленій 2019 року, автори повертаються до назви букви *м'який знак*, яку практично було витіснено з активного вжитку впродовж останніх десятиліть. Услід за багатьма науковцями (В. Радіонов [11], С. Омельчук [6]) вважаємо обґрунтованим використання назви *знак м'якшення,* оскільки саме вона є нормативною з погляду українського термінотворення. Літера ***ь*** не має звукового відповідника, а лише пом'якшує попередній приголосний звук. Про *знак м'якшення* йдеться в редакціях правопису від 1993 року, а традиція вживання цього терміна в лексикографічних джерелах сягає 19 століття.

Прикладом термінологічної неузгодженості, що спричиняє плутанину слововживання і в мовленні здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта», також є ненормативне утворення словосполучення *маленька буква* на позначення *малої букви.* Крім того, під час вивчення дисциплін мовознавчого циклу («Українська мова за професійним спрямуванням», «Методика викладання української мови і літератури в початковій школі» тощо) варто наголосити, що важливим є розмежування термінів *звук* і *буква*, перший із яких є іменником чоловічого роду, а другий – іменником жіночого роду. А тому потрібно узгоджувати форми слів (відповідно до граматичної категорії) у межах контексту (речення/висловлювання). Тож варто акцентувати увагу на тому, що ненормативними є словосполучення типу *приголосна м'яка (*правильно *приголосн**ий** м'як**ий** звук)*, *голосна ненаголошена* (правильно *голосн**ий** ненаголошен**ий** звук*) тощо.

Оскільки вчитель початкових класів – це перший педагог, який працює зі здобувачами освіти в закладах загальної середньої освіти, то саме він стає орієнтиром у питанні використання мови під час здійснення різних видів мовленнєвої діяльності. А тому важливою умовою результативності освітнього процесу є сформованість риторичної компетентності майбутніх учителів. Із метою формування зазначеної компетентності під час навчальних занять здобувачам освіти варто пропонувати завдання, що передбачають активну мовленнєву взаємодію, а саме: підготовлені й непідготовлені висловлювання, створення діалогів/полілогів, моделювання ситуацій професійного мовлення (уривків уроків різних видів, екскурсій, виховних заходів, бесід із батьками, колективних нарад тощо). Варто наголошувати на дотриманні правил спілкувального етикету і його складників, зокрема мовного і мовленнєвого етикету (вживання в усному й писемному мовленні етикетних формул вітання, прощання, подяки тощо залежно від ситуації мовлення й співбесідника): *Доброго дня! До побачення! Дякую! Спасибі! Будь ласка!* Робота з формування навичок використовувати етикетні формули передбачає активне застосування їх під час моделювання ситуацій професійного мовлення (спілкування зі школярами, колегами, батьками), написання особистих і ділових листів (зокрема й електронного листування); важливо надати здобувачам вищої освіти інформацію про наявність варіантів етикетних формул (наприклад, *Доброго дня! Добридень!*). Також є потреба наголосити на правописних особливостях таких конструкцій, оскільки в мовленнєвій практиці значної частини суспільства усталилися неправильні їх писемні варіанти. Суголосним є також питання використання правильних формул звертання, зокрема іменників у формі кличного відмінка: *Оксано, Миколо, пані Марино, пане Олексію, Іване Степановичу* тощо. Саме такі формули звертання притаманні українській мові і вирізняють її з-поміж багатьох мов.

Важливо, щоб майбутні педагоги не лише використовували нормативні етикетні формули у власному мовленні, а й усвідомлювали вагомість у майбутній професійній діяльності навчання застосовувати такі засоби в мовленнєвій діяльності здобувачів освіти, школярів.

Висновки. Компетентнісне орієнтування сучасної освіти в України, що закріплено на законодавчому рівні, визначає вектори фахової підготовки майбутніх педагогів початкової школи. Воно покликане забезпечити належні умови для індивідуального розвитку кожного здобувача освіти, задоволення його пізнавальних, творчих, дослідницьких потреб. Одне із завдань майбутніх педагогів – навчити школяра вчитися впродовж життя, вказати орієнтири в житті і в освітній діяльності, що є особливо актуальним на етапі початкової освіти. Саме цей етап є першою ланкою в системі шкільної освіти, спрямованою на формування компетентностей учнів, необхідних для ефективної соціалізації, виховання громадянина держави з активною життєвою позицією, який вправно користується українською мовою в різних комунікативних ситуаціях, здатний спілкуватися нею для духовного, культурного й національного самовияву.

А тому вчитель початкових класів повинен закласти основи розуміння того, що українська мова – це не лише навчальний предмет, не лише засіб вивчення інших предметів, а що українська мова є ґрунтом для пізнання світу, реалізації себе в цьому світі, розуміння й вияву себе як представника українського етносу, а також найважливішим символом державності і виразником національної ідентичності.

Освітній процес у закладах вищої освіти, що готують фахівців спеціальності «Початкова освіта» (зокрема до втілення мовно-літературної освітньої галузі), потрібно спрямувати на формування свідомих і компетентних особистостей, які вправно користуються українською мовою в різних комунікативних обставинах, мають художній смак до літератури, а визначені попередньо цінності плекають у власному житті і здатні показати приклад школярам.

Перспективним уважаємо дослідження особливостей методики навчання мовних одиниць різних рівнів, методики навчання читання, зокрема літературного, методики опрацювання текстів різних стилів і жанрів із урахуванням векторів і пріоритетів компетентнісної освіти в початковій школі.

Література:

1. Берека В.Є., Галас А.В. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 496 с.

2. Державний стандарт початкової освіти. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti

3. Калита Н. Підготовка вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 14. 2015. С. 265–269. URL : http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/11/014-38.pdf

4. Методика навчання української мови в початковій школі/ за ред. М.С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2010. 362с.

5. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с. URL : http://www.osvitportal.lviv.ua/upload/users_files/1/upload/1/nova%20schkola%20(pantone%208703%20C)-ilovepdf-compressed.pdf

6. Омельчук С.А. Нормативне вживання мовознавчих термінів в умовах тестових завдань з української мови у форматі ЗНО. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 57. 2015. С. 149–153. URL : https://core.ac.uk/download/pdf/83528262.pdf

7. Попова О. Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів. URL : http://bdpu.org/wp-content/uploads/2019/02/%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0-%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf

8. Про освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 2145-VIII. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

9. Про повну загальну середню освіту : Закон України 16.01.2020 р. № 463-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20

10. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL : https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf

11. Радіонов В. Знак м'якшення чи м'який знак? URL : http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/znak-m-yakshennya-chy-m-yakyj-znak/#.XupkNnhS8y5 (дата звернення 17.01.2020р.)

12. Типові освітні програми для 1–4 класів. URL : mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf

13. Український правопис. 2019. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf (дата звернення 10.01.2020р.)

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 16 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: surzhuk010266@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-315-320

Суржук Т. Б., Ткачук О. С. Застосування мовних і мовленнєвих завдань у початковому курсі навчання української мови (на матеріалі краєзнавчого характеру). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 315–320.

УДК: 373.5.016:908

Суржук Тетяна Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти,
Рівненський державний гуманітарний університет
Ткачук Ольга Сергіївна,
старший викладач кафедри теорії і методик початкової освіти,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЗАСТОСУВАННЯ МОВНИХ І МОВЛЕННЄВИХ ЗАВДАНЬ У ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ КРАЄЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ)

Статтю присвячено проблемі формування мовних знань і мовленнєвих умінь учнів початкової школи на уроках української мови. Окрім теоретичного обґрунтування необхідності формування в учнів мовно-мовленнєвої компетентності, автори статті висвітлюють способи використання розроблених комплексних завдань до вправ.

У запропонованих вправах визначено завдання, що використовують як засіб навчання спілкування, формування у школярів вміння і бажання спілкуватися, будувати власні висловлювання, контактувати із співрозмовником, контролювати своє мовлення під час комунікації.

Автори адаптували краєзнавчий матеріал для школярів. У дослідженні використано тексти краєзнавчого характеру як засобу зацікавленості матеріалом, що вивчають, доведено доцільність активного залучення учнів до пізнавальної і мовленнєвої діяльності як важливої передумови утвердження їхньої активної життєвої позиції, осягнення ідеалів добра, краси, любові до рідного краю.

Ключові слова: *компетентнісна освіта, початкове навчання української мови, інтеграція, мовні знання, мовленнєві вміння учнів початкової школи, матеріал краєзнавчого характеру, комплексні завдання.*

Tetiana B. Surzhuk,
Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of ElementaryEducation, Rivne State Humanitarian University
Olga S. Tkachuk,
Senior Lecturerat the Department of Theory and Methodology of Elementary Education, Rivne State Humanitarian University

APPLICATION OF LANGUAGE AND SPEECH TASKS IN ELEMENTARY LEARNING OF UKRAINIAN LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF LOCAL LORE CHARACTER)

The article is devoted to the problem of language knowledge formation and speech skills of elementary classroom on Ukrainian language lessons. In the exercises proposed for this, the language assignments used as a means of forming and improving the structure of opinion of the elementary classroomand speech tasks which provide communication of the language and speech, speech and thinking are highlighted, constant training of students in statement thoughts. The authors adapted the local history material for the better perception of elementary classroomand used the texts of the regional character as a means of personal interest of the material being studied. The article proved expediency of active involvement of pupils to cognitive and speech activity as an important precondition for consolidation of their active life position, comprehension of the ideals good, beauty and love to the native land. In addition to the theoretical substantiation of the need to form elementary school linguistic and speech competence, the authors of the article cover the ways of developed complex tasks to exercises and results of conducted research.

The authors suggest that quality of education process is greatly improved by fostering special creative environment. Conditions of creative environment are: 1) combined technology of content learning with integrated lesson materials to highlight cross-curriculum connections to achieve comprehensive results in elementary education; 2) deliberate assignment selection to develop basic academic competencies, critical thinking, individual interests and abilities to process and summarize information, and to spark and to maintain student interest in learning; 3) use of local history materials to study Ukrainian language to form intrinsic motivation, initiative and self-reliance in the education process; 4) innovative methods and techniques to encourage practical experiential learning rooted in local history. The authors argue that creative environment plays a significant role in activating of student creative potential.

Research results may be used as input for further studies on the topic. The authors encourage future research in application of advanced methodologies and techniques for development of verbal and communication competencies while mastering Ukrainian language in elementary classroom. Aids and materials developed in this study may be used by elementary educators for developing integrated classroom curriculum and planning educational events for development of verbal, communication and local history competencies.

Key words: *competence education, primary education of the Ukrainian language, integration, language knowledge, speech skills of elementary classroom, material of local lore character, complex tasks.*

Постановка проблеми. Початкова школа раніше, ніж інші рівні освіти, стала об'єктом оновлення освітнього процесу, враховуючи життєві потреби дітей і створення потенціалу для їхнього перспективного розвитку, готовності продовжувати навчання в середній школі. Саме на це орієнтована компетентнісна освіта, реалізація якої спрямована на формування в учнів компетентностей як проявів обізнаності дитини в певних питаннях, умінь практичного застосування знань, ціннісного ставлення до себе, людей та довкілля. Важливо, щоб учні розуміли, як вони можуть застосовувати інформацію на практиці, щоб шкільні знання відповідали реальному життю та були цікавими. Формування компетентностей безпосередньо пов'язане із формуванням необхідних знань, умінь і навичок. А уміння і навички формуються через повторювану діяльність.

Актуальність пропонованого дослідження визначається значенням порушеної в ньому проблеми формування мовних знань і мовленнєвих умінь в учнів початкової школи на основі адаптованої документальної та мемуарної літератури (види художньої літератури) краєзнавчого характеру, зрозумілої школярам.

Створення умов для формування національно свідомої, духовно багатої мовної особистості є одним із важливих завдань навчання української мови учнів початкових класів. Це завдання реалізується через мовно-літературну освітню галузь, метою якої є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву; розвиток емоційно-чуттєвого досвіду, мовленнєво-творчих здібностей [8, с. 194], тобто формування всебічно розвиненої особистості досягається через комплексне навчання, що ***Ґ***рунтується на принципах інтеграції. Під інтеграцією ми розуміємо доцільність поєднання природничо-наукових і гуманітарних знань у мовно-літературній освітній галузі, створення синтетичної, інтегрованої системи знань, яка дає учням уявлення про цілісність картини світу. У процесі створення в школярів цілісного образу світу вчитель має подбати про те, щоб діти осягнули незаперечну істину: цінність людської особистості залежить від якості ціннісних орієнтацій, яких вона дотримується. Серед них – пізнання свого краю, історії, символів держави, внесок українців у світові досягнення.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках української мови є засобом вирішення спільних проблем навчання і виховання учнів, що стоять перед українською школою на сучасному етапі. Програмні питання вивчення української мови, за якими вивчається не лише матеріал підручника, а й безпосередньо навколишня дійсність учнів, засвоюються значно міцніше.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Мова – універсальний засіб спілкування, а отже, навчання мови передбачає знання мовних одиниць і вміння використовувати їх у процесі мовленнєвого спілкування. За комунікативно орієнтованого навчання вивчення мови розуміється не як сукупність правил і відомостей про систему мовних категорій, а як механізм, що забезпечує спілкування, у межах комунікативного підходу граматичні явища вивчають і засвоюють не як окремо взяті форми і структури, а як засоби відображення певних думок, відносин, комунікативних намірів [9, с. 17–20].

Навчання мови завжди викликало інтерес у методистів. У вітчизняній лінгвістиці й методиці проблеми граматики досліджували такі вчені, як: Л. Булаховський, І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, С. Єрмоленко, А. Загнітко, Л. Мацько, О. Мельничук, О. Потебня, М. Пентилюк, М. Плющ, В. Русанівський, І. Чавдаров та ін. Проблему застосування функціонального підходу до вивчення граматичних явищ висвітлювали О. Безпояско, О. Бондарко, І. Вихованець, Н. Слюсарева, В. Гак, К. Городенська, А. Загнітко, Г. Золотова, В. Русанівський та ін. Важливу роль у розв'язанні проблеми застосування комунікативно-функціонального підходу до засвоєння граматичних явищ мови відіграли дослідження в галузі психології й психолінгвістики, зокрема теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О. О. Леонтьєв, О. М. Леонтьєв) і поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Тализіна та ін.). Педагогічні і методичні питання формування мовленнєвої компетентності розробляли й сучасні вчені-методисти В. Бадер, О. Біляєв, Є. Голобородько, Ю. Караулов, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Н. Пашківська, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.

Питання формування компетентності описували Н. Гончарова, Е. Зеєр, І. Зимня, Е. Ісаєва, Н. Московська, А. Рибакова, О. Селевко, А. Хуторськой, Є. Шорт, Дж. Равен та інші.

Проблеми визначення ролі і місця краєзнавчої роботи в навчально-виховному процесі учнів початкової школи вирішували багато науковців. Серед них – О. Лиховид, В. Матіяш, Т. Міщенко, В. Обозний, О. Пірожкова, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Струманський та ін.

Порушення означеної проблеми зумовлено кількома чинниками: недостатністю теоретичного обґрунтування доцільності використання текстів краєзнавчого характеру для формування мовних знань і мовленнєвих умінь школярів; нестачею методичного забезпечення уроків української мови та інтегрованих курсів матеріалами, пов'язаними з історичними і культурними подіями рідного краю; відсутністю регіональних, альтернативних чи авторських програм, спрямованих на залучення учнів початкової школи до вивчення української мови на матеріалі краєзнавства та застосування літературно-краєзнавчого матеріалу на заняттях, що забезпечують формування ключових компетентностей у початковій школі.

Мета статті – проаналізувати значення мовних і мовленнєвих завдань для формування мовної та комунікативної компетентностей учнів початкової школи. У статті визначено місце краєзнавчого матеріалу в початковому навчанні української мови. Об'єктом дослідження є інтеграційна діяльність на уроках української мови в процесі освоєння переваг компетентнісного підходу в освіті. Предмет дослідження – формування мовних знань і мовленнєвих умінь на уроках української мови в початкових класах на краєзнавчому матеріалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчанням української мови в початковій школі передбачено формування комунікативної компетентності учнів початкових класів. Сформованість комунікативної компетентності виявляється в здатності успішно користуватися мовою. Основу комунікативної компетентності становить мовленнєва компетентність, яка сприяє забезпеченню результативності спілкування в усіх сферах діяльності особистості, впливає на її загальний розвиток [5, с. 27–28].

Мета вивчення української мови в початковій школі полягає і в опануванні грамоти, й у мовленнєвому розвитку школярів. Мовленнєві уміння, на думку М. Пентилюк, – поняття комплексне. Вони формуються, спираючись на мовні знання, і включають уміння сприймати, розуміти, відтворювати і створювати усні і писемні діалогічні та монологічні висловлювання [6, с. 9]. Визначаючи взаємозв'язок мовних знань і мовленнєвих умінь учнів, зазначимо, що вони ґрунтуються на усвідомленні комунікативної функції мови, якою забезпечується мовленнєва діяльність її носіїв.

У новітніх дослідженнях із проблем формування мовленнєвої компетентності засвідчено ефективність застосування комунікативно-діяльнісного і функціонально-стилістичного підходів, які поєднують в одне ціле мовний, мовленнєвий і комунікативний зміст початкового навчання української мови. У зв'язку з цим виділяють мовні завдання на співвіднесення вимови і написання слів, розрізнення лексичного значення слів конкретного й абстрактного змісту, на засвоєння відомостей про частини мови, будову слова, речення; розуміння роду іменників, числа прикметників, займенників, дієслів; відмінків іменників, прикметників, особи дієслів, членів речення; правопису прийменників, займенників, сполучників, часток, прислівників та мовленнєві завдання на вміння орієнтуватися в умовах спілкування, осмислювати задум висловлювання, виділяти частини висловлювання та поєднувати їх, знаходити комунікативно доцільні мовні засоби й удосконалювати текст

за змістом, будовою й мовним оформленням; удосконалення граматичної будови мовлення учнів (уміння висловлювати думку поширеними реченнями).

Визначальним у методиці виконання комплексних вправ є те, що будуються вони на основі зв'язних текстів та програмують таку постановку завдань, яка спонукає дітей до словесної творчості й одночасно націлює на виконання лексичних, граматичних, правописних завдань [4, с. 150].

Вихідний принцип конструювання комплексних вправ – принцип єдності на всіх етапах пізнання двох взаємопов'язаних процесів: засвоєння мовних знань; оволодіння вміннями використовувати мовні засоби для вираження власної думки. Цим вихідним принципом взаємопов'язаного оволодіння мовою й мовленням як єдиним цілим зумовлюються зміст і засоби навчання. Обґрунтовуючи зміст комплексних вправ та методи, прийоми їх застосування, виходимо з головної мети початкової мовної освіти – допомогти учням оволодіти способами пізнання, уміннями вживати мовні засоби в різних видах і сферах мовленнєвої діяльності; пробуджувати бажання творити радість, добро людям, рідному краєві, сприяти становленню національної свідомості [1, с. 5].

Наведемо приклади вправ із мовними і мовленнєвими завданнями. Тексти вправ краєзнавчого характеру адаптували автори статті. До текстів дібрані завдання. Їх мета – навчити учнів визначати стиль та тип мовлення, розкривати тему й основну думку висловлювання, складати план та близько до тексту передавати зміст, робити творчі доповнення до тексту. Завдання спрямовано на формування мовних знань і мовленнєвих умінь учнів четвертого класу. Усе це сприятиме збагаченню словникового запасу школярів, оволодінню нормами української літературної мови, прищепленню вмінь і навичок зв'язного, логічного й послідовного викладу думок.

Вивчення розділу «Речення» в 4 класі

1. Прочитай текст.

Вулиця Якова Бичківського

Як тільки не називалася ця вулиця раніше! І Американська, і Олександрівська, і Сенкевича, і Ярослава Мудрого, і Володимира Маяковського. У 2016 році вона отримала ім'я Якова Бичківського.

Я. Бичківський – частина історії розвитку освіти на Рівненщині. Ви, напевно, знаєте, що **найстарішим** загальноосвітнім закладом Рівного була українська гімназія, заснована ще в 1923 році. Через сім років (у 1930 р.) директором гімназії став **учитель** української мови Яків Бичківський. Він любив свою справу і свою землю, був українським патріотом.

З приходом у 1939 році на Західну Україну радянської армії розпочалися репресії українських активістів. Директора Я. Бичківського заарештували, а потім розстріляли у м. Дубні.

Сьогодні на вулиці Я. Бичківського **розташована** Рівненська ЗОШ №3.

Довідка: **репресії** – каральні заходи, покарання.

2. Випиши речення з однорідними членами.

3. Якими сполучниками поєднані однорідні члени речення і як їх треба читати?

4. Добери синоніми до виділених слів.

2. Прочитай текст. Добери заголовок.

Литовська,11. Це адреса Рівненської ЗОШ №1. Вулиця одна з найстаріших у місті. Її знаходимо на картах аж вісімнадцятого століття. Чому ж Литовська? До чого тут Литва – **невеличка** країна у Прибалтиці?

Річ у тім, що у 14–15 століттях Рівненщина разом з іншими українськими землями належала до складу Великого князівства Литовського. Звідси і Литовська.

Дослідники вважають, що, ймовірно, тут у ті далекі часи була північна межа міста і в'їзна північна брама, одна з тих, що зображені на **старовинному** гербі міста.

Сьогодні Литовська – це, швидше, провулок ніж вулиця. А ще років сто тому вона була значно довшою: простягалася аж до вулиці Млинівської, а не тільки до проспекту Миру як тепер. Досліджуйте історію рідного міста! (За О. Прищепою).

2. Визнач, які речення за інтонацією і метою висловлювання є в тексті.

3. Випиши спонукальні речення.

4. Поясни правопис виділених слів.

Вивчення частин мови (дієслова і прислівника) в 4 класі

1. Прочитай текст. Чому потрібно цікавитись історією рідного краю?

2. Яку подію з минулого життя міста Рівне ти пам'ятаєш? А що цікавого відбувається в місті сьогодні?

Наскільки глибоко ми знаємо історію свого міста? Дехто може скептично відповісти, мовляв: «А навіщо?». Люди мають багато проблем і сьогодні. Але «хто іде проти історії, проти того – історія», – написав у минулому столітті український історик М. Костомаров.

М. Рильський сказав: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не достойний пошани».

Рівне давно стало рідним для більшості його жителів. І щоб краще пізнати своє місто, ми маємо усвідомити нерозривний зв'язок між минулим і сьогоденням, між сучасним і майбутнім (За О. Прищепою).

3. На які питання відповідають дієслова? Знайди дієслова в тексті. Визнач, із якими частинами мови вони пов'язані в реченні.

4. Визнач основи дієслів за зразком.

Зразок.

Основа неозначеної форми	Основа теперішнього часу
Заперечити; -ти – суфікс	Знаємо; -ємо – закінчення

5. Знайди в тексті прислівники. Що вони виражають?

6. Що означає вислів «глибоко знати»? Добери антонім до прислівника, який ужито в цьому вислові. Склади речення зі сполученням слів «знати поверхово».

7. В останньому реченні знайди слова-антоніми. До якої частини мови вони належать?

8. Визнач групу спільнокореневих слів: 1 – сьогодні, сьогодення; 2 – минуле, (у) минулому, минулого. Доведи, що твоя відповідь правильна.

1. Прочитай текст. Поясни значення слова «біографія». Хто такі очевидці?

2. Як вивчити історію рідного краю? Пригадай розповіді про Рівне, почуті від старших людей.

Колись у передмові до книги Ярослава Поліщука «Рівне: мандрівка крізь віки» відомий краєзнавець Григорій Дем'янчук писав: «Як і людина, кожне місто має свою біографію. Як і людина, воно народжується і зростає. І в тій біографії в різному часовому вимірі переплітаються мільйони людських доль. Історичні факти і події невіддільно пов'язуються з історією краю, країни, сусідніх країн, усього світу. Пізнавати цю живу історію – духовна потреба і святий обов'язок усіх поколінь».

Про давнє і недавнє минуле Рівного можна прочитати у краєзнавчій праці Ярослава Поліщука. У ній використано багатий фактичний матеріал, історичні документи, свідчення очевидців. Автор написав книгу цікаво і доступно. Читати її легко, як художній твір. Рівнянам варто ознайомитися з історичними нарисами про рідне місто.

За В. Басарабою

Довідка:

біографія – опис чийого-небудь життя і діяльності; життєпис;

очевидець – той, хто був безпосереднім свідком, спостерігачем якої-небудь події, пригоди;

нарис – назва спеціальної наукової праці, до складу якої входять дослідження із взаємопов'язаних питань.

3. Знайди в тексті речення, в яких є дієслова у неозначеній формі. До кого звертається автор цих слів?

4. Випиши з тексту дієслова теперішнього часу, виділи в них закінчення.

5. Що означають дієслова на -ся (-сь)? Знайди такі дієслова в тексті.

6. Випиши сполучення дієслів із прислівниками.

Пов'язуються (як?) ...Написав (як?) ...

7. Встанови зв'язок слів у реченні. *Автор написав книгу легко і доступно.*

8. Поясни правопис слова *легко*. Знайди в тексті слова, у яких вимова і написання слів не збігаються. Правопис яких слів ти можеш, а яких не можеш пояснити?

9. Добери спільнокореневі слова до слова *свідчення*.

1. Прочитай текст. Як ти думаєш, чи потрібен кінотеатр у парку?

2. Запропонуй свій проект відбудови кінотеатру.

У 1952 році в місті Рівне було зведено кінотеатр, який, як і парк, назвали іменем Великого Кобзаря. Проте, вочевидь, темпи будівництва були занадто швидкими, бо вже через три роки кінотеатр довелося капітально ремонтувати. Та схоже, що і тоді будівельники зробили щось не так. І вже на початку дев'яностих років минулого століття споруду було визнано аварійною. Невдовзі вона зникла під ковшами бульдозерів. На тому місці досі ростуть бур'яни (За С. Калько).

3. Визнач, які букви пропущено у словах: *вочеви..ь, будівни..тво, зана..то, шви..ками, р..монтувати, столі..я.*

4. Встанови зв'язок між словами в реченні.

Невдовзі вона зникла під ковшами бульдозерів.

До якої частини мови належить кожен член речення?

5. Поясни значення прислів'їв.

Дивіться на нього сьогодні, бо завтра не дотовпитесь.

Що нині утече, те завтра не зловиш.

«Учора» не доженеш, від «завтра» не втечеш.

Багато води утекло з того часу.

Розглядаючи ту чи ту частину мови та її граматичні категорії і форми, наголошуємо на мовленнєвих функціях морфологічних форм: для чого вони слугують у мовленні, їх виражальних можливостях, на розкритті синтаксичної ролі. Емоційно-образне унаочнення розробляється найчастіше на краєзнавчому матеріалі.

Критерій систематичності у відборі краєзнавчого матеріалу має забезпечуватися через регулярний характер цього процесу і використання краєзнавчих відомостей у системі уроків. Дібраний до уроку краєзнавчий матеріал має бути доступним, посильним для школярів, не переобтяженим зайвою інформацією.

Способи опрацювання його різноманітні: розповідь учителя, короткі повідомлення школярів, бесіда з опорою на наочні посібники краєзнавчого характеру, виконання комплексних і компетентнісних вправ. Компетентнісні вправи характеризуються цілісністю системи завдань, доступних для учнів певної вікової категорії; раціональністю співвідношення завдань для тренування і творчого використання; передбаченням використання парної, групової, фронтальної, індивідуальної роботи; включенням завдань на вільний вибір [7].

У процесі експериментальної перевірки розробленої системи застосування мовних і мовленнєвих завдань під час початкового навчання української мови на матеріалі краєзнавчого характеру виявилося, що ефективність процесу формування мовних знань і мовленнєвих умінь учнів початкових класів підвищувалася за умови застосування комунікативно-діяльнісного підходу в навчанні мови; формування мовленнєвих умінь і навичок школярів у процесі виконання дослідницьких завдань; виконання вправ на основі текстів цікавого змісту (використання в роботі краєзнавчого матеріалу). Це сприяло оволодінню обома формами мовленнєвої діяльності; процес формування мовно-мовленнєвої компетентності школярів ґрунтувався на елементарних знаннях про ознаки усної і писемної форм мовлення та лексико-граматичних знаннях про частини мови. На контрольному етапі експерименту з метою перевірки результатів навчання після систематичного виконання розроблених завдань учням ЕК Рівненської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 15 і учням КК інших рівненських шкіл було запропоновано виконати завдання: на знання частин мови, їхніх лексичних і граматичних ознак; на вміння використовувати набуті знання у мовленні, виконувати творчі завдання.

У таблицях 1 та 2 продемонструємо результати порівняльного аналізу сформованості мовних знань і мовленнєвих умінь учнів експериментальних і контрольних класів.

Таблиця 1

Стан сформованості знань і вмінь виявляти лексичні та граматичні ознаки частин мови в учнів 4 класів

К-сть. учнів ЕК і КК	Стан сформованості означених знань і вмінь									
	Знання лексичної ознаки частин мови (іменник, прикметник, дієслово)		Уміння правильно поставити до слова граматичні питання		Знання характерних закінчень (іменник, прикметник, дієслово)		Знання характерних суфіксів і префіксів (іменник, прикметник, дієслово)		Уміння встановити зв'язок з іншими частинами мови (іменник, прикметник, дієслово)	
	до експ.	після-експ.	до експ.	після-експ.	до експ.	після-експ.	до експ.	після-експ.	до експ.	після-експ.
ЕК 50 учнів	84% 42 уч.	92% 46 уч.	78% 39 уч.	90% 45 уч.	69% 34 уч.	82% 41 уч.	52% 26 уч.	64% 32 уч.	68% 34 уч.	80% 40 уч.
КК 50 учнів	82% 41 уч.	82% 41 уч.	80% 40 уч.	83% 42 уч.	70% 35 уч.	75% 37 уч.	53% 27 уч.	55% 28 уч.	68% 34 уч.	74% 37 уч.

Як свідчать результати аналізу сформованості мовних знань і вмінь виявляти лексичні і граматичні ознаки частин мови в учнів 4 класів під час вивчення частин мови у випадку, де навчання здійснювалося за загальноприйнятою методикою, рівень означених знань і вмінь порівняно нижчий.

Учні експериментальних класів розширили уявлення про лексичне значення частин мови, виявили кращі вміння вживання різних частин мови у прямому і переносному значеннях, точному і влучному вживанні із ряду синонімів тих слів, які найбільше відповідають тексту (експериментальні – 92%, контрольні – 82%). Учні експериментальних класів оволоділи умінням спостерігати за закінченнями іменників, що належать до різних відмін у тому самому відмінку; за явищами чергування кореневих [і] з [е], [о] в окремих іменниках жіночого роду на приголосний та ін.; правильно вживати форми іменників у процесі виконання навчальних вправ; перевіряти за словником правильне написання закінчень; виявили вміння правильно використовувати прийменники з іменниками в різних відмінках. Учні експериментальних класів навчилися безпомилково змінювати прикметники за родами та числами у сполученні з іменниками; відмінювати прикметники у сполученні з іменниками в однині та множині, ставити граматичне питання до прикметника у сполученні з іменником; визначати відмінки прикметників за відмінками іменників та ін.; будувати речення з однорідними членами, вираженими прикметниками, складні речення за зразком, за схемами з поданими сполучниками, вводити їх у текст (експериментальні – 80%, контрольні – 74%). У вивченні дієслова учні експериментальних класів виявили вміння будувати сполучення слів зі спільнокореневими та синонімічними дієсловами різних семантичних груп, вводити їх у речення, текст; спостерігати за роллю дієслів у текстах розповідного та описового характеру; змінювати дієслова за особами і числами в теперішньому і майбутньому часі; переконструйовувати навчальні тексти шляхом зміни дієслівних форм відповідно до поставленого завдання (експериментальні – 64%, контрольні – 55%).; засвоїли правила правопису краще, ніж учні контрольних класів.

Таблиця 2

Показники сформованості усного і писемного мовлення в учнів 4 класів під час вивчення частин мови

Класи	Показники сформованості усного і писемного мовлення учнів									
	Опанування лексико-стилістичних засобів української мови		Оволодіння словотворчими ресурсами		Оволодіння вміннями і навичками доцільного використання частини мови		Оволодіння вміннями і навичками використання граматичних форм частин мови в усному і писемному мовленні		Уміння грамотно будувати усні і писемні висловлювання	
	до експ	після-експ.	до експ	після-експ.	до експ.	після-експ.	до експ.	післяексп.	до експ.	після-експ.
ЕК 50 учнів	60% 30 уч.	72% 36 уч.	45% 22 уч.	60% 30 уч.	72% 36 уч.	82% 41 уч.	62% 31 уч.	80% 40 уч.	56% 28 уч.	72% 36 уч.
КК 50 учнів	58% 29 уч.	64% 32 уч.	46% 23 уч.	50% 25 уч.	70% 35 уч.	74% 37 уч.	62% 31 уч.	70% 35 уч.	58% 29 уч.	63% 31 уч.

Отже, як свідчать результати експериментального навчання, вся робота з формування мовленнєвих умінь у процесі засвоєння знань з мови може бути значно ефективнішою, якщо спрямовуватиметься на засвоєння особливостей функціонування мовних засобів у текстах та на вироблення в учнів уміння мотивовано використовувати виучувані мовні одиниці в усному і писемному мовленні.

Бесіди, проведені з учнями контрольного класу, дають підстави стверджувати, що допущені помилки зумовлені не стільки недосконалим знанням мовних правил, скільки одноманітністю навчальних вправ, поданих у підручнику, які мають швидше тренувальне значення, є однаковими за видами навчальної діяльності; відсутністю знань про практичне використання матеріалу, що вивчається. У результаті дітям нецікаво вивчати частини мови. Тому і кількість правильних відповідей у них нижча.

Експериментальним навчанням доведено, що учні початкових класів ефективно оволодівають мовними знаннями і мовленнєвими уміннями за умов:

– застосування технології поєднання предметного навчання з інтегрованими курсами, використання внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, які сприяють цілісності результатів початкової освіти;

– доцільного добору компетентнісних вправ, мовних і мовленнєвих завдань у навчанні української мови для формування в учнів уміння добирати мовні засоби не ізольовано, а в контексті створеного чи аналізованого висловлювання;

– використання краєзнавчого матеріалу на уроках української мови для розвитку пізнавального інтересу учнів, вияву їхньої ініціативи та самостійності, виховання любові до рідного краю і бажання його вивчати;

– впровадження в урок методів і прийомів навчання, що гармонізують діяльнісний і ціннісний результати освітнього процесу.

Активізувати творчий потенціал учнів можливо завдяки комплексному впровадженню зазначених умов.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Формування мовної та мовленнєвої компетентностей учнів початкових класів на краєзнавчому матеріалі дає можливість учителеві впливати на розвиток в учнів мотивації до навчання мови, підвищувати їхню пізнавальну активність на уроках і в позаурочній діяльності, формувати дослідницькі вміння, навчати працювати в якісно новому освітньому середовищі.

Обсяг статті дозволяє навести лише зразки розроблених вправ і завдань до них. Запропоновані вправи – це лише орієнтир, який учитель може застосовувати в побудові інтегрованих уроків.

Учитель має пам'ятати, що застосування краєзнавчого матеріалу в навчальному процесі – важливий і дієвий засіб формування мовної та мовленнєвої компетентностей учнів початкової школи, які знають, поважають, люблять свою Батьківщину і рідний край.

Література:

1. Варзацька Л. О. Українська мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 360 с.
2. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковійшколі: Метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
3. Гетманчук Н. О. Застосування літературно-краєзнавчого матеріалу на заняттях лінгвістичного циклу у ВНЗ. *Теоретико-практичні аспекти сучасних лінгвістичних та лінгводидактичних парадигм: зб.наук. пр.* Рівне–Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 290 с.
4. Коваль Г. П. Методика викладання української мови. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.
5. Лещенко Г. П. Мовленнєва компетенція як основний компонент комунікативної україномовної компетенції школярів. *Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць*. Випуск 26. Рівне: РДГУ, 2003.170 с.
6. Пентилюк М. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі.* 1999. № 3. С. 8–10.
7. Рівне – місто моє. Краєзнавчий матеріал. Луцьк: Волиньполіграф, 2017. 300 с.
8. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1 – 2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
9. Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах І ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 160 с.

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 16 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: zcelic@ffzg.hr

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-321-325

Čelić Ž. Ukrajinski pisci i književna djela kao faktor komunikacijske dimenzije ukrajinskoga jezika u hrvatskome kontekstu – transliteracija i adaptacija. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 321–325.

УДК: 821.161.2=163.42

Željka (Milan) Čelić,
doktor filoloških znanosti, izvanredni profesor , Katedra za ruski jezik, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

UKRAJINSKI PISCI I KNJIŽEVNA DJELA KAO FAKTOR KOMUNIKACIJSKE DIMENZIJE UKRAJINSKOGA JEZIKA U HRVATSKOME KONTEKSTU – TRANSLITERACIJA I ADAPTACIJA

Komunikacijska dimenzija određenoga jezika, u slučaju materinskoga ili J1 jezika, uvjetovana je zemljopisno te sociohistorijskim faktorima. Komunikacijska dimenzija ukrajinskoga jezika u hrvatskome kontekstu varira, tj. izvan akademskih krugova nalazi se na nultoj razini. Komunikacijska dimenzija ukrajinskoga jezika uvjetovana je ruskim jezikom i književnošću. Tijekom zadnjeg desetljeća vidljiva su nastojanja da se komunikacijska dimenzija ukrajinskog jezika proširi prevođenjem djelā suvremene ukrajinske književnosti. Vlastita imena (prezimena pisaca i nazivi njihovih djela) potencijalno bi trebala proširiti komumunikacijsku dimenziju ukrajinskoga jezika u hrvatskome kontekstu, barem na kulturološkome planu. No, komunikacijska se dimenzija smanjuje.

Ključne riječi: *ukrajinski jezik, komunikacijska dimenzija, ukrajinski pisci, umjetnička djela na ukrajinskome, hrvatska adaptacija.*

Челіч Желька Міланівна,
доктор філологічних наук, асоційований професор кафедри російської мови, філософський факультет, Загребський університет, Хорватія

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ І ХУДОЖНІ ТВОРИ ЯК ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОГО ВИМІРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ХОРВАТСЬКОМУ КОНТЕКСТІ – ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ І АДАПТАЦІЯ

Комунікативний вимір певної мови у випадку, коли йдеться про рідну мову або мову, якою мовець оволодів на високому рівні, обумовлений географічно, а також соціоісторичними чинниками. Рівень україномовної комунікативної компетенції в хорватському контексті варіює, тобто часто за межами академічного середовища характеризується як нульовий. Комунікативний вимір української мови опосередкований російською мовою і літературою. Упродовж останніх десяти років спостерігається прагнення посилити комунікативний вимір української мови завдяки перекладам творів сучасної української літератури. Власні назви (прізвища письменників і назви їхніх творів) потенційно мали б розширяти комунікативний вимір української мови в хорватському контексті, хоча б у культурологічному плані. Проте, фактично цей вимір мінімізується.

Ключові слова: *українська мова, комунікативний вимір, українські письменники, художні твори українською мовою, хорватська адаптація.*

Zeljka Celic,
PhD associate professor, Chair of Russian Language, Department of East Slavic Languages and Literatures, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb

UKRAINIAN WRITERS AND LITERARY WORKS AS A COMMUNICATIONAL DIMENSION FACTOR OF UKRAINIAN LANGUAGE IN CROATIAN CONTEXT – TRANSLITERATION AND ADAPTATION

Communicational dimension of particular language, that is not native or L1 language, is conditioned geographically and by sociohistorical factors, such as shared state and state language. Communicational dimension of Ukrainian language in Croatian context is variable, in most cases the knowledge of Ukrainian realia or simply acquaintance with the basic information is on a zero level, especially beyond the academic circle. Though Ukrainian and Croatian language belong to common language family, there was no any geographical connection between them after the settlement of Slavs in the Early Middle Ages. There was no physical contact, only the political one: the West part of modern Ukraine (Galicia region) was a part of a common Austro-Hungarian Empire including regions of Croatia and Slavonia. Ukrainian Galicia is a shared historical component for Ukrainian and Croatian context in the Great War. Communicational dimension of Ukrainian language in Croatian context is channeled by Russian language and Russian literature. Communicational dimension of Ukrainian language raises from a zero level in the last decade of the 21st century. We shall ignore amplitudes on a zero level connected with temporarily football championships, which throw a short-term light on Ukrainian trivia. The first decade shows the intention to upgrade the level of communicational dimension related to Ukrainian language with a help of Ukrainian contemporary literary works translations. Proper names of Ukrainian authors with their works potentially should widen communicational dimension of Ukrainian language in a Croatian context, at least in the culturological context. However, the result is an opposite one.

Key words: *Ukrainian language, communicational dimension, Ukrainian writers, literary works in Ukrainian, Croatian adaptation.*

0. UVOD

Poznavanje određene kulture može utjecati na komunikacijsku dimenziju određenoga jezika koji je ujedno i medij te kulture[1]. Kada jezik nije medij određene kulture, njegova komunikacijska dimenzija varira u odnosu na kulturu i njezinu percepciju. Komunikacijska dimenzija može se kretati od nulte razine prema višim razinama funkcionalnosti jezika u kontekstu u kojem se jezik ne upotrebljava kao L1 / J1 jezik, bilo da se radi o vernakularu ili o standardnome jeziku[2], tj. o službenome ili državnome jeziku[3]. Kao nultu razinu komunikacijske dimenzije – s hrvatskoga gledišta i u slavenskome kontekstu sa srodnim slavenskim jezicima – navest ćemo bjelorusku kulturu; kao višu razinu – rusku kulturu, a kao relativno najvišu – srpsku kulturu. Logično je da razine ovise o zemljopisnoj[4], društveno-političkoj i povijesnoj uvjetovanosti. Bjeloruska kultura, kao nulta razina komunikacijske dimenzije u odnosu na hrvatski kontekst, odgovara nultom fizičkom kontaktu stanovnikā, kontaktu kroz granice i jezik; srpska kultura ima najvišu razinu – zbog zemljopisne blizine i zajedničkih povijesno-političkih zajednica, bez obzira na činjenicu da je posljednji parametar nestao, što je snizilo razinu poznavanja srpske kulture (i jezika), a granice su se komunikativne dimenzije suzile. Ruska kultura dobro je poznata u hrvatskome kontekstu[5] – bez obzira na nepostojanje izravnoga zemljopisnog kontakta i postojanje uglavnom posrednog povijesno-političkog utjecaja[6]; utjecaj je obilježen i kroz jezik i književnost. Kroz rusku književnost i njezin jezik u hrvatski kontekst posredno ulazi i ukrajinski jezik te njezini autori[7].

1. KNJIŽEVNOST KAO FAKTOR KOMUNIKACIJSKE DIMENZIJE JEZIKA U HRVATSKOME KONTEKSTU

Upoznavanje s određenom kulturom oblik je komunikacije, i kada je prijenos kulture neizravan. Ako ne postoji izravan kontakt između nositelja različitih kultura, tada i književnost postaje oblik, medij komunikacije, odnosno književna djela pisana na određenom jeziku te njezini autori. Ako jezik nije poznat ili barem razumljiv nositelju druge kulture, djelo, autorske reference i kulturološke značajke prenose se prijevodom[8]. Tradicija međusobnih kulturoloških odnosa[9] sadržava određena načela prevođenja i adaptacije, odnosno prilagodbe u slučaju neadekvatnosti doslovnog prijevoda ili upotrebe ekvivalenata[10]. U hrvatskoj se prevodilačkoj i jezičnoj tradiciji istočnoslavenska imena i prezimena autora, te nazivi djela koji sadržavaju vlastita imena (*nomina propria*), toponime te ktetike, a prema načelu naturalizacije[11], prilagođavaju fonološki[12], za razliku od, npr., njemačkih, engleskih, francuskih koji ostaju u izvornome obliku, napisani latinicom – prema etimološkome načelu[13]. Izvedeni oblici variraju između onih prilagođenih isključivo fonološki do onih čija adaptacija predstavlja kombinaciju fonološkog i morfološkog, tj. etimološkog načela[14]. U hrvatskome preuzimanju istočnoslavenskih izvora pisanih ćirilicom, osim tradicionalnoga preuzimanja prema fonološkom načelu, neizostavan je ruski model prijevoda i prilagodbe, koji ima svoje varijetete u različitim periodima[15]. Ruska književnost do razdoblja postmodernizma, imena njezinih autora i nazivi djela prilagođeni su prema fonološkom načelu hrvatskoga jezika i fonemskom te morfemskom sastavu[16]. Adaptirani na taj način postaju dio hrvatske čitalačke kulture, dio hrvatskoga konteksta s kojim se pojedinac

[1] V. fenomenološku teoriju u [4, s. 138]: "In the mainly 20th-century tradition of phenomenology <…> communication is theorized as *dialogue or experience of otherness*. Communication theorized in this way explains the interplay of identity and difference in authentic human relationship and cultivates communication practices that enable and sustain authentic relationships."

[2] Usp. [3, s. 49].

[3] V. [5, s. 56].

[4] V. [3, s. 50–51].

[5] Usp. [8, s. 38].

[6] O izravnome utjecaju može se govoriti u razdoblju od 1945. do 1948. godine, od kraja 2. svjetskoga rata do Informbiroa, v. [15, s. 93].

[7] V. [11, s. 195–196]: "Pa ipak, uspostava kulturnih veza s Rusijom nije mogla a da ne približi književnim pokretačima hrvatskoga preporoda i književnost koja je nastajala u carskoj Rusiji na »maloruskom narječju« kako se diljem XIX stoljeća u Rusiji nazivao ukrajinski književni jezik. <…> Ovi, jamačno prvi, dodiri hrvatskih književnika s ukrajinskom književnošću nisu ostavili značajnijih tragova u životu hrvatske književnosti onoga vremena. Međutim, s ukrajinskim nacionalnim tradicijama upoznavala se hrvatska književnost i drugim, većinom posrednim putovima."

[8] Uz potrebno balansiranje odabira između izvornog i udomaćenog vokabulara, v. [22, s. 8].

[9] V. [23, s. 18].

[10] V. [10, s.16].

[11] V. [18, s. 82].

[12] Odnosno transkripcijom, v. [1, s. 214].

[13] V. [14: "Imena iz stranih jezika pišu se: a) izvorno, tj. onako kako se pišu u jeziku iz kojega su preuzeta: osobna imena iz jezika koji se služe latinicom: Angelina Jolie, Anthony Hopkins, Antoine de Saint-Exupéry, Björn Rune Borg, Burak Özçivit, Hans Christian Ørsted, Hashim Thaçi, John Maxwell Coetzee, Karel Poborský, Lech Wałęsa, Ludwig van Beethoven, Nadia Elena Comăneci, Pablo Picasso."

[14] V. [7, s. 90]: «Проблема в транслитерации возникает из-за непоследовательного употребления одного принципа при переносе из русской кириллицы в хорватскую латиницу. В практике транслитерации с русского на хорватский вариант письма существуют три типа переноса: 1) традиционный, основывающийся на принципах трансфонемизации и трансморфемизации; 2) абсолютная транслитерация при помощи хорватского варианта латиницы; 3) абсолютная транслитерация при помощи подлинного (англофонного) варианта латиницы.»

[15] V. [6, s. 349]: «Отсутствие непосредственного контакта большинства хорватов, не говорящих на русском языке, с русским миром, недостаточное количество специалистов и журналистов, одни и те же мировые источники новостей, используемые хорватским журналистами, в которых употребляется англофонный вариант латиницы, приводят к новой неупорядоченности и непоследовательности реализации принципов транслитерации русской кириллицы хорватской латиницей; ср. пример Анна Курникова – Anna Kournikova. При этом можно привести хорватский вариант, удовлетворяющий как русскому оригиналу, так и хорватской графической системе: Anna Kurnikova. Проблема произношения может быть решена при помощи СМИ, а не путем использования неудачной транслитерации типа Kurnjikova.»

V. [24, s. 125]: "1) tradicionalna kroatizacija (npr. *Lav* za *Лев*); 2) transkripcija (npr. *Staljin* za *Сталин*); 3) mješavina transliteracije i transkripcije (npr. *Lenjingrad* za *Ленинград*); 4) hrvatska transliteracija bez transkripcije (npr. *Sluckaja* za *Слуцкая*); 5) strana transkripcija (npr. *Petersburg* za *Петербург*)."

[16] Usp. [2, s. 287]: "Hrvatski prijevodi klasične, ali i suvremene ruske književnosti tradicionalno se služe transkripcijom, što je, Ecovim rječnikom, svojevrsno udomaćivanje. Evo nekoliko primjera iz recentnijih izdanja, tj. književnih prijevoda ruske književnosti Dine Kerhin-Lapaine (*Pseće srce*, Bookglobe, 2002) te Igora Buljana (*Pseće srce*, antologija *Kako se kalio Majstor. Rana proza Mihaila Bulgakova*, Naklada Ljevak, 2013). Buljanov prijevod Bulgakovljevoga *Psećeg srca* nudi po prvi puta transliteraciju vlastitih imena i toponima u književnom prijevodu s ruskoga na hrvatski jezik (v. Tablica 2). Tako je jedan od glavnih likova bio transliteriran kao Filipp Filippovič Preobraženskij, usprkos činjenici što se u hrvatskome jeziku uvriježila transkribirana forma *Filip Filipovič Preobraženski* (*Pseće srce* u

može poistovjetiti. Ruski jezik na taj način širi svoju komunikacijsku dimenziju. Tendencije koje se javljaju s postmodernizmom i transliteracijom, umanjuju komunikativnu dimenziju ruskoga jezika u suvremenome hrvatskom kontekstu. Ta se tendencija prenosi i na oblike adaptacije koji su postali opća mjesta ruske i svjetske književnosti[17].

2. UKRAJINSKA KNJIŽEVNOST KAO FAKTOR KOMUNIKACIJSKE DIMENZIJE UKRAJINSKOGA JEZIKA U HRVATSKOME KONTEKSTU

Ukrajinska književnost i njezini autori u hrvatskom kontekstu – kulturnom i općem – imaju nisku komunikativnu razinu. Podaci o njoj posredovani su ruskim jezikom i ruskom književnošću. Upoznavanje s njom počinje rano, no fenomenalistički i individualno[18]. Sustavno i znanstveno upoznavanje s ukrajinskom književnošću kreće s djelatnošću hrvatskih akademikā Aleksandra Flakera i Antice Menac, kroz teoretsku analizu i prijevode te prepjeve[19]. Komunikacijska dimenzija ukrajinskoga jezika uvjetovana je poznavanjem ukrajinske književnosti i pisaca. S nulte razine komunikacijske dimenzije (ponovljene nulte dimenzije, v. bilješku 7) krenulo se naprijed – od šezdesetih godina 20. stoljeća prepoznavanjem kvalitetā ukrajinske književnosti. Pomicanje s nulte razine i upoznavanje s ukrajinskim jezikom kao ususlavljenim, normiranim i polifunkcionalnim, predstavlja početak stvarne komunikacijske dimenzije u hrvatskome kontekstu, ostvarene i kroz osnivanje Lektorata za ukrajinski jezik 1964. godine. Ukrajinski se jezik počinje sustavno učiti na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu – odvojeno i samostalno od ruskoga jezika. 2007. g. izdan je *Hrvatski pravopis* [HP, s. 302–303] s nizom pravila transliteracije i transkripcije s ukrajinske ćirilice na hrvatsku latinicu, kojim se nastojao ususlaviti način prihvaćanja fonemā i grafemā ukrajinskoga jezika koji nisu sastavni dio hrvatskoga jezika.

3. TRANSLITERACIJA I ADAPTACIJA KAO FAKTOR MINIMIZACIJE ILI MAKSIMIZACIJE KOMUNIKACIJSKE DIMENZIJE UKRAJINSKOGA JEZIKA U HRVATSKOME JEZIKU: IZMEĐU ZNANSTVENE TOČNOSTI I POŠTIVANJA HRVATSKE TRADICIJE

U hrvatskoj je tradiciji uvriježeno preuzimati opća i osobna imena iz ćirilice, prvenstveno ruske, prema fonološkom načelu, odnosno načelu fonemsko-fonetske transkripcije: fonemi ruskoga jezika prilagođavaju se pomoću ekvivalenata u hrvatskom fonološkom sustavu – bez palatalizacije i redukcije, osobito kvalitativne redukcije; često se riječi preuzimaju i uz prilagodbu morfemskoga sustava – dodatni nastavak u prezimenima, koja su tvorbeno motivirana pridjevima, dokida se. Rezultat su hrvatski oblici: *Odojevski*, *Dostojevski*, *Majakovski*[20]. Fonološka i morfološka adaptacija prezimena zadire i u tradicionalni, zatim suvremeni pravni te genderno-lingvistički ženski oblik prezimena; tako *Татьяна Толстая* nije ni *Tat'jana Tolstaja*, ni *Tatjana Tolstaja*, nego *Tatjana Tolstoj*[21]. Možemo pretpostaviti da je muški oblik prezimena izabran iz sociolingvističkih razloga – zbog porijekla spisateljice i asocijacije vezane uz muške rođake prepoznatljivije u hrvatskom kontekstu. Ukrajinski[22] i ruski pisac Gogolj – preuzet u hrvatskoj tradiciji u rusificiranom obliku *Nikolaj Vasiljevič Gogolj* – u akademskoj zajednici može se naći i u transliteriranom obliku *Gogol'* [23] – ali jedino u nominativu: palatalizirani fonem u zavisnim padežima ponovno postaje palatal u adaptaciji, ne više transliteraciji. Edicija *Ucrainiana Croatica* (ur. J. Paščenko) obuhvaća književne, književnoteorijske, kulturološke i historiografske tekstove ukrajinskih autora na ukrajinskom jeziku, za čiji su prijevod na hrvatski jezik zaslužni diplomirani ukrajinisti i studenti ukrajinskoga jezika. Osnovno načelo njihovoga prevođenja s ukrajinskoga jezika jesu pravila Hrvatskoga pravopisa iz 2007. godine. Ideja cijele edicije jest približavanje ukrajinskoga povijesnog, suvremenog i književnog konteksta hrvatskom čitatelju – dakle, širenje komunikacijske dimenzije. No u prijevodima dolazi do narušavanja pravilā jednog oblika prijenosa ukrajinskih riječi (imena i prezimena autorā, djelā, toponimā, ktetikā), te sadržaj teksta uzmiče pred neusklađenošću upotrebe principa (transliteracija, adaptacija s rusizmom, adaptacija posvojnog pridjeva s nehrvatskim morfemom[24] i transliteracijom s dijakriticima i slovima koji ne pripadaju hrvatskoj abecedi, neadaptiranost zemljopisnog nazivlja) – dakle, komunikacijska dimenzija ukrajinskoga jezika se smanjuje.

---

prijevodu Dine Kerhin-Lapaine, Bookglobe, 2002). Transkripcija koja bi dosljedno poštivala načelo izgovora zahtijevala bi treću varijantu – *Filjip Filjipovič Preobraženski*."

[17] Usp. oblik *Dostoevskij* u katalogu knjižnice za knjigu naslovljenu *Dostojevski*: " Zločin i kazna : roman u šest dijelova s epilogom / Fjodor Mihajlovič Dostojevski ; s ruskoga preveo Iso Velikanović <…> Autor Fedor Mihajlovič Dostoevskij."[27].

[18] V. [11, s. 199]: "<…> te objavljuje <A. Šenoa> svoj prijevod *Rasute mogile (Rozryta mogyla)* Tarasa Ševčenka <…> kao prvi prijevod <1863> jednog ukrajinskog pjesničkog djela u Hrvatskoj."

[19] V. [19, s. 65–66]: "Aleksandar Flaker je, kao istaknuti znanstvenik u proučavanju avangarde, dao doprinos aktualiziranju pojma *ukrajinske avangarde*, što je kulminiralo važnim događajem – izložbom ukrajinskog avangardnog slikarstva u zagrebačkome Muzeju suvremene umjetnosti <…> U nizu ukrajinističkih Flakerovih radova poseban je značaj imalo njegovo prezentiranje stvaralaštva Bogdana Igora Antonyča <…> Antica Menac je svojom djelatnošću neizmjerno zaslužna za stvaranje i razvoj hrvatske ukrajinistike. Kao prevoditeljica, obogatila je hrvatsku *ucrainianu* nizom značajnih prijevoda, objavljenih, između ostalog, u antologijskim zbirkama u izdanjima Matice hrvatske <…>."

[20] V. [9., s. 58–59]: "В своем морфемном составе эти фамилии содержат притяжательный суффикс *-ск-* и оканчие *-ий*. Как лучший пример здесь можем привести известную фамилию русского писателя – *Достоевский*, которая в хорватском языке перенесена в форме *Dostojevski*. Наш интерес проявлен к концу имени прилагательного-фамилии, к окончанию *-ий*. Как мы уже упомянули, в хорватском языке тип образования фамилий на основе имен прилагательных является непродуктивным. С другой стороны, в хорватском языке не существуют полные, т.е. долгие словообразовательные формы имен прилагательных (долгие, когда говорим о составе морфем имен прилагательных с так называемым *вторичным окончанием*), то есть в хорватском языке *определенные* имена прилагательные всегда оканчиваются гласной, не согласной или полугласной фонемами (*аппроксимантом*). Третьей причиной такого вида переноса русской фамилии, обозначающей мужской пол, появляется и *неконсонантизм* звука [й] в конце слова, даже и в хорватском языке, хотя палатальный звук /j/ определяется как согласная фонема, и когда находится в конце речевого акта. Все это привело к сокращению русских фамилий мужского рода в хорватском языке (ср. фамилии: *Majakovski*, *Odojevski*, *Sreznjevski*, и т.д.). Хотя таким типом усечения формы имени прилагательного нарушилась подлинность личной фамилии, он все-таки привел и к положительному этапу в склонении русских фамилий в хорватском языке, обозначающих лиц мужского пола, которые образованы с помощью суффикса *-ск-* и окончания *-ий*. Так как и русский, и хорватский языки характеризуются, в основном, флективным типом словообразования, такой вид приспособления русских фамилий привел к морфологической адаптации, соответствующей типу склонений имен прилагательных в хорватском языке."

[21] Usp. [26].

[22] Usp. hrvatsku percepciju Gogolja u 19. stoljeću [Flaker, s. 198].

[23] V. [25].

[24] V. [17, s. 65].

4. ZAKLJUČAK

Komunikacijska dimenzija ukrajinskoga jezika u hrvatskome kontekstu varira i najčešće je na nultoj razini. Ovisna je o kulturnom utjecaju, mahom književnom, ovisi o angažmanu pojedinca da pripadnike hrvatskoga konteksta upozna s književnim djelima ukrajinskih autora pisanim ukrajinskim jezikom. Do relativno nedavno (okvirno 1960-te godine 20. st.) ukrajinskoj književnosti i jeziku posrednik je bila ruska književnost i ruski jezik. Tradicija preuzimanja imenā i nazivā iz ruskoga jezika sustavno postoji od 19. st.; postoje i tradicionalni principi preuzimanja imena i naziva, koji nisu uvijek unificirani – imena i nazivi su kroatizirani, naturalizirani, odnosno prilagođeni hrvatskom fonološkom i morfemskom sustavu; i tako funkcioniraju optimalno – hrvatski kontekst ih prepoznaje i priznaje. Prijenos takvog sustava na prihvaćanje ukrajinskih imena i naziva jest optimalan, bez obzira što je posredovan ruskim kontekstom (sociolingvistički faktor ruskoga povijesnog neprihvaćanja ukrajinskog jezika i književnosti nije bitan za hrvatski kontekst i ne bi se trebao uzimati u obzir pri prihvaćanju ukrajinskih *realia*). *Hrvatska enciklopedija* u 11 tomova (autor natuknica: mr. sc. Rajisa Trostinska) donosi bibliografije 150 ukrajinskih autora – transliteriranih prema uputama *Hrvatskoga pravopisa* iz 2007. g. Imena i prezimena ukrajinskih pisaca transliterirana su slovima hrvatske abecede (palatali s dijakriticima) i slovima koja nisu dio gajice – ipsilonom koji treba osvijestiti hrvatskog čitatelja da se radi o prizvuku glasa /e/ u ukrajinskome jeziku. Slovo *ǧ* stoji na mjestu faringalnog ukrajinskog [γ], fonema kojeg nema u hrvatskom, ali ni u ruskome (postoji kao alofon u iznimno malenom broju riječi). Unos nepostojećih fonemā, alofonā i slovā, koja nisu primarno asocijativna i vizualno ne detektiraju glas koji ne postoji u hrvatskom jeziku, odvlače pažnju od ukrajinskog sadržaja koji je također nepoznanica. Hrvatski se čitatelj nema s čime zbližiti. Ista je stvar s, npr., poljskim *ł* – Mykoła Kopernik u hrvatskom kontekstu ne postoji, postoji Nikola Kopernik, s naglascima na prvom slogu s lijeva – na pravopisnoj, fonološkoj i morfološkoj razini potpuno drugačije od poljskoga jezika, ali svijest o poljskom kontekstu postoji – pomoću hrvatske adaptacije. Na primjeru četvorice ukrajinskih pisaca pokazat ćemo komunikacijsku dimenziju ukrajinskoga jezika u hrvatskome jeziku danas – u transliteraciji i adaptaciji:

Тарас Шевченко – Taras Ševčenko

Микола Васильович Гоголь – Nikolaj Vasiljevič Gogolj

Богдан-Ігор Антонич – Bogdan-Igor Antonyč

Юрій Андрухович – Jurij Andruhovyč

Klasični ukrajinski autori Ševčenko i Gogolj transliterirani su i adaptirani u hrvatskome kontekstu. Taras Ševčenko adaptiran je, ne samo transliteriran, kako se čini na prvi pogled, na fonološkoj razini pomicanjem naglaska u osobnom imenu na prvi slog. Nepostojanje redukcije u ukrajinskom preneseno je i u hrvatski izgovor prezimena, koje se, kao i ukrajinskom, a za razliku od ruskoga, sklanja, dakle provedena je adaptacija i na morfološkoj razini. Ako izuzmemo varijabilni transliterirani oblik *Gogol'* u nominativu, rusificirana verzija imena, patronimika i prezimena adaptirana je u hrvatskome kontekstu na fonološkoj razini, i morfološkoj – prezime se sklanja. Njihova su djela u hrvatskome kontekstu prepoznata kao ukrajinska – jer su posredovana otprije poznatim ruskim kontekstom, te su kroatizirana – fonološki i morfemski, usp. *Tàras Buljba*. Antonyč i Andruhovyč transliterirani su pomoću ipsilona koji ne postoji u hrvatskoj latinici. Hrvatski se kontekst tek upoznaje s njima. Ipsilon je strano tijelo s kojim se hrvatski čitatelj ne može poistovjetiti sa slavenskim kontekstom – niti na akademskoj razini[25]. Ipsilon je pokazatelj smanjene prepoznatljivosti i prihvaćenosti ukrajinskih pisaca u hrvatskome kontekstu, te uvjetuje minimizaciju komunikacijske dimenzije ukrajinskoga jezika i književnosti u hrvatskome kontekstu.

Literatura:

1. Anić V., Silić J. Pravopis hrvatskoga jezika. Zagreb : Novi liber–Školska knjiga, 2001. 970 s.

2. Barčot B., Peruško I. Transliteracija – (ne)dosljedno od A do Я na primjeru ruskih vlastitih imena i toponima u prijevodima književno-umjetničkih i administrativno-pravnih tekstova. *Slavenska filologija : prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića / Ur. Čelić Ž., Fuderer T.* Zagreb : Sveučilište u Zagrebu-Filozofski fakultet – Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti-FF press, 2016. S. 281–290.

3. Bloomfield L. Language. Chicago–London : The University of Chicago Press, 1984. 496 s.

4. Craig R. T. Communication Theory as a Field. *Communication Theory 9/2 Ur. Gwinn Wilkins K*. Wiley Online Library, 1999. S. 119–161.

5. Čelić Ž. Modeli iazykovyh situacii v horvatskom, ukrainskom i russkom iazykah. *A tko to ide? A хто там ідзе : Hrvatski prilozi XV. Međunarodnom slavističkom kongresu / Ur. Turk M., Ž. Čelić., T. Fuderer*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatsko filološko društvo, 2013. S. 53–66.

6. Čelić Ž. Neposledovatel'nost' realizacii principov transliteracii russkih imen sobstvennyh horvatskoi latinicei. *II Mezhdunarodnyi nauchnyi simpozium «Slavianskie iazyki i kul'tury v sovremennom mire» : Trudy i materialy, (Moskva, 21–24 mart. 2012 g. / Ur. Remneva M. L.* Moskva : MGU imeni M. V. Lomonosova. Filologicheskii fakul'tet, 2012. S. 348–349.

7. Čelić Ž. Problema realizacii transliteracii s russkoi kirillicy na horvatskuiu latinicu. *Iazyk. Slovesnost'. Kul'tura 4 / Ur. Serdechnaia V. V., Vashchenko A. B*. Noginsk : Izd. «ANALITIKA RODIS», 2012. s. 84–97.

8. Čelić Ž. Rossia i russkii iazyk v mire horvatov. *Riječ : časopis za slavensku filologiju / Ur. Nosić M.* Rijeka : HFDR, 2008. 14/1. S. 37–44.

9. Čelić Ž. Russkie prilagatel'nye zhenskogo roda v horvatskom iazyke. *Dvesti let so dnia rozhdenia akademika Izmaila Ivanovicha Sreznevskogo : sbornik dokladov mezhdunarodnoi internet-konferencii / Ur. Lukin O. V*. Jaroslavl' : FGBOU VPO «Iaroslavskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet im. K. D. Ilishinskogo», 2012. S. 57–61.

10. Eco U. Otprilike isto. Iskustva prevođenja. Zagreb : Algoritam, 2006. 376 s.

11. Flaker A. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. Bilješke uz građu iz XIX stoljeća. *Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu / Ur. Frangeš I., Stamać A.* Zagreb : Institut za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, 1970. 1/1. S. 195–209.

[25] V. [16]: "Jurij Andruhovič – čije se ime na knjizi u izdanju Frakture i prijevodu Dariye Pavlešen i Ane Dugandžić navodi kao Jurij Andruhovyč, ali ja ga neću pisati tako, tvrdoglavo se držeći pravila da se sva osobna imena i nazivi iz jezika kojima latinica nije osnovno pismo transkribiraju po fonetskom, a ne po etimološkom principu – autor, dakle, "Leksikona intimnih gradova" u predgovoru, ili uputama za čitanje ove knjige, poigrao se leksikografskim tradicijama, ali se pozvao i na Milorada Pavića, te je pomalo i nutkao svog čitatelja na istovremena fikcionalna i nonfikcionalna čitanja. Pritom, Andruhovič napominje da hrvatsko izdanje ne samo da se jezično razlikuje od ukrajinskog, nego je razlika i strukturna. "Hrvatska abeceda razlikuje se od ukrajinske. Kardinalna razlika između latinice i ćirilice odbacila nas je u gotovo različite civilizacije." (Uzgred: zašto prevoditeljice ukrajinski slovoslijed nazivaju abecedom, ako je u hrvatskom jeziku stoljećima uobičajeno slovoslijed ćiriličnog pisma nazivati azbukom?) Nije ovo ceremonijalna stvar, niti kvazileksikografski larpurlartizam: preraspored početnih slova iz ukrajinske azbuke u hrvatsku abecedu utječe na redoslijed poglavlja, a samim tim i na dramaturgiju romana, koji, možda, baš i nije roman, ali se čita kao roman. Ako se, pak, nešto čita kao roman, zašto onda i ne bi bilo roman?"

12. Granić J. Standard u jeziku i standard u govoru. *Govor / Ur. Škarić I., Vuletić B., Horga D.* Zagreb : Sekcija za fonetiku Hrvatskog filološkog društva, 1994. XI/2. S. 83–88.
13. Hrvatska enciklopedija / S. Ravlić. URL : https://www.enciklopedija.hr/impresum.aspx.
14. Hrvatski pravopis / G. Blagus Bartolec, L. Hudeček, K. Lewis i dr. URL : http://pravopis.hr/impresum/.
15. Jakovina T. Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju. *1948. Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom / Ur. Badovinac T.* Zagreb : Savez društava «Josip Broz Tito» Hrvatske, 2009. S. 81–111.
16. Jergović M. "Leksikon intimnih gradova" ili kako svoj krvotok razliti oko zemaljske kugle. *Subotnja matineja*. URL : https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/leksikon-intimnih-gradova-ili-kako-svoj-krvotok-razliti-oko-zemaljske-kugle/.
17. Nalyvajko D. Kyjivs'ka Rus' i Zapadna Europa. *Zakarpats'ka Ukrajina : Povijest – tradicija – identitet / Ur. Paščenko J.* Novi Sad : Savez Rusina Ukrajinaca Srbije – "Maximagraf" Petrovaradin, 2017. S. 19–69.
18. Newmark P. A Textbook of Translation. New York–London–Toronto–Sydney–Tokyo : Prentice Hall, 1988. 292 s.
19. Paščenko J. Hrvatska rusistika spram ukrajinistike. *Slavenska filologija : prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića / Ur. Čelić Ž., Fuderer T.* Zagreb : Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet – Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti – FF press, 2016. S. 59–69.
20. Pavlović N. Uvod u teorije prevođenja. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. 354 s.
21. Pravopisni rječnik : normativni priručnik hrvatskoga pravopisa. Zagreb : Jutarnji list – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Sveučilište u Zagrebu – Klinika "Svjetlost", 2020. 255 s.
22. Premur K. Teorija prevođenja. Dubrava : Ladina TU d.o.o., 1998. 176 s.
23. Venuti L. The Translator' Invisibility. A History of Translation. London – New York : Routledge, 1997. 353 s.
24. Živković I. Ruski i hrvatski : transliteracija i/ili transkripcija. *Strani jezici : časopis za primijenjenu lingvistiku / Ur. Pintarić N.* Zagreb : 2008. 37/2. S. 123–136.
25. https://www.isvu.hr/javno/hr/vu130/nasprog/2018/pred90133.shtml. [Elektronički izvor].
26. http://www.najboljeknjige.com/content/autor.aspx?AuthorID=632.
27. shorturl.at/elvGV.

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Гром Оксана Іванівна
ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ “РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ” 3

Дерба Світлана Миколаївна
НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (ВИСОКИЙ РІВЕНЬ) 7

Melnyk Svitlana, Sikorska Viktoriia, Luhova Tetiana
COMPLEX EDUCATIONAL E-DICTIONARY: COMPILATION METHODS, EXPEDIENCE AND USAGE SPECIFICITY 11

Ніколаєва Ірина Василівна
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ США 16

Шеремета Людмила Павлівна
РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАНЯТТЯ «НАША РОДИНА») 19

Ясногурська Людмила Михайлівна
КОНЦЕПТ «БЕЗПЕКА» ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 23

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Bihunov Dmytro, Bihunova Svitozara, Tretiakova Kateryna
ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS OF LATIN AND FRENCH ORIGIN: COMPONENT “WILDLIFE” 26

Гут Наталя Василівна
АВТОРСЬКІ РЕМАРКИ ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНОМОВНОМУ ТА АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 31

Добош Оксана Степанівна, Альбота Соломія Миколаївна, Сабан Олеся Василівна
КОНЦЕПТОЛОГІЯ ПРИРОДНІХ СТИХІЙ У ПОРІВНЯННІ З КОНЦЕПТОМ «БРЕКЗИТ» 35

Качмар Ольга Юріївна
МОВА І МОВЛЕННЯ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЯХ 40

Kuptsova Tetiana, Koliieva Iryna
STRUCTURAL PECULIARITIES OF RAILWAY TERM FORMATION IN THE ENGLISH LANGUAGE 43

Kuriata Yuliia, Kasatkina-Kubyshkina Olena
EUPHEMISMS AS REFLECTION OF ENGLISH MENTALITY 47

Lysetska Nataliia
KONZEPT „EUROPA“ AN DER SCHWELLE ZWEIER JAHRTAUSENDE 51

Мялковська Людмила Миколаївна
МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО 56

Полюжин Іван Михайлович
ПОРІВНЯЛЬНО-ЗІСТАВНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МІЖМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КОРЕЛЯЦІЙ 60

Приходько Вікторія Богданівна, Киселюк Наталія Павлівна, Найдюк Оксана Василівна
РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЧА В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ 64

Руденко Світлана Миколаївна
ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА ОРГАНОЛЕПТИВІВ У ГЛЮТОНІЧНОМУ ФРЕЙМІ 67

Сахнюк Оксана Степанівна
СТРУКТУРНИЙ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ ІНТЕРНЕТ ПОВІДОМЛЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ 71

Сторчак Олег Григорович
СПЕЦИФІКА СИТУАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ДИСКУРСУ (АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ Т. А. ВАН ДЕЙКА) 75

Tomenchuk Maryana
BINARY CONCEPTS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH 78

Filonik Olha, Winters Svitlana
SEMANTIC PRIMING EFFECT ON SURVEY RESULTS 81

Черниш Ліля Зенонівна, Кошлань Марія Володимирівна
АНТИТЕЗА, ЯК СЕМАНТИЧНА ОСОБЛИВІСТЬ СТИЛЮ ЙОЗЕФА РОТА У ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОНЯТІЙНИХ ОДИНИЦЬ ТРАГІЗМУ ТА КРАСИ 84

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Архангельська Алла Мстиславівна
ТРАНСФОРМАЦІЇ СТІЙКИХ ВИСЛОВІВ З КОМПОНЕНТАМИ-ВЛАСНИМИ ІМЕНАМИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ 87

Дячук Наталія Валеріївна
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ МОВНИХ ІНТЕНЦІЙ ПОЛІТИКА 95

Журавель Мар'яна Мирославівна
ІНТЕРТЕКСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ МЕРЕЖЕВИХ ТЕКСТАХ 98

Колісниченко Тетяна Вікторівна
ЧАСОВІ МАРКЕРИ РЕКЛАМНОГО ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ 102

Коцюк Леся Миколаївна, Коцюк Юрій Анатолійович
КЛАСИФІКАЦІЙНА ПАРАДИГМА КОРПУСУ ТЕКСТІВ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ЙОГО ДИЗАЙНУ, СТРУКТУРИ ТА СПОСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ, А ТАКОЖ СПОСОБОМ ФІКСАЦІЇ ТА ІНДЕКСАЦІЇ ТЕКСТОВИХ ДАНИХ 106

Кушнір Ірина Богданівна
МОДЕЛЮВАННЯ СВІТУ ДИТИНСТВА У РОМАНІ С. БЕННІ «МАРГАРИТА ДОЛЬЧЕВІТА» 111

Perishko Iryna
FORMATIVE ASSESSMENT AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF SUCCESSFUL LANGUAGE TEACHING 114

Романюк Світлана Костянтинівна, Трофімчук Вероніка Миколаївна
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ НА НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ 118

Рибачок Світлана Михайлівна
ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ МОВНОЇ ОДИНИЦІ «ФЕЙК» 121

Солтис Мар'яна Орестівна
ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ ФАХОВОЇ МОВИ ПСИХОТЕРАПІЇ 125

Суховецька Людмила Валентинівна
МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ В ОПОВІДАННІ А. КРІСТІ «THE ABC MURDERS» 128

Tereshchenko Tatiana
DIE ROLLE DES TUTORS BEIM DEUTSCHUNTERRICHT IM PROZESS DER WELTWEITEN GLOBALISIERUNG IN DER HOCHSCHULBILDUNG 132

Шульжук Наталія Василівна
ДІАЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ ЕКОЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ 135

Яновець Анжеліка Іванівна, Смаль Оксана Віталіївна
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ LINGUISTIC INQUIRY AND WORD COUNT (LIWC) 139

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Довбня Людмила Еммануїлівна, Товкайло Тамара Іванівна
КОНЦЕПЦІЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ЄДНОСТИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК У ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В.М. ГАНЦОВА 143

Дужа-Задорожна Мирослава Петрівна, Задорожний Володимир Васильович
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У НАУКОВІЙ ТА ПРАКТИЧНІЙ СФЕРІ 147

Крижанівська Галина Тадеївна
ЛИСТ РЕДАКТОРА У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЖІНОЧИХ ТА ЧОЛОВІЧИХ ЖУРНАЛАХ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ 151

Літкович Юлія Вікторівна, Стернічук Віта Богданівна
ЛЕКСИЧНА, ГРАМАТИЧНА ТА СТИЛІСТИЧНА РЕДУНДАНТНІСТЬ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ 154

Миколенко Тетяна Михайлівна
СЕМАНТИКА ТИСКУ В ПОНДУСНИХ ПРИКМЕТНИКАХ 157

Mykhaylenko Valery
ORDERING OF MODIFIERS IN THE MULTI-NOUN PHRASE OF SL AND TL 160

Штогрин Мар'яна Володимирівна, Мучка Мирослава Зіновіївна
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАФТОГАЗОВОЇ СФЕРИ 164

Юрса Людмила Василівна
ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОЛІНГВАЛЬНИЙ СТАН ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ ЛЬВОВА ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ 169

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Burtnyk Anna, Karp Marta
LEXICO-SEMANTIC STYLISTIC DEVICES IN POLITICAL SPEECHES BY BILL CLINTON 172

Дячук Людмила Сергіївна, Довженко Інна Віталіївна
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНІВ «ЩАСЛИВІ ЛЮДИ ЧИТАЮТЬ КНИЖКИ І П'ЮТЬ КАВУ» ТА «ЗАКОХАНІ В КНИЖКИ НЕ СПЛЯТЬ НА САМОТІ» ФРАНЦУЗЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ АНЬЄС МАРТЕН-ЛЮГАН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 176

Кобута Світлана Степанівна
ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У АВТОРСЬКИХ ВІДСТУПАХ У РОМАНІ РІЧАРДА ОЛДІНГТОНА «СМЕРТЬ ГЕРОЯ» 181

Muntian Antonina, Shpak Iryna
VERBALIZATION OF FEMALE ARTISTIC IMAGES IN "A THOUSAND SPLENDID SUNS" BY KHALED HOSSEINI: GENDER ASPECT 185

Нестерук Сніжана Миколаївна
ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ-ПОЛАР ЕЛІЗАБЕТ ДЖОРДЖ «ГІРКІ ПЛОДИ СМЕРТІ» 189

Ніконенко Ольга Іванівна, Ріггер Олена Павлівна
КУЛІНАРНА ТЕМАТИКА У ДЕТЕКТИВАХ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ) 193

Фока Марія Володимирівна
ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДТЕКСТ ПОВІСТІ-КАЗКИ А. ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» 196

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Башук Наталія Петрівна
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ ЗООНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ 200

Ласка Ігор Васильович
ТВОРЧА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ *ПЕРЕКЛАД* У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ XVII СТ. 204

Plotnikova Natalya
HOLY RITUAL BYPASS *"POCIVANNYA"* AS A FRONT CONCEPT OF THE MICROCONSEPTOSPHERE *"SVIATKI"* 208

Пожидаєва Надія Петрівна
ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ З ПОГЛЯДУ НА ОСОБЛИВОСТІ КРОСКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 212

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Ivashkevych Ernest, Antyukhova Nataliia
THE PROBLEM OF USING FAIRY-TAILES TO TEACH PUPILS ENGLISH AT PRIMARY SCHOOL 215

Камінська Світлана Василівна, Момот Анна Василівна
ШЛЯХИ ПОЯВИ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ. ЇХ АСИМІЛЯЦІЯ ТА ВЖИВАННЯ 220

Лутай Наталия Викторовна, Бесараб Татьяна Петровна
ОБУЧЕНИЕ ПРЕФРАЗИРОВАНИЮ НА ЗАНЯТИЯХ ESL 224

Тернова Оксана Іванівна
ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 228

Штохман Лілія Миколаївна
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 232

Янісів Михайло Петрович, Ділай Мар'яна Петрівна, Іщук Мирослава Миколаївна
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ДИСКУСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСНОВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ: ВЧИНОК І ДІЯ 235

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Verovkina Olena, Vietrova Iryna
CORRECTING MISTAKES IN TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE 239

Гудкова Наталія Миколаївна
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У НЕМОВНИХ ВИШАХ 243

Коротка Наталія Володимирівна
ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРИ НАВЧАННІ АСПІРАНТІВ 246

Ступенко Марія Юріївна, Дунаєвська Ольга Валеріївна
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИЧНОГО КОРПУСУ "ROGUE LAWYER" (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ ДЖ. ҐРІШЕМА «АДВОКАТ НЕГІДНИКІВ») 250

Чепіль Оксана Яківна
ФАКТОР СИТУАТИВНОГО КОНТЕКСТУ ТРАНСАКЦІЙНОЇ МОДЕЛІ У ПРАКТИЦІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ 254

Chorniy Vira
THE PROBLEMS OF RAISING STUDENTS AWARENESS (MOTIVATION) IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGES TRAINING 257

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Волкова Людмила Вікторівна
ОГЛЯД ЗМІН КУРІКУЛУМУ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ПОЗИЦІЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ 262

Кірієнко (Човганюк) Мирослава Миколаївна
МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ (МІЖОСОБИСТІСНОЇ) ІНТЕГРАЦІЇ У ТОК-ШОУ ЛАРРІ КІНГА 266

Коропатніцька Тетяна Петрівна
МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИЧНИХ ЗВЯ'ЗКІВ У ПОРІВНЯЛЬНИХ СТРУКТУРАХ 269

Николюк Тамара Володимирівна, Шкляєва Наталія Володимирівна
МОВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА МОВНА ГРА В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ 273

Pavlovych Andrii
AUSTRALIAN ENGLISH AND CANADIAN ENGLISH AS TWO EXAMPLES OF LANGUAGE DEVELOPMENT 276

Патен Ірина Михайлівна, Жигало Іван Іванович
КОМПОНЕНТ ГРОШІ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КАРТИНАХ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 280

Rybinska Yuliia, Pechenizka Svitlana, Stebaieva Oksana
CULTURAL HERITAGE OF THE BEATLES AND THE INFLUENCE OF THEIR LOVE SONGS ON STUDENTS' EMPATHY 284

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

Ботвіна Рената, Борис Оксана
КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД НА ПРАКТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ УКРАЇНІСТИКИ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ПОЛЬЩА)) 290

Павлюк Наталія Петрівна
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ПУНКТУАЦІЇ 295

Samadowa Aleksandra
FUNKCJONOWANIE POLSKICH I UKRAIŃSKICH FRAZEOLOGIZMÓW Z KOMPONENTEM NAZYWAJĄCYM JEDZENIE W TEKSTACH PUBLICYSTYCZNYCH (UJĘCIE KONTRASTYWNE) 298

Сіранчук Наталія Миколаївна
ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 303

Степанова Ольга Іванівна
ДИНАМІКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ 307

Столяр Зоя Володимирівна
ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 311

Суржук Тетяна Борисівна, Ткачук Ольга Сергіївна
ЗАСТОСУВАННЯ МОВНИХ І МОВЛЕННЄВИХ ЗАВДАНЬ У ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ КРАЄЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ) 315

Čelić Željka (Milan)
UKRAJINSKI PISCI I KNJIŽEVNA DJELA KAO FAKTOR KOMUNIKACIJSKE DIMENZIJE UKRAJINSKOGA JEZIKA U HRVATSKOME KONTEKSTU – TRANSLITERACIJA I ADAPTACIJA 321

Наукове видання

Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 9(77)

Головний редактор *В. В. Максимчук*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 38,36. Наклад 100 прим. Зам. № 16–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: print35800@gmail.com.